MILITIEOMBUDSMANNENS

ÄMBETSBERÄTTELSE

AVGIVEN VID LAGTIMA RIKSMÖTET

ÅR 1946

STOCKHOLM 1946
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
458743

Innehållsförteckning.

Sid.

Allmän redogörelse för militieombudsmansämbetets förvaltning 7

Redogörelse för anhängiggjorda åtal och därmed jämförliga åtgärder.

1. Åtal mot regementsläkare för försummelse vid behandling av sjuka 13
2. Åtal mot reservofficer för beordrande av hälsningsövning samt tömning av avträde såsom bestraffning 14
3. Övning i »ålning» å ett av exkrementer osnyggat skogsområde. Tillika fråga om olämpligt uppträdande inför trupp 15
4. Åtal mot kapten för felaktig behandling av en till honom ingiven, till högre chef ställd anmälan mot honom själv 15
5. Åtal mot överstelöjtnant för våld å underlydande m. m. 17
6. Åtal mot daglöjtnant för det denne beordrat värnpliktiga, som vid utspisningstidens slut fortfarande icke ätit upp, att medföranде sina tallrikar begiva sig till annan plats samt förbjudit dem lämna platsen, förrän de förtärt sina portioner 17
7. Åtal mot fartygschef för spritmissbruk m. m. 18
8. Åtal mot auditör för det han, sedan regementskrigsrätt i häktads frånvaro beslutat att den häktade skulle försättas på fri fot, underlåtit att samma dag underrätta häktets föreståndare om beslutet 19
9. Åtal mot vice auditör för det denne, sedan krigsrätten förordnat om villkorlig dom med övervakning och utsett annan domstol till vårdnadsdomstol, försummat att inom föreskriven tid till vårdnadsdomstolen översända utslag och andra erforderliga handlingar i målet 21
10. Vakttjänstgöring samt förbud att lämna kasern- eller barackområde med skyldighet att anmäla sig för dagunderofficeren en gång i timmen använda som former för tillrättavisning 24
11. Åtal mot förbandschef för det tillrättavisning av honom meddelats kollektivt, så att den kommit att drabba även andra än de felande, samt för det härvid icke iakttagits de former, som äro föreskrivna för meddelande av tillrättavisning .. 26
12. Åtal mot värnpliktig officer för beordrande av straffexercis 30
13. Åtal för misshandel och missfirmelse mot underlydande ävensom för hot om repressalier för klagan hos militieombudsmannen 35
14. Åtal mot löjtnant vid flottan för brist i anständigt uppförande. Tillika fråga om obehörig påtryckning å underlydande för att förmå denne att återtaga anmälan mot förman 39
15. Olämpligt uppträdande av officer genom handgriplig verkställighet av given order om hårklippning (I). Tillika fråga om sättet för ledande av militärt förhör (II) 42

16 o. 17. Åtal mot officer och underofficer för spritmissbruk. Tillika åtal mot den förre, för det denne i en för värnpliktig utfärdad inskrivningsbok verkställt anteckning om att den värnpliktige vore organiserad kommunist 52

18. Åtal mot landstormskapten, tjänstgörande som kompanichef, för spritmissbruk och missfirmelse av underlydande samt för det han genom att försöka förmå marketentare att till honom utlämna tobaksvaror utan att samtidigt erhålla gällande ransoneringskuponger gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten 62
19. Obehörigt begagnande av kronans motorbåt 72

Sid.

20. Misshandel mot underlydande m. m. ... 74
21. Misshandel mot underlydande m. m. ... 80
22. Våld mot underlydande m. m. ... 84
23. Våld mot underlydande m. m. ... 88
24. Åtal mot styckjunkare för våld mot underordnad krigsman ... 90
25. Våld mot underlydande ... 93
26. Våld mot underlydande m. m. ... 96
27. Hot mot underlydande m. m. ... 99
28. Åtal mot plutonchef (fanjunkare) för hot mot underordnad krigsman m. m. .. 101
29. Åtal för missfirmelse av underlydande samt för meddelande av handgripliga tillrättavisningar. Tillika fråga om användande av tilltalsordet »du» ... 106
30. Åtal mot fänrik, chef för korpralskola, för missfirmelse av elever vid skolan ... 111
31. Åtal mot fänrik, chef för korpralskola, för missfirmelse av elever vid skolan samt brist i anständigt uppförande ... 113
32. Åtal mot värnpliktig fanjunkare för missfirmelse av underlydande samt för det han ej utövat sitt befäl med välvilja och jämnmod ... 116
33. Missfirmelse av underlydande och brist i anständigt uppförande ... 120
34. Missfirmelse av underlydande ... 122
35. Åtal mot värnpliktig fänrik för vägran att låta underlydande besöka läkare. Tillika fråga om missfirmelse av underlydande m. m. ... 124
36. Åtal mot luftbevakningschef för olämpligt uppträdande mot honom underställd kvinnlig personal samt förolämpning av underordnad krigsman ... 127
37. Fråga om vilka åtgärder må vidtagas mot personal vid försvarsväsendet, som underlåter att avlämna ransoneringskuponger för förkomna beklädnadspersedlar 133
38. Obehörigt beordrande av inskränkning i telefontrafiken ... 138
39 o. 40. För kontroll över efterlevnaden av utfärdade permissionsbestämmelser har militärpatrull å allmän väg hejdat även civila bilar och ha skott avlossats mot bilar, som ej stannats. Åtal mot bataljonschef och kompanichef för oriktig eller bristfällig ordergivning beträffande den anbefallda kontrollen ... 154
41. Värnpliktig har felaktigt efterspanats och genom polismyndighets försorg inställts vid vederbörande regemente ... 170
42 o. 43. Felaktig inkallelse av värnpliktiga, beträffande vilka Kungl. Maj:t — sedan deras ansökningar om tillstånd till vapenfri tjänst avslagits — föreskrivit, att bestämmelser framdeles komme att utfärdas rörande deras tjänstgöringsförhållanden ... 174
44 o. 45. Från värnpliktstjänstgöring frikallad har utan eget medgivande genom generalorder ställts till chefens för armén förfogande för krigsplacering i viss befattning samt i enlighet härmed — utan avseende å av honom företedd frisedel — ålagts fullgöra krigstjänstgöring ... 180
46. Åtal mot fartygschef för obehörig användning av marketenterikassas överskottsmedel m. m. ... 193

Redogörelse för vissa ärenden, som icke föranlett åtal eller därmed jämförlig åtgärd.

1. Angående krigsdomstols behörighet i fråga om brott som icke i strafflagen för krigsmakten omförmälas såsom straffbara ... 201
2. Angående krigsdomstols behörighet i fråga om åtal för förfalskning av permissionssedel ... 203
3. Fråga om till vilken dag rannsakning med häktad senast må utsättas ... 205
4. Fråga om rätt för militär befälhavare att kvarhålla för brott misstänkt person 207
5. Angående åläggande av skärpt arrest ... 209

Sid.

6. Angående åtgärder av militär befälhavare för rättelse i bestraffningsbeslut, som av honom felaktigt meddelats 220
7. Angående förordnande av biträde åt den, som vid krigsdomstol åtalas för brott 223
8. Fråga om rätt för häktad, som förvaras i militärarrest, att någon tid dagligen vistas utomhus 233
9. Angående rätt för den, som undergår vaktarrest, att själv förskaffa sig mat och dryck 236
10. Angående vilka skäl som böra av vederbörande befälhavare beaktas vid prövning av frågan, huruvida den, som undergår arrest utan bevakning eller vaktarrest, skall deltaga i tjänstgöring eller ej 239
11. Befälhavare jämlikt § 11 andra stycket militär bestraffningsförordning tillkommande befogenhet att uppdraga åt underlydande befälhavare att utöva uppsikt över militärhäkte avser allenast särskilt uppdrag för varje tillfälle, då hinder uppkommer för befälhavaren 243
12. Angående rätten att anföra klagomål hos militieombudsmannen och sättet för klagomåls framförande 247
13. Militär befälhavare är icke behörig att upptaga nöjdförklaring angående villkorlig dom 250
14. Fråga om i liggaren över nöjdförklaringar skall verkställas anteckning jämväl angående den dömde ålagd ersättningsskyldighet. Tillika fråga huruvida den dömde äger förklara sig nöjd med utslaget allenast i vissa delar 252
15. Värnpliktiga, som vid terränglöpning blivit efter, ha i anledning härav beordrats att kläda av sig och gå till sängs 254
16. Åläggande av stalltjänst såsom tillrättavisning 256
17. Angående handläggning av ärenden rörande förlust av eller skada å krigsmaktens egendom 257
18. Fråga i vilka avseenden de värnpliktiga äga påkalla biträde av vederbörande socialvårdsassistent 260
19. Obehörigt kvarhållande i tjänstgöring av värnpliktig, som vid läkarbesiktning befunnits vara tillfälligt oduglig till krigstjänst 264
20. Felaktigt förfarande vid handläggningen av ansökningar om tjänstledighet och hempermittering m. m. Tillika fråga om påföljd för oriktiga uppgifter i anmälan till militieombudsmannen samt om kompaniassistents befogenheter 269
21. Fråga om militär tjänsteläkare är berättigad till ersättning för intyg angående behov av extra tilldelning av ransonerade födoämnen på grund av sjukdom .. 277
22. Oriktig avfattning av kontrakt angående anställning av volontär 280
23. Fråga om tillämpning av kungörelsen angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän 282
24. Angående villkoren för entledigande av extra ordinarie tjänstemän 298
25. Angående hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden 308
26. Hemligstämpling bör icke förekomma i större utsträckning än som är absolut erforderligt, varför militära handlingar, där så kan ske, böra givas sådant innehåll, att hemligstämpling kan undvikas 333
27. Fråga om prenumeration å veckotidningar för medel tillhörande lägerkassa ... 334
28. Angående värnpliktigs skyldighet att underkasta sig operation 339
29. Militär befälhavare har anmodat värnpliktiga vid underställt förband att direkt till honom inkomma med upplysningar, därest vid förbandet skulle förekomma något anmärkningsvärt i fråga om befälets förhållande till manskapet 341
30. Angående rätt att kvittningsvis innehålla avlöning 358

Sid.

Redogörelse för vissa framställningar till Konungen.

1. Angående jämkning i gällande föreskrifter rörande permission 368
2. Angående införande av närmare föreskrifter rörande krigsmäns skyldigheter i nykterhetsavseende 368
3. Förfarandet med spritdrycker, som tagits i beslag i samband med fylleriförseelser m. m. 369
4. Förläggningsförhållandena vid ridskolan å Strömsholm 370
5. Angående meddelande av närmare föreskrifter rörande rätten att företaga övningsflygning i samband med tjänsteuppdrag eller ledighet 371
6. Angående åläggande av anmälningsskyldighet för den, som meddelats tillrättavisning i form av kasern- eller lägerförbud 396

Yttrande till Konungen i anledning av remiss av promemoria angående nedbringande av arbetsbalansen i högsta domstolen 401

Yttrande angående utfärdande av bestämmelser om förbud mot s. k. livning .. 402

Till RIKSDAGEN.

Jämlikt § 100 regeringsformen och 12 § i den för riksdagens militieombudsman gällande instruktionen får jag härmed avlämna redogörelse för förvaltningen av militieombudsmansämbetet under år 1945.

Härvid har jag till en början att meddela, att jag åtnjutit semester från och med den 12 till och med den 15 mars, från och med den 28 maj till och med den 2 juni samt från och med den 9 juli till och med den 11 augusti. Jämlikt 17 § första stycket i den för militieombudsmannen gällande instruktionen har militieombudsmansämbetet under nämnda tider förestått av den för mig utsedde ställföreträdaren hovrättsrådet Nils Ivan Regner. Med stöd av bestämmelserna i 17 § andra stycket i instruktionen har jag uppdragit åt Regner att under tiden från och med den 1 till och med den 12 november samt från och med den 19 november till och med den 6 december förrätta de å militieombudsmansämbetet ankommande göromålen med undantag av vissa ärenden. Under sistnämnda tider har jag handlagt följande ärenden, nämligen d.nr 1742 och 1780/1944 angående anmälan mot regementschef och regementsläkare för oförstånd i tjänsten m. m., d.nr 1792/1944 angående otillbörliga handlingar av regementsläkare mot värnpliktiga patienter, d.nr 109/1945 angående otillåtet efterforskande av tidnings sagesman, d.nr 224, 229 och 1197/1945 angående åläggande av anmälningsskyldighet i samband med meddelande av tillrättavisning i form av kasern- och lägerförbud, d.nr 413/1945 angående obehörigt entledigande från befattning som extra ordinarie kontorsbiträde, d.nr 450 och 1144/1945 angående meddelande av närmare föreskrifter rörande rätten att företaga övningsflygning i samband med tjänsteuppdrag eller ledighet, d.nr 560/1945 angående handläggning av ärenden rörande förlust av eller skada å krigsmaktens egendom, samt d.nr 785/1945 angående rätt för den, som undergår vaktarrest, att själv förskaffa sig mat och dryck.

Inspektionsresor ha av mig företagits till Östergötlands, Göteborgs och Bohus, Stockholms, Värmlands, Västerbottens, Norrbottens, Örebro och Kopparbergs län. Under dessa resor ha besökts:

Stockholmseskadern;
Västkustens marindistrikt;
Göteborgs örlogsstation;
Göteborgs örlogsvarv;
Göteborgseskadern;
Göteborgs kustartilleriförsvar;
Älvsborgs kustartilleriregemente;
sjökrigsskolan;
Värmlands regemente;
Karlstads försvarsområde;
Bergslagens artilleriregemente;
Göta ingenjörkårs mobiliseringscentral i Karlstad;
Norrlands dragonregemente;
kronohäktet i Umeå;
Västerbottens regemente;
Umeå och Storumans försvarsområden;

arméns intendenturförråd i Boden;
tredje intendenturkompaniet;
Norrbottens regemente;
Norrbottens artillerikår;
Norrbottens flygbaskår;
kronohäktet i Luleå;
Luleå luftvärnskår;
Göta trängkårs kompani i Nora;
Dalregementet;
kronohäktet i Falun; samt
Falu och Mora försvarsområden.

Därjämte har jag i Stockholm för inspektion besökt:
centralfängelset å Långholmen;
Svea artilleriregemente;
Ostkustens marindistrikt;
Stockholms örlogsstation; samt
Stockholms örlogsvarv.

Under den tid jag åtnjutit semester har tjänstförrättande militieombudsmannen Regner företagit en inspektionsresa till Västernorrlands län, varvid han besökt:
Västernorrlands regemente;
Norrlands trängkår;
Härnösands försvarsområde;
centralfängelset i Härnösand;
Norrlandskustens marindistrikt;
Hemsö kustartilleriförsvar; samt
Härnösands kustartilleridetachement.

Under inspektionsresorna ha vidare åtskilliga fältdepåer och fältförband besökts.

Vid inspektionerna har militieombudsmannen biträtts av byråchefen och byråintendenten vid militieombudsmansexpeditionen samt i vissa fall därjämte av en byggnadssakkunnig officer. För granskningen av vissa kassaförvaltningars räkenskapshandlingar har militieombudsmannen såsom biträde anlitat en intendenturofficer. Vid inspektionen av truppförband ha krigsrättsprotokollen, protokollen angående disciplinära bestraffningar och angående ärenden rörande förlust av eller skada å krigsmaktens egendom, de militära straffregistren, anteckningsböckerna över meddelade tillrättavisningar, kassaförvaltningarnas räkenskapshandlingar samt handlingar rörande upphandling och redovisning av materiel av olika slag ävensom marketenterirörelser granskats. Tillika har uppmärksamhet ägnats åt vården av kaserner och materiel, åt hygieniska förhållanden, utspisning och omhänderhavandet av de värnpliktigas ransoneringskort samt åt socialvården. I samband med inspektionerna av truppförband ha även arrestlokalerna besökts. De i förestående

redogörelse omnämnda besöken å allmänna straffanstalter ha uteslutande avsett personer, som av krigsdomstol dömts till frihetsstraff eller såsom häktade avvaktat rannsakning inför sådan domstol.

På sätt militieombudsmannens ämbetsberättelse till 1945 års lagtima riksdag utvisar kvarstodo vid början av år 1945 från år 1944 balanserade ärenden till ett antal av 310

Under år 1945 tillkommo ärenden till följande antal:

enligt allmänna diariet	1 240
enligt diariet över hemliga ärenden	36

Sammanlagda antalet ärenden, som förelegat under år 1945, utgör alltså 1 586

De ärenden, som tillkommit under år 1945, utgöras av:

ärenden inkomna från myndighet	35
klagomål eller framställningar från enskilda	769
ärenden uppkomna under inspektioner eller eljest vid militieombudsmannen åliggande granskning	459
militieombudsmannens organisations- och förvaltningsärenden m. m.	13
Summa	1 276

Av de från år 1944 balanserade 310 ärendena ha 192 utgjorts av klagomål eller framställningar från enskilda samt 101 av ärenden, som uppkommit under inspektioner eller eljest vid militieombudsmannen åliggande granskning m. m. Ett ärende tillhörde gruppen »militieombudsmannens organisations- och förvaltningsärenden m. m.». 16 ärenden hade inkommit från myndighet.

Till behandling under år 1945 ha alltså förelegat 51 ärenden, som inkommit från myndighet, 961 klagomål eller framställningar från enskilda, 560 ärenden, som uppkommit under inspektioner eller eljest vid militieombudsmannen åliggande granskningar m. m. samt 14 organisations- och förvaltningsärenden, tillhopa 1 586 ärenden.

Av dessa ärenden ha

till annan myndighet hänvisats	50
utan åtgärd avskrivits	125
på grund av återkallelse avskrivits	10
efter vederbörandes hörande eller eljest verkställd utredning avskrivits	734
på grund av att klagande erhållit gottgörelse eller rättelse eljest vunnits blivit avskrivna	297
föranlett åtal eller därmed jämförlig åtgärd	58
föranlett framställning till Konungen eller till departementschef	12
föranlett annan åtgärd	92
och äro vid 1945 års utgång	
under utredning	150
å militieombudsmannens prövning beroende	58
Summa	1 586

Av hela antalet under år 1945 till behandling föreliggande ärenden (1 586) ha under året slutbehandlats 1 350, medan till följande år balanserats 236.

Av de anhängiggjorda åtalen (därmed jämförliga ärenden) voro vid
1945 års början ännu icke slutligt prövade 21
anhängiggjordes under år 1945 36
Summa 57

Av dessa åtal
ha under året slutligen avgjorts 39
äro vid årets slut på prövning beroende 18
Summa 57

Den minskning i försvarsberedskapen som ägt rum under första halvåret 1945 har inom militieombudsmannens verksamhetsområde medfört en påtaglig sänkning i antalet under denna tid anförda klagomål (inklusive förfrågningar). Sålunda var antalet under januari till och med juni månader 1945 inkomna klagomål 482 under det att antalet klagomål under hela år 1944 var 1 253 eller för halva året 626. Efter det avvecklingen av den förstärkta försvarsberedskapen från och med den 1 juli 1945 påbörjats har antalet inkomna klagomål under juli och augusti månader hållit sig på en relativt hög nivå, vilket till stor del synes ha föranletts av det förhållandet att i samband med beredskapens avveckling för de inkallade uppstått en del speciella problem i fråga om kvarhållande och inkallande till tjänstgöring samt angående avlöning med flera dylika frågor. Vid en jämförelse med medeltalet inkomna klagomål under förkrigsåren 1930—1938, eller sju ärenden i månaden, är antalet för varje månad inkommande klagomål som framgår av nedanstående tabell alltjämt ganska betydande.

Antalet för varje månad år 1945 till militieombudsmannen inkomna klagomål:

januari	98	juli	71
februari	77	augusti	67
mars	74	september	40
april	81	oktober	47
maj	103	november	38
juni	49	december	24

De relativt höga månadssiffrorna för andra halvåret 1945 torde delvis ha sin förklaring i den utbyggnad som under krigsåren skett av krigsmaktens fredsorganisation. Härtill torde emellertid även bidraga det förhållandet att militieombudsmans-institutionen under krigsåren blivit mera än tidigare känd för de värnpliktiga, vilka i allt större utsträckning även för inhämtande av råd och upplysningar hänvänt sig dit.

Beträffande förvaltningen av militieombudsmansämbetet under år 1945 får jag i övrigt hänvisa till ämbetets diarier och registratur, vilka jämte protokollen över inspektionerna komma att överlämnas till vederbörande utskott.

Såsom bilagor till denna allmänna redogörelse fogas:

redogörelse för anhängiggjorda åtal och därmed jämförliga åtgärder,

redogörelse för vissa ärenden, som icke föranlett åtal eller därmed jämförlig åtgärd, samt

redogörelse för vissa framställningar, som av militieombudsmannen gjorts till Konungen m. m.

Vad angår åtalen ha redogörelser ansetts böra lämnas endast för sådana, vilka, såvitt vid ämbetsberättelsens färdigställande varit känt, under året prövats av första domstol. Dessutom ha under året anhängiggjorts åtal mot:

fältkrigsdomare angående försummelse i tjänsten m. m.;

fanjunkare angående brist i anständigt uppförande;

ryttmästare angående meddelande av otillåten bestraffning;

chef för utbildningsavdelning för brist i anständigt uppförande m. m.;

chef för signalskola för anordnande av straffexercis;

chef för utbildningskompani för oförstånd i tjänsten;

militär förhörsledare för tjänstefel;

kompanichef för våld å underordnade i och för deras tjänst;

lärare vid plutonchefsskola för missfirmelse m. m.; samt

fartygschef och vakthavande officer å jagare för spritmissbruk m. m.

I avdelningen »vissa ärenden, som icke föranlett åtal eller därmed jämförlig åtgärd» ha huvudsakligen medtagits sådana ärenden, vilka på grund av de däri föreliggande spörsmålen ansetts ha intresse utöver de enskilda fallen.

Stockholm den 10 januari 1946.

IVAR WIESLANDER

P. O. HAINER.

Redogörelse för anhängiggjorda åtal och därmed jämförliga åtgärder.

1. Åtal mot regementsläkare för försummelse vid behandling av sjuka.

Ämbetsberättelsen till 1944 års riksdag innehåller (s. 162 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen mot regementsläkaren Ivar Cassel anhängiggjort åtal för det Cassel, som varit placerad till tjänstgöring vid Gotlands artillerikår, gjort sig skyldig till tjänstefel, bland annat därigenom att han underlåtit att den 12, 13 och 14 maj 1939 förrätta visitation av patienter, som vårdades å ett vid en fältförläggning i X inrättat sjukrum. Av redogörelsen framgår, att regementskrigsrätten vid Östgöta luftvärnsregemente i utslag den 15 januari 1943 ogillat den mot Cassel förda ansvarstalan. Sedan överkrigsfiskalsämbetet på militieombudsmannens anmodan anfört besvär över regementskrigsrättens utslag och därvid yrkat bifall till åtalet såvitt anginge Cassels underlåtenhet att den 12, 13 och 14 maj 1939 besöka sjukrummet i X, meddelade krigshovrätten utslag i målet den 3 augusti 1943. Krigshovrätten, som därvid fann utrett, att Cassel den 13 och 14 maj 1939 underlåtit att besöka de sjuka, dömde Cassel för försummelse i fullgörande av tjänsteplikt att jämlikt 25 kap. 17 § allmänna strafflagen böta tjugufem dagsböter om 10 kronor var till kronan, varjämte Cassel ålades att återgälda statsverket vad av allmänna medel tillerkänts fem vid krigsrätten hörda vittnen, medan kostnaden för övriga vid krigsrätten hörda vittnen skulle stanna å statsverket.

Cassel anförde underdåniga besvär över krigshovrättens utslag.

Kungl. Maj:t meddelade utslag på besvären den 29 december 1944 och yttrade därvid.

Enär Cassels uppgift, att han den 13 maj 1939 besökt de å sjukrummet i X vårdade, icke blivit vederlagd, samt, ehuru Cassel påföljande dag ej verkställt sjukvisitation i X, sådana förhållanden dock icke ådagalagts, att Cassel kan anses ha saknat fog för sin uppfattning, att anledning till sådan visitation då ej förelåg,

prövar Kungl. Maj:t lagligt att, med ändring av krigshovrättens utslag, såvitt nu är i fråga, befria Cassel från ansvar i målet och föreskriva, att ersättningen till de i krigshovrättens utslag namngivna vittnena skall stanna å statsverket.

Från detta utslag, som innefattade den sammanstämmande mening som uttalats av justitieråden Grefberg, von Steyern och Sterzel, voro justitierådet Geijer, generalen Nygren, viceamiralen Lindsström och justitierådet Hellquist skiljaktiga.

Viceamiralen Lindsström och justitierådet Hellquist funno ej skäl att göra ändring i krigshovrättens utslag.

Generalen Nygren, med vilken justitierådet Geijer var ense, anförde:

»Enär i målet ej kan anses tillförlitligen utrett, att Cassel icke den 13 maj 1939 visiterat de å sjukrummet i X vårdade patienterna,

samt, även om sådan visitation lämpligen bort företagas den 14 i samma månad, den omständigheten att så ej skett skäligen icke kan, med hänsyn till i målet föreliggande omständigheter, läggas Cassel till last såsom straffbart tjänstefel,

instämmer jag i det slut, justitierådet Sterzels votum innehåller.»

2. Åtal mot reservofficer för beordrande av hälsningsövning samt tömning av avträde såsom bestraffning.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 52 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen anhängiggjort åtal mot löjtnanten Erik Börje Ekdahl för det denne i olika hänseenden gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsteutövning. Av redogörelsen framgår, att regementskrigsrätten vid Västernorrlands regemente meddelade utslag i målet den 13 november 1944. Krigsrätten fann en av Ekdahl den 2 augusti 1944 med värnpliktige nr 3909-1-42 Tomas Cramér anordnad hälsningsövning snarare vara att anse som en obehörig och olämpligt anordnad straffkommendering än som en skäligen föranledd utbildning. Ekdahl hade härigenom gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten. Vidare fann krigsrätten, att Ekdahl med hänsyn till omständigheterna genom att den 10 augusti 1944 beordra Cramér att ensam verkställa tömning av kompaniets avträde eftersatt den honom åvilande omtanken om honom underställt manskap samt visat oförstånd i tjänsten. Ekdahl dömdes av krigsrätten jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för upprepat oförstånd i tjänsten till disciplinstraff av arrest utan bevakning åtta dagar. Av redogörelsen framgår vidare, att krigsrättens utslag överklagats av Ekdahl.

Krigshovrätten meddelade utslag i målet den 29 mars 1945 och anförde därvid.

Krigshovrätten finner, lika med krigsrätten, att Ekdahl visat oförstånd i tjänsten i fråga om hälsningsövningen med Cramér den 2 augusti 1944.

Vad härefter beträffar ordern till Cramér den 10 samma augusti om tömning av avträdet, så enär av omständigheterna — särskilt Ekdahls i samband med ordern gjorda uttalande om »specialuppdrag» till Cramér samt det förhållandet att Ekdahl låtit Cramér ensam utföra tömningen, ehuru arbetet lämpligen bort utföras av åtminstone två man — framgår, att ordern varit en obehörig straffkommendering,

finner krigshovrätten Ekdahl härigenom ha visat oförstånd i tjänsteutövning.

På grund av vad sålunda anförts och då Ekdahl för vad honom i målet ligger till last förskyllt det av krigsrätten utmätta straffet,

prövar krigshovrätten rättvist fastställa det slut, krigsrättens utslag innehåller.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

3. Övning i »ålning» å ett av exkrementer osnyggat skogsområde. Tillika fråga om olämpligt uppträdande inför trupp.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 59 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen anhängiggjort åtal mot värnpliktige sergeanten Nils Kylin för det denne beordrat manskapet i en honom underställd pluton att utföra ålning och andra övningar i liggande ställning i en skogsterräng i omedelbar närhet till plutonens förläggning, vilken terräng Kylin vetat vara förorenad av exkrementer, samt för det han genom olämpliga yttranden till truppen brustit i anständigt uppförande. Såsom av redogörelsen framgår meddelade regementskrigsrätten vid Göta ingenjörkår den 9 mars 1944 utslag i målet. Regementskrigsrätten prövade därvid på anförda skäl rättvist döma Kylin, jämlikt 130 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen, att för oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt och bristande i anständigt uppförande undergå vaktarrest i fyra dagar. Redogörelsen utvisar jämväl, att militieombudsmannen i skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 27 mars 1944 anmodat ämbetet att i krigshovrätten överklaga regementskrigsrättens utslag under yrkande, att det Kylin ådömda straffet måtte skärpas.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 19 december 1944 och prövade därvid med hänsyn till omständigheterna rättvist på det sätt ändra överklagade utslaget, att det straff, Kylin jämlikt de av krigsrätten åberopade lagrummen förskyllt, av krigshovrätten bestämdes till vaktarrest femton dagar, från vilket straff skulle avräknas, vad Kylin kunde ha utstått av det honom av krigsrätten ådömda straffet.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

4. Åtal mot kapten för felaktig behandling av en till honom ingiven, till högre chef ställd anmälan mot honom själv.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 69 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen anhängiggjort åtal mot kaptenen Karl Alfred Sandberg, varav framgår, att vederbörande krigsfiskal vid fältkrigsrätten vid Morjärvs försvarsområdes stab enligt uppdrag av militieombudsmannen förde talan om ansvar å Sandberg jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten

för oförstånd i tjänsten, vilket mål handlades gemensamt med ett tidigare vid fältkrigsrätten anhängiggjort mål om ansvar å Sandberg för vad han i vissa andra hänseenden låtit komma sig till last. Såsom av redogörelsen framgår, meddelade fältkrigsrätten den 29 mars 1944 utslag i målet. Fältkrigsrätten — som i fråga om det mot Sandberg först anhängiggjorda målet fastslog, att denne i vissa hänseenden gjort sig skyldig till försummelse och oförstånd i tjänsten — fann beträffande den av krigsfiskalen på uppdrag av militieombudsmannen förda talan utrett, att Sandberg, sedan den 9 juli 1943 till honom överlämnats en till chefen för ett fältförband ställd mot Sandberg riktad anmälan, icke vidarebefordrat anmälan förrän den 26 i samma månad och först sedan Sandberg själv hållit förhör med anmälaren och annan person. Sandberg, som härigenom ansågs ha gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten, dömdes av fältkrigsrätten, jämlikt 33 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen, för vad krigsrätten funnit ligga honom till last till disciplinstraff av arrest utan bevakning i åtta dagar. Av redogörelsen framgår vidare, att fältkrigsrättens utslag överklagats av såväl krigsfiskalen som Sandberg.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 23 januari 1945 och utlät sig därvid.

Krigshovrätten finner ej skäl göra ändring i fältkrigsrättens utslag i vad därigenom åtalet mot Sandberg beträffande de monteringsfärdiga barackerna lämnats utan bifall.

Vidkommande den i övrigt mot Sandberg förda ansvarstalan, så enär i målet måste anses utrett, att Sandberg låtit påbörja uppförandet av viss i målet ifrågakommen barack å tomten i X i strid med honom av vederbörande högre befäl meddelat förbud och att Sandberg brustit i honom åliggande skyldighet att utöva kontroll över skafferibehållningen,

samt Sandberg härigenom gjort sig förfallen till ansvar för tjänstefel,

alltså, och då Sandberg är förvunnen till försummelse i tjänsten i de övriga hänseenden fältkrigsrätten i sitt utslag angivit,

prövar krigshovrätten rättvist på det sätt ändra fältkrigsrättens utslag i ansvarsfrågan, att Sandberg för vad krigshovrätten lagt honom till last jämlikt de av fältkrigsrätten åberopade lagrummen dömes att undergå disciplinstraff av vaktarrest i femton dagar; och skall vid straffets verkställande avräknas, vad Sandberg kan ha utstått av det honom genom fältkrigsrättens utslag ådömda disciplinstraffet, därvid två dagars arrest utan bevakning skall motsvara en dags vaktarrest.

Över krigshovrättens utslag anförde Sandberg i underdånighet besvär.

Kungl. Maj:t meddelade utslag på besvären den 29 maj 1945 och fann därvid ej skäl göra ändring i överklagade utslaget.

5. Åtal mot överstelöjtnant för våld å underlydande m. m.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 107 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen mot överstelöjtnanten vid Värmlands regemente K. H. Kalmberg anhängiggjort åtal för missfirmelse mot och våld å värnpliktige vicekorpralen nr 64-48-30 Henry Andersson i och för dennes tjänst, för brist i anständigt uppförande samt för oförstånd i tjänsten. Såsom av redogörelsen framgår meddelade regementskrigsrätten vid Värmlands regemente — där Andersson framställde yrkande om skadestånd — utslag i målet den 5 december 1944. Regementskrigsrätten, som fann omständigheterna vid våldets förövande synnerligen mildrande, dömde därvid Kalmberg jämlikt 90, 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten ävensom 33 § samma lag samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen att för våld å och missfirmelse av Andersson i och för dennes tjänst, bristande i anständigt uppförande samt oförstånd i tjänsten undergå disciplinstraff av vaktarrest i 15 dagar. Kalmberg förpliktades att till Andersson utgiva ersättning för sveda och värk med 50 kronor samt för läkarundersökning och läkarintyg med 25 kronor eller med tillhopa 75 kronor.

Regementskrigsrättens utslag har vunnit laga kraft.

6. Åtal mot daglöjtnant för det denne beordrat värnpliktiga, som vid utspisningstidens slut fortfarande icke ätit upp, att medförande sina tallrikar begiva sig till annan plats samt förbjudit dem lämna platsen, förrän de förtärt sina portioner.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 182 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen anhängiggjort åtal mot fänriken Rolf Holmberg för det denne, som i egenskap av daglöjtnant vid Värmlands regementes depå den 15 maj 1943 haft att vaka över ordningen i manskapets matsal under utspisningen, uppenbarligen överskridit sin befogenhet, då han beordrat de värnpliktiga, som vid utspisningstidens slut fortfarande icke ätit upp, att medförande sina tallrikar begiva sig till annan plats samt därefter förbjudit dem lämna platsen, förrän de förtärt sina portioner. Såsom av redogörelsen framgår, meddelade regementskrigsrätten vid Värmlands regemente utslag i målet den 4 februari 1944. Regementskrigsrätten fann därvid, att Holmberg genom sitt berörda förfaringssätt måste anses ha gjort sig skyldig till oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt, och prövade därför jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten rättvist döma Holmberg att för vad han sålunda låtit komma sig till last undergå disciplinstraff av arrest utan bevakning i tre dagar. Av redogörelsen framgår vidare, att Holmberg anfört besvär över regementskrigsrättens utslag.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 9 maj 1944 och fann därvid ej skäl vara anfört, som föranledde ändring i regementskrigsrättens utslag.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

7. Åtal mot fartygschef för spritmissbruk m. m.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 186 ff.) redogörelse för ett av militieombudsmannen mot chefen på fyrskeppet nr 8 Reserv, kaptenen i flottans reserv Alfred Waldemar Netterstedt, anhängiggjort åtal för fylleri m. m. Av vederbörande krigsfiskal fördes vid regementskrigsrätten vid Skånska luftvärnskåren talan om ansvar å Netterstedt dels för fylleri och bristande i anständigt uppförande vid två tillfällen, nämligen ena gången omkring den 1 april 1942, då en tysk sjökapten varit på besök ombord på fyrskeppet, och andra gången vid ett av Netterstedt i mars 1943 ombord på fyrskeppet anordnat samkväm med besättningen, dels ock för det Netterstedt vid många tillfällen under sin tjänstgöring på fyrskeppet bjudit besättningsmän ombord på spritdrycker och därigenom ådagalagt grovt oförstånd i tjänsten. Såsom framgår av redogörelsen meddelade krigsrätten utslag i målet den 15 augusti 1944. Krigsrätten prövade därvid på anförda skäl rättvist att endast på det sätt bifalla åtalet, att Netterstedt dömdes för fylleri i mars 1943 ombord samt därför att han genom att vid nämnda tillfälle i sin salong ombord på fartyget bjuda samtliga ombordvarande besättningsmän på och tillsammans med dem själv förtära spritdrycker i icke obetydlig myckenhet ådagalagt oförstånd i tjänsten att jämlikt 96 § 1 mom. och 130 § strafflagen för krigsmakten ävensom 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen undergå arrest utan bevakning sex dagar. Redogörelsen utvisar jämväl, att militieombudsmannen i skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 2 september 1944 uppdragit åt ämbetet att i krigshovrätten överklaga krigsrättens utslag under yrkande om bifall till åtalet i dess helhet och skärpning av det utdömda straffet, det senare jämväl för det fall att förstnämnda yrkande icke kunde bifallas.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 6 februari 1945 och utlät sig därvid.

Vidkommande till en början åtalet mot Netterstedt för fylleri och bristande i anständigt uppförande i samband med den tyske sjökaptenens besök å fyrskeppet omkring den 1 april 1942, så enär åtalet icke blivit väckt inom två år efter den förmenta förseelsens begående,

samt jämlikt 47 § strafflagen för krigsmakten, jämförd med 5 kap. 14 § 5. allmänna strafflagen, frågan om utdömande av straff i förevarande avseende förty förfallit,

varder överkrigsfiskalsämbetets i denna del av målet fullföljda talan lämnad utan bifall.

Vad angår målet i övrigt, finner krigshovrätten lika med krigsrätten Netterstedt vara förfallen till ansvar för fylleri vid det av Netterstedt i mars 1943 för besättningen anordnade samkvämet ombord å fartyget.

Vidare framgår av utredningen i målet, att Netterstedt icke blott vid nyssnämnda samkväm utan även eljest vid åtskilliga tillfällen ombord på fyrskeppet bjudit besättningsmän på spritdrycker, utan att detta varit betingat vare sig av sådana tjänstgöringsförhållanden, som undantagsvis kunna berättiga en dylik åtgärd, eller av särskilda omständigheter i övrigt.

Härigenom måste Netterstedt anses ha visat oförstånd i fullgörande av sin tjänst såsom fartygschef.

På grund av vad sålunda anförts prövar krigshovrätten rättvist på det sätt ändra överklagade utslaget, att Netterstedt jämlikt de av krigsrätten åberopade lagrummen dömes att för fylleri och oförstånd i tjänsten undergå vaktarrest i tolv dagar; dock att från det sålunda ådömda straffet skall avräknas, vad Netterstedt kan ha utstått av det honom genom krigsrättens utslag ålagda straffet av arrest utan bevakning i sex dagar.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

8. Åtal mot auditör för det han, sedan regementskrigsrätt i häktads frånvaro beslutat att den häktade skulle försättas på fri fot, underlåtit att samma dag underrätta häktets föreståndare om beslutet.

Vid granskning av till militieombudsmansexpeditionen inkommen fångförteckning från centralfängelset i Härnösand för april 1943 iakttogs, att regementskrigsrätten vid Västernorrlands regemente den 19 april 1943 i mål angående häktade skogsarbetaren, värnpliktige nr 840-67-40 Erik Ivan Daniel Sandström förordnat, att Sandström — som enligt i målet inhämtat läkarutlåtande vore av sinnesbeskaffenhet som i 5 kap. 5 § allmänna strafflagen avsåges men icke vore i behov av vård å sinnessjukhus — icke längre skulle hållas häktad i och för detta mål, men att underrättelse därom ingått till fängelset först den 28 april 1943, i följd varav Sandström icke blivit försatt på fri fot förrän sistnämnda dag.

Uti infordrat yttrande anförde auditören Ivar Magnus Brynolf, vilken tjänstgjort såsom auditör vid regementskrigsrättens sammanträde den 19 april 1943, följande.

Regementskrigsrätten hade den 19 april 1943 förordnat, att Sandström, som vid åtalade brottens begående befunnit sig i sådant sinnestillstånd, som avsåges i 5 kap. 5 § allmänna strafflagen, och som därför skulle vara strafflös, icke längre skulle hållas häktad. Skriftligt besked därom hade Brynolf emellertid icke lämnat förrän någon av de närmaste dagarna därefter, emedan han förutsatt, att regementets juridiske assistent, vilken varit närvarande vid krigsrättssammanträdet, skulle tillse, att Sandström återhämtades till rege-

mentet, avrustades och hemsändes. Då Brynolf en av de närmaste dagarna efter krigsrättssammanträdet erfarit, att så icke skett, hade han omedelbart »lämnat utslag», varefter Sandström avhämtats till regementet, avrustats och hemsänts. Brynolf medgåve, att han, oberoende av dessa förhållanden, omedelbart borde ha översänt utslaget till vederbörande fängelsemyndighet.

I avgivna påminnelser uppgav Sandström, att han icke blivit återhämtad till regementet utan efter frigivningen ensam farit från Härnösand till Sollefteå, samt förklarade, att han fordrade ersättning för den tid han för länge suttit häktad.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i skrivelse den 7 augusti 1944 till överkrigsfiskalsämbetet följande.

Beslut, varigenom domstol försatt häktad på fri fot, skall omedelbart gå i verkställighet, och det är uppenbart, att underrättelse om sådant beslut måste ofördröjligen tillställas vederbörande myndighet.

Av bestämmelserna i § 19 i instruktionen för krigsdomare, auditörer och krigsfiskaler samt 61 § i lagen om krigsdomstolar och rättegången därstädes följer, att vederbörande auditör är ansvarig för att av krigsrätt meddelat beslut om tilltalads frigivning ur häkte expedieras till den befälhavare, som har uppsikt över häktet eller, då den tilltalade förvaras i allmänt häkte, till häktets föreståndare.

Därest Sandström, som förvarades i allmänt häkte, blivit inställd för regementskrigsrätten den 19 april 1943, skulle han i enlighet med krigsrättens beslut omedelbart ha försatts på fri fot. Underrättelse därom borde då samtidigt ha meddelats häktets föreståndare, t. ex. genom anteckning å förpassningen. Då nu krigsrätten nämnda dag i Sandströms frånvaro meddelade sitt beslut om hans frigivning, måste det anses ha ålegat Brynolf att omedelbart eller i vart fall samma dag underrätta häktets föreståndare om beslutet.

Av fångförteckningen framgår, att underrättelse om regementskrigsrättens beslut att försätta Sandström på fri fot icke avsänts till fängelset förrän genom telegram den 28 april 1943. På grund härav har Sandström icke lösgivits förrän å nionde dagen efter beslutets meddelande.

Genom dröjsmålet med expedieringen av krigsrättens beslut har Brynolf gjort sig skyldig till tjänstefel av beskaffenhet att icke böra undgå laga be ivran.

På grund av vad sålunda anförts uppdrog militieombudsmannen åt överkrigsfiskalsämbetet att vid krigshovrätten anhängiggöra och utföra åtal mot Brynolf, för vad denne låtit komma sig till last, samt därvid yrka ansvar å honom jämlikt lag och sakens beskaffenhet. Kronan och Sandström borde beredas tillfälle att mot Brynolf föra den talan, vartill kunde finnas fog.

* *
*

Under åberopande av militieombudsmannens skrivelse ställde överkrigsfiskalsämbetet Brynolf under åtal inför krigshovrätten, därvid ämbetet yrkade, att Brynolf måtte dömas till ansvar jämlikt 25 kap. 17 § allmänna strafflagen. Kronan och Sandström framställde skadeståndsanspråk gentemot Brynolf och fordrade i sådant hänseende ersättning, kronan för utspisning av Sandström under tiden från den 19 till den 28 april 1943 med 10 kronor 80 öre samt Sandström för förlorad arbetsförtjänst och annan olägenhet, orsakad av den för långa häktningstiden, med 150 kronor. Överkrigsfiskalsämbetet hemställde, att krigshovrätten måtte tillerkänna kronan och Sandström ersättning med skäliga belopp.

Krigshovrätten meddelade utslag i målet den 15 december 1944 och utlät sig därvid sålunda.

Enär Brynolf, vilken varit ansvarig för expedieringen av ovanberörda underrättelse till föreståndaren för centralfängelset i Härnösand, visat försummelse i det av militieombudsmannen anmärkta avseendet,

prövar krigshovrätten rättvist dels döma Brynolf jämlikt 25 kap. 17 § allmänna strafflagen för vad han sålunda låtit komma sig till last att utgiva tjugu dagsböter, envar å femton kronor, vilka böter skola tillfalla kronan, dels ålägga Brynolf ej mindre att till kronan utgiva fordrade 10 kronor 80 öre för utspisning av Sandström under tiden från den 19 till den 28 april 1943 än även att ersätta Sandström för förlorad arbetsförtjänst och övrig olägenhet, orsakad av den för långa häktningstiden, med skäliga ansedda 75 kronor.

Utslaget har vunnit laga kraft.

9. Åtal mot vice auditör för det denne, sedan krigsrätten förordnat om villkorlig dom med övervakning och utsett annan domstol till vårdnadsdomstol, försummat att inom föreskriven tid till vårdnadsdomstolen översända utslag och andra erforderliga handlingar i målet.

Enligt 9 § i lagen den 28 juni 1918 angående villkorlig straffdom skall övervakning som i lagen avses stå under domstols vårdnad. Har allmän underrätt meddelat villkorlig dom i målet, är den vårdnadsdomstol. I annat fall skall domstol, som i målet meddelar sådan dom, till vårdnadsdomstol utse den allmänna underrätt, som med hänsyn till den dömdes vistelseort eller andra omständigheter finnes därtill lämplig. Vårdnadsdomstol skall enligt 10 § i lagen, så snart ske kan, såsom övervakare förordna därtill lämplig och villig person. 19 § samma lag föreskriver, att, när vårdnadsdomstol utses, till densamma skola ofördröjligen insändas underrättelse om beslutet jämte utdrag av protokollen i målet, i vad den dömde angår, samt övriga till ärendet hörande handlingar i huvudskrift

eller bestyrkt avskrift. Övergångsbestämmelserna till lagen den 22 juni 1939 om villkorlig dom, vilken lag trätt i kraft den 1 januari 1944, föreskriva, att vissa angivna lagrum i 1918 års lag, bland dem 9, 10 och 19 §§, skola jämväl efter ikraftträdandet av 1939 års lag tillämpas i fall, då villkorlig dom meddelats i mål, som blivit av första domstol avdömt före ikraftträdandet. 1939 års lag och i anslutning därtill meddelade tillämpningsföreskrifter innehålla bestämmelser motsvarande dem, som upptagits i 9, 10 och 19 §§ i 1918 års lag. — I fråga om regementskrigsrätt synes det enligt § 19 i instruktionen för krigsdomare, auditörer och krigsfiskaler ankomma på den vid målets avgörande i krigsrätten tjänstgörande auditören att fullgöra den domstol jämlikt 19 § i 1918 års lag åliggande underrättelseskyldigheten.

Vid en av militieombudsmannen den 8 juni 1943 förrättad inspektion av Västgöta flygflottilj anmärktes vid granskning av krigsrättsprotokollen, att regementskrigsrätten i två fall dömt värnpliktiga till frihetsstraff, villkorlig dom med övervakning, utan att i protokollet anteckning gjorts om att underrättelse jämte protokoll och handlingar översänts till av krigsrätten utsedda vårdnadsdomstolar. I det ena fallet hade krigsrätten genom utslag den 20 mars 1942, nr 3, dömt värnpliktige nr 531-49-40 Tor Valdemar Nilsson jämlikt 104 § strafflagen för krigsmakten och 20 kap. 1 § 1 st. allmänna strafflagen för första resan stöld till straffarbete två månader, villkorlig dom med övervakning, varjämte Mellansysslets domsagas häradsrätt förordnats till vårdnadsdomstol. I det andra fallet hade krigsrätten genom utslag den 9 maj 1942, nr 6, dömt värnpliktige nr 572-49-40 Bertil Harald Andersson jämlikt nyssnämnda lagrum för enahanda brott till straffarbete tre månader, villkorlig dom med övervakning, varjämte Näs tingslags häradsrätt förordnats till vårdnadsdomstol. I båda fallen hade vice auditören Tore Ljungberg tjänstgjort som auditör i krigsrätten.

Uti infordrat yttrande dagtecknat den 25 november 1943 anförde Ljungberg: Det medgåves, att utslag och handlingar till ifrågavarande mål icke inom föreskriven tid avsänts till de utsedda vårdnadsdomstolarna. Detta berodde av förbiseende från Ljungbergs sida. Handlingarna hade numera översänts till vårdnadsdomstolarna.

Därefter verkställd utredning utvisade, att underrättelse om krigsrättens beslut jämte protokoll och övriga handlingar i målen inkommit från Ljungberg till Mellansysslets domsagas häradsrätt den 2 december 1943 och till Näs tingslags häradsrätt den 1 december nämnda år. Vid Mellansysslets domsagas häradsrätt hade övervakare förordnats den 22 samma december, varefter övervakningen av Nilsson där tagit sin början. Näs tingslags häradsrätt hade den 7 december 1943 överflyttat vårdnaden av Andersson till Flundre, Väne och Bjärke domsagas häradsrätt. Övervakare hade förordnats och övervakningen tagit sin början den 16 december 1943.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 9 december 1944 till överkrigsfiskalsämbetet följande.

För att den villkorliga domen skall kunna fylla sitt ändamål är det nödvändigt, att vederbörande befattningshavare, då domstol förordnat om villkorlig dom med övervakning och utsett annan domstol till vårdnadsdomstol (övervakningsdomstol), fullgör sin skyldighet att inom föreskriven tid till vårdnadsdomstolen översända utslag och andra erforderliga handlingar i målet. Övervakningen, som då sådan föreskrivits ingår som ett av de viktigaste momenten i den villkorliga domen, kan ju ej träda i tillämpning, förrän vårdnadsdomstolen erhållit kännedom om domen och blivit i tillfälle utse övervakare. Av utredningen framgår, att Ljungberg i två fall gjort sig skyldig till sådant dröjsmål med att expediera utslag och handlingar, att desamma kommit vårdnadsdomstolen tillhanda först omkring ett och ett halvt år efter det domen vunnit laga kraft. Expediering torde överhuvud ej ha kommit att ske, om icke inspektionsanmärkningen framställts, och anmärkningsvärt är att, churu Ljungberg i sitt yttrande påstått att handlingarna dåmera avsänts, expedieringen synes ha skett senare. I båda fallen har ungefär halva prövotiden gått till ända, innan övervakning av den dömde kunnat påbörjas. De långa dröjsmålen kunde ha föranlett till att domstolarnas föreskrift om övervakning ej fått avsedd verkan. Ljungberg har uppgivit, att försummelsen berott av förbiseende. Ljungbergs försummelse är av allvarlig beskaffenhet, och jag anser mig icke kunna underlåta beivra densamma.

Militieombudsmannen uppdrog på grund av vad sålunda anförts åt överkrigsfiskalsämbetet att vid krigshovrätten anhängiggöra och utföra åtal mot Ljungberg för vad denne låtit komma sig till last samt därvid yrka ansvar å honom jämlikt lag och sakens beskaffenhet.

* * *

Under åberopande av militieombudsmannens skrivelse ställde överkrigsfiskalsämbetet Ljungberg under åtal för vad han låtit komma sig till last och påstod därvid ansvar å Ljungberg enligt 25 kap. 17 § allmänna strafflagen.

Krigshovrätten meddelade utslag i målet den 4 april 1945 och utlät sig därvid sålunda.

Enär Ljungberg, vilken varit ansvarig för att underrättelse om ovanberörda båda krigsrättsbeslut jämte därtill hörande protokoll och handlingar insänts till vederbörande vårdnadsdomstolar, visat försummelse i det av militieombudsmannen anmärkta avseendet,

prövar krigshovrätten rättvist döma Ljungberg jämlikt 25 kap. 17 § samt

4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen för vad han sålunda låtit komma sig till last att utgiva femton dagsböter, envar å sex kronor, vilka böter skola tillfalla kronan.

Utslaget har vunnit laga kraft.

10. Vakttjänstgöring samt förbud att lämna kasern- eller baraekområde med skyldighet att anmäla sig för dagunderofficeren en gång i timmen använda som former för tillrättavisning.

Vid en av militieombudsmannen den 23—25 juli 1943 förrättad inspektion av Skaraborgs pansarregemente iakttogs vid granskning av yrkeskompaniets anteckningsbok för tillrättavisningar bland annat följande.

1) Kompanichefen kaptenen B. G. Bohlin tilldelade genom beslut den 26 januari 1943 värnpliktige nr 47-36-39 Svensson tillrättavisning i form av »extravakt» under tiden den 30—den 31 januari 1943.

2) a) Värnpliktige nr 226-38-40 Larsson ålades den 31 mars 1943 av Bohlin tillrättavisning i form av förbud att lämna kasernområdet under fritid den 31 mars—den 7 april 1943 med skyldighet för Larsson att under fritid anmäla sig hos dagunderofficeren en gång i timmen.

b) Värnpliktige nr 257-16-40 Nilsson ålades den 27 april 1943 av Bohlin tillrättavisning i form av förbud att lämna barackområdet under tiden den 27 april—den 3 maj 1943 med skyldighet för Nilsson att anmäla sig en gång i timmen för dagunderofficeren.

Det anmärktes, att vakttjänstgöring och anmälningsskyldighet icke vore i 210 § strafflagen för krigsmakten medgivna former av tillrättavisningar.

I infordrade yttranden anförde Bohlin bland annat följande: Bohlin hade ålagt Svensson extra vakttjänstgöring den 30—den 31 januari 1943 för brott mot givna ordningsföreskrifter. Det medgåves, att den tillrättavisningsform, som sålunda kommit till användning, stode i strid mot 210 § strafflagen för krigsmakten. I de fall då Bohlin i samband med förbud för värnpliktiga att vistas utom kasernområdet ålagt dem skyldighet att på angivna tider anmäla sig för dagunderofficeren hade anmälningsskyldigheten icke varit avsedd såsom en tillrättavisning utan endast såsom en kontrollåtgärd. En viss kontroll vore erforderlig, eftersom kompaniets styrka uppginge till 600 man och barackområdet icke vore inhägnat.

Efter redogörelse för vad sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 11 januari 1945 till chefen för Skaraborgs pansarregemente.

Enligt 210 § strafflagen för krigsmakten får för mindre förseelser och fel mot militär tukt och ordning tillrättavisning meddelas i stället för disciplinär bestraffning. Som tillrättavisning får enligt lagrummet användas var-

ning och — ombord å fartyg — vägran av landpermission för viss bestämd tid samt för manskap dessutom åläggande för visst antal gånger, högst sex, eller för viss bestämd tid, högst femton dagar, att utom vanlig ordning förrätta handräckningsarbeten ävensom förbud att under viss bestämd tid, högst femton dagar, vistas utom kasernområde, läger eller däremot svarande område eller åt kompani eller likställt truppförband upplåten del av dylikt område.

Bohlin har beträffande Svensson såsom tillrättavisning använt kommendering till vakttjänstgöring utom vanlig ordning. Vaktgöring får emellertid icke åläggas som tillrättavisning (jämför militieombudsmannens ämbetsberättelser 1939 s. 33 f., 1942 s. 34 f., och 1945 s. 45 f.). Genom att meddela tillrättavisningen har Bohlin gjort sig skyldig till tjänstefel av sådan beskaffenhet, att jag anser mig icke kunna lämna det utan beivran.

Då felet emellertid icke syntes behöva bringas under krigsdomstols prövning, anmälde militieombudsmannen Bohlin för regementschefen, som torde äga disciplinär bestraffningsrätt över Bohlin, för erhållande av tillrättavisning.

Vad anginge åläggandet av anmälningsskyldighet, anförde militieombudsmannen vidare i skrivelsen. Genom kasernområdesförbud eller liknande tillrättavisning begränsas den tillrättavisades rörelsefrihet under fritid. Det är uppenbart, att den begränsning, som innefattas i tillrättavisningen, blir ytterligare skärpt om vederbörande dessutom ålägges skyldighet att med vissa mellanrum anmäla sig för angiven överordnad. Anmälningsskyldigheten kan därför komma att verka såsom en med förbudet jämförlig påföljd med anledning av den begångna förseelsen. Emellertid är åläggandet av sådan skyldighet icke någon i strafflagen för krigsmakten medgiven form för tillrättavisning. Anmälningsskyldighet synes därför icke böra åläggas i sådan utsträckning, att den medför någon väsentlig inskränkning i den tillrättavisades frihet utöver vad tillrättavisningen innebär, och ej i andra fall än då särskilda omständigheter föranleda därtill. Med hänsyn till vad som upplysts om kompaniets styrka och förläggning i ett oinhägnat barackområde torde sådana omständigheter ha förelegat, att ur kontrollsynpunkt fog förefunnits för anmälningsskyldighet. Att giva denna sådan omfattning som skett synes emellertid ha föranlett en alltför stor inskränkning i rörelsefriheten. Anmälningsskyldigheten har därigenom inneburit en otillåten skärpning av tillrättavisningen. Om däremot anmälningsskyldigheten haft en omfattning av allenast en eller ett par gånger om dagen, synes anmärkning ej ha behövt riktas mot en dylik föreskrift. (Beträffande ifrågavarande spörsmål, se vidare militieombudsmannens ämbetsberättelse 1945 s. 47 och 254.)

* *
*

Regementschefen anmälde i skrivelse den 18 januari 1945, att Bohlin för oförstånd i tjänsten tillrättavisats med varning.

11. Åtal mot förbandschef för det tillrättavisning av honom meddelats kollektivt, så att den kommit att drabba även andra än de felande, samt för det härvid icke iakttagits de former, som äro föreskrivna för meddelande av tillrättavisning.

I en till militieombudsmannen den 13 november 1944 inkommen skrift anförde värnpliktige nr 3-5-42 Andersson jämte två andra värnpliktiga vid Tredje intendenturkompaniets andra kompani klagomål mot chefen för andra kompaniet, löjtnanten Per Skröder, för otillbörlig och godtycklig behandling av honom underställda värnpliktiga. I anmälningsskriften anfördes härom bland annat följande: Skröder hade under november månad 1944 utfärdat förbud för hela kompaniet att under två veckor lämna förläggningen. Motiveringen härtill hade varit, att sjukanmälning skett i för stor utsträckning och utan verklig orsak. I själva verket hade flertalet av de sjukanmälda blivit av läkaren sjukskrivna i olika grupper och de övriga erhållit hostmedicin, huvudvärkspulver eller dylikt, varefter de återgått till tjänstgöring, varför ingen otillbörlig sjukanmälning förekommit.

Chefen för Tredje intendenturkompaniet, kaptenen vid intendenturkåren Erik Folke Karlfeldt, inkom på begäran med utredning i ärendet.

Skröder uppgav vid förhör: Han hade icke utfärdat något generellt förbud för manskapet att lämna förläggningen. Karlfeldt hade däremot den 3 november 1944 meddelat kompaniet ungefär följande: »Då vissa sämre element inom kompaniet på sista tiden gjort sig mera märkbara och menligt inverkat på kompaniets allmänna uppträdande och därmed även på utbildningen samt det allmänna hälsotillståndet varit oroväckande, med bland annat ett stort antal sjukskrivningar per dag, vilket uppväckt farhågor hos förbandets läkare, återföres kompaniet till inryckningsstadiet för inexercerande av ordningsföreskrifternas tillämpning. Detta innebär, att kompaniet tills vidare icke får lämna förläggningen med undantag för marsch till och från måltiderna, vilken förflyttning utföres i pluton, samt för besök i marketenteriet. När kompaniet ånyo uppnått den utbildningsståndpunkt, som erfordras för erhållande av permission till staden samt hälsotillståndet blivit sådant, att någon farhåga från läkarens sida icke behöver komma till uttryck, skola dessa särskilda åtgärder upphöra.» På grund härav övades kompaniet inom förläggningen under tiden den 3—den 11 november. Sedan en påfallande förbättring inträtt, kunde Karlfeldt sistnämnda dag åter giva kompaniet förtroendet att å fritid vistas utom förläggningen.

Värnpliktige nr 1020-5-43 Öhlin ävensom fem andra värnpliktiga anförde: Ovan refererade uppgifter i anmälningsskriften vore felaktiga. Skröder hade icke utfärdat något förbud för kompaniets manskap att lämna förläggningen. Något som helst kompaniförbud hade icke utfärdats. Karlfeldt, som icke varit nöjd med manskapets allmänna uppträdande, hade emellertid på grund härav och med hänsyn till det hotande sjukläget beordrat, att kompaniet

skulle i utbildningshänseende återföras till inryckningsstadiet. Det sålunda anbefallda tillståndet hade varat under tiden den 3—den 11 november 1944.

Karlfeldt anförde för egen del: Ifrågavarande kompani hade under tiden strax före anmälningsskriftens insändande till militieombudsmannen visat en allmän tendens till svårhanterlighet och bristande vilja att efterkomma föreskrifter angående allmän ordning och enskilt uppträdande. För att återgiva kompanichefen möjlighet att snabbt återföra truppen i dess tidigare goda skick hade Karlfeldt anbefallt att — i likhet med vad som gällde vid de värnpliktigas inryckning till första tjänstgöring — under en viss tidsperiod jämväl kvällstimmarna skulle tagas i anspråk för inexercerande av de elementära grunderna för inre tjänst och det allmänna uppträdande, som skulle råda vid ett militärt förband. Längden av denna period skulle bliva beroende på med vilken snabbhet truppen kunde tillgodogöra sig denna repetitionsutbildning. Det hade visat sig, att önskvärt resultat uppnåtts på en vecka, varefter denna särskilda utbildningsperiod avslutats.

Depåläkaren Anders Wenckert anförde i avgivet yttrande: Under oktober månad 1944 hade sjukanmälningarna från ifrågavarande kompani tilltagit påfallande. Av en vid yttrandet fogad sammanställning framginge, att antalet sjukanmälda på måndagarna visat oproportionerligt höga siffror jämfört med övriga dagar. Ett stort antal sjukanmälda hade avförts omedelbart, utan att man kunnat påvisa tecken till sjukdom. Detta förhållande hade av Wenckert anmälts för depåchefen. I ett fall hade påvisats försök till fusk i samband med temperaturtagning, i det att den värnpliktige sjukvårdaren uppmanats angiva för hög temperatur, vilket av Wenckert anmälts för vederbörande truppbefäl.

Efter en redogörelse för utredningen anförde militieombudsmannen i en den 25 maj 1945 dagtecknad till militärbefälhavaren för sjätte militärområdet översänd instruktion för åtal mot Karlfeldt.

Enligt i § 123 mom. 1 i tjänstgöringsreglementet för armén givna bestämmelser äger menig att under den del av dygnet, då tjänstgöring för honom icke förekommer, vistas inom kasernområdet eller — mellan revelj och tapto — inom det område utanför detsamma, fritidsområde, som regementschefen må ha bestämt. För vistelse annorstädes under nämnda tid fordras enligt bestämmelse i samma paragraf särskilt tillstånd, permission. Såsom framgår av dessa bestämmelser äger menig — därest fritidsområde finnes, och så synes i förevarande fall ha varit förhållandet — oberoende av permission under sin fritid mellan revelj och tapto vistas inom fritidsområdet. Det är dock vanligt, att de, som inrycka till sin första tjänstgöring och skola bära uniform, under en kort tid efter inryckningen äro förbjudna att vistas utanför kasernområdet. Orsaken härtill torde vara, att de först skola lära sig iakttaga det uppträdande med avseende å hälsning m. m. som bärande av uniform kräver. Mot detta i sakens natur liggande avsteg från förenämnda regler synes ej vara något att invända. En vidare inskränkning i

rätten att vistas å fritidsområdet synes emellertid kunna göras allenast i form av tillrättavisning enligt 210 § strafflagen för krigsmakten, enligt vilket lagrum för manskap må meddelas förbud att under viss tid vistas utom kasernområde eller annat angivet område.

Karlfeldt har såsom skäl för sitt ingripande åberopat, att kompaniet visat en allmän tendens till svårhanterlighet och bristande vilja att efterkomma föreskrifter angående allmän ordning och enskilt uppträdande. Det stora antalet sjukanmälningar vid kompaniet synes även för Karlfeldt ha varit ett bidragande motiv till de anbefallda åtgärderna. Härtill återkommer jag längre fram.

Ändamålet med ingripandet har av Karlfeldt angivits vara, att jämväl kvällstimmarna skulle tagas i anspråk för inexercerande av de elementära grunderna för inre tjänst och det allmänna uppträdande, som skulle råda vid ett militärt förband. Det framgår icke av utredningen, huruvida dessa övningar haft en sådan omfattning, att all ordinarie fritid därav tagits i anspråk. Därest så varit fallet, synas övningarna — bland annat med hänsyn till de skäl som föranlett deras anordnande — vara att bedöma som ett slags icke tillåten straffkommendering. Förhållandena å kompaniet kunna väl ha motiverat anordnandet av vissa extra övningar. Där dessa emellertid under en följd av dagar anordnas på ett sådant sätt, att all fritid därvid tages i anspråk, synes mig desamma erhålla en omisskännlig karaktär av bestraffningar. Ha de särskilda övningarna icke haft en sådan omfattning, ställer sig saken något annorlunda.

Enligt Skröders — av Karlfeldt icke bestridda — uppgift hade den senare meddelat, att kompaniet under ifrågavarande tid icke finge lämna förläggningen med undantag för marsch till och från måltiderna samt för besök i marketenteriet. En sådan inskränkning i den manskapet tillkommande rätten att under fritid mellan revelj och tapto vistas utom förläggningen men inom fritidsområdet kan, som förut nämnts, icke anses stå i överensstämmelse med tjänstgöringsreglementets bestämmelser. Ett godkännande av en dylik inskränkning såvitt rör tiden närmast efter inryckningen till den första tjänstgöringen får givetvis icke utan vidare åberopas såsom stöd för ett senare upprepande av en eller annan anledning av samma förfarande. Härvidlag står som redan nämnts ingen annan möjlighet till buds än meddelande av tillrättavisning i form av kasernförbud eller dylikt.

Tillrättavisning får komma till användning endast under förutsättning, att en jämlikt strafflagen för krigsmakten straffbar förseelse av beskaffenhet att kunna föranleda disciplinär bestraffning blivit begången. På grund av den allmänna avfattning, som givits vissa bestämmelser i strafflagen för krigsmakten, är visserligen området för de enligt nämnda lag straffbara handlingarna mycket vidsträckt, men varje förhållande, som ej överensstämmer med militär tukt och ordning, är dock icke av beskaffenhet att kunna föranleda bestraffning.

Det framgår icke av utredningen, huruvida någon eller några av manskapet gjort sig skyldiga till bestraffningsbara förseelser, om man bortser från

att i ett fall i samband med sjukanmälan synes ha förekommit försök till fusk vid temperaturtagningen. Det ligger i bestraffningens natur, att den såsom riktad mot viss gärning måste drabba den eller dem, som gjort sig skyldiga till denna gärning, och således icke får avse en viss avdelning som sådan. Kollektiva bestraffningsbeslut drabba ju skyldiga och oskyldiga lika och tjäna således icke det syfte man vill uppnå med ett straff.

Vad beträffar den förut nämnda frågan om det stora antalet sjukanmälningar såsom bidragande motiv till de av Karlfeldt anbefallda åtgärderna, må framhållas följande: Det har icke tillkommit Karlfeldt utan vederbörande läkare att bedöma, huruvida det med hänsyn till de värnpliktigas hälsa bort meddelas förbud för dem att under fritid lämna kasernområdet. — Därest det icke närmast varit omtanke om manskapets hälsa utan misstanke om simulation från manskapets sida, som för Karlfeldt varit ett bidragande motiv till de anbefallda åtgärderna, äger vad ovan anförts angående ingripande i anledning av förseelser, vartill de värnpliktiga låtit komma sig till last, motsvarande tillämpning.

Av det ovan anförda framgår, att Karlfeldts ifrågavarande åtgärd lämnar rum för allvarliga anmärkningar. Karlfeldt har sålunda i uppenbart syfte att tillrättavisa manskapet vidtagit åtgärd, som — vare sig den är att anse som en straffkommendering eller som en inskränkning i manskapets rätt att vistas inom fritidsområdet — icke är tillåten enligt gällande lag. Karlfeldt har härvid icke iakttagit de former, som äro stipulerade för meddelande av tillrättavisning. Karlfeldts åtgärd har drabbat kompaniet i dess helhet, utan hänsyn till huruvida enskilda värnpliktiga eller möjligen hela grupper av dem tilläventyrs icke låtit komma sig till last några sådana brister i fråga om disciplin eller militärt uppträdande, som Karlfeldt åberopat. Karlfeldt har härigenom gjort sig skyldig till tjänstefel av beskaffenhet att icke böra undgå beivran.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande krigsfiskal att vid den krigsdomstol, under vilken Karlfeldt lydde, anhängiggöra och utföra åtal mot honom för vad han låtit komma sig till last.

* *
*

Sedan handlingarna i ärendet av militärbefälhavaren för sjätte militärområdet överlämnats till militärbefälhavaren för första militärområdet samt av denne remitterats till chefen för Jönköpings—Kalmar regemente för vidtagande av vederbörlig åtgärd, hänsköts målet av sistnämnde befälhavare till regementskrigsrätten vid regementet. Vederbörande krigsfiskal yrkade vid krigsrätten under åberopande av innehållet i åtalsinstruktionen ansvar å Karlfeldt jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i utövning av tjänsten.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 7 augusti 1945 och yttrade därvid.

Karlfeldt har den 3 november 1944 meddelat förbud för kompaniets manskap att lämna förläggningen med undantag för marsch till och från måltiderna samt för besök i marketenteriet, vilket förbud gällt från angivna dag till den 11 i samma november månad.

Av vad Karlfeldt uppgivit om skälet för förbudet ävensom övriga omständigheter i målet finner krigsrätten ådagalagt, att förbudet är att betrakta som en tillrättavisning av den art, som i 210 § strafflagen för krigsmakten avses.

Krigsrätten finner, att Karlfeldts berörda åtgärd varit felaktig, därigenom att förbudet kommit att drabba manskapet i dess helhet utan avseende å om enskilda värnpliktiga eller möjligen hela grupper av dem till äventyrs icke låtit komma sig till last några sådana brister i fråga om disciplin eller militärt uppträdande, som Karlfeldt åberopat. Karlfeldt har vidare icke iakttagit de former, som äro föreskrivna för meddelande av tillrättavisning.

På grund av vad Karlfeldt sålunda låtit komma sig till last prövar krigsrätten lagligt döma Karlfeldt jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i utövning av tjänsten att undergå disciplinstraff av arrest utan bevakning i tre dagar.

Krigsrättens utslag har vunnit laga kraft.

12. Åtal mot värnpliktig officer för beordrande av straffexercis.

I en den 29 mars 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 265-45-25 E. Andersson bland annat följande: Andersson hade från och med den 15 januari 1944 tjänstgjort såsom marketentare vid fjärde bevakningskompaniet inom Strängnäs försvarsområde. Den 27 mars 1944 — fyra dagar före utryckningsdagen — hade Andersson blivit kommenderad till tjänstgöring å trupp. Andersson hade blivit beskylld att ej ha hälsat på kompanichefen, löjtnanten William Fäldt, samt i allas åsyn kommenderats till straffexercis bestående i övning i gevärsföringar under tre timmar i sträck utan något som helst uppehåll. Värnpliktige fänriken nr 411-44-27 Ingemar Sundin, som tjänstgjort som plutonchef, hade i samband därmed förklarat, att de gruppchefer, som hade att kommendera Andersson under Sundins överinseende, skulle avlösa varandra för att icke bliva uttröttade. Andersson hade kommenderats av fem gruppchefer och en ställföreträdande plutonchef. Gruppcheferna, som funnit bestraffningen i högsta grad meningslös, hade utfört Sundins order utan någon som helst glädje. Sanningsenligheten av Anderssons uppgifter kunde bekräftas av bland andra de gruppchefer, som kommenderat Andersson vid tillfället.

Sedan skriften översänts till befälhavaren för Strängnäs försvarsområde, inkom denne med yttrande av Sundin och Fäldt.

Sundin anförde i sitt yttrande bland annat följande: Såväl Sundin som en

annan plutonchef fänriken Hedman hade vid upprepade tillfällen nödgats tillhålla Andersson att hälsa bättre. Andersson hade under hela sin tjänstgöring iakttagit ett nonchalant uppförande, som haft föga med militär disciplin att skaffa. Sundin hade emellertid för egen del icke haft mycket med Andersson att göra, då Andersson tjänstgjort såsom marketentare. Den 27 mars 1944 hade Sundin av Fäldt fått order att taga Andersson på sin pluton och lära Andersson gevärsföring, hälsning och anmälan. Som det därvid snart nog konstaterats, att Andersson icke kunde deltaga i plutonexercis. hade Sundin hos Fäldt anhållit att få utbilda Andersson enskilt, vilket beviljats. Klockan hade då varit 0840. Sundin hade givit en av sina gruppchefer order att under en kvart instruera och öva Andersson samt därefter låta Andersson anmäla sig för Sundin, för att Sundin skulle få se vad Andersson lärt. Efter en kvart hade Andersson anmält sig för Sundin men gjort detta på ett fullkomligt förkastligt sätt. Då Sundin därvid sagt Andersson, att denne behövde hålla på och öva litet till, hade Andersson i direkt uppstudsig ton svarat: »Jag kan hålla på i flera dagar, men det kommer icke att bli bättre i alla fall.» Sundin hade underrättat Fäldt om detta samt föreslagit. att de gruppchefer, som vid tillfället varit fria från plutonens övningsskjutningar, skulle turas om att under en och trekvarts timme söka få litet pli på Andersson. Fäldt hade godkänt detta förslag samt under den fortsatta utbildningen med Andersson själv sett till och rättat någon felaktighet i dennes uppträdande. Det vore icke riktigt, att utbildningen pågått tre timmar i sträck. Den hade börjat klockan 0840 och avslutats två timmar senare klockan 1040. Gruppcheferna hade själva inlagt pauser i övningarna och gjort detta så ofta, att det föranlett Sundin att upprepade gånger framhålla för dem, att Andersson på detta sätt icke skulle kunna bibringas någon lärdom. Det vore ej heller riktigt, att Sundin sagt, att gruppcheferna skulle avlösa varandra för att icke bliva uttröttade. Sundin hade använt ordet uttråkade. Övningen hade icke försiggått i sådant tempo, att det kunde ha blivit fråga om trötthet hos vare sig gruppcheferna eller Andersson. Övningen hade också givit önskat resultat, ty då övningen avslutats klockan 1040, hade Andersson gjort ordentlig anmälan, hälsning och gevärsföring. Sundin hade därvid berömt honom med orden: »Detta gjorde Andersson så bra, att nu kan han hjälpa till att undervisa de andra mannarna i det här.» Något vidare hade icke förekommit.

Fäldt anförde: Andersson hade uppehållit tjänsten som marketentare å kompaniet till den 27 mars 1944, då kommissarien å kompaniet till följd av minskning av kompaniets personal övertagit Anderssons tjänst. Sistnämnda dag hade Andersson fått order att tjänstgöra på trupp till den 31 mars 1944, då han skulle rycka ut, samt beordrats att anmäla sig för Sundin klockan 0820 samma dag. Eftersom Andersson varit iklädd linnekläder, hade han emellertid fått tid på sig att ikläda sig exercismundering. Klockan hade därför med all säkerhet blivit 0830, innan Andersson anmält sig för Sundin. Då övningarna avslutats för frukost klockan 1040, kunde det icke ha blivit tal om tre timmars tjänstgöring för Anderssons del. Andersson hade först

fått deltaga i plutonexercis. Då det emellertid snart nog visat sig, att Andersson icke kunde följa med i gevärsföringarna, hade Sundin hos Fäldt anhållit att få utbilda Andersson enskilt. Fäldt hade givit sitt tillstånd härtill och tillagt, att Andersson skulle läras hälsa samt göra ordentlig anmälan och anhållan — något som Andersson vid flera tillfällen icke alls befattat sig med. Någon straffexercis hade aldrig anbefallts. Det hade ej heller varit tal om någon sådan, då Fäldt vid ett par tillfällen övervakat utbildningen. Anderssons uppträdande under tjänstgöringstiden hade i motsats till det övriga manskapets varit nonchalant och trotsigt.

Andersson anförde i en till militieombudsmannen inkommen påminnelseskrift bland annat följande: I enlighet med order av dagkorpralen hade Andersson iförd linnekläder den 27 mars klockan 0700 inställt sig i köket, där det fattats handräckning. Klockan 0800 hade Hedman infunnit sig och givit order om att Andersson skulle anmäla sig för Sundin och tjänstgöra på trupp. Andersson hade bytt kläder i största hast. Detta hade icke tagit mer än tio till tolv minuter. Sedan Andersson därefter anmält sig för Sundin, hade Andersson fått deltaga i plutonexercis. Han hade emellertid icke hunnit med mer än ett par gevärsföringar, då han tagits ur plutonen för att få »enskild behandling». Som Andersson tidigare fullgjort omkring 220 dagars beredskapstjänst utan någon som helst anmärkning i exercis I. hade han ansett sig kunna deltaga i plutonexercisen utan att störa intrycket av denna och, då Fäldt sagt, att Andersson behövde ytterligare övning, yttrat, att han icke komme att bliva bättre härigenom.

Genom vederbörande polismyndighets försorg hördes bland andra värnpliktige nr 306-33-32 Gustaf Tore Carlsson, som därvid anförde följande: Klockan 0755 den 27 mars 1944 hade han och de övriga inkallade varit uppställda vid en pluton, som kommit att omfatta ett tjugotal värnpliktiga. Befälet hade förts av Sundin. Plutonen hade övats i gevärsföring, marschs anträdande samt vändningar. Efter en kvart eller omkring klockan 0810 hade Andersson beordrats fram till Sundin, som förklarat sig missnöjd med det sätt, varpå Andersson utförde övningen. Sundin hade för några minuter besökt Fäldt och vid sin återkomst beordrat samtliga gruppchefer, däribland Carlsson, att i tur och ordning öva Andersson i gevärsföring samt vändningar. Övningen med Andersson hade omedelbart tagit sin början. Klockan hade då varit 0820 eller högst 0830. Sundin hade före övningarna med Andersson meddelat gruppcheferna, att Andersson icke skulle erhålla någon paus, utan att övningen skulle fortskrida i ett tempo, men att gruppcheferna däremot skulle avlösa varandra efter en kvart för att icke bliva uttröttade. Carlsson erinrade sig med visshet, att Sundin vid tillfället sagt »uttröttade» och icke såsom Sundin själv uppgivit »uttråkade». Sedan tre av de andra gruppcheferna exercerat med Andersson, var och en en kvarts timme, hade det varit Carlssons tur. Carlsson hade bedrivit övningen i tolv à tretton minuter, då han ansett det lämpligt att giva Andersson en paus. Sundin, som genast observerat detta, hade emellertid befallt en annan gruppchef att fortsätta övningen. Carlsson hade av Sundin tillsports, huruvida han vore

trött, men då svarat nekande. Carlsson hade tillfrågat Sundin om anledningen till att Andersson icke skulle erhålla någon paus i övningarna. Sundin hade svarat, att Andersson dagen förut underlåtit att hälsa på Fäldt och därför skulle undergå straffexercis. Det hade även varit någon annan anledning, men Carlsson hade icke fått höra något härom. Under den tid av sammanlagt 58 minuter, som förflutit från övningens början och till dess Carlsson avsett giva Andersson paus i övningarna, hade dessa pågått i ett sträck. Carlsson hade sedan han blivit avlöst icke iakttagit exercisen med Andersson, vilken fortsatt sedan Carlsson avlägsnat sig. Klockan 1055 hade Andersson kommit in i förläggningen och förefallit fullständigt uttröttad. Den exercis, som Andersson undergått, hade haft en pinsam inverkan på de övriga inkallade, och Carlsson hade hört dessa uppmana Andersson att anmäla förhållandet för militieombudsmannen. Enligt Carlssons förmenande hade alla de närvarande haft den uppfattningen, att den exercis Andersson underkastats icke varit att hänföra till övning utan fastmer varit att anse som straffexercis — i all synnerhet som Sundin uttryckligen anmodat gruppcheferna att avlösa varandra och förbjudit dem att inskjuta någon paus i övningarna med Andersson.

I en den 4 juni 1945 dagtecknad, till befälhavaren för Strängnäs försvarsområde överlämnad åtalsinstruktion anförde militieombudsmannen efter en redogörelse för ärendet.

Av utredningen framgår, att Fäldt den 27 mars 1944 beordrat Andersson, som tjänstgjort som marketentare å ifrågavarande förband, att från och med nämnda dag tjänstgöra å trupp samt att Andersson, sedan han i enlighet härmed anmält sig å Sundins pluton och en kort stund deltagit i plutonens övningar, av Sundin underkastats enskild övning i bland annat gevärsföring, hälsning och marschanträde.

Andersson har gjort gällande, att Sundin kommenderat honom till övningen som straff, för att han skulle ha underlåtit hälsa å Fäldt, och har därvid framhållit, att övningen pågått tre timmar i följd utan rast samt att de gruppchefer, som lett övningen, av Sundin fått order att avlösa varandra för att icke bliva uttröttade. Sundin å sin sida har bestritt, att övningen varit att anse som en straffkommendering, samt uppgivit, att han, sedan det vid tillfället visat sig, att Andersson icke kunde deltaga i plutonens ordinarie exercis, för att bibringa Andersson erforderliga färdigheter med Fäldts samtycke låtit öva Andersson enskilt.

Utredningen synes emellertid giva vid handen, att Andersson underkastats ifrågavarande övning såsom straff för förment indisciplinärt uppträdande. Carlsson har uppgivit, att Sundin under övningen med Andersson för Carlsson omtalat, att Andersson dagen förut underlåtit hälsa å Fäldt och därför skulle undergå straffexercis.

Genom sitt handlingssätt har Sundin gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten av den allvarliga beskaffenhet, att det icke bör undgå laga beivran.

Militieombudsmannen uppdrog på grund av vad sålunda anförts åt vederbörande krigsfiskal att vid den domstol, under vilken Sundin lydde, anhängiggöra och utföra åtal mot Sundin för vad enligt ovan låge denne till last.

* * *

På framställning av försvarsområdesbefälhavaren hänsköts målet av chefen för Södermanlands pansarregemente till regementskrigsrätten vid regementet. Vederbörande krigsfiskal yrkade under åberopande av åtalsinstruktionen ansvar å Sundin jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i tjänsten. Andersson inställde sig vid krigsrätten men förde icke någon talan.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 5 juli 1945 och yttrade därvid.

I målet är upplyst, att Andersson, som från och med den 15 januari 1944 tjänstgjort som marketentare vid fjärde bevakningskompaniet inom Strängnäs försvarsområde, beordrats att från och med den 27 mars samma år tjänstgöra å trupp och därvid tilldelats Sundins pluton, att Andersson, sedan han en kort stund deltagit i plutonens övningar, av Sundin underkastats enskild övning i bland annat gevärsföring, hälsning och marschanträde, samt att denna övning pågått minst två timmar i följd och letts av olika gruppchefer, vilka av Sundin fått order att avlösa varandra.

Genom vad i målet förekommit kan icke anses styrkt, att Andersson ålagts nämnda övning som straff för förment indisciplinärt uppträdande, men med hänsyn till den tid och de omständigheter i övrigt, under vilka övningen ägt rum, finner krigsrätten, att Sundin genom sitt förfarande gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten, och prövar förty rättvist döma Sundin, jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten, för oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt till arrest utan bevakning i tre dagar.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 18 juli 1945 anmodade tjänstförrättande militieombudsmannen Regner ämbetet att i krigshovrätten överklaga regementskrigsrättens utslag samt därvid yrka, att militieombudsmannens i målet förda talan måtte bifallas och att strängare straff måtte ådömas Sundin. I skrivelse till ämbetet den 10 augusti 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten anföra följande.

Den utredning som förebragts måste anses tydligt ådagalägga, att den hårda övning, som Andersson underkastades och vars anordnande av krigsrätten ansetts innefatta tjänstefel, tillkommit med anledning av att Andersson skulle ha gjort sig skyldig till indisciplinärt uppträdande, samt att övningen således utgjort, vad som brukar kallas straffexercis. Det är sålunda upplyst, att Andersson, som sedan den 15 januari 1944 tjänstgjort som marketentare, då endast fyra dagar återstodo före utryckningen den 31 mars

1944 plötsligt beordrats att tjänstgöra å trupp. Denna order hade givits av Fäldt. Enligt vad Sundin själv vid förhör uppgivit, har Fäldt meddelat honom, att orsaken varit, att Andersson ej hälsat ordentligt och i övrigt uppträtt dåligt. Carlsson har som vittne uppgivit, att han frågat Sundin om anledningen till övningen, och att Sundin svarat, att Andersson icke hälsat på Fäldt och därför skulle undergå straffexercis. Vidare har framkommit, att, då en annan av de gruppchefer, som vid tillfället exercerat med Andersson, meddelat Sundin, att Andersson kunde övningen, Sundin svarat: »Det är bra, då fortsätter vi att öva». Såväl Carlsson som sistnämnde gruppchef ha uttalat, att de fått den uppfattningen, att det var fråga om straffexercis. Jämte dessa direkta upplysningar vittnar också det sätt, varpå övningen bedrevs, om att syftet därmed var det nu angivna. I detta hänseende erinras om att övningen pågått minst två timmar så gott som i ett sträck, att sex olika gruppchefer därvid fått avlösa varandra samt att farten åtminstone tidvis varit uppdriven.

Med hänsyn till vad sålunda anförts bör yrkas, att straffet för Sundin bestämmes med utgångspunkt från att övningen utgjort otillåten bestraffning. Det straff, som krigsrätten utmätt, måste under denna förutsättning anses alltför lindrigt. Även om bestraffning ej anses ha varit åsyftad, måste för övrigt den omdömeslöshet Sundin visat anses vara så grov, att arrest utan bevakning i tre dagar icke är en tillräcklig påföljd. Det bör därför yrkas, att Sundins straff under alla förhållanden avsevärt skärpes.

Målet är beroende på krigshovrättens prövning.

13. Åtal för misshandel och missfirmelse mot underlydande ävensom för hot om repressalier för klagan hos militieombudsmannen.

I en den 20 oktober 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 235 Edler samt 22 andra värnpliktiga vid samma pluton som Edler följande: Värnpliktige fänriken Sune Perned hade vid flera tillfällen uttalat svordomar inför truppen. Han hade bland annat yttrat: »Ni uppför er som djävla svin» och »Sängen ser ut som en svinstia» samt ytterligare »Om ni hittar en persedel på er plats, som ni inte äger, så släng den åt helvete, så att den, som äger den, får betala den» och »Om det finnes någon, som icke sköter sig i förläggningen, så slå honom på käften, jag får inte själv göra det tyvärr». Då en värnpliktig blivit efter sina kamrater vid en förflyttning, som företagits under krypning, hade Perned tagit honom enskilt samt tilldelat honom en spark. Efter denna händelse hade Perned yttrat till truppen: »Om ni sänder iväg en skrivelse till militieombudsmannen, så kan jag göra livet surt för er under den tid inkallelsen varar.»

Sedan skriften översänts till chefen för Västerbottens regemente, inkom denne med protokoll från ett av majoren Georg Åström i saken hållet förhör.

Av anmälarna uppgåvo värnpliktige nr 325 Johansson samt ytterligare elva värnpliktiga följande: Anmälningsskriften hade tillkommit i anledning därav, att anmälarna ansett, att Edler blivit sparkad av Perned under ett exercispass den 9 oktober 1944. Exercisen hade varit hård och av många uppfattats som straffexercis. De kunde icke avgöra, huruvida Edler gjort sitt bästa under exercisen, men de hade ej heller sett, att han uppträtt på sådant sätt, att Perned kunnat bliva uppretad på honom. De medgåvo, att deras sängar icke varit snyggt bäddade ifrågavarande dag, och att Perned särskilt anmärkt på att Edlers säng varit illa bäddad.

Edler anförde vid förhöret: Det vore riktigt, att hans säng varit dåligt bäddad den 9 oktober 1944. Det vore även riktigt, att han samma dag vid det i anmälningsskriften åsyftade tillfället, då han blivit sparkad, kommit långt efter sina kamrater. Detta hade berott på, att han haft ont i ett knä, vilket han dock icke meddelat Perned vid övningens början. Han hade fått göra om krypningen ensam. Då Perned därvid ansett, att krypningen alltjämt gått för långsamt, hade Perned med sidan av ena foten tilldelat Edler en spark å högra låret nedanför sätet. Det hade icke uppstått något märke efter sparken. Först efter det Edler blivit sparkad, hade han omtalat för Perned, att han hade ont i knäet. Perned hade då lämnat Edler, som fått fortsätta ensam ålande mot det bestämda målet. Ålningen hade emellertid icke behövt fullföljas, utan plutonen hade åter samlats, innan han nått sitt mål. Anledningen till att han fått övergå från krypning till ålning hade sannolikt varit den, att Perned önskat spara Edlers knä. Ålningen hade emellertid i själva verket frestat på knäet lika mycket som krypningen.

Perned berättade: Innehållet i anmälningsskriften vore överdrivet men i huvudsak riktigt. Han hade icke kallat truppen för svin, utan jämfört den med svin och ordningen i förläggningen med ordningen i en svinstia. Med de påtalade uttrycken angående persedlarna och behandlingen av dem, som icke skötte sig, hade han velat framhålla, att de persedlar, som icke funnes på sina platser, skulle beslagtagas för att han skulle få tillfälle att ställa den skyldige till ansvar, samt uppmana truppen till kamratuppfostran. »Sparken» hade i själva verket bestått i att han med ena foten tryckt ned Edler, som haft kroppen för högt under krypningen. Edler hade icke gjort sitt bästa utan krupit mycket långsamt — troligtvis på trots. Yttrandet i anmälningsskriften, att det funnes möjligheter att göra livet surt för truppen, hade icke direkt avsett det fallet, att truppen skreve till militieombudsmannen, utan fast hellre det fallet, att truppen icke velat sköta sig. Perned hade visserligen i vanlig ordning kunnat rapportera de förseelser, som föranlett att han blivit retad, men han hade ansett, att han gjort truppen en tjänst genom att ta saken i egna händer. Han hade även under hösten 1943 varit chef för den ifrågavarande plutonen, som då varit bra. Manskapet vore emellertid nu till stor del nytt, och en del sämre element, som inverkat ofördelaktigt på de övriga, hade tillförts truppen. Han beklagade det skedda, vilket icke komme att upprepas.

Åström anförde för egen del i ett å förhörsprotokollet tecknat yttrande: Perned hade på ett förtjänstfullt sätt skött sin pluton. Några tendenser i den riktning, som angåves i anmälningsskriften, hade Åström aldrig tidigare märkt eller hört talas om. Då plutonen innevarande år icke stått i samma klass som under beredskapsomgången 1943, hade Perned pressats av Åström och sin kompanichef till att få truppen i bättre form. Detta i förening med den dåliga ordning, som rått i förläggningen den 9 oktober 1944, och ett visst trots från plutonens sida hade kommit Perned att förgå sig. Anmälningsskriften syntes i viss mån vara en hämndakt för det hårda exercispasset ifrågavarande morgon. Under den tid, som förflutit sedan anmälningsskriften ingavs, hade icke försports några missljud från truppen.

I en den 30 november 1944 dagtecknad, till chefen för Västerbottens regemente översänd åtalsinstruktion anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Perned har uppgivit, att han i anledning av missnöje med ordningen i plutonens förläggning fällt yttranden av i huvudsak den innebörd, som angives i de två första i anmälningsskriften anmärkta yttrandena. Härigenom synes Perned ha gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande samt beträffande det första yttrandet jämväl missfirmelse av underlydande.

Av Perneds egna uppgifter synes tillika framgå, att han i anledning av missnöje med manskapet fällt yttranden av i huvudsak den lydelse, som framgår av de i anmälningsskriften påtalade yttrandena rörande upphittade persedlar och om behandlingen av dem, som ej skötte sig. Genom dessa sina yttranden har Perned visat anmärkningsvärd omdömeslöshet och brutit mot föreskrifterna i tjänstgöringsreglementet för armén, att befälhavare i fråga om behandling av trupp skall verka i bästa mening uppfostrande och vägledande.

I anmälningsskriften har vidare uppgivits, att Perned i anledning av missnöje med Edlers uppträdande vid det åsyftade övningspasset den 9 oktober 1944 tilldelat Edler en spark. Perned har å sin sida uppgivit, att han med foten allenast tryckt ned Edler, som intagit för hög kroppsställning under krypningen. Av utredningen framgår ej klart, huruvida Perneds beteende inneburit våld eller misshandel mot Edler eller kan anses allenast ha varit för Edler missfirmande. Närmare utredning härom torde böra förebringas.

Beträffande det i anmälningsskriften åsyftade yttrandet, att Perned i händelse av en anmälan i saken till militieombudsmannen kunde göra livet surt för manskapet, har Perned förklarat, att han icke direkt avsett det fallet, att truppen skrev till militieombudsmannen, utan fast hellre det fallet, att truppen icke velat sköta sig. Ytterligare utredning erfordras angående lydelsen av det av Perned fällda yttrandet. Därest detta varit av den innebörd, som i anmälan uppgivits, har det innefattat ett hot om repressalier i händelse truppen anmälde Perned för militieombudsmannen. En dylik kränk-

ning av de värnpliktigas rätt att vända sig till militieombudsmannen måste anses innefatta grovt oförstånd i tjänsten.

Militieombudsmannen uppdrog åt vederbörande krigsfiskal att vid den krigsdomstol, varunder Perned lydde, anhängiggöra och utföra åtal mot Perned för vad denne låtit komma sig till last, samt därvid yrka ansvar å honom jämlikt lag och sakens beskaffenhet.

* *
*

Målet hänsköts av regementschefen till regementskrigsrätten vid Västerbottens regemente. Vederbörande krigsfiskal yrkade vid krigsrätten i anslutning till åtalsinstruktionen ansvar å Perned jämlikt 96, 91, 130 och 90 §§ strafflagen för krigsmakten för brist i anständigt uppförande, missfirmelse av underlydande, oförstånd i tjänsten och misshandel av underlydande. Edler, som inställt sig vid krigsrätten, förklarade, att han icke förde någon talan i målet.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 22 mars 1945 och yttrade därvid.

Krigsrätten finner utrett, att, sedan Perned den 9 oktober 1944 under inspektion av plutonens förläggning funnit ordningen i förläggningen icke vara tillfredsställande, Perned samma dag låtit uppställa truppen och att Perned därvid i samband med att han påtalat den bristande ordningen använt olämpliga och för manskapet kränkande uttryck. Härigenom har Perned gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande samt missfirmelse av underlydande.

Av utredningen framgår vidare, att Perned under den exercis som följt efter uppställningen utövat våld å Edler genom att tilldela denne en spark. Då våldet emellertid varit av lindrig art, få omständigheterna beträffande detta brott anses vara synnerligen mildrande.

Tillika är utrett, att Perned några dagar senare, då det kommit till hans kännedom, att manskapet ämnade göra anmälan om det inträffade till militieombudsmannen, inför truppen fällt ett yttrande av innehåll, att han kunde »göra livet surt» för manskapet, därest anmälan skedde. Genom berörda uttalande, som måste anses hava innefattat hot om repressalier i händelse anmälan till militieombudsmannen gjordes, har Perned visat grovt oförstånd i tjänsten.

På grund av det anförda prövar krigsrätten, jämlikt 33, 96, 91, 90 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen, rättvist döma Perned för brist i anständigt uppförande, missfirmelse av underlydande krigsmän, våld å underordnad krigsman samt oförstånd i tjänsten att undergå disciplinstraff av vaktarrest i åtta dagar.

Över regementskrigsrättens utslag anförde Perned besvär.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 9 oktober 1945 och fann därvid ej skäl göra ändring i överklagade utslaget.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

14. Åtal mot löjtnant vid flottan för brist i anständigt uppförande. Tillika fråga om obehörig påtryckning å underlydande för att förmå denne att återtaga anmälan mot förman.

I en till militieombudsmannen den 17 januari 1945 inkommen skrift anförde signalmatrosen av andra klassen KA nr 8176-11-42 Börje Pettersson följande: Pettersson hade den 11 januari 1945 varit sysselsatt med lastning av ammunition ombord å jagaren Göteborg. Enär en låda tubammunition, som stått på däcket, varit öppnad, hade Pettersson och hans medhjälpare avsett att langa ammunitionen till durken. Löjtnanten S. V. Björnstam hade emellertid givit order om att lådan skulle bäras ner till durken. Pettersson hade då sagt: »Löjtnant, är det inte bättre att langa ner denna ammunition.» Detta yttrande hade enligt Petterssons åsikt ej utgjort någon invändning, utan hade endast varit ett förslag avsett att underlätta arbetets utförande. Björnstam hade svarat: »Kyss du mig i ashålet, gubbe.» Pettersson hade genmält: »Det var inte vackert sagt, löjtnant», varpå Björnstam svarat, att »det var inte vackert menat heller». Detta samtal kunde bestyrkas av fyra vittnen, som befunnit sig ombord. Pettersson hade skrivit rapport om saken till fartygschefen, kaptenen S. A. Lindkvist. Av denne hade Pettersson emellertid blivit övertalad att återtaga rapporten, emedan Pettersson eljest skulle få betydligt strängare straff än vad Björnstam kunde få. Pettersson skulle nämligen komma att dömas för invändning mot av förman i tjänsten given order. Som Pettersson ovan påpekat, hade han icke gjort någon invändning mot ordern, utan endast framställt ett förslag, och Björnstams order hade omedelbart efter det relaterade samtalet utförts.

Sedan skriften översänts till chefen för Göteborgseskadern med begäran om utredning, inkom denne med protokoll från förhör med Björnstam, Lindkvist och Pettersson samt värnpliktiga nr 658-17-43 Johansson, nr 199-11-46 Bengtsson och nr 43-11-45 Jansson.

Vid förhöret anförde Björnstam: Arbetet med ammunitionen hade utförts med god fart och under god stämning. Enär ifrågavarande ammunitionslåda varit öppen och innehållit lösa 20 mm projektiler, hade den ej bort transporteras ner med talja, utan hade det absolut varit lämpligast att bära ner den i durken. Björnstam erkände, att han fällt det i Petterssons skrift omförmälda yttrandet. Detta hade emellertid skett i skämtsam ton och icke i avsikt att såra Pettersson. Även Pettersson syntes ha tagit yttrandet från den skämtsamma sidan, och då Björnstam invänt: »Tycker Pettersson, att

någon annan skall bära ner lådan», hade Pettersson svarat »ja». Björnstam hade haft det intrycket, att Pettersson icke skulle gjort någon affär av det inträffade, om icke någon utomstående uppmanat Pettersson att taga upp saken. Sedan Petterssons rapport till fartygschefen återtagits, hade Björnstam vid ett tillfälle talat med Pettersson om vad som förevarit och förklarat sig villig att bedja Pettersson om ursäkt för det av honom fällda yttrandet. Pettersson hade därvid, enär rapporten till fartygschefen återtagits, ansett sig ej behöva kräva någon ursäkt.

Lindkvist förmälde: Sedan Lindkvist mottagit den till honom ställda rapporten, hade han förekallat Pettersson och påpekat, att denne genom att i rapporten uppgiva, att han gjort invändning mot orderns innebörd, även rapporterat sig själv. Lindkvist hade samtidigt erinrat Pettersson om bestämmelserna i Undervisning för manskapet vid flottan, del I A, mom. 82, vari föreskrives att mottagna befallningar skola med beredvillighet utan invändning, onödiga frågor eller tecken till ogillande fullgöras. På förfrågan av Pettersson angående eventuella straffsatser hade Lindkvist svarat, att han på sakens dåvarande ståndpunkt icke kunde lämna något bestämt besked härom. Ej heller hade Lindkvist angivit, huruvida ärendet skulle avgöras av honom själv eller av krigsrätten. Lindkvist hade därefter tillfrågat Pettersson, om denne, med anledning av vad som framhållits för honom, önskade, att rapporten skulle behandlas i vanlig ordning, eller om han ville taga tillbaka rapporten, varvid Pettersson beslutat återtaga densamma. Lindkvist hade ingalunda övertalat Pettersson att återtaga rapporten. Lindkvist hade emellertid genom upplysningar klargjort för Pettersson, att även denne varit felande, men hade ej givit uttryck för uppfattningen, att Pettersson skulle få strängare straff än Björnstam. Lindkvist hade även framhållit för Pettersson, att, även om rapporten icke bleve behandlad, Lindkvist komme att taga upp saken med Björnstam. Lindkvist hade även sedermera tillhållit Björnstam det olämpliga i uttryckssättet.

Pettersson berättade: Han hade icke av någon uppmanats att rapportera saken till militieombudsmannen, utan gjort detta av egen fri vilja. Pettersson hade icke uppfattat Björnstams yttrande som något skämt. Björnstams ursäkt hade Pettersson icke velat mottaga, enär ärendet ändock varit på väg till militieombudsmannen. Sin ursprungliga rapport till Lindkvist hade Pettersson återtagit, enär han av Lindkvists yttranden fått den uppfattningen, att hans eget straff skulle bliva strängare än Björnstams.

Johansson, Bengtsson och Jansson förklarade, att de hört det av Pettersson påtalade yttrandet, de båda förstnämnda med tillägg, att yttrandet icke fällts i skämtsam ton.

Sedan militieombudsmannen i skrivelse till Pettersson anmodat denne att lämna vissa kompletterande upplysningar, anförde Pettersson i en till militieombudsmannen inkommen skrift bland annat följande: Den ifrågavarande ammunitionslådan hade haft en vikt av 25—30 kilogram. Vid tillfället hade de i det lag, som Pettersson tillhört, varit fyra man, som under befäl av ammunitionsuppbördsmannen sysslat med lastning av ammunition.

Med »langning» av ammunitionen hade Pettersson avsett, att hela lådan med projektilerna, som de där lågo, skulle genom en lucka i däck för hand langas ned till durken. Vid lastning av ammunition i öppna lådor användes alltid detta transportsätt. Så vore även i övrigt vanligen fallet vid lastning av lättare ammunition. Tyngre ammunition nedfördes i allmänhet till durken med hjälp av en över luckan till durken uppmonterad reservhiss (talja). Vid transport av sådan ammunition, som här var i fråga i slutna lådor, begagnades vanligen reservhissen. Det skulle enligt Petterssons mening ha gått betydligt fortare att langa lådan än att bära ner den till durken.

Efter redogörelse för vad sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 3 maj 1945 till chefen för Göteborgseskadern följande.

Björnstam har medgivit, att han vid omförmälda tillfälle till Pettersson fällt det av denne i anmälningsskriften upptagna yttrandet. Genom nämnda yttrande, som varit synnerligen olämpligt, måste Björnstam, även om yttrandet av honom avsetts som ett skämt, anses ha grovt åsidosatt tjänstgöringsreglementets bestämmelser, att överordnad skall förhålla sig värdigt och grannlaga mot underordnad, och har Björnstam härigenom gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande. Jag finner mig icke kunna underlåta att beivra den förseelse, Björnstam sålunda låtit komma sig till last.

Eftersom det å andra sidan icke syntes erforderligt att bringa frågan om ansvar under krigsrätts prövning, ansåg militieombudsmannen sig kunna inskränka sig till att för eskaderchefen, som torde äga den disciplinära bestraffningsrätten över Björnstam, anmäla denne till erhållande av disciplinär bestraffning.

Militieombudsmannen anförde vidare.

Pettersson har uppgivit, att han anmält ifrågavarande händelse jämväl till Lindkvist, samt att han av Lindkvist övertalats att återtaga sin anmälan. Såsom skäl härför skulle Lindkvist — enligt vad Pettersson anfört — ha åberopat, att Pettersson själv skulle komma att dömas för invändning mot av förman i tjänsten given order, för vilket Pettersson skulle komma att få betydligt strängare straff än vad Björnstam kunde få. Lindkvist har bestritt, att han övertalat Pettersson att återtaga rapporten. Lindkvist hade, enligt vad han uppgivit, endast för Pettersson klargjort, att denne genom att göra invändning mot Björnstams order även själv felat, samt därefter tillfrågat Pettersson, om denne i anledning härav ville taga tillbaka sin anmälan. Lindkvist hade emellertid ej givit uttryck för uppfattningen, att Pettersson skulle få strängare straff än Björnstam.

Även om en av vederbörande förhörsledare till en anmälare framställd förfrågan, om han är villig återtaga mot överordnad gjord anmälan, ej innebär en direkt påtryckning, torde det dock ofta ej vara lämpligt att företaga en dylik åtgärd. Där det emellertid i något fall anses påkallat med dylik för-

frågan, är det angeläget, att förhörsledaren lägger sig vinn om att uppträda med största möjliga takt och hänsyn. Redan förhörsledarens ställning som förman innebär nämligen i och för sig en viss press på klaganden och medför, att denne icke kan fullt fritt fatta ståndpunkt.

Lindkvist har uppgivit, att han som motiv för sin förfrågan åberopat, att Pettersson genom att göra invändning mot Björnstams order även själv felat. Riktigheten av Lindkvists uppfattning, att Pettersson genom det av honom till Björnstam framförda förslaget angående den metod, som skulle användas vid nedtransporterande av ifrågavarande ammunitionslåda till durken, gjort sig skyldig till sådan förbrytelse, som omförmäles i 77 § strafflagen för krigsmakten, synes mig kunna starkt ifrågasättas. Denna uppfattning vinner ej heller stöd i vad av Björnstam uppgivits.

Petterssons åtgärd att återtaga den hos Lindkvist gjorda anmälan mot Björnstam har uppenbarligen föranletts av vad Lindkvist yttrat till Pettersson. Lindkvist har visserligen, enligt vad han själv uppgivit, för Pettersson framhållit att, även om rapporten icke bleve behandlad, Lindkvist komme att taga upp saken med Björnstam, men Lindkvists ingripande mot Björnstam synes ha inskränkt sig till att Lindkvist tillhållit Björnstam det olämpliga i det av denne begagnade uttryckssättet, vilket enligt min mening ej kan anses ha varit tillfyllest.

Min uppfattning angående förevarande spörsmål skall genom eskaderchefens försorg delgivas Lindkvist.

* *
*

I skrivelse den 29 maj 1945 anmälde eskaderchefen, att han den 14 maj 1945 jämlikt 96 § strafflagen för krigsmakten för bristande i anständigt uppförande ålagt Björnstam disciplinstraff av arrest utan bevakning i fyra dagar.

Bestraffningsbeslutet har icke överklagats.

15. Olämpligt uppträdande av officer genom handgriplig verkställighet av given order om hårklippning (I). Tillika fråga om sättet för ledande av militärt förhör (II).

I.

I en till militieombudsmannen den 14 mars 1945 inkommen skrift anförde vice korpralen nr 22-8-46 Gunnar Östlund bland annat följande: Östlund vore stamanställd vid Upplands flygflottilj, där han genomgått vicekorpralskola. Han utbildades nu vid korpralskola. I början av februari 1945 hade korpralskolan legat i fältförläggning på Frösön utanför Östersund. Lördagen den 10 februari hade anordnats en fälttävlan på skidor, i vilken

Östlund deltagit. Under skidåkningen hade Östlund blivit rufsig i håret. Då han härigenom kommit att ge intryck av att vara särskilt långhårig, hade han fått order att låta klippa sig. Den närmaste plats på vilken detta kunnat ske hade varit Östersund. Sedan fälttävlan slutförts, hade tjänsten avslutats klockan 1200. Under tiden klockan 1200—1500 hade Östlund varit beordrad som eldvakt. Buss till Östersund hade under lördagseftermiddagen avgått endast klockan 1500 och klockan 1800. Busslägenheten klockan 1500 hade Östlund icke kunnat utnyttja, enär han icke avslutat sin vakttjänstgöring förrän vid denna tidpunkt. Först klockan 1800 hade Östlund kunnat resa till Östersund. När Östlund anlänt dit, hade alla frisérsalonger varit stängda. Vid en uppställning påföljande måndag, då hela korpralskolan varit närvarande, hade Östlund av chefen för markskoldivisionen, löjtnanten K. E. Nilsson, under vilken korpralskolan sorterade tillfrågats, varför Östlund icke låtit klippa sig under lördagen. Då Östlund icke varit onormalt långhårig utan haft anledning utgå från att ordern angående klippning givits närmast därför att Östlund genom att håret varit i oordning hade förefallit långhårig, hade Östlund, när han icke blivit i tillfälle att klippa sig, icke fäst större avseende vid den erhållna ordern utan helt enkelt glömt bort den. Östlund hade därför blivit så överraskad vid Nilssons fråga, att han på densamma svarat, att han icke hade haft råd att klippa sig. Denna förklaring hade icke godtagits av Nilsson. Östlund hade i stället fått order att hämta en s. k. skidreparationsväska samt att ur denna framtaga och till Nilsson överlämna en i väskan förvarad sax. Östlund hade därefter fått lägga sig på knä i snön, taga av sig uniformsmössan samt stryka ner håret i pannan. Nilsson hade sedan klippt av håret, som hängt ner, så att det blivit av ungefär en tändstickas längd. Sedan klippningen verkställts, hade Östlund beordrats att ställa in sig i ledet, varefter Nilsson i ett till hela korpralskolan riktat anförande bland annat meddelat, att han med alla som vore långhåriga framdeles skulle förfara på samma sätt som med Östlund. Slutligen hade Nilsson givit Östlund order att gå fram och ta upp det hår som Nilsson klippt av. Genom sitt förfarande hade Nilsson överträtt sin befogenhet att meddela tillrättavisningar. Östlund hade icke före tillrättavisningen fått tillfälle att förklara sig. Tillrättavisningen hade dessutom meddelats under former som för Östlund inneburit en grov personlig kränkning. Östlund anhölle om närmare undersökning och erforderliga åtgärder.

Sedan skriften remitterats till chefen för Upplands flygflottilj, hölls den 15 mars 1945 förhör med Nilsson och Östlund samt furiren nr 91-63-39 Ljungberg. Förhörsledare var mobiliseringsofficeren vid flottiljen, kaptenen i Upplands regementes reserv G. Ottander.

Ytterligare utredning i ärendet verkställdes genom förhör, som hölls å flottiljen den 6 april 1945 av tjänsteman å militieombudsmansexpeditionen.

Vid förhöret den 6 april uppgav Östlund ytterligare bland annat: Det hade varit Ljungberg, som givit Östlund order att klippa sig, icke Nilsson. Måndagen den 12 februari hade Nilsson beordrat uppställning av korpralskolan. Nilsson, som tydligen av Ljungberg blivit underrättad om att Öst

lund fått order att klippa håret, hade genast frågat Östlund, varför han icke efterkommit denna order. Östlund hade vid denna fråga blivit »paff» och sagt att han icke haft råd att klippa sig. Denna uppgift hade emellertid varit sanningslös. Nilsson hade då beordrat Östlund att hämta fram tältlagets skidreparationsväska, i vilken funnits en sax av ganska grova dimensioner, avsedd att klippa i plåt med. Med denna sax hade Nilsson på sätt Östlund förut berättat klippt av Östlund en del hår både framtill och på sidorna. Under klippningen hade Nilsson ryckt och slitit i håret. Det hade ej varit »smärtfritt precis». Östlund hade närmast före ifrågavarande tillfälle blivit klippt i slutet av januari månad. Han ansåge därför, att han icke på cirka 14 dagar kunnat bliva så långhårig, att det bort föranleda något ingripande från befälets sida. Östlund hade ansett och ansåge, att Nilssons förfarande vore »obehagligt och inget vidare». Östlunds kamrater vore av samma uppfattning. De ansåge alla, att Nilsson handlat överilat. Östlund hade uppfattat hårklippningen som ett straff för den försummelse han medgåve sig ha begått genom att ej efterkomma ordern om klippning av håret. Hans förseelse vore emellertid enligt hans mening begången under förmildrande omständigheter. Han hade icke tidigare fått någon order eller tillsägelse att klippa sitt hår.

Nilsson medgav vid förhöret den 15 mars, att vad Östlund i skriften till militieombudsmannen uppgivit om händelserna vid uppställningen den 12 februari vore riktigt. Nilsson tillade: Östlund brukade väcka uppseende genom sitt alltför långa och yviga hår. Vid ifrågavarande tillfälle hade Östlund haft så långt hår, att det dolt öronen. Han hade nonchalerat given order. Klippningen hade icke skett under förlöjligande former. Det hade icke varit fråga om tillrättavisning, utan endast om ett genomförande av given order. Vid förhöret den 6 april anförde Nilsson: Enligt flottiljchefens särskilt uttalade önskan ålåge det befälet att hålla efter flottiljens personal i fråga om hårklippning. Då Nilsson därför den 10 februari iakttagit, att Östlund varit onormalt långhårig, hade Nilsson givit Östlund order att klippa sig till måndagen. Det hade varit Nilsson själv som givit Östlund order om klippning. Östlunds uppgift i denna del vore sålunda felaktig. Möjligt vore dock, att även furiren Ljungberg givit Östlund sådan order. Nilsson hade icke själv tidigare haft något att anmärka på Östlund rörande dennes sätt att sköta sitt hår. Detta hade emellertid närmast berott på att det icke vore Nilsson utan skolchefen, fänriken Johansson, som i första hand skulle tillse, att korpralseleverna vårdade sitt hår. Östlund brukade alltid vara mycket långhårig. Eldvakten torde icke ha kunnat hindra Östlund från att efterkomma tillsägelsen om klippning. Nilsson hade visserligen fastställt den turordning, enligt vilken Östlund skulle ha vakten från klockan 1200 till klockan 1500, men Östlund hade kunnat hos Nilsson anhålla om att få byta tur för att bliva i tillfälle att verkställa den honom givna ordern. Östlunds uppgifter om bussturerna vore för övrigt felaktiga.

Nilsson företedde i detta sammanhang turlista för 1945 över busstider avseende resor från Jämtlands flygflottilj till Östersund, utvisande att på var-

dagar (även lördagar) bussar avginge bland annat klockan 1500, klockan 1630 samt klockan 1805.

Östlund anförde: Såsom Östlund förut uppgivit hade han, då han åtagit sig eldvaktsturen klockan 1200 — klockan 1500 och senare under eldvakten, icke kommit ihåg ordern om hårklippning. Detta vore anledningen till att han icke hos Nilsson anhållit om byte av turen. Bussturen klockan 1630 hade Östlund icke känt till.

Nilsson fortsatte: Måndagen den 12 februari hade Nilsson haft en del saker att säga korpralskolan, varför han beordrat uppställning. Han hade genast märkt, att Östlund icke efterkommit ordern om klippning av håret. Han hade därför sagt till Östlund att hämta en skidreparationsväska. I denna hade nämligen funnits den enda sax, som stått att få i fält. Östlund hade fått komma fram till Nilsson med väskan och lämna Nilsson saxen. Eftersom Östlund varit rätt lång, hade han fått lägga sig på knä och taga av sig mössan samt skaka ner håret. Nilsson hade därefter klippt av håret med saxen. Såvitt Nilsson kunde erinra sig hade han klippt tre »tag» med saxen. Östlund hade därefter fått resa sig upp, gå tillbaka med väskan och ställa in sig i ledet. Nilsson hade därefter talat om för korpralseleverna, att han ville, att de order han gåve skulle bliva åtlydda, och att han fördenskull komme att göra likadant med var och en, som icke åtlydde hans tillsägelser i fråga om hårklippning.

Vid förhöret den 6 april hördes även vicekorpralerna nr 103 Andersson och nr 105 Ling, vilka uppgåvo, att de vore samtidiga med Östlund i tjänsten och att de åsett händelseförloppet.

Andersson uppgav vidare: Korpralseleverna hade ansett Nilssons förfarande egenmäktigt. Befälet borde visserligen se till att givna order utfördes, men detta borde icke ske genom handgripligheter. Nilsson borde ha givit Östlund permission för att sätta honom i tillfälle att klippa sig. Korpralseleverna hade sinsemellan talat mycket om vad som passerat. Andersson ansåge sig därför kunna påstå, att vad han nu uppgivit vore ett uttryck för den allmänna uppfattningen bland korpralseleverna.

Ling berättade: Alla i skolan hölle med Östlund och ansåge, att Nilssons förfarande vore felaktigt. Hårklippningen hade skett på ett bestämt och handfast sätt. Det hade nästan verkat som misshandel. Hela förfarandet hade förefallit demonstrativt. I uppställningen hade deltagit 26 man.

Ottander anförde: Sedan protokollet över förhöret färdigställts, hade Ottander överlämnat detsamma till flottiljchefen jämte en missivskrivelse. I denna skrivelse hade Ottander bland annat påpekat, att Nilssons förfarande och inställning i övrigt till saken syntes Ottander vittna om »bristande erfarenhet om lösandet av frågor av denna art». Ottander ansåge det nu ha varit riktigare att säga, att Nilssons förfarande vittnade om »omdömeslöshet».

Efter en redogörelse för utredningen i ärendet anförde militieombudsmannen i en den 3 september 1945 dagtecknad åtalsinstruktion, som översänts till chefen för Upplands flygflottilj.

Östlund erhöll lördagen den 10 februari 1945 av Nilsson eller annat befäl order att klippa håret till påföljande måndag den 12 februari. Vid uppställning av korpralskolan den 12 februari konstaterade Nilsson, att Östlund icke efterkommit ordern om klippning. Nilsson beordrade då Östlund att hämta en skidreparationsväska och överlämna en däri förvarad sax till Nilsson. Östlund fick härefter framför sina kamrater i korpralskolan lägga sig på knä, varefter Nilsson med saxen klippte Östlunds hår. Sedan Östlund åter ställt in sig på sin plats, förklarade Nilsson för korpralseleverna, att han ville, att de order han gåve skulle bliva åtlydda, och att han fördenskull komme att göra likadant med var och en, som icke åtlydde hans tillsägelser i fråga om hårklippning. Östlund fick härefter plocka upp det avklippta håret.

Nilssons förfarande gentemot Östlund vittnar om stor omdömeslöshet. Det är uppenbarligen förkastligt, att befäl på det sätt som här skett handgripligen verkställer givna order. Den behandling Nilsson låtit Östlund undergå måste betraktas som en grov personlig kränkning, så mycket mer som Nilsson låtit korpralskolan under uppställning bevittna händelsen. Särskilt olämpligt har Nilssons förfarande varit jämväl med hänsyn därtill att åtminstone en del av korpralseleverna skulle utbildas till befäl. I stället för ett gott föredöme i befälsföring har Nilsson genom sitt handlingssätt givit ett dåligt exempel. Nilssons förfarande vid ifrågavarande tillfälle finner jag utgöra oförstånd i tjänsten av allvarlig beskaffenhet.

Militieombudsmannen uppdrog åt åklagaren att vid den krigsrätt, varunder Nilsson lydde, ställa Nilsson under tilltal för ifrågavarande tjänstefel. Östlund skulle beredas tillfälle att mot Nilsson framställa de yrkanden, vartill han kunde finna fog.

* *
*

Målet rörande Nilsson hänsköts av flottiljchefen till regementskrigsrätten vid Upplands flygflottilj. Vid krigsrätten förklarade vederbörande krigsfiskal, att han ställde Nilsson under tilltal för tjänstefel jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten. Östlund biträdde krigsfiskalens ansvarsyrkande men förklarade sig icke därutöver ha något ansvars- eller skadeståndsyrkande att framställa mot Nilsson.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 28 september 1945 och yttrade därvid.

Genom vad i målet förekommit är utrett följande.

På förmiddagen lördagen den 10 februari 1945 har Östlund erhållit divisionsbefälets order att till påföljande måndag den 12 februari låta klippa sitt hår. Vid uppställning av korpralskolan sistnämnda dag har Nilsson i egenskap av divisionschef konstaterat, att Östlund icke efterkommit ordern. På

Nilssons fråga om anledning härtill har Östlund sanningslöst uppgivit, att han icke haft råd. Nilsson har då låtit Östlund hämta en skidreparationsväska och därur framtaga en verktygssax samt intaga knästående ställning, varefter Nilsson inför truppen med saxen verkställt klippning av Östlunds hår.

Krigsrätten finner Nilssons förfarande innefatta oförstånd i tjänsten och prövar förty lagligt jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten döma honom för tjänstefel till vaktarrest i fyra dagar.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 18 oktober 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga regementskrigsrättens utslag samt därvid yrka att Nilsson måtte ådömas strängare straff.

Målet är beroende på krigshovrättens prövning.

II.

I en den 20 mars 1945 till militieombudsmannen inkommen skrivelse från Försvarsväsendets underbefälsförbund åberopade förbundet utdrag ur ett brev den 16 mars 1945 från Östlund till förbundet.

I nämnda brev anföres bland annat följande: »Redan i går, torsdag, blev jag uppkallad till förhör hos kapten Ottander, mobiliseringsofficeren här på flottiljen. Han hade då fått den anmälan jag skickat för att hålla ett förhör med löjtnant Nilsson och mig. — — — När jag kom in, så var det första kaptenen frågade mig om jag inte visste vad som gällde för inlämnandet av skrivelser av sådan här art. Jag sade att jag visste att tjänsteskrivelser skulle inlämnas tjänstevägen, men i ett fall då man skriver till M. O. detta icke behöver göras. Han sade då att jag skulle ha gått upp till honom eller någon annan officer för att höra, hur jag skulle ha gjort för det var förhastat av mig att lämna in denna anmälan. Nästa fråga var om jag skrivit anmälan själv. Jag svarade då att jag gjort det, men han trodde mig inte enär, som han sade: 'Den här skrivelsen är så väl juridiskt framförd, så den kan ni inte ha gjort själv.' Jag sade då att jag redogjort för händelseförloppet för underbefälsförbundet där jag fått det nerskrivet. Han frågade även efter adressen till underbefälsförbundet som jag då gav honom. Han frågade därefter, om jag skrivit denna skrivelse för att få fast löjtnant Nilsson, varpå jag svarade nekande, och sade att jag gjort det för att förhindra, att det upprepades. Han sade då att detta icke skulle förhindra löjtnant Nilsson att göra om det, om han ansåg det nödvändigt. — — — På min fråga om löjtnant Nilsson hade rätt att bestraffa mig på detta sätt även om jag själv gjort ett fel svarade kapten Ottander: 'Så har löjtnant Nilsson gjort, och så kommer han alltid att göra, om inte hans order bliva åtlydda, även om det fanns hundra M. O.'»

Vid förhöret den 6 april uppgav Östlund i denna del: Brevet av den 16

mars 1945 hade tillkommit efter hemställan från ombudsmannen i underbefälsförbundet. Denne hade anmodat Östlund att berätta allt vad som tilldragit sig. Innehållet i brevet vitsordades och vidhölles. Sedan Östlund meddelat Ottander, att Östlund sänt in sin anmälan till militieombudsmannen för att förhindra att Nilssons förfarande upprepades, hade Ottander sagt ungefär följande: »Östlund skall inte tro, att Östlund kan hindra löjtnant Nilsson från att i fortsättningen göra på samma sätt, för löjtnant Nilsson är militär, och han kommer att göra så, även om det funnes hundra militieombudsmän.» Ottander hade sedan pratat en hel del och förehållit Östlund det olämpliga i hans anmälan till militieombudsmannen. Han hade bland annat sagt att »en militär gör ej så». Ottander hade vidare frågat Östlund, varför denne icke låtit skrivelsen gå tjänstevägen.

Ottander anförde: Ottander hade frågat Östlund, hur skrivelsen till militieombudsmannen tillkommit, och om Östlund själv formulerat densamma. Ottander hade nämligen velat höra, om Östlund kände till att enligt tjänstgöringsreglementet klagomål kunde framföras till närmaste överordnad. På senare tid hade personal vid flottiljen flera gånger skrivit direkt till militieombudsmannen med förbigående av utvägen att klaga hos överordnad. Ottander hade önskat skaffa sig visshet, huruvida Östlund påverkats att förfara på samma sätt. Östlund hade svarat, att han satt upp skrivelsen med hjälp från underbefälsförbundet, och att den, som skreve till militieombudsmannen, icke behövde gå tjänstevägen utan kunde skriva direkt. Ottander hade framhållit för Östlund, att det givetvis vore tillåtet att skriva direkt till militieombudsmannen. Ottander bestrede, att han såsom Östlund skrivit i sitt brev av den 16 mars 1945 sagt till Östlund, att denne hos Ottander eller annan officer skulle ha efterhört, hur han bort förfara, och att det varit förhastat av honom att ingiva anmälan till militieombudsmannen. Ottander hade frågat Östlund, om det förelegat ovänskap mellan denne och Nilsson, vilket Östlund bestritt. Ottander hade framhållit för Östlund, att order som lämnades i fält måste åtlydas och att den befälhavare vore »en strunt», som icke kunde se till att hans order bleve åtlydda. Det sistnämnda hade Ottander möjligen anfört som svar på en fråga från Östlund. Ottander kunde dock ej nu påminna sig, hur Östlunds fråga varit formulerad. Östlund hade under förhöret sagt, att han skrivit till militieombudsmannen för att förhindra, att Nilssons förfarande upprepades. I det sammanhanget hade Ottander nog sagt, att Nilsson kanske skulle upprepa sitt förfarande, om hans order icke bleve åtlydda. Ottander bestrede däremot bestämt, att han på fråga från Östlund, om Nilsson haft rätt att bestraffa honom på sätt som skett, skulle ha svarat med det i Östlunds brev citerade yttrandet »Så har löjtnant Nilsson gjort etc.» Ottander hade visst icke nämnt militieombudsmannen i sådant sammanhang. Östlund hade nog frågat, om Nilsson haft rätt att bestraffa Östlund på sätt som skett, men Ottander hade icke givit Östlund något direkt svar på denna fråga. Det hade enligt Ottanders mening icke funnits någon anledning att svara på frå-

gan, eftersom denna icke hört till saken. Det hade ju icke varit tal om någon bestraffning av Östlund.

Löjtnanten E. O. Neppelberg berättade: Han hade varit förhörsvittne vid förhöret den 15 mars 1945. Innan Ottander gått in på förhöret rörande händelserna den 10 och den 12 februari, hade Ottander frågat Östlund, vilka olika vägar en soldat kunde gå för att få missförhållanden i tjänsten rättade. Östlund hade svarat, att soldaten antingen kunde gå tjänstevägen eller ock anmäla förhållandet för militieombudsmannen. Neppelberg kunde icke ordagrant återgiva, vad Ottander sagt härtill, men Neppelberg trodde, att Ottanders kommentar gått ut på att Östlund kunnat vända sig till flottiljchefen. Neppelberg kunde icke erinra sig, att Ottander sagt något till Östlund om att det varit förhastat av Östlund att skriva till militieombudsmannen. Andemeningen i Ottanders yttrande hade emellertid nog varit, att Östlund i första hand borde vänt sig till överordnad vid flottiljen med sina klagomål. Ottander hade också frågat Östlund, om denne själv satt upp skrivelsen till militieombudsmannen. Vidare hade Ottander frågat Östlund, vad denne ville åstadkomma med sin anmälan till militieombudsmannen, om han ville ha fast Nilsson eller om det vore någon annan han ville åt eller om han kände sig förföljd. Östlund hade därvid bland annat indignerat frågat, om han kunde bliva behandlad hur som helst, även om han gjort ett fel. Ottander hade svarat ungefär följande: »Vad löjtnant Nilsson angår, gör han nog om samma sak, om inte hans order bli åtlydda, även om Östlund skriver aldrig så många gånger till militieombudsmannen.» Ottander kunde också ha yttrat »även om det fanns hundra M. O.», men Neppelberg ville ej påstå, att han verkligen sagt det. Medan Östlund härefter fått berätta om händelseförloppet vid hårklippningen, hade Ottander gjort en del kommentarer av allmänt militär natur. Så till exempel hade Ottander, när Östlund med en viss indignation frågat, om Nilsson haft rätt att klippa honom på sätt som skett, påpekat för Östlund, att det vore en dålig officer, som först gåve en order och sedan inte kunde se till att den bleve utförd. De kommentarer Ottander gjort till Östlunds berättelse och vissa av Östlund framställda frågor hade kanske varit något stränga. Förhöret hade emellertid varit sakligt, och de anmärkningar Ottander framställt hade varit fullt berättigade.

Depåassistenten Mossberg, som varit förhörsvittne vid Ottanders förhör, uppgav: Det vore riktigt, att Ottander frågat Östlund, om denne icke visste, vad som gällde för inlämnande av skrivelser av ifrågavarande slag, och att Östlund svarat, att han kände till att tjänsteskrivelser skulle inlämnas tjänstevägen men att anmälningar till militieombudsmannen kunde insändas direkt till denne. Huruvida Ottander sagt, att Östlund skulle ha gått upp till Ottander eller någon annan officer för att efterhöra, hur han borde förfara, och att det varit förhastat av honom att anmäla saken till militieombudsmannen, kunde Mossberg icke erinra sig. Ottander hade emellertid yttrat något i den vägen. Kontentan hade varit, att Östlund bort vända sig till överordnad med sina klagomål. Det vore vidare riktigt, att Ottander frågat Öst-

lund, om han själv skrivit anmälningen till militieombudsmannen, och att Östlund svarat, att han haft hjälp från underbefälsförbundet. Mossberg ville erinra sig, att Ottander frågat Östlund, om han skrivit till militieombudsmannen för att få fast löjtnanten Nilsson. Däremot kunde Mossberg icke minnas, att Ottander skulle ha sagt, att Östlunds skrivelse till militieombudsmannen icke skulle förhindra löjtnanten Nilsson att upprepa sitt förfarande, om denne ansåge det nödvändigt. Mossberg komme vidare ihåg, att Östlund frågat, om Nilsson ägt rätt bestraffa honom på sätt som skett. Därvid hade Ottander svarat ungefär följande: »Om ej given order åtlydes, får vederbörande ordergivare se till att ordern blir utförd.»

Mossberg tillade på särskild fråga: Han kunde icke erinra sig, att Ottander fällt det i Östlunds brev citerade yttrandet »Så har löjtnant Nilsson gjort etc.» eller något liknande. Mossberg ansåge, att ett sådant yttrande borde fastnat i minnet, om det verkligen fällts. Det vore dock kanske tänkbart, att ett yttrande av sådant innehåll kunnat förbigå Mossberg, därigenom att Mossberg mot slutet av förhöret varit upptagen med att avsluta och komplettera memorialet över förhöret.

I en den 3 september 1945 dagtecknad skrivelse till chefen för Upplands flygflottilj anförde militieombudsmannen, under hänvisning till vad som förekommit vid förhöret den 15 mars, följande.

Militära befattningshavare besitta i allmänhet icke i samma grad som civila yrkesmän rutin och erfarenhet rörande utredning av brott och förseelser. Förhörsledning och förhörsteknik äro blott detaljer i den militära verksamheten. Man kan därför icke ställa samma krav på en militär utredning som på en undersökning av civil polismyndighet. Resultaten av militära utredningar uppvisa också ofta brister i fråga om klarhet, noggrannhet och fullständighet. Dessa brister i den militära utredningsapparaten äro särskilt kännbara i militieombudsmannens verksamhet. Militieombudsmannen måste merendels avgöra under hans prövning komna ärenden på grundval av rent militära utredningar. Det skulle vara av stort värde, om den militära utredningsapparaten kunde på något sätt förbättras. Svårigheten är emellertid att finna en lämplig form härför.

Ändamålet med förhör och utredningar av ifrågavarande slag är att få fram sanningen. Fullständig opartiskhet hos förhörsledaren är därvid ett absolut krav. Förhöret skall giva en god och tillförlitlig grund för kommande beslut. För vinnande av detta syfte måste förhöret ledas oväldigt och förutsättningslöst. Det är av stor vikt, att den anmälde och anmälaren utan hänsyn till militär tjänsteställning behandlas lika och tillerkännas samma rätt att yttra sig och framställa frågor. Förhörsledaren får ej visa sig sätta större tilltro till uppgifter av någon endast av den anledningen, att denne innehar en högre militär grad. Därest de militära formerna för samvaro mellan över- och underordnad skulle strängt iakttagas vid ett förhör, måste detta uppen-

barligen vara ägnat att motverka själva syftet med förhöret, att få fram sanningen. Militär förhörsledare bör därför sträva efter att i görligaste mån låta sitt förhör försiggå på samma sätt och i samma ordning som ett civilt polisförhör.

Det må vidare framhållas, att militär personal för vinnande av rättelse i uppkomna missförhållanden har full frihet att välja mellan hänvändelse till militieombudsmannen och högre militär myndighet. Om sålunda t. ex. en värnpliktig valt att vända sig till militieombudsmannen, får något klander icke riktas mot honom på grund härav. Till och med en fråga varför klagande vänt sig till militieombudsmannen och ej till militär chef är i regel opåkallad. En dylik fråga kan lätt komma att framställas på ett sådant sätt, att vederbörande uppfattar densamma som ett klander av att han vänt sig till militieombudsmannen. Frågan torde närmast vara ägnad att motverka ett militärt önskemål, som synes ligga bakom densamma, att personalen bör vända sig till militär myndighet med sina klagomål. Det är givet, att missförhållande, som drages under militieombudsmannens prövning, mången gång kan undanröjas av militär myndighet.

Huru vid Ottanders förhör tillgått och vad därvid av Ottander yttrats har icke i alla detaljer kunnat utredas och fastställas. Förebragta omständigheter synas emellertid till en början giva vid handen, att Ottander om Östlunds anmälan gjort uttalanden, vilka Östlund haft anledning uppfatta som klander av att Östlund vänt sig till militieombudsmannen. Utrett är vidare, att Ottander frågat Östlund, om denne själv satt upp skriften till militieombudsmannen eller om någon hjälpt honom därmed. Då Östlunds skrift varit saklig och även visat sig till innehållet riktig, har Ottanders fråga varit opåkallad. Av utredningen framgår ytterligare, att Östlund frågat Ottander, om Nilsson ägt rätt bestraffa honom på sätt som skett eller om han kunde bliva behandlad hur som helst, även om han begått ett fel. Vad Ottander svarat på sistnämnda fråga är icke fullt klarlagt. Östlund har uppgivit, att Ottander sagt ungefär följande: »Östlund skall inte tro, att Östlund kan hindra löjtnant Nilsson från att i fortsättningen göra på samma sätt, för löjtnant Nilsson är militär, och han kommer att göra så, även om det funnes hundra militieombudsmän.» Även om det icke kan anses tillförlitligen utrett, att Ottander fällt detta yttrande eller liknande, måste det i allt fall anses styrkt, att Ottander i sammanhanget uttalat sig på sådant sätt, att Östlund lätteligen kunnat få den uppfattningen, att Ottander tagit parti för Nilsson. Ottander har härigenom felat mot kravet på att förhörsledaren skall vara opartisk.

Ehuru befogade anmärkningar sålunda kunna riktas mot Ottanders förhör, låter jag med hänsyn till omständigheterna bero vid de erinringar, som innefattas i det anförda.

16 och 17. Åtal mot officer och underofficer för spritmissbruk. Tillika åtal mot den förre, för det denne i en för värnpliktig utfärdad inskrivningsbok verkställt anteckning om att den värnpliktige vore organiserad kommunist.

I en till militieombudsmannen den 28 augusti 1943 inkommen skrift anförde värnpliktige nr 777-46-37 Ebbe Svensson bland annat följande: Svensson hade under tiden den 27 februari—den 9 juni 1942 fullgjort beredskapstjänstgöring vid en motoriserad trafikpluton. Chefen för plutonen, ryttmästaren, numera kaptenen vid Södermanlands pansarregemente, Rolf Cederschiöld, hade vid tjänstgöringens slut i den för Svensson utfärdade inskrivningsboken under rubriken »Övriga ant.» anmärkt »Organiserad kommunist». Denna anteckning hade av Svensson observerats först sedan han i juli månad 1943 ånyo blivit inkallad till beredskapstjänstgöring. Svensson hade häröver blivit så uppbragt, att han omedelbart i hastigt mod under nämnda anteckning själv skrivit »organiserad socialdemokrat». Svensson, som icke diskuterat politik vare sig med Cederschiöld eller någon annan å förbandet, betraktade den av Cederschiöld gjorda anteckningen som en grov ärekränkning och förolämpning mot Svensson. Svensson hade på grund av nämnda anteckning icke, som det varit hans avsikt, kunnat söka civilarbete som bilmontör vid Svea trängkår och hade sålunda härigenom tillfogats skada, för vilken han ansåg sig berättigad till ersättning. Svenssons vitsord för tjänstbarhet, som tidigare varit 3 plus, hade därjämte av Cederschiöld sänkts till 1 plus. Detta hade medfört, att Svensson vid beredskapstjänstgöring i juli och augusti månader 1943 av löjtnanten B. Philipson ej kunnat tilldelas högre vitsord än 2 plus. I anledning av vad sålunda anförts, hemställde Svensson, att i inskrivningsboken måtte strykas de däri gjorda anteckningarna angående Svenssons politiska åskådning, samt att de honom för beredskapstjänstgöringen under åren 1942 och 1943 meddelade vitsorden måtte ändras till 3 plus. (Det antecknades att Svensson, som jämväl under tiden den 31 mars—den 20 maj 1944 fullgjort krigstjänstgöring, härvid tilldelats vitsordet 3 plus). Tillika hemställdes om undersökning, angående vad som föranlett Cederschiöld att i inskrivningsboken verkställa anteckningen »organiserad kommunist», samt att militieombudsmannen måtte på lämpligt sätt ingripa mot den härför skyldige.

I infordrat yttrande medgav Cederschiöld, att han genom att i inskrivningsboken införa anteckning om sådant förhållande, som icke rörde tjänsten, förfarit felaktigt. Angående vad som föranlett nämnda åtgärd samt beträffande anledningen till att Svensson erhållit sänkt vitsord anförde Cederschiöld vidare: Svensson hade kommit under Cederschiölds befäl i maj månad 1940, då Cederschiöld tjänstgjort som chef för dåvarande kavalleribrigadtrafikplutonen. Under denna beredskapstjänstgöring hade Cederschiöld ej haft något annat att anmärka på Svensson, än att denne vid ett tillfälle olovligen avvikit från förläggningen, i anledning varav Svensson ådömts

vaktarrest i tio dagar. Under tjänstgöringen år 1942 hade Svenssons uppförande varit helt annorlunda än under tjänstgöringen 1940. Svensson hade sålunda visat missnöje och ovillighet i tjänsten och ofta kommit med kritiserande jämförelser mellan det egna förbandet och andra förband. Tjänstbarhetsbetyget 1942 hade givits med hänsyn till Svenssons sätt att sköta sin tjänst och alldeles oberoende av om han var kommunist eller ej. Sedan Svensson å utryckningsdagen iklätt sig civila kläder hade han å rockuppslaget burit ett kommunistiskt märke (hammaren och skäran) i tämligen stort format. På Cederschiölds fråga, om Svensson vore kommunist, hade denne svarat: »Ja, än sen då» eller något liknande. På grund härav och då Cederschiöld ansett, att hans efterträdare som chef för förbandet — Cederschiöld hade nämligen stått i begrepp att övergå till pansartrupperna — bort erhålla kännedom om Cederschiölds iakttagelser rörande Svensson, hade Cederschiöld gjort den påtalade anteckningen i Svenssons inskrivningsbok. Cederschiöld hade givetvis icke haft någon som helst avsikt att därmed skada Svensson. Då Svensson öppet burit kommunistiskt märke, måste han antagas tillhöra det kommunistiska partiet, och då han icke gjort någon hemlighet av sin anslutning till nämnda parti, kunde anteckningen i inskrivningsboken icke ha varit på något sätt kränkande för honom. Då Svensson icke visat, att han lidit någon skada, bestrede Cederschiöld Svenssons anspråk på skadestånd. Det vore ingalunda säkert, att Svensson erhållit anställning som bilmontör vid Svea trängkår, även om ifrågavarande anteckning icke funnits. Cederschiöld hade vid införandet av anteckningen i inskrivningsboken handlat av obetänksamhet.

Svensson anförde i avgivna påminnelser bland annat följande: Det vore oriktigt, som Cederschiöld påstått, att Svensson å utryckningsdagen 1942 burit ett kommunistiskt partimärke. Svensson bestred även på det bestämdaste, att han blivit tillfrågad, om han vore kommunist. Om en dylik fråga framställts, trodde Svensson icke, att han skulle ha svarat därpå. Svensson hade aldrig ägt ett kommunistiskt partimärke. Det märke, som Svensson vid nämnda tillfälle burit, hade han fått av en kamrat. Det utgjordes av en röd sköld med ett flygplan av guld och under flygplanet ordet »junior». Därest Svensson vid tillfället burit ett politiskt märke, skulle detta ha varit Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds märke. Svensson hade nämligen sedan den 1 april 1933 tillhört Klintens socialdemokratiska ungdomsklubb, i vilken förenings styrelse Svensson varit ledamot i åtta år, varav fyra år som ordförande. Svensson vore alltjämt aktiv medlem i denna klubb och genom denna kollektivt ansluten till Socialdemokratiska arbetarpartiet. Svensson hade före utryckningen erfarit, att Cederschiöld ansett Svensson vara kommunist. En furir, vid namn Brandt, hade nämligen berättat för Svensson, att Cederschiöld vid ett tillfälle yttrat om Svensson, att Svensson nog vore »en riktig kommunist». Enligt Svenssons mening hade Cederschiöld avsett att genom ifrågavarande anteckning i inskrivningsboken skada Svensson. Svensson saknade på grund härav möjlighet att erhålla ett nytt arbete i statens tjänst. Enskilda arbetsgivare begärde även ofta vid ansökan om an-

ställning att få se betyg från tjänst vid armén. — Svensson hade vid ett tillfälle 1942 efter åtnjuten tjänstledighet återkommit till förläggningen klockan 1130 efter att ha rest på järnväg i tolv och en halv timma. Enär det vid denna tid varit middagsrast samt Svensson icke fått sova sedan föregående natt, hade Svensson lagt sig att sova i logementet. Svensson hade vaknat vid att Cederschiöld stått och sparkat Svensson på benen och skrikit: »Ut härifrån. Har inte Svensson hört, att förläggningen skall utrymmas?» Svensson hade försökt förklara, att han sovit, när ordern givits, men Cederschiöld hade ej hört på det örat, och Svensson hade senare fått en kraftig utskällning av Cederschiöld. — Under sin beredskapstjänstgöring 1942 hade Svensson gjort följande iakttagelser beträffande Cederschiöld. Denne hade nästan varje dag under förbandets förläggning i X intagit sina måltider på expeditionen tillsammans med sin adjutant, fanjunkaren B. L. Eriksson, samt två furirer och expeditionsskrivaren korpralen P. V. Sundekvist. Vid de flesta tillfällena hade det funnits sprit på bordet, och många kvällar hade det där förtärts väldiga mängder sprit av Cederschiöld, Eriksson och Sundekvist. Härom hade de många tomflaskor som burits därifrån vittnat. Svensson hade iakttagit, huru Cederschiöld och Eriksson många kvällar raglat, när de begivit sig från expeditionen. Såväl Cederschiöld som Eriksson hade ofta varit spritpåverkad, och med Eriksson hade det ej gått att tala, om han ej haft sprit i kroppen.

På begäran av militieombudsmannen har i ärendet verkställts närmare utredning av såväl militära som civila myndigheter, varjämte å militieombudsmansexpeditionen verkställts förhör med bland andra Svensson. Därvid förekom följande.

Anteckning i inskrivningsboken angående Svenssons politiska åskådning.

Ytterligare hörd härom har Cederschiöld förklarat sig vidhålla sitt påstående, att Svensson å utryckningsdagen burit ett kommunistiskt märke samt att Cederschiöld tillfrågat Svensson, om han vore kommunist.

Eriksson uppgav, att han vid flera tillfällen iakttagit, att Svensson såväl till uniform (vid permission) som till civila kläder burit kommunistiska partimärket. Eriksson hade särskilt lagt märke till, att det varit det kommunistiska märket med »hammaren och skäran», som Svensson burit, och ej något annat.

Svensson anförde vid förhör å militieombudsmansexpeditionen: Svensson kunde icke styrka, att han genom den av Cederschiöld i inskrivningsboken gjorda anteckningen »organiserad kommunist» lidit någon ekonomisk skada. Svensson hade nämligen ansett, att det på grund av denna anteckning vore uteslutet, att han skulle kunna erhålla befattning som bilmontör vid Svea trängkår, och därför ej gjort något försök att erhålla sådan befattning. Svensson ansåg det emellertid klart, att han, även om han ej kunde styrka någon direkt ekonomisk skada, vore berättigad till skadestånd.

För att styrka att han icke vore organiserad kommunist företedde Svensson en för honom år 1933 utfärdad medlemsbok i Klintens socialdemokratiska ungdomsklubb av Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, varav framgick, att Svensson den 1 april 1933 intagits i klubben. Vidare ingav Svensson dels den för honom utfärdade inskrivningsboken, dels ett märke avsett att bäras å rockuppslaget, bestående av en sköld med ett flygplan i ett rött fält samt därunder bokstaven »M» och ordet »junior». Svensson meddelade, att det vore detta märke, som av honom burits å utryckningsdagen i juni 1942.

Svensson tilldelade sparkar.

Cederschiöld anförde vid militärt förhör: Svensson hade en dag efter återkomst från permission omkring klockan 1200 på dagen omedelbart lagt sig att sova i stället för att gå till arbetet. Cederschiöld hade i anledning härav väckt Svensson genom att med foten stöta till hans sko, vilket sätt att väcka torde vara det vanliga för att i dylik förläggning undvika att kliva på andras madrasser. Cederschiöld hade aldrig sparkat någon.

Cederschiölds och Erikssons förhållande i nykterhetshänseende.

Vid förhör å militieombudsmansexpeditionen anförde Svensson: När Svensson år 1942 varit inkallad, hade den pluton, som Svensson tillhört, under en tid i X varit förlagd i nedre våningen i ett kapell. I andra våningen hade kompaniexpeditionen varit inrymd. Trappan från andra våningen ledde ned till en förstuga utanför manskapets logement. Som dörrarna till logementet vanligen stått öppna, hade man inifrån logementet kunnat se den mittemot dörrarna belägna trappan. Svensson hade rätt ofta på kvällarna sett Cederschiöld och Eriksson gå ostadigt nedför trappan. De hade härvid ofta fått stödja sig mot väggen. Såvitt Svensson kunde erinra sig, hade det ej funnits någon ledstång i trappan. Denna vore visserligen ganska smal, men dock ej så besvärlig att gå ned för, att man därvid kunde behöva stödja sig mot väggen. Cederschiöld och Eriksson hade, när de passerat förstugan, brukat se in i logementet genom de öppna dörrarna. Svensson hade vid sådana tillfällen sett, att de »fått ta det mycket försiktigt» för att det inte skulle märkas, att de voro ostadiga på benen. Åtskilliga av Svenssons kamrater måste ha sett, att Cederschiöld och Eriksson gått ostadigt nedför trappan. Svensson erinrade sig även, att han talat med flera av kamraterna härom och att dessa förklarat sig ha gjort samma iakttagelser. En av de värnpliktiga i förläggningen hade berättat för Svensson, att han en gång sett Cederschiöld ute å vägen ragla från den ena dikeskanten till den andra.

Cederschiöld förklarade: Det vore riktigt, som Svensson uppgivit, att Cederschiöld tillsammans med Eriksson och Sundekvist — vilken tjänstgjorde som stabsfurir och bodde å expeditionen — där intagit sina måltider. Någon annan lokal hade icke stått till förfogande härför. Det hade därvid hänt, att Cederschiöld ibland tagit en snaps till maten. Cederschiöld kunde ej finna något anmärkningsvärt i detta och bestrede bestämt, att spritdrycker förtärts i större omfattning samt att han vid något tillfälle varit berusad och efter mål-

tiden raglat ut. Cederschiöld hade överhuvud ej uppträtt spritpåverkad vare sig i eller utom tjänsten.

Vid polisförhör hördes följande personer, vilka därvid berättade.

Omnibusföraren Karl Elis Lorenz Blomkvist: Han hade under beredskapstjänstgöring 1942 varit förlagd i X där förbandet, som utgjorts av en pluton, varit inkvarterat i nedre våningen i ett missionshus. Kompaniexpeditionen hade varit inrymd en trappa upp i övre våningen. Blomkvist hade legat i stora logementet tillsammans med de meniga, ehuru han varit underbefäl med korprals tjänstegrad. Cederschiöld och Eriksson hade bott ett stycke från förläggningen i en bondgård. Blomkvist hade icke sett någon av dem onykter eller berörd av spritdrycker vare sig i eller utom tjänsten. Däremot hade han bland manskapet hört talas om, att Cederschiöld och Eriksson brukat festa tillsammans om kvällarna. Blomkvist kunde icke erinra sig ha hört något anmärkningsvärt om dem.

Husknekten Axel Holger Malmgren: Han hade 1942 varit förlagd till X. Under tjänstgöringstiden hade han aldrig förmärkt, att Cederschiöld och Eriksson varit onyktra eller spritpåverkade. Efter tjänstgöringstidens slut hade Cederschiöld och Eriksson ofta brukat sitta kvar på kompaniexpeditionen, där de intogo sina måltider. Huruvida de därvid missbrukat spritdrycker, kunde Malmgren icke uppgiva. Han hade aldrig hört något oljud därifrån och aldrig sett dem komma raglande nedför trappan till förstugan utanför logementet. Däremot hade kamraterna pratat om, att Cederschiöld och Eriksson brukat festa på expeditionen.

Spårvagnskonduktören Ernst Einar Högberg: Under år 1942 hade han som värnpliktig korpral fullgjort beredskapstjänstgöring och därunder varit förlagd till X. Under den första inkallelsetiden hade marken varit snöbelagd. Det hade med anledning därav utkommit en kompaniorder, som förbjudit manskapet att förorena i närheten av missionshuset. Högberg erinrade sig ett tillfälle, då Cederschiöld och Eriksson kommit ut från kompaniexpeditionen och varit märkbart berusade. Eriksson hade raglat men icke Cederschiöld. Högberg hade kommit från kyrkstallarna i sällskap med en kamrat, vars namn han icke längre kunde erinra sig. Det hade varit mörkt, och klockan hade varit omkring 2200. Sannolikt hade de icke observerats av Cederschiöld och Eriksson, vilka ställt sig och kastat vatten mot den snövall, som varit uppskottad intill missionshusets vägg, och där det enligt kompaniorder varit förbjudet att förorena. Högberg ansåge, att Cederschiöld och Eriksson vid tillfället varit så berusade, att de icke kunnat fullgöra sina tjänsteåligganden, därest det av någon anledning blivit larm i förläggningen. Pingstaftonen, troligen vid 19-tiden, efter middagsutspisningen hade Högberg gått upp till kompanichefen och anhållit om att få bryta löv för att därmed kläda missionssalen. På expeditionen hade befunnit sig förutom Cederschiöld även Eriksson och Sundekvist. Alla syntes ha förtärt sprit, eftersom tre snapsglas och tre kaffekoppar stått framme på ett bord intill skrivbordet. Högberg hade endast talat med Cederschiöld, som varit rödbrusig och förefallit påverkad av spritdrycker, dock ej i lika

hög grad som vid det tidigare ovan omtalade tillfället. Cederschiöld hade icke sluddrat på målet utan talat lugnt och sansat. Av ansiktsuttrycken att döma hade även de andra två varit spritpåverkade. Ingen hade varit högljudd, och några spritflaskor hade icke synts till. Högberg hade senare under kvällen icke sett eller hört något vidare i saken. Cederschiöld hade alltid brukat inspektera, då han druckit sprit, men aldrig annars. Inspektioner hade således varit säkra tecken på att han varit spritpåverkad. Han hade vid dylika tillfällen brukat springa omkring i skogen och skjuta med knalldosor. Vid jämförelse med Cederschiölds beteende i nyktert tillstånd hade Högberg funnit dennes handlingar vid sådana inspektioner vara mycket egendomliga. Högberg hade aldrig sett Cederschiöld och Eriksson ragla nedför trappan från expeditionen.

Spårvägsmannen Sven Gunnar Roland Pettersson: Han hade 1942 fullgjort beredskapstjänstgöring som troppchef med furirs grad. Han hade därvid varit förlagd till X och hade där bott i underbefälslogementet, som legat i nedre våningen av missionshuset rakt under kompaniexpeditionen. Till en början under en tid av cirka en och en halv månad hade Pettersson och en annan furir intagit sina måltider gemensamt med Cederschiöld, Eriksson och Sundekvist. Tjänstgöringen hade varit så ordnad, att alla fem sällan ätit samtidigt vid frukostmålet. Vid ett par tillfällen hade det inträffat, att Cederschiöld och Eriksson bjudit på sprit till frukosten. Alla hade druckit snaps men endast ett litet glas, rymmande cirka tre centiliter. Minst två gånger i veckan hade de alla fem till middagen förtärt var sin snaps, som Cederschiöld eller Eriksson bjudit på. När tjänsten det tillåtit, hade Pettersson haft obegränsad permission om kvällarna, varför han sällan varit hemma under denna del av dygnet. Pettersson kunde därför icke uttala sig om Cederschiölds och Erikssons nykterhet i allmänhet. Vid två tillfällen hade Pettersson dock iakttagit att Cederschiöld och Eriksson voro onyktra. Det ena hade varit en gång omkring klockan 2130, då Pettersson sammanträffat med dem i förstugan. Dörren till förläggningen hade stått öppen. Båda hade kommit nedför trappan från kompaniexpeditionen och gått märkbart ostadigt. De hade båda talat lugnt och sansat med Pettersson. Om anledning därtill skulle ha uppstått, ansåge Pettersson, att Eriksson icke kunnat fullgöra sin tjänst. Däremot hade Cederschiöld säkerligen varit tjänsteduglig, men truppen måste i sådant fall ha märkt att han varit onykter. Det andra tillfället hade varit en gång, då Cederschiöld och Eriksson uppehållit sig på planen mellan allmänna landsvägen och trappan från förstugan till planen. Båda hade då gått ostadigt. Pettersson hade icke talat med dem.

Å militieombudsmansexpeditionen hördes vidare värnpliktige nr 689-21-26 Hilding Carlsson, som därvid berättade följande: Carlsson hade 1942 varit inkallad till beredskapstjänstgöring. Han hade härvid tjänstgjort såsom konstituerad korpral och gruppchef vid en motoriserad trafikpluton, förvilket förband Cederschiöld varit chef. Under hela tiden hade förbandet varit förlagt i X utom under en tid av 14 dagar då förbandet legat vid ett flygfält. Carlsson hade sett Cederschiöld berusad både i och utom tjänsten

vid åtskilliga tillfällen. Carlsson hade emellertid icke observerat, att Cederschiöld vid något sådant tillfälle gått ostadigt. Att Cederschiöld varit berusad hade Carlsson sett å Cederschiölds ögon och förstått, på grund av att Cederschiöld luktat sprit samt uppträtt olämpligt. Cederschiöld hade aldrig i anledning av spritförtäring talat osammanhängande eller sluddrande, men han hade talat på ett sätt, som är vanligt hos berusade och som tydligt avveke från hans sätt att tala i nyktert tillstånd. Det vore mycket svårt att beskriva detta, men såsom karakteristiskt för Cederschiölds tal, när han varit onykter, kunde Carlsson bland annat angiva att Cederschiöld därvid använt en något släpig ton. Cederschiöld hade alltid varit klar och redig i huvudet även när han druckit sprit. Som dagunderofficer hade Carlsson vid upprepade tillfällen sett, att det å fritid förtärdes sprit på expeditionen. Det hade ofta hänt, att Cederschiöld efter att ha förtärt en hel del sprit kommit ner i manskapslogementet, varvid han visat sig mycket välvillig mot manskapet. Han hade då kunnat slå sig ner och berätta historier eller roa dem med kortkonster. På morgonen efter dylikt festande hade Cederschiöld vanligen visat sig synnerligen retlig till humöret. Som belysande för huru Cederschiöld kunde bete sig, när han förtärt för mycket sprit, kunde Carlsson anföra följande. Carlsson hade varit chef för en trafikkontroll. Avsikten med denna hade varit att kontrollera, att inga onödiga körningar förekomme med förbandets egna motorfordon. Denna kontroll hade sålunda icke haft direkt med beredskapen att göra. Den kontroll, för vilken Carlsson varit chef, hade varit posterad i utkanten av Ljungby stad vid en bebyggd gata. Förbandets bilar hade varit utmärkta med en stor vit triangel, varför de varit lätta att på långt håll igenkänna. Enligt order skulle alla dessa bilar stoppas. Carlsson kunde emellertid icke erinra sig, huruvida det meddelats någon uttrycklig order om beskjutning i sådana fall, då stoppsignal icke efterkommes. Vid ett tillfälle hade Cederschiöld kommit körande samt därvid underlåtit att efterkomma postens i enlighet med givna föreskrifter medelst en flagga gjorda stopptecken. Kommen cirka etthundra meter förbi posten hade Cederschiöld stannat samt vänt och kommit tillbaka. Cederschiöld hade själv kört bilen, men hans chaufför hade suttit bredvid. Carlsson, som när Cederschiöld först passerat varit inne i en butik, hade återkommit till poststället just som Cederschiöld stannat där. Cederschiöld hade frågat posterna varför de icke skjutit. Carlsson hade i anledning härav frågat Cederschiöld, var de skulle sikta på bilen. Cederschiöld hade svarat, att de ju icke direkt behövde sikta på vindrutan, men om de träffade den, kunde det ej hjälpas. Helst borde de emellertid träffa något av hjulen. Carlsson hade framhållit att det med hänsyn till postens placering vid en gata, varå det ofta vore fullt av småbarn och även andra personer, vore olämpligt att skjuta. Cederschiöld hade då förklarat, att om posterna ej ville skjuta, skulle de kasta sten i stället. På fråga på vilken del av bilen man skulle kasta sten hade Cederschiöld svarat att den kunde kastas på vindrutan eller var man kunde komma åt. Cederschiöld hade även meddelat, att han skulle återkomma för att ånyo ställa posten på liknande prov. Detta hade Cederschiöld emeller-

tid icke gjort. Under den tid kontrollen pågått, hade man vid den postering, för vilken Carlsson varit chef, icke vid något annat tillfälle varit i behov av skjutvapen eller annat särskilt medel för att förmå vederbörande bilförare att vid stoppsignal stanna. Vad Cederschiöld sagt om stenkastning hade Carlsson endast uppfattat som ett skämt. Efter Cederschiölds inspektion hade de ej heller anskaffat några stenar för att ha till hands. På kvällen samma dag hade Carlsson hört av Cederschiölds chaufför, Brottman, att Cederschiöld, när han kört från posteringen, på ett avstånd av omkring femhundra meter därifrån inne i Ljungby korsat en plantering. Det hade varit Brottmans uppfattning att Cederschiöld vid tillfället varit berusad samt att det varit i anledning härav, som Cederschiöld kört på detta sätt.

Vid militärt förhör med Eriksson anförde denne: Svenssons uppgifter, att Eriksson ofta varit »spritpåverkad» och icke gått att tala med såvida »han inte hade sprit i kroppen», saknade all grund. Eriksson hade vid enstaka tillfällen tagit en, högst två snapsar till middagen efter tjänstgöringens slut men aldrig mer, och någon »spritpåverkan» kunde icke vara tal om, liksom han bestrede, att han vid något tillfälle skulle ha raglat när han gått nedför trappan i missionshuset eller då han begivit sig därifrån till sin bostad. Att några avsevärda mängder sprit skulle ha förtärts i befälsmatsalen eller expeditionen, såsom Svensson påstode, vore icke med sanningen överensstämmande. Högbergs uppgift, att Eriksson vid ett tillfälle skulle ha förorenat på en plats intill missionshuset, där urinering enligt order vore förbjuden, och därvid varit märkbart berusad, vore ävenledes helt oriktig. Såvida icke uppgiften vore gripen ur luften, torde Högberg ha förväxlat Eriksson med någon annan, vilket i och för sig icke vore förvånansvärt, då ju enligt Högberg mörker varit rådande vid tillfället. Petterssons påstående, att Cederschiöld och Eriksson vid ett par tillfällen skulle ha bjudit på sprit till frukosten, saknade ävenledes all grund. Sprit hade icke förtärts till frukost vid något tillfälle, men väl hade detta hänt till middagen, för såvitt tjänstgöringen för dagen då vore slut. Sålunda hade förekommit, att Cederschiöld eller Eriksson och någon gång även Pettersson, som tjänstgjorde som furir, bjudit befälsmatlaget på snaps till middagsmålet. Eriksson bestrede bestämt, att han, såsom Pettersson uppgivit, vid något tillfälle skulle varit så berusad, att han icke kunnat fullgöra tjänstgöring, därest så varit erforderligt.

I en den 22 september 1944 till sekundchefen för Livregementet till häst översänd instruktion för åtal mot Cederschiöld och Eriksson anförde militieombudsmannen, efter redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Svenssons begäran, att de Svensson för beredskapstjänstgöring under åren 1942 och 1943 meddelade vitsorden måtte ändras, föranleder icke något ingripande från min sida.

För vidtagande av rättelse i anledning av de i Svenssons inskrivningsbok av Cederschiöld och Svensson gjorda anteckningarna angående Svenssons politiska åskådning har inskrivningsboken av mig översänts till centrala

värnpliktsbyrån, genom vilken myndighets försorg Svensson tillställts ny inskrivningsbok.

Cederschiöld har angående syftet med den av honom i Svenssons inskrivningsbok gjorda anteckningen beträffande Svenssons politiska åskådning uppgivit, att Cederschiöld ansett, att hans efterträdare som chef för förbandet bort erhålla kännedom om Cederschiölds ifrågavarande iakttagelse rörande Svensson. Det synes mig icke kunna antagas, att Cederschiöld, såsom Svensson påstått, i boken antecknat, att Svensson vore organiserad kommunist för att därigenom skada denne. Cederschiölds ifrågavarande förfarande synes icke kunna för Cederschiöld medföra ansvar för ärekränkning. Att i inskrivningsboken verkställa anteckning angående innehavarens politiska åskådning måste emellertid betraktas som synnerligen olämpligt. Cederschiöld har genom vad han härutinnan låtit komma sig till last röjt en anmärkningsvärd omdömeslöshet och gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

Utredningen synes giva vid handen, att Cederschiöld och Eriksson under förläggning i fält i X år 1942 vid upprepade tillfällen uppträtt kraftigt påverkade av starka drycker. Vid några tillfällen synes Cederschiöld och Eriksson ha varit i sådan grad påverkade, att de måste anses ha varit överlastade eller i allt fall icke kunnat sköta sina tjänster på ett tillfredsställande sätt. Även om det icke skulle kunna ledas i bevis, att Cederschiöld och Eriksson varit i sådan mån påverkade, som nu sagts, är dock klart ådagalagt, att vid åtskilliga tillfällen man av deras uppträdande kunnat tydligt märka, att de varit spritpåverkade. Cederschiöld och Eriksson ha således i varje fall härigenom handlat i strid mot tjänstgöringsreglementets föreskrifter, att befälet bör främja ett nyktert och sunt levnadssätt bland de underlydande, samt att befälet i sitt uppträdande och liv skall vara ett gott föredöme. Cederschiölds uppträdande i samband med den i ärendet omförmälda inspektionen av en trafikkontroll i Ljungby synes även vara att sätta i samband med alkoholpåverkan.

I anledning av vad Svensson uppgivit därom, att Cederschiöld vid ett tillfälle, då Svensson lagt sig att sova i logementet, sparkat Svensson på benen, har Cederschiöld bestritt, att han sparkat Svensson, samt förklarat, att han för att väcka Svensson allenast med foten stött till dennes sko. Då någon utredning härom icke torde kunna förebringas, måste Cederschiölds uppgift godtagas. Med hänsyn därtill låter jag i denna del bero vid vad som förekommit.

Det oförstånd i tjänsten, vartill Cederschiöld gjort sig skyldig genom att i Svenssons inskrivningsbok verkställa anteckning angående dennes politiska åskådning samt vad enligt det ovan anförda ligger Cederschiöld och Eriksson till last, såvitt rör deras förhållande i nykterhetshänseende, finner jag vara av den allvarliga beskaffenhet, att det icke kan undgå laga beivran. Som Cederschiöld lyder under regementskrigsrätten vid Södermanlands pansarregemente och Eriksson under regementskrigsrätten vid Livregementet till häst, men det torde vara lämpligt, att målen mot dem handläggas gemensamt, har jag hos krigshovrätten hemställt, att krigshovrätten måtte med stöd av

43 § militära rättegångslagen bestämma, vid vilken av dessa krigsrätter målen skola upptagas. Krigshovrätten har i anledning härav den 8 september 1944 förordnat, att målen skola upptagas vid regementskrigsrätten vid Livregementet till häst.

På grund av vad sålunda anförts uppdrog militieombudsmannen åt åklagaren vid sistnämnda regementskrigsrätt att för nämnda brott anhängiggöra och utföra åtal mot Cederschiöld och Eriksson samt därvid yrka ansvar å dem enligt lag och sakens beskaffenhet. Svensson borde beredas tillfälle att mot Cederschiöld föra den talan, vartill han kunde finna fog.

* *
*

Sekundchefen hänsköt målet till regementskrigsrätten vid Livregementet till häst. Vederbörande krigsfiskal yrkade vid regementskrigsrätten ansvar å Cederschiöld och Eriksson i enlighet med militieombudsmannens instruktion. Svensson instämde i åklagarens ansvarstalan, i vad densamma avsåge ansvar å Cederschiöld för dennes åtgärd att i Svenssons inskrivningsbok verkställa ifrågakomna anteckning. Svensson yrkade skadestånd av Cederschiöld med dels 1 000 kronor för mistad arbetsförtjänst och dels 500 kronor för psykiskt lidande.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 2 december 1944 och yttrade därvid.

Enär i målet blivit upplyst, att Cederschiöld under tjänstgöring såsom chef för en trafikpluton i samband med dess fältdepåläggning i början av juni 1942 obehörigen i en för Svensson utfärdad inskrivningsbok infört, att denne vore »organiserad kommunist», varigenom Cederschiöld får anses ha gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten,

men Cederschiöld icke blivit lagligen förvunnen att ha i övrigt gjort sig skyldig till förfarande av beskaffenhet att böra för honom medföra ansvar,

samt Eriksson icke kan anses lagligen övertygad om att ha i åtalat hänseende gjort sig skyldig till förfarande av beskaffenhet, att han bör ådömas ansvar,

alltså prövar regementskrigsrätten, som finner den mot Eriksson förda ansvarstalan icke kunna bifallas, rättvist i så måtto bifalla åklagarens mot Cederschiöld förda talan, att denne dömes jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i tjänsten att hållas i arrest utan bevakning i fem dagar.

Vidkommande härefter Svenssons mot Cederschiöld förda talan om ersättning, så enär Svensson icke kan anses ha ådagalagt, att skada tillskyndats honom i annan mån än psykiskt obehag i anledning av Cederschiölds ovan omförmälda förfarande,

samt Svensson får anses skäligen gottgjord för berörda obehag med sjuttiofem kronor,

prövar regementskrigsrätten rättvist i så måtto bifalla Svenssons skadeståndstalan, att Cederschiöld förpliktas att till Svensson genast mot kvitto utgiva sistnämnda belopp, sjuttiofem kronor.

Utslaget har vunnit laga kraft.

18. Åtal mot landstormskapten, tjänstgörande som kompanichef, för spritmissbruk och missfirmelse av underlydande samt för det han genom att försöka förmå marketentare att till honom utlämna tobaksvaror utan att samtidigt erhålla gällande ransoneringskuponger gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

I en den 14 augusti 1943 dagtecknad till militieombudsmannen inkommen skrift hemställde värnpliktige furiren nr 1-23-24 J. A. V. Lager jämte 24 andra värnpliktiga vid ett vaktkompani — under förmälan att dåvarande kompanichefen och landstormskaptenen Justus E. H. Wollter, som år 1943 under kompaniets förläggning å Utö, där Wollter varit platsbefälhavare, med manskapets vid kompaniet medverkan där anordnat och drivit en dansbana, för egen räkning behållit därvid uppkommet till honom redovisat överskott — att nämnda medel måtte utkrävas av Wollter samt disponeras för av klagandena angivet ändamål. På grund av de uppgifter, som vissa av klagandena i senare inkomna skrifter lämnat därom, att Wollter därjämte gjort sig skyldig till fylleri m. m., har på begäran av militieombudsmannen i ärendet verkställts närmare utredning av såväl militära som civila myndigheter, varjämte å militieombudsmansexpeditionen verkställts förhör med ett flertal personer. Av utredningen framgår följande.

Wollters förhållande i nykterhetshänseende.

Enligt vad vissa av klagandena uppgivit, hade de erfarit, att Wollter vid ett tillfälle år 1943 uppträtt berusad i samhället Utö gruvor.

Å militieombudsmansexpeditionen hördes värnpliktige furiren nr 3134-45-27 Sven Wilhelm Palmberg, som därvid berättade: Palmberg hade under tiden den 28 april—den 18 augusti 1943 såsom värnpliktig korpral fullgjort beredskapstjänstgöring vid ifrågavarande vaktkompani. Under nämnda tjänstgöring hade han först i omkring 14 dagar genomgått en utbildningskurs å Oscar-Fredriksborg under befäl av Wollter. Å Utö, dit kompaniet därefter förflyttats, hade huvuddelen, den slutna delen av vaktkompaniet, varit förlagd vid Utö gruvor, under det att den postering, som Palmberg tillhört och för vilken han varit befälhavare, varit förlagd omkring tre km från den slutna delen. Vid förbandets förflyttning från Oscar-Fredriksborg till Utö hade Palmberg under båtresan på morgonen sett Wollter i en rökhytt, där Wollter legat framstupa

över ett bord och sovit, varvid han slagit omkull ett glas på bordet. Wollter hade enligt Palmbergs uppfattning vid tillfället varit berusad. En lördag, troligen i juni månad, hade Palmberg mellan klockan 1900 och 2000 iakttagit Wollter intaga middag å restaurangen å Utö. Framför sig på bordet hade Wollter haft en tallrik med spenat. Wollter hade suttit och vickat med kroppen, varvid han råkat tippa till tallriken med påföljd, att han fått spenat över hela uniformen. Palmberg hade i samma ögonblick, som detta skett, passerat Wollters bord. Enligt vad en servitris å restaurangen, vid namn Aina, några dagar senare uppgivit för Palmberg, hade Wollter därefter på alla fyra krupit ut från restaurangen. Vid utkomsten från restaurangen hade han spytt. Aina hade vidare berättat, att Wollter, som uppvaktade en kamrat till Aina, vid namn Greta, med vilken Aina delade rum, under påföljande natt kommit till det hus, där flickorna bodde. Wollter hade fallit på knä på husets veranda och i denna ställning upprepade gånger ropat till Greta: »Hör Du, hur änglarna sjunger för oss?» Wollter hade ställt till ett sådant oväsen, att Greta och Aina samt värnpliktige fänriken nr 797-8-23 Bror Hilding Lindestaf måst ingripa för att få honom att avlägsna sig. Lindestaf hade härvid yttrat till Wollter: »Nog vet jag, att Du är ett svin, men att Du är så djävlig, det hade jag ej trott.» Wollter hade vid detta tillfälle, enligt vad uppgivits för Palmberg, varit redlöst berusad. En dag i slutet av juli månad hade Palmberg samt värnpliktiga Engstrand och Persberg jämte fyra eller fem andra kamrater till Palmberg gått förbi Utö restaurang. Engstrand hade härvid yttrat till Persberg: »Titta ska Du få se på kaparn, är han så dragen nu, hur ska han då bli till kvällen.» Samtliga i sällskapet hade därefter observerat Wollter, vilken just kommit ut från restaurangen och gått tvärs över vägen för att hämta sin cykel. Wollter hade gjort försök att sätta sig upp på cykeln men misslyckats och hade därefter fortsatt vägen fram ledande cykeln, varvid han tydligt raglat. Samtliga hade varit av den uppfattningen, att Wollter varit överlastad. Wollter hade överhuvud mera sällan varit riktigt nykter. Palmberg hade vid upprepade tillfällen märkt, att Wollter luktat sprit. Wollter hade i allmänhet suttit på restaurangen, tills denna stängts på kvällen, och Palmberg hade funnit det egendomligt, att Wollter kunnat ha råd till detta. Vid ett tillfälle hade Wollter av en värnpliktig lånat en liter brännvin.

Fänriken Lindestaf uppgav vid förhör å militieombudsmansexpeditionen: Lindestaf hade tjänstgjort som plutonchef vid kompaniet, varvid han varit förlagd vid den slutna delen av vakten. Lindestaf hade en dag mitt på högsommaren 1943, troligen en måndag, å Utö restaurang intagit middag i sällskap med Wollter och förvaltare Johansson på Edesnäsets herrgård, Utö. Det hade redan vid början av middagen märkts på Wollter, att denne fått en del sprit. Wollter hade dock icke varit så påverkad härav, att han kunde sägas ha varit överlastad. Lindestaf hade på Wollters sätt att tala samt å Wollters ögon förmärkt, att Wollter förtärt sprit. Vid middagen hade troligen var och en i sällskapet tagit två snapsar. Sällskapet hade serverats av en uppasserska, som troligen hette Signe. Wollter och Johansson hade samtalat om en servitris å restaurangen, vid namn Greta, som Wollter uppvaktade,

och vilken Johansson tidigare skulle ha uppvaktat. Johansson hade härvid yttrat något ofördelaktigt om Greta, vilket föranlett, att det uppstått en viss ordväxling mellan Wollter och Johansson. Det hade under middagen förmärkts, att Wollter blivit än mer påverkad av den härvid förtärda spriten. Han hade haft en dålig hållning och sjunkit ihop på stolen, varför Signe ett par gånger varit framme hos honom och sagt till, att han skulle sitta upp ordentligt på stolen. Wollter hade härvid omedelbart sträckt upp sig men hade efter en stund ånyo sjunkit ihop. Huruvida detta föranletts av spritförtäring eller därav att Wollter av annan anledning varit trött, kände Lindestaf icke till. Wollter hade emellertid brukat sova mycket oregelbundet. Ibland hade han sovit mitt på dagen, och ibland hade han varit uppe hela nätterna. Huruvida Wollter vid detta tillfälle varit trött på grund av bristande sömn, hade sig Lindestaf icke bekant. Wollter hade emellertid under den föregående natten varit hemrest på tjänstledighet eller permission. När restaurangen omkring klockan 2400 skulle stängas, hade Lindestaf skilts från sällskapet och begivit sig till sin bostad. Omkring en eller en halv timme senare hade en servitris, vid namn Maj, kommit och väckt Lindestaf samt bett honom följa med till hennes och Gretas gemensamma bostad för att hämta Wollter, som där ställt till med ett uppträde. När Lindestaf kommit dit, hade han sett Wollter komma nedrusande för trappan i den villa, där Greta och Maj bodde. Wollter hade härvid verkat upphetsad och hade frågat Lindestaf, om denne sett till Greta. Lindestaf hade svarat, att han icke hade sett till henne, varvid Wollter försvunnit bakom villan, tydligen i avsikt att leta efter Greta, som sannolikt tidigare lämnat bostaden. Wollter hade vid detta tillfälle varit tydligt påverkad av sprit men kunde knappast anses ha varit överlastad. Om så varit fallet, hade han ju sannolikt icke kunnat springa nedför trappan. Enligt vad Lindestaf hört uppgivas, skulle Wollter och Johansson strax förut haft ett uppträde i det rum, som beboddes av Greta och Maj, varvid Wollter bland annat sagt till Johansson, att han skulle skjuta denne. Sedan Lindestaf erhållit del av vad Palmberg uppgivit angående ett uppträde »en lördag, troligen i juni månad», förklarade Lindestaf, att Palmberg sannolikt åsyftade samma händelse, för vilken Lindestaf nu redogjort. Palmbergs uppgifter vore emellertid icke riktiga. Wollter hade i varje fall icke, medan Lindestaf varit kvar å restaurangen, råkat välta ut någon tallrik med spenat. Lindestaf hade ej heller till Wollter fällt det yttrande, som av Palmberg uppgivits. Det vore emellertid enligt Lindestafs mening uppenbart, att Wollter såväl å restaurangen som jämväl vid uppträdet senare å natten uppträtt olämpligt. Lindestaf kände icke till att Wollter vid något annat tillfälle gjort sig skyldig till spritmissbruk. I samband med förtäring av spritdrycker å mässen hade Wollter emellertid ibland varit påverkad därav. Wollter hade överhuvud taget under hela den tid Lindestaf tjänstgjort å Utö verkat vara psykiskt ur balans. Lindestaf hade i allmänhet försökt undvika att å fritid vara tillsammans med Wollter. På grund av Wollters oberäknelighet och häftiga lynne kunde det nämligen enligt Lindestafs mening lätt inträffa något obehagligt uppträde. Wollter ansågs allmänt vara en synnerligen skicklig och kunnig officer.

Wollter syntes dock såsom platsbefälhavare å Utö ha haft alltför fria tyglar, vilket nog kunnat medföra, att Wollter i olika avseenden gjort sig skyldig till en del självsvåld.

Expediten Arnold Fredrik Persberg anförde vid polisförhör följande: Han och tre andra värnpliktiga hade varit förlagda vid en postering, belägen cirka tre km från kompaniets huvuddel. Någon dag, troligen i slutet av juli månad 1943, hade han i sällskap med några andra värnpliktiga befunnit sig utanför Utö restaurang, när Wollter kommit ut från denna och gått tvärs över vägen för att hämta sin cykel. Wollter hade gjort flera försök att sätta sig upp cykeln men misslyckats, varefter han gått från platsen ledande cykeln. Persberg hade tydligt sett, att Wollter varit påverkad av spritdrycker, dock kunde man icke säga, att han varit överlastad. Han hade varken raglat eller »tagit snedsteg», men på hans uppträdande hade tydligt synts, att han förtärt spritdrycker. Detta vore det enda tillfälle, då Persberg sett Wollter påverkad av spritdrycker. Under de tre månader, som Persberg tjänstgjort vid nämnda postering, hade Wollter inspekterat cirka tre gånger. Vid dessa inspektioner hade Wollter alltid uppträtt nyktert och korrekt. Persberg hade fått den uppfattningen, att Wollter vore en »strong» officer, och Persberg hade rent personligt icke något att anmärka mot Wollter. Persberg ville dock framhålla, att han sällan haft tillfälle att iakttaga Wollter, enär han nästan aldrig kommit i beröring med kompaniets slutna del.

Vid polisförhör androg förvaltaren Karl Arvid Herman Johansson: Han hade blivit bekant med Wollter redan på hösten 1942, då denne varit chef för ett beredskapskompani, som då varit förlagt vid Edesnäsets herrgård. Någon närmare bekantskap hade det dock icke blivit förrän en dag, troligen i juli månad 1943, då Johansson sammanträffat med Wollter och Lindestaf på bussen mellan Stockholm och Vittså brygga. Alla tre hade varit på väg till Utö och kommo under båtresan i samtal med varandra. Ombord på båten hade Johansson blivit bjuden på ett par supar av Wollter och Lindestaf, men han kunde icke nu erinra sig, vem som varit ägare till spriten. Framkomna till Utö, hade de genast begivit sig till Wollters bostad, där Wollter och Lindestaf bjudit på mera spritdrycker. Hur mycket spritdrycker, de förtärt under aftonen, kunde Johansson icke nu uppgiva med säkerhet, men han hölle för troligt, att de tillsammans druckit upp cirka en och en halv liter. Sedan hade de gjort sällskap till Utö restaurang, där de beställt in mat och fulla spritransoner. Johansson medgåve, att han känt sig ganska »glad», när han kommit till restaurangen, men ej överlastad. Wollter och Lindestaf hade ej heller varit överlastade. De hade suttit kvar på restaurangen till kl. 2400, då det var stängningsdags. Vad som sedan hänt, hade Johansson svårt att minnas, enär han av allt »supande» under dagen börjat känna sig ganska berusad. Han kom emellertid ihåg, att han och Wollter gjort sällskap med två servitriser, varav den ena hette Greta, fram till servitrisernas bostad. Wollter hade förhållit sig lugn under dagen och kvällen och icke uppträtt olämpligt på något sätt. Utanför servitrisernas bostad hade han emellertid börjat bråka av någon anledning, och man kun-

de gott säga, att han varit ganska berusad. Wollter hade vid tillfället yttrat till Johansson: »Du skulle skjutas», men något skjutvapen eller annat vapen hade Wollter icke haft. Johansson hade genast gått från platsen och hem till sin bostad och kunde av den anledningen icke säga, hur det hela slutat. Johansson kunde icke erinra sig detaljerna i händelseförloppet, enär han i likhet med Wollter varit ganska berusad. Johansson hade emellertid fått den uppfattningen till en början, att Wollter endast skämtat. Sedermera hade Johansson förstått, att Wollter menat allvar, vilket berott på Wollters berusade tillstånd. Johansson hade fått den uppfattningen, att Wollter »festade» ganska ordentligt, men kunde dock icke yttra sig om Wollters förhållanden ifråga om spritdrycker, enär han varken förr eller senare varit tillsammans med denne.

Genom polisens försorg hördes vidare viss personal å Utö restaurang, varvid förekom följande.

Hovmästaren August Ivar Anshelm Dahlén anförde: Han hade sommaren 1943 under månaderna juni—augusti varit anställd som hovmästare vid Utö restaurang. Under denna tid hade ett beredskapskompani varit förlagt till Utö, och dess chef hade varit Wollter. Wollter hade besökt restaurangen så gott som dagligen, varvid han i regel förtärt en lättgrogg eller dylikt. Någon gång hade han beställt mat och därvid tagit ut sin spritranson, men han hade då som regel varit i sällskap med någon eller några av sommargästerna på Utö. Detta hade företrädesvis inträffat de kvällar, då dans var ordnad å restaurangen. Dahlén hade sett Wollter så gott som dagligen med undantag för ett par dagar var fjortonde dag, då Dahlén varit ledig och rest till Stockholm. Dahlén hade icke vid något tillfälle under sin vistelse på Utö sommaren 1943 sett Wollter missbruka sprit på något sätt. Han kunde icke minnas, att Wollter någonsin varit påverkad av spritdrycker. De tillfällen, han besökt restaurangen, hade han alltid uppträtt korrekt och betalat sina räkningar punktligt. Räkningarna hade i regel varit å små belopp. När Dahlén en dag återkommit från ett besök i Stockholm efter en fridag, hade han fått höra, att Wollter uppträtt överlastad på Utö restaurang. Detta hade Dahlén endast hört omtalas och icke själv sett. Dahlén ville icke beteckna Wollters uppträdande som olämpligt på något sätt, ej heller ansåge han, att Wollter missbrukat spritdrycker under de tre månader, som Dahlén tjänstgjort som hovmästare på Utö restaurang. Dahlén hade fått den uppfattningen, att Wollter varit ganska sträng mot sina underlydande och således icke särskilt omtyckt.

Servitrisen fru Maj Gunhild Mariann Martinsson förmälde: Sommaren 1943 hade hon varit anställd som servitris på Utö restaurang. Wollter hade brukat besöka restaurangen ett par kvällar i veckan, varvid han i regel varit i sällskap med en dam, troligen någon av gästerna på Utö. Han hade i regel brukat beställa in mat jämte sprit, vilket han alltid betalat punktligt. Någon dag, troligen i juli månad 1943, hade han besökt restaurangen i sällskap med Johansson och Lindestaf, varvid de beställt in mat och full spritranson till denna. Redan när sällskapet kommit till restaurangen hade de samtliga varit

något berusade, i synnerhet Wollter, dock icke överlastade. De hade suttit kvar i restaurangen till stängningsdags, varefter Wollter och Johansson lämnat restaurangen samtidigt. Lindestaf hade gått något före. Maj Martinsson och en annan servitris, vid namn Greta Höglund, hade varit lediga på kvällen från klockan 2000 och hade tillsammans gått ut på en promenad. På återvägen hade de sammanträffat med Lindestaf, vilken berättat, att han gått ifrån sitt sällskap, enär de misskött sig inne på restaurangen. Maj Martinsson och Greta Höglund hade gjort sällskap med Lindestaf hem till Maj Martinssons bostad. Klockan hade då varit omkring 2400. Strax därpå hade Wollter och Johansson kommit dit. Wollter hade börjat bråka med Johansson i anledning av något yttrande, som denne tidigare under kvällen skulle ha fällt om Greta Höglund. Wollter hade hotat att skjuta Johansson, men han hade dock icke haft något att skjuta med och hade ej heller visat några andra vapen. Maj Martinsson hade kört ut Johansson, varefter hon gått ut för att hämta Lindestaf, som skulle taga hand om Wollter. Lindestaf hade återvänt med Maj Martinsson till hennes bostad, där Wollter stått på knä, skrikit och gestikulerat. Lindestaf hade tagit Wollter med sig därifrån. Maj Martinsson kunde icke yttra sig om hur Wollter uppträtt på restaurangen, enär hon slutat sitt arbete för dagen redan klockan 2000. Hon hade dock hunnit se, att han varit ganska berusad, när han kommit till restaurangen på eftermiddagen. Maj Martinsson hade i övrigt ofta sett Wollter berusad på kvällarna, dock icke så mycket som ifrågavarande kväll i juli. Hon hade fått den uppfattningen, att det var något »fel» på Wollter, och ansåg, att han missbrukat spritdrycker i hög grad. För övrigt hade han alltid uppträtt korrekt och städat. Någon servitris med namnet »Aina» hade icke varit anställd å restaurangen samtidigt med Maj Martinsson.

Servitrisen Greta Ingegärd Höglund uppgav: Hon hade sommaren 1943 varit anställd som servitris på Utö restaurang och hade därvid blivit bekant med Wollter. Under denna tid hade hon ofta varit ute tillsammans med Wollter och promenerat och cyklat, varjämte hon vid några tillfällen »festat» tillsammans med honom. Wollter hade ofta — ett par kvällar i veckan — brukat besöka Utö restaurang. Vid dessa tillfällen hade han ofta varit i sällskap med andra gäster. Någon dag, troligen i juli månad, hade Wollter kommit in på restaurangen vid 18-tiden i sällskap med Lindestaf och Johansson. Alla tre hade då varit ganska påverkade av starka drycker. De hade beställt in mat och till denna brännvin. Greta Höglund hade denna dag slutat klockan 2000 och därefter gått till en handelsbod för att köpa en del varor. På hemvägen hade hon sammanträffat med Johansson, som gjort henne sällskap till hennes bostad. Även Maj Martinsson hade varit med. När de kommit till bostaden, hade Wollter stått på trappan och väntat på dem. Wollter hade då varit i det närmaste överlastad och hade hotat att skjuta Johansson, varvid han yttrat: »Du skall skjutas din djävul.» Johansson hade genast begivit sig från platsen hem till sin bostad. Maj Martinsson och Greta Höglund hade gått upp till sin bostad och låst dörren efter sig. Kort därpå hade Wollter kommit efter upp och hade på något sätt lyckats få upp dörren

till deras bostad. Han hade ställt sig på knä därinne och yttrat: »Hör, hur änglarna gråter.» Med detta yttrande hade han velat göra gällande, att Greta Höglund burit sig så illa åt mot honom, att änglarna måste gråta. Maj Martinsson hade sprungit ut och hämtat Lindestaf, som kort därpå anlänt till lägenheten och fört Wollter därifrån. Greta Höglund hade vid flera tillfällen sett Wollter påverkad av spritdrycker, dock icke i så hög grad, som vid detta tillfälle. Hon ansåg, att Wollter missbrukat spritdrycker i högsta grad. I övrigt hade hon fått den uppfattningen, att Wollter i nyktert tillstånd uppträtt korrekt.

Wollter anförde vid militärt förhör: Han hade icke vid något tillfälle under ifrågavarande kommendering inmundigat spritvaror till sådan omfattning, att berusning förelegat. Vad som i detta avseende tillvitats honom, vore sålunda ej överensstämmande med sanningen. Beträffande den omförmälda middagen på Utö restaurang förklarade Wollter, att den kvantitet sprit, som tre personer gemensamt förtärt före måltiden, utgjort en halv liter konjak och ej, som Johansson uppgivit, en och en halv liter brännvin. Därest sällskapet vid ankomsten till restaurangen varit berusat, borde väl betjäningen ha nekat all vidare förtäring. Full spritranson hade ej uttagits under middagen. De uttryck, som Wollter senare, efter det restaurangen stängts, fällt och Wollters uppträdande i övrigt vid servitrisernas bostad vore att betrakta som ett skämt från Wollters sida, ej härrörande av berusning. Någon ovänskap mellan Johansson och Wollter hade aldrig förelegat. Wollter hade sålunda vid flera tillfällen efteråt sammanträffat med Johansson såväl rörande tjänsten som utom tjänsten, utan att någon ovänskap på någondera sidan ådagalagts.

I en av Wollter avgiven skriftlig förklaring anförde denne vidare: Beträffande Wollters nykterhet funnes enligt utredningen helt motsatta uppgifter. Uppgiften, att Wollter »aldrig skulle varit nykter», bevisade på ett otvetydigt sätt orimligheten av vissa påståenden. Under den tjänstgöring, som Wollter haft, med visitationer dag och natt, skulle det minsta misskötande i nykterhetsavseende otvivelaktigt blivit under dåvarande omständigheter omedelbart påtalat av Wollters underordnade. Detta så mycket mer som mångas inställning till Wollter just varit att söka fel och försummelser hos Wollter.

Vissa av Wollter fällda yttranden.

Vissa av klagandena anförde: Det ordval, som Wollter brukade tillåta sig, vore anmärkningsvärt. Enligt vad som uppgivits hade Wollter sålunda till ett underbefäl yttrat: »Försvinn för helvete, jag vill inte se er» och till en fänrik vid kompaniet: »Håll käften din djävla hösäck och stå i giv akt, när du talar till mig.» Om kompaniet skulle Wollter ha använt uttrycket »Djävla bärplockare». Wollters »specialuttryck» hade varit »pottfisk» och »fårfitta».

En av klagandena, värnpliktige nr 131-42-23 Edv. R. M. A. Funck berättade, hörd å militieombudsmansexpeditionen: Funck hade hört Wollter vid upprepade tillfällen å kompaniexpeditionen på tal om truppen eller enskilda medlemmar av denna använda sådana beteckningar som »djävla bärploc-

kare», »pottfisk» och »fårfitta». Wollter hade överhuvud varit ganska rå i sitt språk. Funck kunde icke erinra sig, huruvida någon blivit i Funcks närvaro på dylikt sätt förfördelad av Wollter.

Vid förhöret med Palmberg uppgav denne bland annat: Han hade vid ett tillfälle hört, att Wollter till en av servitriserna vid restaurangen, med vilken Wollter stått och samtalat vid bryggan, yttrat, att fänrikarna voro »några djävla pottfiskar». Vid ett annat tillfälle hade Palmberg hört Wollter på kompaniexpeditionen yttra till en värnpliktig, vid namn Johansson, i det civila »spårvägare», vilken vid återkomst från permission varit överlastad: »Ni är en djävla fitta». Palmberg hade även vid åtskilliga andra tillfällen hört Wollter använda olämpliga uttryck. Han kunde emellertid icke för närvarande närmare erinra sig, vilka ordalag Wollter härvid begagnat.

Lindestaf yttrade i denna del: Han hade ibland, när han tillsammans med Wollter uppehållit sig i officersmässen, hört Wollter om den ene eller den andre personen använda sådana uttryck som »pottfisk», »knäpplänning» och »bärplockare». Vilka personer som härvid åsyftats kunde Lindestaf nu icke erinra sig. Lindestaf hade icke vid något tillfälle hört Wollter direkt till någon person använda dylika tillmälen.

Wollter förnekade, att han i tjänsten använt sig av olämpliga uttryck. Vad som i detta hänseende tillvitats honom vore osanning.

Uttagning av tobaksvaror i förskott.

En av klagandena, värnpliktige nr 4-45-16 E. Lagström anförde: Den 31 juli 1943 på morgonen hade Wollter skickat sin ordonnans till Lagström med begäran att för Wollters räkning från marketenteriet utfå tobaksvaror i förskott utan avlämnande av gällande tobakskuponger. Lagström hade bestämt vägrat att utlämna tobak i förskott. I anledning härav hade Wollter en stund senare ringt till Lagström och frågat, om han ej vore betrodd. Wollter hade härvid verkat vara förgrymmad på Lagström. Lagström hade svarat, att det ej vore fråga om det, utan att Lagström konsekvent nekade alla att utfå tobaksvaror i förskott. Wollter hade härvid svarat: »Va fan nu då, får man inte ens köpa i sin egen affär.» Lagström hade genmält, att om det vore fråga om en order, hade Lagström endast att lyda, varför Wollter kunde skicka upp och hämta tobak. Lagström hade endast velat säga Wollter sina åsikter, varvid Wollter yttrat: »Edra åsikter intresserar mig inte alls», och lagt på luren. En stund senare hade Wollters ordonnans avhämtat ett paket tobak, varvid Wollters tobakskort överlämnats såsom pant.

Wollter förklarade vid militärt förhör: Han hade väl hos marketentaren begärt att utfå tobaksvaror i förskott men hade ej givit denne någon order härom. Wollter hade emellertid blivit nekad detta och därmed låtit saken förfalla, varför han sålunda ej erhållit tobak i förskott å ransonen. Någon vidare framställning därom hade därefter aldrig gjorts från Wollters sida. Wollter ville tillika framhålla, att marketentaren vid slutredovisning av tobakskupongerna företett så stor brist, att Wollter måst personligen å tobaksmonopolet begära avskrivning av bristen, vilken begäran bifallits.

I en den 20 september 1944 till chefen för Stockholms kustartilleriförsvar översänd instruktion för åtal mot Wollter anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Mot Wollters bestridande kan icke anses styrkt, att Wollter avsett att för egen räkning disponera det till honom redovisade överskottet å de s. k. dansbanemedlen. På grund härav, och då det ej tillkommer militieombudsmannen att bestämma, för vilket ändamål nämnda medel böra disponeras, föranleder vad i denna del av ärendet förekommit icke någon vidare åtgärd från min sida.

Utredningen giver vid handen, att Wollter under förläggning i fält å Utö sommaren år 1943 i hög grad missbrukat spritdrycker samt vid upprepade tillfällen uppträtt kraftigt påverkad av sådana drycker. Vid några tillfällen synes han ha varit i sådan grad påverkad, att han måste anses ha varit överlastad eller i allt fall icke kunnat sköta sin tjänst på ett tillfredsställande sätt. Även om det icke skulle kunna ledas i bevis, att Wollter varit i sådan mån påverkad, som nu sagts, är dock klart ådagalagt, att man vid åtskilliga tillfällen av Wollters uppträdande kunnat tydligt märka, att han varit spritpåverkad. Wollter har således i varje fall härigenom handlat i strid mot tjänstgöringsreglementets föreskrifter, att befälet bör främja ett nyktert och sunt levnadssätt bland de underlydande samt att befälet i sitt upprädande och liv skall vara ett gott föredöme. Wollter har även vid flera tillfällen i samband med spritförtäring uppträtt på ett sådant sätt, att han därigenom måste anses ha gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande.

Genom det av Wollter — enligt vad Palmberg uppgivit — till en värnpliktig, vid namn Johansson, fällda yttrandet har Wollter gjort sig skyldig till förolämpning av underordnad krigsman i och för dennes tjänst.

Av den verkställda utredningen framgår tillika, att Wollter vid åtskilliga andra tillfällen använt uttryck, som varit synnerligen olämpliga, och måste Wollter anses jämväl härigenom ha brustit i anständigt uppförande.

Lagström har uppgivit, att han från marketenteriet på begäran av Wollter till denne, utan erhållande av gällande ransoneringskuponger för tobaksvaror, utlämnat sådana varor. Wollter har medgivit, att han av Lagström begärt att från marketenteriet utfå tobaksvaror i förskott, men bestritt att hans begäran blivit bifallen.

Jämlikt 7 § kungörelsen den 22 maj 1942 (nr 250) angående beslag å samt reglering av handeln med tobaksvaror enligt lydelse den 17 juni 1943 (nr 415) får sådan vara icke överlåtas yrkesmässigt eller i vinningssyfte annat än mot inköpskort eller inköpslicens.

Även om det är riktigt, som Wollter uppgivit, att han icke från marketenteriet utfått tobaksvaror i förskott, finner jag det vara synnerligen anmärkningsvärt, att Wollter, som i egenskap av förbandschef haft att övervaka marketenteriets skötsel och sålunda även efterlevnaden av nämnda bestämmelser, framställt begäran härom. Wollter måste anses härigenom ha gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

De förbrytelser, vartill Wollter enligt vad ovan upptagits gjort sig skyldig, finner jag vara av den allvarliga beskaffenhet, att de icke kunna undgå laga beivran.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt åklagaren vid vederbörande krigsrätt att härför anhängiggöra och utföra åtal mot Wollter samt därvid yrka ansvar å denne enligt lag och sakens beskaffenhet. Värnpliktige Johansson borde beredas tillfälle att mot Wollter föra den talan, vartill han kunde finna fog.

* *
*

Efter hemställan av infanteribefälhavaren vid Stockholms kustartilleriförsvar hänsköts målet av chefen för Vaxholms kustartilleriregemente till regementskrigsrätten vid regementet.

Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å Wollter för fylleri vid tre tillfällen, nämligen en dag i maj 1943 under båtresa från Oscar-Fredriksborg till Utö, en dag under sommaren 1943 å restaurangen å Utö samt en dag under samma sommar å vägen utanför nämnda restaurang. Därest dessa yrkanden icke kunde bifallas, gjorde krigsfiskalen gällande, att Wollter vid nämnda tillfällen brustit i anständigt uppförande eller i allt fall gjort sig skyldig till tjänstefel, därigenom att han förtärt spritdrycker i sådan myckenhet, att han icke kunnat sköta sin tjänst på ett tillfredsställande sätt. Vidare yrkades ansvar å Wollter för brist i anständigt uppförande dels en natt under sommaren 1943, då Wollter måst omhändertagas av fänriken Lindestaf, dels ock vid åtskilliga tillfällen samma sommar, då Wollter använt olämpliga uttryck om sina underordnade. Slutligen yrkade krigsfiskalen ansvar å Wollter för förolämpning av värnpliktige vice korpralen nr 2712-45-23 Eric Johansson, vilken varit Wollter underordnad, i och för dennes tjänst samt för oförstånd i tjänsten, bestående däri, att Wollter begärt att från marketenteriet utfå tobaksvaror i förskott.

I anledning av sistnämnda ansvarsyrkande anförde Wollter: Sedan han hört talas om att marketentaren sålt tobaksvaror i förskott, hade han ringt upp marketentaren och begärt att utfå tobaksvaror i förskott. Detta hade varit en kontrollåtgärd från Wollters sida. Han hade icke haft för avsikt att söka utfå tobaksvaror i förskott, utan hade endast velat sätta marketentaren på prov. Hade Wollter verkligen velat utfå tobaksvaror i förskott, hade han i egenskap av chef för marketenteriet själv kunnat gå till marketenteriet och hämta tobaksvaror. På grund av vad sålunda anförts bestrede Wollter ansvarsyrkandet i denna del.

Det upplystes vid krigsrätten, att Eric Johansson, vilken i egenskap av målsägande underrättats om rättegången, icke önskade föra någon talan mot Wollter.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 2 februari 1945 och yttrade därvid.

I målet måste anses styrkt, att Wollter under sommaren 1943, då han tjänstgjorde såsom chef för ett å Utö förlagt vaktkompani, dels å allmän plats å Utö iförd uniform uppträtt överlastad av starka drycker vid två tillfällen i samband med besök å restaurangen å Utö, dels brustit i anständigt uppförande genom att vid ett av dessa tillfällen efter restaurangbesöket uppträda på ett för en officer ovärdigt sätt samt genom att vid åtskilliga tillfällen i sin tjänst eller å allmän plats fälla olämpliga yttranden, dels ock med smädligt yttrande förolämpat Eric Johansson i och för dennes tjänst.

Vidare är utrett, att Wollter under sin ifrågavarande tjänstgöring av förbandets marketentare begärt att utfå tobaksvaror i förskott å sin ranson.

Vad Wollter i sist angivna hänseende anfört till sitt fredande från ansvar förtjänar icke avseende, utan måste Wollter genom sitt ifrågavarande förfaringssätt anses hava visat oförstånd i tjänsten.

Däremot kan icke anses styrkt, att Wollter i maj 1943 under båtresa från Oscar-Fredriksborg till Utö varit överlastad av starka drycker, eljest brustit i anständigt uppförande eller till följd av spritförtäring varit ur stånd att sköta sin tjänst på ett tillfredsställande sätt.

På anförda skäl prövar regementskrigsrätten i anledning av den mot Wollter i målet förda talan rättvist döma Wollter jämlikt 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten för förolämpning av underordnad krigsman i och för dennes tjänst, fylleri, brist i anständigt uppförande och oförstånd i tjänsten att undergå vaktarrest femton dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

19. Obehörigt begagnande av kronans motorbåt.

Arbetartidningen i Göteborg innehöll den 17 augusti 1944 under rubriken »Klen disciplin hos örlogsofficerare? Jagarmanskap gör anmärkningar» en artikel innehållande redogörelse för ett brev till tidningens redaktion från manskapet å en jagare, i vilket brev anfördes bland annat följande: »Vi ligger 300 m. från -ö brygga. I lördagskväll kom stockholmsbåten in med en del proviant, och då fick pojkarna sitta och ro den tvärs över viken i en liten jolle till sent på kvällen. Chefen skulle ha festmiddag ombord. Så fick två man göra i ordning motorbåten och hämta tre unga damer i land. (När besättningen skall i land eller då lördagsrodd med proviant förekommer, finnes naturligtvis aldrig olja eller bränsle.)»

Sedan artikeln — efter vunnen upplysning, att det i artikeln åsyftade fartyget ingått i Stockholmseskadern — översänts till chefen för nämnda eskader för utredning, inkom eskaderchefen med protokoll över förhör med bland andra fartygets befälhavare, kaptenen vid flottan Sven Edvin Alexander Österman, ävensom med eget yttrande.

Österman berättade: Vid det i tidningsartikeln åsyftade tillfället — den 29 juli 1944 — hade han i egenskap av befälhavare å fartyget låtit hämta två damer i fartygets motorbåt vid ångbåtsbryggan å den ö i Stockholms skärgård, där fartyget legat förtöjt. Dammiddag hade nämligen arrangerats ombord, och damerna hade anlänt med stockholmsbåten. Som ångbåten varit försenad, hade Österman för att gästerna skolat komma ombord så snart som möjligt skickat motorbåten att hämta dem. Detta förfaringssätt hade Österman ansett vara minst betungande för vaktmanskapet ombord. Österman hade tidigare vid flera tillfällen låtit manskapet låna båten för olika ändamål, medan han själv icke förut begagnat densamma. Något förbud att använda motorbåten för ifrågavarande ändamål hade icke funnits. Österman vore emellertid medveten om bestämmelserna, att största möjliga sparsamhet skulle iakttagas med motorbränsle, och medgåve, att han vid tillfället i fråga icke bort hämta damerna med båt, då fartyget legat förtöjt vid kaj.

Eskaderchefen anförde för egen del, att han icke kunde godkänna Östermans åtgärd att använda motorbåten för det ändamål, varom här vore fråga, samt att eskaderchefen ansåge Österman böra bestraffas därför.

Efter en redogörelse för ärendet anförde militieombudsmannen i skrivelse den 9 januari 1945 till chefen för Stockholmseskadern.

Österman har vidgått, att han vid ifrågavarande tillfälle, då fartyget legat förtöjt vid kaj i Stockholms skärgård, i egenskap av fartygschef låtit använda fartygets motorbåt för att vid ångbåtsbryggan till den ö, där fartyget legat förtöjt, hämta två damer, som inbjudits deltaga i en privat fest ombord och som anlänt till ön med ångbåt. Genom att taga motorbåten i anspråk för detta ändamål har Österman gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten. Det tjänstefel vartill Österman sålunda gjort sig skyldig anser jag mig icke kunna lämna utan beivran.

Då felet emellertid icke synes vara av beskaffenhet att behöva bringas under krigsdomstols prövning, anser jag mig kunna inskränka mig till att för Eder, som torde äga disciplinär bestraffningsrätt över Österman, anmäla denne för erhållande av disciplinär bestraffning.

Vad i tidningsartikeln i övrigt uppgivits föranleder ej vidare åtgärd från min sida.

* *
*

I skrivelse den 16 januari 1945 anmälde eskaderchefen, att han samma dag för oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt ålagt Österman disciplinstraff av arrest utan bevakning i fyra dagar.

Bestraffningsbeslutet har icke överklagats.

20. Misshandel mot underlydande m. m.

I en den 24 mars 1943 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 669-59-41 Edvin Malmberg bland annat följande: Vid den fältpost Malmberg tillhörde kunde i olika hänseenden riktas anmärkningar mot befälets uppträdande. Under övning i kompaniförband den 19 mars 1943 hade ställföreträdande plutonchefen vid den skidpluton, där Malmberg tjänstgjorde, sergeanten Stig Bergquist, kommenderat halt i en utförsbacke, varvid plutonen blivit »hopkörd i en klump». Bergquist hade i anledning härav skrikit: »Kör inte ihop som en samling dårar.» Vid återfärden hade övats framryckning i skyttelinje, varvid en värnpliktig ej orkat följa med, enär han legat sjuk en längre tid. Bergquist hade på grund härav slagit denne med skidstaven och skällt ned honom. Även sergeanten L. G. Lindström hade vid detta tillfälle skällt på samme värnpliktige samt kallat denne för simulant.

Sedan militieombudsmannen hos militärbefälhavaren för sjätte militärområdet anhållit om utredning, inkom den 27 april 1943 protokoll över förhör hållet av tjänstförrättande chefen för ifrågavarande fältpost, majoren N. Jonson.

Bergquist uppgav vid förhöret: Vid det i anmälningsskriften omförmälda tillfället hade Bergquist från plutonens tät gjort tecknet »halt». De värnpliktiga hade emellertid ej åtlytt det givna tecknet, med påföljd att plutonen hopklumpats. Innan han ordnat plutonen i utgångsläget, hade han förklarat för de värnpliktiga, att de skulle se upp på och åtlyda givna tecken samt hålla tyst. Han hade därvid yttrat, att de värnpliktiga i plutonen uppförde sig som en samling dårar, och att man kunde vänta bättre uppförande med hänsyn till den föregående långa utbildningstiden. Under hemvägen hade plutonen förts av den ordinarie plutonchefen, varvid Bergquist och Lindström haft i uppdrag att övervaka var sin grupp. Den av Bergquist övervakade gruppen hade visat slöhet och ej utfört rörelserna på sätt den blivit lärd. Värnpliktige nr 564-58-41 Rune Skogblad hade varit sämre än de övriga i gruppen. Bergquist hade förklarat för Skogblad, huru denne skulle bete sig vid intagande av skyddsställning samt framryckning till ny skyddsställning. För att få Skogblad att intaga lägre skyddsställning hade Bergquist härvid satt sin skidstav mot dennes ryggsäck. Bergquist hade för Skogblad framhållit det oriktiga i dennes uppträdande, varvid Skogblad förklarat, att han icke orkade utföra rörelserna. Bergquist kunde icke erinra sig, vilka ordalag han härvid begagnat. Han hade efter hemkomsten tillsagt Skogblad att uppsöka bataljonsläkaren för undersökning. Skogblad hade i anledning härav sökt denne, som dock ej kunnat anträffas. Det kunde anmärkas, att Skogblad på morgonen samma dag sjukanmält sig men härvid icke blivit sjukskriven. Skogblad hade överhuvud upprepade gånger sjukanmält sig utan att dock bliva sjukskriven.

Lindström anförde: Han hade vid övningen den 19 mars 1943 tjänstgjort

som övervakande gruppchef och hade, när Bergquist kommenderat halt, i sällskap med denne åkt i plutonens tät. Lindström ansåge att, enär bromsning med skidorna varit föremål för övning i sådan omfattning, att rörelsen utan svårighet bort kunna utföras, de värnpliktiga kunnat utföra rörelsen, om de velat. Bergquist hade vid plutonens hopklumpning tillhållit plutonen dess oriktiga uppträdande. Ordalagen i Bergquists yttrande kunde Lindström ej erinra sig, men han hölle för troligt, att Bergquist yttrat något liknande: »Ni kör som en samling slöfockar.» — Lindström hade observerat, att Skogblad under framryckning blivit efter samt icke rätt använt sig av terrängens skyddande eller skylande egenskaper. Bergquist hade satt sin skidstav på Skogblads ryggsäck och tryckt Skogblad närmare marken samt givit Skogblad anvisningar, var denne skulle söka skydd. Bergquist hade därvid yttrat, att Skogblad efter ett års utbildning borde kunna använda terrängen rätt. Bergquist hade påpekat för Lindström, att Skogblad blivit efter under förflyttningen. Som Skogblad tillhört den grupp, som under hemfärden övervakats av Lindström, hade denne särskilt övervakat och försökt få Skogblad att komma i fatt och ansluta sig till gruppen. Det hade emellertid ej varit möjligt att få Skogblad att framrycka med sådan hastighet, att han kunde hinna upp gruppen. Först vid övningens slut hade Skogblad gjort detta. Han hade klagat över besvär i bröstet samt förklarat, att han icke orkade framrycka hastigare än han gjorde. Lindström hade funnit detta egendomligt, enär övningarna förut under dagen varit synnerligen lindriga. Skogblad hade enligt Lindströms mening mycket väl bort kunna framrycka med samma hastighet som de övriga meniga i gruppen. Skogblad hade på morgonen ifrågavarande dag liksom upprepade gånger tidigare sjukanmält sig utan att bliva sjukskriven. Av hans utseende framginge icke heller, att han skulle vara särskilt fysiskt svag. Lindström ansåge därför det av honom under övningen fällda uttrycket »simulant» ha varit befogat. Han hade omedelbart efter återkomsten till förläggningen tillsagt Skogblad att uppsöka bataljonsläkaren. Skogblad hade icke kunnat anträffa denne samma dag men hade inställt sig vid sjukvisitationen följande dag.

Kaptenen Ch. Broström uppgav bland annat: Han hade deltagit i övningen den 19 mars 1943 och därvid märkt, att den grupp, som Malmberg tillhört, vid intagande av gruppering icke kommit ut på ordentliga luckor med tillräcklig snabbhet. Broström misstänkte, att bristande vilja hos truppen varit anledningen till det dåliga utförandet av de elementära grupperingsövningarna. Malmberg, som sedan den 26 november 1942 varit sjukanmäld fem gånger utan att bliva sjukskriven, hade icke ådagalagt något större intresse för eller större villighet i tjänsten.

Malmberg anförde: Han hade alltid gjort sitt bästa i tjänsten, ehuru han icke varit direkt road av densamma. Vid det tillfälle den 19 mars 1943, då truppen klumpat ihop, hade han själv icke befunnit sig i samma grupp, enär han då tjänstgjort som rapportkarl hos plutonchefen. Bergquists yttrande »kör inte ihop som en samling dårar» hade enligt Malmbergs mening varit olämpligt. En rättelse gjord i annan form hade emellertid vid tillfället varit

berättigad. Malmberg hade på ett avstånd av omkring 25 meter iakttagit, när Bergquist med skidstaven slagit till Skogblad. Han hade emellertid icke sett var staven träffat och kunde icke uppgiva, huru kraftigt slaget varit. Han hade icke heller hört, vad Bergquist vid tillfället yttrat till Skogblad. Skogblad hade några dagar före förhöret omtalat för Malmberg, att Bergquist den 19 mars 1943 även med handen slagit Skogblad på munnen, enär Skogblad icke utfört omladdning på sådant sätt, att tomhylsan utkastats ur patronläget.

Skogblad förmälde: Han hade under tiden den 5—den 8 mars 1943 varit sjukskriven och under tiden den 9—den 14 mars varit inlagd på förbandets sjukhus för blåskatarr. Den 15 mars 1943 hade han blivit friskskriven. Under denna tid hade han förlorat avsevärt i kondition. Bergquist hade, när plutonen klumpat ihop sig, yttrat ungefär: »Ni är en samling dårar allihop». Skogblad ansåge, att en instruktion angående rätta tillvägagångssättet vid detta tillfälle varit på sin plats men icke ett dylikt yttrande. Skogblad hade under övning i stormning utan skidor avlossat ett löst skott och därefter verkställt omladdning av geväret, varvid tomhylsan blivit kvar i patronläget, med påföljd att nästa patrons införande i patronläget förhindrats. Bergquist, som uppehållit sig ett par meter från Skogblad, hade då sprungit fram och frågat, om Skogblad icke på tolv månader lärt sig att göra en omladdning, samt därvid med knuten hand tvenne gånger slagit Skogblad på munnen. Slagen hade varit ganska hårda. Under hemmarschen hade förekommit grupperingsövningar. Skogblad, som på grund av dålig kondition varit mycket trött, hade härunder delvis på grund av sin trötthet fallit omkull. Bergquist hade då huggit tag i Skogblads ryggsäck samt beordrat Skogblad att fortsätta framryckningen. Enär Skogblad icke genast rest sig upp, hade Bergquist med skidstaven givit honom flera slag, varav ett träffat på halsen strax ovanför vapenrockens krage, ett på ena benet och ett eller möjligen flera slag på ryggsäcken. Bergquist hade härvid bland annat yttrat, att Skogblad vore »ett djävla kräk, som icke passade i svenska armén». Skogblad hade icke heller under de fortsatta övningarna orkat följa den övriga delen av gruppen. Lindström hade, oaktat Skogblad under övningarna gjort så gott han kunnat, kallat honom för simulant. Skogblad hade efter övningarna blivit beordrad uppsöka bataljonsläkaren. Denne hade emellertid i tjänstärende befunnit sig å annan plats. Den 22 mars 1943 hade Skogblad av bataljonsläkaren blivit remitterad till krigssjukhuset i Kiruna, varifrån han den 24 mars blivit sänd till garnisonssjukhuset i Boden. Han hade därefter på grund av mindre starkt hjärta blivit överförd till grupp IV.

Värnpliktige nr 494-59-41 Gustav Eriksson uppgav: Bergquist hade vid det av Malmberg omförmälda tillfället yttrat: »Klumpa inte ihop er som en samling dårar.» Eriksson hade sett Bergquist giva Skogblad tvenne slag med skidstaven. Det ena slaget hade synts träffa i huvudet och det andra på ryggsäcken. Avståndet mellan Skogblad och Eriksson hade vid detta tillfälle varit omkring 40 meter. Eriksson hade även hört, att Lindström kallat Skogblad för simulant.

Sedan militieombudsmannen i skrivelse till värnpliktige nr 4135-45-41 Arne Mauritz Berglund, vilken enligt uppgift av Skogblad deltagit i ifrågavarande övning, anhållit om upplysning i saken, har Berglund i en till militieombudsmannen den 21 mars 1944 inkommen skrift anfört följande: Vid det tillfälle, då Bergquist skulle ha tilldelat Skogblad ett par slag med knuten hand, hade Berglund befunnit sig så långt därifrån, att han ej kunnat se, vad som försiggått. Senare, under hemmarschen, hade Berglund sett, att Skogblad varit absolut slut av trötthet, samt att Bergquist givit Skogblad ett par slag med skidstaven.

Av militär myndighet den 16 maj 1944 ytterligare hörd i ärendet uppgav Bergquist: Han bestrede Skogblads uppgift, att han skulle ha tilldelat Skogblad något slag på munnen. Angående sitt förehavande med skidstaven vidhölle han sin tidigare lämnade redogörelse, dock med det förtydligandet, att han, som tecken på att Skogblad skulle intaga lägre ställning, ett par gånger stött skidstaven mot Skogblads ryggsäck. Förhållandena vid förbandet hade väl varit sådana, att de nödvändiggjort upprätthållandet av en hård disciplin, men det skulle dock icke ha fallit Bergquist in att genom knytnävslag eller genom annat yttre våld förgripa sig på en värnpliktig. Bergquist funne det egendomligt, att Skogblad icke omedelbart till pluton- eller kompanichefen rapporterat ett dylikt grovt våld. Bergquist kunde icke numera erinra sig, vilka uttryckssätt han begagnat, men det vore möjligt, att han vid något tillfälle med hänsyn till de för befälet tålamodskrävande omständigheterna råkat använda mindre väl valda ord.

På begäran av militieombudsmannen hördes Eriksson och Berglund i september 1944 närmare genom vederbörande polismyndighets försorg, varvid de uppgåvo.

Eriksson: Han hade vid det tillfälle, då han sett Bergquist slå Skogblad med skidstaven, uppehållit sig på omkring 40 meters avstånd från Bergquist och Skogblad. Skogblad, som en längre tid varit sjuklig och på grund därav haft svårigheter att följa med vid förbandets förflyttningar, hade vid tillfället i fråga legat i skyddsställning och upprepade gånger fått göra om detta moment. Eriksson hade åhört, huru Bergquist »skällt ned» Skogblad, och Eriksson hade därpå åsett, huru Bergquist tilldelat Skogblad två slag med sin skidstav, varav det ena träffat i huvudet och det andra troligen Skogblads ryggsäck. Skogblad hade därvid legat på marken, och Bergquist hade, då han utdelat slagen, hållit skidstaven ungefär rakt ovanför sig, innan han slagit till. Eriksson kunde icke uppgiva, med vilken kraft slagen utdelats, men avsikten med desamma kunde icke ha varit att förtydliga för Skogblad, att han bort intaga lägre ställning Hade Bergquist hållit skidstaven mera bakom sig, hade slagen givetvis blivit ännu hårdare, men Eriksson ansåge, att slagen varit nog hårda, för att saken bort rapporteras.

Berglund: En dag under våren 1943 — sannolikt den 19 mars — hade han vid tvenne tillfällen varit vittne till, när Bergquist övat våld mot Skogblad, som — enligt vad Berglund hört sägas — på grund av sjukdom hade svaga kroppskrafter. — Under övning i framryckning och anfall sannolikt

på förmiddagen ifrågavarande dag hade Berglund uppehållit sig omkring 50 meter snett bakom och till höger om Skogblad. Berglund hade då fått höra, att Bergquist »skrek och stod i», som han brukade göra, »när något hände». Berglund hade sett dit och blivit vittne till, hurusom Bergquist med högra handen — antingen knuten eller flat hand — tilldelat Skogblad, som stått på knä i den djupa snön, ett enligt Berglunds uppfattning ganska kraftigt slag i ansiktet. Berglund hade tyckt sig höra, att orsaken till uppträdet varit »något krångel» med Skogblads gevär. Hemfärden hade företagits på skidor. Skogblad, som varit dålig att åka skidor, hade blivit efter. Bergquist och en annan sergeant hade hjälpts åt att ge Skogblad lektioner i skidåkning, vilket enligt Berglunds uppfattning gjort, att Skogblad blivit »tröttkörd». Två kilometer från förläggningen hade Bergquist kommenderat skyttelinje, varpå de fått order att ta sig fram genom släpning och ålning m. m. Berglund, som uppehållit sig på vänstra flygeln, hade sett, att Skogblad, som befunnit sig på ett avstånd av omkring 100 meter från Berglund och på högra flygeln, inte tyckts orka någonting och förefallit att vara »slut». Bergquist hade hela tiden åkt bakom linjen och föst på manskapet. — Under »krypning» hade Skogblad blivit efter. Berglund hade då sett, att Bergquist med ena skidstaven givit Skogblad flera hårda slag, som möjligen varit riktade mot Skogblads ryggsäck, men som troligen även träffat Skogblads kropp. Berglund hade dock icke sett var slagen träffat. Berglund kunde icke erinra sig, vilka skador Skogblad erhållit av slagen. De av Bergquist mot Skogblad riktade slagen hade utan tvivel utdelats med sådan kraft och på sådant sätt, att de kunde anses innefatta misshandel.

I en den 23 november 1944 dagtecknad till sekundchefen för Svea livgarde översänd åtalsinstruktion anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Lindström har medgivit, att han under den ifrågavarande övningen kallat Skogblad för »simulant». Även om Lindström ansett sig ha fog för sitt antagande, att Skogblad icke under övningarna gjort sitt bästa, har Lindström givetvis ej varit berättigad att mot Skogblad använda ett dylikt för denne synnerligen nedsättande tillmäle. Detta har även varit så mycket mindre befogat, som, enligt vad som framgått vid en senare företagen läkarundersökning, Skogblad hade ett mindre starkt hjärta. Med hänsyn till omständigheterna låter jag emellertid i denna del bero vid en erinran till Lindström att för framtiden undvika dylika tillmälen.

Bergquist, som erkänt, att han vid omförmälda övning yttrat, att plutonen uppförde sig som en samling dårar, måste anses härigenom ha brustit i anständigt uppförande samt handlat i strid mot bestämmelserna i tjänstgöringsreglementet, att rättelse och kritik skall meddelas på ett grannlaga sätt.

Av den i ärendet företagna utredningen måste mot Bergquists bestridande anses framgå, att Bergquist under ifrågavarande övning förövat misshandel

mot Skogblad genom att med handen tilldela Skogblad ett slag i ansiktet ävensom att Bergquist senare samma dag med skidstaven utdelat flera slag mot Skogblad, vilka slag varit så kraftiga, att Bergquist även därigenom måste anses ha förövat misshandel mot Skogblad.

De brott, till vilka Bergquist gjort sig skyldig, äro till en del av så allvarlig beskaffenhet, att Bergquist icke kan undgå åtal.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt åklagaren vid den krigsrätt, varunder Bergquist lydde, att anhängiggöra och utföra åtal mot Bergquist, för vad denne enligt det ovan anförda låtit komma sig till last, samt därvid yrka ansvar å honom jämlikt lag och sakens beskaffenhet. Skogblad borde beredas tillfälle att komma tillstädes inför krigsrätten och föra den talan mot Bergquist, vartill han kunde anse sig äga fog.

* *
*

Målet hänsköts av sekundchefen till regementskrigsrätten vid Svea livgarde. Vederbörande krigsfiskal yrkade ansvar å Bergquist för bristande i anständigt uppförande samt för misshandel å underordnad krigsman i tjänsten. Skogblad, som inställde sig vid regementskrigsrätten, förklarade sig icke föra någon ersättningstalan mot Bergquist.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 7 februari 1945 och yttrade därvid.

Genom vad i målet förekommit får anses utrett, att Bergquist den 19 mars 1943 under övning i kompaniförband, då en pluton under skidåkning vid av Bergquist givet tecken till halt manövrerat på ett mindre nöjaktigt sätt, om plutonens manskap fällt ett olämpligt uttryck, samt att Bergquist under samma övning tilldelat Skogblad åtminstone ett slag i ansiktet med anledning av dennes förhållande i tjänsten.

Mot Bergquists bestridande är icke tillförlitligen styrkt, att Bergquist vid tillfället ytterligare misshandlat Skogblad.

På grund av vad sålunda anförts, prövar regementskrigsrätten i anledning av åklagarens talan rättvist döma Bergquist, jämlikt 90 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten, för misshandel å underordnad krigsman i dennes tjänst samt för bristande i anständigt uppförande i en bot att hållas i vaktarrest sex dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

21. Misshandel mot underlydande m. m.

I en den 22 augusti 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 377-11-43 Sven I. Rooth bland annat följande: Löjtnanten vid trängen Örjan Fredrik Staffan Bager-Sjögren, som tjänstgjorde som skolchef vid signalskolan å Skånska trängkåren, hade utsatt Rooth för skymfande behandling. Vid ett förhör den 21 juli 1944 hade Bager-Sjögren sålunda tilldelat Rooth ett käpprapp. Bager-Sjögren hade vidare den 21 augusti 1944, då Rooth under stationstjänst missuppfattat en order, tilldelat Rooth upprepade sparkar i sidan. Den förra händelsen hade bevittnats av hela signalskolan och den senare av de värnpliktiga i samma patrull som Rooth. Behandling av liknande art samt sådana skymfande tillmälen som »djävla idiot», »dårfink» och »Ni är inte klok» hade ofta förekommit under tjänsten vid signalskolan. Bager-Sjögrens uppträdande vid förenämnda båda tillfällen kunde därför icke anses bero på tillfälligheter.

Sedan skriften översänts till chefen för Skånska trängkåren, inkom denne med protokoll från förhör i saken.

Rooth uppgav vid förhöret i anslutning till innehållet i anmälningsskriften följande: Den 21 juli 1944 hade Bager-Sjögren under marsch hållit förhör i posteringstjänst. Då Rooths sidokamrat under förhöret erhöll en fråga men icke kunde besvara densamma, hade Rooth viskat svaret till honom. Detta hade uppmärksammats av Bager-Sjögren, som gått vid sidan av truppen. Bager-Sjögren hade blivit förargad över viskningen och tilldelat Rooth ett slag över ryggen med sitt ridspö, samtidigt som han tillsagt Rooth att hålla tyst, då truppen ginge under manöver. Den 21 augusti 1944 hade signalskolan haft övningar i stationstjänst. Därunder hade Rooth, som för tillfället legat på marken, erhållit en kortare order av Bager-Sjögren, vilken order Rooth repeterat fel. Bager-Sjögren hade då tilldelat Rooth omkring fyra sparkar och i samband därmed yttrat, att han, om Rooth icke repeterade rätt, skulle »sparka in magen på honom».

Bager-Sjögren berättade: Han kunde numera icke närmare erinra sig vad som förekommit vid det av Rooth åsyftade tillfället den 21 juli 1944. Redan vid inryckningen och upprepade tillfällen därefter hade han påpekat för signalskolans elever, att han absolut icke ville veta av några viskningar. Vid ifrågavarande tillfälle hade han haft för avsikt att snabbt få slut på Rooths viskningar genom att vidröra Rooth med ridspöet. Denna rörelse hade måhända blivit onödigt hård — något som dock icke varit avsikten. Vid det andra av Rooth åsyftade tillfället hade Bager-Sjögren givit Rooth, som legat på marken, följande order: »Order till nätet. Stäng stationen. Samling mitt på fältet», vartill Rooth svarat: »Ja, löjtnant». Sedan Bager-Sjögren därefter tillsagt Rooth att repetera ordern, hade emellertid Rooth gjort detta felaktigt, varför Bager-Sjögren upprepat ordern, dock utan att Rooth kunnat repetera densamma tillfredsställande. Sedan Rooth slutligen repeterat ordern rätt, hade han fått order att börja sändningen. Under sändningen hade Bager-

Sjögren hört, att Rooth sänt: »Bryt stationen», i stället för »stäng stationen». För att rätta Rooth och för att omedelbart påkalla dennes uppmärksamhet, hade Bager-Sjögren då vidrört Rooth med vänstra foten. Att i detta läge under pågående sändning påkalla Rooths uppmärksamhet genom tilltal hade svårligen låtit sig göra, då Rooth haft trafik med motstationen. Begreppen »bryt stationen» och »stäng stationen» borde vara väl kända av eleverna, enär innebörden av desamma genomgåtts vid upprepade tillfällen. »Bryt stationen» innebure, att all utrustning skulle iordningställas för transport, samt »stäng stationen», att strömbrytaren skulle slås från men stationen i övrigt vara upprättad. Bager-Sjögren kunde icke erinra sig, att han fällt det av Rooth anmärkta yttrandet »repeterar icke Rooth rätt, så skall jag sparka in magen på honom». Bager-Sjögren bestrede vidare på det bestämdaste, att han direkt kallat någon »djävla idiot» eller liknande. Däremot hade det kunnat hända, att han, då eleverna vid någon lektion svarat alltför tanklöst eller uppträtt felaktigt och slött under övningar, fällt något yttrande som »ni svarar» eller »uppträder som om ni inte vore kloka».

Värnpliktige nr 271-11-43 Gunnarsson, som gått vid sidan av Rooth vid det av Rooth påtalade tillfället den 21 juli 1944, samt värnpliktige nr 681-11-43 Rydberg vitsordade riktigheten av Rooths uppgifter rörande vad som förekommit vid tillfället i fråga.

Värnpliktiga nr 1138-7-43 Lindeberg och nr 1557-7-43 Ståhl berättade bland annat: De hade vid det av Rooth åsyftade tillfället den 21 augusti 1944 befunnit sig på ett avstånd av en och en halv meter från Rooth och till vänster om denne. När de hört, att Rooth fått order att repetera ordern att stänga stationen, hade de vänt blicken mot denne. I samma ögonblick hade Bager-Sjögren sparkat till Rooth. Antalet sparkar hade varit omkring fyra och hade utdelats i snabb följd. De hade icke sett Bager-Sjögren taga sats eller lyfta benet, då han utdelade sparkarna. Dessa hade icke varit sådana, att Rooth kunnat få något men av dem. Det inträffade hade gjort ett synnerligen otrevligt intryck.

Värnpliktige nr 2760-7-43 Jönsson sade sig vitsorda Rooths uppgifter rörande Bager-Sjögrens beteende den 21 augusti 1944.

Värnpliktige nr 2001-7-43 Malmqvist uppgav, att Bager-Sjögren vid en övning sistnämnda dag yttrat till honom »Ni är en riktig tokstolle», »dårfink», »Ni är icke riktigt klok» och »djävla idiot». Värnpliktige nr 1163-6-43 Holm uppgav, att han hört Bager-Sjögren kalla Malmqvist »djävla idiot» och värnpliktige nr 9026-7-40 Kanter, att han hört Bager-Sjögren använda en svordom, då han tilltalade Malmqvist.

Löjtnanten T. Nilsson berättade: Han hade den 21 augusti 1944 stått bredvid Bager-Sjögren, då denne gav den ifrågavarande ordern till Rooth. Ordern hade utdelats lugnt och tydligt. Som Rooth repeterat ordern fel två gånger, hade Nilsson fått den uppfattningen, att Rooth slöat till och icke följt med. Bager-Sjögren hade stött till Rooth två gånger med foten i sidan uppenbarligen för att »väcka» Rooth. Enligt Nilssons åsikt kunde denna beröring icke betecknas som sparkar. Bager-Sjögrens fot hade befunnit sig

alldeles intill höften på Rooth. Nilsson kunde icke erinra sig ha hört Bager-Sjögren yttra, att denne skulle sparka in magen på Rooth, eller att Bager-Sjögren i övrigt fällt några olämpliga yttranden till de värnpliktiga.

Rooth berättade vid ytterligare förhör: Det slag, som Rooth den 21 juli 1944 erhållit av Bager-Sjögren, hade varit mycket hårt. Det hade emellertid icke förorsakat ömhet eller efterlämnat några märken. Händelsen den 21 augusti 1944 hade utspelats i en hästhage i närheten av kasernen. Såväl Rooth själv som Ståhl, Lindeberg och Jönsson hade legat på marken i en halvcirkel kring en radioapparat. Lindeberg, som legat till vänster om Rooth, hade varit sysselsatt med sändning och fördenskull haft hörlurar på huvudet, då Bager-Sjögren utdelade den ifrågavarande ordern. Ståhl och Jönsson, som legat till höger om Rooth, hade varit utrustade med lurar och mikrotelefoner och haft till uppgift att avlyssna eventuell sändning från motsidan. Rooth hade själv icke haft några lurar, men han hade, sedan han rätt repeterat den erhållna ordern, fått en handmikrotelefon av Lindeberg och en strupmikrofon av Jönsson. Bager-Sjögren, som stått på minst en meters avstånd, hade, då Rooth sände fel order, tagit ett steg framåt och med fotspetsen utdelat ungefär fyra sparkar, som träffat Rooth i sidan. Sparkarna hade icke medfört någon ömhet eller överhuvud taget något men. Lindeberg hade svårligen kunnat iakttaga hela händelseförloppet, då Bager-Sjögrens fot varit skymd av Rooths kropp. Lindeberg hade emellertid vridit något på huvudet för att se, vad som försiggått. Nilsson hade varit närvarande vid tillfället och stått så, att han måste ha sett det passerade. Nilsson kunde icke heller ha undgått att höra, att Bager-Sjögren sagt, att han skulle »sparka in magen» på Rooth, därest Rooth icke repeterade riktigt.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i en den 15 januari 1945 dagtecknad instruktion för åtal mot Bager-Sjögren.

Av utredningen framgår, att Bager-Sjögren den 21 juli 1944, då Rooth vid ett förhör i vakttjänst sökt hjälpa en kamrat genom att viska till denne, tilldelat Rooth ett slag med sitt ridspö. Enligt vad Rooth uppgivit har Bager-Sjögren vidare den 21 augusti 1944, då Rooth felaktigt utfört en order, som han erhållit av Bager-Sjögren, tilldelat Rooth upprepade sparkar i ena sidan. Bager-Sjögren åter har påstått, att han med foten allenast vidrört Rooth för att rätta denne. Med hänsyn till den föreliggande utredningen synes närmast till hands antaga, att Bager-Sjögrens beteende vid nämnda båda tillfällen inneburit misshandel eller våld mot Rooth. Även om så ej är förhållandet har Bager-Sjögren genom sitt ingripande mot Rooth dock åsidosatt föreskrifterna i tjänstgöringsreglementet för armén, att rättelse och kritik skall ske på ett grannlaga sätt, och därigenom gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

Vidare får anses styrkt, att Bager-Sjögren den 21 augusti 1944 missfirmat värnpliktige Malmqvist.

Som de fel, vartill Bager-Sjögren gjort sig skyldig, vore av beskaffenhet att böra beivras, uppdrog militieombudsmannen åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol anhängiggöra och utföra talan mot Bager-Sjögren för vad denne låtit komma sig till last. Rooth och Malmqvist borde beredas tillfälle att mot Bager-Sjögren föra den talan, vartill kunde finnas fog.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till chefen för Skånska trängkåren, hänsköt denne målet till regementskrigsrätten vid kåren. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å Bager-Sjögren dels för misshandel av Rooth den 21 juli och den 21 augusti 1944, dels för missfirmelse av Rooth och Malmqvist sistnämnda dag, dels för bristande anständigt uppförande, bestående däri, att Bager-Sjögren vid flera tillfällen använt missfirmande uttryck till de underlydande, och dels för oförstånd i tjänsten, bestående däri, att Bager-Sjögren vid en uppställning den 11 juli 1944 meddelat rättelse och kritik på ogrannlaga sätt. Rooth och Malmqvist, vilka inställde sig vid krigsrätten, förklarade, att de icke framställde något yrkande mot Bager-Sjögren.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 28 februari 1945 och yttrade därvid.

Genom vad i målet förekommit finner krigsrätten utrett, att Bager-Sjögren, som under tiden från den 10 juli 1944 till början av september samma år med ett kortare avbrott tjänstgjort såsom chef för signalskolan vid trängkåren, under denna sin tjänstgöring dels den 21 juli 1944 vid ett förhör tilldelat Rooth ett slag i ryggen med sitt ridspö, dels ock den 21 augusti 1944 under övning i radiostationstjänst tilldelat Rooth åtminstone två sparkar, vilka träffat denne vid högra nedre delen av bröstkorgen, ävensom missfirmat Rooth och Malmqvist.

Av misshandeln har icke, såvitt visats, följt någon skada.

Utredningen i målet giver tillika vid handen, att Bager-Sjögren vid uppställning den 11 juli 1944 gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten genom att meddela rättelse på ogrannlaga sätt, samt att han under lektioner med eleverna vid skolan vid upprepade tillfällen använt olämpliga och för eleverna kränkande uttryck.

Krigsrätten, som finner misshandeln ha förövats under synnerligen mildrande omständigheter, prövar förty jämlikt 33, 90, 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen rättvist döma Bager-Sjögren att för misshandel och missfirmelse av underordnade krigsmän i deras tjänst samt brist i anständigt uppförande och oförstånd i tjänsten undergå vaktarrest i femton dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

22. Våld mot underlydande m. m.

I en den 21 september 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 22-1-41 Emil Jönsson följande: Löjtnanten i intendenturkårens reserv Walter Eric Nathanson hade natten till den 17 september 1944, då Jönsson fullgjorde vakttjänst, med knuten hand tilldelat Jönsson ett slag i bröstet, med påföljd att Jönsson med knapp nöd kunnat undvika att falla. Av slaget hade Jönsson erhållit ett blåmärke å kroppen. Vittne till det inträffade vore vaktchefen värnpliktige vicekonstapeln nr 435-31-41 R. Mansén. Nathanson hade vidare använt skällsord mot Jönsson och därvid liknat denne vid en »djävla groda».

Sedan skriften översänts till chefen för Smålands artilleriregemente, inkom denne med protokoll från förhör i saken.

Nathanson berättade vid förhöret: Då han klockan mellan 0100 och 0200 den 17 september 1944 skolat visitera posterna vid förbandet, hade han funnit, att tre poster övergivit sina postställen. Med anledning därav hade han gått in i vakttältet, där han funnit en värnpliktig — Jönsson — sovande på tältspislådan. Han hade väckt Jönsson, som på hans fråga uppgivit sig vara eldvakt, samt givit honom order att väcka vaktchefen. Nathanson och vaktchefen hade därefter lämnat tältet för att visitera posterna. Jönsson hade stannat kvar i tältet. Vaktchefen hade utanför tältet ropat på posten, som efter två eller tre anrop kommit fram till honom och Nathanson, som då uppehållit sig omkring tio meter från tältet. Posten, i vilken Nathanson igenkänt Jönsson, hade uppgivit, att han kommit från en trädgård bakom tältet, där han patrullerat. Som Jönsson sedan Nathanson lämnat tältet uppenbarligen krupit ur tältet på baksidan av detta och därefter gått fram till dem, hade Nathanson yttrat till Jönsson: »Ni ljuger, ni låg och sov på tältspislådan som en jäkla groda, när jag kom in.» Då Jönsson nekat till att han legat på lådan, hade Nathanson upprepat, att Jönsson ljög samt, i det han beordrat honom att senare på dagen inställa sig till förhör å batteriexpeditionen, framhållit för honom, att det bleve »sju gånger djävligare för honom», om han talade osanning. Nathanson bestrede, att han slagit Jönsson. Jönsson hade sedermera vid förhöret erkänt, att han ljugit för Nathanson, och att det varit han, som sovit å tältspislådan. Efter förhöret hade Jönsson och de båda andra försumliga posterna anhållit, att Nathanson måtte återtaga sin anmälan mot dem. Då Nathanson vägrat, hade Jönsson förklarat, att det i så fall skulle bli värst för Nathanson själv, enär de skulle anmäla Nathanson för militieombudsmannen.

Jönsson uppgav bland annat vid förhöret: Han hade icke känt någon ömhet efter slaget. Blåmärkena hade han icke sett dessförinnan, utan de måste ha kommit under natten. Jönsson och de båda andra försumliga posterna hade anhållit, att Nathanson skulle återtaga sin anmälan, men Nathanson hade vägrat. Jönsson hade då förklarat, att det i så fall skulle komma fler rapporter, enär de skulle skriva till militieombudsmannen.

Mansén berättade: Han hade vid ifrågavarande tillfälle blivit väckt av Jönsson samt gått ut till Nathanson, som uppehållit sig utanför tältet. Mansén hade emellertid icke sett, huruvida Jönsson varit kvar inne i tältet, då Mansén lämnade detta. Sedan han kallat på posten tre till fyra gånger, hade Jönsson kommit fram till honom och Nathanson. Då Jönsson på fråga förnekat, att han uppehållit sig inne i tältet, hade Nathanson yttrat: »Du ljuger, du låg på lådan som en jäkla groda.» Mansén erinrade sig dock numera icke bestämt, huruvida Nathanson kallat Jönsson du eller Ni. Nathanson, som flera gånger upprepat, att Jönsson ljugit, hade slagit honom för bröstet — troligen därför att Nathanson blivit arg på Jönsson. Mansén visste icke, varifrån Jönsson kom, då han kallat på denne. Mansén hade efter ifrågavarande händelse sett blåmärken på bröstet på Jönsson.

Värnpliktige nr 29-14-41 Eliasson uppgav: På förmiddagen den 17 september 1944 hade Jönsson kommit till honom och visat ett blåmärke, som Jönsson haft på bröstet. Blåmärket hade suttit omedelbart över vänster bröstvårta. Märket hade bestått av tre punkter av en ettörings eller en tvåörings storlek. Det hade förefallit som om märkena suttit snett. Jönsson hade uppgivit, att blåmärket uppkommit genom att Nathanson slagit till honom.

Värnpliktige nr 104-3-41 N. Olsson berättade: Då han och Jönsson tvättat sig den 17 eller den 18 september 1944, hade Olsson sett, att Jönsson haft två blågula märken på bröstet något ovanför vänster bröstvårta. Märkena hade varit avlånga, knappt centimeterstora och suttit på ett avstånd av cirka fem millimeter från varandra. På Olssons fråga hade Jönsson uppgivit, att det varit Nathanson, som slagit honom.

Värnpliktiga nr 47-5-41 Gösta Törnkvist och nr 12-1-41 E. Svensson uppgåvo, att Jönsson den 17 september 1944 visat dem, att han haft ett blåmärke strax ovanför vänster bröstvårta, varjämte de tillade, Törnkvist, att märket bestått av flera markerade fläckar av mörkblå färg, och Svensson, att märket varit något större än ett hönsägg samt till färgen jämnt blårött.

Värnpliktige divisionsläkaren Wallis Söderberg uppgav i intyg: Jönsson hade vid ett tillfälle den 17 september 1944 kommit fram till Söderberg för att förhöra sig, huruvida Söderberg haft tjänstledighet, men då icke nämnt något om ifrågakomna blåmärke. På anmodan av Nathanson hade Söderberg den 27 september 1944 undersökt Jönsson utan att kunna iakttaga något spår efter blodutådring på Jönssons vänstra brösthalva. Söderberg hade åhört Jönssons framställning om blåmärkena, och enligt Söderbergs åsikt kunde de sannolikt icke ha åstadkommits med sådant våld som Jönsson uppgivit.

Jönsson dömdes med anledning av sitt uppträdande vid det i anmälningsskriften åsyftade tillfället av regementskrigsrätten vid Smålands artilleriregemente enligt utslag den 13 oktober 1944, som sedermera vann laga kraft, för övergivande av post att hållas i fängelse en månad.

Uti en den 24 januari 1945 dagtecknad instruktion för åtal mot Nathanson anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit, följande.

Av vad Nathanson själv uppgivit är styrkt, att han, då han ertappat Jönsson sovande under vakttjänst inne i vakttältet och Jönsson sökt förneka, att han lämnat sitt postställe, i vredesmod fällt ett yttrande till Jönsson, som måste anses olämpligt och vara kränkande för Jönsson. Nathanson synes tillika ha låtit sitt yttrande beledsagas av ett slag i bröstet på Jönsson. Denne har visserligen genom sitt uppförande vid tillfället allvarligt felat i honom åliggande tjänsteplikt, men även om det är förklarligt, att Nathanson till följd därav förlorat lugn och behärskning, har Jönssons beteende givetvis icke berättigat Nathanson att ingripa mot Jönsson på sätt skett. Jag anser mig därför icke kunna underlåta att beivra, vad Nathanson låtit komma sig till last, vilket synes utgöra förseelser mot 90 och 91 §§ strafflagen för krigsmakten.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande krigsfiskal att vid behörig domstol anhängiggöra och utföra talan mot Nathanson. Jönsson borde därvid beredas tillfälle att mot Nathanson föra den talan, vartill kunde finnas fog; och borde bland andra Mansén höras som vittne.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till chefen för Smålands artilleriregemente, hänsköt denne målet till regementskrigsrätten vid regementet. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å Nathanson jämlikt 90 och 91 §§ strafflagen för krigsmakten för våld och missfirmelse emot underordnad krigsman i och för dennes tjänst. Jönsson inställde sig icke vid krigsrätten, ehuru han erhållit underrättelse om rättegången.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 9 februari 1945 och yttrade därvid.

Krigsrätten finner utrett, att Nathanson vid ifrågavarande tillfälle med knuten hand tilldelat Jönsson ett slag för bröstet, varav dock ingen skada följt.

Med hänsyn till omständigheterna finner krigsrätten Nathansons vid samma tillfälle till Jönsson fällda yttranden icke böra till ansvar föranleda.

Omständigheterna i avseende å slagets tilldelande äro emellertid synnerligen mildrande.

På grund av vad sålunda upptagits prövar krigsrätten rättvist i så måtto bifalla åklagarens i målet förda talan, att Nathanson jämlikt 90 § första stycket strafflagen för krigsmakten dömes för misshandel emot underordnad krigsman att undergå arrest utan bevakning i två dagar.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 26 februari 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga regementskrigsrättens utslag och därvid yrka, att Nathanson måtte fällas till ansvar jämväl för det i målet omförmälda till Jönsson fällda yttrandet samt att det ådömda straffet måtte skärpas, det senare jämväl för det fall att förstnämnda yrkande icke bifölles. Militieombudsmannen anförde härvid följande: Jag finner i likhet med regementskrigsrätten, att de omständigheter, under vilka Nathanson tilldelat Jönsson ifrågavarande slag i bröstet, äro att anse som synnerligen mildrande. Enligt 90 § strafflagen för krigsmakten skall krigsman, som gör sig skyldig till våld eller annan misshandel å underordnad krigsman i och för dennes ämbete eller tjänst härför dömas till fängelse eller straffarbete i högst två år, dock att där omständigheterna äro synnerligen mildrande i stället må dömas till disciplinstraff. De föreliggande synnerligen mildrande omständigheterna synas mig ha av regementskrigsrätten beaktats, dels genom tillämpning av föreskriften att för sådant fall må dömas till disciplinstraff, och dels därigenom att inom denna straffskala utmätts straff omedelbart intill minimum. Att låta de synnerligen mildrande omständigheterna influera å bedömandet jämväl i sistnämnda ordning synes mig ej motiverat. Man bör enligt min mening kraftigt reagera mot att överordnad gör sig skyldig till våld mot underordnad. Det är angeläget att hos dem, som äro satta att föra befäl, noggrant inskärpes, att dylika förlöpningar icke kunna tolereras. Det straff, som i förevarande fall utmätts, giver icke i tillbörlig grad uttryck härför. — Regementskrigsrätten har med hänsyn till omständigheterna funnit Nathansons vid tillfället till Jönsson fällda yttranden icke böra till ansvar föranleda. Regementskrigsrättens motivering för ogillande av åtalet i denna del synes mig icke kunna godtagas. Därest de av Nathanson fällda yttrandena icke varit för Jönsson kränkande, ha de i varje fall varit olämpliga, och Nathanson bör därför icke undgå ansvar åtminstone för brott enligt 96 § strafflagen för krigsmakten. Vad ovan anförts angående angelägenheten av att överordnad icke gör sig skyldig till våld mot underordnad, äger motsvarande tillämpning i fråga om kränkande tillmälen. Kränkande tillmälen till underordnad böra icke under några förhållanden tillåtas, och även om de omständigheter, under vilka dylika yttranden fällts, givetvis äro av betydelse för straffmätningen, kunna de dock enligt min mening icke motivera ett frikännande från ansvar.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 5 oktober 1945, varvid krigshovrätten — som ansåg det i målet icke vara tillförlitligen styrkt, att Nathanson tilldelat Jönsson något slag, och som lika med krigsrätten fann det av Nathanson fällda yttrandet med hänsyn till omständigheterna icke böra till ansvar föranleda — ej fann skäl att på talan av överkrigsfiskalsämbetet göra ändring i krigsrättens utslag.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

23. Våld mot underlydande m. m.

I en den 23 november 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 1317-5-42 Ångman bland annat följande: Då Ångman under en marsch från Nifsåsen till Östersund den 14 november 1944 icke kunnat hålla samma takt som sina kamrater, hade fänriken vid Jämtlands fältjägarregemente Karl Sture Selander upprepade gånger slagit Ångman i ryggen. Dessförinnan hade Ångman på fråga av Selander omtalat, att han hade ont i fötterna och därför icke orkat följa med. Selander hade emellertid genmält, att det icke förekomme något sådant som att icke orka.

Sedan skriften översänts till chefen för Jämtlands fältjägarregemente, inkom denne med protokoll över förhör i saken.

Selander bestred vid förhöret, att han slagit Ångman i ryggen, samt berättade: Den 14 november 1944 hade den pluton, som Ångman tillhörde, efter en stridsskjutning under Selanders befäl marscherat från Nifsåsen till Jämtlands fältjägarregementes kasern i Östersund. Marschen hade företagits med normal marschhastighet. Då Ångman »maskat» och trots upprepade tillsägelser »lämnat sig» efter plutonen, hade Selander, efter att två gånger ha gjort halt och inväntat Ångman, beordrat Ångman och två andra efterliggare att marschera i plutonens tät. Ångman hade emellertid alltjämt fördröjt marschen under föregivande av fotbesvär. Som Selander ansett, att det allenast varit fråga om »maskning» från Ångmans sida, hade Selander vid två tillfällen knuffat fram Ångman till dennes plats i ledet. Härefter hade Ångman behållit den plats, som anvisats honom. Ångman hade under marschen i plutonens tät på fråga, varför han icke kunde följa med sina kamrater, muttrat något om att han hade fotbesvär. Han hade emellertid icke haltat på något sätt, och Selander hade därför ansett, att det icke varit någon fara med Ångman. En av de andra efterliggarna i plutonen, som meddelat Selander, att han nyligen friskskrivits efter dubbelsidig lunginflammation och därför icke kunnat hålla samma takt som plutonen i övrigt, hade befriats från att deltaga i marschen och fått order att taga sig till kompaniet, så fort han kunde. Ångman hade däremot icke anhållit att få lämna plutonen utan hade endast sackat efter. Den 14 november 1944 hade Ångman enligt kompaniets sjukrulla icke uppsökt regementsläkaren för fotbesvär. Den 15 november hade Ångman anmält sig för sjukvisitation och hade då blivit sjukskriven för en stukad tumme.

Ångman anmärkte: Selander hade icke föst fram Ångman utan genom slag fått denne till rätt plats. Han kunde ej erinra sig, om Selanders slag träffat på eller bredvid ränseln. Anledningen till att han till sist kunnat hålla takten med plutonen i övrigt hade varit den, att han tyckt, att marschhastigheten minskats, då plutonen närmade sig kasern.

Värnpliktige nr 1131-5-43 Söderman berättade: Enligt hans uppfattning hade marschhastigheten varit för hög, medan Söderman gick i plutonens kö. Han hade därför icke kunnat följa med och hade tillsammans med Ång-

man fått order att gå fram till plutonens tät. Marschen hade fortsatt med normal hastighet. Ångman hade det oaktat icke kunnat följa med utan hade ånyo sackat efter. Då Selander därvid tillsagt Ångman att följa med, hade Ångman svarat, att han hade ont i fötterna och icke orkade göra detta. Selander hade då yttrat något om att det i det militära icke funnes något som hette att icke orka samt gått bakom Ångman och två gånger slagit till Ångman, så att denne snubblat fram någon meter. Marschhastigheten hade därefter minskats, och det hade blivit lättare att följa. Enligt Södermans förmenande hade Selander utdelat slagen mot Ångman i uppretad sinnesstämning.

Värnpliktige nr 1563-5-43 Norman vitsordade till alla delar riktigheten av Södermans uppgifter.

Korpralen Herrström, som åberopats såsom vittne av Selander, anförde: Herrström hade under marschen gått i plutonens kö och därvid iakttagit, att Ångman jämte två kamrater blivit efter plutonen. Med anledning härav hade Herrström tillhållit dem att hålla sig på sina platser eller också hos Selander anhålla om tillstånd att få komma efter. Sedan Herrström därefter anmält för Selander, att tre man blivit efter, hade Selander gjort halt med plutonen och inväntat efterliggarna, som beordrats fram till plutonens tät. Herrström hade från sin plats i kön sett, att Selander hjälpt fram Ångman på dennes plats, då Ångman ånyo blivit efter. Enligt Herrströms uppfattning hade emellertid Selander endast föst fram Ångman utan att vare sig knuffa eller slå Ångman. Denne hade uppträtt trotsigt mot Selander under hela marschen. Marschhastigheten hade varit normal. Selander hade varit ond vid tillfället, men han hade icke uppträtt obehärskat.

Korpralen Eidmund Jonsson uppgav, att han vid tillfället marscherat i kön av plutonen tillsammans med Herrström samt att han till alla delar bekräftade riktigheten av Herrströms berättelse i saken.

I en den 14 mars 1945 dagtecknad, till regementschefen överlämnad åtalsinstruktion, anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regnér efter en redogörelse för ärendet.

Uppgifterna om vad som förekommit vid ifrågavarande tillfälle äro icke överensstämmande. Ångman har uppgivit, att Selander av missnöje över att Ångman under marschen icke hållit takten med sina kamrater tilldelat honom slag å ryggen, och dessa uppgifter ha vitsordats av två personer. Selander åter har uppgivit, att han, då han funnit, att Ångman icke velat göra sitt bästa för att följa med plutonen, allenast knuffat fram Ångman till dennes plats. Även Selanders uppgifter ha vitsordats av två personer. Av den föreliggande utredningen framgår sålunda icke klart, huruvida Selanders beteende inneburit misshandel eller våld mot Ångman eller allenast åsidosättande av föreskriften i tjänstgöringsreglementet för armén, att rättelse och kritik skall ske på ett grannlaga sätt. Närmare utredning härutinnan synes böra förebringas vid krigsrätt.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol anhängiggöra och utföra talan mot Selander för vad denne låtit komma sig till last.

* *
*

Målet hänsköts till regementskrigsrätten vid Jämtlands fältjägarregemente. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal, att Selander för vad han låtit komma sig till last måtte fällas till ansvar i första hand jämlikt 90 § strafflagen för krigsmakten, i andra hand jämlikt 91 § nämnda lag och i sista hand jämlikt 130 § samma lag. Ångman förklarade, att han icke förde någon talan i målet.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 27 april 1945 och yttrade därvid.

Genom vad Selander erkänt och vad i övrigt förekommit i målet anser krigsrätten utrett, att Selander den 14 november 1944 för att förmå Ångman att intaga honom anvisad plats i plutonen utdelat två knuffar eller slag emot Ångmans ränsel. Detta Selanders beteende kan icke anses innebära misshandel eller våld mot Ångman.

Krigsrätten prövar förty rättvist allenast på det sätt bifalla krigsfiskalens i målet förda talan, att Selander jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt dömes till disciplinstraff av arrest utan bevakning i sex dagar.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 15 maj 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga utslaget och därvid yrka, att Selander måtte fällas till ansvar för våld å underordnad krigsman samt att i varje fall straffet måtte skärpas till vaktarrest.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 12 oktober 1945 och fann därvid ej skäl göra ändring i överklagade utslaget.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

24. Åtal mot styckjunkare för våld mot underordnad krigsman.

I en den 27 december 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 1755-19-43 E. A. Ollinen vid Norrbottens artillerikår: Klockan omkring 1600 den 15 december 1944 hade Ollinen uppehållit sig i andra batteriets korridor. Den elektriska belysningen hade varit ur funktion, varför det varit mörkt i korridoren. Plötsligt hade någon riktat ett skarpt ljus från troligen en stavlampa mot Ollinen. Som Ollinen blivit bländ-

dad av ljuset, hade han vänt sig åt sidan och därvid råkat komma bakom en dörr. Den, som burit lampan, hade då yttrat till Ollinen: »Varför står du där och grinar, stig fram därifrån.» Då vederbörande omedelbart därefter frågat av vad anledning Ollinen stått bakom dörren, hade Ollinen svarat »för ingenting». Ollinen hade icke hunnit förklara sig bättre, förrän den frågande fortsatt: »Vet Ni vem jag är?» Härtill hade Ollinen svarat: »Nej, jag såg inga gradbeteckningar i mörkret, men nu först ser jag att Ni är styckjunkare.» Mannen i fråga, som varit styckjunkaren vid Norrbottens artillerikår Karl Emil Arnold Nykvist, hade vid detta svar släckt lampan samt tilldelat Ollinen ett slag i bröstet. Sedan Nykvist därefter tänt lampan, hade han fattat tag i armen på Ollinen och slängt runt Ollinen så, att Ollinen slagit huvudet mot en karbin i ett karbinställ i korridoren. Efter att ha fattat Ollinen i nacken, hade Nykvist därpå uppmanat Ollinen att följa med in på batteriexpeditionen. Oaktat Ollinen förklarat, att han kunde lyda order och gå själv, hade Nykvist behållit sitt tag i honom. Inkommen på batteriexpeditionen hade Ollinen, som på vägen dit tappat sin mössa och sina handskar, uppgivit nummer och namn för Nykvist. Ollinen hade erhållit ett så hårt slag i huvudet ute i korridoren, att han påföljande dag varit nödsakad att söka läkare för huvudvärk.

Sedan skriften översänts till chefen för Norrbottens artillerikår, inkom denne med protokoll från förhör i saken.

Nykvist berättade vid förhöret: Han hade ifrågavarande eftermiddag kommit in i andra batteriets korridor för att söka efter en furir å batteriet. På grund av felet å den elektriska belysningen hade han tänt en stavlampa, som han fört i vida cirklar för att lysa upp korridoren. Som han därvid upptäckt en man, som krupit in bakom en dörr i korridoren, som om denne velat dölja något, hade Nykvist stannat och frågat mannen, vad denne sysslat med. Då Nykvist icke fått något svar, hade han upprepat frågan ett par gånger — sista gången i något höjd ton. Mannen i fråga, som senare visat sig vara Ollinen, och vilken Nykvist icke förut kände, hade då böjt ned huvudet och med ett hångrin svarat: »Ingenting.» Nykvist, som av Ollinens min styrkts i sin uppfattning, att Ollinen velat dölja något, hade genmält: »Något måste Ni ju ha för Er.» Ollinen hade emellertid endast fortsatt att hånle mot Nykvist, varför Nykvist i tanke att det å batteriexpeditionen skolat finnas någon bland befälet å batteriet, som igenkände Ollinen, tillsagt Ollinen att följa med Nykvist. Då Ollinen icke lytt denna tillsägelse, hade Nykvist lagt sin vänstra hand å Ollinens högra axel och lett honom mot dörren till batteriexpeditionen. Kommen några meter från dörren hade emellertid Ollinen yttrat: »Släpp mig, jag kan gå själv.» Nykvist hade därför släppt Ollinen, som själv gått in på expeditionen. Å expeditionen hade Nykvist frågat Ollinen efter nummer och namn, som Ollinen utan tvekan uppgivit. Ollinens ansiktsuttryck hade nu ändrat sig. Hånleendet hade försvunnit, och han hade sett ut som en normal människa, varför Nykvist satt tro till hans uppgifter. Nykvist hade därefter uppsökt styckjunkaren Svensson samt frågat denne, vad Ollinen vore för slags karl. Då Svensson meddelat,

att Ollinen utförde handräckningstjänst å batteriet, hade Nykvist, som först haft för avsikt att rapportera Ollinen för hans beteende, avstått därifrån. Nykvist hemställde, att målet måtte hänskjutas till krigsrätt. Han hade varken slagit Ollinen »mitt i bröstet» eller mot ett karbinställ.

Ollinen, som jämväl hemställde, att målet måtte hänskjutas till krigsrätt, anmärkte: Då Nykvist först tilltalade Ollinen, hade Ollinen blivit så förskräckt, att han till en början icke kunnat säga något. Trumhinnorna hade »bara spelat på» Ollinen, som kanske »såg konstig ut», då han just satt på sig mössan och denna skuggat ansiktet på honom. Han vore icke van att liksom överrumplas. Han hade dålig hörsel.

Värnpliktige nr 713-19-43 Klas Erland Nyström berättade: Han erinrade sig väl den av Ollinen påtalade händelsen. Det hade varit mörkt i korridoren vid tillfället. Ollinen hade stått snett bakom en dörr till tvättrummet i korridoren och troligen så, att Ollinens ena axel varit skymd för Nykvist. Nyström hade stått omkring fyra meter från Ollinen. Då Nykvist kommit fram till Ollinen, hade Nykvist, som med sin ficklampa lyst Ollinen mitt i ögonen, frågat Ollinen, varför han stått bakom dörren. Härtill hade Ollinen svarat: »Det vet jag inte.» Nykvist hade då knuffat till Ollinen på axeln eller i bröstet, med påföljd att Ollinen vacklat till. Han hade emellertid icke fallit omkull. Nykvist hade därpå fattat tag i Ollinens vapenrock och skjutit Ollinen mot ett väggfast karbinställ å väggen mitt emot dörren till tvättrummet. Ollinen hade därvid slagit ryggen mot stället. Korridoren vore omkring tre och en halv meter bred. Nyström hölle för troligt, att knuffen mot bröstet eller axeln tagit mindre hårt än skjutsningen mot karbinstället. Ollinen hade bett Nykvist släppa sitt tag i honom samt lovat att följa med godvilligt till batteriexpeditionen, dit Nykvist beordrat honom. Nykvist hade emellertid icke efterkommit denna begäran utan hade behållande sitt tag i Ollinen lett denne mot expeditionen.

Kårchefen, översten S. Tarras-Wahlberg, anförde för egen del: Ollinen, som i dagarna överförts till besiktningsgrupp fyra på grund av abnorm personlighet och psykoneuros av lindrigare grad och som Tarras-Wahlberg personligen kände, vore en allvarlig och skötsam yngling. Hans defekt medförde emellertid en ganska anmärkningsvärd och säregen mimik (grimaser med talfel), som den med Ollinen obekante Nykvist kunde ha missförstått som hångrin.

I en den 29 mars 1945 dagtecknad instruktion för åtal mot Nykvist anförde militieombudsmannen efter en redogörelse för utredningen.

Av utredningen framgår, att Nykvist vid ifrågavarande tillfälle, i tro att Ollinen visat vanvördnad mot Nykvist, förgripit sig mot Ollinen på ett sådant sätt, att Nykvist därigenom måste anses ha gjort sig skyldig till våld mot underordnad krigsman i och för dennes tjänst. Såväl Ollinen som Nykvist ha anhållit om målets hänskjutande till krigsrätt.

På grund av vad sålunda anförts uppdrog militieombudsmannen åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol ställa Nykvist under tilltal för vad denne låtit komma sig till last, varvid Ollinen borde beredas tillfälle att mot Nykvist framställa de yrkanden, vartill han kunde finna fog.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till kårchefen, hänsköt denne målet till regementskrigsrätten vid kåren. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å Nykvist jämlikt 90 § strafflagen för krigsmakten för våld mot underordnad krigsman i och för dennes tjänst. Ollinen, som var tillstädes vid krigsrätten, förklarade, att han icke i målet förde talan mot Nykvist.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 14 maj 1945 och yttrade därvid.

Mot Nykvists nekande finner krigsrätten utrett, att Nykvist den 15 december 1944 i andra depåbatteriets korridor, i tro att Ollinen visat vanvördnad mot Nykvist, dels tilldelat Ollinen en knuff i bröstet och dels, sedan han gripit tag i Ollinen, svängt denne runt med påföljd, att Ollinen kastats över korridoren mot ett karbinställ.

Krigsrätten, som anser omständigheterna synnerligen mildrande, prövar förty rättvist, att jämlikt 90 § strafflagen för krigsmakten, döma Nykvist för våld mot underordnad krigsman i och för dennes tjänst till disciplinstraff av vaktarrest tio dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

25. Våld mot underlydande.

I en den 5 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 682-11-44 Helmer Johansson: Löjtnanten vid Gotlands artillerikår Karl-Martin Linderoth hade under en gymnastiklektion den 3 maj 1945 tilldelat Johansson ett så kraftigt slag i maggropen, att Johansson fallit ihop på golvet och för en stund tappat andan. Linderoth hade därefter rest Johansson upp samt burit denne åt sidan i gymnastiksalen. Som Johansson icke gjort något som kunnat föranleda en dylik behandling från Linderoths sida, ansåge han sig kränkt av densamma.

Sedan skriften översänts till chefen för Gotlands artillerikår för utredning, inkom denne med protokoll från förhör i saken ävensom med eget yttrande.

Linderoth berättade vid förhöret bland annat följande: Det faktiska händelseförloppet hade i stort sett varit det av Johansson angivna. En del detaljer vore dock överdrivna. Linderoth hade själv lett den ifrågavarande

gymnastiklektionen. Sedan han under lektionen kommenderat »med uppdragna knän på stället marsch», hade han hastigt gått igenom avdelningen och rättat dem, som ej utfört rörelsen till hans belåtenhet. Då han kommit till Johansson, hade han, som icke erinrat sig Johanssons nummer och namn, yttrat: »Drag upp benen bättre» samt för att visa, vem tillsägelsen avsåge, »daskat till» Johansson med ena handens baksida och andra handen löst knuten. Till följd av Linderoths egen rörelse framåt samt den omständigheten, att Johansson just dragit upp ena knät, hade slaget tydligen tagit så olyckligt i det uttänjda mellangärdet på Johansson, att Johansson vikt sig och synts ha fått andningsbesvär. Linderoth hade rest upp Johansson mot en närstående ribbstol. Johansson hade i samband därmed sagt, att besvären gått bort, och fortsatt marschen med uppdragna knän. Efter lektionen hade Linderoth kallat in Johansson på batteriexpeditionen samt förklarat, att hans åtgärd icke varit att anse som en tillrättavisning eller kränkning utan endast åsyftat att utpeka Johansson som den, vilken tillsägelsen avsett. Johansson hade emellertid icke velat gå med på att det varit fråga om en vanlig tillsägelse. Linderoth hade sedermera klockan 1915 samma dag samlat manskapet i ett dagrum samt inför manskapet bett Johansson om ursäkt. Johansson hade därvid på Linderoths fråga, om han förstått att avsikten icke varit att kränka honom svarat: »Jag vet inte.» Linderoth, som därav fått den uppfattningen, att Johansson godtagit hans ursäkt och att saken därmed varit utagerad, hade icke haft något som helst skäl att behandla Johansson illa.

Värnpliktige vicekonstapeln nr 2504-7-43 Svensson berättade: Linderoth hade slängt ut armen mot Johansson och sagt: »Sträck på sig.» Då Johansson sjunkit ihop och jämrat sig, hade Linderoth rest honom upp och låtit honom hänga i ribbstolen samt masserat honom i mellangärdet för att få andningen igång. Johansson hade därefter utan synbara besvär deltagit i övningarna. Linderoth hade tydligt visat, att han varit ledsen över det inträffade, som enligt Svenssons mening icke varit att anse som en avsiktlig kränkning av Johansson utan närmast som en ren olyckshändelse.

Johansson anförde: Det vore riktigt, att Linderoth i manskapets närvaro bett honom om ursäkt. Johansson hade emellertid icke förty känt sig kränkt och skrivit till militieombudsmannen. Han hade dock nu blivit övertygad om att Linderoth icke avsett att kränka honom och godtoge därför Linderoths ursäkt.

Kårchefen yttrade för egen del bland annat, att han av utredningen fått den uppfattningen, att Linderoth icke handlat i avsikt att kränka eller skada Johansson, men att Linderoth varit något oförsiktig vid beröringen av Johansson.

Efter redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse till kårchefen den 25 maj 1945 följande.

Linderoth har vid ifrågavarande tillfälle tilldelat Johansson en stöt i mellangärdet, med påföljd att Johansson åsamkats vissa andningsbesvär. Här-

igenom har Linderoth, som tidigare bestraffats för bland annat olämpligt uppträdande mot trupp (se ämbetsberättelsen 1944 s. 38) gjort sig skyldig till våld å underordnad. Utredningen giver visserligen vid handen, att Linderoth i förevarande fall handlat i överilning och dessutom bett Johansson om ursäkt för sitt beteende. Vad Linderoth låtit komma sig till last är emellertid av den allvarliga beskaffenhet, att det icke bör undgå laga beivran.

Eftersom det icke syntes erforderligt att bringa frågan om ansvar under krigsrätts prövning, ansåg militieombudsmannen sig kunna inskränka sig till att till kårchefen, som torde äga den disciplinära bestraffningsrätten över Linderoth, anmäla denne till erhållande av disciplinär bestraffning. Militieombudsmannen utgick därvid från att i enlighet med föreskriften i 185 § 5) strafflagen för krigsmakten medgivande av Johansson kunde inhämtas till målets behandling som disciplinmål.

* *
*

Målet hänsköts av kårchefen till regementskrigsrätten vid kåren. Vederbörande krigsfiskal yrkade ansvar å Linderoth jämlikt 90 § strafflagen för krigsmakten. Johansson förklarade, att han icke hade några yrkanden i målet.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 5 juni 1945 och yttrade därvid.

Genom den i målet förebragta utredningen har icke blivit ådagalagt, att Linderoth vid i målet ifrågakomna tillfälle uppsåtligen misshandlat Johansson, utan utredningen har fastmera givit vid handen, att Linderoth allenast avsett att genom ett lätt slag markera av Johansson begånget fel.

Även om detta tillvägagångssätt varit mindre lämpligt, kan Linderoth icke anses ha gjort sig skyldig till förfarande av beskaffenhet att föranleda till ansvar,

och finner krigsrätten förty krigsfiskalens talan icke kunna bifallas.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 20 juni 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga utslaget och därvid yrka i första hand, att den mot Linderoth vid krigsrätten förda talan måtte bifallas, och i andra hand, att Linderoth måtte fällas till ansvar för oförstånd i tjänsten, bestående däri att han vid i målet omförmälda tillfälle meddelat rättelse och kritik på olämpligt sätt.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 28 september 1945 och fann därvid ej skäl att göra ändring i regementskrigsrättens utslag.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

26. Våld mot underlydande m. m.

I en den 17 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 9001-21-35 Frans Petrus Tage Karlsson, femte depåkompaniet vid Svea livgarde, bland annat: Den 14 maj 1945 hade Karlsson hos kompanichefen, löjtnanten vid Svea livgarde Stig Engelbrekt Johnson, anhållit om befrielse från tjänstgöring på grund av huvudvärk. Johnson hade då svarat: »Äsch, det är bara lathet, det skall vi öva bort.» Då Karlsson varit tveksam, om han skulle taga Johnsons yttrande på skämt eller allvar, hade Karlsson gått in i den barack, där han hade sin förläggning. Efter en stund hade Johnson kommit in i baracken och, då han varseblivit Karlsson, gått fram till denne och skrikit: »Du förbannade lymmel, jag skall själv exercera med dig tills latmasken går ur dig, din djävla drummel.» Johnson hade därefter fattat Karlsson i kragen och slängt denne mot en dörr. Då Karlsson återhämtat balansen, hade han vägrat lyda order. Innan Johnson lämnat baracken, hade han yttrat: »Jag skall sätta in dig på 4—5 månader för det här.» Närvarande i baracken hade varit värnpliktiga nr 5858-1-44 Nyhlén och nr 1832-1-44 Zetterström samt kompaniadjutanten, sergeanten Viking Pålsson.

Sedan skriften översänts till chefen för armén med begäran om utredning, inkom protokoll från förhör med bland andra Johnson, Pålsson, Nyhlén och Zetterström.

Vid förhöret uppgav Johnson bland annat: Då Karlsson anhållit att få slippa övningarna, hade Johnson sagt ungefär: »Ni mår bättre av att vara ute i friska luften och röra på er än att vara inne i en barack.» Det vore ej omöjligt, att Johnson använt ordet »lathet». Detta hade i så fall motiverats därav att vederbörande tjänsteläkare till Johnson sagt, att Karlsson troligen ej vore riktigt sjuk. Karlsson hade upprepade gånger sjukanmält sig och blivit undersökt av tjänsteläkaren, specialundersökts på Karolinska sjukhuset och varit intagen för observation på garnisonssjukhuset, utan att något fel kunnat upptäckas på honom. Karlsson hade därför beordrats ställa upp med sin pluton. Då Johnson senare upptäckt, att Karlsson icke vore närvarande vid plutonen, hade Johnson begivit sig till den barack, där Karlsson vore förlagd, och där påträffat denne. Johnson hade blivit irriterad av Karlssons uppträdande och höjt rösten, men Johnson förnekade bestämt, att han använt uttrycken, »du», »förbannade lymmel», »djävla drummel», eller »sätta in dig». Möjligen hade Johnson däremot sagt något om »drummelfasoner». Johnson hade i irriterad ton frågat, om Karlsson kände till konsekvenserna av att vägra lyda order och påpekat, att vägran kunde medföra »några månader». Då Karlsson vägrade att gå ut på övning, hade Johnson, utan att använda våld och utan att försöka flytta Karlsson från platsen, fattat Karlsson i rockslaget. Johnson hade senare föranstaltat om Karlssons insättande i förvarsarrest.

Pålsson uppgav vid förhöret bland annat: Han hade beordrats att såsom vittne medfölja till den barack, där Karlsson vore förlagd. Då Johnson

och Pålsson kommit in i baracken, hade Johnson frågat Karlsson, varför denne ej vore med på övningarna. Pålsson kunde ej erinra sig den exakta ordalydelsen av Johnsons fråga. Johnson hade icke använt några olämpliga uttryck men väl skarp ton. Då Karlsson svarat, att han hade ont i huvudet, hade Johnson sagt ungefär: »Ni skall gå ut i tjänstgöring och det omedelbart.» Då Karlsson vägrat, hade Johnson yttrat: »Vägrar ni. Vet ni vad det vill säga att vägra?» Pålsson hade icke hört några olämpliga yttranden, men ansåge, att Johnson varit »upprörd», och trodde, att Johnson vid något tillfälle använt en svordom. Pålsson kunde icke erinra sig, att Johnson använt uttrycken »förbannade lymmel» och »djävla drummel». Därest så skett, borde Pålsson ha kommit ihåg det. Ej heller kunde Pålsson erinra sig, att Johnson tilltalat Karlsson med »du». Pålsson hade hört Johnson säga, att Johnson själv skulle exercera med Karlsson, men ej hört Johnson använda uttrycket »exercera bort latmasken». Huruvida Johnson använt ordet »drummelfasoner», kunde Pålsson icke säga. Pålsson hade sett, att Johnson fattat tag i Karlssons vapenrock med vänstra handen, varvid Karlsson tagit ett eller två steg bakåt, sannolikt på grund av rädsla.

Nyhlén berättade vid förhöret bland annat: Då Johnson kommit in i baracken, hade han yttrat: »Har ej Karlsson gått ut ännu?» Karlsson hade sagt, att han hade ont i huvudet, varpå Johnson svarat, att Johnson handgripligen skulle taga ut Karlsson i övning. Johnson hade med hög röst skrikit ungefär: »Förbannade lymmel, jag skall själv exercera bort latmasken ur ryggen, djävla drummel.» Karlsson hade sagt till Johnson ungefär: »Ni tror visst, att alla som är sjuka simulerar.» På detta hade Johnson svarat, att Johnson sänt Karlsson till specialister för undersökning, att det ej varit något fel på Karlsson och att läkaren visste bättre än Karlsson, om det vore något fel på Karlsson. Johnson hade vidare tagit Karlsson över bröstet, ruskat honom och stött honom bakåt, så att han »for mot dörren».

Zetterström uppgav vid förhöret bland annat: Johnson hade till Karlsson sagt något om »lathet» och att Johnson själv skulle exercera med Karlsson. Vidare hade Johnson fällt yttrandet: »förbannade lymmel» eller något liknande samt ytterligare någon svordom. På särskild fråga förklarade Zetterström, att Johnson använt uttrycket »djävla drummel» eller något liknande. Något annat olämpligt uttryck kunde Zetterström ej erinra sig. Johnson hade varit upprörd, vilket märkts därpå att han skrikit ut sina yttranden. Vid tillfället hade Johnson även fattat tag i Karlssons vapenrock och knuffat Karlsson bakåt mot dörren. Karlsson hade dock icke förlorat balansen.

T. f. sekundchefen uppgav i yttrande till militieombudsmannen bland annat, att Karlsson för sitt uppträdande ställts under åtal vid regementskrigsrätten vid Svea livgarde samt att detta mål uppskjutits i avvaktan på militieombudsmannens åtgärd i förevarande ärende.

Efter redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i en den 7 juli 1945 dagtecknad instruktion för åtal mot Johnson.

Av utredningen framgår, att Johnson vid det med anmälan avsedda tillfället använt olämpliga och för Karlsson kränkande uttryck. Därigenom synes Johnson ha gjort sig skyldig till missfirmelse av underordnad krigsman. Vidare synes ådagalagt, att Johnson, då Karlsson vägrat lämna baracken, fattat tag i Karlssons vapenrock och knuffat honom mot dörren. Johnson torde härigenom ha gjort sig skyldig till våld å underlydande krigsman. Dessa förseelser äro av sådan beskaffenhet, att de icke böra undgå beivran. Målet synes lämpligen böra upptagas till gemensam behandling med det vid regementskrigsrätten vid Svea livgarde anhängiga målet mot Karlsson.

Militieombudsmannen uppdrog på grund härav åt vederbörande krigsfiskal att vid regementskrigsrätten ställa Johnson under tilltal för vad denne låtit komma sig till last.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till sekundchefen för Svea livgarde, hänsköt t. f. sekundchefen målet till regementskrigsrätten vid regementet, där målet upptogs till gemensam behandling med det vid regementskrigsrätten tidigare anhängiga målet mot Karlsson. Vederbörande krigsfiskal yrkade vid krigsrätten ansvar å Johnson för våld å underordnad krigsman och missfirmelse av sådan krigsman, allt i tjänsten, samt å Karlsson för vägran att åtlyda förmans i tjänsten givna befallning. Karlsson förklarade, att han icke i målet förde någon talan mot Johnson.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 13 september 1945 och yttrade därvid.

Genom vad Karlsson och Johnson erkänt jämte vad övrigt i målet förekommit får anses utrett,

att Karlsson den 14 maj 1945 vägrat att fullgöra honom av Johnson i dennes egenskap av kompanichef given befallning att deltaga i tjänstgöring, under uppgift, att han lede av huvudvärk och därför ej vore i stånd att tjänstgöra, varefter Karlsson begivit sig in i den barack, varest han varit förlagd;

samt att Johnson omkring en timme därefter gått in i samma barack samt förehållit Karlsson det oriktiga i dennes handlingssätt, därvid Johnson använt olämpliga och för Karlsson kränkande uttryck ävensom fattat tag i Karlssons vapenrock och knuffat honom emot en i närheten befintlig dörr.

Med hänsyn till i målet upplysta omständigheter finner regementskrigsrätten Karlssons vägran att fullgöra Johnsons befallning ävensom det av Johnson mot Karlsson utövade våldet hava begåtts under synnerligen förmildrande omständigheter.

Regementskrigsrätten prövar förty rättvist döma dels Karlsson, jämlikt 76 § strafflagen för krigsmakten, för vägran att fullgöra förmans i tjänsten givna befallning att hållas i vaktarrest sex dagar, dels ock Johnson, jämlikt 90 och 91 §§ samma lag, för våld å och förolämpning mot underordnad krigsman i och för tjänsten att hållas i vaktarrest sex dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

27. Hot mot underlydande m. m.

I en den 7 november 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 413-1-43 Kurt Alm: Styckjunkaren vid luftvärnet Bertil Söderstierna, som vore chef för signalskolan vid Stockholms luftvärnsregemente, hade den 3 november 1944 liknat Alm vid en buse och kallat Alm fähund. Söderstierna hade tillika hotat att giva Alm stryk. Riktigheten av dessa uppgifter kunde intygas av värnpliktiga nr 45-1-43 Lars Andersson, nr 495-1-43 Erik Eriksson och nr 6615-1-43 Einar Lindberg. Som Söderstierna enligt vad samtliga värnpliktiga å signalskolan kunde omvittna vid flera tillfällen uppträtt mycket obehärskat, ansåge sig Alm nödsakad att anmäla det inträffade.

Sedan skriften översänts till chefen för Stockholms luftvärnsregemente för utredning, hölls förhör med Alm, Söderstierna, Andersson, Eriksson och Lindberg.

Alm berättade vid förhöret bland annat: Vid det i anmälningsskriften åsyftade tillfället hade Alm anhållit om permission av Söderstierna, som därvid svarat, att Alm, med hänsyn till att Alm vore sjukskriven och hade för vana att sjukskriva sig i onödan, icke behövde någon permission. Då Alm genmält, att Söderstierna måste ha en felaktig uppfattning om anledningen till att Alm blivit sjukskriven, hade Söderstierna yttrat: »Jag har haft med sådana busar att göra förr, Ni är en riktig fähund.» Söderstierna hade vidare uppmanat Alm att medtaga två telefonapparater till signalförrådet under hot, att han eljest skulle slå till Alm, eftersom de varit ensamma. Söderstierna hade dessutom tillagt, att Alm gärna finge försvara sig. Alm hade emellertid avlägsnat sig medtagande telefonapparaterna.

Söderstierna uppgav vid förhöret: Då Alm vid ifrågavarande tillfälle begärt permission av Söderstierna till klockan 0100 den 4 november 1944, hade Söderstierna avslagit Alms anhållan samt framhållit, att Alm icke fullgjort sin tjänst på sådant sätt, att han kunde erhålla någon permission utöver de ordinarie permissionskvällarna. Alm hade genmält, att han fullgjort sin tjänst väl, och att han kunde bevisa, att han aldrig sjukskrivit sig i onödan, samt att han icke kunde förstå, varför andra kunde få extra permission men däremot icke han. Söderstierna hade då svarat allenast, att all vidare diskussion om permission vore onödig dem emellan, samt beordrat Alm att följa med till signalskolans expedition för att bära ned två telefonapparater till signalför-

rådet. Alm hade efterkommit ordern men hade hela vägen till expeditionen »tjatat» om sin permission. Inne å expeditionen hade Alm fått tillsägelse av Söderstierna att bära ned telefonapparaterna i signalförrådet. Alm hade emellertid fortsatt att räkna upp sina argument för permission, varför Söderstierna minst två gånger beordrat Alm att hålla tyst och för andra gången tillsagt Alm att bära ned apparaterna i förrådet. Då Alm i stället för att efterkomma dessa tillsägelser — uppenbarligen i tro att ingen annan åhört samtalet — i pockande och utmanande ton fortsatt att begära permission, hade Söderstierna yttrat: »Tiger icke Alm så smäller det, jag är icke rädd för husar och fähundar.» Då Alm därvid tagit telefonapparaterna under armen, hade Söderstierna tillagt: »En sådan som Ni borde ha stryk.» Söderstierna hade sålunda icke kallat Alm »buse och fähund». Dessa uttryck åsyftade enligt Söderstiernas förmenande en stor och stark karl, vilket Alm långt ifrån vore.

Andersson berättade: Han hade vid ifrågakomna tillfälle uppehållit sig i en intill samma förstuga som signalexpeditionen liggande lektionssal. Som dörrarna till expeditionslokalen och lektionssalen stått öppna, hade han hört, att Söderstierna använt ordet »fähund». Han hade emellertid icke uppfattat i vilket sammanhang ordet förekommit. Sedan Alm därefter sagt något som dock undgått Andersson, hade Söderstierna yttrat: »Ta apparaterna och gå, innan jag slår Er, för nu är vi ensamma, och jag slår till Er.»

Eriksson uppgav, att han uppehållit sig i lektionssalen tillsammans med Andersson, och att han därvid hört detsamma, som denne sagt sig ha hört, dock med tillägg, att Eriksson uppfattat en del kraftiga skällsord, som han likväl numera icke kunde erinra sig.

Lindberg berättade: Även han hade vid tillfället uppehållit sig i lektionssalen tillsammans med Andersson. Då han därvid hört Söderstierna yttra en del kraftiga skällsord, som han icke kunnat närmare uppfatta, hade han gått närmare dörren och då hört Söderstierna yttra: »Ta apparaterna och gå, innan jag slår till Er, för nu äro vi ensamma, och jag slår till Er.»

I en den 9 december 1944 dagtecknad instruktion för åtal mot Söderstierna, anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit, följande.

Av utredningen torde framgå, att Söderstierna vid tillfället — sedan han vägrat Alm permission och denne trots tillsägelser av Söderstierna att förhålla sig tyst pockande upprepat sin anhållan om permission — fällt ett yttrande av sådan innebörd, att Söderstierna därigenom gjort sig skyldig till hot mot underordnad i och för tjänsten.

I vad anmälan avser missfirmelse äro uppgifterna angående det påtalade yttrandets lydelse ej överensstämmande. Alm har sålunda uppgivit, att Söderstierna yttrat till honom: »Jag har haft med sådana busar att göra förr, Ni är en riktig fähund.» Söderstierna åter har uppgivit, att han i det han upprepat sin tillsägelse till Alm att förhålla sig tyst yttrat: »Jag är icke rädd

för busar och fähundar». Vare sig yttrandet haft det av Alm eller det av Söderstierna angivna innehållet, måste det emellertid anses innefatta smädelse av Alm. Vad Söderstierna sålunda låtit komma sig till last är av beskaffenhet att icke böra undgå beivran.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande krigsfiskal att vid den krigsdomstol, varunder Söderstierna lydde, ställa denne under tilltal för ifrågavarande förseelser och därvid yrka ansvar å honom enligt lag och sakens beskaffenhet.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till regementschefen, hänsköt denne målet till regementskrigsrätten vid Stockholms luftvärnsregemente. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å Söderstierna för det denne på sätt av åtalsinstruktionen framginge hotat och smädat Alm i och för dennes tjänst. Alm inställde sig vid krigsrätten men förde icke någon talan i målet.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 19 januari 1945 och yttrade därvid.

Genom vad i målet förekommit måste anses ådagalagt, att Söderstierna den 3 november 1944 under tjänstgöring vid regementet genom smädliga yttranden förolämpat Alm i och för dennes tjänst ävensom förgått sig mot Alm med hotelse i och för tjänsten.

Regementskrigsrätten prövar förty rättvist döma Söderstierna jämlikt 91 § strafflagen för krigsmakten för förolämpning av och hot mot underordnad krigsman i och för dennes tjänst att hållas i vaktarrest i sex dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

28. Åtal mot plutonchef (fanjunkare) för hot mot underordnad krigsman m. m.

I en den 26 mars 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige Kjell Björklund å elevernas i korpralskolan vid Jämtlands flygflottilj vägnar bland annat följande: Fanjunkaren vid flygvapnet Torsten Sigvard Nilsson, som tjänstgjorde som plutonchef å korpralskolan, hade flerfaldiga gånger använt olämpliga ord och bestraffningar mot eleverna i skolan. Den 2 mars 1945 hade Nilsson kallat signalmekanikerna »djävla löss» och den 5 mars tre av eleverna »tre fattiga djävlar». Vid ett annat tillfälle hade Nilsson yttrat, att eleverna icke vore folk utan korpralskoleelever. Vid åter ett annat tillfälle hade han inför trupp kallat dem: »Förbannade slöfockar». Den 14 mars 1945 hade Nilsson slagit en av eleverna över ryggen

med en skidstav samt stuckit denne med staven och en annan gång hotat en av eleverna med orden: »Akta dig, jag kan slå och jag slår.» Nilsson hade även vid andra tillfällen gått handgripligt tillväga mot skolans elever.

Sedan skriften överlämnats till chefen för Jämtlands flygflottilj, inkom denne med yttrande av Nilsson samt protokoll från förhör med åtskilliga elever i korpralskolan.

Nilsson yttrade bland annat: Den 1 november 1944 hade Nilsson beordrats som plutonchef — tillika ställföreträdande skolchef — för korpralskolans flygplans- och vapenmekaniker. Vid undervisningen i vissa avsnitt av ämnet markstridstjänst hade i plutonen ingått jämväl korpralskolans signalmekaniker. Den allmänmilitära utbildningen — speciellt markstridstjänst — syntes ha omfattats med ett visst obehag av eleverna. De yrkestekniska ämnena hade däremot varit mera populära. De citat, som upptagits i anmälan, vore i stort sett riktiga, men de måste för att förstås ses i sitt rätta sammanhang. Som de framställts i anmälan, vore de missvisande. Anmälan hänförde sig till den tid, då korpralskolan för vinterövningar varit förlagd till Hovde i närheten av Bydalen. Tillgången på befäl hade varit knapp, och erforderlig övervakning av de arbeten, som varit nödvändiga för bivackens iordningställande, hade icke kunnat utföras i full omfattning. Den 1 mars 1945 hade Nilsson avgått till Hovde med tre lastbilar med materiel. Under sergeant Jönssons befäl hade samtidigt avgått en buss med förläggningstrupp och viss utrustning för personal, som skolat åka skidor till Hovde. En svår snöstorm hade emellertid utbrutit, med påföljd att transporten försenats flera timmar. Fordonen hade i den dåliga sikten kört i diket ett flertal gånger. Slutligen hade bussen och en lastbil måst lämnas i diket omkring tio kilometer från Hovde. När den skidåkande personalen anlänt, hade man efter utspisning av personalen börjat transporten av materielen från fordonen i diket. Bussen hade lossats i första hand, enär den snarast skolat återgå till depån. Redan nu hade förmärkts ovilja hos en del av signalmekanikerna att utföra de nödvändiga transporterna. Bussen hade emellertid blivit lossad. Påföljande dag hade transporten till Hovde börjat. Fem lejda körkarlar, som skolat utföra transporten med häst, hade kört ett lass var omkring en och en halv kilometer, varefter de stjälpt materielen i diket och kört hem. Transporten till Hovde hade därför måst utföras med pulkor och hade medfört ökad belastning på personalen och ökat missnöje. Då Nilsson emellertid haft materielen utspridd på en över tio kilometer lång sträcka, hade han ansett arbetet nödvändigt. Sista transporten hade ägt rum på natten till den 3 mars och utgjorts av bland annat livsmedel. Delar av livsmedlen hade avlastats på vägen, enär eleverna ansett lasset för tungt. Därigenom hade utspisningen försvårats. Vid en del tillfällen hade dessutom anmälts, att det ej gått att forsla materiel på pulkorna, utan att eleverna ens försökt transportera materielen. Under förläggningen i Hovde hade tillika inträffat, att personalen avvikit från tjänstgöringen, naturbehov uträttats vid kokplatsen och utanför tälten, personlig utrustning bortslarvats, skidor brutits sönder, då de tagits ur skidställen, samt renhudar, som tillhört civilbefolk-

ningen, »lånats». Nilsson kunde icke bestämt erinra sig, vid vilket tillfälle uttrycken »djälva löss» och »tre fattiga djävlar» fällts, men han bestrede icke, att de blivit uttalade. Uppgiften, att Nilsson yttrat, att eleverna »inte var folk utan korpralskoleelever» vore riktig. Elevernas slarv med klädseln och deras ofog att åka skidor i skogen och roa sig på egen hand, då de beordrats hämta materiel till bivacken, hade nämligen föranlett Nilsson att vid något tillfälle tala om för dem, att de icke vore vanligt civilt folk, som låge i fjällen på semester, utan korpralskoleelever, som skulle bibringas vinterutbildning. Uttrycket »förbannade slöfockar» vore riktigt återgivet. Nilsson hade använt detta uttryck vid ett par tillfällen. Ehuru svordomar kanske icke varit på sin plats, vidhölle Nilsson emellertid, att eleverna varit slöa. Beträffande uppgiften, att Nilsson den 14 mars 1945 slagit en av eleverna över ryggen med en skidstav samt stuckit denne med staven, förhölle sig rätteligen på följande sätt. Plutonen hade vid tillfället varit indelad i fyra patruller, en var om fjorton man. Efter en krävande marsch över fjällen hade patrullerna skolat utföra stridsskjutning. Målen för skjutningen hade varit så anordnade, att eleverna kunnat urskilja de mål, som varit farligast. Vid kontrollen under skjutningen hade Nilsson haft skidorna på. En av grupperna hade synts rikta sin eld mot ofarliga mål — en rapporthund på nära håll. Eleven i fråga hade — troligen på grund av eldgivningen — icke uppfattat Nilssons rättelser. Nilsson hade därför för att påkalla dennes uppmärksamhet slagit eleven över ryggen med sin skidstav. Nilsson ansåge emellertid, att det icke varit fråga om slag i egentlig mening. Då Nilsson strax därefter ånyo skolat på samma sätt väcka elevens uppmärksamhet, hade skidorna glidit, med påföljd att Nilsson fallit omkull och träffat eleven med spetsen på skidstaven. Någon skada eller smärta torde icke ha uppstått härav. Eleven hade icke gjort anmälan till skolchefen, som varit tillstädes, och hade ej heller uppsökt den läkare, som funnits vid förläggningen. Nilsson kunde icke bestämt erinra sig, i vilket sammanhang Nilsson yttrat »Akta dig, jag kan slå och jag slår», men ville icke bestrida, att han fällt ett sådant yttrande. Nilsson medgåve även, att han, då eleverna varit fumliga, vid några tillfällen dragit dem i håret eller nupit dem i öronen.

Vicekorpralen nr 13-5-46 Forsberg berättade bland annat: Det hade varit Forsberg, som fått slaget med staven. Det hade gjort ont, och han ville beteckna det som ett slag. De elever, som funnits i närheten, hade också ansett att det varit fråga om ett slag. Nilsson hade haft staven lyftad och riktad till slag. Forsberg trodde icke på uppgiften att Nilsson ramlat. Då Forsberg flyttat sig bakåt, hade Nilsson följt efter och stuckit honom med staven, vilket också gjort ont. Före Forsberg hade en annan elev fått ett slag med staven.

Vicekorpralen nr 37-5-46 Eidem berättade: Under vistelsen i Bydalen hade han efter att de åkt skidor tre mil deltagit i en skjutning i mörker. Då Nilsson icke sett några nedslag under skjutningen, hade han givit order om att elden skulle avbrytas. Detta hade icke uppfattats av Eidem. Med anledning härav hade Nilsson kört skidstaven i honom så att det gjort ont.

Vicekorpralen nr 254-11-44 Stigenäs berättade: Efter återkomsten från Bydalen hade han skolat lämna in en termosflaska och därför sköljt ur flaskan med vatten. Vid inlämningen hade Nilsson tagit flaskan från honom för att undersöka om den varit ren. Då därvid vatten blandat med rost runnit ut mellan höljet och termosglaset samt kommit på Nilssons uniform, hade Nilsson kastat flaskan mot Stigenäs, som gått undan. Termosflaskan hade slagits sönder mot väggen.

Vicekorpralerna nr 22-5-46 Byström, nr 331-4-45 Jonsson, nr 86-10-45 Carlsson, nr 24-5-46 Erixon, nr 30-5-46 Johansson, nr 81-11-46 Löwing och nr 32-5-46 Göransson uppgåvo, att Nilsson vid olika tillfällen nupit dem i armarna eller öronen eller dragit dem i håret då de icke uppträtt till Nilssons belåtenhet. Byström förmälde att Nilsson, i samband med att han nupit honom i armen yttrat »Akta dig, jag kan slå och jag slår». Löwing tillade, att Nilsson dragit honom så hårt i håret, att en stor hårtuss följt med.

Vicekorpralen nr 69-5-44 Modén slutligen uppgav, att Nilsson vid ett tillfälle under en skjutning slagit Modén i nacken.

Flottiljchefen översten B. Bjuggren yttrade för egen del: Nilsson, som tjänstgjort vid flottiljen sedan den 1 maj 1938, hade under sin tjänstgöring gjort sig känd som en duglig och energisk underofficer. Nilsson hade dock använt olämpliga uttryck och bedrivit tjänsten hårt. Detta måste emellertid ses mot bakgrunden av de förhållanden, som rått vid iordningställandet av förläggningen i Hovde.

Efter redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i en den 3 augusti 1945 dagtecknad till chefen för Jämtlands flygflottilj överlämnad åtalsinstruktion följande.

Nilsson har vidgått, att han vid ett par tillfällen av missnöje med eleverna kallat dem »förbannade slöfockar» eller »djävla löss» samt att han vid ett tillfälle, då han varit missbelåten med en av eleverna, till denne yttrat »Akta dig, jag kan slå och jag slår». Genom förstnämnda yttranden har Nilsson gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande och genom det sista till hot mot underlydande.

Av utredningen torde emellertid framgå, att Nilsson även vid andra tillfällen till eleverna fällt yttranden av sådan form och innebörd, att han därigenom gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande.

Därjämte synes utredningen giva vid handen, att Nilsson, då han vid en materielinlämning skolat undersöka en termosflaska och därvid råkat fläcka ned sin uniform, brustit i anständigt uppförande genom att i vredesmod slunga från sig flaskan, som träffat en vägg och gått sönder.

Nilsson har vidare medgivit, att han vid olika tillfällen likaledes av missnöje med elevernas uppförande burit hand på dem genom att nypa dem i öronen eller draga dem i håret. Nilsson har emellertid icke velat vidgå, att han gått handgripligt tillväga mot eleverna i den omfattning, som framgår av anmälningsskriften. Då av utredningen dessutom icke framgår, huruvida

Nilssons handlingssätt i vissa fall inneburit våld mot underlydande eller allenast åsidosättande av föreskrifterna i tjänstgöringsreglementet för flygvapnet, att rättelse och kritik skall ske på ett grannlaga sätt, synes erforderligt, att närmare utredning i förevarande avseenden förebringas vid krigsrätt.

Även om Nilsson — såsom han själv påstått — vid ifrågavarande tidpunkt haft åtskilliga anmärkningar att framställa mot eleverna, har detta givetvis icke berättigat honom att ingripa mot dem på sätt skett. Den brist på omdöme, som Nilsson ådagalagt genom sitt uppförande, är så mycket mer anmärkningsvärd, som det bort vara Nilsson angeläget att i egenskap av plutonchef och ställföreträdande skolchef föregå eleverna med gott exempel.

På grund av vad ovan anförts uppdrog militieombudsmannen åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol anhängiggöra och utföra talan mot Nilsson för vad denne låtit komma sig till last.

* *
*

Målet hänsköts av flottiljchefen till regementskrigsrätten vid Jämtlands flygflottilj. Vederbörande krigsfiskal yrkade vid krigsrätten ansvar å Nilsson jämlikt 96, 91, 130 och 90 §§ strafflagen för krigsmakten för brist i anständigt uppförande, hotelse mot underordnad krigsman, försummelse i fullgörande av tjänsteplikt och våld å underordnad krigsman.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 9 oktober 1945 och yttrade därvid.

Genom vad Nilsson erkänt och vad i övrigt förekommit i målet är utrett, att Nilsson under tiden från den 1 november 1944 och till slutet av mars månad 1945 i sin tjänst som plutonchef — tillika ställföreträdande skolchef — för korpralskolans flygplans- och vapenmekaniker i ett flertal fall brustit i anständigt uppförande genom att kalla eleverna »förbannade slöfockar», »djävla löss» eller dylikt samt genom att vid ett tillfälle i vredesmod slänga en termosflaska mot en vägg. Vidare är i målet utrett, att Nilsson under samma tid vid olika tillfällen av missnöje med elevernas uppförande burit hand på dem genom att bland annat nypa dem i öronen eller draga dem i håret. Nilsson har därigenom åsidosatt föreskrifterna i tjänstgöringsreglementet för flygvapnet, att rättelse och kritik skall ske på ett grannlaga sätt. Slutligen är också i målet utrett, att Nilsson i mars månad 1945 i tjänsten hotat en elev genom att till honom säga: »Akta dig, jag kan slå och jag slår».

Krigsrätten prövar förty rättvist döma Nilsson jämlikt 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten, 33 § samma lag och 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen för hot mot underordnad krigsman, brist i anständigt uppförande och försummelse i fullgörande av tjänsteplikt till disciplinstraff av vaktarrest i tio dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

29. Åtal för missfirmelse av underlydande samt för meddelande av handgripliga tillrättavisningar. Tillika fråga om användande av tilltalsordet »du».

I en den 24 februari 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 1414-17-42 Bengt Hamrin i uppgiven egenskap av ombud för manskapet å tolfte utbildningskompaniet vid Hallands regemente bland annat följande: Under rekrytskolans övningar i exercis I hade löjtnanten vid regementet Göran Folke Hellgren vid ett tillfälle yttrat till värnpliktige nr 1156-16-42 Erik Bengtsson: »Du din långe röde fan med den stora näsan, kan du gå i takt?» och kort därefter till värnpliktige nr 2083-17-42 Lars Olof Landén: »Din svarte djävel, gå i takt!» Vid övningar i exercis II på övningsplatsen vid Vapnö Lycka hade Hellgren vid ett annat tillfälle efter att ha angivit ett visst läge för tre värnpliktiga beordrat värnpliktige nr 2128-17-42 Vesterberg att i sin tur angiva läget. Då Vesterberg icke utfört ordern tillfredsställande, hade Hellgren skällt ut honom och därvid yttrat bland annat: »Kan du höra upp din djävel, eller skall du träna på lördag och söndag.» Han hade därefter på nytt angivit läget, men Vesterberg, som blivit nervös av Hellgrens hot, hade icke heller denna gång kunnat angiva detsamma tillfredsställande. Hellgren hade då brutit en gren och, i det han slagit Vesterberg på hjälmen med grenen, yttrat: »Om du så skall ligga här hela dagen, så skall du inte komma upp förrän du kan det här.» Ett av slagen hade träffat Vesterberg i ansiktet, där det förorsakat ett blödande sår. Slutligen hade Hellgren sänt iväg Vesterberg till plutonchefen fänriken Lindestam med orden: »Jag har inte tid med dig längre din fan.» Lindestam, som tagit saken lugnt, hade behövt repetera läget allenast en gång för Vesterberg. Vidare hade Hellgren vid övningsskjutningar luggat de värnpliktiga och dragit dem i öronen, då de icke skjutit godtagbart — samt därvid oftast kallat vederbörande: »Din dumfan.» Detta hade givetvis gjort manskapet irriterat och nervöst, vilket i sin tur inverkat menligt på skjutresultaten. Det vore tydligt, att en värnpliktig, som blivit luggad av Hellgren och samtidigt hotad med exempelvis ett sådant uttryck som: »Nästa gång får du mer din fan!» icke kunde känna sig lugn och säker, även om han bjöde till att göra sitt bästa. Ifrågavarande händelser hade tilldragit sig under den tid, de värnpliktiga genomgått rekrytskolan. Under soldatskolan hade Hellgren en måndagseftermiddag, då kompaniet haft övningsskjutningar på skjutbanan vid regementets kasern och kompaniets uppställningar enligt Hellgrens åsikt icke gått tillräckligt snabbt, ålagt manskapet straffexercis runt skjutbanan och i närheten av denna med orden: »Jag skall väcka er, era djävla löss!» Den tid, som åtgått för straffexercisen — omkring 30 minuter — hade enligt övningsschemat varit anslagen för skjutning. Vid andra uppställningar hade manskapet blivit kallat »djävla fältsluskar». Värnpliktige nr 1424-17-42 Karl Erik Henriksson hade under en gymnastiklektion icke uppfattat en mycket otydlig order av Hellgren. Denne hade då sprungit fram samt fattat tag i Henriksson och yttrat: »Kan du inte höra upp, din djävul, eller skall jag ta' ut dig och ge dig ett kok stryk!» Efter lektionen hade

Henriksson tillika blivit inkallad till Hellgren, som då yttrat till honom: »Jag skulle ju kunna slå till dig här både en och två gånger, innan du hinner göra något.» Det hade emellertid stannat vid detta hot. Vid övningar på Ringenäs den 16 februari 1944 hade Hellgren vidare yttrat: »Tack Gode Gud för att det inte är krig, för fy fan sådana kulsprutesoldater, det är ju så man kan skita knäck!» Då Hellgren under samma övning i avsikt att pröva en kulspruta skolat byta en bandlåda och patronbandet av någon anledning kommit fel i lådan, hade Hellgren yttrat: »Ni saboterar övningarna era djävla sabotörer.» Senare samma dag hade Hellgren yttrat: »Tänk om utlänningarna såg er, sådana djävla soldater!» Manskapet hade — oaktat vissa av de händelser, för vilka nu redogjorts, låge tämligen långt tillbaka i tiden — icke velat rapportera Hellgren, då man trott och hoppats på en förbättring av Hellgrens uppträdande. Då någon sådan förbättring icke inträtt och manskapet efter hand fått allt större avsky för Hellgrens oförsyntheter, kunde man emellertid icke längre låta dessa förbli opåtalade.

Riktigheten av de i anmälningsskriften lämnade uppgifterna bestyrktes av däri omförmälda Bengtsson, Landén, Vesterberg och Henriksson.

Sedan skriften översänts till chefen för Hallands regemente, inkom denne med protokoll från förhör med bland andra Hellgren, därvid denne berättade bland annat: Han erinrade sig bestämt, att han ej fällt det i anmälningsskriften påtalade yttrandet till Bengtsson. Det vore ej heller riktigt, att han kallat Landén »din svarte djävel». Möjligen kunde han ha sagt »din långe räkel». Under de i anmälningsskriften åsyftade övningarna vid Vapnö Lycka hade han genomgått läget med truppen ett par gånger och därefter hållit förhör rörande läget med en man, som givit tillfredsställande svar på hans frågor. Han hade därefter fortsatt förhöret med Vesterberg. Då denne däremot icke kunnat angiva läget, hade Hellgren yttrat: »Kan du inte höra upp eller vill du träna på lördag och söndag.» Hellgren hade därefter ånyo angivit läget, dock utan att Vesterberg kunnat repetera Hellgrens anvisningar. Hellgren hade med anledning härav angivit läget ännu en gång och samtidigt understrukit orden genom ett par lätta slag på Vesterbergs hjälm med en käpp, som han hållit i handen. Då käppen därvid sluntit och träffat Vesterberg på näsan, där den förorsakat en liten rispa, hade Hellgren ursäktat sig med orden: »Hur gick det? Det var inte meningen.» Han kunde icke erinra sig, att han yttrat: »Om du så skall ligga här hela dagen, så skall du inte komma upp, förrän du kan det här.» Slutligen hade han skickat iväg Vesterberg till Lindestam med orden: »Nu har jag inte tid med er längre». Det vore vidare icke riktigt, att han luggat de värnpliktiga eller dragit dem i öronen. Vid något tillfälle hade han emellertid tagit dem lätt i håret eller möjligen i öronen och yttrat exempelvis: »Nu skall Johansson göra som jag säger och skjuta en femma, annars kanske jag kommer tillbaka och luggar honom.» Han hade ej heller sagt: »Nästa gång får du mer din fan» utan i stället t. ex. följande: »Nu skall Johansson skjuta en femma. Blir det inte det, så kommer jag tillbaka.» Vid de i anmälningsskriften omförmälda övningarna å regementets skjutbana hade en anbefalld uppställning utförts slött. Med

anledning härav hade han låtit manskapet göra om uppställningen ett par gånger. Då den fortfarande ej utförts tillfredsställande, hade han anbefallt terränglöpning. Under löpningen hade han själv sprungit i täten. Vid återkomsten till skjutbanan efter löpningen hade han kommenderat »skyddsställning» samt därefter »krypning framåt» cirka tio meter. Sedan han därefter kommenderat »stå upp» och skjutningen börjat på nytt, hade han yttrat till truppen: »Om ni inte sköter er, så skall jag veta att väcka er.» Det hade icke varit fråga om någon straffexercis utan om en oundgängligen erforderlig upprycknings övning. Övningen hade dragit en tid av cirka 20 minuter. Påståendet, att han kallat manskapet fältsluskar, vore så tillvida riktigt, att han vid en uppställning, då en soldat haft oordnad klädsel, yttrat ungefär följande till denne: »Ordna till klädseln. Ni ser ut som en riktig fältslusk.» Vid den ifrågavarande gymnastikövningen hade Hellgren, som tjänstgjort som ledare för övningen, demonstrerat en rörelse sex till sju gånger. Det oaktat hade Henriksson, då det blivit hans tur, utfört rörelsen fel. Med anledning härav hade Hellgren gått fram till Henriksson och yttrat: »Kan du inte höra upp, så ska jag ta ut dej och ge dej smörj.» Då Henriksson därtill svarat: »Vi kan gå ut nu med detsamma», hade Hellgren yttrat: »Vi skall tala om den saken sedan.» Efter övningens slut hade han kallat till sig Henriksson, som uppträtt bråkigt och nonchalant under hela lektionen, samt tillrättavisat honom med följande ord: »Henriksson har hela tiden uppträtt på ett otrevligt sätt. Nu skulle man såsom stundom skedde förr i tiden i enrum och utan vittnen kunna slå till Henriksson både en och två gånger, men det blir Henriksson inte bättre av, och jag vinner ingenting, varför vi skall diskutera orsakerna till Henrikssons uppträdande i lugn och ro.» Hellgren hade därvid påpekat, att en värnpliktig i myndig ålder hade ett visst ansvar, samt så småningom övergått till att söka utreda, varpå Henrikssons motvilja varit grundad. Hellgren hade fördenskull frågat bland annat, om Henriksson hade några speciella politiska åsikter, som bjöde honom att utföra sitt arbete så dåligt som möjligt. Vad anginge övningarna å Ringenäs vidginge Hellgren, att han fällt det i anmälan påtalade uttrycket: »Tack Gode Gud för att det inte är krig, för fy fan sådana kulsprutesoldater, det är ju så att man kan skita knäck», samt att han vid samma tillfälle i förtvivlan över manskapets uppträdande utbrustit: »Ni saboterar min själ utbildningen.» Han ville ej heller förneka, att han någon gång yttrat till manskapet: »Tänk om utlänningarna såge sådana soldater.» Han ville framhålla, att de uttryck, som han fällt vid vissa tillfällen, icke varit avsedda som hot utan fällts mera på skämt. Han hade också fått det intrycket, att de uppfattats så från truppens sida. Han ville vidare framhålla, att han vid flera tillfällen varit nödsakad att särskilt hålla efter Henriksson, Landén och Vesterberg, som vid åtskilliga tillfällen iakttagit ett icke soldatmässigt uppträdande.

Med anledning av vad Hellgren sålunda uppgivit, föranstaltade regementschefen på militieombudsmannens begäran om ytterligare förhör, därvid bland annat nedannämnda personer uppgåvo följande.

Landén: Han hade själv hört Hellgren yttra till Bengtsson: »Du din långe

röde fan med den långa näsan, gå i takt.» Han kunde vidare intyga, att Hellgren luggat honom vid ett tillfälle under rekrytskolans skjutövningar. Vid några andra tillfällen hade han hört Hellgren kalla manskapet »djävla fältsluskar».

Bengtsson: Han hade vid ett tillfälle hört Hellgren yttra till Landén: »Du din långe djävul, kan du inte gå i takt?» Vid ett annat tillfälle hade han sett Hellgren lugga en värnpliktig. Han kunde dock numera icke erinra sig dennes namn. I övrigt kunde han icke uttala sig om riktigheten av innehållet i anmälningsskriften.

Henriksson: Även han hade vid några tillfällen sett Hellgren lugga manskapet. Vid ifrågavarande händelse å regementets skjutbana hade manskapet fått springa en sträcka på omkring 800 meter. Hellgren hade befunnit sig i täten av plutonen vid språngmarschens anträdande. Vid återkomsten till skjutbanan hade plutonen fått åla en sträcka på omkring tio meter. Under övningarna på Ringenäs den 16 februari 1944 hade Hellgren yttrat till manskapet bland annat: »Ni är sabotörer. Ni bara saboterar övningarna för mig» samt »djävla fältsluskar».

Värnpliktige nr 1410-17-42 Hans-Erik Gustafsson: Han hade vid ett tillfälle hört Hellgren kalla Bengtsson »den långe röde faen». Då uppställningarna vid övningarna på regementets skjutbana icke gått tillräckligt snabbt, hade truppen fått springa cirka en kilometer och åla ungefär tio meter. Hellgren hade själv sprungit i täten.

Värnpliktige nr 2021-17-42 Åke Eliasson: Då Vesterberg vid de i anmälningsskriften omförmälda övningarna å Vapnö Lycka icke kunnat repetera ett visst läge, som Hellgren angivit, hade denne börjat ryta åt och slå Vesterberg med en gren på hjälmen. I samband härmed hade Vesterberg erhållit ett litet sår under ögat invid näsan. Vid ett annat tillfälle hade Hellgren beordrat Eliasson att draga en kamrat i håret.

Värnpliktige nr 1912-17-42 Torild Ståhle: Han hade vid några tillfällen blivit tagen i håret av Hellgren. Då Vesterberg visat sig icke kunna angiva det av Hellgren anbefallda läget, hade Hellgren i det han beledsagat sina ord med ett lätt slag på Vesterbergs hjälm yttrat: »Om du så skall ligga här hela dagen, så skall du lära dig att repetera.» Under övningarna på Ringenäs den 16 februari 1944 hade Hellgren fällt följande yttrande till manskapet: »Edra djävla sabotörer, ni saboterar övningarna för mig».

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i en den 28 december 1944 dagtecknad instruktion för åtal mot Hellgren.

Hellgrens åtgärd att vid de i anmälningsskriften omförmälda övningarna å regementets skjutbana företaga löpning och ålning med truppen föranleder icke någon min vidare åtgärd.

Av utredningen torde framgå, att Hellgren vid tilltal inför trupp av Bengtsson och Landén förolämpat dem med smädliga yttranden. Vidare är ådaga-

lagt, att Hellgren jämväl vid åtskilliga andra tillfällen inför trupp använt för truppen smädliga och anstötliga uttryck samt svordomar. Härigenom har Hellgren gjort sig skyldig till förolämpning mot underlydande och brist i anständigt uppförande.

Hellgren har vidgått, att han vid ett tillfälle efter att ha förgäves sökt lära Vesterberg en viss order upprepat ordern och därvid understrukit sina ord med ett par lätta slag av en käpp på Vesterbergs hjälm, samt att käppen råkat slinta mot hjälmen och träffa Vesterberg i ansiktet, där denne erhållit en mindre rispa invid näsan. Av utredningen synes tillika framgå, att Hellgren likaledes vid missnöje med värnpliktiga dragit dem i håret och tagit dem i öronen. Även om det synes kunna förutsättas, att Hellgren vid nu ifrågavarande tillfällen icke haft uppsåt att öva misshandel, så har Hellgren likväl genom att ingripa mot de värnpliktiga på sätt skett gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten, i det han brutit mot föreskrifterna i tjänstgöringsreglementet för armén, att rättelse och kritik skall ske på ett grannlaga sätt.

Enligt vad utredningen vidare givit vid handen, har Hellgren, då han vid en gymnastiklektion skolat ingripa mot en värnpliktig på grund av att dennes hållning och uppförande icke motsvarade de krav, Hellgren ansett sig äga ställa å de värnpliktiga, fällt sådana yttranden till denne, att han därigenom gjort sig skyldig till hot mot underlydande i tjänsten. I varje fall ha yttrandena varit synnerligen olämpliga, och Hellgren har genom dessa gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

Enär vad Hellgren sålunda låtit komma sig till last vore av beskaffenhet att icke böra undgå beivran, uppdrog militieombudsmannen åt vederbörande åklagare att vid den krigsrätt, varunder Hellgren lydde, ställa denne under tilltal och därvid yrka ansvar å honom i enlighet med vad ovan angivits. Bengtsson och Landén borde beredas tillfälle att mot Hellgren föra den talan, vartill de kunde finna fog.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till chefen för Hallands regemente, hänsköt denne målet till regementskrigsrätten vid regementet. Vid krigsrätten framhöll vederbörande krigsfiskal, att Hellgren genom att mot underlydande använda tilltalsordet »du» gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten, samt yrkade, under åberopande av 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten, ansvar å Hellgren i de särskilda avseenden, som funnes angivna i militieombudsmannens åtalsinstruktion. Bengtsson och Landén förklarade sig icke framställa något yrkande mot Hellgren.

Det skulle här antecknas att enligt 1931 års tjänstgöringsreglemente för armén § 19 mom. 2 vid tilltal i tjänsten skulle nyttjas vederbörandes militära eller civilmilitära titel, dock att till undvikande av dennas upprepande tilltalsordet »Ni» finge användas av överordnade till underordnade samt lik-

ställda emellan. Manskap finge av överordnad tilltalas med sitt nummer eller tillnamn. Motsvarande föreskrifter lämnas i mom. 373 i tjänstereglemente för krigsmakten, som fastställts att gälla från och med den 1 november 1945. Enligt de nya föreskrifterna får menig även tilltalas med till exempel soldat, volontär, livgardist, artillerist, sjöman, flygsoldat.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 16 februari 1945 och yttrade därvid.

Genom vad i målet förekommit är utrett, att Hellgren i april eller maj 1943 vid tilltal inför trupp förolämpat Bengtsson och Landén med smädliga yttranden ävensom att Hellgren vid ett flertal tillfällen under tiden april 1943 — augusti 1944 inför trupp använt för truppen smädliga och anstötliga uttryck samt svordomar, varjämte Hellgren i strid mot meddelade föreskrifter tilltalat de underlydande med ordet »du».

Härigenom har Hellgren gjort sig skyldig till förolämpning mot underlydande och brist i anständigt uppförande.

Vidare är utrett, att Hellgren vid ett flertal tillfällen vid övningar med värnpliktiga handgripligen tillrättavisat dem, utan att det likväl skett i uppsåt att öva misshandel.

Härigenom har Hellgren gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

Slutligen är utrett, att Hellgren vid ett tillfälle i början av år 1944 mot Henriksson i samband med en gymnastikövning uttalat hotande tillmälen.

Krigsrätten finner Hellgrens ifrågavarande förfarande icke böra bedömas strängare än som oförstånd i tjänsten.

På grund av vad sålunda upptagits prövar krigsrätten rättvist jämlikt 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten ävensom 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen döma Hellgren att för förolämpning av underlydande, brist i anständigt uppförande och oförstånd i tjänsten undergå arrest utan bevakning i åtta dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

30. Åtal mot fänrik, chef för korpralskola, för missfirmelse av elever vid skolan.

I en den 27 februari 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 268-11-44 Thage Johansson och trettio andra elever i korpralskolan vid eldledningsskolan å Karlskrona kustartilleriregemente bland annat följande: Fänriken i kustartilleriet Karl Gustaf Åsbrink, som sedan den 15 januari 1945 varit chef för korpralskolan, hade vid övningar i artilleritjänst den 14 februari 1945 kallat eleverna bland annat »djävla löss», »förbannade slöfockar» och »djävla ynkryggar». Han hade därjämte sagt, att svenska språket saknade ord för att uttrycka, vad han ansåge om elever-

na. Även vid andra tillfällen hade Åsbrink till eleverna använt sådana uttryck som »djävla lymlar» och »förbannade barnungar».

Sedan skriften översänts till chefen för Karlskrona kustartilleriregemente, inkom denne med protokoll från ett av chefen för eldledningsskolan, löjtnanten G. Göranson i saken hållet förhör.

Åsbrink berättade vid förhöret: Han erkände, att han i överilning använt de i anmälningsskriften angivna uttrycken till eleverna i korpralskolan. Flertalet elever saknade energi och vilja att tillgodogöra sig utbildningen. Denna likgiltighet hos en del elever hade inverkat menligt å utbildningen av dem, som verkligen velat tillgodogöra sig undervisningen, samt medfört onödiga materielhaverier, och detta hade i sin tur medfört, att instruktionsbefälets tålamod satts på hårda prov.

Två instruktionsunderofficerare vid korpralskolan, sergeanterna O. F. Nilsson och C.-E. Bridén vitsordade riktigheten av Åsbrinks uppgifter angående andan bland korpralskolans elever.

Göranson anförde i ett å förhörsprotokollet antecknat yttrande: Ungefär hälften av korpralskolans elever vore mindre väl lämpade för utbildning till underbefäl vad gällde såväl tjänsteduglighet som personliga egenskaper. Rekryteringssvårigheter vore enda orsaken till att eleverna hittills hållits kvar i utbildning. Göranson ville därför understryka instruktionsbefälets svårigheter att nå fram till avsett resultat i utbildningen.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i en den 15 mars 1945 dagtecknad instruktion för åtal mot Åsbrink.

Genom Åsbrinks erkännande är styrkt, att Åsbrink vid olika tillfällen av missnöje med elevernas uppträdande fällt de i anmälningsskriften angivna yttrandena till eleverna. Härigenom har han gjort sig skyldig till smädelse av underordnade i och för deras tjänst. Även om andan bland eleverna icke varit den bästa, har detta givetvis icke berättigat Åsbrink uttala sig om dessa på sätt skett. I egenskap av lärare för utbildningen borde Åsbrink ha föregått med gott exempel och sökt att i allo vinnlägga sig om ett korrekt uppträdande mot eleverna.

Vad Åsbrink sålunda låtit komma sig till last anser jag icke böra undgå laga beivran. Förseelserna synas i och för sig icke vara av svårare beskaffenhet än att de kunnat bedömas i disciplinär ordning, men med hänsyn till bestämmelserna i 185 § 5) strafflagen för krigsmakten synes målet lämpligen böra hänskjutas till krigsrätt.

Militieombudsmannen uppdrog på grund härav åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol ställa Åsbrink under tilltal för vad denne låtit komma sig till last.

* *
*

Sedan åtalsinstruktionen översänts till chefen för Karlskrona kustartilleriregemente, hänsköt tjänstförrättande regementschefen målet till regementskrigsrätten vid regementet. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal under hänvisning till åtalsinstruktionen ansvar å Åsbrink jämlikt 91 § strafflagen för krigsmakten. Johansson ävensom ytterligare två av anmälarna, vilka på kallelse av krigsfiskalen inställt sig vid krigsrätten, förklarade, att de för egen del ej förde någon talan mot Åsbrink.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 27 mars 1945 och yttrade därvid.

I målet är utrett, att Åsbrink vid olika tillfällen under februari 1945, då han tjänstgjort såsom instruktionsbefäl vid korpralskolan, med smädliga tillmälen förolämpat elever vid skolan i och för deras tjänst.

På grund därav prövar krigsrätten rättvist döma Åsbrink jämlikt 33 och 91 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen för smädelse av underordnade krigsmän i och för deras tjänst till disciplinstraff av fyra dagars vaktarrest.

Utslaget har vunnit laga kraft.

31. Åtal mot fänrik, chef för korpralskola, för missfirmelse av elever vid skolan samt brist i anständigt uppförande.

I en den 7 mars 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde vice korpralen nr 1909-7-42 Persson vid Skånska flygflottiljens korpralskola samt 26 andra elever vid samma skola bland annat följande: Förhållandet mellan skolchefen, fänriken vid flygvapnet E. S. A. Andgren, och anmälarna hade redan från skolans början varit dåligt och hade efter hand långt ifrån förbättrats. Anledningen därtill måste huvudsakligen tillskrivas Andgrens synnerligen anmärkningsvärda uppfattning om de uttryckssätt, som borde komma till användning vid tilltal av skolans elever. Såsom ett exempel på Andgrens ordval kunde nämnas uttrycken »idiotdjävul» och »djävla fitta». Vidare hade Andgren vid ett tillfälle uttryckt sin uppfattning om skoleleverna på följande sätt: »Ni har några djävla hönshjärnor. Ni är sämre än de lägst stående folkstammar. Ni har riktiga djurinstinkter.» Vid ett annat tillfälle hade en elev, som anhållit att få förklara en viss sak, som lagts honom till last, fått följande besked av Andgren: »Håll käft! Ni skall hålla tyst och bara taga emot.» De nu anförda exemplen syntes kunna räcka, även om ytterligare ett otal sådana skulle kunna lämnas. Det vore helt naturligt ingen uppmuntran för anmälarna att behöva taga emot dylika, ovanligt råa tillmälen. Anmälarna vore medvetna om, att det måste råda ordning och reda vid militära förband, men de ansåge det ligga i öppen dag, att varken ordning eller reda kunde uppstå under de påtalade förhållandena.

Sedan skriften översänts till chefen för Skånska flygflottiljen för utredning, inkom denne med protokoll från förhör med bland andra Andgren, sergeanten Stig Törnblom och ställföreträdande divisionschefen löjtnanten B. Fritz samt elever vid skolan.

Andgren berättade vid förhöret bland annat: Andgren undveke svordomar vid tilltal av skolans elever och sparade på kraftuttryck till exceptionella fall. Andgren kunde dock icke förneka, att han någon gång använt sådana. Emellertid förnekade han på det bestämdaste, att han använt uttrycken »idiotdjävul», »ni har några djävla hönshjärnor», »ni är sämre än de lägst stående folkstammar» och »ni har riktiga djurinstinkter». Han hade dock vid ett tillfälle, då en samlingsrörelse gått särskilt dåligt, yttrat »ni uppträder som höns». Han kunde icke påminna sig ha använt uttrycket »djävla fitta». Under korpralskolans vinterövningar i Norrland hade han vid ett tillfälle givit följande order: »Samtliga vapenmekaniker avbryter omedelbart och ställer upp till idrott klockan 1000.» Då vapenmekanikerna i anledning härav lämnat övningsplatsen, hade även flygplansmekanikerna utan order avlägsnat sig från denna. Därvid hade Andgren yttrat: »Ni lider av masspsykos, *en* gör något och alla gör likadant, i stället för att fråga mig om oklarhet av någon anledning råder. Masspsykos lider folkstammarna i Afrika av, och det är tråkigt, när svenska soldater visar liknande tendenser». Då vice korpralen Kjell Eklund vid ett tillfälle fått anmärkning för synnerligen dålig ordning i sitt skåp och därvid upprepade gånger trots tillsägelser av Andgren avbrutit Andgren med undanflykter, hade Andgren yttrat till honom: »Håll käft. Ni skall hålla tyst och ta' emot.»

Törnblom uppgav vid förhöret, att han varit närvarande vid det av Andgren åsyftade tillfället under vinterövningarna i Norrland, men att han icke kunde påminna sig ha hört, att Andgren fällt de i anmälningsskriften påtalade yttrandena.

Fritz meddelade, att han icke vid något tillfälle hört, att Andgren använt okvädinsord mot eleverna i korpralskolan, eller att det rått något missförhållande mellan dem och Andgren.

Av eleverna anförde vice korpralen nr 50-7-44 Allan Nilsson: Andgren hade under korpralskolans skjutövningar å Bulltofta kallat Nilsson »idiotdjävul». Anledningen härtill hade varit den, att Nilsson fumlat med sin pistol, då en patronhylsa fastnat i mekanismen å pistolen.

Vice korpralen nr 48-7-44 Thore Nilsson: Han hade blivit kallad »djävla fitta» av Andgren. Detta hade skett på skjutbanan vid Bulltofta.

Vice korpralen nr 58-7-43 Per Ekeroth: Han hade icke blivit orättvist behandlad av Andgren annat än tillsammans med övriga elever i korpralskolan. Under skolans kommendering i Norrland hade Andgren kallat eleverna »djävla höns» samt påstått, att de lede av masspsykos. Ekeroth hade under skjutövningar å Bulltofta hört Andgren kalla Allan Nilsson »idiotdjävul» och Thore Nilsson »djävla fitta». Yttrandena hade föranletts av att vissa laddningsrörelser enligt Andgrens uppfattning utförts för långsamt.

Vice korpralen nr 66-7-44 Sven Athos: Han hade i Norrland hört Andgren

fälla följande yttranden till korpralskolans elever: »Ni har några djävla hönshjärnor», »ni står lägre än de lägsta folkstammar» och »ni har riktiga djurinstinkter». Athos hade även vid flera tillfällen hört Andgren använda svordomar inför trupp.

I en den 9 december 1944 dagtecknad, till flottiljchefen överlämnad åtalsinstruktion anförde militieombudsmannen efter en redogörelse för ärendet.

Andgren har vidgått, att han vid ett tillfälle, då han anmärkt på en av anmälarna — Eklund — och denne velat komma med förklaringar, fällt ett yttrande av i huvudsak det innehåll, som uppgives i anmälningsskriften. Andgren har tillika erkänt, att han stundom använt svordomar inför trupp. Härigenom har Andgren gjort sig skyldig till brist i anständigt uppförande. I övrigt har Andgren icke velat vidgå, att han gjort sig skyldig till förolämpning i den utsträckning, som anmälarna gjort gällande. Då det olämpliga uppträdande, som lagts Andgren till last, framstår som särskilt anmärkningsvärt med hänsyn till att han i egenskap av lärare för utbildningen av befäl bort föregå med gott exempel, synes det erforderligt, att närmare utredning förebringas vid krigsrätt.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande krigsfiskal, att vid den krigsdomstol, under vilken Andgren lydde, anhängiggöra och utföra åtal mot Andgren för vad denne låtit komma sig till last samt därvid yrka ansvar å honom jämlikt lag och sakens beskaffenhet.

* * *

Målet hänsköts av flottiljchefen till regementskrigsrätten vid Skånska flygflottiljen. Vid krigsrätten ställde vederbörande krigsfiskal Andgren under tilltal dels jämlikt 91 § strafflagen för krigsmakten för förolämpning av Allan Nilsson och Thore Nilsson och dels jämlikt 96 § samma lag för det Andgren genom att till eleverna vid korpralskolan fälla yttrandet »ni har några djävla hönshjärnor etc.» och genom det till Eklund fällda yttrandet brustit i anständigt uppförande. Allan Nilsson och Thore Nilsson, vilka inställde sig vid krigsrätten, förklarade, att de icke hade något yrkande i målet.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 16 december 1944 och yttrade därvid.

I målet är utrett, att Andgren såsom chef för korpralskolan vid flottiljen brustit i anständigt uppförande genom att vid ett tillfälle i februari 1944 i samband med visitation av Eklunds skåp samt vid ett tillfälle i slutet av februari eller början av mars 1944 under pågående vinterövningar i Norrland vid en uppställning med skolans elever fälla yttranden av i huvudsak det innehåll, som angivits i den i målet åberopade anmälningsskriften till militieombudsmannen.

Vidare är utrett, att Andgren vid skjutövning med eleverna en dag under vintern 1943—1944 förolämpat Thore Nilsson och Allan Nilsson i deras tjänst med smädligt yttrande till envar av dem.

På grund härav prövar krigsrätten rättvist döma Andgren jämlikt 91 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen att för förolämpning av underordnad krigsman i tjänsten samt bristande anständigt uppförande undergå arrest utan bevakning sex dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

32. Åtal mot värnpliktig fanjunkare för missfirmelse av underlydande samt för det han ej utövat sitt befäl med välvilja och jämnmod.

I en den 6 maj 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde trettioen landstormspolismän vid landstormspoliskompaniet inom Malmö försvarsområde bland annat följande: Adjutanten å landstormspoliskompaniet värnpliktige fanjunkaren nr 7-107-44 Hjalmar Fritiof Andersson hade för vana att i tjänsten begagna de mest brutala tilltalsord till såväl befäl som manskap. Han gjorde därigenom förhållandena i tjänsten olidliga. Då någon av personalen i tjänsteärende infunne sig på kompaniexpeditionen, möttes han som regel av Andersson med ett »vad fan vill du». Frågor om olika saker i tjänsten från någon av manskapet hade Andersson vid flera tillfällen besvarat med ett »det angår dig inte». Hände det, att någon på kompaniet stode och väntade på Andersson, då denne anlände om morgnarna, bleve han som regel utkörd av Andersson och ombedd att »fara till det ena eller andra stället». Det funnes ingen på förbandet, som besökte kompaniexpeditionen annat än i yttersta nödfall. Vad som kommit anmälarna att slutligen förlora tålamodet hade varit Anderssons uppträdande den 24 april 1944. Denna dag hade frivillige nr 2-107-43 Hansson med vaktchefen korpralen nr 749-2-22 Jönssons tillstånd lånat en telefon i vaktrummet och telefonerat till kompaniassistenten, som tjänstgjorde som skrivbiträde å kompaniexpeditionen. Andersson, som tagit emot samtalet, hade, då Hansson begärt få tala med kompaniassistenten, snäst av Hansson och frågat, hur denne vågade ringa i ett sådant ärende. Efter samtalets slut hade Andersson ringt till Jönsson och i telefon överöst denne med de grövsta tillmälen. Andersson hade bland annat yttrat: »Hur fan vågar du låna ut telefon», »Du har inte vett i skallen, din djävel» och »Kommer det fler gubbar och vill låna telefon, så sparka dem i ashålet». Då posterna därefter klockan 1400 ställde upp för visitation, hade Jönsson omtalat, vad Andersson yttrat till honom i telefon. Med anledning därav hade Hansson senare på eftermiddagen begivit sig till kompaniexpeditionen för att förhöra sig om vad Andersson menat med sina yttranden till Jönsson och om anledningen till att han icke fått tala med kompaniassistenten. Andersson hade emellertid icke velat tala med Hansson

utan kört ut denne från expeditionen med beskedet: »Här har du inte att göra, din djävel, utan helt om marsch.» Hansson hade därför måst avlägsna sig med oförrättat ärende. Omedelbart efter Hanssons besök å expeditionen hade Andersson åter telefonerat till Jönsson och överöst denne med diverse vackra tillmälen såsom exempelvis »Du är en djävla fitta». På Jönssons förklaring, att det finge vara slut med oförskämdheterna och att han komme att göra anmälan om saken, hade Andersson svarat: »Anmäl du, det skiter jag i», samt »Det vore bättre, att vaktcheferna gingo ut en gång i timman och sparkade gubbarna i ashålet, så dom kunde hålla sig vakna». Det nu anförda vore exempel på allenast en del av vad manskapet fått tåla från Anderssons sida.

Sedan skriften översänts till befälhavaren för Malmö försvarsområde för utredning, hölls förhör med Andersson och vissa av anmälarna ävensom med kompaniassistenten värnpliktige nr 231-10-18 A. Lindgård och chefen för landstormspoliskompaniet värnpliktige kaptenen F. W. Jarl.

Andersson berättade vid hörhöret: Han hade sökt motarbeta manskapets ovana att springa på kompaniexpeditionen i tid och otid. De frågor från manskapets sida, som bort besvaras, hade emellertid blivit besvarade. Han hade ej heller kört ut någon, som väntat på besked eller order, och hade ej heller eljest avvisat någon i sådana ordalag, som antyddes i anmälningsskriften. Han använde icke tilltalsordet du till underlydande annat än till dem han kände närmare. Det vore riktigt, att Hansson den 24 april 1944 i telefon begärt få tala med kompaniassistenten och att Andersson tagit emot samtalet å kompaniexpeditionen. Efter att ha förhört sig om Hanssons ärende hade Andersson i telefon meddelat Hansson, att denne, om han önskade tala med kompaniassistenten, finge komma upp på expeditionen. Anledningen till att Andersson förhört sig om Hanssons ärende till assistenten, hade varit den, att det i en försvarsområdesorder förbjudits att använda kronans telefonapparater för privatsamtal. Efter samtalet med Hansson hade Andersson såsom uppgåves i anmälningsskriften telefonerat till Jönsson. Då Hansson senare på eftermiddagen den 24 april kom upp på kompaniexpeditionen, hade han fått tillstånd att tala med kompaniassistenten. Hansson, som luktat sprit, hade emellertid, då han gått in i Anderssons rum för att anhålla få tala med assistenten, blivit tillsagd att »göra helt om marsch». Efter Hanssons besök på kompaniexpeditionen hade Andersson ånyo telefonerat till Jönsson. Vid telefonsamtalet med Jönsson hade Andersson framhållit för Jönsson, att denne, då manskapet begärde få låna telefonen, skulle underrätta sig om vad saken gällde, innan han gåve tillstånd därtill, och att det i Hanssons fall varit fråga om ett privatsamtal. Då Jönsson på fråga av Andersson, huruvida Hansson erhållit Jönssons tillstånd att använda telefonen i vaktlokalen svarat jakande och tillika uppgivit, att sexton man uppehölle sig i lokalen och önskade tala med Andersson, hade Andersson tillsagt Jönsson att taga befälet och köra ut manskapet samt »inte stå där som en fitta». Utöver vad Andersson nu medgivit, hade han icke vid något tillfälle uttalat sig olämpligt eller nedsättande om Jönsson eller manskapet i övrigt. Andersson använde icke i

dagligt tal sådana ord och uttryck, som anmälarna tillvitat honom. — Enligt Anderssons uppfattning hade anmälningsskriften tillkommit på tillskyndan av sergeanten nr 602-41-17 Hans Nydahl.

Nydahl berättade: Han kunde vitsorda riktigheten av uppgifterna i anmälningsskriften, att Andersson i allmänhet uppträtt brutalt mot underbefäl och meniga. Nydahl hade bland annat hört Andersson yttra till manskapet: »Åt helvete med er.» Då Nydahl vid ett annat tillfälle i Anderssons närvaro avhandlat en personalfråga med dåvarande kompanichefen kaptenen Thorell och därvid fått Thorells tillstånd att disponera en vaktchef enligt egen önskan, hade Andersson, sedan Thorell avlägsnat sig, yttrat till Nydahl: »Du skall hålla flabben. Du har ingenting att säga till om här.» Nydahl hade icke själv hört Andersson använda orden »fitta», »ashål» och »djävel». Hansson och Jönsson hade emellertid uppgivit för Nydahl, att Andersson gjort detta.

Hansson anförde: Då han den 24 april 1944 ringt upp till kompaniexpeditionen och begärt att få tala med kompaniassistenten, hade Andersson svarat: »Vill du någonting, får du komma upp», samt meddelat, att Hansson icke haft rätt att använda telefonen. Vid uppställningen strax före klockan 1400 samma dag hade Jönsson omtalat för samtliga parter, att Andersson sagt till honom att sparka Hansson i »ashålet». Med anledning härav hade Hansson, som av kamraterna utsetts att till kompanichefen framföra vissa önskemål i fråga om tjänstgöringen, efter sin patrulltjänstgörings slut samma dag uppsökt Andersson å kompaniexpeditionen, där han anhållit att få veta av vad anledning Andersson givit Jönsson en dylik tillsägelse. Andersson hade emellertid svarat allenast: »Vad har du på telefonen och göra, helt om marsch, ut med dig, din djävul.» Vem som helst som komme in på kompaniexpeditionen möttes av sådana uttryck av Andersson som »ut med dig, din djävul». Hansson hade emellertid icke tidigare bemötts ohövligt av Andersson.

Jönsson uppgav vid förhör, att han skrivit anmälningsskriften, samt att Andersson i telefon fällt de i skriften påtalade uttrycken.

Lindgård berättade: Andersson hade aldrig bemött honom illa. Andersson hade visserligen ett kärvt sätt, men Lindgård hade aldrig hört honom behandla manskapet på det sätt, som angåves i anmälningsskriften. Lindgård kunde ej heller erinra sig, att Andersson vägrat taga emot någon, som haft något ärende att framföra, eller vägrat att låta någon tala med Lindgård i telefon.

Jarl uppgav, att han vid ett tillfälle hört Andersson tilltala underordnad i oförskämd ton och att han då tillsagt Andersson att ändra ton.

I skrivelse den 11 januari 1945 till befälhavaren för Malmö försvarsområde anförde militieombudsmannen, efter redogörelse för vad i ärendet förekommit, följande.

Utredningen giver vid handen, att Andersson icke utövat sitt befäl med välvilja och jämnmod på sätt föreskrives i § 1 mom. 10 i tjänstgöringsregle-

mentet. Mot Anderssons bestridande kan emellertid icke anses tillförlitligen styrkt, att Andersson uttalat sig nedsättande eller eljest smädligt mot underlydande i vidare mån än han själv vidgått. Visshet synes ej heller stå att erhålla genom förhör med ytterligare personer. För vad Andersson låtit komma sig till last synes han icke böra undgå ansvar.

Då det emellertid icke syntes erforderligt, att bringa frågan om ansvar under krigsrätts prövning, ansåg militieombudsmannen sig kunna inskränka sig till att för försvarsområdesbefälhavaren, som torde äga den disciplinära bestraffningsrätten över Andersson, anmäla denne till erhållande av disciplinär bestraffning. Militieombudsmannen utgick därvid från att i enlighet med föreskriften i 185 § strafflagen för krigsmakten medgivande av Jönsson kunde inhämtas för målets behandling som disciplinmål.

Sedan försvarsområdesbefälhavaren i skrivelse till militieombudsmannen den 17 januari 1945 anmält, att Andersson, som vore överårig, den 31 juli 1944 slutat sin tjänstgöring som frivillig och icke längre tillhörde krigsmakten, samt att försvarsområdesbefälhavaren vid sådant förhållande icke ägde disciplinär bestraffningsrätt över Andersson, uppdrog militieombudsmannen i skrivelse den 22 januari 1945 åt krigsfiskalen vid fältkrigsrätten nr 4 att i enlighet med vad som anförts i skrivelsen den 11 januari 1945 till försvarsområdesbefälhavaren vid fältkrigsrätten anhängiggöra och utföra talan mot Andersson.

* *
*

Målet hänsköts av befälhavaren för Malmö försvarsområde till fältkrigsrätten nr 4, där vederbörande krigsfiskal yrkade ansvar å Andersson dels enligt 91 § strafflagen för krigsmakten för missfirmelse av Andersson underordnade korpralen Jönsson i och för tjänsten, dels ock enligt 130 § samma lag för det Andersson, såsom angåves i militieombudsmannens skrivelse till försvarsområdesbefälhavaren av den 11 januari 1945, icke utövat sitt befäl med välvilja och jämnmod samt därigenom gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten. Jönsson, som inställde sig vid krigsrätten, förklarade, att han icke förde någon talan i målet.

Fältkrigsrätten meddelade utslag i målet den 27 januari 1945 och yttrade därvid.

I målet får anses utrett, att Andersson, då han tjänstgjorde såsom adjutant vid landstormspoliskompaniet, dels den 24 april 1944 förolämpat Jönsson, som i förhållande till Andersson var underordnad, med smädligt yttrande i tal i och för tjänsten, dels ock vid skilda tillfällen under hösten 1943 och våren 1944 visat oförstånd i fullgörande av honom enligt § 1 mom. 10 tjänstgöringsreglementet åliggande tjänsteplikt genom att icke utöva sitt befäl med välvilja och jämnmod.

På grund härav prövar fältkrigsrätten rättvist döma Andersson, jämlikt 33, 91 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen, för förolämpning av underordnad krigsman i och för tjänsten samt oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt till vaktarrest i tre dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

33. Missfirmelse av underlydande och brist i anständigt uppförande.

I en den 12 februari 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anmälde värnpliktige nr 6821-19-29 Uno I. Taaveniku sergeanten nr 699-69-26 Johan Arvid Ohlsson för det denne vid upprepade tillfällen missfirmat Taaveniku samt därvid yttrat bland annat: »Kom hit din djävla drummel å ställ upp en där, han skall ni ta och tjudra nere vid stallet och leda upp vid mat och led ner igen och bind fast honom.»

Sedan skriften översänts till militärbefälhavaren för sjätte militärområdet, inkom denne med protokoll från förhör i saken.

Ohlsson berättade vid förhöret följande: Taaveniku, som tjänstgjort såsom stallvakt och kusk vid det förband, varom här vore fråga, vore finskspråkig och förstode icke svenska. Det vore sålunda omöjligt att utan tolk få honom att förstå den enklaste tillsägelse. Vid ett tillfälle efter frukostmålet hade Taaveniku inställt sig för sent till tjänstgöring. Då Taaveniku sent omsider inställde sig, hade Ohlsson, utan att ha någon som helst avsikt att kränka Taaveniku, fällt ett yttrande av ungefär följande innehåll: »Den där gossen är omöjlig att komma till tals med. Honom skulle man egentligen tjudra nere vid stallet och leda upp till mat och tillbaka igen.» Ohlsson hade sålunda icke använt uttrycket »djävla drummel». Yttrandet hade fällts i skämtsam ton och hade icke varit riktat till Taaveniku. Ohlsson kunde icke erinra sig, att han vid något annat tillfälle uttalat sig på liknande sätt om Taaveniku.

Värnpliktige nr 995-13-43 Palm berättade bland annat: Palm hade tjänstgjort i stallet samtidigt med Taaveniku. Denne varken talade eller förstode svenska. Då handräckningsmanskap och kuskar vid ett tillfälle skolat ställa upp var för sig och Taaveniku därvid ställt sig bland handräckningsmanskapet i stället för bland kuskarna, hade Ohlsson ropat till Taaveniku: »Kom hit din djävla drummel och ställ upp här. Den där fan skulle ni binda fast nere vid stallet och leda upp honom till varje måltid och leda ner honom igen.» Palm visste bestämt, att han hört Ohlsson använda uttrycket »djävla drummel».

Värnpliktige nr 936-13-43 Roos vitsordade riktigheten av Palms uppgifter samt tillade, att Taaveniku visserligen icke förstått något av Ohlssons yttrande, men att andra finsktalande översatt detsamma för honom.

Efter redogörelse för vad sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i en den 11 april 1945 dagtecknad åtalsinstruktion.

Av utredningen torde framgå, att Ohlsson vid ett tillfälle av missnöje med Taaveniku inför trupp fällt yttranden, som varit nedsättande och kränkande för Taaveniku. Genom vad Ohlsson sålunda låtit komma sig till last, har han gjort sig skyldig till missfirmelse av underordnad krigsman samt brustit i anständigt uppförande. Dessa förseelser äro av sådan beskaffenhet, att de icke böra undgå beivran.

Vid sådant förhållande, och då Ohlsson bestritt vad som lagts honom till last, bör målet handläggas vid krigsrätt.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt åklagaren vid den krigsrätt, varunder Ohlsson lydde, att ställa denne under tilltal för nämnda förseelser. Taaveniku borde beredas tillfälle att i målet framställa de yrkanden, vartill han kunde finna fog.

* *
*

Sedan handlingarna överlämnats till militärbefälhavaren för sjätte militärområdet, hänsköts målet, efter hemställan av denne, av befälhavaren för Kiruna försvarsområde till fältkrigsrätten nr 7. Vederbörande krigsfiskal yrkade ansvar å Ohlsson under åberopande av 91 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten. Taaveniku förklarade, att han icke begärde utfå skadestånd av Ohlsson.

Fältkrigsrätten meddelade utslag i målet den 18 maj 1945 och utlät sig därvid.

Genom utredningen i målet finner fältkrigsrätten styrkt, att Ohlsson vid en uppställning i början av februari månad 1945 till Taaveniku fällt ett yttrande av ungefär följande lydelse: »Kom hit din djävla drummel och ställ upp dig. Den där borde vi tjudra fast i stallet och sedan leda till matsalen och igen ner till stallet.»

På grund härav prövar fältkrigsrätten rättvist döma Ohlsson jämlikt 33, 91 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten ävensom 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen att för förolämpning mot underordnad krigsman i och för dennes tjänst samt bristande i anständigt uppförande undergå disciplinstraff av vaktarrest i åtta dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

34. Missfirmelse av underlydande.

I en den 30 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 1034-20-43 Sven Carlsson och tolv andra värnpliktiga tillhörande ett fältförband i olika avseenden klagomål mot sergeanten vid kavalleriet Lars Ruben Liström, vilken tjänstgjorde som troppchef vid förbandet. I skriften anfördes bland annat: Liström hade vid flera tillfällen kallat de värnpliktiga för »bassdjävlar», »tattardjävlar» och »snoryngel». Den 28 maj hade Liström anmodat dem att »ställa upp en och en» för att slåss med honom. Då de den 17 maj 1945 med bil skolat transporteras hem från en skjutbana, hade chauffören, värnpliktige nr 674-20-43 Nilsson, vilken kvitterat ut bilen och vore för densamma ansvarig, beordrats överlämna körningen till Liström. Liström hade kört så vårdslöst, att bilen stjälpt i en kurva, varvid samtliga åkande kastats om varandra. Fyra personer hade skadats, varav en nödgats uppsöka läkare. Denne vore fortfarande sjukskriven.

Sedan skriften översänts till chefen för Norrlands dragonregemente, inkom protokoll från förhör med bland andra Liström, som därvid anförde bland annat: Han erkände, att han använt uttryck liknande dem som i anmälningsskriften angivits. Däremot hade han icke sagt till de värnpliktiga att ställa upp en och en för att slåss med honom utan yttrat: »Jag skulle ha lust ge er stryk en och en». Vid hemkörningen från skjutbanan den 17 maj 1945 hade en furir fört fordonet den 100 meter långa vägen från skjutbanan till landsvägen, varefter Liström övertagit ratten. Detta hade han gjort för att underhålla sin förmåga att köra bil. Då Liström efter en lång utförsbacke skolat föra in bilen på en annan väg, hade bromsarna ej fungerat. Bilen hade därför kommit att få för hög fart i kurvan med påföljd att den stjälpt och blivit liggande på sidan. Liström hade före olyckshändelsen icke känt till att det varit fel på bromsarna.

I en den 18 juli 1945 dagtecknad, till regementschefen överlämnad åtalsinstruktion anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner efter en redogörelse för ärendet.

Genom Liströms erkännande och vad övrigt i målet förekommit är utrett, att Liström vid olika tillfällen använt olämpliga och för de värnpliktiga kränkande uttryck. Därigenom synes Liström ha gjort sig skyldig till missfirmelse av underordnad krigsman.

Enligt mom. 40 i instruktion för förvaltningen av arméns motormateriel (AMMI), 1942 års upplaga, får endast för erforderlig avlösning av ordinarie förare under längre tids körning eller för anbefalld utbildning eller då ordinarie förare i vissa särskilda fall icke kan (bör) föra sitt motorfordon, annan härtill beordrad bestämd person föra fordonet. Huruvida Liström iakttagit denna föreskrift, har icke, såvitt handlingarna utvisa, blivit föremål för utredning. Ej heller synes tillräcklig utredning ha verkställts beträffande frå-

gan, huruvida Liström vid fordonets förande iakttagit all den omsorg och varsamhet, som till förekommande av olycksfall betingats av omständigheterna. Utredning i anmärkta hänseenden synes lämpligen böra förebringas vid krigsrätt.

På grund av vad sålunda anförts uppdrog militieombudsmannen åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol ställa Liström under tilltal för vad denne befunnes ha låtit komma sig till last.

* *
*

Målet hänsköts av regementschefen till regementskrigsrätten vid Norrlands dragonregemente. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å Liström, dels jämlikt 91 § strafflagen för krigsmakten för det Liström den 28 maj 1945 gjort sig skyldig till missfirmelse av underordnad krigsman, och dels jämlikt 2 och 38 §§ vägtrafikstadgan samt 130 § strafflagen för krigsmakten för det Liström den 17 maj 1945 färdats ovarsamt med en kronan tillhörig bil.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 22 augusti 1945 och yttrade därvid.

I målet är utrett, att Liström den 28 maj 1945 under tjänstgöring såsom troppchef vid tilltal av den honom underställda troppen använt olämpliga och för de värnpliktiga kränkande uttryck.

Av utredningen framgår vidare, att Liström den 17 maj 1945 i tjänsten framfört en krigsmakten tillhörig bil, samt att bilen härunder, efter det Liström kört några hundra meter, vält i en kurva, varvid flera värnpliktiga, vilka medföljt i bilen, erhållit smärre skador samt en bilruta gått sönder.

Krigsrätten finner väl ådagalagt, att bilen framförts med för hög hastighet i kurvan. Emellertid har Liström uppgivit, att han, som nalkats kurvan med en hastighet av omkring 40 kilometer i timmen, på ett avstånd av ungefär 30 meter från kurvan sökt inbromsa bilen, men att bromsarna, vilka tidigare fungerat utan anmärkning, då icke verkat, med påföljd att farten icke kunnat nedbringas. Dessa Liströms uppgifter ha icke vederlagts av utredningen i målet. Med hänsyn härtill finner krigsrätten det icke kunna läggas Liström till last såsom vårdslöshet, att bilen framförts med för hög hastighet i kurvan. Icke heller eljest har styrkts, att Liström vid ifrågavarande tillfälle färdats ovarsamt.

På grund av det anförda prövar krigsrätten rättvist på det sätt bifalla åtalet mot Liström, att krigsrätten dömer Liström jämlikt 91 § strafflagen för krigsmakten för missfirmelse av underordnad krigsman att undergå disciplinstraff av arrest utan bevakning i tre dagar.

Regementskrigsrättens utslag har vunnit laga kraft.

35. Åtal mot värnpliktig fänrik för vägran att låta underlydande besöka läkare. Tillika fråga om missfirmelse av underlydande m. m.

I en den 13 januari 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift framförde värnpliktiga nr 120-207-21 William Johansson och nr 109-207-21 Allan Rae klagomål mot värnpliktige fänriken John E. Jibrandt för det denne framför trupp liknat manskapet vid havande käringar, varjämte påtalades, att det vid sjukmönstring hänt, att sådana, som varit i behov av läkarvård, av Jibrandt hindrats att söka läkare.

Sedan skriften översänts till chefen för Göteborgs kustartilleriförsvar, hölls förhör med anmälarna och Jibrandt samt åtskillig personal vid ifrågavarande förband.

Johansson uppgav vid förhöret bland annat följande: Vid uppställning den 18 eller den 19 oktober 1943 hade Jibrandt sagt till truppen: »Ni skall inte se ut som havande käringar eller kalvande kor utan som jungfrur som inte fått någonting.» Även vid ett annat tillfälle, vid en uppställning för gevärsexercis, hade Jibrandt använt samma uttryck, sistnämnda gång i civilas närvaro. Jibrandt uppträdde så gott som alltid rytande och obehärskat mot manskapet samt verkade alltid nervös. Värnpliktige nr 192-207-19 Herbert Hansson hade, emedan han lidit av ischias, begärt att få gå till läkaren men vägrats detta av Jibrandt. Hansson hade emellertid fått tillstånd av spärrchefen löjtnanten Bertéus att söka läkare. Sedermera hade Hansson inlagts å sjukhus och blivit förklarad tillfälligt oduglig till krigstjänst. Johansson hade hört uppgivas, att Jibrandt, då ett sjukbetyg för värnpliktige nr 209-29-25 Aleck uppvisats för honom, yttrat: »Sjuk, nej han skulle haft fjorton dagar på Härlanda i stället.»

Rae uppgav, att Jibrandt vid en uppställning anmärkt på truppens hållning med ungefär följande ord: »Ni skall inte stå som havande fruntimmer.»

Jibrandt berättade: Han bestrede, att han fällt något yttrande till manskapet av det innehåll anmälarna uppgivit. Det vore emellertid möjligt, att han vid det åsyftade tillfället tillsagt de karlar, som genom sin hållning givit anledning därtill, att icke »puta» ut med magen som om »dom var med barn». Det hade icke varit hans avsikt att kränka någon, och någon kränkning hade ej heller förekommit från hans sida. Det vore oriktigt, att manskapet hindrats att sjukmönstra vid behov. På grund av ansträngande vakttjänstgöring hade emellertid manskapet fått uppmaning att icke i onödan springa till läkare, som många gånger icke funnits å orten. Vad anginge det av Johansson åsyftade fallet, då värnpliktige Hansson icke erhållit permission, ville Jibrandt framhålla, att Hansson vid inryckning till militärtjänst tre veckor tidigare i likhet med dem som så önskat undersökts av läkare. Vid denna undersökning hade Hansson icke befunnits sjuk. I allt fall hade något meddelande om att så varit fallet icke kommit Jibrandt tillhanda. Då Hansson begärde tillstånd att söka läkare, hade Jibrandt frågat honom, huruvida han verkligen hade så ont, att han icke kunde gå vakt.

Hansson hade då svarat, att han skulle försöka gå och se hur det ginge. En kväll kort efteråt hade Hansson anmält, att han hade så ont, att han ej kunde gå längre. Hansson hade då fått uppmaning att gå och lägga sig samt sjukanmäla sig påföljande morgon, vilken anmaning han efterkommit. Att Hansson redan dessförinnan begärt tillstånd av en annan officer att få besöka läkare hade Jibrandt saknat kännedom om. Jibrandt hade för övrigt varit mån om att icke ha några sjuka på truppen. Han hade sålunda vid flera tillfällen uppmanat dem, som varit sjuka, att söka läkare, utan att de bett honom om tillstånd att sjukmönstra. Jibrandt förnekade, att han alltid uppträtt rytande och obehärskat mot truppen. Han tillstode emellertid, att han till följd av bristande uppmärksamhet från truppens sida kanske någon gång blivit irriterad och höjt rösten. Han hade emellertid icke fällt det av Johansson återgivna yttrandet om Aleck: »Sjuk, nej han skulle haft fjorton dagar på Härlanda i stället.» I övrigt ville Jibrandt framhålla, att han alltid sökt att sköta sin tjänst på bästa sätt och efter bästa förmåga. Förhållandet mellan honom och truppen hade alltid varit gott.

Vid förhöret berättade nedan nämnda personer.

Värnpliktige nr 32-207-20 John Algot Håkansson: Jibrandt hade vid åtminstone två tillfällen — vid ett tillfälle i närvaro av civila — kallat truppen för havande käringar, kalvande kor eller liknande. Han hade dessutom uppmanat truppen att i stället likna jungfrur, »som inte fått någonting». Jibrandt hade oftast uppträtt obehärskat.

Värnpliktige nr 36-207-21 Frans Aster Harry Lind: Det vore riktigt, att Jibrandt sagt, att truppen ej skulle se ut som havande käringar. Yttrandet hade upprepats vid flera tillfällen, bland annat även då civila hört det. Jibrandt hade genom sitt allmänna uppträdande visat sig olämplig som chef. Lind hade intet att anföra mot Jibrandt personligen. Jibrandt vore en hygglig och genomsnäll människa.

Hansson: Han hade den 5 november 1943 hos Jibrandt anhållit att få sjukmönstra på grund av ischias, men Jibrandt hade därvid invänt, att det icke tjänade något till, enär varken medicin eller läkare hjälpte mot denna sjukdom. »Den får marscheras bort» hade Jibrandt sagt samt nekat Hansson sjukmönstra. Påföljande dag hade Hansson förnyat sin anhållan, men Jibrandt hade vidhållit sin vägran. Hansson hade då trots sin sjukdom utfört honom åliggande vakttjänst för att icke hans kamrater, som erhållit permission, skulle mista denna. Även nästpåföljande dag — den 7 november — hade Hansson vägrats sjukmönstra. Den 8 november hade Hansson framfört sin anhållan till spärrchefen, löjtnanten Bertéus, och då fått tillstånd att söka läkare. Han hade därefter vårdats å förläggningens sjukstuga i två dygn. Från sjukstugan hade han skickats till militärsjukhuset i Skövde, där han vårdats till den 1 december 1943, då han hempermitterats för en tid av sex månader såsom varande för tillfället oduglig till krigstjänst.

Värnpliktige nr 1239-28-27 Gösta Olsson: Han och några andra värnpliktiga hade vid ett tillfälle varit sysselsatta med befästningsarbeten, då Jibrandt kommit på inspektion. Då det därvid av någon anledning blivit

tal om att Aleck varit sjuk, hade Jibrandt med hänsyftning på Aleck yttrat: »Sjuk, nej han skulle ha haft fjorton dagar på Härlanda i stället.» Aleck, som haft permission för besök i sitt hem, hade, då han samma dag skolat med båt avresa från Marstrand till förläggningen, överlämnat ett av en läkare i Marstrand utfärdat intyg till en kamrat med uppdrag att överlämna intyget till Jibrandt. Olsson hölle för troligt, att Jibrandt, som själv medföljt båten, blivit förargad över att Aleck icke lämnat intyget direkt till honom. En bidragande orsak till att Jibrandt visat sig missbelåten hade antagligen även varit, att det till följd av flera sjukdomsfall vid tillfället varit ont om folk på förbandet.

Värnpliktige nr 1265-28-26 Herbert Elieson berättade i överensstämmelse med Olsson samt tillade, att det troligen varit allenast han och Olsson, vilka hört Jibrandts yttrande om Aleck.

Furiren nr 1101-28-22 Hugo Valdemar Ahlberg: Han hade ryktesvis hört, att Jibrandt fällt uttryck som »havande käringar» till truppen. Jibrandt hade vid vissa tillfällen »tagit i» och varit häftig, men Ahlberg kunde icke erinra sig ha hört Jibrandt använda kränkande uttryck om truppen. Ahlberg hade för sin del icke hört, att någon vägrats sjukmönstra, men det hade fordrats starka skäl för att få söka läkare. Ahlberg hade erfarit, att större delen av manskapet vore missnöjd med Jibrandt.

I en den 25 oktober 1944 dagtecknad, till chefen för Göteborgs kustartilleriförsvar översänd åtalsinstruktion anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Beträffande Jibrandts uppträdande vid uppställningen den 18 eller den 19 oktober 1943 giver utredningen vid handen, att Jibrandt i anledning av missnöje med hållningen hos vissa karlar i truppen fällt ett yttrande av anstötligt och för vederbörande kränkande innehåll. Härigenom har Jibrandt gjort sig skyldig till missfirmelse av underlydande och brist i anständigt uppförande.

Det är tillika utrett, att Jibrandt vid ett annat tillfälle i åtminstone två andra personers närvaro med hänsyftning å en värnpliktig, som erhållit tjänstledighet på grund av sjukdom, fällt ett yttrande, som måste anses vara kränkande för den värnpliktige. Även härigenom har Jibrandt gjort sig skyldig till missfirmelse av underlydande.

Av utredningen synes vidare framgå, att Jibrandt vägrat en värnpliktig sjukmönstra, oaktat den värnpliktige, som sedermera befunnits tillfälligt oduglig till krigstjänst och därför hemförlovats, gjort upprepade framställningar till Jibrandt om tillstånd att söka läkare. Även om det får anses önskvärt att stävja förekomsten av fullständigt ogrundade sjukanmälningar, måste det möta de största svårigheter för en icke medicinskt skolad person att med visshet avgöra, huruvida en sjukanmälan är befogad eller ej. Det ligger sålunda i öppen dag, att en åtgärd att vägra en sjuk att sjukmönstra kan medföra de allvarligaste vådor för den sjukes hälsa. Med hänsyn härtill och i betraktande av omständigheterna i förevarande fall synes Jibrandts

åtgärd att vägra vederbörande söka läkare vara att bedöma som oförstånd i tjänsten.

Vad Jibrandt i angivna hänseenden låtit komma sig till last är av beskaffenhet att icke böra undgå beivran.

Militieombudsmannen uppdrog på grund härav åt åklagaren vid den krigsrätt, varunder Jibrandt lydde, att ställa denne under tilltal för ifrågavarande förseelser och därvid yrka ansvar å honom enligt lag och sakens beskaffenhet.

* *
*

Målet hänsköts till regementskrigsrätten vid Älvsborgs kustartilleriregemente, där vederbörande krigsfiskal å Jibrandt yrkade ansvar dels för missfirmelse av underlydande och bristande i anständigt uppförande vid två tillfällen, dels för missfirmelse av Aleck vid ett tillfälle, och dels för det Jibrandt genom att vägra Hansson att sjukmönstra visat oförstånd i tjänsten.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 8 december 1944 och yttrade därvid.

Mot Jibrandts bestridande är icke styrkt, att Jibrandt såsom åklagaren påstått, förvägrat Hansson att sjukmönstra, i följd varav åtalet i denna del av krigsrätten lämnas utan bifall.

Vidkommande åtalet i övrigt är utrett följande: Vid uppställning den 18 eller 19 oktober 1943 ävensom vid ett senare tillfälle i samma månad fällde Jibrandt med anledning av missnöje med hållningen hos vissa karlar i truppen yttrande av anstötligt och för vederbörande kränkande innehåll. En dag i oktober 1943 fällde Jibrandt i närvaro av åtminstone två andra personer och med hänsyftning på Aleck, som erhållit tjänstledighet på grund av sjukdom, yttrande, som måste anses för Aleck kränkande.

På grund härav prövar krigsrätten lagligt döma Jibrandt jämlikt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen samt 33, 91 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten för förolämpning mot underordnad krigsman i och för tjänsten och bristande i anständigt uppförande till vaktarrest fyra dagar.

Utslaget har vunnit laga kraft.

36. Åtal mot luftbevakningschef för olämpligt uppträdande mot honom underställd kvinnlig personal samt förolämpning av underordnad krigsman.

I en den 3 januari 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde lottan Dagny Blomqvist jämte annat följande: Kaptenen i Livgrenadjärregementets reserv Fredrik Roth hade för omkring två år sedan ålagts disciplinstraff för olämpligt uppträdande mot honom underställda lottor. Detta oaktat hade Roth, som vore luftbevakningschef i Linköping, på senare tid

vid åtminstone ett tillfälle uppträtt olämpligt mot en lotta, med vilken han företagit en tjänsteresa. Roth hade vidare vid en övning i Motala, då en officer frågat Roth efter förutvarande chefen för luftbevakningscentralen i Linköping, kaptenen Helge Sterner, svarat: »Kapten Sterner! Du menar väl hanlottan Sterner.» Officeren i fråga hade tillrättavisat Roth med ett yttrande av innebörd, att Roth icke skulle vara spydig.

Sedan skriften översänts till befälhavaren för Linköpings försvarsområde för utredning, inkom denne med bland annat protokoll från av honom med åtskilliga personer hållna förhör i saken.

Beträffande Roths uppträdande under den i anmälningsskriften omförmälda tjänsteresan berättade telefonlottan Elly Lundström: Någon gång i oktober 1944 hade Elly Lundström och en annan lotta, vid namn Inez Hansson, fått följa med Roth och kaptenen O. Kull på en inspektionsresa mellan Linköping och Hofvanäs och åter till Linköping. Under resan, som företagits med bil, hade man gjort ett måltidsuppehåll i Lilla Krokek. Då man efter måltiden skolat fortsätta färden och stigit in i bilen, hade Roth tagit Elly Lundström om livet. Då Elly Lundström, som stigit in och satt sig i baksätet å bilen bredvid Roth, därvid opponerat sig, hade Roth yttrat: »Ni lappar äro nog bra men alldeles för kalla.» Han hade därvid flyttat armen så att den i fortsättningen kommit att stödja mot baksätets övre del bakom huvudet på Elly Lundström. Han hade emellertid ibland flyttat ned armen och lagt den om Elly Lundströms axlar. Elly Lundström hade tyckt, att Roths uppförande varit obehagligt och hade blivit förvånad över att en chef uppträdde på detta sätt. Roth hade även uppträtt närgånget mot Inez Hansson under färden. Detta hade skett efter det man avslutat måltiden i Lilla Krokek. Elly Lundström hade tydligt sett, hurusom Roth tagit Inez Hansson om ena kinden och hört honom säga, att han ville taga på hennes skrattgropar. Inez Hansson hade till Roth uttryckt sitt ogillande över hans beteende.

Kaptenen Kull berättade: Under resan till Lilla Krokek hade Roth suttit i framsätet på bilen, medan Kull suttit i baksätet med Elly Lundström och Inez Hansson till vänster om sig. Kull hade icke kunnat märka, att Roth gjort några försök till närmanden mot Inez Hansson i samband med måltiden i Lilla Krokek. Kull hade emellertid under måltiden i Krokek sannolikt lämnat sällskapet för någon stund för att tala med värdinnan eller för att besöka en affär i orten. Under den fortsatta resan från Lilla Krokek till Hofvanäs hade placeringen i bilen varit densamma som tidigare. Under resan från Hofvanäs till Linköping hade däremot Roth suttit i baksätet med Elly Lundström och Inez Hansson på vardera sidan om sig. Det hade varit mörkt under hemresan. Kull hade icke vänt sig om för att se, vad som försiggick i baksätet, och hade icke hört något, som tytt på att Roth företagit närmanden eller att några sådana avvisats av Elly Lundström eller Inez Hansson. Kull hade emellertid hört, att det pratats och skojats en del och bland annat uppfattat, att Elly Lundström och Inez Hansson sagt, att de icke hade trott, att Roth kunde vara så trevlig, samt att de, då de vid hemkomsten stego ur bilen, tackat Roth för en trevlig färd, sannolikt med tanke på den omväxling, som

beretts dem genom att de fått följa med på resan. Det hände allt emellanåt, att Roth på detta sätt läte lottor från luftbevakningscentralen i Linköping följa med på inspektionsresor inom luftbevakningsområdet, dels för att de skulle få se luftbevakningsstationerna och dels för att bereda dem en viss omväxling.

Inez Hansson berättade: Under uppehållet i Lilla Krokek hade Roth klappat Inez Hansson på kinden och sagt, att han skulle taga henne på skrattgroparna. Detta hade skett inne i den lokal, där man ätit under uppehållet i Lilla Krokek. Inez Hansson hade med anledning av Roths uppträdande fortast möjligt lämnat lokalen. Hon kunde icke erinra sig, om hon då vågat uttrycka sitt ogillande över Roths uppträdande. Roth hade i bilen sökt göra närmanden även mot Elly Lundström, men Inez Hansson kunde emellertid icke påminna sig, att Elly Lundström därvid sagt något till Roth. Av bland annat Elly Lundströms sätt att flytta sig fram på sätet i bilen hade emellertid Inez Hansson förstått, att Roth företagit vissa närmanden mot Elly Lundström. Om denna icke sagt något, hade anledningen härtill troligen varit den, att Roth varit hennes chef samt att chauffören och Kull suttit i framsätet på bilen. Inez Hansson trodde icke, att hon såsom Kull uppgivit yttrat, att hon icke trott, att Roth kunde vara så trevlig. Hon trodde ej heller, att Elly Lundström fällt något sådant yttrande. Det vore emellertid riktigt, att hon och Elly Lundström efter resans slut tackat Roth för en trevlig färd. Anledningen härtill hade varit, att de båda två tyckt det varit roligt att få komma ut och se sig om. När de efter resan kommit hem till sin gemensamma bostad, hade de emellertid resonerat med varandra om resan och då varit ense om, att det varit både olämpligt och obehagligt, att Roth varit närgången mot dem.

Elly Lundström uppgav, att hon och Inez Hansson efter resans slut med tanke på den omväxling den inneburit för dem tackat Roth för en trevlig färd samt att de, då de kommit hem till sig, varit överens om att resan som sådan varit trevlig, men att Roths uppträdande varit opassande och egendomligt i betraktande av att han varit deras chef.

Roth berättade i denna del: Det vore icke riktigt, att han under den ifrågavarande resan gjort några närmanden eller försök till närmanden mot Elly Lundström och Inez Hansson. Han hade sålunda icke tagit Elly Lundström om livet. Däremot hade han under en del av resan hållit armarna utsträckta bakom huvudet på Elly Lundström och Inez Hansson. Det vore ej heller riktigt, att han yttrat: »Ni lappar äro nog bra men alldeles för kalla.» Om han möjligen använt ordet lapp, så hade det endast varit på skämt. Han hade ansett sig kunna använda detta ord, därför att Elly Lundström och Inez Hansson sagt, att de varit från Norrland och därför lappar. Han hade icke klappat Inez Hansson på kinden, men det kunde tänkas, att han pekat på hennes skrattgropar.

En fru W. berättade: Vid ett tillfälle i september 1943, då fru W. börjat tjänstgöra såsom upplysningstelefonist å reservluftbevakningscentralen i Norrköping, hade hon och en annan lotta, vid namn Margareta Johansson, av

Roth blivit bjudna på supé på en restaurang i Norrköping. Under restaurangbesöket, vari även kaptenen Sterner deltagit, hade Roth förtärt en hel del sprit. Mot slutet av supén hade Roth, innan fru W. hunnit värja sig, kysst henne mitt på munnen. Denna händelse hade bevittnats av bland andra Sterner och Margareta Johansson. Fru W. hade svarat med att ge Roth en örfil och strax efteråt lämnat lokalen tillsammans med det övriga sällskapet. Roth hade sedan velat, att fru W. skulle följa med honom upp på hans rum, och hade, då fru W. vägrat göra detta, blivit arg. Efter denna händelse hade uppvaktningarna från Roths sida upphört. Av andra lottor hade emellertid fru W. hört, att Roth icke tyckte om henne längre.

Roth berättade rörande sistnämnda uppgifter: Vid det av fru W. åsyftade tillfället hade han, Sterner samt fru W. och Margareta Johansson superat på Grand hotell i Norrköping. Allesammans hade förtärt en del sprit. Roth hade icke någon aning om att han hade fått en örfil av fru W. Roth hade under uppehållet i Norrköping bott på hotell Kasa. Han hade emellertid icke bett fru W. följa med honom upp på hans rum.

Margareta Johansson berättade: Den ifrågavarande supén hade ägt rum troligen den 5 september 1943. Margareta Johansson och fru W. hade blivit bjudna av Roth och kapten Sterner. Margareta Johansson hade icke varit hågad att följa med men likväl gjort detta. Sällskapet hade först ätit supé, och därefter hade det beställts kräftor. Samtliga hade förtärt en del sprit. Margareta Johansson trodde, att det flirtats litet mer än som varit tillbörligt, men hon kunde icke erinra sig, att Roth kysst fru W. Med hänsyn till den stämning, som rått vid tillfället, vore det emellertid icke omöjligt, att så skett. Margareta Johansson hade icke märkt, att fru W. givit Roth en örfil. Samtliga i sällskapet hade brutit upp omkring klockan 2330.

Sterner berättade: Det hade varit Roth, som avtalat med fru W. och Margareta Johansson att gå ut och supera. Först därefter hade Roth vidtalat Sterner att följa med. Stämningen under supén hade varit ganska hög. Sterner kunde emellertid icke påminna sig, att han sett Roth kyssa fru W. Han hade emellertid sett, att Roth kysst henne på handen och att Roth lagt armen om skuldran på henne. Enär Sterner under vistelse ute ofta bleve uppringd från luftbevakningscentralen, vore det dock möjligt, att Sterner under kvällens lopp kallats till telefon och sålunda icke varit närvarande, då den av fru W. åsyftade händelsen inträffat. Roth och Sterner hade vid tillfället varit iförda uniform. Fru W. och Margareta Johansson hade varit civilklädda.

Fru W. uppgav vidare: Vid ett tillfälle i slutet av september 1943, då hon klockan 1400—1700 ensam tjänstgjort å luftbevakningscentralen i Linköping, hade Roth infunnit sig där. Roth hade frågat henne, varför hon vore så avvisande, och därefter gjort upprepade försök till närmande. Fru W. hade sagt till honom, att om han inte läte henne vara i fred, skulle hon ropa på vakten utanför lokalerna, och inför detta hot hade Roth lämnat luftbevakningscentralen.

Roth förmälde: Han kunde ej erinra sig, att han någon gång träffat fru

W., då hon tjänstgjort ensam i luftbevakningscentralen. Roth hade icke vid något tillfälle i luftbevakningscentralen gjort försök till närmanden mot fru W. Det fanns ingen anledning för honom att göra försök till närmanden mot henne i luftbevakningscentralen, då hon även ensam gjort besök hos honom i hans bostad.

Beträffande uppgiften i anmälningsskriften, att Roth missfirmat Sterner, berättade Roth: Han visste icke om att han använt uttrycket »hanlotta» om Sterner, vilket ibland på skämt användes mellan officerare på luftbevakningscentralen. Roth trodde icke, att några underlydande varit närvarande, om han någon gång använt uttrycket i fråga om Sterner. Roth kunde icke komma ihåg allt som skedde.

Fru W. berättade härom: Roth hade vid samtal med henne vid flera tillfällen om Sterner yttrat: »Hanlottan, kapten Sterner.» Fru W. hade icke vid något tillfälle uppfattat detta som ett skämt, utan avsikten därmed hade såvitt fru W. uppfattat varit att nedsätta Sterner. Fru W. hade aldrig hört, att Roth använt uttrycket om någon annan officer.

Lottan fru Wanja Ewertz berättade, att hon för sin del många gånger hört Roth använda uttrycket hanlotta om Sterner.

Efter en redogörelse för utredningen i ärendet anförde militieombudsmannen i en den 4 maj 1945 dagtecknad åtalsinstruktion, som översänts till militärbefälhavaren för fjärde militärområdet.

Vad angår Roths uppträdande under den ovan omförmälda bilfärden i oktober 1944, har genom Elly Lundströms och Inez Hanssons uppgifter styrkts, att Roth under färden uppträtt otillbörligt mot nämnda damer. Vidare synes ådagalagt, att Roth vid ett besök å Grand hotell i Norrköping i september 1943 i sällskap med bland andra fru W. kysst fru W. på munnen ävensom föreslagit henne att följa med upp på hans rum i staden. Genom sitt uppträdande mot Elly Lundström och Inez Hansson har Roth gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten och genom sitt uppträdande mot fru W. till brist i anständigt uppförande. Roths beteende måste, med hänsyn till de stränga krav som oundgängligen måste ställas på en manlig chef i fråga om hans uppträdande mot underlydande kvinnlig personal, anses i högsta grad olämpligt och framstår desto mer anmärkningsvärt, som Roth även tidigare uppträtt otillbörligt mot sådan kvinnlig personal och därför ådömts straff (se ämbetsberättelsen 1943 s. 128—131).

Roth har vidare enligt vad utredningen givit vid handen vid upprepade tillfällen i tjänsten i andra personers närvaro uttalat sig om Sterner i ordalag, som måste anses vara kränkande för denne.

På grund av vad ovan anförts uppdrog militieombudsmannen åt åklagaren vid den krigsrätt, varunder Roth lydde, att ställa honom under åtal. Sterner borde beredas tillfälle att i målet föra den talan, vartill han kunde finna fog.

* *
*

Målet hänsköts till regementskrigsrätten vid Livgrenadjärregementet, där vederbörande krigsfiskal yrkade ansvar å Roth, dels jämlikt 91 § strafflagen för krigsmakten för förolämpning av underordnad krigsman med smädligt yttrande, därigenom att Roth vid ett flertal tillfällen under år 1943 och början av år 1944 om kaptenen Sterner i och för dennes tjänst använt uttrycket »hanlotta», dels jämlikt 96 § samma lag för brist i anständigt uppförande, därigenom att Roth en dag i september 1943 i matsalen å Grand hotell i Norrköping kysst fru W. på munnen och därefter föreslagit henne att medfölja honom till hans rum, dels ock jämlikt 130 § samma lag för oförstånd i tjänsten, därigenom att Roth under en tjänsteresa en dag i oktober 1944 uppträtt otillbörligt mot Elly Lundström och Inez Hansson genom att klappa Inez Hansson på kinden och taga Elly Lundström om livet. Sterner hade erhållit underrättelse om rättegången men inställde sig icke vid krigsrätten.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 27 juli 1945 och yttrade därvid.

Krigsrätten finner i målet mot Roths bestridande icke lagligen styrkt, att Roth under ett besök i september 1943 å Grand hotell i Norrköping i sällskap med bland andra fru W. kysst henne på munnen, eller att Roth vid samma tillfälle föreslagit henne att medfölja honom till ett av honom förhyrt rum i Norrköping, och ogillar förty åklagarens talan mot Roth för brist i anständigt uppförande.

Däremot finner krigsrätten i målet utrett, att Roth under tjänstgöring som chef för en luftbevakningsbataljon dels vid ett flertal tillfällen under år 1943 och början av år 1944 i andra personers närvaro uttalat sig smädligt om Sterner, som i egenskap av chef för luftbevakningscentralen i Linköping varit underställd Roth, i och för dennes tjänst genom att i Sterners frånvaro om honom använda uttrycket »hanlotta», dels ock under en tjänsteresa i bil en dag i oktober 1944 uppträtt otillbörligt mot honom underställda lottorna Inez Hansson och Elly Lundström, vilka åtföljt Roth under resan, genom att under ett måltidsuppehåll i Lilla Krokek klappa Inez Hansson på kinden och under bilfärden därefter taga Elly Lundström om livet.

På grund härav prövar krigsrätten med tillämpning av 33 § strafflagen för krigsmakten samt 4 kap. 1 och 2 §§ allmänna strafflagen rättvist döma Roth jämlikt 91 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten för förolämpning av underordnad krigsman med smädligt yttrande i och för dennes tjänst och oförstånd i tjänsten att undergå disciplinstraff av vaktarrest i åtta dagar.

Regementskrigsrättens utslag har vunnit laga kraft.

37. Fråga om vilka åtgärder må vidtagas mot personal vid försvarsväsendet, som underlåter att avlämna ransoneringskuponger för förkomna beklädnadspersedlar.

I tidningen Aftonbladet för den 25 mars 1944 var intaget en så lydande artikel:

»Skicka kupongerna annars blir ni inkallad!

Tjänstförrättande chefen för ett bevakningskompani i Stockholmstrakten har i åtminstone ett fall använt sig av en ganska olämplig påtryckningsmetod på en glömsk beredskapsman. Härom dagen fick denne ett tjänstebrev av följande lydelse:

'Härmed får jag anmoda Eder omgående insända $1^1/_2$ TA kuponger, som Ni är skyldig att avlämna för en förkommen halsduk.

Jag ser mig i annat fall nödsakad inkalla Eder för fortsatt tjänstgöring.

(Ortsnamn) den 2. mars 1944

(namn)
tjf kompch.'

Aftonbladet har vänt sig till stabschefen i Fo-staben, major Luhr för att få olämpligheten av en dylik metod bekräftad och får svaret:

— För det första får en kompanichef inte använda dylika metoder och för det andra är det bara struntprat, eftersom kompanichefen helt enkelt inte kan kalla in folk utan order från högre ort. Om mannen anmäler saken till kommendanten, görs det utredning, och då kan det bli fråga om disciplinär bestraffning av den felande kompanichefen.

Någonting för MO att titta på kanske?»

Sedan militieombudsmannen med anledning av innehållet i artikeln hos befälhavaren för Stockholms försvarsområde anhållit om utredning, översände denne protokoll, hållet vid förhör med värnpliktige löjtnanten Henning Flyrin. Vid förhöret anförde Flyrin: Han medgåve, att han tillställt värnpliktige nr 560-20-22 K. G. Ahlström en skrivelse av sådant innehåll, som framginge av tidningsartikeln. Ahlström hade från och med den 13 december 1943 varit inkallad till tjänstgöring vid det fältförband, för vilket Flyrin vore kompanichef. Enligt inkallelseordern skulle Ahlströms tjänstgöringstid ha omfattat tre månader. På grund av ett tillfälligt överskott på personal hade Ahlström emellertid blivit hempermitterad redan den 12 februari 1944 och hade sålunda fullgjort endast två månaders tjänstgöring. Då Ahlström å utryckningsdagen skolat lämna in sina persedlar, hade han saknat en halsduk, vilken han ersatt. Ahlström hade emellertid icke vid tillfället kunnat erlägga en och en halv textilpoäng, som han på grund härav varit skyldig att lämna. Ahlström, som icke vid inryckningen avlämnat några som helst ransoneringskort till kompaniet, hade såsom skäl härtill uppgivit, att han förlorat sina ransoneringskort, vilket förhållande Flyrin anmält till vederbörande kristidsnämnd. Då Flyrin vid nu ifrågavarande tillfälle

tillfrågat Ahlström, om denne även tappat textilkortet, hade Ahlström uppgivit, att så icke vore fallet samt att han hade detta kort förvarat i sin bostad och snarast skulle tillställa kompaniet de felande kupongerna. Flyrin hade då för att få den förkomna halsduken redovisad själv erlagt de felande textilpoängen. I slutet av februari 1944 hade Flyrin till Ahlström avsänt en skrivelse med begäran, att Ahlström måtte insända de felande kupongerna. Detta brev hade den 1 mars 1944 återkommit såsom obeställbart. Sedan Flyrin erhållit klarhet angående Ahlströms adress, vilken icke varit riktigt uppgiven till kompaniexpeditionen, hade Flyrin tillställt Ahlström ett nytt brev, vilket varit av den lydelse, som framginge av tidningsartikeln. Flyrin ansåge sig ha rätt att inkalla Ahlström till fortsatt tjänstgöring dels enär Ahlström vid sin senaste tjänstgöringsperiod fått rycka ut en månad tidigare än egenligen varit avsett, och dels enär Ahlström fullgjort en sammanlagd tjänstgöring av endast 196 dagar. Övriga värnpliktiga tillhöriga kompaniet hade fullgjort betydligt längre tids tjänstgöring. Detta förhållande hade Ahlström känt väl till och borde därför icke ha ansett det i skrivelsen omnämnda inkallandet till fortsatt tjänstgöring såsom något märkvärdigt. Även om Ahlström icke häftat i skuld för textilkupongerna, skulle han ha blivit inkallad under den närmaste tiden. Ahlströms underlåtenhet att redovisa textilkupongerna hade endast varit en bidragande orsak till att han kunde komma att inkallas tidigare än som varit avsett. Flyrin ställde sig frågande till huru ett mellanhavande som ifrågavarande skulle kunna klaras upp, om ingen påtryckning finge göras för att förmå vederbörande att redovisa erforderliga ransoneringskuponger.

Sedan militieombudsmannen anhållit om försvarsområdesbefälhavarens yttrande rörande Flyrins befogenhet att inkalla personal till tjänstgöring, anförde nämnde befälhavare: I generalorder nr H 1231/1942 meddelades föreskrifter rörande redovisning, inkallelse till tjänstgöring m. m. av personal i ett beredskapsläge, där förbanden helt eller delvis vore krigsorganiserade men i viss utsträckning »förpuppade» i fältdepåer. Häri lämnades föreskrifter angående åtgärder bland annat för återinkallelse av personal, som vore hempermitterad från fältdepå. Härav framginge, att sådan återinkallelse finge verkställas av chefen för vederbörande fältdepå (kompanichef m. fl.). Enär här ifrågavarande förband tillhörde den kategori, som berördes i generalordern, vore kompanichefen skyldig att verkställa återinkallelse av hempermitterad personal.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 16 april 1945 till försvarsområdesbefälhavaren.

I ett av statens livsmedelskommission den 13 mars 1942 utfärdat cirkulär (nr 670) med bestämmelser angående extra tilldelning av textilvaror till viss personal vid försvarsväsendet m. m. stadgas bland annat, att, där kronan tillhörig beklädnadspersedel eller annan textilvara, som utlämnats till begagnande av person i försvarsväsendets tjänst, förkommit, den, som befin-

nes gentemot kronan ersättningsskyldig för den bortkomna varan, är skyldig att från honom tilldelat allmänt inköpskort för textilvaror avstå inköpskuponger för (i allmänhet) varans hela poängvärde. Kupongerna skola avlämnas till den militära myndighet, till vilken ersättning för varan skall inbetalas.

Där någon som innehar inköpsbevis, som rätteligen tillkommer annan person eller som enligt meddelade bestämmelser skola redovisas till handlande eller myndighet, vägrar att överlämna beviset till rätte innehavaren eller att fullgöra nämnda redovisningsskyldighet, kan ingripande mot honom ske med stöd av kungörelsen den 16 januari 1942 (nr 10) angående återkallande av inköpskort m. m. Enligt nämnda kungörelse samt i anslutning därtill av livsmedelskommissionen den 24 augusti 1943 meddelade föreskrifter (cirkulär nr 1475) gäller härom bland annat följande: Vederbörande kompanichef eller därmed jämställd befattningshavare skall till kristidsnämnden i den ort, där militärförbandets depå är belägen, lämna regelbundna uppgifter angående namn och adress å den personal, som försummat att fullgöra sin skyldighet att till vederbörande militäre befattningshavare avlämna personkort och inköpskort. Sådan uppgift skall avgivas senast den 5 i varje månad och avse de personer, som under nästföregående månad gjort sig skyldiga till sådan underlåtenhet. Kristidsnämnd, till vilken inkommit dylik uppgift, har att verkställa utredning i ärendet och därefter meddela beslut i detsamma. Beslut om återkallande av person- eller inköpskort skall avfattas skriftligen samt tillställas den, för vilken kortet återkallats, i rekommenderat brev tillika med anmodan att inom viss angiven kortare tid överlämna kortet, därest fråga är om personkort, till den kristidsnämnd, som utställt kortet, men eljest till den myndighet, som meddelat beslutet. Efterkommes ej av kristidsnämnd meddelat beslut om återkallande av personkort eller inköpskort, skola handlingarna i ärendet ofördröjligen översändas till vederbörande centrala kristidsmyndighet, som efter prövning av omständigheterna i varje särskilt fall kan förelägga den tredskande lämpligt vite. Skulle ej heller vitesbeslutet efterkommas, har kristidsnämnden att efter utgången av den tid, som angivits i beslutet, anmäla förhållandet till den centrala kristidsmyndigheten, som gör framställning om vitets utdömande hos länsstyrelsen. Person- eller inköpskort, som efter återkallelse överlämnats till kristidsnämnd, skall av nämnden överlämnas till kompanichefen. — Det kan anmärkas, att livsmedelskommissionen i nämnda cirkulär även föreskrivit, att militära inköpskort (militärt fritidskort och särskilt militärt inköpskort avsett för tjänstledighet och permission om 4—28 dagar) må utlämnas endast till personal, som fullgjort dem åliggande skyldighet att till kompanichefen överlämna sina vanliga inköpskort.

Ovannämnda av livsmedelskommissionen den 24 augusti 1943 meddelade föreskrifter torde böra tillämpas såväl i de fall, där vederbörande försummat att vid fullgörande av militärtjänstgöring avlämna personkort eller inköpskort för livsmedel, som när som i förevarande fall en värnpliktig är skyldig att för förkommen klädespersedel avstå inköpskuponger från honom

tilldelat inköpskort för textilvaror men underlåter att fullgöra denna skyldighet. Flyrin hade sålunda, därest Ahlström icke inom viss av Flyrin bestämd tid till denne för avskiljande av erforderligt antal kuponger avlämnat Ahlström tilldelat inköpskort för textilvaror, bort anmäla förhållandet till vederbörande kristidsnämnd. Flyrins förfarande att av honom tilldelat inköpskort för textilvaror för Ahlströms räkning förskottera det erforderliga antalet kuponger torde icke i och för sig stå i överensstämmelse med gällande ransoneringsförfattningar (se livsmedelskommissionens cirkulär nr 1428 s. 25—26). Att med hot om inkallelse till militärtjänstgöring försöka förmå vederbörande att fullgöra sin ifrågavarande skyldighet är givetvis helt otillåtet. Genom att Flyrin för egen räkning trätt emellan och förskotterat de erforderliga textilkupongerna synes Ahlströms skyldighet härutinnan närmast vara en skyldighet mot Flyrin personligen. Under sådana förhållanden förefaller mig Flyrins tillvägagångssätt vara än mera anmärkningsvärt. Det synes nämligen innebära, att Flyrin allenast för tillgodoseende av sitt eget rent privata intresse sökt utnyttja sin befogenhet att inkalla Ahlström till militärtjänstgöring. Även om Flyrin härvid ansett sig, åtminstone indirekt, främja ett allmänt intresse, måste Flyrins förfarande ingiva allvarliga betänkligheter. En för den enskilde så djupt ingripande åtgärd som inkallelse till militärtjänstgöring måste med nödvändighet handhavas strängt sakligt. Inkallelse till militärtjänstgöring får i allmänhet ske endast, när så är av rent militära skäl påkallat, varvid man emellertid bör eftersträva att erhålla en i möjligaste mån jämn fördelning av beredskapsbördorna. Andra synpunkter torde få vinna beaktande endast där så uttryckligen föreskrivits. Så är t. ex. fallet i fråga om inkallelse för verkställande av den inkallade ålagd bestraffning (se Tjänstemeddelanden för lantförsvaret 1943, avd. A, s. 343). Att Ahlström på grund av den sammanlagda tid han fullgjort beredskapstjänstgöring i jämförelse med övriga värnpliktiga vid förbandet eller av annan anledning varit i tur att ånyo inkallas gör icke Flyrins förfarande mindre oriktigt. Med hänsyn till nämnda omständigheter torde nämligen Flyrins meddelande till Ahlström, att, därest ifrågavarande textilkuponger icke av Ahlström insändes, Flyrin såge sig nödsakad inkalla Ahlström till fortsatt tjänstgöring, lätt kunna uppfattas så, att Flyrin, därest kupongerna insändes, skulle obehörigen underlåta inkalla Ahlström till tjänstgöring, oaktat så vid ett riktigt handhavande av inkallelserna bort ske. Därest inkallelseärendena ej behandlas utan hänsynstagande till ovidkommande intressen, kan befaras att tilltron till de militära myndigheternas oväld allvarligt rubbas.

I detta sammanhang vill jag även erinra om krigshovrättens utslag den 29 mars 1945 på besvär av värnpliktige nr 308-73-24 Olof Oskar Hedmark. Av handlingarna i nämnda mål framgår, att Hedmark — som inkallats till militärtjänstgöring med inryckningsdag den 1 juli 1944 och som det enligt gällande bestämmelser ålegat att vid inryckningen överlämna, bland annat, inköpskort GS 4 med tillhörande kuponger till militärbefälet — rapporterats, för det han före inryckningen klippt bort samtliga H-kuponger å inköpskor-

tet, samt att dåvarande befälhavaren för Stockholms försvarsområde, generalmajoren Hugo Cederschiöld, i anledning härav jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten ålagt Hedmark att för tjänsteförsummelse hållas i vaktarrest åtta dagar. Krigshovrätten fann det visserligen av utredningen framgå, att inköpskortet, som Hedmark vid inryckningen överlämnat till vederbörande militärbefäl, därvid saknat samtliga H-kuponger. Enär emellertid detta förhållande — även om detsamma mot Hedmarks bestridande skulle kunna läggas honom till fast — likväl icke vore av beskaffenhet, att Hedmark därigenom gjort sig skyldig till fel i sin tjänst vid krigsmakten eller begått annat brott, som omnämndes såsom straffbart enligt strafflagen för krigsmakten, samt Cederschiöld förty icke varit behörig att upptaga målet till bedömande, blev överklagade straffbeslutet av krigshovrätten undanröjt. — Krigshovrättens ställningstagande i nämnda mål torde grundas därå, att skyldigheten att avlämna ransoneringskort är en allmän medborgerlig plikt, som icke — för den som fullgör militärtjänstgöring — kan anses innefatta även en militär tjänsteplikt. Detta synes innebära, att militär befälhavare vid underlåtenhet att avlämna ransoneringskort — såvida ej på grund av att uttrycklig order om kortens avlämnande givits brott mot krigslydnaden får anses föreligga — kan ingripa mot vederbörande endast med stöd av ovannämnda kungörelse den 16 januari 1942 och på sätt i livsmedelskommissionens i anslutning härtill utfärdade föreskrifter angives. Detta hindrar givetvis ej, att militärbefäl, som har att enligt av livsmedelskommissionen utfärdade föreskrifter omhändertaga den tjänstgörande personalens ransoneringskort och i viss ordning makulera härtill hörande kuponger, därvid måste anses handla i tjänsten och sålunda för försummelse härutinnan kan vara förfallet till ansvar enligt strafflagen för krigsmakten.

Med hänsyn till vad ovan anförts finner jag Flyrins ifrågavarande förfarande giva vid handen en allvarlig brist på omdöme.

Militieombudsmannen kunde därför icke underlåta att beivra, vad Flyrin sålunda låtit komma sig till last. Eftersom det å andra sidan icke syntes erforderligt att bringa frågan om ansvar under krigsrätts prövning, ansåg sig militieombudsmannen kunna inskränka sig till att för försvarsområdesbefälhavaren, som torde äga den disciplinära bestraffningsrätten över Flyrin, anmäla denne till erhållande av disciplinär bestraffning.

* *
*

I skrivelse den 4 maj 1945 anmälde försvarsområdesbefälhavaren, att han den 27 april 1945 jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i tjänsten ålagt Flyrin disciplinstraff av arrest utan bevakning i fyra dagar.

Bestraffningsbeslutet har icke överklagats.

38. Obehörigt beordrande av inskränkning i telefontrafiken.

I tidningen Journalisten för mars månad 1944 förekommo två i hithörande delar så lydande artiklar.

»Militär förhandscensur.

Egendomligt utslag av det önskade samarbetet militär—press. Om det är någon som tror att vi hittills lyckligt sluppit ifrån förhandscensur här i Sverige så tar han gruvligen fel. — I samband med den nyligen timade fjälltragedin i Härjedalen föll det på min olyckliga lott att, dagen efter den av försvarsstaben utfärdade kommunikén om olyckan, i läsekretsens förståeliga intresse söka komplettera densamma med en och annan glimt ifrån dödsmarschen och spaningarna efter de båda saknade soldaterna. Till den ändan ringde jag upp bl. a. en kronoarrendator i Bruksvallarna som haft kontakt med ett par man i den civila räddningspatrullen från denna fjällby. Samtalet hade icke pågått länge förrän vi avbrötos av en hetsig röst, som upplyste att jag skulle inhämta alla upplysningar om olyckan hos ledningen. Rösten tillhörde en av de militära signalister som utsetts att under manövern assistera telefonisten på den civila växeln. Min invändning, att han inte hade rätt att hindra ett samtal med en abonnent, vad samtalet än gällde, besvarades med ett nytt morrande och med att samtalet helt enkelt kopplades ur. Ett par timmar senare, sedan jag av telegrafingenjören i Östersund fått bekräftelse på att militären inte hade rätt att koppla ur samtal med civila abonnenter, gjorde jag ett nytt försök att få kontakt med kronoarrendatorn men med samma negativa resultat. På kvällen gjorde jag en ny påringning till samma abonnent och hade nu för kontrollens skull begärt att tjänstgörande vaktföreståndaren på telefonstationen i Östersund skulle avlyssna samtalet. Även nu, så fort det blev klart att samtalet gällde fjällolyckan, blev jag på ett om möjligt ännu bryskare sätt avbruten av signalisten i växeln: 'Har jag inte sagt, att ni inte får göra några frågor om olyckan i telefon! Ni skall ringa ledningen!' Samtidigt bad mannen i växeln i samma ton att få veta mitt namn och den tidning jag tillhörde. Samtidigt som jag med nöje lämnade honom begärda uppgifter frågade jag vem som beordrat honom att bryta telefonsamtal med civila abonnenter. Det hade ortskommendanten, fänriken den och den gjort. 'Ni skall vända er till ledningen, hör ni inte det?' Efter denna upplysning ringde jag övningsledningen och fick kontakt med en major, för vilken jag relaterade det inträffade och som jag frågade om ordern att stoppa samtalen i fråga var autentisk. Svaret hade ungefär följande innehåll: 'Signalisten och fänriken ha handlat rätt. Förbud har utfärdats mot att lämna några som helst uppgifter angående övningen. Beträffande olyckan har en kommuniké utfärdats genom ledningens försorg och ni tidningsmän bör ju veta att ni skall hålla er till denna. Något utöver kommunikén bör inte skrivas av hänsyn till de anhöriga.' Väl vetande att ett resonemang i principfrågan var lönlöst och i varje fall inte kunde leda till något underlättande av möjligheterna att få uppgifter av de civila tackade jag för upplysningen och ringde

av. Det bör tilläggas att jag blev mycket älskvärt bemött och att majoren i fråga är raka motsatsen till någon fantasilös militärbyråkrat. På min förfrågan efter detta samtal hos stabschefen i andra militärområdet, majoren Burman, som också delgavs historien om telefonspärren medgav denne, att vederbörande överskridit sina befogenheter, när de brutit samtalen — 'även om det givetvis skedde i bästa välmening'. Att begreppen om den militära censurrätten äro rätt dimmiga bland försvarets män vittnade också en episod vid arménanövern i Jämtland för två år sedan om. Det var här fråga om ett försök från militärt håll att stoppa all publicitet om det sorglustiga intermezzot med tillfångatagandet av landshövdingen i Östersund, vilken skrivspärr presskvarterets chef enligt en hög officer i övningsledningen skulle haft rättighet att ålägga tidningsmännen. Det kanske inte skulle skada att försvarsstabens pressdetalj skriver ihop en handledning i censurfrågan som kunde spikas upp på expeditionerna.

Sven Sedvallson.»

»Sen och otillfredsställande kommuniké.

Journalisten har mottagit även följande inlägg rörande den militära telefoncensuren vid Härjedalsolyckan. Då det på sitt sätt ger en ytterligare belysning åt det inträffade återges även det. — Tidningarna och militären ha nu återigen varit i kontakt med varandra, vid olyckan i Härjedalsfjällen, och det på ett sätt, som man inte kan undgå att kommentera. Kl. 18 tisdagen den 6 kom genom TT det meddelande från försvarsstaben, vari omtalades att en av de försvunna hittats död av ett par turister vid namn Krantz och Larsson, f. ö. samma män som dagen förut funnit de två i plutonen, som kunde räddas till livet. På försvarsstabens pressdetalj kände man inte närmare till de två räddarnas identitet och därför började från stockholmstidningarnas redaktioner telefonjakten runt västra Jämtland och Härjedalen. Rader av ilsamtal beställdes till turiststationer och fjällstugor, ett företag som också — enligt vad morgonen därpå visade sig — hade givit resultat: man hade lyckats identifiera båda och t. o. m. i ett par fall kunnat plocka fram porträtt av den ene. Men tro icke att dessa högst lojala telefonförfrågningar fingo försiggå ostörda. 'Vad talar ni om?' löd den fråga som plötsligt stacks in i samtalet. På reporterns förklarliga undran över avbrottet kom beskedet: 'Vi ha order av kommendanten i X-vallarna att stoppa alla samtal från pressen som gäller förfrågningar angående de försvunna.' Om jag inte felaktigt erinrar mig den signalinstruktion som det för inte länge sedan var min skyldighet att kunna, går militärsamtal före privata, en företrädesrätt som är fullt tillräcklig för att förhindra att icke t. ex. för spaningsarbete livsviktiga samtal försenas. Men därifrån och till att införa censur av samtal utväxlade över telegrafverkets stationer är ett litet för långt steg.

G.»

Med anledning av artiklarnas innehåll anhöll militieombudsmannen att militärbefälhavaren för andra militärområdet ville inkomma med utredning rörande det i artikeln omförmälda ingreppet i den allmänna telefontrafi-

ken. Militärbefälhavaren, generalmajoren C. H. Tottie, inkom med den begärda utredningen, av vilken inhämtades följande.

I ett eget yttrande anförde Tottie bland annat: Vid vinterfälttjänstövningen den 1—den 8 mars 1944 hade bland andra fänriken Curt von Essen, Norrlands artilleriregemente, tjänstgjort såsom underkommendant i Bruksvallarna. von Essens ursprungliga uppgift hade varit att biträda kommendanten i Funäsdalen med ordnandet av förläggning, förplägnad, biltransporter med mera för ett antal militära åskådare ur högkvarteret, inkvarterade i och i närheten av Bruksvallarnas turiststation. Han hade därvid jämlikt särskilda övningsbestämmelser blivit orienterad, att meddelanden om övningen icke fått lämnas till utomstående (t. ex. pressen). Av signalförbindelserna inom övningsområdet hade för ledningen disponerats bland annat huvudsignalstationen i Funäsdalen och undersignalstationen i Bruksvallarna, vilka stationer betjänats av militär personal för överbringande av tjänstemeddelanden mellan ledningen och vid förbanden tjänstgörande stridsdomare. I samband med att ett i övningen deltagande kompani den 4 mars under snöstorm förlorat fem man inom området Ramundberget—Klinken—Helagsfjället—Skärkdalen—Bruksvallarna, hade av ledningen organiserats bland annat vissa räddningsdetachement, som med utgångspunkt från Bruksvallarna skulle genomsöka området norr därom. von Essen hade härvid biträtt med organiserande av förplägnad, transporter med mera för dessa detachement samt med upprättande av sjukkvarter i Bruksvallarnas skola för vården av de återfunna delarna av kompaniet i fråga i väntan på deras avtransport med bil till sjukkvarteret i Ljusnedal. En mycket stor belastning hade uppstått å det lokala telefonnätet (två landsledningar) mellan den militära ledningen i Funäsdalen och Bruksvallarna för att »order och rapporter rörande räddningstjänsten skulle kunna överbringas på snabbast möjliga sätt». Arbetet hade pågått oavbrutet från den 4 mars klockan 1000 till den 7 mars klockan 2100, då det sista offret för snöstormen påträffats. Sedan pressen den 5 mars genom försvarsstabens pressdetalj orienterats om olyckan, hade olika tidningars korrespondenter börjat att per telefon söka skaffa sig ytterligare upplysningar om olyckan från civila abonnenter i närheten av Bruksvallarna. Dessa rikssamtal hade brutit för räddningstjänsten betydelsefulla lokala samtal. von Essen hade därvid ingripit — väl medveten om att han överskridit sina befogenheter — för att till räddningstjänstens fromma söka giva de militära samtalen företräde. Enligt vad övningsledaren meddelat hade varken från hans eller stabschefens sida utfärdats någon order, som kunnat föranleda det beklagliga ingreppet i den allmänna telefontrafiken. Av det anförda framginge, att ingreppet helt finge stå för von Essens räkning samt att denne överskridit sina befogenheter. En av de tjänstgörande signalisterna — volontären nr 5064-1-43 Ohlsson — syntes likaledes ha överskridit sina befogenheter, dock såvitt framginge i syfte att efter bästa förmåga följa von Essens order.

Vid förhör uppgav von Essen: Bruksvallarnas telefonväxel hade vid tillfället varit besatt av militär personal ur Signalregementet, von Essen hade

givit personalen order om att upplysningar angående fälttjänstövningarna (även olyckshändelserna) skulle lämnas av ledningen samt att samtal till ortsbefolkningen, vilka kunde misstänkas handla om fälttjänstövningarna, skulle hänvisas till huvudsignalstationen i Funäsdalen. Anledningen till att von Essen givit denna order hade varit, att det visat sig, att Bruksvallarnas växel, som hade endast två förbindelser till Funäsdalens växel, skulle bli alltför hårt belastad, därest civil trafik ägde rum i obegränsad omfattning. Därigenom skulle ett snabbt ingripande i räddningsarbetet från övningsledningen försvåras. Interurbana samtal hade brutit övningsledningens pågående lokala samtal, som varit nödvändiga för räddningsarbetet. Dessutom hade von Essen ansett, att okontrollerbara rykten, som han redan i ett tidigt skede tyckt sig förmärka, bort sättas i sitt rätta sammanhang. von Essen hade vetat, att endast övningsledningen i Funäsdalen känt till alla fakta. Några order om att pågående samtal skulle brytas hade von Essen icke givit. Först å dagen för förhöret — den 15 mars 1944 — hade von Essen fått kännedom om att samtal brutits. Hade han i tid fått reda på att så skett, hade han givetvis ingripit. von Essen beklagade, att han måst göra ingrepp i den civila trafiken.

Undersignalstationen i Bruksvallarna hade vid ifrågavarande tillfälle betjänats av Ohlsson och volontären nr 5015-1-45 Andersson.

Ohlsson förmälde vid förhör: Vid ett tillfälle, då han tjänstgjort i telefonväxeln, hade en tidningsman ringt och begärt upplysningar om den inträffade olyckan. Då Ohlsson hänvisat till ledningen i Funäsdalen, hade tidningsmannen begärt nummer 2. Det samtal, som därefter följt med abonnenten å nämnda nummer, hade Ohlsson ansett sig kunna avlyssna, enär han undertecknat vederbörlig edsförbindelse. Ohlsson hade därvid hört, att en del upplysningar lämnats av abonnenten. Vid detta tillfälle hade Ohlsson icke gjort något ingripande, men han hade ringt till von Essen och frågat denne, om tidningsmännen finge telefonera till civilbefolkningen och inhämta upplysningar. von Essen hade förklarat, att sådant icke finge förekomma, och hade givit order om att alla, som ringde, skulle hänvisas till huvudsignalstationen i Funäsdalen. Senare hade samme tidningsman åter ringt — Ohlsson hade känt igen honom på rösten — och begärt samma nummer som förut. Ohlsson hade hänvisat tidningsmannen till huvudsignalstationen i Funäsdalen, men då denne vidhållit sin begäran, kopplat honom till numret i fråga. Ohlsson hade avlyssnat samtalet, ingripit i detta och framhållit, att upplysningar om olyckan icke finge lämnas, samt ånyo hänvisat tidningsmannen till huvudsignalstationen. Sedan Ohlsson därpå brutit samtalet, hade han ringt till abonnenten och meddelat, att denne ej finge lämna upplysningar om olyckan till tidningsmännen, utan sådana skulle lämnas av huvudsignalstationen i Funäsdalen. Ohlsson hade icke reflekterat över sin befogenhet att bryta samtal utan hade ansett, att det varit hans skyldighet att göra det på grund av den order han fått av von Essen.

Andersson uppgav, att han vid ifrågavarande tillfälle varit passfri men

uppehållit sig i samma rum som Ohlsson. Andersson hade ej hört von Essens ordergivning.

I förhörsprotokollet hade majoren Erik Stackelberg tillagt följande: Militär växelpost, som betjänade telegrafverkets (civil) växel, finge varken neka att uppkoppla ett begärt civilt samtal eller avbryta ett pågående sådant. I förevarande fall syntes posten ha handlat enligt givna order ehuru formellt felaktigt. Han vore edsvuren.

Med anledning av Ohlssons uppgifter hördes von Essen på nytt, varvid han förmälde: På signalistens fråga, huruvida tidningsmännen finge ringa till civilbefolkningen och inhämta upplysningar om olycksmarschen, hade von Essen svarat: »Alla upplysningar lämnas av ledningen, och samtal, som kunna tänkas beröra olyckan, skall ej släppas fram över Bruksvallarna.» Med denna order hade von Essen avsett låta signalisterna ingripa enbart i samband med samtalsbeställning; von Essen hade icke närmare reflekterat över det tekniska förfarandet vid orderns verkställande. Det bärande skälet för von Essens handlingssätt hade varit signalnätets alltför hårda belastning, därest civil trafik ägt rum i obegränsad omfattning under räddningsarbetet. Därigenom skulle för räddningsarbetet viktiga militära samtal ha försenats.

Majoren Nils E. Bouveng anförde i ett yttrande: Någon gång mellan klockan 1800 och 1900 den 7 mars 1944 hade redaktören Sedvallson ringt till Erikssons pensionat i Funäsdalen och önskat tala med övningsledningen. Som någon av ledningens personal icke funnits tillstädes men Bouveng såsom f. d. stridsdomare känt sig i viss mån tillhöra ledningen, hade han tagit emot samtalet och fått höra vad som förekommit. Hans personliga inställning till pressens nyhetsfiske och ständiga försök att göra sensation och pengar av andra människors olycka hade gjort, att han till Sedvallson yttrat, att han ansåge von Essen och signalisten ha handlat riktigt. Bouveng ville emellertid understryka, att han icke talat som representant för övningsledningen utan endast för egen del; han trodde sig kunna påstå, att han framhållit för Sedvallson, att det vore hans personliga uppfattning dels att von Essen och signalisten handlat riktigt, och dels att man av hänsyn till de efterlevande borde undvika skriverier, som ginge vid sidan av de officiella kommunikéerna. Bouveng hade även framhållit, att journalisterna hade att vända sig till försvarsstabens pressdetalj. Samtalet hade förts i en mycket kordial ton, och Bouveng hade icke kunnat tro, att Sedvallson skulle ha uppfattat hans yttrande såsom kommande från ledningen, eftersom han ju rått denne att vända sig till stabschefen. Beträffande »principfrågan», som Sedvallson talade om i sin tidningsartikel, så hade de ömsesidigt konstaterat, att de hade olika åsikter, varför det ej lönade sig att diskutera denna.

I en bifogad promemoria anförde inspektören för signaltrupperna, översten G. Hain, bland annat följande: En granskning ur signaltekniska synpunkter av i ärendet föreliggande uppgifter gåve vid handen, att räddningsarbetets effektivitet bedömts vara i hög grad beroende av att de båda ledningarna mellan Funäsdalens och Bruksvallarnas växelstationer icke blocke-

rades av privata samtal. Detta förhållande syntes ha föranlett von Essens order och Ohlssons därpå grundade ingripande mot Sedvallsons upprepade försök att komma i förbindelse med viss abonnent under Bruksvallarnas växelstation. Nämnda blockeringsrisk sammanhängde påtagligen med gällande bestämmelser för företrädesrätt. Den i tidningsartikeln förekommande uppgiften, att militärsamtal skulle ha företrädesrätt före privatsamtal, vore helt och hållet oriktig, enär beteckningen »militärsamtal» endast innebure, att kostnaderna debiterades militär myndighet. Beträffande företrädesrätt hade förhållandet i verkligheten varit det, att samtal från Stockholm, Östersund med flera stationer till abonnent under Bruksvallarnas växelstation haft karaktären av rikssamtal och sålunda skolat föranleda brytning av pågående lands- och lokalsamtal mellan Funäsdalen och Bruksvallarna. Det syntes uppenbart, att för räddningsarbetet erforderlig trafik härigenom kunnat försvåras, om antalet interurbansamtal blivit stort. Ohlssons uppfattning om hans rättighet att avlyssna samtalet vore icke riktig. Växelpost finge endast genom avlyssning övertyga sig om huruvida samtal pågingе eller ej. Utav yttrande, avgivet av chefen för telegrafverkets sjätte distrikt, M. Wahlström, framginge, att telegrafverkets stationsbefäl i Östersund bort omedelbart ha vidtagit åtgärder för att undanröja Ohlssons felaktiga uppfattning av innebörden av von Essens order i vad den avsett brytandet av civila samtal. Hade så skett, skulle rättelse ha vunnits redan på ett tidigt stadium.

Vid promemorian funnes fogade bestyrkta avskrifter utav Wahlströms yttrande samt yttranden av telegrafkommissarien Einar Marklund och kontrollören Nils Åkerlind, båda i Östersund, ävensom av telegrafkommissarien Valborg Lundbäck i Sveg.

Åkerlinds yttrande var av följande innehåll: Tisdagen den 7 mars 1944 hade en person, som uppgivit sig vara journalist, ringt upp Åkerlind och meddelat, att han haft ett samtal till en person i Bruksvallarna men att samtalet blivit brutet av militären därstädes. Han hade velat, att Åkerlind skulle se till att samtalen icke bleve brutna i Bruksvallarna. Åkerlind hade upplyst, att Bruksvallarna tillhörde Svegs redovisningsområde, varför telegrafkommissarien där vore den, som närmast kände till förhållandena i Bruksvallarna. Personen i fråga hade då yttrat, att han skulle ringa till nämnde telegrafkommissarie. Därmed hade samtalet varit slut.

Valborg Lundbäck anförde i sitt yttrande: Enligt uppgift av växelstationsföreståndерskan i Bruksvallarna hade den militäre signalisten avbrutit samtal mellan Östersundsposten i Östersund och abonnenten nr 2 i Bruksvallarna samt yttrat: »Avbryter samtalet, ni får vända er till Hs i Funäsdalen (ledningen för huvudstationen i Funäsdalen) för upplysningar om saken.» Därefter hade signalisten sagt till föreståndерskan, att han hade befogenhet att avlyssna och avbryta samtal samt att nämnde abonnent lämnat felaktiga uppgifter angående fjällolyckan. Journalisten i fråga hade sent på kvällen den 7 mars 1944 ringt till Valborg Lundbäcks bostad. Valborg Lundbäck hade beklagat det skedda, men då vinterfälttjänstövningarna och således även den militära betjäningen av stationerna slutat den 7 mars på kvällen,

hade hon icke gjort något åt saken. På morgonen den 8 mars hade hon talat med föreståndersken i Bruksvallarna. Då hade den militära personalen avrest därifrån.

Marklunds yttrande var så lydande: Föreståndersken för växelstationen i Bruksvallarna uppgåve, att en journalist ringt upp henne från Östersundsposten och bett henne vara inne på ett samtal, som han beställt till Bruksvallarna, så att hon eventuellt skulle kunna tjänstgöra som vittne. Härtill hade föreståndersken svarat, att hon på grund av sekretessplikten ej finge vittna om samtalets innehåll men att hon kunde stå till tjänst med att konstatera, huruvida samtalet bleve brutet. Journalisten hade icke begärt, att hon skulle söka förhindra en brytning. På grund av brådskande göromål hade hon emellertid icke blivit i tillfälle att personligen kontrollera samtalet, varför hon anmodade den expedierande telefonisten göra det. Denna hade sedan anmält till föreståndersken, att samtalet blivit brutet. Senare på aftonen hade samme journalist åter ringt upp föreståndersken och frågat, om det konstaterats, att samtalet brutits. Föreståndersken hade svarat jakande härtill. Någon annan framställning hade icke gjorts av journalisten. Allt detta hade tilldragit sig under eftermiddagsvakten den 7 mars 1944. Åkerlind hade på fråga icke kunnat erinra sig, vilken tid på dagen han blivit uppringd; han trodde emellertid, att det skett på förmiddagen, alldenstund han icke kunde minnas sig ha varit på stationen under eftermiddagen. Marklund kunde icke erinra sig, att han själv fått del av saken, förrän chefen för telegrafverkets militärbyrå ringt och meddelat, att det varit tidningsskriveri om brutna samtal till Bruksvallarna. Av samtalet hade Marklund förstått, att ifrågavarande station stått under militärt befäl. Han hade ansett det vara väl sent att rapportera förhållandet.

Wahlström förmälde i det av honom avgivna yttrandet: Av Valborg Lundbäcks uppgifter framginge, att kontrollören i Östersund hänvisat journalisten ifråga att tala med telegrafkommissarien i Sveg, under vilken stationen i Bruksvallarna hörde, samt att telegrafkommissarien därstädes inskränkt sig till ett beklagande av det skedda. Enligt Wahlströms mening vore detta förfaringssätt icke riktigt. Stationsbefälet i Östersund hade icke bort hänvisa till adresstationen utan i stället taga hand om ärendet genom att vända sig till telegrafkommissarien i Sveg. Endera av dessa hade sedan genom hänvändelse till vederbörande lokala militärbefäl bort söka få rättelse i den militära personalens felaktiga inställning om rätt för denna personal att bryta eller censurera telefonsamtal å telegrafverkets ledningar. Hade militärbefälet vägrat vidtaga rättelse, så hade saken bort rapporteras till Wahlström, varefter denne haft att vända sig till militärbefälhavarens stab. Genom översändande av kopia utav sitt yttrande hade Wahlström meddelat sin uppfattning till telegrafkommissarierna i Östersund och Sveg. För sin del hade Wahlström icke erfarit något i ärendet, förrän tidningsurklippet kommit honom tillhanda. Vid samtal med personal, tillhörande militärbefälhavarens stab, hade konstaterats, att denna vore fullt medveten om att censur från militär sida å verkets stationer icke vore medgiven. — Rörande de militära

myndigheternas disposition av växelstationerna i fjällområdet i västra Härjedalen och västra Jämtland kunde han slutligen upplysa, att militärbefälhavaren för andra militärområdet efter framställning erhållit sedvanligt medgivande att för övningar disponera ett flertal stationer — bland dem Bruksvallarna — under tiden den 27 februari — den 9 mars 1944.

Vid ett å militieombudsmansexpeditionen med korpralerna vid Signalregementet nr 5064-1-43 Nils Ivar Bungesjö (förut Ohlsson), född den 13 januari 1923, och nr 5015-1-45 Stig Eilert Andersson, född den 27 augusti 1925, företaget förhör uppgåvo Bungesjö och Andersson till en början sammanstämmande följande: De vore stamanställda vid Signalregementet, där de den 1 oktober 1942 påbörjat sin volontärutbildning. Deras signalistutbildning hade varit avslutad med utgången av september månad 1943. De hade deltagit i fälttjänstövningen i Härjedalen under februari—mars 1944. Tidigare hade de endast deltagit i en fälttjänstövning med enbart signaltrupper. Den 26 februari 1944 hade sergeanten Bjurefelt jämte Bungesjö och Andersson ankommit till Bruksvallarna. Bjurefelt hade där omedelbart meddelat föreståndaren för växelstationen, att militär personal skulle helt övertaga betjäningen av växeln, samt för denne företett vederbörligt behörighetsbevis. Av Bjurefelt hade Bungesjö, som var patrullbefälhavare, och Andersson erhållit order att till ett ledigt nummer i växeln inkoppla en talapparat, vilken placerats i ett särskilt rum å växelstationen. Denna apparat skulle stå till förfogande för den militära ledningens personal. Bjurefelt hade givit Bungesjö och Andersson order att sköta växeln. Denna skulle vara öppen dygnet runt, vilket, enär så icke vanligen vore fallet, innebar en viss fördel även för stationens privata abonnenter. Redan samma dag återvände Bjurefelt till Funäsdalen. — Såväl Bungesjö som Andersson hade några gånger tidigare tjänstgjort å telegrafverkets växelstationer. Från Bruksvallarna funnes två ledningar till Funäsdalen samt en ledning till en allmän samtalsstation. Ledningarna till Funäsdalen hade båda samma användning, varför man till exempel icke kunde reservera den ena av dessa ledningar för rikssamtal. Växelstationen i Bruksvallarna hade icke erhållit befogenhet till självständig riksexpedition. — Tisdagen den 29 februari hade fänriken von Essen anlänt till Bruksvallarna, där han skulle tjänstgöra som kommendant. von Essen hade å signalstationen låtit informera sig om huru denna var organiserad samt givit Bungesjö och Andersson order att fortsätta med växeltjänsten. Under de första dagarna av tjänstgöringen vid växelstationen i Bruksvallarna hade knappast förekommit några militära samtal. Det hade ej heller varit många privatsamtal att expediera. Det hade förekommit en del rikssamtal mellan Stockholm och turisthotellet i Bruksvallarna samt en del landssamtal mellan Bruksvallarna och Funäsdalen. Antalet utväxlade samtal hade senare ökat, men trafiken hade icke varit större, än att de tillgängliga förbindelserna väl räckt till. Lördagen den 4 mars hade olyckan blivit känd. Detta hade icke föranlett några särskilda order till signalstationen i Bruksvallarna. Antalet mellan Funäsdalen och Bruksvallarna utväxlade samtal hade emellertid ökats betydligt. Trafiken

hade dock icke varit värre, än att förekommande samtal kunnat expedieras utan större dröjsmål. På söndagskvällen hade det emellertid blivit en viss stockning på nätet. Många förfrusna hade då kommit ned från fjället och förlagts i sjukläger i skolan i Bruksvallarna. Härav hade föranletts många samtal mellan Funäsdalen och Bruksvallarna, d. v. s. så kallade landssamtal. Det hade även förekommit en del rikssamtal mellan ledningens officerare och deras hem.

Bungesjö anförde härjämte: von Essen hade troligen, när han ankommit till Bruksvallarna, frågat Bungesjö och Andersson, om de visste, att de ej till utomstående finge lämna upplysningar angående fälttjänstövningen. De hade härpå svarat, att de väl kände till detta. Bungesjö hade uppfattat von Essens fråga så, att det vore fråga om uppgifter, som signalisterna själva kunde sitta inne med. — Vid några tillfällen på söndagskvällen ävensom på måndagen den 6 mars hade Bungesjö av den militära ledningen i såväl Funäsdalen som Bruksvallarna blivit anmodad att i vissa fall bryta pågående civila landssamtal. Bungesjö hade vid dessa tillfällen gått in på ledningen samt meddelat, att han på grund av brådskande militärt samtal med anledning av fjällolyckan vore tvungen att bryta samtalet. Detta hade för varje fall endast skett på uttrycklig order av överordnad. Troligen hade det i något fall, då Bungesjö erhållit en dylik order, pågått rikssamtal, varför Bungesjö meddelat, att han på grund härav icke kunde bryta samtalet. Vederbörande militär hade ej varit belåten härmed, men Bungesjö trodde icke, att något rikssamtal på grund av dylik framställning blivit brutet. von Essen hade ibland på signalstationen förhört sig om huru de hade det där. Vid ett samtal med von Essen troligen på måndagen hade Bungesjö meddelat von Essen, att det var en stark trafik samt att de på anmodan i vissa fall till förmån för militära samtal brutit pågående landssamtal. von Essen hade härvid förklarat, att det vore nödvändigt att i brådskande fall ordna så, att de militära samtalen finge företräde. Troligen hade Bungesjö vid tillfället påpekat för von Essen, att rikssamtal i varje fall måste gå före andra samtal. Av vad von Essen yttrat hade Bungesjö icke erhållit den uppfattningen, att det varit von Essens mening, att jämväl rikssamtal skulle brytas eller vid beställningarna ej lämnas företräde framför de militära samtalen. På måndagen hade en korrespondent från Östersundsposten ringt och därvid i Bruksvallarnas växel av Bungesjö begärt upplysningar angående olyckan. Sedan Bungesjö hänvisat vederbörande att vända sig till den militära ledningen i Funäsdalen, hade korrespondenten begärt, att Bungesjö skulle sätta honom i förbindelse med någon av ortsbefolkningen. Bungesjö hade i anledning härav genmält, att ortsbefolkningen icke finge lämna några upplysningar samt att sådana skulle lämnas av den militära ledningen. Korrespondenten hade då begärt nr 2, vilken begäran Bungesjö ansett sig skyldig efterkomma, varför han satt korrespondenten i förbindelse med denna abonnent. För att kontrollera, att abonnenten i fråga icke vid samtalet lämnade några felaktiga upplysningar angående olyckan, hade Bungesjö avlyssnat en del av samtalet. Genom detta samtal hade icke föranletts något hinder för

förbindelsen mellan den militära ledningen i Funäsdalen och den i Bruksvallarna. Efter samtalet hade Bungesjö ringt upp von Essen samt meddelat, vad som förelupit ävensom att Bungesjö genom avlyssning konstaterat, att av den civila abonnenten lämnats upplysningar angående olyckan. von Essen hade därvid förklarat, att de som ringde från tidningar skulle hänvisas till ledningen i Funäsdalen och att »det ej finge förekomma, att de inhämtade upplysningar från civilbefolkningen i orten». Under de tider, då Bungesjö betjänat växeln vid Bruksvallarna, hade från flera stockholmstidningar i växeln framställts förfrågningar angående olyckan, och hade Bungesjö i anledning härav hänvisat vederbörande att vända sig till den militära ledningen i Funäsdalen. Såvitt Bungesjö hade sig bekant, hade det endast varit från Östersundsposten, som man i sådant ändamål begärt samtal med någon av civilbefolkningen i orten. Från Östersundsposten hade förekommit tre samtal. Det första hade icke brutits, men det andra hade brutits av Bungesjö och det tredje av Andersson. Bungesjö kunde icke erinra sig, att samtalen vare sig från Östersundsposten eller stockholmstidningarna föranlett några olägenheter för den militära samtalstrafiken. Vid Bungesjös samtal med von Essen hade överhuvud icke varit på tal, att förekommande förfrågningar från pressen kunde inverka störande på räddningsarbetet genom att försvåra förbindelserna mellan den militära ledningen i Funäsdalen och den i Bruksvallarna. Det hade icke varit av sådan anledning som pressen »skulle hållas efter». Bungesjö hade uppfattat von Essens order så, att, därest någon försökte få upplysningar från civilbefolkningen, samtalet skulle brytas. Bungesjö hade icke uppfattat von Essens order angående pressens inhämtande av upplysningar från civilbefolkningen i orten så, att denna order hade något som helst samband med belastningen å telefonnätet. Vid det senare samtalet mellan von Essen och Bungesjö hade icke förekommit något, som kunnat giva anledning till en sådan uppfattning. Bungesjö hade därför uppfattat von Essens tidigare yttrande angående företräde för militära samtal och vad som vid det senare samtalet med von Essen förekommit angående pressen som två helt olika saker. Bungesjö förklarade slutligen, sedan den av honom vid militärt förhör lämnade berättelsen blivit för honom uppläst, att han till alla delar vidhölle nämnda berättelse.

Andersson tillade: Han kunde icke erinra sig, huruvida von Essen efter ankomsten till Bruksvallarna påmint dem om att de icke ägde att till utomstående lämna upplysningar angående fälttjänstövningarna. Andersson hade emellertid väl känt till att han icke varit berättigad att lämna sådana upplysningar. — Måndagen den 6 mars hade Bungesjö efter frukosten berättat för Andersson, att en korrespondent från Östersundsposten ringt och försökt att från ortsbefolkningen erhålla upplysningar angående olyckan samt att Bungesjö i anledning härav ringt till von Essen, som förklarat att ortsbefolkningen icke finge lämna några sådana upplysningar. »Det fick ej förekomma», hade von Essen förklarat. Bungesjö och Andersson hade sinsemellan diskuterat, huru de skulle kunna förhindra, att av ortsbefolkningen lämnades upplysningar om olyckan, samt därvid kommit till det resultatet, att

enda sättet att förhindra detta vore att bryta härom pågående samtal och hänvisa vederbörande att härutinnan inhämta upplysningar från ledningen vid huvudstationen i Funäsdalen. Det hade härvid ej alls varit tal om att pressen skulle förhindras inhämta upplysningar från civilbefolkningen, för att icke förekommande telefonförbindelser skulle därigenom tagas i anspråk till förfång för de för räddningsarbetet nödvändiga förbindelserna mellan den militära ledningen i Bruksvallarna och den i Funäsdalen. Enligt Anderssons bestämda uppfattning hade det endast varit fråga om huru man skulle förhindra, att av civilbefolkningen lämnades upplysningar angående militära förhållanden. — Bungesjö hade sedermera berättat för Andersson, att korrespondenten från Östersundsposten ånyo ringt och begärt samtal med en av civilbefolkningen på orten samt att Bungesjö, sedan han konstaterat, att av den civile abonnenten lämnats upplysningar angående olyckan, brutit samtalet. På måndagen eller tisdagen, då Andersson haft vakten i växeln, hade samme korrespondent ånyo ringt samt därvid begärt nummer 2 i Bruksvallarna. Andersson hade i anledning härav kopplat upp det begärda samtalet, vilket han därefter avlyssnat. När han förstått, att upplysningar lämnats angående militära förhållanden, hade han gått in på linjen och meddelat, att dylika upplysningar ej finge lämnas av civilbefolkningen, varefter han givit korrespondenten anvisningar om huru denne skulle komma i kontakt med den militära ledningen vid huvudstationen i Funäsdalen. Samtalet hade därefter brutits av Andersson. Andersson hade icke förmärkt, att förekommande förfrågningar från tidningarna i högre grad inkräktat på den militära ledningens samtal mellan Funäsdalen och Bruksvallarna.

I en den 16 mars 1945 dagtecknad, till chefen för Norrlands artilleriregemente överlämnad åtalsinstruktion anförde militieombudsmannen efter en redogörelse för ärendet.

Uti av telegrafstyrelsen utfärdade, vid här ifrågavarande tidpunkt gällande instruktioner för telefonstationerna (se telegrafverkets författningssamling, serie B, 10 II A och 11) stadgades bland annat följande.

Telefonstationerna indelas i centralstationer och understationer. Till understationerna hänföras bland andra växelstationer, varmed förstås stationer, till vilka såväl abonnentapparater som allmänna samtalsapparater (för allmänt begagnande avsedda apparater) äro inkopplade. Landet är indelat i taxeområden. Inom varje taxeområde är viss station utsedd att vara taxestation; efter denna benämnes taxeområdet och beräknas områdets taxa för rikssamtal. Med avseende å de områden, inom vilka samtalen utväxlas, indelas samtalen i: lokalsamtal, vilka utväxlas mellan apparater tillhörande samma station; landssamtal, vilka utväxlas mellan apparater tillhörande skilda stationer inom samma taxeområde, samt rikssamtal, vilka utväxlas mellan apparater tillhörande stationer inom skilda taxeområden. — Med »uppsättning» förstås uppkoppling — å en eller flera stationer — av förbindelse mellan avgångsapparat och adressapparat, med »nedtagning» nedkoppling

— å en eller flera stationer — av förbindelse mellan avgångsapparat och adressapparat samt med »brytning» nedtagning av samtal före dess slut till förmån för annat samtal. — Angående brytning av samtal gäller, bland annat, att rikssamtal *skall* bryta lokalsamtal och *får* bryta landssamtal, att långväga rikssamtal, som endast med svårighet kan komma till stånd, får bryta kortväga rikssamtal samt att landssamtal, som endast med svårighet kan komma till stånd, får bryta lokalsamtal. Vid växelstation får i dessa fall brytning ske endast på order av centralstation eller växelstation, som enligt centralstationens bestämmande äger befogenhet därtill. Brytning av lokalsamtal för annat lokalsamtal får icke äga rum (jämför dock nedan). Växelstation må emellertid i vissa fall påskynda avslutandet av pågående lokal- eller landssamtal till förmån för annat lokal- eller landssamtal. Detta får ske dels om samtalet uppgivits ha pågått mycket länge och brytning eller påskyndande begäres, dels ock om beställare uppgiver sådana skäl för ingripande i det pågående samtalet, att ett påskyndande av detta befinnes vara starkt påkallat. Vid påskyndande säger växelstationens telefonist å öppen ledning, i förra fallet: »Var god sluta snart, annat samtal väntar» och i senare fallet: »Var god sluta, mycket brådskande samtal till nr 000 väntar». Om samtal till brandstation beställes vid tillfälle, då alla ledningar till brandstationen äro upptagna och beställningen uppgives avse alarmering för eldsvåda, skall vid centralstation telefonisten gå in på en av ledningarna samt å öppen ledning säga: »Brandalarm. Får jag bryta?» Om brandstationen lämnar jakande svar, skall brytning ske, och det väntande samtalet uppsättas. Svaras nekande, får brytning icke äga rum. Motsvarande gäller i fråga om samtal, som avse tillkallande av polishjälp eller ambulans. Dessa bestämmelser torde medgiva även brytande av rikssamtal. Beträffande växelstationerna stadgas i fråga om brytning av samtal till brandstation till förmån för brandalarmering samt i fråga om brytning av samtal för tillkallande av polishjälp eller ambulans, att centralstationens föreståndare skall i förekommande fall på förfrågan lämna erforderliga föreskrifter härom. — Om samtal begäres till nummer, som är uppkopplat för rikssamtal, skall växelstationen meddela, att numret är upptaget, även om rikssamtalet ännu icke påbörjats. Då slutsignal erhållits, skall nedtagning verkställas. I fråga om rikssamtal, som befordras över centralstation, skall dock växelstationen först genom lyssning övertyga sig om att centralstationen nedtagit förbindelsen, innan växelstationen verkställer nedtagning. Om slutsignal icke erhållits men samtalet misstänkes vara avslutat, skall växelstationen söka genom lyssning utröna, huruvida samtalet pågår eller icke. Höres därvid samtal, skall växelstationen omedelbart gå ur ledningen. Uppfattas däremot icke samtal vid lyssning under några sekunder, skall växelstationen säga å öppen ledning: »Är samtalet slut?», föregången av växelstationens namn. Erhålles icke då svar, nedtages samtalet. — Vid växelstation skall samtal, som befordras över centralstation, ha den befordringstur, som centralstationen bestämmer. Övriga samtal, vare sig de äro avgiftsbelagda eller avgiftsfria, skola expedieras i den tur, de blivit vid växelstationen beställda,

dock med iakttagande av bestämmelserna om företrädesrätt för ilsamtal etc. Samtal av en och samma klass expedieras i tur och ordning efter deras beställningstid. Samtalens tur skall strängt iakttagas. Det betraktas som svårt fel att gynna någon abonnent på annan abonnents bekostnad. — Då samtal beställes som *militärt,* innebär detta endast, att avgiften för samtalet skall erläggas av militär myndighet. (Detta påverkar således icke samtalets företrädesrätt i förhållande till övriga samtal av samma klass.) — Vid telefonstation får lyssning icke äga rum annat än då stationen har grundad anledning antaga, att uppsatt samtal ej kommit till stånd, eller då slutsignal icke erhållits men samtalet misstänkes vara avslutat eller då slutsignal erhållits men samtalet misstänkes pågå. Det är strängt förbjudet att lyssna på samtal i större utsträckning än som är nödvändigt för expeditionen.

I en av telegrafstyrelsen utfärdad handbok för användande av telegraf och telefon, vilken bok är avsedd att för militära myndigheter tjäna som handledning vid användande av telegrafverkets stationer och ledningar, lämnas i tredje kapitlet (1943 års upplaga) föreskrifter om villkoren för upplåtelse av telegrafverkets stationer och ledningar för övningsändamål. Härom stadgas bland annat följande: Telegrafverkets stationer och ledningar få, med undantag för abonnentledningar, endast med vederbörande distriktschefs tillstånd tagas i bruk för militärt ändamål. Upplåtelse av växelstation innebär, dels att militär ledning (apparat) genom militär personals försorg får inkopplas på ledigt nummer i växelbordet, dels att växelstation må betjänas av militär personal under tid, varom överenskommelse träffas mellan den militära myndigheten och föreståndaren för centralstationen. Militär betjäning av växelstation skall alltid ske under direkt överinseende av därstädes tjänstgörande personal. Därest edsförbindelse ej tidigare avgivits, skall för telefon- och telegrafhemlighetens tryggande genom militär myndighets försorg vederbörande militära personal underskriva edsförbindelse.

I ärendet är upplyst, att militärbefälhavaren för andra militärområdet efter framställning erhållit medgivande att för övningar under tiden den 27 februari—den 9 mars 1944 disponera ett flertal telefonstationer, bland andra Bruksvallarna och Funäsdalen. Nämnda stationer, av vilka Funäsdalen är taxestation och Bruksvallarna därunder lydande växelstation, äro båda under centralstationen i Sveg lydande understationer. Av telegrafverket åt militär myndighet lämnat medgivande att för övning disponera och ombesörja betjäningen av en växelstation medför icke rätt för den militära myndigheten att göra något som helst intrång eller någon inskränkning i den civila telefontrafiken. Biträde av militärpersonal vid växelstationens skötande torde emellertid möjliggöra och understundom utnyttjas för stationens öppethållande även under tider, då den under normala förhållanden är stängd, d. v. s. eventuellt kunna medföra vissa förmåner för den civila trafiken. De »militära» samtal, som utväxlas över växelstation, som betjänas av militär personal, äga icke någon som helst företrädesrätt framför andra vid stationen utväxlade samtal, och de föreskrifter för vilka ovan redogjorts äga full giltighet även för dessa samtal. Den militära personalen har så-

lunda att iakttaga de av telegrafverket utfärdade instruktionernas bestämmelser om företrädesrätt för olika slag av samtal, om rätt att bryta, om lyssning etc. Denna personal äger icke för tillgodoseende av några som helst militära intressen göra intrång i den civila telefontrafiken, som icke kunna stödjas å bestämmelserna i vederbörande instruktion.

von Essen har vid förhör medgivit, att han givit den militära personalen vid Bruksvallarnas telefonväxel order om att upplysningar angående fälttjänstövningarna (även olyckshändelsen) skulle lämnas av ledningen samt att till ortsbefolkningen ställda samtal, vilka kunde misstänkas handla om fälttjänstövningarna, skulle hänvisas till huvudsignalstationen i Funäsdalen. Ytterligare hörd har von Essen förklarat, att han på fråga av vederbörande signalist vid växelstationen, huruvida tidningsmännen finge ringa till civilbefolkningen och inhämta upplysningar om olycksmarschen, svarat, att samtal, som kunde tänkas beröra olyckan, ej skulle släppas fram över Bruksvallarna. Såsom motiv för nämnda order har von Essen åberopat dels — i första hand — att Bruksvallarnas växel, som hade endast två förbindelser till Funäsdalens växel, skulle bli alltför hårt belastad, därest civil trafik ägde rum i obegränsad omfattning och att ett snabbt ingripande från övningsledningens sida därigenom skulle försvåras, dels ock en önskan från von Essens sida att därigenom förhindra, att okontrollerbara rykten vunne spridning.

Vad von Essen sålunda uppgivit angående det motiv, som i första hand föranlett hans order, att samtal, som avsåge förfrågningar angående olyckan, ej skulle släppas fram över Bruksvallarna, kan icke anses vinna stöd av utredningen. Det synes fastmera, bland annat av vad Bungesjö uppgivit, som om von Essen vid lämnandet av dessa direktiv haft för ögonen allenast, att okontrollerbara rykten härigenom lätt kunde vinna spridning. Bungesjö har uppgivit, att han vid ett tidigare tillfälle meddelat von Essen, att han på anmodan av överordnad i vissa fall till förmån för militära samtal brutit pågående landssamtal. von Essen synes ha uttalat sitt gillande härav, och det torde icke vid detta tillfälle ha ifrågasatts, att man skulle genomföra restriktioner även i fråga om samtal, av vilka i de konkreta fallen icke föranleddes något dröjsmål för de militära samtalen. Den förfrågan, som av Bungesjö senare i anledning av det första samtalet mellan den ifrågavarande korrespondenten och en civil abonnent i Bruksvallarna gjorts hos von Essen, synes haft samband med den erinran, som von Essen efter ankomsten till Bruksvallarna givit Bungesjö om att upplysningar om fälttjänstövningen icke finge av denne lämnas till utomstående. Bungesjö synes icke ha givit von Essen någon anledning antaga, att Bungesjös förfrågan föranletts av oro från Bungesjös sida för den extra belastning å telefonförbindelserna, som kunde föranledas av samtal från olika tidningskorrespondenter. Det besked, som von Essen lämnat Bungesjö, synes icke heller ha givit någon antydan om att von Essen avsett att genom de lämnade direktiven i första hand tillgodose den militära samtalstrafiken. Vid angivna förhållanden anser jag von Essens uppgift härom icke kunna godtagas. Nämnda direktiv

ha därför enligt min mening endast haft till syfte att hindra vederbörande tidningskorrespondenter från att i saken inhämta upplysningar från civilbefolkningen å orten. I varje fall har detta syfte uppenbarligen varit det dominerande. von Essen har härigenom på ett sätt, som måste väcka allvarliga betänkligheter, ingripit i telefontrafiken i avsikt att utöva censur å vissa utväxlade samtal. Med hänsyn till att von Essens ingripande riktat sig mot vissa tidningskorrespondenters försök att per telefon inhämta upplysningar för sina tidningar synes nämnda censur indirekt innebära ett angrepp jämväl å gällande tryckfrihet.

Även om von Essens uppgift, att den av von Essen givna ordern om ingripande mot tidningskorrespondenterna huvudsakligen dikterats av en önskan att härigenom minska belastningen å telefonnätet för att därigenom främja räddningsarbetet är riktig, kan dock allvarliga anmärkningar riktas mot von Essens åtgärd. De av von Essen beordrade inskränkningarna i telefontrafiken synas sålunda ha varit av mera ingripande natur, än som varit motiverat av det intresse, som von Essen, enligt vad han själv uppgivit, avsett att härigenom främst skydda. von Essen synes ej heller ha avsett, att man för att söka bereda brådskande för räddningsarbetet betydelsefulla samtal företräde framför pågående rikssamtal skulle i första hand utnyttja de medel, som i dylika fall enligt av telegrafverket utfärdade instruktioner stått till förfogande.

Att, utan avseende å huruvida i det konkreta fallet någon olägenhet kunnat föranledas av utväxlingen av förekommande rikssamtal, allenast, för att hålla båda ledningarna mellan Funäsdalen och Bruksvallarna öppna, vägra uppsättning av sådant samtal, har inneburit ett med hänsyn till förhållandena synnerligen allvarligt intrång i telefontrafiken. Därest av de två förbindelser mellan Funäsdalen och Bruksvallarna, som stått till förfogande, den ena reserverats för andra samtal än rikssamtal, hade möjligen det av von Essen enligt egen uppgift åsyftade ändamålet kunnat vinnas eller i varje fall främjas. Ej heller har vinnande av nämnda ändamål kunnat motivera en inskränkning i fråga om telefontrafiken endast med avseende å samtal rörande olyckan.

Enligt instruktionen för växelstationerna ha förelegat vissa möjligheter att i en speciell situation företaga åtgärder för att underlätta telefonförbindelserna. I fråga om pågående landssamtal gäller, att växelstation äger under vissa förutsättningar att till förmån för annat landssamtal påskynda avslutandet av förstnämnda samtal. Någon motsvarande möjlighet torde dock icke föreligga i fråga om pågående rikssamtal. De särskilda möjligheter, som kunna stå till buds för påskyndande av samtal angående brandalarmering samt angående tillkallande av polis eller ambulans, torde emellertid i fråga om telefonsamtal av väsentlig betydelse för det härmed likvärdiga intresset av räddningsarbetets behöriga bedrivande kunna på goda grunder åberopas såsom skäl för ett påskyndande av pågående rikssamtal. Angående utnyttjande av denna möjlighet synes von Essen ej ha givit några anvisningar.

von Essens direktiv till Bungesjö ha även varit i hög grad ofullständiga.

von Essen har visserligen icke givit tillsägelse om brytning av pågående samtal men har heller icke lämnat några direktiv, huru vederbörande signalist skulle förfara för att utröna om ett samtal avsåge förfrågningar angående olyckan hos civilbefolkningen. Det är vid sådant förhållande förklarligt, att signalisterna ansett sig oförhindrade ingripa på sätt skett. Även om von Essen icke avsett att vederbörande signalist skulle genom avlyssning av förekommande rikssamtal göra sig underkunnig om huruvida den ifrågavarande olyckan däri avhandlades, måste en av denne före samtalets uppsättning framställd förfrågan, huruvida samtalet avsåge olyckan, anses jämväl ha inneburit ett otillåtet intrång i telefonhemligheten. En vägran från signalistens sida att, där samtalet uppgives avse olyckan, uppsätta den begärda förbindelsen, skulle även ha stridit mot bestämmelserna i de av telegrafverket utfärdade instruktionerna för telefontrafiken.

Det tjänstefel, vartill von Essen genom ifrågavarande till personalen vid Bruksvallarnas telefonväxel givna order gjort sig skyldig, finner jag vara av så allvarlig beskaffenhet, att detsamma icke kan undgå laga beivran.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande krigsfiskal, att vid den krigsdomstol, under vilken von Essen lydde, anhängiggöra och utföra åtal mot von Essen för vad denne låtit komma sig till last samt därvid yrka ansvar å honom jämlikt lag och sakens beskaffenhet.

* * *

Målet hänsköts av regementschefen till regementskrigsrätten vid Norrlands artilleriregemente. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal ansvar å von Essen jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för det oförstånd denne måste anses ha visat genom de av honom obehörigen beordrade inskränkningarna i telefontrafiken.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 25 april 1945 och yttrade därvid.

I målet finner krigsrätten utrett, att — sedan militärbefälhavaren för andra militärområdet efter framställning erhållit medgivande att för vinterfälttjänstövning i Härjedalen under tiden den 27 februari—den 9 mars 1944 disponera ett flertal telefonstationer därstädes, bland andra Bruksvallarna och Funäsdalen, vilket medgivande dock icke medfört rätt för den militära myndigheten att göra något som helst intrång eller inskränkning i den civila telefontrafiken samt efter det ett i övningen deltagande kompani den 4 mars under snöstorm förlorat fem man — von Essen under tjänstgöring såsom underkommendant i Bruksvallarna och med anledning av olyckshändelsen givit den militära personalen vid därvarande telefonväxel order bland annat om att samtal, som avsåge förfrågningar angående olyckan, ej finge släppas fram över Bruksvallarna.

Väl har von Essen genom utfärdandet av denna order förfarit felaktigt under utövning av sin tjänst,

men enär med hänsyn till de förhållanden, varunder ordern tillkommit, densammas utfärdande skäligen icke bör för von Essen medföra ansvar,

varder åklagarens i målet mot von Essen förda talan av krigsrätten ogillad.

Från detta utslag, som innefattade den sammanstämmande mening, som uttalats av kaptenerna Carlsson och Müllern, voro krigsdomaren Permansson och auditören Lindeberg skiljaktiga och anförde:

»Enär von Essen genom utfärdande av ifrågakomna ordern visat oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt,

pröva vi jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten rättvist döma von Essen att för vad han sålunda låtit komma sig till last undergå disciplinstraff av arrest utan bevakning i tre dagar.»

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 4 maj 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga utslaget under yrkande om bifall till den mot von Essen förda talan.

Målet är beroende på krigshovrättens prövning.

39 och 40. För kontroll över efterlevnaden av utfärdade permissionsbestämmelser har militärpatrull å allmän väg hejdat även civila bilar och ha skott avlossats mot bilar, som ej stannats. Åtal mot bataljonschef och kompanichef för oriktig eller bristfällig ordergivning beträffande den anbefallda kontrollen.

I dagspressen förekommo under tiden närmast efter den 11 oktober 1944 uppgifter att en militärpatrull utanför Eksjö beskjutit civila bilar, varvid en läkare blivit skadad.

Sedan militieombudsmannen i anledning härav infordrat utredning från chefen för Jönköpings-Kalmar regemente, inkom denne med protokoll över förberedande förhör m. m. samt polisutredning i saken.

Av den förberedande utredningen framgick följande.

Sedan första bataljonen ur regementet i början av oktober 1944 återkommit från tjänstgöring som täcktrupp i Värmland och blivit förlagd i fältdepå ett stycke utanför Eksjö, utfärdade bataljonschefen, kaptenen Sören Tilly, den 8 oktober en bataljonsorder, enligt vilken kontroll att värnpliktiga, som passerade till och från Eksjö, innehade vederbörligt tillstånd därtill, skulle utövas genom vissa kompaniers försorg å olika tider vid järnvägsövergången Hässelås. Med ledning av denna bataljonsorder utfärdade chefen för bataljonens andra kompani, löjtnanten Anton Lundgren, den 10 oktober en kompaniorder, innehållande att kontroll att värnpliktiga innehade tillstånd eller order vid passerande till och från Eksjö skulle utövas av patruller å angivna tider.

I enlighet med dessa order ombesörjdes den anbefallda kontrollen den 11 oktober klockan 2000—2200 av en ordningspatrull ur andra kompaniet under befäl av värnpliktige sergeanten nr 379-1-31 Josef Olsson.

I rapport till bataljonschefen samma dag uppgav Olsson: Klockan 2110 hade en hyrbil passerat järnvägsövergången på väg mot Eksjö med hög fart. Såvitt Olsson kunnat se, hade bilen varit fullsatt med militärer. Chauffören hade icke åtlytt patrullens stoppsignal, utan fortsatt trots att två skott avlossats mot bilens underrede. Samma bil hade tidigare under passet hejdats och befunnits tom. Klockan 2115 hade en annan hyrbil kommit på väg mot Eksjö. Patrullen hade försökt att hejda bilen genom stopptecken. Bilen hade minskat farten, men då patrullen gått fram för att undersöka densamma, hade farten åter ökats. Det hade sett ut som om bilen sökt undkomma patrullen. Olsson hade, sedan bilen passerat, skjutit två skott efter densamma, vilka skott träffat, det ena i bilens underrede å högra sidan och det andra i högra bakringen. Efter skottet i bakringen hade bilen stannat. Det hade därvid visat sig, att det första skottet träffat och lätt skadat en av passagerarna, bataljonsläkaren vid Göta ingenjörkår Erik Brattström, i benet. Övriga bilar eller omkring femton stycken, som kört i båda riktningarna, hade stannat på patrullens tecken och blivit visiterade.

Vid senare förhör inför bataljonschefen uppgav Olsson ytterligare: I patrullen hade förutom Olsson ingått en korpral och en menig. Alla hade varit utrustade med pistol. Särskilda säkerhetsföreskrifter hade emellertid utfärdats, enligt vilka endast patrullchefen finge använda pistolen för ifrågavarande uppdrag. De övriga skulle endast till självförsvar få göra bruk av sina vapen. Det hade icke funnits någon belysning vid järnvägsövergången. Patrullen hade därför varit utrustad med två ficklampor med vitt sken. Som ett flertal bilar passerat tomma från Eksjö, hade Olsson misstänkt, att dessa bilar vore beställda av värnpliktiga för färd in till Eksjö. Olsson hade ansett sig tvungen att hejda bilar för att kunna fullfölja sin uppgift. När Olsson velat stoppa en bil, hade han ställt sig mitt på vägen med en man på vardera sidan. Han hade fört sin ficklampa upp och ned och samtidigt hållit sin pistol med mynningen uppåt för att visa, att han bure vapen. Anledningen till att Olsson skjutit första gången hade varit, att bilföraren icke åtlytt stopptecknet, samt att Olsson känt igen bilen, eftersom densamma strax innan passerat tom i motsatt riktning. Olsson hade trott sig observera militärer i bilen. Då bilen kommit från Eksjö, hade föraren åtlytt Olssons stopptecken och på förfrågan orienterats om patrullens verksamhet. Föraren hade härvid yttrat något om »trams» och »dumheter». Andra gången hade Olsson skjutit, emedan föraren först saktat in, varvid Olsson gått fram för att visitera bilen, men i samma ögonblick åter ökat farten och kört därifrån.

Föraren på sistnämnda bil, trafikchauffören Erik Egon Svensson, berättade vid polisförhör: Då Svensson kommit i närheten av järnvägsviadukten, hade han sett, att en framförvarande bil stannat, varför Svensson saktat farten. Strax därpå hade han sett en eller två rörliga vita ljuspunkter på vägen framför sig. Han hade då ytterligare nedbringat hastigheten. Några

ögonblick senare hade fyra militärklädda personer blivit synliga på vägen. Svensson hade emellertid antagit, att de endast ville åka med honom in till staden, varför han genast ökat hastigheten. I nästa ögonblick hade två skott avlossats. Första skottet hade troligen träffat i högra bakringen medan det andra skottet tagit i karosseriet.

I en anmälan till regementschefen meddelade Brattström bland annat: När bilen kommit i närheten av Eksjö, hade Brattström, som varit på hemväg från ett sjukbesök, från sin plats i baksätet iakttagit baklyktan på en framförvarande bil med låg fart. Vid höger sida av vägen hade han samtidigt observerat några figurer, som viftat med vanliga ficklampor. Svensson hade något minskat bilens hastighet. När bilen varit ungefär mitt för figurerna, skulle Brattström enligt uppgift ha sagt till Svensson »det är bara militär, kör på», i den tron att det vore värnpliktiga, som önskade gratisskjuts.

Vid samma polisförhör hördes även trafikchaufförerna Bertil Göthe och Gösta Johansson.

Göthe berättade, att militärer, som vore förlagda utanför Eksjö, brukade på vägarna kring staden hejda trafikbilar med vanliga ficklampor med vitt sken och begära att få medfölja gratis.

Johansson uppgav: Johansson, som tidigare under kvällen blivit hejdad av patrullen, hade omkring klockan 2200 av nyfikenhet åkt ut till järnvägsviadukten för att se efter, om patrullen blivit indragen. Han hade nämligen hört ett rykte därom. Johansson hade emellertid på nytt blivit hejdad av patrullen. Kort därpå hade en annan militär, troligen med löjtnants gradbeteckning, kommit cyklande från staden och sagt till patrullchefen: »Ni skall omedelbart avsluta det här.» Patrullchefen hade yttrat något om order, varvid löjtnanten genmält, att han framförde andra order, och att tilltaget genast skulle upphöra. Löjtnanten hade sagt något om att »så här får det inte gå till, det är ju alldeles på tok».

I fråga om de order patrullen erhållit lämnades vid förberedande förhör följande uppgifter.

Tilly förklarade: Utöver bataljonsordern hade det icke funnits någon muntlig order för patrullen. Tilly ansåge emellertid att Olsson i betraktande av det sätt, på vilket händelserna utvecklat sig vid järnvägsövergången, handlat fullt riktigt genom att hejda och visitera bilar.

Lundgren meddelade: Lundgren hade givit patrullen muntlig order att utrusta sig med skjutvapen. Däremot hade Lundgren icke tillsagt, att vapnen skulle vara laddade. Lundgren hade vidare beordrat Olsson att uppträda med patrullen »som vanligt vid bevakningen av väg».

Olsson uppgav: Han hade fått order av kompanichefen att »uppträda med patrullen som vanligt vid bevakning av väg». Han ansåge sig ha handlat fullt riktigt. Det vore på Olssons eget initiativ, som skarp ammunition uttagits.

Lundgren tillade, att han ansåge, att patrullen med den uppgift den haft borde varit försedd med skarp ammunition.

Regementschefen beslöt hänskjuta saken till handläggning vid regementskrigsrätten.

Vid krigsrättens första sammanträde den 3 november 1944 framställde krigsfiskalen John Lindefelt ansvarsyrkande mot Olsson under åberopande av 130 § strafflagen för krigsmakten.

Beträffande ordergivningen förekom under handläggningen vid nämnda sammanträde ytterligare.

Tilly anförde: Den direkta anledningen till att permittentkontroll anordnats vore regementets depåorder nr 130. Denna innehölle, att, sedan bataljonen ingått i fältdepå, permittering utom fritidsområdet allenast i trängande fall finge ske före bataljonens hempermittering. Tilly hade ansett sig skyldig att anbefalla kontroll, emedan han av erfarenhet visste, att permissionsbestämmelser eljest icke efterlevdes. Utöver bataljonsordern hade Tilly icke utfärdat några bestämmelser för kontrollen. Under den tidigare beredskapstjänsten i fält hade enahanda kontroll utövats. Det hade från början varit Lundgren, som på eget initiativ verkställt sådan kontroll. Lundgren hade därvid åberopat en tidigare order från militärområdesbefälhavaren i den delen av riket. Bilar hade då kontrollerats. Lundgren hade i en rapport omnämnt sina kontrollåtgärder, och Tilly hade godkänt Lundgrens förfarande. Tilly ansåge, att när Lundgren läst ifrågavarande bataljonsorder, Lundgren haft anledning antaga, att kontrollen skulle verkställas på samma sätt som i fält. Då det här vore fråga om mobiliserat förband, hade Olsson handlat riktigt, när han försett patrullen med skarp ammunition.

Lundgren uppgav: Den 10 oktober 1944 hade Lundgren samlat allt honom underställt befäl och genomgått kompaniorderns bestämmelser. Beträffande den orderpunkt, som handlade om kontrollen, hade Lundgren vid den muntliga genomgången endast gjort det tillägget, att Olsson skulle vara chef för kontrollpatrullen den 11 oktober. Lundgren hade frågat, om Olsson läst kompaniordern, och om han vore fullt på det klara med sin uppgift. Olsson hade därvid svarat jakande och påpekat, att han tidigare haft liknande uppdrag. Lundgren hade därefter icke mer berört kontrollen vid den muntliga genomgången. En mängd uppgifter hade åvilat Lundgren som kompanichef dagarna före manskapets utryckning, varför han hela tiden haft bråttom. Lundgren hade tidigare utfärdat detaljerade order för kontrolluppgifter.

I detta sammanhang företedde Lundgren en patrullinstruktion av den 30 september 1944 avseende permittentkontroll vid ett vägskäl. Instruktionen innehöll föreskrift, att patrullen skulle vara försedd med fältutrustning utom hjälm och packning, samt hänvisning till stadgandet om vakttjänst i mom. 1087 i gällande soldatinstruktion för infanteriet.

Lundgren anförde ytterligare: Det hade icke varit hans avsikt, att bilar skulle stoppas, och inte heller, att bilar skulle beskjutas, men han hade icke trott sig behöva giva detaljerade order till Olsson, som alltid utfört alla uppdrag på utmärkt sätt. Lundgren ansåge, att Olsson endast skulle ha stoppat sådana bilar, i vilka — enligt vad han bestämt visste — värnpliktiga färdades. I fält under förläggning i spridd bivack hade Lundgren ofta an-

befallt kontroll av permissionsbestämmelsernas efterlevnad. Lundgren hade sett på någon order av 1943, troligen utfärdad av femte militärområdesstaben, att sådan kontroll skulle utövas. Ordern av år 1943 hade icke innehållit några detaljbestämmelser utan endast anbefallt, att kontroll av permissionsbestämmelsernas efterlevnad skulle verkställas.

Då krigsrättens ordförande härefter hörde Lundgren mera ingående, huruvida bilar skulle stoppas vid sådan kontroll, svarade Lundgren följande: Om Lundgren kommit in till Eksjö den 11 oktober 1944 på kvällen och där påträffat ett par värnpliktiga från andra kompaniet, vilka förklarat, att de åkt bil till Eksjö utan permission, så hade Lundgren fått skämmas för Olssons patrull. Patrullen borde alltså ha hindrat dessa värnpliktiga att fara in till Eksjö. Om patrullchefen trodde, att värnpliktiga färdades i en bil på vägen, så handlade han rätt, om han stoppade bilen.

Lundgren tillade: Det hade aldrig diskuterats, om bilar hejdats och i vilken utsträckning det skett, emedan något intermezzo aldrig tidigare uppstått med anledning av kontrollen. Före avresan till Eksjö hade kompaniet varit förlagt i Värmland. Där hade kontrollpatrullerna följt soldatinstruktionens bestämmelser för patrulls uppträdande. Några andra regler funnes icke. Lundgren beklagade, att strikta bestämmelser för patrulls uppträdande saknades i sådana fall, om vilka fråga vore i målet.

Olsson anförde: Han hade fört befäl över liknande patruller vid den finska gränsen, i Halland, i Skåne, bland annat i Malmö den 10 april 1940, och i Värmland. De civila hade därvid alltid blint lytt Olssons patrull. Olsson ansåge, att förare av civila bilar vore skyldiga att stanna på tecken av en militärpatrull. Av gällande soldatinstruktion mom. 1076—1090 framginge, att poster och patruller ägde rätt att, om de icke åtlyddes, efter varning skjuta med skarp ammunition.

I en den 14 november 1944 dagtecknad till krigsfiskalen överlämnad åtalsinstruktion, som krigsfiskalen inlämnade till regementskrigsrätten, anförde militieombudsmannen.

Det föreligger otvivelaktigt en rätt för militära förbandschefer att för upprätthållande av ordning och säkerhet vid militära förband företaga ingripanden mot militär personal även utom militära etablissement och av krigsmakten disponerade områden. Denna rätt är delvis reglerad i författningar och instruktioner och torde i övrigt ha stöd i sakens natur.

I fråga om militär personals rätt att ingripa mot civila finnas såvitt det här är av intresse bestämmelser i kungörelsen den 9 maj 1916 angående vad militär personal i vissa fall har att iakttaga vid upprätthållande av allmän ordning m. m. samt i kungörelsen den 24 maj 1940 angående tillämpning av lagen den 17 maj 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m. (bevakningskungörelsen). §§ 1—3 i kungörelsen den 9 maj 1916 tillerkänna militär personal rätt att i vissa fall avlägsna eller taga i förvar civila ordningsstörare. Dessa föreskrifter avse icke att reglera sådana fall som före-

varande. Enligt 4 § bevakningskungörelsen är envar skyldig att på anfordran av militär post, vakt, patrull eller annan för bevakning särskilt utställd eller utsänd avdelning uppgiva namn och hemvist. Undandrar sig någon att lämna sådan uppgift eller förekommer skälig anledning misstänka, att uppgift som lämnats är oriktig, må han tagas i förvar. Civil person, som tagits i förvar, skall ofördröjligen överlämnas till polismyndigheten i orten. Denna bestämmelse har upptagits i soldatinstruktionerna för armén (se exempelvis soldatinstruktionen för infanteriet, 1944 års upplaga, mom. 1087). För tillämpning av nämnda bestämmelse torde det vara en förutsättning, att det är fråga om verksamhet, som har till syfte att skydda anläggning eller område, som avses i lagen den 17 maj 1940. Om sådan verksamhet har icke varit fråga i förevarande fall. Ändamålet med den militära personalens verksamhet har här varit att kontrollera, att värnpliktiga, som avlägsnade sig från förbandets förläggningsplats utanför Eksjö, hade vederbörligt tillstånd härtill, eller med andra ord att förhindra och upptäcka olovligt undanhållande. Det intresse man avsett att tillvarataga kan närmast betecknas som ett militärt ordningsintresse.

Därest det militära befälet ansett det nödigt att för tillvaratagande av nämnda intresse hejda den civila trafiken, hade det säkerligen icke mött något hinder att för ändamålet erhålla biträde av den civila polisen. Denna hade ägt en klar rätt att hejda de civila bilarna. Polisen hade dock icke varit berättigad att bruka vapen eller eljest använda våld för att fylla sin uppgift. Den militära personalen har överhuvud icke ägt någon rätt att stoppa den civila trafiken och följaktligen så mycket mindre någon rätt att därvid använda vapen eller annat våld.

Även om man med en vid tolkning av 4 § bevakningskungörelsen eller genom att betrakta ifrågavarande kontrollåtgärder såsom ett uttryck för en allmän oreglerad rätt för militären att vara verksam i försvarets tjänst i vidsträckt mening kunde komma fram till antagandet, att militärpatrullen haft rätt att hejda civila fordon, återstår frågan, huruvida några maktmedel överhuvud och i så fall vilka varit tillåtna för det angivna ändamålet. Kungörelsen den 9 maj 1916 hänvisar i § 5 till allmänna strafflagens och strafflagens för krigsmakten nödvärnsregler, vilka ej giva någon befogenhet att bruka vapen eller annat våld i en sådan situation som förevarande. Lagen den 17 maj 1940 och bevakningskungörelsen sakna föreskrifter i ämnet. Soldatinstruktionen för infanteriet innehåller bestämmelser angående den rätt att i vissa fall bruka vapen, som tillkommer post samt vakt, patrull eller annan för *bevakning* särskilt utställd eller utsänd avdelning (jfr mom. 1079 i 1944 års upplaga). En bevakningsuppgift torde förutsätta förefintligheten av visst område eller föremål, som bevakningen avser att skydda. Bevakning av väg måste sålunda anses avse att skydda antingen själva vägen eller också annat område eller föremål, till vilket vägen leder. Man lär knappast kunna anse, att patrullen i förevarande fall varit utsänd för bevakningsändamål. Syftet har ju varit att kontrollera, att till förbandet hörande värnpliktiga icke avlägsnade sig från förläggningsplatsen utan att ha fått tillstånd därtill. God-

tages denna ståndpunkt är soldatinstruktionen överhuvud ej tillämplig på fallet. Tar man åter uttrycket bevakning i mera vidsträckt bemärkelse, och vill man i överensstämmelse härmed tolka soldatinstruktionens hithörande bestämmelser med hänsyn till förevarande fall, finner man, att nämnda bestämmelser i stort sett bygga på nödvärnsrätten. De föreskrifter i soldatinstruktionen för infanteriet, som i detta sammanhang äro av intresse, återfinnas i mom. 1085 punkterna 2 och 3. Där stadgas, att post (patrull) äger rätt till nödvärn och att vid behov göra bruk av sina vapen, om posten utsättes för våld eller hot, om det föremål o. s. v., som posten skall bevaka, utsättes för angrepp samt om okänd eller obehörig person trots postens anvisningar närmar sig posten eller det föremål, som posten skall bevaka, och posten i sin instruktion ålagts att hejda dylik person. Om någon söker fly efter angrepp på posten eller den egendom, som posten skall bevaka, äger posten att med vapen hejda den flyende. Detsamma gäller, då någon, som tagits under postens bevakning, söker rymma eller då annan person för att möjliggöra sådan rymning brukar våld eller hot. Föreskrifterna synas innebära en viss utvidgning av de allmänna nödvärnsreglerna. Icke någon av de här angivna förutsättningarna för rätt att bruka vapen föreligger emellertid i ifrågavarande fall. Hur man än ser saken, ha sålunda soldatinstruktionens bestämmelser icke inneburit någon rätt för den militära personalen att i ifrågavarande situation bruka vapen.

Även om det bör antagas, att militär personal under vissa förhållanden för genomförande av tjänsteåtgärd äger en längre gående rätt att bruka våld än nödvärnsreglerna och soldatinstruktionen förutsätta,[1] är det uppenbart, att hur stort våld som helst icke får brukas i varje fall. Man måste städse kräva, att större mått av våld icke begagnas för tjänsteåtgärdens utförande än som är försvarligt med hänsyn till behovet av åtgärden och att det sålunda skall föreligga en rimlig proportion mellan det intresse, som skall skyddas genom åtgärden, och den skada, som kan förorsakas.

Därest man bedömer förevarande fall med ledning av nyss angivna principer, gäller det att väga intresset av permittentkontrollens genomförande mot den skada, som kunde förorsakas av för ändamålet vidtagna åtgärder. Intresset av att ingripa mot den civila trafiken för att genomföra nämnda kontroll måste betecknas som ganska ringa. Det är här, som förut framhållits, närmast fråga om ett rent ordningsintresse. Detta intresse motiverar knappast användande av våld, än mindre bruk av vapen. Fallet kan anses nära jämförbart med t. ex. polismans befogenhet att hejda bil, vars förare gjort sig skyldig till ordningsförseelse av ett eller annat slag. Våld får icke användas för sådant ändamål.

Såsom en sammanfattning av det ovan sagda får jag såsom min mening

[1] Jämför beträffande polismans rätt att bruka våld uti Statens offentliga utredningar 1942: 54 framlagt förslag till ändring i 5 kap. 8 § allmänna strafflagen och till kungörelse i ämnet samt förslag till kungörelse angående användande av militär personal för att upprätthålla allmän ordning och säkerhet, särskilt 14 §. Se även proposition nr 67 år 1945 och därav föranledd lag den 20 april 1945 om ändrad lydelse av 5 kap. 8, 9 och 10 §§ allmänna strafflagen.

uttala, att det i förevarande fall icke förelegat någon rätt för den militära personalen att hejda civila bilar, samt att, även om en sådan rätt antages, denna likväl icke medfört någon befogenhet för den militära personalen att använda vapen eller annat våld.

När det gäller att fastställa ansvaret för det inträffade, uppkommer bland annat frågan om befälets ordergivning varit tillfredsställande.

Tilly har såsom bataljonschef i anledning av en depåorder angående inskränkt permittering utfärdat en bataljonsorder, enligt vilken kontroll av att värnpliktiga, som passerade till och från Eksjö, innehade vederbörligt tillstånd därtill, skulle utövas genom vissa kompaniers försorg å olika tider vid järnvägsövergången Hässelås. Tilly har enligt egen uppgift icke givit några ytterligare direktiv för kontrollens utövning. Det borde för Tilly ha stått klart, att den anbefallda kontrollen icke innefattade någon egentlig bevakningsuppgift, men att det vid kontrollens utövning likväl lätteligen kunde bliva fråga om ingripande exempelvis i den civila biltrafiken. Tilly borde vidare ha insett, att den avsedda kontrollen icke kunde få utövas på samma sätt och med samma medel som vid ren bevakningstjänst under fältmässiga förhållanden i gränstrakterna. Förbandet hade vid tillfället nyss återkommit från tjänstgöring av sistnämnda slag. Tilly måste därför anses ha varit skyldig att söka undanröja all eventuell tveksamhet om bataljonsorderns rätta uttolkning genom att lämna närmare instruktioner om sättet och medlen för kontrollens utövande. Därest Tilly ansett det nödvändigt för kontrollens genomförande att hejda den civila biltrafiken, får det anses ha ålegat honom att söka kontakt med den civila polisen för att försäkra sig om dennas biträde.

Det synes icke av den hittillsvarande utredningen fullt klart, vilken uppfattning Tilly själv haft rörande kontrollverksamhetens rätta utövning. Under den förberedande utredningen förklarade Tilly, att han ansåge, att patrullchefen i betraktande av det sätt på vilket händelserna utvecklat sig vid järnvägsövergången handlat fullt riktigt genom att hejda och visitera bilar. Vid krigsrätten har Tilly hävdat, att Lundgren haft anledning antaga, att kontrollen skulle verkställas på samma sätt som i fält. Tilly har vidare gjort gällande, att Olsson handlat fullt riktigt, då han försett patrullen med skarp ammunition. Det förefaller därför närmast som om Tilly själv såväl vid orderns givande som senare varit av den meningen, att kontrollen skulle utövas på det sätt och med de medel, som skett, och att patrullen sålunda handlat fullt riktigt och i överensstämmelse med ordern genom att vid förefallande behov hejda civila bilar med användande av skjutvapen.

Med hänsyn till vad ovan anförts måste Tilly, vare sig han avsett överlämna åt Lundgren att efter eget beprövande anordna kontrollen eller han förutsatt, att densamma skulle utföras på sätt som skett, anses ha gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten genom bataljonsorderns utfärdande.

Lundgren har med ledning av bataljonsordern utfärdat en kompaniorder, enligt vilken kontroll av att värnpliktiga innehade tillstånd eller order vid passerande till och från Eksjö skulle utövas av patruller å angivna tider.

Även Lundgren borde ha insett, att bataljonsordern med hänsyn till kontrollverksamhetens natur och omständigheterna i övrigt var i behov av kompletteringen genom skriftliga eller muntliga instruktioner. Lundgren borde ha vänt sig till bataljonschefen med anhållan om närmare instruktioner. Detta har Lundgren underlåtit. Det förefaller emellertid som om Lundgren ansett det nödigt att på något sätt komplettera den av honom i enlighet med bataljonsordern utfärdade skriftliga kompaniordern. Han synes sålunda ha givit Olsson vissa muntliga föreskrifter rörande kontrollens utövande. Utredningen visar icke med tillräcklig klarhet, vilka dessa föreskrifter varit. Vid förberedande förhör i saken har Lundgren meddelat, att patrullen fått muntlig order, innehållande att patrullen skulle vara försedd med skjutvapen och uppträda som vanligt vid bevakning av väg. Ordern hade icke innehållit, att vapnen skulle vara laddade. Olsson har vid samma förhör bekräftat, att han fått order av Lundgren att uppträda med patrullen som vanligt vid bevakning av väg. Vid krigsrätten har Lundgren vitsordat sina uppgifter från det förberedande förhöret men samtidigt tillagt, att han vid muntlig genomgång med befälet av kompaniordern icke berört kontrollen på annat sätt, än att han frågat Olsson, om denne läst kompaniordern, och om han vore fullt på det klara med sin uppgift som patrullchef, vartill Olsson svarat jakande och påpekat, att han tidigare haft liknande uppdrag. Har Lundgren tillsagt Olsson att uppträda med patrullen som vanligt vid bevakning av väg, har han därmed lämnat Olsson en vilseledande order, alldenstund patrullen icke anförtrotts någon egentlig bevakningsuppgift. Det har förelegat en så mycket större fara för att Olsson skulle missförstå ordern, som han kort förut under beredskapstjänst i Värmland synes ha utfört rena bevakningsuppdrag, som otvivelaktigt medfört en rätt att i viss omfattning ingripa i det civila livet, t. ex. genom att stoppa civila bilar. Har Lundgren däremot endast tillfrågat Olsson, om denne läst kompaniordern, och om han vore fullt på det klara med sin uppgift, har Lundgren lämnat Olsson utan erforderlig vägledning för utförande av det Olsson anförtrodda uppdraget. Det synes därför som om Lundgren gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten genom att — utan att söka skaffa sig visshet om bataljonsorderns rätta tolkning — lämna Olsson vilseledande eller otillräckliga instruktioner i fråga om kontrollens utövande.

Det är emellertid av hittills tillgänglig utredning icke fullt klart, vilken mening Lundgren haft om kontrollverksamhetens riktiga utövning. Förefintliga uttalanden och upplysningar ge närmast vid handen, att Olsson enligt Lundgrens uppfattning handlat fullt riktigt och i överensstämmelse med kompaniordern, då han vid förefallande behov använt skjutvapen för att hejda civila bilar. Därest detta är fallet, är det enligt min mening klart, att Lundgren genom kompaniordern gjort sig skyldig till tjänstefel.

De sålunda av Tilly och Lundgren begångna tjänstefelen anser jag vara av den allvarliga beskaffenhet, att jag icke kan underlåta att göra dem till föremål för beivran.

Då Tilly och Lundgren finge anses lyda under regementskrigsrätten och frågan om deras ansvar syntes ha hänskjutits till regementskrigsrätten att

upptagas uti ovan omförmälda mål, i vilket krigsfiskalen yrkat ansvar å Olsson, uppdrog militieombudsmannen åt krigsfiskalen att i nämnda mål ställa jämväl Tilly och Lundgren under tilltal för tjänstefel och därvid yrka ansvar å dem enligt lag och sakens beskaffenhet.

* *
*

Målet rörande Tilly och Lundgren upptogs vid regementskrigsrätten till gemensam handläggning med det förut anhängiggjorda målet mot Olsson.

Härefter förebragtes vid krigsrätten ytterligare utredning angående ordergivningen.

Därvid förekom bland annat följande.

Efter fråga till Lundgren, om Olsson förfarit riktigt, då han hejdade civila bilar, anförde Lundgren: Lundgren hade icke åtlytt bataljonsordern, om han förbjudit Olsson att hejda bilar, i vilka värnpliktiga färdades. Å andra sidan hade Lundgren icke haft rätt att befalla Olsson att hejda alla bilar. Lundgren hade icke bekräftat, att civila bilar skulle stoppas. Tilly hade kommit till Lundgrens kompani kort tid efter det att Lundgren genomgått kompaniordern med sitt befäl den 10 oktober. Lundgren hade icke frågat Tilly, huruvida bilar skulle stoppas. Den frågan hade nämligen icke varit aktuell för Lundgren.

På fråga till Tilly, om han vid orderns utfärdande tänkt på, att bilar komme att hejdas för kontrollens genomförande, svarade Tilly: Han hade vid orderns utfärdande tänkt på och avsett, att bilar skulle stoppas. Tilly hade icke kunnat följa depåorderns bestämmelser om kontroll av permissionsbestämmelsernas efterlevnad, utan att bilar hejdades. Vid mörker hade det varit nödvändigt att stoppa alla bilar. Tilly hade däremot icke tänkt på den möjligheten, att skottlossning skulle bliva en följd av åtgärderna att stoppa bilar.

Lundgren uppgav i detta sammanhang, att han också ansåge, att all trafik måst hejdas vid mörker för verkställande av kontrollen.

Olsson upplyste, att han i Värmland haft både rena bevakningsuppdrag och kontrolluppdrag. Olsson tillade, att han såväl den 11 oktober som tidigare under bevakning vid norska gränsen och vid kontrolluppdrag i Töcksfors ansett, att han skulle bliva åtlydd, och att han i annat fall skulle bruka de maktmedel han hade till sitt förfogande.

Tilly anförde: Olsson hade i Värmland haft såväl bevaknings- som kontrolluppdrag. Instruktionerna för bevakning vore icke likalydande med dem, som gällde för kontroll. Beträffande rätten att skjuta följdes i båda fallen bestämmelserna i soldatinstruktionen.

Tilly och Lundgren tillfrågades, om de skulle ha skjutit, om de varit i Olssons ställe.

Tilly uppgav, att han icke kunde svara på frågan, och tillade, att han an-

såge, att man måste ha varit på platsen vid ifrågavarande tillfälle och levt sig in i förhållandena för att kunna veta, hur man skulle ha handlat.

Lundgren svarade: Lundgren visste icke, huru han skulle ha handlat. Lundgren hade icke under sin fjortonåriga tjänstetid kommit i en sådan situation, att han behövt avlossa ett skarpt skott för att bliva åtlydd.

På fråga huruvida Tilly och Lundgren ansåge, att Olsson varit berättigad att skjuta vid ifrågavarande tillfälle, svarade Tilly, att Olsson skulle ha skjutit varningsskott, om han icke blivit åtlydd.

Lundgren förklarade sig instämma i Tillys yttrande.

Olsson gjorde gällande, att han skjutit varningsskott, eftersom han riktat sina skott mot det högra bakhjulet på bilen.

Krigsfiskalen yrkade under åberopande av innehållet i åtalsinstruktionen ansvar å de tilltalade jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten, vilket yrkande närmare bestämdes enligt följande.

Krigsfiskalen lade Olsson till last, att denne använt större våld för orderns utförande än förhållandena krävt. Olsson hade lossat skarpa skott, ehuru han icke haft stöd för en sådan åtgärd, vare sig i soldatinstruktionens regler eller i andra bestämmelser. Däremot kunde Olsson icke lastas för sin åtgärd att hejda civil trafik, enär Olsson vid utförandet av denna åtgärd endast följt högre chefers order.

Vad anginge Tilly och Lundgren, sade sig krigsfiskalen lägga dem till last, att de med sina order avsett, att civil trafik skulle hejdas, eller i varje fall, att deras order inneburit, att den civila trafiken skulle hejdas. Militära myndigheter hade icke rätt att anbefalla sådana åtgärder i Småland. Däremot ansåge krigsfiskalen, att Tilly och Lundgren icke kunde lastas för sin underlåtenhet att för Olsson muntligen framhålla, att skottlossning icke finge förekomma för hejdande av bilar.

I skrivelse till regementskrigsrätten den 12 december 1944 anförde militieombudsmannen: Med anledning av det ansvarsyrkande, som av krigsfiskalen framställts mot Tilly och Lundgren, får jag till förekommande av missförstånd anmärka, att jag icke avser att begränsa min talan mot dem eller ändra den ståndpunkt, som utvecklats i åtalsinstruktionen. Under åberopande av denna och med beaktande av den i målet sedermera förebragta utredningen får jag på följande sätt precisera åklagarens ansvarsyrkanden.

Angående Tilly.

1) Ansvar yrkas å Tilly för det han utan att vara därtill befogad utfärdat en bataljonsorder om permittentkontroll, enligt vilken kontrollpatrullen skulle hejda den civila trafiken.

2) Ansvar yrkas å Tilly — vare sig yrkandet under 1) vinner bifall eller ej — för att Tilly antingen

a) genom ordern anbefallt, att den civila trafiken skulle hejdas på sätt som skett, d. v. s. eventuellt även genom användande av skjutvapen, eller

b) om ordern icke kan anses ha denna innebörd, icke lämnat några föreskrifter om de medel, med vilka den civila trafiken skulle få hejdas.

3) Även om bataljonsordern ej kan anses ha inneburit, att den civila trafiken skulle hejdas, så har ordern i varje fall varit så otydlig, att den lätteligen kunnat föranleda missförstånd. Ansvar yrkas därför i detta fall å Tilly, för att han lämnat underordnat befäl utan erforderlig ledning beträffande kontrollens omfattning och medlen för dess genomförande.

Angående Lundgren.

1) Ansvar yrkas å Lundgren för det han — utan att söka skaffa sig visshet om bataljonsorderns rätta tolkning — utfärdat en kompaniorder om permittentkontroll, enligt vilken kontrollpatrullen skulle hejda den civila trafiken.

2) Ansvar yrkas vidare å Lundgren med avseende å kompaniordern enligt vad ovan under 2) och 3) upptagits beträffande Tilly ifråga om bataljonsordern.

Ägaren till den av Svensson vid tillfället förda bilen, trafikbilägaren Helge Jansson, samt Brattström yrkade skadestånd.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 15 december 1944 och utlät sig därvid.

I målet finner regementskrigsrätten det utrett,

att i depåorder den 5 oktober 1944 anbefallts, att permittering av ifrågavarande bataljons manskap finge ske inom av bataljonschefen bestämt fritidsområde, att Eksjö icke skulle ingå i fritidsområdet, samt att permittering utom fritidsområdet icke finge äga rum före tidpunkten för manskapets hempermittering utom vid trängande fall,

att Tilly såsom bataljonschef i anledning av nämnda depåorder den 8 oktober 1944 utfärdat en bataljonsorder, i vilken föreskrivits, att det genom kompanichefernas försorg skulle kontrolleras, att värnpliktiga, som passerade till och från Eksjö, innehade vederbörliga tillstånd (order), samt att kontrollen skulle utövas genom officers- eller underofficerspatruller vid järnvägsövergången Hässelås,

att Lundgren såsom kompanichef å ifrågavarande bataljon med ledning av bataljonsordern den 10 oktober utfärdat en kompaniorder, enligt vilken kontroll av att värnpliktiga innehade tillstånd eller order vid passerande till och från Eksjö skulle utövas av patruller å angivna tider,

att Lundgren vid sidan av den skriftliga kompaniordern givit de honom underställda plutonchefera muntliga föreskrifter rörande kontrollens utövande, enligt vilka det bland annat ålegat respektive patruller att vara försedda med vapen och uppträda som vanligt vid kontroll av väg,

att Lundgren tillfrågat Olsson, om han vore klar på patrullernas uppgift, varvid Olsson lämnat ett jakande svar,

att Olsson, vilken under tjänstgöring i Värmland i gränstrakterna mot Norge under september 1944 fullgjort kontrolluppdrag av enahanda beskaffenhet som det nu ifrågavarande och därvid utfört kontrollen på det sätt, att han hejdat all trafik å den väg, där patrullen varit utställd, uppfattat Lund-

grens order så, att det ålåge Olsson att på samma sätt verkställa kontrollen vid järnvägsövergången vid Hässelås,

att Olsson, då han klockan 20—klockan 22 den 11 oktober 1944 fullgjort det honom anförtrodda uppdraget, i enlighet med sin nyssnämnda uppfattning utfört detta på det sätt, att han sökt hejda all trafik å nämnda järnvägsövergång,

samt att Olsson, då den av Svensson förda, Jansson tillhöriga bilen passerade järnvägsövergången utan att stanna på Olssons tecken, avlossat två skott efter denna bil, av vilka skott det ena träffade bilens högra bakdäck och det andra trängde in i bilen och tillfogade Brattström i målet närmare angiven skada.

Tilly har vitsordat, att han vid bataljonsorderns utfärdande avsett, att kontrollen skulle utföras genom hejdande av all trafik å järnvägsövergången, och Lundgren har medgivit, att de av honom meddelade orderna innefattat, att nyss angivet sätt skulle vinna tillämpning vid kontrollens utförande.

Däremot har varken Tilly eller Lundgren anbefallt, att den civila trafiken skulle hejdas genom användning av våld, och giver utredningen i målet icke stöd för antagandet, att de vid ordernas utfärdande avsett, att så skolat ske.

Regementskrigsrätten finner väl militär myndighet icke hava varit berättigad att i förevarande fall utan tillstånd av vederbörande civila polismyndighet hejda civil trafik på allmän landsväg, och att förty Tilly och Lundgren vid ordernas utfärdande förfarit felaktigt. Med hänsyn till nu rådande beredskapsförhållanden och ofullständigheten i gällande bestämmelser på ifrågavarande område, anser emellertid regementskrigsrätten denna felaktighet icke vara av beskaffenhet att för dem böra föranleda ansvar.

Vid sådant förhållande och då det ej heller i övrigt visats, att Tilly och Lundgren gjort sig skyldiga till straffbart förfarande varda mot dem i målet framställda ansvarsyrkanden ogillade.

Vidkommande åtalet mot Olsson så enär det uppdrag, Olssons patrull haft sig förelagt, endast varit av kontrollerande art, samt det i förevarande fall icke varit fråga om nödvärn, finner regementskrigsrätten, att patrullen icke varit berättigad att göra bruk av vapen, och att förty Olsson genom sin åtgärd att avlossa skott för hejdande av trafik gjort sig skyldig till oförstånd i tjänsten.

På grund härav prövar regementskrigsrätten rättvist döma Olsson jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten att för vad han sålunda låtit komma sig till last undergå arrest utan bevakning i åtta dagar.

Vidkommande i målet förd ersättningstalan har Olsson vitsordat skäligheten i och för sig av de belopp, Jansson fordrat i ersättning för reparation av bil och vulkanisering av ett däck eller sammanlagt 118 kronor 47 öre, samt av vad Brattström yrkat eller 19 kronor 60 öre

Regementskrigsrätten finner skälig ersättning utgöra för värdeminskning av däck 20 kronor och för bilens stillastående under fyra dagar sammanlagt 100 kronor.

Regementskrigsrätten förpliktar förty Olsson att genast mot kvitto utgiva

till Jansson tvåhundratrettioåtta kronor 47 öre samt till Brattström nitton kronor 60 öre.

Från detta utslag, som innefattade den sammanstämmande mening som uttalats av krigsdomaren P. Cederschiöld, t. f. auditören B. Adèll och kaptenen A. F. Flygare, var kaptenen E. Rosenberg skiljaktig i det avseende, som framgår av följande av honom avgivna yttrande.

»Lundgren har i sin order till patrullerna använt uttrycket 'vapen'. Detta har enligt utredningen resulterat i feltolkning från patrullchefen Olssons sida. Sålunda har Olsson utrustat personalen i patrullen med pistol i stället för den ordinarie vapenutrustningen, gevär eller dylikt. Vidare har Olsson uttagit skarp ammunition i tanke, att så varit Lundgrens avsikt. Utredningen visar, att detta icke alls varit dennes mening.

Överhuvud synes uttrycket 'vapen' i ordern ha utlöst en livlig diskussion mellan plutoncheferna, huruvida detta skulle innebära även ammunition.

På grund härav anser jag, att Lundgrens order till patrullcheferna varit oklar och på grund härav medgivit och resulterat i feltolkning.

Därför dömer jag Lundgren jämlikt § 130 för oklar ordergivning, som inneburit försummelse i tjänsten, till arrest utan bevakning i en dag.»

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 3 januari 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga regementskrigsrättens utslag samt därvid yrka bifall till de av militieombudsmannen vid krigsrätten mot Tilly och Lundgren framställda ansvarsyrkanden. I skrivelsen anförde militieombudsmannen bland annat.

Intresset av permittentkontrollens genomförande måste betecknas som ett militärt ordningsintresse. Det hade varit fråga om ett förband, som efter beredskapstjänstgöring återkommit till sin fältdepå för avrustning och hempermittering av personalen. Av skäl, som förut närmare angivits, har patrullen icke ägt att för tillvaratagande av detta intresse hejda civila bilar genom bruk av vapen.

Krigsrätten har funnit, att varken Tilly eller Lundgren anbefallt, att den civila trafiken skulle hejdas genom användande av våld och att utredningen i målet icke ger stöd för antagandet att de vid bataljons- och kompaniordernas utfärdande avsett att så skolat ske.

Vad Tilly och Lundgren i detta hänsende skola anses ha anbefallt och vad de vid ordernas utfärdande avsett synes ingalunda klart. De ha lämnat svävande och oklara uppgifter. Till en början synas de närmast ha intagit den ståndpunkten, att Olsson handlat riktigt. Under målets gång ha de sedermera ändrat ståndpunkter. Till belysning härav kan vara av intresse att lämna en kortfattad sammanställning av deras uppgifter.

Sedan Tilly vid förberedande förhör förklarat, att det icke funnits någon muntlig order för patrullen utöver bataljonsordern samt att Tilly ansåge, att Olsson i betraktande av det sätt, på vilket händelserna utvecklat sig vid järnvägsövergången, handlat fullt riktigt genom att hejda och visitera bilar, tilllade Tilly vid första rättegångstillfället, att då det här vore fråga om mobiliserat förband Olsson handlat riktigt, när han försett patrullen med skarp ammunition.

Senare uppgav Tilly, att han vid bataljonsorderns utfärdande tänkt på och avsett, att bilar skulle stoppas men att han däremot icke tänkt på den möjligheten, att skottlossning skulle bliva en följd av nämnda åtgärd.

Efter fråga om Tilly skulle ha skjutit, om han varit i Olssons ställe, anförde Tilly, att han icke kunde svara på frågan och att man måste ha varit på platsen vid ifrågavarande tillfälle och levt sig in i förhållandena för att kunna veta, hur man skulle ha handlat.

På ytterligare fråga, huruvida Tilly ansåge att Olsson varit berättigad att skjuta vid tillfället, svarade Tilly till en början, att Olsson skulle ha skjutit varningsskott, om han icke blivit åtlydd, men ändrade sedan detta uttalande till att Olsson »möjligen» kunde ha skjutit varningsskott, om han icke blivit åtlydd.

Lundgren uppgav vid förberedande förhör: Lundgren hade givit patrullen muntlig order att utrusta sig med skjutvapen. Däremot hade Lundgren icke tillsagt, att vapnen skulle vara laddade. Lundgren hade vidare beordrat Olsson att uppträda med patrullen »som vanligt vid bevakningen av väg». Lundgren ansåge, att patrullen med den uppgift den haft borde varit försedd med skarp ammunition.

Vid första rättegångstillfället uppgav Lundgren bland annat: Den 10 oktober 1944 hade Lundgren samlat allt honom underställt befäl och genomgått kompaniorderns bestämmelser. Beträffande den orderpunkt, som handlade om kontrollen, hade Lundgren vid den muntliga genomgången endast gjort det tillägget, att Olsson skulle vara chef för kontrollpatrullen den 11 oktober. Lundgren hade frågat, om Olsson läst kompaniordern och om han vore fullt på det klara med sin uppgift. Olsson hade därvid svarat jakande och påpekat, att han tidigare haft liknande uppdrag. Lundgren hade därefter icke mer berört kontrollen vid den muntliga genomgången. Lundgren hade tidigare utfärdat detaljerade order för kontrolluppgifter.

I detta sammanhang företedde Lundgren en patrullinstruktion av den 30 september 1944 avseende permittentkontroll vid ett vägskäl. Instruktionen innehöll föreskrift, att patrullen skulle vara försedd med fältutrustning utom hjälm och packning (i fältutrustning ingår ammunition) samt hänvisning till stadgandet om vakttjänst i mom. 1087 i gällande soldatinstruktion för infanteriet.

Senare uppgav Lundgren, att han vid den muntliga genomgången av kompaniordern läst upp den punkt i densamma, som rörde kontrollen, och därefter givit muntlig instruktion av bland annat följande innehåll: Patrullen skulle utgå utan särskild utrustning. Dock skulle ficklampa och vapen medföras. Uppgiften vore att kontrollera att alla värnpliktiga, som passerade, hade tillstånd att besöka staden. I övrigt hade patrullen att uppträda »som vanligt vid kontrollen av vägen».

Olsson vitsordade Lundgrens uppgifter med det förbehållet, att Lundgren sagt, att patrullen skulle uppträda »som vanligt vid kontroll av väg». Olsson uppgav vidare, att han vid ifrågavarande tillfälle stött sig på den detaljerade

order angående permittentkontroll av den 30 september 1944, som Lundgren åberopat vid första rättegångstillfället.

På fråga till Lundgren, huruvida han skulle ha skjutit, om han varit i Olssons ställe, svarade Lundgren, att han icke visste, hur han skulle ha handlat, och att han icke under sin fjortonåriga tjänstetid kommit i en sådan situation, att han behövt avlossa ett skarpt skott för att bli åtlydd.

En ytterligare fråga till Lundgren, huruvida han ansåge, att Olsson varit berättigad att skjuta vid ifrågavarande tillfälle, besvarades genom instämmande i Tillys svar på samma fråga. Liksom Tilly ändrade Lundgren senare sitt uttalande i denna del och sade sig anse, att Olsson »möjligen» kunde ha skjutit ett varningsskott.

Lundgren framhöll vidare mot slutet av rättegången, att han icke givit order om utdelning av skarp ammunition till Olssons patrull och att detta visade, att Lundgren icke avsett, att patrullen skulle vara försedd med skarp ammunition.

Genom sistnämnda förklaring angående ammunitionen intog Lundgren en ståndpunkt motsatt den han omfattat på det förberedande stadiet av utredningen.

Den osäkerhet, som kommit till uttryck i Tillys och Lundgrens ändrade ståndpunkter och delvis svävande uttalanden om sättet för kontrollens utövande, framhäver tydligt önskvärdheten av att bataljons- och kompaniorderna kompletterats genom skriftliga eller muntliga instruktioner. Av dessa närmare instruktioner borde klart ha framgått, att skjutvapen icke finge användas för att hejda den civila trafiken. Såväl Tilly som Lundgren borde med hänsyn till kontrollverksamhetens natur och omständigheterna i övrigt ha insett, att av dem utfärdade order varit i behov av sådan komplettering. Tilly synes överhuvud icke ha utfärdat några föreskrifter utöver bataljonsordern. De närmare instruktioner Lundgren lämnat ha varit direkt vilseledande dels genom att Lundgren beordrat patrullen att medföra vapen utan att samtidigt föreskriva, huruvida ammunition skulle medföras, och dels genom föreskriften, att patrullen skulle uppträda »som vanligt vid bevakning av väg» eller »som vanligt vid kontroll av väg».

Frågan, huruvida Tilly och Lundgren genom otydlig ordergivning i nu berörda hänseende gjort sig förfallna till ansvar för tjänstefel, har av krigsrätten endast bemötts med en allmän förklaring, att »ej heller i övrigt visats, att Tilly och Lundgren gjort sig skyldiga till straffbart förfarande».

Militär personal synes för närvarande ej sällan utgå från att de äga en rätt att bruka våld, som går längre än nödvärnsreglerna och soldatinstruktionernas föreskrifter och icke heller kan tillfredsställande grundas på allmänna överväganden. En särskilt hos den lägre personalen ganska allmän uppfattning synes sålunda bland annat vara, att poster eller patruller så gott som *alltid* äga bruka skjutvapen för att göra sig åtlydda i tjänsten, detta tämligen oberoende av om det föreligger en godtagbar proportion mellan det intresse, som skall skyddas genom vapnens användande, och den skada, som därav

kan förorsakas. Att en sådan uppfattning ganska allmänt föreligger har i stort sett blivit bekräftat vid inspektioner, som jag under december 1944 låtit företaga vid ett antal depåer och förläggningar i Stockholm och Stockholms närhet.

Det framstår under sådana förhållanden som ett angeläget intresse, att militära chefer vid sin ordergivning — genom att utfärda tydliga och fullständiga föreskrifter — taga tillbörlig hänsyn icke blott till de fall, då skjutvapen få brukas, utan även till sådana fall, då dylika vapen uppenbarligen icke få komma till användning.

Det synes icke heller tillfredsställande, att poster och patrullchefer, som fått en »sträng» utbildning i vakt- och bevakningstjänst och därvid kanske emellanåt bibringats en överdriven och icke tillräckligt differentierad uppfattning om sin rätt att bruka vapen för tjänsteåtgärders genomförande, skola ensamma svara för följderna av ett handlande, som åtminstone till en del kan ha sin grund i brister i undervisningen.

Även Olsson har överklagat regementskrigsrättens utslag.

Målet är beroende på krigshovrättens prövning.

41. Värnpliktig har felaktigt efterspanats och genom polismyndighets försorg inställts vid vederbörande regemente.

I en den 24 juli 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 426-46-18 Rikard Hartvig Emanuel Larsson bland annat följande: Larsson hade den 29 februari 1944 inryckt till beredskapstjänst vid en arbetspluton i Vaxholm. Enär mer personal än som erfordrats inkallats till förbandet, hade emellertid han och sju andra värnpliktiga redan samma dag fått återvända hem. Den 9 maj 1944 hade han av fjärdingsmannen i Riala underrättats om att han rapporterats, emedan han olovligen uteblivit från förbandet, samt påföljande dag av fjärdingsmannen införts till konvalescentkompaniet vid Svea livgarde i Stockholm, där man med ledning av anteckningarna i hans värnpliktsbok omedelbart konstaterat, att han den 29 februari inställt sig å sitt förband i vederbörlig ordning och att ett misstag sålunda förelåge. Kaptenen Otto Salmonson å konvalescentkompaniet hade uppgivit, att chefen för underhållskompaniet i fråga, kaptenen Gottfrid Nilsson, vore ansvarig för misstaget och att Nilsson vore skyldig ersätta såväl fjärdingsmannens som Larssons kostnader i anledning av Larssons hämtning till regementet. I ersättning för inställelsen hade Larsson begärt dels 4 kronor 70 öre för bussresa från Riala till Stockholm och åter, dels 8 kronor för uppehåll i Stockholm under en dag. Larsson hade nämligen själv fått vidkännas såväl resekostnaderna som kostnaderna för sitt uppehälle i Stockholm. Fjärdingsmannen hade omedelbart erhållit ersättning för sina kostnader. Larsson hade däremot ännu icke erhållit någon ersätt-

ning, och då han icke visste någon annan utväg att utfå ersättningen, anhölle han om militieombudsmannens biträde.

Sedan från infanteribefälhavaren vid Stockholms kustartilleriförsvar infordrats utredning i ärendet, inkom denne med yttranden av Nilsson och ställföreträdande infanteribefälhavaren, överstelöjtnanten Alf Sandmark, ävensom med eget yttrande.

Nilsson anförde i sitt yttrande bland annat: Larsson hade den 29 februari 1944 inställt sig till krigstjänstgöring vid ifrågavarande arbetspluton, vid vilket förband värnpliktige sergeanten nr 890-2-24 Edw. A. Sandberg tjänstgjort såsom plutonchef. Redan samma dag hade emellertid Larsson hempermitterats jämte viss annan personal såsom varande övertalig. Vid inmönstringen hade Nilsson för att underlätta Sandbergs arbete gjort vederbörliga anteckningar om inställelse i inskrivningsböckerna för den personal, som befunnits övertalig och som därför skolat hempermitteras. Nilsson hade därjämte utbetalat terminslön och låtit utskriva biljetter till dem, som skolat resa hem. Inkallelseorderna hade de inkallade vid inmönstringen lämnat till Sandberg, som även fört inmönstringsrullan. Larssons hämtning till konvalescentkompaniet hade föranletts av en rapport från Sandberg till Nilsson i dennes egenskap av chef för underhållskompaniet i fråga. Med ledning av denna rapport hade därefter Nilssons kompaniadjutant föranstaltat om Larssons efterspanande. Den felaktiga efterlysningen berodde sannolikt på att Sandberg icke fört inmönstringsrullan på rätt sätt. Att Larsson icke erhållit ersättning för sina kostnader berodde på att Sandberg icke vore villig att ersätta beloppet.

Sandmark yttrade: Inmönstring vid den ifrågavarande och en annan arbetspluton hade ägt rum i frälsningsarméns lokal i Vaxholm den 29 februari 1944. Plutonerna vore i likhet med övriga arbetsplutoner självständiga förband men dock i vissa avseenden underställda Nilsson. Inmönstringen skulle ha förrättats av plutoncheferna med ledning av vederbörlig inmönstringsrulla. I samband därmed hade det ålegat vederbörande att avlämna sina inskrivningsböcker till inmönstringsförrättaren. Sandberg hade på förfrågan meddelat, att inmönstringsrullan vid inmönstringstillfället icke varit fullt aktuell, utan att han varit nödsakad att föra rullan för hand. Sandberg hade vidare uppgivit, att Nilsson samma dag, inryckningen ägt rum, företett en handling, utvisande bland annat att Larsson, som icke förut tillhört förbandet, placerats å detta. Nilsson åter hade uppgivit, att ifrågakomna tillkomstuppgift varit dagtecknad den 18 februari 1944 samt att Sandberg senast den 27 februari 1944, då han inställt sig å förbandet, haft tillfälle att justera inmönstringsrullan. I denna skulle vid inmönstringsförrättningen i särskilda kolumner antecknas, huruvida inkallelseorder och inkallelseböcker avlämnats. Inmönstringsrullan för ifrågavarande arbetspluton hade emellertid icke kunnat återfinnas. Nilsson hade enligt egen uppgift infordrat densamma från Sandberg, men denne hade icke kunnat lämna något besked om var den funnes. Av inmönstringsrullan kunde sålunda icke erhållas någon uppgift, huruvida Larsson den 29 februari 1944 anmält sig för Sandberg.

Larsson hade emellertid på förfrågan själv uppgivit, att han avlämnat sin inkallelseorder och sin inskrivningsbok vid inmönstringsbordet, samt att han därvid fått besked, att han såsom övertalig skolat hempermitteras och fördenskull skolat anmäla sig för Nilsson.

Infanteribefälhavaren, överstelöjtnanten Karl Lindqvist, yttrade: Enär Larsson inställt sig vid den ifrågavarande inskrivningsförrättningen men uppenbarligen icke blivit inskriven av Sandberg, syntes denne i egenskap av inmönstringsförrättare vara ansvarig för att Larsson efterspanats och införts till Svea livgarde i Stockholm. Sandberg hade den 30 augusti 1944 skilts från sin befattning som plutonchef på grund av visad oförmåga att fullgöra sina tjänsteåligganden och i samband därmed överförts från sin krigsplacering vid Stockholms skärgårds försvarsområde till Stockholms inskrivningsområde.

Sedan Sandberg beretts tillfälle att inkomma med yttrande i ärendet, anförde han i en skrift bland annat: Inmönstringen av ifrågavarande båda plutoner hade pågått samtidigt i samma lokal, och han hade därvid för sin del tjänstgjort såsom inmönstringsförrättare vid ifrågavarande arbetspluton. Avspärrningsanordningarna mellan de båda plutonerna hade varit allenast provisoriska. Larsson hade jämte viss annan personal tilldelats förbandet först den 18 februari 1944. Uppgiften i Lindqvists yttrande, att Nilsson haft tillfälle att kontrollera inmönstringsrullan senast den 27 februari 1944, vore felaktig. Den 27 februari 1944 hade icke funnits någon personal i Vaxholm, som kunnat lämna ut ifrågakomna tillkomstuppgift rörande personalen å förbandet. Sedan inmönstringen avslutats, hade Sandberg lagt ned samtliga inmönstringshandlingar i en expeditionslåda och låst denna. Efter komplettering av utrustning, skärmbildsfotografering och blodgruppsbestämning m. m. hade förbandet den 1 mars 1944 från Vaxholm avrest till Utö, varvid Nilsson övertagit alla personalhandlingar. Till följd av brådskande göromål hade Sandberg först två dagar senare blivit i tillfälle att granska sina anteckningar från inmönstringsförrättningen. Då han därvid funnit, att en del anteckningar saknades, hade han med ledning av de kvarvarande samt ur minnet avgivit den rapport, som sedermera föranlett Larssons efterlysning. Därest Sandberg mot förmodan skulle anses ansvarig för det begångna felet, vore han eventuellt beredd att betala det av Larsson i ersättning fordrade beloppet.

I en den 30 januari 1945 dagtecknad, till infanteribefälhavaren överlämnad åtalsinstruktion anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för ärendet.

Av utredningen i ärendet framgår, att Larsson — sedan han inkallats till tjänstgöring — den 29 februari 1944 i vederbörlig ordning inställt sig vid sitt förband men därvid redan samma dag hempermitterats såsom övertalig å förbandet, att Sandberg, som i egenskap av förbandschef vid inryckningen tjänstgjort såsom inmönstringsförrättare å förbandet, sedermera i tro, att

Larsson underlåtit inställa sig, rapporterat denne såsom utebliven, samt att Larsson med anledning härav efterspanats och genom polismyndighetens försorg den 10 maj 1944 införts till Svea livgardes kasern i Stockholm.

För sin åtgärd att rapportera Larsson som utebliven från förbandet har Sandberg ej ådagalagt förhållande, som kan lända honom till ursäkt. Det tjänstefel, vartill Sandberg genom denna åtgärd gjort sig skyldig, är av den allvarliga beskaffenhet, att jag anser mig icke kunna underlåta att göra detsamma till föremål för laga beivran.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol anhängiggöra och utföra talan mot Sandberg för vad denne låtit komma sig till last. Larsson borde därvid beredas tillfälle att mot Sandberg framställa de ersättningsyrkanden, för vilka han kunde anse sig ha fog.

* *
*

Efter hemställan av infanteribefälhavaren hänsköts målet av tjänstförrättande chefen för Vaxholms kustartilleriregemente till regementskrigsrätten vid regementet. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal under åberopande av innehållet i åtalsinstruktionen ansvar å Sandberg jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för vårdslöshet i fullgörande av tjänsteplikt. Larsson fordrade ersättning av Sandberg med 4 kronor 70 öre för resa från Riala till Stockholm och åter samt 8 kronor för uppehåll i Stockholm under en dag.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 16 mars 1945 och yttrade därvid.

I målet är utrett, att Larsson den 29 februari 1944 i enlighet med erhållen order inställt sig till tjänstgöring vid ifrågavarande arbetspluton, men samma dag hempermitterats såsom övertalig å förbandet, att Sandberg, vilken i egenskap av chef för plutonen vid inryckningen tjänstgjort såsom inmönstringsförrättare, underlåtit att i inmönstringsrullan göra anteckning om Larssons inställelse och sedermera den 3 mars 1944 i tro, att Larsson underlåtit att inställa sig till tjänstgöring, rapporterat denne såsom utebliven, samt att Larsson med anledning därav efterspanats och genom polismyndighetens försorg den 10 maj 1944 införts till Svea livgardes kasern i Stockholm. Genom att underlåta att vid inmönstringsförrättningen göra anteckning om Larssons inställelse och genom att rapportera Larsson såsom utebliven måste Sandberg anses hava visat vårdslöshet i fullgörande av honom åliggande tjänsteplikt.

Regementskrigsrätten prövar förty rättvist döma Sandberg jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för vårdslöshet i fullgörande av tjänsteplikt att undergå arrest utan bevakning två dagar.

Vidkommande härefter av Larsson i målet förd ersättningstalan så, enär

Sandberg genom sitt ifrågavarande tjänstefel vållat att Larsson åsamkats kostnader,

samt Sandberg icke haft något att erinra mot skäligheten av de av Larsson fordrade beloppen, tillhopa tolv kronor 70 öre,

alltså förpliktas Sandberg att till Larsson genast mot kvitto utgiva tolv kronor 70 öre.

Sandberg anförde besvär över regementskrigsrättens utslag.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 30 november 1945 och fann därvid ej skäl att göra ändring i regementskrigsrättens utslag.

42 och 43. Felaktig inkallelse av värnpliktiga, beträffande vilka Kungl. Maj:t — sedan deras ansökningar om tillstånd till vapenfri tjänst avslagits — föreskrivit, att bestämmelser framdeles komme att utfärdas rörande deras tjänstgöringsförhållanden.

I en den 4 augusti 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 126-18-43 Karl Erik Ringbom bland annat följande: Ringbom hade vid mönstringen år 1943 ingivit framställning till Konungen om tillstånd till civilt arbete utom försvarsmakten. Avslag på denna ansökan hade delgivits honom i december 1943. Den 12 april 1944 hade Ringbom enligt order inställt sig vid Gotlands infanteriregemente. I samband med inställelsen hade han rapporterats för underlåtenhet att åtlyda förmans i tjänsten givna befallning och hade med anledning härav av regementskrigsrätten vid samma regemente den 19 april 1944 dömts att hållas i fängelse en månad. Sedan Ringbom därefter besvärat sig över utslaget i krigshovrätten och krigshovrätten fastställt krigsrättens utslag, hade Ringbom fullföljt sin talan till högsta domstolen, som ännu icke meddelat utslag i målet. Ringbom hade sedan den 12 april 1944 varit inkallad vid regementet men hade av samvetsnöd icke kunnat utföra honom förelagt arbete. Han hade två gånger ingivit ansökan om hempermittering, men ansökningarna hade båda gångerna blivit avslagna. I fråga om en annan värnpliktig vid regementet nr 31-78-28 Jacobsson förhölle sig på samma sätt som beträffande Ringbom.

Chefen för Gotlands infanteriregemente, översten Gunnar Berggren, anförde i infordrat yttrande den 15 september 1944: Det vore riktigt, att Ringbom — sedan han vid inskrivningsförrättningen 1943 ingivit underdånig ansökan om tillstånd att göra vapenfri tjänst och framställningen i december 1943 lämnats utan bifall av Kungl. Maj:t — i april 1944 inkallats till fullgörande av första tjänstgöring samt vid inryckningen vägrat att påtaga uniform och utföra något som helst arbete och med anledning härav av regementskrigsrätten vid Gotlands infanteriregemente ådömts en månads fängelse. Det vore även riktigt, att utslaget överklagats av Ringbom. Värn-

pliktige Jacobsson hade 1929 och 1930 i vanlig ordning fullgjort första tjänstgöring och första och andra repetitionsövning samt därefter även beredskapstjänst till och med den 7 mars 1943 med sammanlagt 460 dagar. Han hade emellertid därpå ingivit ansökan om vapenfri tjänst, vilken ansökan den 1 oktober 1943 avslagits av Kungl. Maj:t. Den 10 april 1944 hade han inkallats till beredskapstjänst och då vägrat att påtaga uniform, med påföljd att han ådömts en månads fängelse av regementets krigsrätt. Jacobsson hade överklagat krigsrättens utslag i krigshovrätten, som emellertid den 11 augusti 1944 fastställt krigsrättens dom. Jacobsson, som sagt sig icke ämna överklaga krigshovrättens utslag, komme att efter klagotidens utgång få avtjäna sitt straff. Av Ringbom tidigare ingiven ansökning om hempermittering hade icke kunnat bifallas av Berggren, då i §§ 4 och 5 i kungörelsen den 26 mars 1943 med vissa bestämmelser angående vapenfria värnpliktiga angivna villkoren för hemförlovning icke syntes uppfyllda. Enahanda vore förhållandet med Jacobsson. Berggren hade emellertid sedermera, sedan hans uppmärksamhet kommit att riktas på förevarande fall, med stöd av bestämmelserna i generalorder nr 3226 och 3924/1943 hemförlovat Jacobsson och Ringbom, den förre den 24 augusti och den senare den 2 september 1944.

Förenämnda båda generalorder voro i hithörande delar av följande lydelse:

»*Go nr 3226. Okt. 12. Avslag å ansökningar angående vapenfri tjänst.*

Av nedanstående värnpliktiga ingivna underdåniga ansökningar angående vapenfri tjänst hava genom nådiga beslut $^{1}/_{10}$ 1943 lämnats utan bifall.

Nr och namn	Tillhör io	Truppreg vid	Inkallad till tjg vid
31-78-28 Jacobsson	18	I 18	I 18

De värnpliktiga, vilka enligt ovan äro inkallade till tjänstgöring, skola, därest så icke redan skett, omedelbart hemförlovas.

Beträffande de värnpliktigas vidare tjänstgöring komma bestämmelser framdeles att utfärdas.»

»*Go nr 3924. Dec. 13. Avslag å ansökningar angående vapenfri tjänst.*

Av nedanstående värnpliktiga ingivna underdåniga ansökningar angående vapenfri tjänst hava genom nådiga beslut $^{10}/_{12}$ 1943 lämnats utan bifall.

Nr och namn	Tillhör io	Truppreg vid	Inkallad till tjg vid
126-18-43 Ringbom	18	I 18	—

Beträffande ovannämnda värnpliktigas vidare tjänstgöring komma bestämmelser framdeles att utfärdas.»

Med hänsyn till innehållet av nämnda generalorder infordrades förnyat yttrande från Berggren rörande anledningen till ifrågavarande båda inkallelser i april 1944. Berggren anförde bland annat: Enligt generalorder nr 3226/1943 skulle vissa värnpliktiga däribland värnpliktige Jacobsson omedelbart

ha hemförlovats. Jacobsson hade emellertid i oktober 1943 icke varit inkallad till tjänstgöring och hade följaktligen icke blivit hemförlovad. Generalorder nr 3924/1943 nämnde intet om hemförlovning av Ringbom. På grund härav hade ur registreringssynpunkt icke ansetts föreligga skäl att omplacera registreringsplåtarna för ifrågavarande värnpliktiga, utan värnpliktige Jacobsson hade kvarstått vid sitt krigsplaceringsförband och Ringbom bland de värnpliktiga, som i författningsenlig ordning skulle inkallas till första tjänstgöring under år 1944. Detta i sin tur hade till följd av inkallelseförfarandets mekanisering lett till att värnpliktige Jacobsson erhållit order om krigstjänstgöring, när det fältförband han tillhörde inkallats i april 1944, samt att Ringbom tillsammans med övriga värnpliktiga av åldersklassen 1943 i vederbörlig ordning inkallats till tjänstgöring. Både Jacobsson och Ringbom hade emellertid inkallats i strid med tankegången hos dem eller den, som föredragit ifrågavarande båda generalorder. Såsom möjligen förmildrande omständigheter kunde anföras, att generalordern nr 3226 felaktigt angivit Jacobsson såsom varande i tjänst och att Jacobsson till följd härav icke kunnat hemförlovas samt att generalordern nr 3924 icke nämnde något om hemförlovning av Ringbom ävensom att generalorderna icke med önskvärd tydlighet förbjudit inkallelse enligt värnpliktslagens bestämmelser i avvaktan på utfärdandet av närmare föreskrifter rörande ifrågavarande värnpliktigas vidare tjänstgöring. I fråga om handläggningen av värnpliktsärenden å regementet vore förhållandena följande. Överstelöjtnanten vid regementet Torsten August Victor Lindh svarade i egenskap av chef för mobiliseringsavdelningen vid regementet inför Berggren för att samtliga inkallelser, som anbefallts av högre myndigheter, i vederbörlig ordning verkställdes utan särskild anmaning från Berggrens sida. Föredragning av rutinärenden förekomme icke. Däremot föredroges principfrågor och tveksamma fall för Berggren. Den tekniska handläggningen av nämnda ärenden ombesörjdes under Lindh av chefen för personaldetaljen vid regementet, kaptenen i regementets reserv Torsten Eberhard Jacobsson, som inför Lindh i begränsad utsträckning hade motsvarande åligganden, ansvar och frihet som Lindh inför Berggren. Ansvaret för att denna av övriga arbetsförhållanden betingade decentralisering av värnpliktsärendena icke ledde till åsidosättande av utfärdade föreskrifter åvilade Berggren. I förevarande fall syntes kaptenen Jacobsson icke ha insett vanskligheten och de möjliga konsekvenserna av att efter utfärdande av förenämnda båda generalorder låta registreringsplåtarna för värnpliktiga Jacobsson och Ringbom kvarstå på sina ursprungliga platser. Kaptenen Jacobsson hade fördenskull i likhet med Lindh, som underlåtit att kontrollera kaptenen Jacobssons åtgärder, tilldelats en admonition av Berggren — en åtgärd, som Berggren under förhandenvarande omständigheter ansett vara tillfyllest för åstadkommande av framtida rättelse i fråga om liknande ärenden. Därest rättsligt ansvar för de felaktiga inkallelserna ansåges böra utkrävas, ansåge sig Berggren — bortsett från möjligheten att kunna i detalj övervaka handläggningen av enskilda ärenden — ensam ansvarig för det inträffade.

Kaptenen Jacobsson anförde i infordrat yttrande: Först genom en skrivelse i saken från försvarsdepartementet den 19 augusti 1944 hade det kommit till Jacobssons kännedom, att innebörden av föreskrifterna i ifrågavarande båda generalorder om att särskilda bestämmelser framdeles komme att utfärdas rörande de i orderna åsyftade värnpliktigas vidare tjänstgöring vore, att sådana värnpliktiga, som erhållit avslag å ansökan om vapenfri tjänst, skulle inkallas till särskilt organiserat arbetsförband. Om en värnpliktig vore inkallad till tjänstgöring eller icke, torde knappast kunna angivas i en generalorder, då förändringar i den värnpliktiges tjänstgöringsförhållanden kunnat inträffa under ärendets handläggning. Ett förtydligande av generalorderna genom angivade av att sådana värnpliktiga, som icke varit inkallade till tjänstgöring, beviljats anstånd tills vidare med värnpliktstjänstgöring skulle ha underlättat registreringsarbetet. Registreringsplåtarna skulle i sådant fall ha blivit försedda med ryttarmarkering, varigenom en felaktig inkallelse förhindrats. Såsom förhållandena nu blivit, hade ur registreringssynpunkt icke ansetts föreligga anledning att omplacera registreringsplåtarna, utan det hade allenast gjorts anteckning å vederbörligt stamkort, att vidare tjänstgöring skolat fullgöras enligt särskilda bestämmelser. På grund härav hade värnpliktige Jacobssons registreringsplåt kvarstått å krigsplaceringsförbandet och Ringboms bland de värnpliktiga, tillhörande årsklass 1943, som skolat fullgöra första tjänstgöring med början år 1944. Åldersklass 1943 hade inkallats enligt bestämmelserna i generalorder nr 555/1944. Då något undantag icke gjorts i denna order för värnpliktiga, som erhållit avslag å ansökan om vapenfri tjänst, hade Ringbom, som tillhörde åldersklass 1943, inkallats till fullgörande av den i ordern åsyftade tjänstgöringen. Värnpliktige Jacobsson åter hade, då personalen å det förband, varå han varit krigsplacerad, i april 1944 inkallats, tagits i anspråk i likhet med övriga värnpliktiga å förbandet.

Lindh instämde i förenämnda yttrande av kaptenen Jacobsson samt tillade: I generalorder nr 555/1944 hade föreskrivits, att i fråga om anstånd och hemförlovning av de värnpliktiga skolat beaktas de på grund av tidsläget rådande förhållandena. Detta hade inneburit, att värnpliktiga skolat befrias från påbörjande av första tjänstgöring i föreskriven tid allenast i yttersta nödfall. Då första tjänstgöring endast kunde påbörjas en gång varje år, medförde ett anstånd med tjänstgöringen en försening med utbildningen och en minskning av värnpliktstiden för den värnpliktige med ett år. Som Ringbom icke varit hemförlovad och Kungl. Maj:ts avsikt att organisera särskilda arbetsförband av värnpliktiga, som erhållit avslag å framställning om vapenfri tjänst, icke varit känd för Lindh och kaptenen Jacobsson vid tiden för inkallelsen, hade Ringbom blivit inbeordrad till första tjänstgöring i likhet med övriga värnpliktiga av åldersklass 1943.

Sedan handlingarna i ärendet härefter översänts till chefen för lantförsvarets kommandoexpedition, generalmajoren Henry Kellgren, anförde denne i avgivet yttrande: Genom bestämmelserna i generalorder nr 3924/1943 hade Kungl. Maj:t förbehållit sig rätt att själv reglera den tjänstgöring, som ålåge

eller kunde komma att åligga bland andra Ringbom. Åtgärden hade med hänsyn till att en inkallelse till militära förband av ifrågakomna värnpliktiga otvivelaktigt skulle medföra lydnadsvägran och därav följande konsekvenser vidtagits för att förhindra, att vederbörande i fortsättningen inkallades till sådana förband. Genom att inkalla Ringbom till tjänstgöring syntes vederbörande förbandschef ha handlat i strid med bestämmelserna i generalordern och sålunda förfarit felaktigt. Beträffande värnpliktige Jacobsson vore förhållandena desamma som beträffande Ringbom. Vederbörande förbandschef syntes sålunda ha förfarit felaktigt även i fråga om denne.

Enligt det hos fångvårdsstyrelsen förda straffregistret ha Jacobsson och Ringbom avtjänat de dem ådömda fängelsestraffen å rannsakningshäktet i Visby, Jacobsson under tiden den 25 september—den 25 oktober 1943 och Ringbom under tiden den 18 november—den 18 december 1943.

I en den 6 april 1945 dagtecknad, till chefen för Gotlands infanteriregemente översänd åtalsinstruktion anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Av utredningen framgår, att värnpliktiga Jacobsson och Ringbom i april 1944 i strid med bestämmelserna i ifrågavarande båda generalorder av den 12 oktober och den 13 december 1943 inkallats till tjänstgöring vid regementet samt att de — sedan de vid inryckningen vägrat utföra dem förelagt arbete — för lydnadsvägran dömts att hållas i fängelse en månad, vilka straff de numera avtjänat. Enligt vad utredningen givit vid handen ha inkallelserna föranletts av felaktig tolkning av föreskrifterna i förenämnda generalorder å regementsexpeditionen. Ansvaret härför måste med hänsyn till vad som upplysts angående sättet för handläggningen av ärenden av ifrågavarande natur å regementet anses åvila Lindh och kaptenen Jacobsson i deras egenskap av respektive mobiliseringschef och chef för personaldetaljen å regementet. Lindh och Jacobsson, som borde ha förstått ifrågavarande generalorder, ha icke förebragt omständigheter av beskaffenhet att lända dem till ursäkt.

Motiven till att Kungl. Maj:t i vissa fall beträffande värnpliktiga, som erhållit avslag på framställningar att på grund av uppgivna samvetsbetänkligheter få göra vapenfri tjänst, utfärdat bestämmelser innebärande förbud att inkalla dem till militär tjänstgöring torde vara, att man ansett sig ha anledning förutse, att de komma att vägra fullgöra dylik tjänstgöring och till följd därav bliva ådömda straff. Kungl. Maj:t har velat förebygga denna såsom sannolik ansedda påföljd av deras inkallande och förbehålla sig att framdeles reglera deras tjänstgöring på lämpligt sätt.

Uti förevarande fall har till följd av värnpliktiga Jacobssons och Ringboms felaktiga inkallelser inträffat den eventualitet ovannämnda generalorder avsett förebygga. De ha båda blivit ådömda och nödgats avtjäna frihetsstraff för lydnadsvägran. Jag anser mig därför icke kunna underlåta beivra de tjänstefel, vartill Lindh och kaptenen Jacobsson gjort sig skyldiga.

Militieombudsmannen uppdrog för den skull åt vederbörande krigsfiskal att vid den krigsdomstol, varunder Lindh och kaptenen Jacobsson lydde, ställa dem under åtal för vad de enligt det anförda låtit komma sig till last. Värnpliktiga Jacobsson och Ringbom borde därvid beredas tillfälle att framställa de ersättningsanspråk, vartill de kunde finna fog.

* *
*

Målet hänsköts av regementschefen till regementskrigsrätten vid Gotlands infanteriregemente.

Vederbörande krigsfiskal anförde vid krigsrätten: Han yrkade ansvar å Lindh och kaptenen Jacobsson jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för tjänsteförsummelse. Det hade ålegat dem att med anledning av innehållet i generalorderna vidtaga sådana åtgärder, att berörda värnpliktiga icke blivit inkallade, förrän de förebådade bestämmelserna kommit. I den mån Lindh och kaptenen Jacobsson icke förstått innebörden i orderna hade de, som ju märkt, att det varit något särskilt, och även diskuterat saken, bort förskaffa sig besked om meningen. Det hade helt säkert gått genom ett telefonsamtal med vederbörande i Stockholm. Genom sin underlåtenhet härutinnan hade de vållat, att värnpliktiga Ringbom och Jacobsson blivit inkallade, vilket varit i strid med generalorderna.

Ringbom yrkade ersättning av Lindh och kaptenen Jacobsson med tio kronor per dag för förlorad arbetsförtjänst under de trettio dagar han suttit i fängelse jämte 100 kronor för psykiskt lidande under samma tid. Värnpliktige Jacobsson inställde sig icke vid krigsrätten.

Regementskrigsrätten meddelade utslag i målet den 23 maj 1945 och yttrade därvid.

I målet är upplyst, att Kungl. Maj:t genom särskilda beslut den 1 oktober och 12 december 1943 avslagit ansökningar angående tillstånd för vissa värnpliktiga, bland dem Ringbom och Jacobsson, att utföra vapenfri tjänst, varjämte i särskilda generalorder den 12 oktober och 13 december samma år föreskrivits, att beträffande de i ordern avsedda värnpliktigas vidare tjänstgöring särskilda bestämmelser komme att framdeles utfärdas. Det oaktat ha värnpliktiga Ringbom och Jacobsson blivit i sedvanlig ordning inkallade till tjänstgöring.

Såsom mobiliseringschef vid regementet måste Lindh i förevarande fall anses ensam ansvarig för de felaktiga inkallelserna.

Då Lindh, som gjort gällande, att ordalydelsen uti ifrågavarande generalorder varit otydlig, underlåtit att vidtaga någon åtgärd för att förskaffa sig visshet rörande tolkningen av desamma, har han gjort sig skyldig till oförstånd och försummelse i fullgörande av tjänsteplikt,

och prövar krigsrätten med ogillande av den mot kaptenen Jacobsson för-

da talan rättvist döma Lindh jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten att undergå disciplinstraff av arrest utan bevakning två dagar.

Då det Ringbom ådömda och avtjänade frihetsstraffet icke kan anses stå i det samband med den felaktiga inkallelsen, att Ringbom kan å denna grunda något skadeståndsanspråk,

finner krigsrätten de av Ringbom framställda yrkandena icke kunna bifallas.

Utslaget har vunnit laga kraft.

44 och 45. Från värnpliktstjänstgöring frikallad har utan eget medgivande genom generalorder ställts till chefens för armén förfogande för krigsplacering i viss befattning samt i enlighet härmed — utan avseende å av honom företedd frisedel — ålagts fullgöra krigstjänstgöring.

I en till militieombudsmannen den 9 februari 1944 inkommen skrift meddelade värnpliktige nr 6569-2-27 Karl Domar Skafte, att han, oaktat han varit frikallad från värnpliktens fullgörande, år 1941 inkallats till sådan tjänstgöring, samt hemställde, att militieombudsmannen i anledning härav ville föranstalta om utredning.

I ärendet upplystes följande.

Skafte, som är född den 6 maj 1907 och till yrket pastorsadjunkt, tilldelades vid inskrivningsförrättning värnpliktsnumret 341-28-27 och fullgjorde viss del av första tjänstgöringen under tiden den 15—den 30 juni 1933. Skafte hemförlovades härefter jämlikt inskrivningsförordningen den 23 december 1925 (nr 485) § 123 mom. 1 och blev enligt utfärdad frisedel av inskrivningsnämnden för Göteborgs stads rullföringsområde nr 28 den 11 februari 1934 jämlikt § 4 mom. 1 värnpliktslagen den 12 juni 1925 (nr 337) frikallad från värnpliktens fullgörande.

I skrivelse den 17 maj 1940 från stiftssekreteraren i Karlstads stift Yngve Knöös till Skafte meddelade Knöös, att prästexamen och prästvigning utsatts att äga rum den 29 maj 1940 samt att ansökan skulle dessförinnan ingivas till domkapitlet och vara åtföljd av åldersbetyg, testimonium och betygsavskrifter »samt värnpliktsboken eller uppgift om värnpliktsnummer». Skafte insände i anledning härav den 21 maj 1940 till domkapitlet ansökan att få undergå prästexamen, varvid han såsom bilagor åberopade åldersbetyg och betygsavskrifter, samt meddelade, att hans värnpliktsnummer vore 341-28-27. Sin värnpliktsbok synes Skafte härvid icke ha företett, och ej heller synes han ha lämnat domkapitlet uppgift om att han var frikallad från värnpliktens fullgörande.

Genom cirkulärskrivelse den 12 oktober 1940 till rikets biskopar från försvarsstabens själavårdsdetalj infordrades för uppgörande av sammansättningsplan för år 1941 avseende den religiösa verksamheten vid krigsmakten upp-

gift om namn och adress å inom respektive stift tjänstgörande värnpliktiga präster, vilka kunde anses lämpliga att vid mobilisering under år 1941 tjänstgöra som fältpräster. För varje stift lämnades i skrivelsen uppgift om det ungefärliga antal prästmän, beträffande vilka dylik uppgift borde lämnas. Med anledning härav översände biskopen i Karlstads stift Arvid Runestam med skrivelse den 29 oktober 1940 till fältprosten »förteckning å präster inom Karlstads stift, lämpliga att vid mobilisering under år 1941 tjänstgöra som fältpräster». För Skafte upptogs i nämnda förteckning — förutom Skaftes titel och adress samt födelse- och prästvigningsår — uppgift om värnpliktsnummer.

I skrivelse den 19 juli 1941 till chefen för försvarsdepartementet anhöll numera generalmajoren friherre Samuel Lars Åkerhielm i egenskap av ställföreträdare för chefen för försvarsstaben — under förmälan att från och med den 1 augusti 1941 vissa ändringar måste vidtagas i genom tidigare generalorder fastställd krigsplacering av präster och övrig personal för kulturell verksamhet vid armén — att ett vid skrivelsen fogat förslag till sådan krigsplacering måtte fastställas. Genom generalorder den 29 juli 1941 (nr H 590) ställdes personal, som upptagits i därvid fogade förteckningar, till chefens för armén förfogande för krigsplacering under tiden den 1 augusti—den 31 december 1941 i befattningar för religiös, kulturell och social verksamhet. I generalordern föreskrevs, att krigstjänstgöringsorder skulle utfärdas enligt chefens för armén närmare bestämmelser samt att med icke krigstjänstgöringsskyldig personal skulle träffas avtal angående krigstjänstgöring. I särskild för anteckning angående vederbörandes inskrivningsnummer avsedd kolumn i förteckningarna hade för vissa däri upptagna personer i stället för inskrivningsnummer antecknats, att de voro krigsfrivilliga eller frikallade. I något fall förekom jämväl att för i förteckningen upptagen angivits såväl värnpliktsnummer som att vederbörande vore frikallad. Beträffande Skafte, som enligt förteckningen krigsplacerats vid Göta ingenjörkårs mobiliseringscentral i Karlstad, hade i förteckningen upptagits värnpliktsnummer samt uppgift om att Skafte tillhörde rullföringsområde nr 35. Uppgift om att Skafte var frikallad från värnpliktens fullgörande hade emellertid icke influtit däri. Skafte beordrades sedermera av förbandschefen att för tjänstgöring enligt § 28 värnpliktslagen den 30 juni 1936 (nr 443) den 9 oktober 1941 inställa sig i Karlstad. I inkallelseordern uppgavs, att tjänstgöringen beräknades komma att pågå elva veckor.

I följande den 1 respektive den 6 oktober 1941 dagtecknade av adjutanten vid mobiliseringscentralen, löjtnanten Atos Gordh, »på befallning» undertecknade skrivelser till Skafte anförde Gordh.

1) »Med anledning av Edert brev den 23 september 1941 får jag härmed meddela, att Ni ställts till förfogande av högre myndighet såsom batpastor vid ingbat. Att Ni skulle vara frikallad från tjänstgöring från beredskapstjänst har icke meddelats, varför jag har äran begära avskrift av ifrågavarande frikallelseorder.»

2) »Med anledning av Eder insända avskrift av 'Frisedel' har jag äran meddela, att 'Frisedeln', som underskrivits den 11 december (rätteligen: februari) 1934, enligt min mening endast gällt Eder som värnpliktig soldat men icke som batpastor; att även om så icke skulle vara fallet Ni av Kungl. Maj:t genom skrivelse från Lantförsvarets kommandoexpedition den 29 juli 1941 nr H 590 ställts till förfogande, vilken skrivelse är av senare datum än Eder 'Frisedel'; att av vad ovan framförts den order om militärtjänstgöring, som tillsänts Eder, kvarstår att gälla.»

På grund av nämnda inkallelse fullgjorde Skafte därpå militärtjänstgöring i anledning av förstärkt försvarsberedskap under tiden den 9 oktober—den 15 december 1941.

Skafte anhöll sedermera i en till militieombudsmannen den 15 maj 1942 inkommen skrift — under förmälan att han ehuru frikallad »i fredstid» inkallats till militärtjänstgöring — om utredning.

Dåvarande chefen för mobiliseringscentralen, numera överstelöjtnanten i ingenjörtrupperna Alfred Eklund, anförde i ett av militieombudsmannen i anledning härav infordrat den 19 maj 1942 dagtecknat yttrande bland annat följande: Jämlikt generalorder nr H 590/1941 hade Skafte ställts till chefens för mobiliseringscentralen förfogande såsom bataljonspastor vid en ingenjörbataljon. Då nämnda bataljon enligt högkvartersorder skulle organiseras för fullgörande av beredskapstjänst från och med mitten av oktober månad 1941 inkallades Skafte på grund av denna generalorder. — Vid inryckning till tjänstgöring anmälde Skafte sin förvåning över att ha blivit inkallad, då han sade sig vara frikallad i fredstid. Härvid hade Eklund framhållit, att inkallelsen grundat sig på genom generalordern verkställd krigsplacering och jämlikt högkvartersorder anbefalld organisation.

Militieombudsmannen meddelade därefter i skrivelse den 17 juni 1942 till Skafte, att, enär den verkställda utredningen icke givit anledning till antagande, att inkallelsen icke skulle vara i överensstämmelse med gällande föreskrifter, framställningen icke föranledde någon vidare åtgärd från militieombudsmannens sida. — Militieombudsmannen utgick härvid från att Skaftes egen uppgift, att Skafte vore »frikallad i fredstid» var riktig. Vid den i detta sammanhang verkställda utredningen erhölls icke upplysning om att Skafte blivit den 11 februari 1934 jämlikt § 4 mom. 1 i 1925 års värnpliktslag helt frikallad från värnpliktens fullgörande.

Vid efterbesiktning den 17 augusti 1942, som företagits jämlikt kungörelsen den 27 mars 1942 angående efterbesiktning av vissa värnpliktiga, vilka frikallats från värnpliktens fullgörande (nr 173), erhöll Skafte värnpliktsnummer 6569-2-27 och hänfördes liksom vid inskrivningsförrättningen 1943 till besiktningsgrupp T (tillfälligt odugliga till krigstjänst). Vid inskrivningsförrättningen 1944 hänfördes Skafte till besiktningsgrupp 4 och uttogs till expeditionsbiträde samt tilldelades Stockholms örlogsstation. Den 19 juli 1944 förklarades Skafte vid en jämlikt inskrivningsförordningen § 126 företagen läkarbesiktning tillfälligt oduglig till krigstjänst under en tid av tolv månader.

Skafte har i olika till militieombudsmannen inkomna skrifter anfört bland annat följande: Runestam hade enligt Skaftes mening förfarit felaktigt genom att å den till försvarsstaben insända förteckningen upptaga Skafte, oaktat Runestam saknat kännedom om huruvida Skafte varit frikallad från värnpliktens fullgörande eller ej. Det borde ha varit en enkel sak för Runestam att, innan förteckningen insändes, låta stiftssekreteraren per telefon sätta sig i förbindelse med de prästmän, som Runestam haft för avsikt att upptaga å förteckningen. Någon sådan kontroll syntes Runestam emellertid ha ansett icke vara erforderlig. Inom försvarsstaben syntes man ha försummat att närmare kontrollera riktigheten av de av Runestam angående Skafte lämnade uppgifterna. Skafte hade på grund härav felaktigt blivit inkallad, och vid vederbörande förband hade man icke fäst något avseende vid den av Skafte företedda frisedeln. Skafte hade ej innehaft någon inskrivningsbok, och någon ny sådan hade ej heller utfärdats för honom. I samband med efterbesiktningen hade Skafte emellertid erhållit en sådan. Häri hade till en början icke gjorts anteckning om den av Skafte 1941 fullgjorda tjänstgöringen. Skafte hade under den ifrågavarande tjänstgöringen år 1941 ådragit sig njurinflammation och åsamkats vissa magbesvär samt ytterligare fördärvat sin hals, som sedan dess genom diverse katarrer sällan varit bra. Såsom ersättning för de ekonomiska skador och det personliga lidande, som genom den felaktiga inkallelsen tillfogats Skafte, yrkade han utfå ersättning med 200 kronor. De utlägg för medicin, läkare och liknande, som Skafte i anledning härav haft, täcktes endast i ringa mån av det begärda beloppet.

Militieombudsmannen har i det av Skafte nu anhängiggjorda ärendet infordrat yttranden från Runestam, Åkerhielm, Eklund och chefen för centrala värnpliktsbyrån, varjämte å militieombudsmansexpeditionen hållits förhör med Gordh. Vid ett av chefen för centrala värnpliktsbyrån, översten Egon Tengberg, insänt yttrande var fogad en skrivelse från chefen för försvarsstabens personalvårdsavdelning, överstelöjtnanten Gustaf Kolmodin.

Runestam anförde: Domkapitlet hade städse från prästkandidaterna infordrat värnpliktsbok i samband med ansökan om prästvigning. Efter krigsutbrottet hade det visat sig, att prästkandidaterna i allmänhet icke kunde förete sina inskrivningsböcker, då dessa förvarades hos de militära myndigheterna. Fördenskull hade i stället infordrats »värnpliktsbok eller uppgift om värnpliktsnummer». Så hade också skett med Skafte. Denne hade emellertid efter inskrivningen frikallats men underlåtit uppgiva detta och endast meddelat sitt värnpliktsnummer. På förfrågan hade Skafte sedermera meddelat, att värnpliktsboken ingivits till de militära myndigheterna i Göteborg och att han ännu icke erhållit boken därifrån. Då Runestam på grund av föreliggande uppgifter icke haft anledning antaga annat än att Skafte varit värnpliktig, hade Runestam den 29 oktober 1940 upptagit Skafte å förteckningen över de präster, som under år 1941 voro lämpliga att tjänstgöra som fältpräster.

Åkerhielm yttrade: Enligt vad Åkerhielm inhämtat torde Skafte i den vid domkapitlet i Karlstad förda prästliggaren alltjämt vara antecknad med det

Skafte först tilldelade inskrivningsnumret. Jämlikt föreskrift i inskrivningsboken ålåge det värnpliktig, som skulle prästvigas, att uppvisa inskrivningsboken för vederbörligt domkapitel. Skafte prästvigdes i juni 1940. Domkapitlet i Karlstad torde ej på annat sätt ha erhållit uppgift om Skaftes inskrivningsnummer än genom företeende av inskrivningsbok. Någon anteckning om Skaftes frikallelse hade däremot ej skett hos domkapitlet, som alltjämt saknade anteckning om att Skafte sedermera blivit efterbesiktigad och erhållit nytt registreringsnummer. Vid den tidpunkt, varom här vore fråga, hade, med hänsyn till prästernas skyldighet att hålla domkapitlen underrättade om sina värnpliktsförhållanden, ej från försvarsstabens sida kontrollerats domkapitlens uppgifter rörande föreslagna prästers värnpliktsförhållanden. Sedan hösten 1941 skedde dock sådan kontroll. Då det ålegat Skafte att före prästvigningen underrätta domkapitlet om sina värnpliktsförhållanden, syntes det ytterst bero på honom själv, att krigsplaceringen av honom i själavårdsbefattning skett såsom om han varit krigstjänstskyldig.

Gordh uppgav: Han hade, med undantag för några kortare tidsperioder, under tiden den 17 september 1940—den 30 september 1943 tjänstgjort som adjutant vid mobiliseringscentralen. I denna egenskap hade Gordh ägt att själv »på befallning» underteckna utgående skrivelser dels i av depåchefen, efter föredragning för denne, avgjorda ärenden, dels ock i ärenden, i vilka adjutanten under depåchefens frånvaro å dennes vägnar fattat beslut. I sistnämnda fall vore fråga om ärenden, där depåchefen kunde väntas med säkerhet komma att godkänna de fattade besluten, av vilka han efter återkomsten vanligen erhölle del. Gordh hade även varit chef för personalavdelningen och hade i denna egenskap enligt organisationen varit behörig att helt på egen hand avgöra enklare personalärenden samt att därvid »på befallning» underteckna skrivelser. Därest en till beredskapstjänstgöring inkallad person gjorde gällande, att han vore frikallad från militärtjänstgöring och för att styrka detta företedde en frisedel, vore givetvis detta ett ärende av sådan natur, att Gordh icke skulle ha på egen hand avgjort detta. Gordh erinrade sig även, att han, sedan av Skafte åberopats en frisedel, för depåchefen föredragit ärendet. Gordh hade med säkerhet för depåchefen visat den av Skafte insända avskriften av frisedeln. Skrivelsen av den 6 oktober 1941 gåve uttryck för den uppfattning angående ärendet, vartill depåchefen vid föredragningen kommit. Gordh hade varit av samma uppfattning som denne angående ärendets handläggning. — Innan Skafte insänt frisedeln, hade han telefonerat till depåexpeditionen, varvid Gordh talat med honom. Skafte hade därvid uppgivit, att han innehade frisedel. Gordh hade frågat honom på vilken grund han erhållit frisedeln. Enligt vad Gordh kunde erinra sig, hade Skafte svarat, att han under militärtjänstgöring år 1933 blivit sjuk eller fått något lyte och att han på grund härav blivit frikallad. Gordh hade genmält, att de militära myndigheterna icke kunde låta en sådan frisedel gälla, utan att Skafte måste underkasta sig förnyad undersökning av militär läkare. Endast om Skafte därvid befunnes alltjämt vara oduglig till militärtjänstgöring, kunde han befrias härifrån. Sannolikt hade Gordh sam-

tidigt uppmanat Skafte att till depåexpeditionen insända frisedeln eller avskrift därav. De besked, som av Gordh sålunda i telefon givits till Skafte, hade Gordh lämnat utan att dessförinnan ha rådgjort med depåchefen. — Gordh hade icke tidigare handlagt något fall, där frisedel åberopats. Han hade ansett det självklart, att Kungl. Maj:t vid utfärdandet utav den ifrågavarande generalordern ägt kännedom om innehållet av frisedeln. Med hänsyn härtill och då denna varit sju år gammal hade Gordh betraktat Skaftes invändningar i anledning av inkallelseordern allenast som ett försök att komma ifrån militärtjänstgöringen. Gordh hade bedömt den sjukdom eller det lyte, som Skafte uppgivit sig lida av, vara av sådan beskaffenhet, att Skafte ett par år efter frisedelns utfärdande bort vara återställd. Depåchefen och Gordh hade troligen även vid föredragning av ärendet, sedan avskrift av frisedeln inkommit till depåexpeditionen, talat om att, enär Skafte icke inkallats för vapentjänstgöring, det ej på grund av hans tidigare sjukdom bort föreligga något hinder att anlita honom vid en militär tjänstgöring, som i det stora hela vore av samma natur som hans civila sysselsättning.

I avgivet yttrande anförde Eklund: Genom generalordern nr H 590/1941 hade Skafte ställts till chefens för mobiliseringscentralen förfogande som bataljonspastor vid omförmälda ingenjörbataljon, och på grundval härav hade Skafte, då bataljonen i mitten av oktober månad 1941 organiserats för fullgörande av beredskapstjänst, inkallats. I nämnda generalorder vore beträffande Skafte ingenting angivet rörande hans värnpliktsförhållanden. Icke heller hade chefen för mobiliseringscentralen tillställts några handlingar därutöver, som utvisat, att Skafte tillhört kategorien »icke krigstjänstgöringsskyldiga». Det syntes därför böra förutsättas, att, därest sådant förhållande förelegat, vederbörande myndighet, som ingivit underdånigt förslag till krigsplaceringen och följaktligen ägt kännedom om Skaftes värnpliktsoch övriga förhållanden, därom meddelat truppregistreringsmyndigheten, Göta ingenjörkår i Eksjö. Denna hade det i så fall ålegat att med Skafte träffa avtal angående krigstjänstgöring, eller eventuellt uppdraga detta åt chefen för mobiliseringscentralen. Då chefen för mobiliseringscentralen sålunda icke erhållit några meddelanden utöver nämnd generalorder, måste förutsättas, att inga särförhållanden gällt för Skafte. Vad beträffade Skaftes erinran mot att icke anteckning rörande den fullgjorda tjänstgöringen verkställts i inskrivningsboken kunde anföras, att Skafte vid inryckning till tjänstgöring icke medfört någon sådan och icke heller haft sig något bekant rörande förefintligheten av densamma. Efter inryckningen den 9 oktober 1941 och under hela tiden för hans tjänstgöring hade gjorts upprepade försök hos olika myndigheter att tillrättaskaffa inskrivningsbok och utdrag ur värnpliktskort men utan resultat. Uppgift om Skaftes tjänstgöringsförhållanden (in- och utryckningsdagar, vitsord m. m.) hade i vanlig ordning insänts till Göta ingenjörkår i Eksjö, som vore truppregistreringsmyndighet för personalen vid mobiliseringscentralen.

Sedan Skafte uppgivit, att han efter det han år 1941 erhållit order att inställa sig till militärtjänstgöring företett den för honom utställda frisedeln,

infordrades från Eklund förnyat yttrande. I nämnda yttrande anförde Eklund: Vid inryckning till tjänstgöring och personlig anmälan för Eklund hade Skafte framhållit, att han vore frikallad i fredstid. Att Skafte vid detta tillfälle för Eklund uppvisat frisedeln, kunde Eklund icke nu avgöra. En frisedel av det utseende, som sedermera företetts för Eklund, skulle emellertid i förevarande fall icke ha ändrat Eklunds åtgöranden, då Skaftes inkallande helt grundade sig på högre myndighets åtgöranden och order. Vid beaktandet av det förhållandet, att frisedeln utfärdats den 11 februari 1934 och den generalorder på vilken tjänstgöringen grundade sig utfärdats den 29 juli 1941, torde för den inkallande myndigheten knappast kunna råda någon tvekan, att den utfärdade generalordern rent principiellt borde äga vitsord. Det syntes nämligen därvid böra förutsättas, att vederbörande myndighet, som ingivit underdånigt förslag till krigsplaceringen, ägt kännedom om Skaftes värnplikts- och övriga förhållanden. Dessa voro nämligen på grund av avsaknaden av värnpliktshandlingar icke kända vid mobiliseringscentralen. Då för Skafte i likhet med övriga å generalordern upptagna angivits såväl inskrivningsnummer som tillhörighet till rullföringsområde och födelseår, fanns grundad anledning antaga, att Skafte var värnpliktig och att vid tiden för krigsplaceringen inga särförhållanden i värnpliktshänseende gällde för Skafte. Rörande skriftväxlingen mellan Skafte och adjutanten i egenskap av chef för fältdepåns personalavdelning kunde Eklund icke nu yttra sig. Att Eklund såsom chef för mobiliseringscentralen av adjutanten orienterats i frågan rörande Skaftes inkallelse torde få anses självfallet, ehuru Eklund icke underställts detaljerna i skriftväxlingen. Att nu sedan så lång tid förflutit kunna klarlägga samtliga i ärendet förekommande detaljer torde icke vara möjligt. Därest någon felaktighet beträffande Skaftes inkallelse till tjänstgöring skulle anses föreligga, torde denna icke kunna bero på vid mobiliseringscentralen vidtagna åtgärder. Ett frångående av generalorderns bestämmelser rörande krigsplaceringen torde icke kunna ske genom lägre myndighets försorg.

I det av Kolmodin avgivna yttrandet heter det bland annat: Sedan biskopen i Karlstad på förteckning över för krigsplacering i själavårdsbefattning lämpliga präster från stiftet uppfört bland andra Skafte, har Kungl. Maj:t på förslag av dåvarande ställföreträdaren för chefen för försvarsstaben krigsplacerat Skafte såsom bataljonspastor vid omförmälda ingenjörbataljon från och med den 1 augusti 1941. Då biskopens förteckning jämväl upptog Skaftes inskrivningsnummer, fanns ingen anledning att kontrollera, huruvida Skafte vid detta tillfälle vore krigstjänstskyldig eller efter inskrivningen blivit frikallad. Det kunde förutsättas, att Skafte ej blivit uppförd på förslaget från biskopen, därest denne haft kännedom om frikallelsen.

Tengberg anförde bland annat följande: Anledningen till att Skafte av chefen för mobiliseringscentralen ansetts kunna inkallas på grund av värnplikt vore det förhållandet, att Skafte i bilagan till generalordern nr H 590/1941 upptagits såsom värnpliktig, i det att inskrivningsnummer och tillhörighet

till rullföringsområde angivits för honom. Enligt vad som utrönts vore även ett antal icke värnpliktiga präster upptagna i ifrågavarande bilaga, men för dessa vore inskrivningsnummer etc. icke angivet. Att det av ställföreträdaren för chefen för försvarsstaben insända underdåniga förslaget till generalorder beträffande Skafte blivit missvisande i detta avseende berodde närmast på, att Skafte upptagits i biskopens i Karlstad förslag på enahanda sätt. Att kontroll av de föreslagna prästernas värnpliktsförhållanden icke verkställts i försvarsstaben hade enligt vad som upplysts därifrån sin grund i, att man utgått ifrån biskopsförslagens riktighet i fråga om huruvida de föreslagna voro värnpliktiga eller icke. Biskoparna hade i skrivelse från försvarsstaben den 12 oktober 1940 anmodats inkomma med uppgift på värnpliktiga präster, lämpliga för placering som fältpräster. Vid försvarsstabens själavårdsdetalj hade man den uppfattningen, att vederbörande biskop före förslagens avgivande hade sökt kontakt med de präster, som han tänkte föreslå. Några bestämmelser om bifogande av utdrag ur värnpliktskort vid insändande av förslag till en generalorder av ifrågavarande art funnos icke. Av skriftväxlingen mellan Skafte och Gordh framginge, att Skafte efter inkallelseorderns mottagande verkställt förfrågan rörande inkallelsen hos den inkallande myndigheten samt sedermera dit insänt avskrift av sin frisedel. Adjutantens svarsskrivelse av den 6 oktober 1941 visade emellertid, att författaren av skrivelsen icke ägt sådan kännedom om gällande värnpliktsförfattningar, att han rätt kunnat bedöma betydelsen av en frisedel och en i laga ordning verkställd frikallelse. Den av Skafte insända avskriften av frisedeln borde ha föranlett adjutanten att omedelbart föreslå sin chef, att en närmare undersökning av Skaftes värnpliktsförhållanden samt anmälan om förhållandet till vederbörande högre myndighet borde ske. Det syntes klart, att adjutanten, om han haft tillräcklig kunskap i värnpliktsfrågor, här hade antingen kunnat förebygga Skaftes inkallelse eller vidtaga åtgärder för dennas grundande på ett krigsfrivilligavtal i vederbörlig ordning. Vid mobiliseringscentralen fanns på grund av generalorderns avfattning grundad anledning antaga, att Skafte var värnpliktig. Emellertid borde Skaftes insändande av avskrift av frisedeln — under förutsättning att adjutanten på ett riktigt sätt verkställt föredragning av ärendet för chefen för mobiliseringscentralen — ha medfört, att denne senare vidtagit åtgärder för att klarlägga Skaftes värnpliktsförhållanden. Tengberg kunde sålunda icke dela den av Eklund framförda uppfattningen. Det vore visserligen riktigt, att en generalorder skulle åtlydas, men då som i detta fall omständigheter framkomma, som medföra oklarhet i fråga om orderns bakgrund, borde anmälan ske i vederbörlig tjänsteväg. Att så här icke skett syntes kunna tillskrivas bristande kunskap i värnpliktsfrågor hos den personal vid mobiliseringscentralen, som handlagt ärendet. En sammanfattning av omständigheterna kring Skaftes inkallelse gåve sålunda vid handen, att den orsakats av biskopens missvisande förslag och den därpå grundade generalordern samt att den kunnat förebyggas dels om man i försvarsstaben ansett sig böra kontrollera de före-

slagna prästernas värnpliktsförhållanden, dels om Skaftes insändande av avskrift av frisedel vid mobiliseringscentralen föranlett därav betingad undersökning jämte anmälan till högre myndighet. Med nuvarande registreringssystem vore en passering av denna art utesluten.

Efter en redogörelse för utredningen anförde militieombudsmannen i en den 26 mars 1945 dagtecknad åtalsinstruktion följande.

Enligt 1925 års värnpliktslag (liksom enligt senare värnpliktslagar) skulle från värnpliktens fullgörande frikallas den, som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, kroppslig svaghet eller annan dylik orsak icke var duglig till krigstjänst (§ 4 mom. 1). Inskriven värnpliktig, som till följd av sådan orsak blev oduglig till krigstjänst, ägde att på framställning hos behörig inskrivningsnämnd bliva frikallad från värnpliktens vidare fullgörande (§ 16 mom. 3). För honom skulle jämlikt 38 § i 1925 års inskrivningsförordning utfärdas frisedel. Någon motsvarighet till stadgandet i värnpliktslagen den 30 december 1941 (3 § andra stycket), att Konungen ägde förordna, att de som frikallats skulle underkastas läkarundersökning och, om de därvid befunnes dugliga till krigstjänst, vara skyldiga fullgöra värnplikt, fanns icke i tidigare värnpliktslagar. Med stöd av sistnämnda bestämmelse har utfärdats kungörelsen den 27 mars 1942 angående efterbesiktning av vissa värnpliktiga, vilka frikallats från värnpliktens fullgöranden (nr 173).

Angående redovisning av beväringen tillhöriga värnpliktiga gällde enligt 1925 års inskrivningsförordning bland annat följande: Av rullföringsbefälhavaren skulle föras stamrulla, som var bildad av stamkorten (§ 8). Värnpliktig som inskrivits infördes så snart stamkortet eller annan vederbörlig handling efter inskrivningsrevisionens avslutande kommit rullföringsbefälhavaren till handa i stamrullan, och värnpliktig som frikallats från värnpliktens vidare fullgörande avfördes, då förhållandet styrkts genom inkommen handling, ur stamrullan (§ 84).

I inskrivningsförordningen den 18 december 1936 (nr 643) föreskrevs jämte annat: Vad i värnpliktslagen (den 30 juni 1936, nr 443) och inskrivningsförordningen stadgades rörande värnpliktiga hade avseende å, bland andra, envar i värnpliktsåldern med undantag av den, som enligt § 4 mom. 1 värnpliktslagen (motsvarande § 4 mom. 1 i 1925 års värnpliktslag) blivit frikallad från värnpliktens fullgörande eller var att hänföra till fast anställda (§ 1 mom. 2). Värnpliktig tilldelades vid inskrivningen ett inskrivningsnummer, vilket han sedan fick behålla under hela sin värnpliktstid (§ 11). Vid inskrivningsförrättning erhöll värnpliktig, som frikallats från värnpliktens fullgörande, del av inskrivningsnämndens beslut genom överlämnande av enligt fastställt formulär upprättad frisedel (§ 35). Enligt formuläret skulle å frisedeln anmärkas, att densamma skulle av den värnpliktige behållas och vid behov företes för styrkande av dennes värnpliktsförhållanden.

Genom vissa bestämmelser i 1936 års inskrivningsförordning (motsvarande bestämmelser återfunnos även i 1925 års inskrivningsförordning) var sörjt

för att vederbörande militära myndigheter skulle erhålla underrättelse om vissa av värnpliktiga avlagda examina och dylikt. Det ålåg sålunda envar, som var inskriven som värnpliktig eller frikallad från värnpliktens fullgörande, att, då han anmälde sig till inskrivning såsom studerande vid universitet eller viss annan läroanstalt, för dekanus vid vederbörlig universitetsfakultet eller rektor eller föreståndare för sådan läroanstalt förete inskrivningsbok, frisedel eller motsvarande av inskrivningsmyndighet utfärdad handling samt jämväl lämna uppgift om sin kyrkobokföringsort. Därest studerande efter inskrivningen vid universitetet eller anstalten undergick prövning för inskrivning såsom värnpliktig, ålåg det honom att ofördröjligen för dekanus, rektor eller föreståndare förete inskrivningsbok, frisedel eller motsvarande handling samt därvid jämväl lämna uppgift om sin kyrkobokföringsort. Inskrivningsbok, frisedel eller motsvarande handling skulle även företes och uppgift om kyrkobokföringsort lämnas av i värnpliktsåldern varande studerande eller elev, då han anmälde sig till undergående av vissa examina, ävensom av värnpliktig, som skulle prästvigas, vilken senare ägde att förete ifrågavarande handlingar inför vederbörligt domkapitel eller konsistorium (§ 144). I anslutning härtill föreskrevs, att vissa myndigheter och tjänstemän skulle till beredande av upplysning för de värnpliktigas inskrivning och rullföring avgiva uppgifter om studier och examina m. m., beträffande värnpliktiga och ynglingar, som ännu ej inträtt i värnpliktsåldern. Där den som uppgiften avsåg var inskriven som värnpliktig, skulle jämväl uppgivas hans inskrivningsnummer. Uppgiften avgavs för den som var inskriven såsom värnpliktig till befälhavaren för det rullföringsområde den värnpliktige uppgivit sig tillhöra. Där den som uppgiften avsåg icke var inskriven som värnpliktig, sändes uppgiften till vederbörande pastorsämbete eller i Stockholm till mantalsintendenten. Sådan uppgift skulle när såsom värnpliktig inskriven prästvigdes omedelbart därefter avgivas av domkapitel eller konsistorium. Skyldighet att avlämna uppgift föreskrevs vid sådan händelse ej — såsom i vissa andra fall — även för icke inskriven värnpliktig (§ 136). Med ledning av de uppgifter rörande studier och examina, som sålunda inkommo, ålåg det rullföringsbefälhavare att införa behöriga anteckningar i stamrullan (§ 95).

Det kan vidare anmärkas, att Kungl. Maj:t i cirkulärbrev den 27 januari 1813 om bevis över inskrivning bland beväringsmanskapet m. m. för dem, som inom beväringsåldern till präster skola ordineras, förklarat, att konsistorium ägde att efter avlagda prov var och en till prästämbetet antaga, som fyllt 23 år eller erhållit Kungl. Maj:ts dispens i avseende till åldern, allenast en sådan företedde bevis, att han ibland beväringsmanskapet blivit inskriven och antecknad. I inskrivningsboken har även anmärkts, att densamma skall inför vederbörligt domkapitel eller konsistorium företes av den, som skall prästvigas.

Av utredningen framgår, att Skafte, oaktat han den 11 februari 1934 blivit — efter fullgörande av viss värnpliktstjänstgöring — i vederbörlig ord-

ning frikallad från värnpliktens vidare fullgörande, av chefen för mobiliseringscentralen beordrats att för tjänstgöring enligt § 28 i 1936 års värnpliktslag den 9 oktober 1941 inställa sig i Karlstad. Nämnda inkallelseorder har grundats å generalorder den 29 juli 1941 (nr II 590). I denna har för Skafte angivits dennes (tidigare) värnpliktsnummer samt uppgift om att Skafte tillhörde rullföringsområde nr 35. I generalordern har väl angivits, att med i generalordern upptagen icke krigstjänstgöringsskyldig personal skulle träffas avtal angående krigstjänstgöring. Med hänsyn bland annat till att för vissa i generalordern upptagna prästmän i stället för inskrivningsnummer angivits, att de vore krigsfrivilliga eller frikallade, måste antagas, att nämnda anvisning om träffande av avtal om krigstjänstgöring avsett dylika fall. De militära myndigheter, som haft att verkställa ordern, synas därför ha saknat anledning att utan vidare av eget initiativ verkställa undersökning, huruvida Skafte varit krigstjänstgöringsskyldig. Skaftes felaktiga inkallande till krigstjänstgöring har sålunda i första hand föranletts av avfattningen av generalordern. Denna har grundats å ett från försvarsstaben till chefen för försvarsdepartementet ingivet förslag till krigsplacering av präster och övrig personal för kulturell verksamhet vid armén, vilket förslag genom generalordern fastställts. Nämnda förslag i sin tur synes ha baserats på uppgifter, som av försvarsstabens själavårdsdetalj infordrats från rikets biskopar angående värnpliktiga präster, som kunde anses lämpliga att under år 1941 tjänstgöra som fältpräster. För biskoparna synes det ha legat närmast till hands att vid avlämnande av dessa uppgifter utgå från de inom domkapitlen tillgängliga i samband med vederbörande prästmäns prästvigning verkställda anteckningar angående inskrivningsnummer m. m. Angående Skafte synes inom domkapitlet i Karlstads stift ha saknats uppgift, att Skafte varit frikallad från värnpliktstjänstgöring. Skafte hade rätteligen, i stället för att lämna uppgift om för honom tidigare gällande värnpliktsnummer, bort vid ingivande av ansökan om prästvigning upplysa om att han vore frikallad. Skaftes underlåtenhet härutinnan har troligen föranletts av att Skafte av vederbörande stiftssekreterare anmanats att vid ingivande av ansökan om prästvigning förete inskrivningsbok eller lämna uppgift om värnpliktsnummer. Någon skyldighet för prästman att hålla vederbörande domkapitel underrättat om inträffade ändringar i värnpliktsförhållandena torde icke föreligga, och de för domkapitlena tillgängliga uppgifterna härom äro därför icke alltid aktuella; det blir sålunda icke alltid känt för domkapitlet, t. ex. att en prästman efter prästvigningen frikallas från värnpliktstjänstgöring. De från biskoparna till själavårdsdetaljen inkomna uppgifterna synas på grund härav — i vad de avsågo de ifrågavarande prästmännens värnpliktsförhållanden — icke ha bort inom försvarsstaben utan vidare godtagas. Det kan knappast anses ha ålegat biskoparna att härom införskaffa uppgifter från vederbörande militära inskrivningsmyndighet. Sådan skyldighet måste emellertid anses ha åvilat försvarsstaben, och det förefaller synnerligen anmärkningsvärt, att man där ansett sig kunna underlåta att, innan förslaget ingivits till chefen för försvarsdepartementet, låta verkställa utred-

ning härutinnan. Åkerhielm, som i egenskap av ställföreträdare för chefen för försvarsstaben handlagt ifrågavarande ärende, måste anses ansvarig för vad sålunda underlåtits.

Vidare har i ärendet utrönts, att Skafte i anledning av den honom tillhandakomna inkallelseordern till chefen för mobiliseringscentralen insänt avskrift av den för Skafte utställda frisedeln. Den inkallande myndigheten har, såsom framgår av skrivelse den 6 oktober 1941 till Skafte, ansett sig icke kunna fästa något avseende härvid. Vad i skrivelsen anförts till stöd härför, torde bottna i bristande kännedom om innebörden av frikallelse från värnpliktens fullgörande, som meddelats med stöd av 1925 (eller 1936) års värnpliktslag. Först genom 1941 års värnpliktslag erhöll Kungl. Maj:t bemyndigande meddela föreskrifter om efterbesiktning och om skyldighet för dem, som därvid befunnes dugliga till krigstjänst, att fullgöra värnplikt. Någon lagligen grundad möjlighet att inkalla Skafte till krigstjänstgöring har ej tidigare förelegat. Den frisedel, som i anledning av beslut om frikallelse från värnpliktens fullgörande överlämnas till vederbörande värnpliktige, är uppenbarligen bland annat avsedd att för denne vara ett bevis om frikallelsen, som skall kunna av honom, t. ex. i en situation sådan som den här förevarande, åberopas för att styrka nämnda förhållande. Enligt fastställt formulär till frisedel skall även erinran härom göras å frisedeln. Även om Eklund, som i egenskap av chef för förbandet vid ifrågavarande tidpunkt varit ansvarig för behandlingen av ärendet angående Skaftes inkallelse, icke ägt utan vidare underlåta att till efterkommande av generalordern inkalla Skafte till krigstjänstgöring, har det uppenbarligen ålegat Eklund att, med hänsyn till vad Skafte uppgivit och styrkt angående sina värnpliktsförhållanden, utan dröjsmål anmäla förhållandet till närmast högre befälhavare för erhållande av direktiv. Genom att utan närmare undersökning avvisa Skaftes med frisedel styrkta invändning mot inkallelsen har Eklund visat oförstånd i tjänsten och har härigenom medverkat till att Skafte, utan att därtill ha varit lagligen skyldig, fått fullgöra militärtjänstgöring under tiden den 9 oktober—den 15 december 1941.

De förseelser, vartill Åkerhielm och Eklund enligt vad ovan anförts gjort sig skyldiga, finner jag vara av sådan beskaffenhet, att de — bland annat med hänsyn till den skada som därigenom kan ha tillfogats Skafte — icke kunna undgå laga beivran.

Militieombudsmannen uppdrog fördenskull åt åklagaren vid den krigsrätt, varunder Åkerhielm och Eklund lydde, att mot dem anhängiggöra och utföra åtal för vad de sålunda låtit komma sig till last samt därvid yrka ansvar å dem jämlikt lag och sakens beskaffenhet. Skafte borde beredas tillfälle att komma tillstädes vid krigsrätten och där föra den talan, vartill han kunde anse sig äga fog.

* *
*

Sedan militieombudsmannen — under erinran att Åkerhielm vore militärbefälhavare och chef för Gotlands marindistrikt samt Eklund i egenskap av militärassistent vid försvarsstaben fullgjorde tjänstgöring såsom chef för militäravdelningen vid väg- och vattenbyggnadsstyrelsen — till militärbefälhavaren för fjärde militärområdet översänt åtalsinstruktionen samt anhållit att målet måtte anhängiggöras vid särskilda krigsrätten i Stockholm, hänsköts målet av denne till nämnda krigsrätt. Vid krigsrätten yrkade vederbörande krigsfiskal under åberopande av åtalsinstruktionen ansvar å Åkerhielm och Eklund för tjänsteförsummelse. Skafte yrkade åläggande för Åkerhielm och Eklund att solidariskt till Skafte utgiva skadestånd med 800 kronor.

Krigsrätten meddelade utslag i målet den 15 november 1945 och yttrade därvid.

I målet är upplyst, att Skafte, som under tiden den 15—den 30 juni 1933 fullgjort viss del av första värnpliktstjänstgöringen, blivit den 11 februari 1934 av inskrivningsnämnden för Göteborgs stads rullföringsområde nr 28 jämlikt § 4 mom. 1 värnpliktslagen den 12 juni 1925 frikallad från värnpliktens fullgörande, att Skafte — oaktat han sålunda icke varit krigstjänstgöringsskyldig — likväl såsom sådan upptagits å ett inom försvarsstaben uppgjort, genom generalorder den 29 juli 1941 fastställt förslag till krigsplacering av präster och övrig personal för kulturell verksamhet vid armén, att Skafte sedermera av chefen för Göta ingenjörkårs detachement i Karlstad, vid vilket förband Skafte enligt nyssnämnda förteckning krigsplacerats, beordrats att den 9 oktober 1941 för tjänstgöring enligt § 28 värnpliktslagen den 30 juni 1936 inställa sig i Karlstad, samt att Skafte därefter på grund av nämnda inkallelse fullgjort militär beredskapstjänstgöring under tiden den 9 oktober—den 15 december 1941.

Vidkommande till en början åtalet mot Eklund, vilken vid ifrågavarande tid tjänstgjort såsom depåchef för nyssnämnda förband i Karlstad, framgår av utredningen, att Skafte, sedan han erhållit del av ordern om inställelse vid förbandet, under förmenande att han icke vore krigstjänstgöringsskyldig, dit insänt avskrift av vederbörlig för honom i samband med frikallelsen utfärdad frisedel samt att Eklund, oaktat han fått del av frisedeln, underlåtit att verkställa undersökning i anledning av Skaftes invändning mot inkallelsen, med påföljd att Skafte fått, utan att ha varit lagligen skyldig därtill, fullgöra militärtjänstgöring under förut angivna tid i slutet av 1941.

På grund härav och utan avseende vid Eklunds påstående, att han skulle ha varit berättigad utgå från att frisedeln icke ägde vitsord gentemot generalordern, finner krigsrätten Eklund genom sin nyssnämnda underlåtenhet förvunnen till ansvar för oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt.

Vad härefter angår åtalet mot Åkerhielm, är i målet upplyst, att det omförmälda förslaget till krigsplacering av präster med flera avgivits efter det ärendet föredragits för Åkerhielm såsom ställföreträdande chef för försvarsstaben. Även om, på sätt åklagaren gjort gällande, beredningen av

ärendet inom försvarsstaben såtillvida varit bristfällig, som någon kontroll hos inskrivningsmyndigheterna icke verkställts rörande de å förslaget upptagna personernas värnpliktsförhållanden, har emellertid Åkerhielm icke, såvitt visats, haft kännedom därom vid tiden för ärendets föredragning inför honom; och med hänsyn till de chefen för försvarsstaben åliggande ansvarsfulla uppgifter med avseende å krigsmaktens beredskap — vid ifrågavarande tid på grund av det utrikespolitiska läget särskilt betydelsefulla — har Åkerhielm vid föredragningen av ärendet ägt förutsätta, att en sådan detalj som den kontroll, varom nu är fråga och som måste anses vara av rutinmässig art, i vederbörlig ordning beaktats vid ärendets beredning.

På grund av vad nu anförts prövar krigsrätten, som ogillar åtalet mot Åkerhielm, rättvist döma Eklund jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för oförstånd i fullgörande av tjänsteplikt att undergå disciplinstraff av arrest utan bevakning sex dagar.

Beträffande slutligen Skaftes i målet förda skadeståndstalan får det anses framgå av utredningen, att till följd av den oriktiga inkallelsen visst självligt lidande tillskyndats Skafte ävensom att Skafte under inkallelsetiden gått förlustig inkomst av författarverksamhet; och må Skaftes skada i förevarande hänseenden skäligen skattas till sammanlagt 300 kronor.

På anförda skäl och då Skafte icke visat fog för sin omförmälda talan i övrigt, prövar krigsrätten, som ogillar Skaftes skadeståndstalan mot Åkerhielm, rättvist i anledning av Skaftes berörda talan mot Eklund förplikta denne att genast mot kvitto till Skafte utgiva nyssnämnda belopp, 300 kronor.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 21 november 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga utslaget såvitt rörde åtalet mot Åkerhielm samt därvid yrka bifall till den mot denne i målet förda talan. Även Eklund fullföljde talan mot krigsrättens utslag.

Målet är beroende på krigshovrättens prövning.

46. Åtal mot fartygschef för obehörig användning av marketenterikassas överskottsmedel m. m.

I en den 17 februari 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 3929-45-38 Karl-Erik Rantzow bland annat följande: Rantzow tillhörde besättningen å lasarettsfartyget Prins Carl. Besättningsmedlemmarna hade sedan någon tid erfarit, att marketenteriofficeren fänriken H. Ovenmark strax före julhelgen 1943 utan besättningens hörande till fartygschefen kaptenen i flottans reserv H. Edvinsson överlämnat 500 kronor av överskottet i marketenterikassan. Vidare hade mellan Ovenmark och Edvinsson överenskommelse träffats, att ur samma kassas överskott skulle under år 1944 månatligen ställas till Edvinssons förfogande ett belopp av 100 kronor till dess Edvinsson ur kassan erhållit sammanlagt 1 700 kronor.

Anledningen till att Edvinsson på detta sätt tillgodosetts hade varit, att Edvinsson för några år sedan av krigsrätt förpliktats att ersätta marketenterikassan 1 700 kronor, som av en tidigare marketenteriföreståndare blivit förskingrade. Vad sålunda förekommit vore enligt Rantzows uppfattning icke förenligt med gällande föreskrifter angående marketenterirörelse.

Angående den av Rantzow omnämnda förskingringen från marketenterikassan hänvisas till militieombudsmannens ämbetsberättelse för år 1942 (s. 74 ff.). Såsom där omtalas blev Edvinsson, jämte det han dömdes till ansvar, genom ett av krigsrätt den 10 oktober 1941 meddelat utslag, enär han brustit i kontroll över marketenteriuppbördsmannens handhavande av marketenterirörelsen och därigenom möjliggjort för denne att föröva tillgrepp av marketenteriets medel, ålagd att i skadestånd till marketenterikassan utgiva 1 924 kronor 92 öre. Sedan krigsrättens utslag i detta mål vunnit laga kraft, ingav Edvinsson till Kungl. Maj:t ansökan om befrielse från ådömd skadeståndsskyldighet eller i andra hand nedsättning av utdömt belopp. Ansökningen lämnades genom beslut den 17 april 1942 utan åtgärd. I sistnämnda ärende uppgav Edvinsson rörande sina ekonomiska förhållanden, att han under militärtjänstgöringen år 1940 haft en inkomst av 10 733 kronor, att han dessförinnan i sitt civila arbete tjänat 500 kronor i månaden, samt att han tillsammans med sin hustru ägde två bostadslägenheter, taxerade till 27 610 kronor, och värdepapper med ett deklarationsvärde å 19 995 kronor, vilket allt tillfallit hustrun genom arv.

Sedan Rantzows skrift remitterats till chefen för kustflottan, hölls den 23 februari 1944 förhör med Edvinsson, Ovenmark, förre redogöraren å fartyget Ragnar Söderén, högbåtsmannen nr 4397-45-33 Andersson samt nuvarande redogöraren å fartyget T. Appelqvist. Vid förhöret företeddes även revisionsberättelser över marketenteriräkenskaperna å fartyget för november och december 1943 samt januari 1944.

Revisionsberättelsen för november 1943, som undertecknats av Söderén och Andersson jämte ytterligare en person, innehöll bland annat följande: »Revisorerna föreslå dessutom, att de som under en lång tid omhänderhaft marketenteriets skötsel, i mån av tillgång, må få en erkänsla för detta sitt arbete samt att, retroaktivt, FC (fartygschefen) kan utfå det belopp som han nödgats utbetala till marketenteriet, p. g. a. en tidigare anställd mark.föreståndares försnillning. Förslagsvis föreslå revisorerna att FC gottgöres med kronor 500: — (femhundra) under dec. mån. 1943 samt därefter i mån av marketenteriets tillgångar med 100: — kronor per månad tills beloppet är återbetalat.»

Å berättelsen hade Edvinsson tecknat följande: »Revisorernas förslag fastställes. Mark.Off. och UO Söderén tilldelas vardera en gratifikation av 100: — kr. Beträffande den till FC föreslagna återbetalningen får jag, sedan Mark.O. härom rådgjort med och fått muntlig tillstyrkan av KMF (marinförvaltningen), med tacksamhet fastställa förslaget.»

Revisionsberättelsen för december 1943 utvisade, att 746 kronor 44 öre utbetalats såsom gåvor och gratifikationer samt att såsom odisponerad vinst

kvarstått vid månadens början 3 845 kronor 78 öre och vid månadens slut 2 710 kronor 20 öre.

Edvinsson uppgav vid förhöret: Han hade först genom revisionsberättelsen över november månads marketenteriräkenskaper erhållit kännedom om revisorernas förslag. En av revisorerna hade uppgivit, att detta varit en gemensam önskan av besättningen. Efter genomläsandet av revisionsberättelsen hade Edvinsson tillkallat revisorerna och förklarat, att han ställde sig mycket tveksam till förslaget att mottaga gratifikationen, samt vägrat att emottaga densamma med mindre än att revisorerna inhämtade marinförvaltningens godkännande av transaktionen. Efter någon dag hade marketenterioffi-ceren uppgivit, att han talat med marinförvaltningens revisionskontor, som svarat, att nämnda transaktion mycket väl ginge för sig. På grund av dessa upplysningar hade Edvinsson godkänt revisorernas förslag, samtidigt som han fastställt marketenterioffi cerens och Söderéns gratifikationer till 100 kronor för dem vardera.

Ovenmark berättade: Före utbetalandet av beloppet till Edvinsson hade Ovenmark personligen rådfrågat marinförvaltningens revisionskontor, där han fått den upplysningen, att intet hinder mötte för transaktionen. Ovenmark hade dessförinnan av Söderén i närvaro av Appelqvist blivit upplyst om att det varit besättningens samfällda önskan, att Edvinsson skulle gottgöras på nämnda sätt.

Ett i anledning av Ovenmarks uppgifter avgivet yttrande av revisorn i marinförvaltningen G. B. von Hartmansdorff innehåller: Någon dag under hösten 1943 på gjord förfrågan rörande möjligheten att till chefen å H. M. Prins Carl, vilken chef enligt uppgift för några år sedan av egna medel ersatt ett ur fartygets marketenterikassa förskingrat belopp, av kassans förefintliga odisponerade vinstmedel utbetala ett häremot svarande belopp, hade von Hartmansdorff — såvitt han numera kunde erinra sig — uppgivit, att han icke ansett det ankomma på marinförvaltningen att taga befattning med ett dylikt ärende, men tillagt, då vederbörande enträget anhållit om ett uttalande, att förfarandet icke syntes stå i överensstämmelse med gällande föreskrifter i fråga om disposition av marketenterirörelsens vinstmedel, dock att, därest samtliga som därav berördes vore ense om förfarandet, någon anledning till erinran däremot från marinförvaltningens sida icke förelåge.

Söderén uppgav: Efter den tidpunkt Edvinsson av krigsrätt blivit ådömd betala ett belopp av 1 924 kronor som förskingrats av en förutvarande marketenteriuppbördsman, hade vid skilda tillfällen man och man emellan diskuterats, huruvida icke Edvinsson på något sätt skulle kunna ersättas för det utgivna beloppet. Söderén, som vid denna tid tjänstgjort som redogörare å fartyget, hade emellertid till en början ansett, att marketenteriets ställning icke vore så god, att ett förslag om ersättning från marketenterikassan kunde framläggas. Efter bokslutet för november 1943 hade emellertid ställningen blivit så god tack vare marketenteriets goda skötsel, att förslag från revisorerna angående gottgörelse till Edvinsson kunde framläggas. Söderén hade då frågat ett flertal av besättningen, däribland högbåtsman Andersson såsom

revisor och besättningens ombud, om någon hade något emot att förslaget framlades. Andersson hade meddelat Söderén, att säkerligen ingen av besättningen vore emot förslaget. Söderén hade sedan till Ovenmark yttrat, att det vore besättningens samfällda önskan, att Edvinsson skulle gottgöras enligt avgivet förslag.

Andersson meddelade: Han hade såsom manskapets representant varit revisor för marketenteriräkenskaperna för november 1943. Han hade icke, innan han undertecknat revisionsberättelsen, inhämtat besättningens åsikt angående dispositionen av marketenterikassans överskott. På förslag av Söderén hade han undertecknat berättelsen.

Appelqvist berättade vid förhöret, att han kommit ombord å fartyget den 1 december 1943 för att avlösa Söderén såsom redogörare. På fråga vid förhöret, huruvida Appelqvist hört Söderén yttra till Ovenmark »att det vore besättningens samfällda önskan att fartygschefen skulle gottgöras på ovan nämnda sätt», svarade Appelqvist, att han icke komme ihåg ordalydelsen av samtalet, men att han erinrade sig, att samtalet rört sig om detta.

Chefen för kustflottan hade i anslutning till förhöret låtit efterhöra den dåvarande fartygsbesättningens inställning. Av en i anledning härav den 2 mars 1944 upprättad handling framgick, att omröstning anställts bland de olika personalkategorierna å fartyget, varvid vederbörande tillfrågats, huruvida de godkände, respektive icke godkände, den disposition av marketenteriets vinstmedel, som föreslagits av revisorerna för november 1943. Röstningsresultatet utvisade, att 10 officerare och vederlikar (sjuksköterskor) samtliga varit för godkännande, att av 8 underofficerare 6 godkänt förslaget och 2 icke velat yttra sig däröver, att av 13 stamanställda och civilförhyrda 11 förklarat sig icke godkänna dispositionen medan 2 ej velat uttala sig, samt att samtliga 47 meniga meddelat, att de icke godkände den föreslagna användningen av vinstmedlen. — Det upplystes, att vid omröstningstillfället 37 man av besättningen kvarstått sedan december 1943.

Chefen för kustflottan anförde i eget yttrande: En disposition av marketenterimedel på sätt här ägt rum stode icke formellt i överensstämmelse med gällande föreskrifter, att överskott av marketenterirörelsen skulle användas för beredande av nytta och trevnad för manskapet. Vidare kunde anmärkas, att ett beslut om utbetalning av arvoden givetvis icke kunde avse annan tid än den månad revisionen omfattat — i varje fall ej gälla framtiden, då rörelsens förmåga att bära dylika utgifter ännu ej vore känd. Dock syntes i förevarande speciella fall intet hinder kunna resas mot beslutet om utbetalning av gåva till fartygschefen, därest det varit besättningens samfällda önskan. Den verkställda omröstningen med den nuvarande besättningen visade emellertid, att densammas majoritet icke godkände utbetalningen. Härav kunde dock icke med säkerhet utläsas, vad resultat en i december 1943 verkställd omröstning skulle ha lämnat, om densamma företagits före den av Rantzow inledda aktionen. En förfrågan hos besättningen vid dylik tidpunkt kunde lika gärna ha lämnat ett svar i motsatt riktning mot nu. Att utbetalningen till fartygschefen överhuvud taget kommit till stånd syntes

ytterst bero på det förhållandet, att manskapets representant vid revisionen Andersson underskrivit revisionsberättelsen för november 1943 med däri framlagda förslag utan att ha inhämtat manskapets gillande av förslaget — något som han formellt sett måhända icke kunde anses ha varit skyldig att göra. Utbetalningen till fartygschefen kunde sålunda icke med säkerhet sägas ha varit i överensstämmelse med besättningens önskan, men funnes intet skäl att antaga, att fartygschefen icke handlat i god tro, då han mottagit beloppet som en gåva av besättningen.

Militieombudsmannen lät vidare höra försvarets civilförvaltning, som i utlåtande anförde: Jämlikt 12 § i föreskrifter och anvisningar för marketenterirörelsen ombord å flottans fartyg, utfärdade av marinförvaltningen den 2 december 1938, finge odisponerade vinstmedel användas för att bereda besättningen nytta eller trevnad. Fartygschefen ägde meddela förordnande om sättet för sådant överskotts användande efter samråd med sekonden och marketenteriofficeren samt utsedda ombud för manskapet. Dessa bestämmelser hade i förevarande fall icke blivit följda. Ändamålet med här ifrågavarande utbetalningar kunde nämligen icke anses stå i överensstämmelse med föreskriften om att medlen skulle användas för att bereda besättningen nytta eller trevnad. Ej heller vore beslutet om medlens användande tillkommet i föreskriven ordning, enär samråd icke ägt rum med utsedda ombud för manskapet. Slutligen förelåge anledning till erinran även däri, att det ifrågavarande beslutet avsåge användande av framtida rörelsevinster.

Efter en redogörelse för utredningen i ärendet, anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i en den 29 november 1944 dagtecknad åtalsinstruktion, som översänts till chefen för kustflottan.

För marketenterirörelsen ombord å flottans fartyg gälla av marinförvaltningen den 2 december 1938 utfärdade föreskrifter och anvisningar. I dessa föreskrifter upptages bland annat följande: Därest i avgiven revisionsberättelse upptagen ställningstablå uppvisar odisponerade vinstmedel till sådant belopp, att anledning föreligger att därmed bereda besättningen nytta eller trevnad, äger fartygschefen att efter samråd med sekonden och marketenteriofficeren samt utsedda ombud för manskapet förordna om sättet för användande av sådant överskott.

Dessa bestämmelser ha i flera hänseenden blivit åsidosatta i förevarande fall.

Sedan marketenterikassans revisorer föreslagit, att Edvinsson skulle ur kassan gottgöras med belopp, som Edvinsson enligt lagakraftvunnet utslag förpliktats i skadestånd utgiva till kassan, har Edvinsson såsom fartygschef efter revisorernas hörande och i samråd med marketenteriofficeren fastställt revisorernas förslag att till Edvinsson utlämna 500 kronor under december månad 1943 och därefter i mån av kassans tillgångar 100 kronor i månaden till dess beloppet betalats. I enlighet härmed har från kassan under december 1943 till Edvinsson utanordnats 500 kronor. Det ändamål för vilket kassans över-

skottsmedel sålunda kommit till användning står icke i överensstämmelse med föreskriften, att odisponerade vinstmedel under angivna förutsättningar kunna få användas för att bereda besättningen nytta eller trevnad.

Fastställelsen av revisorernas förslag om ersättning till Edvinsson har även varit oriktig därutinnan, att beslutet innefattat disposition jämväl över eventuella framtida vinstmedel.

Edvinsson har åberopat, att marketenteriofficeren inhämtat godkännande av transaktionen från marinförvaltningens revisionskontor. Revisionskontoret torde emellertid icke ha befogenhet att lämna sådant godkännande, och något beslut om godkännande har icke heller erhållits. Tvärtom har, enligt uppgift i intyg av en revisor i marinförvaltningen, denne vid samtal med marketenteriofficeren framhållit, att det ifrågasatta förfarandet icke stode i överensstämmelse med gällande föreskrifter.

Slutligen kan anmärkas, att Edvinssons beslut icke tillkommit i stadgad ordning. Visserligen har manskapets representant vid revisionen för november 1943 undertecknat revisionsberättelsen och därigenom givit sin anslutning till förslaget om ersättning åt Edvinsson samt en av de övriga revisorerna meddelat Edvinsson, att förslaget varit uttryck för en samfälld önskan hos besättningen. Härigenom kan Edvinsson emellertid icke anses ha uppfyllt den nämnda föreskriften om samråd rörande dispositionen av vinstmedlen, vilken föreskrift såvitt gäller manskapet måste anses innebära, att samråd skall ske med för ändamålet utsedda ombud. Utredningen synes giva vid handen, att, om sådant samråd ägt rum, invändningar mot dispositionen skulle ha framställts av ombud för manskapet.

Edvinsson måste ha insett, att det av honom meddelade förordnandet om användning av marketenterikassans överskottsmedel i ovan angivna hänseenden stått i strid mot 1938 års föreskrifter. Edvinsson har haft så mycket större anledning att noga aktgiva på hithörande bestämmelser, som han tidigare åtalats och fällts till ansvar för underlåtenhet att i andra avseenden ställa sig till efterrättelse gällande föreskrifter angående marketenterirörelse.

Edvinssons förfarande synes vittna om grovt oförstånd i tjänsten.

Militieombudsmannen uppdrog åt vederbörande åklagare att vid behörig domstol ställa Edvinsson under tilltal för vad denne enligt det anförda låtit komma sig till last samt därvid yrka ansvar å honom enligt lag och sakens beskaffenhet. Ombud för målsägande borde beredas tillfälle att vid domstolen framställa de ersättningsyrkanden, vartill fog kunde finnas.

* * *

Målet hänsköts till fältkrigsrätten nr 24, där vederbörande krigsfiskal yrkade ansvar å Edvinsson jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för tjänsteförsummelse.

Edvinsson visade, att han till marketenterikassan återbetalat det belopp å 500 kronor, som han därifrån uppburit.

Fältkrigsrätten meddelade utslag i målet den 16 februari 1945 och yttrade därvid.

Genom ett av fältkrigsrätten vid kustflottan den 10 oktober 1941 meddelat utslag har Edvinsson, jämte det han ådömts ansvar för att han brustit i kontroll över marketenteriuppbördsmannens handhavande av marketenterirörelsen ombord å lasarettsfartyget Prins Carl, ålagts att i skadestånd till marketenterikassan utgiva 1 924 kronor 92 öre. Sedan utslaget vunnit laga kraft ingav Edvinsson till Kungl. Maj:t ansökan om befrielse från honom sålunda ålagd skadeståndsskyldighet eller i andra hand nedsättning av det utdömda beloppet. Genom beslut den 17 april 1942 lämnade Kungl. Maj:t ansökningen utan åtgärd. Sedan i avgiven revisionsberättelse över marketenteriräkenskaperna å fartyget för november 1943 revisorerna föreslagit, bland annat, att Edvinsson borde gottgöras för vad han sålunda nödgats utgiva till marketenterikassan med 500 kronor under december 1943 och därefter i mån av marketenteriets tillgångar med 100 kronor per månad, till dess det utlagda beloppet återbetalts, har Edvinsson å revisionsberättelsen tecknat beslut i förevarande del så lydande: »Beträffande den till FC föreslagna återbetalningen får jag, sedan MarkO härom rådgjort med och fått muntlig tillstyrkan av K. M. F., med tacksamhet fastställa förslaget.»

Enligt av marinförvaltningen den 2 december 1938 meddelade föreskrifter och anvisningar för marketenterirörelsen ombord å flottans fartyg har stadgats, att, därest i avgiven revisionsberättelse upptagen ställningstablå uppvisar odisponerade vinstmedel till sådant belopp att anledning föreligger att därmed bereda besättningen nytta eller trevnad, fartygschefen ägde att efter samråd med sekonden och marketenteriofficeren samt utsedda ombud för manskapet förordna om sättet för användande av sådant överskott.

Det ändamål för vilket marketenterikassans överskottsmedel i förevarande fall kommit till användning har förty icke stått i överensstämmelse med berörda föreskrift.

Av utredningen i målet framgår jämväl, att den tjänsteman i marinförvaltningen, som före fastställandet av marketenterirevisorernas ovan omförmälda förslag muntligen tillfrågats i saken, bland annat, uttalat, att det föreslagna förfarandet icke syntes stå i överensstämmelse med gällande föreskrifter i fråga om disposition av marketenterirörelsens vinstmedel.

Edvinsson måste hava insett, att den föreslagna användningen av marketenterikassans överskottsmedel i förevarande del stått i strid mot marinförvaltningens ovan omförmälda föreskrifter.

Edvinsson har därjämte uraktlåtit att, på sätt i samma föreskrifter stadgas, före förordnande om överskottsmedlens användning samråda med utsedda ombud för manskapet.

Genom sitt ifrågavarande förfarande måste Edvinsson anses hava visat oförstånd i tjänsten.

På grund av vad sålunda anförts prövar fältkrigsrätten jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten rättvist döma Edvinsson att undergå arrest utan bevakning sex dagar.

I skrivelse till överkrigsfiskalsämbetet den 1 mars 1945 anmodade militieombudsmannen ämbetet att i krigshovrätten överklaga fältkrigsrättens utslag under yrkande att strängare straff måtte ådömas Edvinsson. Även Edvinsson anförde besvär över fältkrigsrättens utslag.

Krigshovrätten meddelade utslag på besvären den 23 oktober 1945 och fann därvid ej skäl att göra ändring i fältkrigsrättens utslag.

Krigshovrättens utslag har vunnit laga kraft.

Redogörelse för vissa ärenden, som icke föranlett åtal eller därmed jämförlig åtgärd.

1. Angående krigsdomstols behörighet i fråga om brott som icke i strafflagen för krigsmakten omförmälas såsom straffbara.

I skrivelse den 21 oktober 1944 till landsfogden i Norrbottens län anhöll militieombudsmannen, att fältkrigsdomaren Håkan Gustavson måtte höras bland annat i anledning av följande i skrivelsen anmärkta förhållande.

Fältkrigsrätten vid Kiruna och Jokkmokks försvarsområdens stab hade dels den 10 september 1943 dömt värnpliktiga nr 114-20-34 Larsson och nr 513-74-32 Fredriksson jämlikt 96 § strafflagen för krigsmakten och 10 kap. 6 § allmänna strafflagen samt 34 § strafflagen för krigsmakten och 4 kap. 1 § allmänna strafflagen att för fylleri och våldsamt motstånd vid offentlig förrättning undergå disciplinstraff av vaktarrest i vardera tolv dagar och dels den 15 september 1943 dömt värnpliktige nr 791-74-32 K. I. Indsäth att för samma förbrytelser jämlikt nämnda lagrum undergå skärpt arrest i tio dagar. Fältkrigsrätten syntes icke ha varit behörig att i ovannämnda fall upptaga talan om ansvar för våldsamt motstånd vid offentlig förrättning (se Nytt juridiskt arkiv, avd. I, 1896 s. 90).

Vid av landsfogden hållet förhör anförde Gustavson härom: Enligt Gustavsons och de militära ledamöternas i fältkrigsrätten mening hade ifrågavarande värnpliktiga under den tid, då förseelserna begåtts, tillhört mobiliserad avdelning, varför förseelserna varit att anse som förövade i fält. Enligt 39 § 3 mom. lagen om krigsdomstolar och rättegången därstädes hade därför krigsrätten ansett sig behörig upptaga talan om ansvar även för våldsamt motstånd vid offentlig förrättning.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 10 oktober 1945 till Gustavson följande.

Enligt 39 § militära rättegångslagen ankommer det på krigsdomstol att handlägga bland annat följande mål:

1:o) åtal emot dem, som lyda under strafflagen för krigsmakten eller eljest äro underkastade straff efter samma lag, för brott, som i andra eller tredje delen av nämnda lag omförmäles såsom straffbart, vare sig straffet finnes utsatt där eller i sådant avseende hänvisning är gjord till allmän lag;

2:o) åtal för fel och förbrytelse i ämbete eller tjänst vid krigsmakten jämväl i de fall, då den brottslige ej lyder under strafflagen för krigsmakten eller brottet däri icke omförmäles såsom straffbart;

3:o) åtal emot dem, som lyda under strafflagen för krigsmakten, för brott i övrigt av vilken beskaffenhet som helst, då de förövas i fält eller inom fästning, som för annat ändamål än övning ställes eller är ställd på krigsfot, eller på sjötåg i krigstid, såvida åtalet anställes, medan truppen är i fält eller sjötåget varar eller fästningen fortfarande är ställd på krigsfot.

Jämlikt andra stycket i samma paragraf äger Konungen, då förhållandena därtill föranleda, i den omfattning så prövas lämpligt förordna, att vad under 3:o) stadgas icke skall äga tillämpning.

Med stöd härav förordnades genom kungörelse den 13 september 1940 (nr 829), att vad i 39 § under 3:o) stadgas tills vidare icke skulle äga tillämpning i fråga om brott, som begåtts i fält eller inom fästning.

Andra stycket i 39 § militära rättegångslagen har tillkommit genom en lagändring den 13 april 1940. Tidigare fanns icke för Kungl. Maj:t någon möjlighet att dispensera från tillämpningen av forumbestämmelsen i 3:o) i ifrågavarande paragraf.

Angående motiven till lagändringen anförde departementschefen i den till 1940 års riksdag framlagda propositionen i ärendet (nr 104) följande.

Bestämmelsen i 39 § 3:o) militära rättegångslagen hade sin grund däri, att det under de förhållanden, som angåves i stadgandet, skulle kunna vara förenat med betydande olägenheter ur militär synpunkt att låta den brottslige eller misstänkte inställa sig vid allmän domstol. Detta gällde i synnerhet för det fall, att vederbörande trupp befunne sig i fält utom riket. Om en avdelning av krigsmakten däremot blivit på ett mera stadigvarande sätt förlagd till ort inom riket, där allmän underrätt funnes, torde behovet av den vidgade behörigheten för krigsrätterna i vissa fall icke vara lika påtagligt. Från militärt håll hade gjorts gällande, att detta stadgande i militära rättegångslagen i nuvarande läge vore ägnat att medföra vissa olägenheter. Det hade sålunda framhållits, att stadgandet föranlett, att åtskilliga mål, som icke ägde samband med den militära tjänsten, komme att upptagas av fältkrigsrätt, oaktat förhållandena vore sådana, att de felande utan åsidosättande av tjänstens krav kunnat inställa sig vid allmän underrätt i orten. Krigsdomstols arbetsbörda kunde till följd härav ökas i en omfattning, som icke vore betingad av omständigheterna. På grund av vad sålunda anförts syntes möjligheter böra finnas att, då så lämpligen kunde ske, medgiva undantag från stadgandet i 39 § 3:o). Sådant undantag torde vara påkallat särskilt i fråga om åtal för brott, som förövades inom fästning, då allmän domstol funnes å platsen. Några generella regler torde med hänsyn till förhållandenas växlande natur knappast kunna givas. Frågan syntes lämpligen kunna lösas på det sätt, att i paragrafen upptoges ett stadgande av innehåll, att Konungen ägde, då förhållandena därtill föranledde, i den omfattning som prövades lämpligt förordna, att vad under 3:o) stadgades icke skulle äga tillämpning.

Av vad ovan anförts framgår, att ansvar jämlikt 10 kap. 6 § allmänna strafflagen för våldsamt motstånd vid offentlig förrättning icke på grund av stadgandet i 39 § 3:o) militära rättegångslagen hört till krigsdomstols

upptagande. Det kan i detta sammanhang framhållas, att då en och samma handling innefattar dels brott, som enligt 39 § tillhör krigsdomstols prövning, dels ock brott, som enligt vanliga regler skall åtalas vid allmän domstol, i vissa fall åtal för den brottsliga gärningen i dess helhet ansetts böra upptagas vid krigsdomstol. Sålunda har till exempel vid krigsdomstol upptagits åtal för trafikförseelse, som tillika innefattar militärt tjänstefel (se ämbetsberättelsen 1943 s. 246—247 samt Nytt juridiskt arkiv, avd. I, 1942 s. 25 och 427). Som fylleri och våldsamt motstånd vid offentlig förrättning icke torde kunna anses konstituera s. k. ideell brottskonkurrens, har fältkrigsrätten emellertid icke heller härå kunnat grunda behörighet att till prövning upptaga de framställda yrkandena om ansvar jämlikt 10 kap. 6 § allmänna strafflagen.

Ni är i egenskap av civil ledamot av fältkrigsrätten ansvarig för fältkrigsrättens ifrågavarande beslut.

Ehuru Ni sålunda förfarit felaktigt, låter jag med hänsyn till omständigheterna bero vid den erinran, som innefattas i det anförda.

2. Angående krigsdomstols behörighet i fråga om åtal för förfalskning av permissionssedel.

Vid inspektion den 16 maj 1944 av Södermanlands pansarregemente uppmärksammades vid granskning av regementskrigsrättens vid Södermanlands regemente protokoll för år 1942, att krigsrätten den 13 augusti 1942 under § 202 i domboken i mål mellan vice krigsfiskalen Olof Gärdin samt vice korpralen nr 374-42-38 Lars Ture Blomgren meddelat ett så lydande utslag.

Genom vad Blomgren erkänt och för övrigt i målet förekommit är utrett, att Blomgren den 5 juli 1942 genom radering och tillskrift ändrat en för honom utfärdad permissionssedel avseende tiden från och med den 4 juli 1942 till och med den 5 i samma månad, så att permissionssedeln i stället kommit att avse tiden från och med den 4 juli till och med den 6 i samma månad, samt att Blomgren med företeende av permissionssedeln inställt sig till tjänstgöring måndagen den 6 juli 1942 vid 12-tiden.

På grund av det anförda prövar krigsrätten rättvist döma Blomgren dels jämlikt 12 kap. 3 § allmänna strafflagen, jämfört med 10 § strafflagen för krigsmakten, för förfalskning att hållas i fängelse en månad, dels ock jämlikt 52 § sistnämnda lag för olovligt undanhållande till vaktarrest tio dagar.

Enligt 1 § lagen om villkorlig straffdom förordnar krigsrätten, att med det Blomgren ådömda fängelsestraffet skall anstå och på Blomgrens uppförande under en prövotid av tre år samt på omständigheter i övrigt, som i samma lag angivas, skall bero, huruvida straffet skall gå i verkställighet. Blomgren skall under prövotiden icke stå under övervakning.

Såväl åklagaren som Blomgren förklarade sig efter utslagets avkunnande nöjda med detsamma, såvitt detsamma avsåge villkorligt anstånd med det ådömda fängelsestraffet.

Sedan militieombudsmannen anmodat chefen för Södermanlands pansarregemente att från krigsrättens ledamöter inkomma med yttrande angående frågan, varå krigsrätten grundat sin behörighet att till prövning upptaga omförmälda förfalskningsbrott, har i en till militieombudsmannen inkommen av t. f. krigsdomaren Gustaf Wetterling, t. f. auditören Henrik Gester, kaptenen H. Cowan-Nyberg, löjtnanten G. Starner och fanjunkaren G. Holmberg undertecknad skrivelse meddelats, att, enär förfalskningen enligt krigsrättens mening innefattat förbrytelse i Blomgrens tjänst vid krigsmakten, krigsrätten på grund av stadgandet i 39 § 2:o) militära rättegångslagen ansett sig behörig upptaga densamma till prövning.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 14 november 1945 till regementschefen följande.

I 10 § strafflagen för krigsmakten stadgas: »Begår någon, som lyder under denna lag, brott, varå straff där icke finnes utsatt, varde, även där sådant ej är i lagen särskilt sagt, straffad efter allmän lag och laga stadgar, dock med iakttagande av de även för vissa dylika fall i denna lag meddelade särskilda bestämmelser.»

Detta stadgande torde närmast vara avsett att giva uttryck för den ganska självklara meningen, att den omständigheten, att en person lyder under strafflagen för krigsmakten, icke medför, att han är fritagen från ansvar enligt annan författning i sådana fall, där strafflagen för krigsmakten saknar tillämplig bestämmelse. Han lyder för de fall, där strafflagen för krigsmakten ej är tillämplig, även under t. ex. allmänna strafflagen och är sålunda givetvis för t. ex. ett förfalskningsbrott förfallen till ansvar enligt 12 kap. allmänna strafflagen. Härmed är emellertid icke utsagt något om huruvida talan därför skall anhängiggöras vid krigsdomstol eller vid allmän domstol. Ifrågavarande paragraf lämnar icke någon ledning vid bedömande av fråga om rätt forum. Härvidlag har man att i första hand lita till bestämmelserna i 39 § lagen om krigsdomstolar och rättegången därstädes. I fråga om åtal mot den, som lyder under strafflagen för krigsmakten, gäller enligt nämnda lagrum såsom primär regel, att till krigsdomstol hör mål angående brott, som i andra eller tredje delen av strafflagen för krigsmakten omförmälas såsom straffbara, vare sig straffet finnes utsatt där eller i sådant avseende hänvisning är gjord till allmän lag. Som ett sådant brott som förfalskning enligt 12 kap. allmänna strafflagen icke i strafflagen för krigsmakten omförmäles som straffbart, kan åtal för dylikt brott icke med stöd av denna allmänna forumbestämmelse upptagas vid krigsdomstol. Emellertid kan enligt 39 § 2:o) militära rättegångslagen mot den, som lyder under strafflagen för krigsmakten, i vissa fall vid krigsdomstol upptagas åtal även för brott, som icke i strafflagen för krigsmakten omförmäles såsom straffbart. Härför förutsättes, att fråga är om fel eller förbrytelse i ämbete eller tjänst vid krigsmakten (se militieombudsmannens ämbetsberättelse 1943 s. 89 ff.). Av krigsmän anses endast officerare och underofficerare samt mot-

svarande vara innehavare av ämbete eller tjänst (se Svedelius—Geijerstam: Kommentar till strafflagen för krigsmakten s. 55, 499). Åtal mot annan krigsman för brott, som icke i strafflagen för krigsmakten omförmäles som straffbart, kan sålunda icke heller med stöd av nämnda lagrum upptagas vid krigsdomstol. Så torde dock kunna ske i det fall, att den brottsliga handlingen kan sägas innefatta jämväl ett sådant åsidosättande av tjänsteplikt eller sådan förbrytelse i tjänsten, som avses i 130 eller 129 § strafflagen för krigsmakten. Vid dylikt fall av s. k. ideell konkurrens har i rättspraxis krigsdomstol ansetts behörig även i fråga om brott, som icke i strafflagen för krigsmakten omförmälas såsom straffbara (se militieombudsmannens ämbetsberättelse 1943 s. 145 ff. och 246—247; samt Nytt juridiskt arkiv, avd. I, 1941 not B 285, 1943 s. 424, 517, och 1945 s. 75).

De av krigsrättens ledamöter anförda skälen för förfalskningsbrottets upptagande vid krigsrätten äro såtillvida riktiga, att förfalskningen torde ha innefattat jämväl förbrytelse i Blomgrens tjänst. Emellertid synes förbrytelsen icke ha blivit bestraffad jämväl ur denna synpunkt. Ehuru krigsrätten sålunda förfarit felaktigt, låter jag med hänsyn till omständigheterna bero vid vad i ärendet förekommit. Krigsrättens ledamöter skola genom regementschefens försorg delgivas innehållet i denna skrivelse.

3. Fråga om till vilken dag rannsakning med häktad senast må utsättas.

Vid granskning av en till militieombudsmannen inkommen fångförteckning från Kronobergs regemente för augusti 1943 iakttogs, att värnpliktige nr 498-17-28 Helge Verner Karlsson, som den 28 juli 1943 häktats av chefen för Kronobergs regemente, rannsakats vid regementets krigsrätt först den 9 augusti 1943.

Regementsstabschefen vid regementet uppgav, att underrättelse rörande beslutet om målets hänskjutande till krigsrätt avsänts till krigsdomaren den 29 juli 1943.

I infordrat yttrande anförde auditören Thomas Hammar: Han hade vid ifrågavarande tid tjänstgjort såsom krigsdomare vid regementskrigsrätten. Uppgiften att underrättelsen rörande målets hänskjutande till krigsrätt avsänts till Hammar den 29 juli 1943 vore felaktig. Den skrivelse, varmed handlingarna i målet översänts till Hammar, vore daterad den 30 juli. Poststämpeln å det kuvert, vari skrivelsen och handlingarna översänts till Hammar, vore försedd med dateringen »30.7.43». Eftersom sista brevbäringsturen för dagen utginge klockan omkring 1130, kunde skrivelsen icke ha kommit Hammar tillhanda förrän den 31 juli. Denna dag hade varit en lördag. Åttonde dagen därefter hade varit söndagen den 8 augusti. Enär rannsakning med Karlsson ägt rum den 9 augusti, förmenade Hammar, att rannsakningen med hänsyn till bestämmelserna i 2 § lagen den 30 maj 1930 om beräkning av lagstadgad tid företagits i rätt tid. Sammanträde med regementskrigsrätten hade hållits den 28 juli, och nytt sammanträde hade varit utsatt

till den 4 augusti. Tillförordnade auditören hade uttalat den önskan, att flera mål än som redan utsatts icke skulle handläggas under veckan den 2—den 7 augusti.

I skrivelse till Hammar den 10 augusti 1945 anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner följande.

I 15 § lagen om krigsdomstolar och rättegången därstädes stadgas, att, då rannsakning med häktad skall förekomma inför krigsrätt, sammanträdet skall utsättas att hållas sist »inom åtta dagar» från den dag, då krigsdomaren erhållit underrättelse om åtalet.

Enligt vad proposition nr 57 till 1914 års andra riksdag med förslag till bland annat lag om krigsdomstolar och rättegången därstädes utvisar tillkom ifrågavarande stadgande efter en framställning till Konungen av justitieombudsmannen. I denna framställning påpekades, att angående den tid, inom vilken krigsdomstol skulle anställa rannsakning med häktad, i då gällande krigslagstiftning icke funnes meddelad föreskrift, motsvarande den bestämmelse som i nämnda hänseende funnes stadgad i förordningen den 10 april 1810 i fråga om rannsakning inför allmän underdomstol. I nämnda förordning stadgades, att rannsakning med häktad person, som inför stadsdomstol ställes för rätta, borde företagas »inom åtta dagar» från den dag, då arresteringen med anledningen därtill blivit hos domaren behörigen anmäld. 1810 års förordning avlöstes sedermera av den ännu gällande lagen den 2 juni 1922 om tiden för företagande av rannsakning med häktad, vilken lag i fråga om första rannsakning vid rådhusrätt i 2 § innehåller samma tidsbestämning som 1810 års förordning.

En jämförelse med åtskilliga äldre stadganden om beräkning av tid ger vid handen, att nämnda uttryck i 1810 års förordning måste så tolkas, att begynnelsedagen d. v. s. den dag då anmälan om häktningen inkommit inräknas i de åtta dagarna. När ordalagen i 1810 års förordning, i vad den angår rannsakning inför rådhusrätt, upptagits i 15 § krigsdomstolslagen, torde man vara fullt berättigad antaga, att man avsett, att lagrummet i denna del skulle tolkas på enahanda sätt. Det lärer väl ock numera i rättstillämpningen knappast råda någon meningsskiljaktighet därom att vid tidsbestämning enligt ifrågavarande stadgande utgångsdagen skall medräknas. (Se härom vidare ämbetsberättelsen 1917 s. 353 f. och 1945 s. 218 f., Svedelius och Geijerstams kommentar till strafflagen för krigsmakten m. m. s. 458, prop. nr 57 till 1914 års andra riksdag s. 191, Svensk Juristtidning 1916 s. 384 och 1921 s. 26 samt Nytt juridiskt arkiv, avd. I, 1933 s. 501.)

Ehuru Ni sålunda förfarit felaktigt i fråga om utsättande av tid för rannsakning, låter jag med hänsyn till omständigheterna bero vid den erinran, som innefattas i det anförda. Ni anmodas giva övriga krigsrättsledamöter del av denna skrivelse.

4. Fråga om rätt för militär befälhavare att kvarhålla för brott misstänkt person.

Vid granskning av en till militieombudsmannen inkommen fångförteckning från Kronobergs regemente för augusti 1943 iakttogs, att värnpliktige nr 141-16-40 Göte Albert Karlsson den 1 augusti 1943 häktats av regementschefen för rymning samt den 13 augusti 1943 rannsakats vid regementets krigsrätt. Enligt uppgift av stabschefen vid regementet hade underrättelse rörande beslutet om målets hänskjutande till krigsrätt avsänts till krigsdomaren den 6 augusti 1943.

Det anmärktes, att enligt 1 § i lagen den 22 juni 1922 om tiden för företagande av rannsakning med häktad häktningsbeslut ofördröjligen skulle anmälas hos ordföranden i den domstol, som hade att företaga rannsakning med den häktade.

I infordrat yttrande anförde regementschefen: Karlsson hade anhållits söndagen den 1 augusti 1943 och insatts i regementets häkte. Anmälan härom hade inkommit den 2 augusti till tjänstförrättande regementschefen, som anbefallt förhör. Den 3 augusti hade förhör hållits av vederbörande bataljonschef. Protokoll över förhöret hade överlämnats till tjänstförrättande regementschefen den 4 augusti, varefter protokollet samma dag delgivits auditören. Sedan protokollet återkommit från auditören den 5 augusti, hade Karlsson sistnämnda dag förklarats häktad. I fångförteckningen för augusti 1943 hade felaktigt angivits, att Karlsson häktats redan den 1 augusti. Karlsson hade suttit anhållen den 1 augusti—den 5 augusti i avvaktan på utredning och order om häktning.

Av krigsrättens protokoll i målet för den 13 augusti 1943 framgår, att Karlsson införpassats till regementets häkte den 1 augusti klockan 1300, om vilket förhållande regementsväbeln samma dag insänt anmälan till regementschefen, att vederbörande kompanichef den 3 augusti till depåchefen avgivit rapport om Karlssons avvikande från kompaniet, att bataljonschefen samma dag hållit förhör med Karlsson samt att tjänstförrättande regementschefen den 5 augusti beslutat överlämna handlingarna till krigsdomaren med anhållan om krigsrätt, därvid i beslutet antecknats »att 141-16-40 Karlsson jämlikt RL, § 92, förklarats häktad».

Tjänstförrättande militieombudsmannen Regner anförde i skrivelse den 10 augusti 1945 till regementschefen, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit, följande.

Svensk rätt saknade länge närmare bestämmelser om kvarhållande av för brott anhållna personer. I praxis visade det sig nödvändigt att, i fall då ytterligare utredning erfordrades för bedömande av frågan, huruvida häktningsåtgärd borde företagas, kvarhålla den anhållne i avbidan på att sådan utredning införskaffades, och det utbildade sig sålunda ett förfarande med den misstänktes kvarhållande såsom förberedande åtgärd till häktning.

I samband med tillkomsten av lagen den 12 maj 1933 om vissa tvångsmedel i brottmål meddelades stadganden i fråga om kvarhållande av anhållen. Genom en då vidtagen ändring av 19 § 12 punkten promulgationsförordningen till allmänna strafflagen erhöll nämnda lagrum följande lydelse.

»Den som av häktningsmyndighet gripits eller efter anställt förhör kvarhålles såsom misstänkt för brott eller om vilkens gripande eller kvarhållande anmälan enligt 11 punkten skett skall, där ej beslut om häktning förut meddelats, så snart ske kan och sist inom tjugufyra timmar förklaras häktad eller lösgivas. Äro ej fulla skäl till häktning, men finnes det vara av synnerlig vikt, att den misstänkte i avvaktan på ytterligare utredning hålles i förvar, må dock häktningsmyndigheten förordna om hans kvarhållande utöver sagda tid. Sådant kvarhållande må ej fortfara längre än ytterligare fyra dygn; och åligger det häktningsmyndigheten att så snart ske kan meddela beslut om den misstänktes häktande eller giva honom lös.

Ej må annorledes än i denna punkt sägs någon, som icke är häktad, på grund av misstanke för brott hållas i förvar, ändå att han därtill samtycker.»

Uttryckliga bestämmelser om att detta stadgande är tillämpligt även på militära förhållanden finnas icke meddelade. I 91 § krigsdomstolslagen — vilket lagrum ändrades i samband med 1933 års lagstiftning — föreskrives att i fråga om häktning av den som hör till krigsmakten så ock om beslag och skingringsförbud samt hus- och kroppsrannsakan skall jämte vissa specialbestämmelser i krigsdomstolslagen lända till efterrättelse, vad i allmän lag stadgas. 94 § krigsdomstolslagen tillerkänner vissa militära befälhavare samma befogenhet att förordna om häktning av underlydande, som enligt allmän lag tillkommer länsstyrelsen i avseende å för brott misstänkta personer. Det sistnämnda gäller även i fråga om beslag och skingringsförbud samt hus- och kroppsrannsakan i anledning av brott, för vilket underlydande är misstänkt. Nämnda paragrafer i krigsdomstolslagen innehålla icke några särskilda föreskrifter om kvarhållande. Enligt gällande svensk rätt torde emellertid kvarhållande icke vara att betrakta såsom självständigt tvångsmedel vid sidan av häktningen. Åtgärden har i stället karaktär av förberedelseåtgärd till häktning och utgör sålunda ett moment i häktningsförfarandet. (Jämför Hassler: Föreläsningar över kriminalprocessen s. 275 f. och Skarstedt: Straffprocessuella tvångsmedel II s. 177 f.) Då det i 91 och 94 §§ krigsdomstolslagen talas om häktning, torde man därför vara berättigad att fatta begreppet så vidsträckt, att detsamma omfattar även kvarhållande. Ett ytterligare stöd härför finner man i processlagberedningens förslag till ändring i krigsdomstolslagen (SOU 1944: 9 och 10). 16 kapitlet i nämnda förslag upptager särskilda bestämmelser om tvångsmedel i krigsmål och föreskrives härutinnan i 92 §, att det förutom åklagare tillkommer även befälhavare, vilken enligt vad i strafflagen för krigsmakten är stadgat i disciplinmål äger utöva bestraffningsrätt över underlydande, befogenhet att förordna om anhållande av den underlydande. Uttrycket anhållande i förslaget ersätter den för närvarande använda benämningen kvarhållande. I motiven uttalas, att för rättegången vid krigsdomstol böra bestämmelserna

i nya rättegångsbalken om tvångsmedel i brottmål i tillämpliga delar lända till efterrättelse i den mån ej annat är föreskrivet. Det framhålles i enlighet härmed, att det i stort sett icke erfordras särskilda bestämmelser i fråga om rättens eller åklagarens befattning med tvångsmedel. Vidare heter det: »Då den förberedande utredningen rörande brott mot krigslagarna i regel skall ankomma på militär myndighet, lär däremot alltjämt vara påkallat att åt vissa befälhavare uppdrages att förordna om tvångsmedel. En viss inskränkning i förhållande till gällande rätt torde härvid böra genomföras. Enligt nya rättegångsbalken må beslut om häktning meddelas allenast av rätten. På grund härav bör befälhavare icke vidare äga besluta om häktning. Han bör däremot äga förordna om anhållande av underlydande.»

I överensstämmelse med vad nyss anförts synes man böra utgå ifrån att militär befälhavare, som är utrustad med häktningsbefogenhet, även har rätt att kvarhålla för brott misstänkt. Återstår frågan, huruvida enligt gällande bestämmelser förutsättningar för kvarhållande i förevarande fall förelegat. 19 § 12 punkten promulgationsförordningen till allmänna strafflagen upptager såsom huvudregel, att för brott misstänkt person, som gripits eller kvarhållits, skall, då ej besked om häktning förut meddelats, så snart ske kan och sist inom tjugufyra timmar förklaras häktad eller lösgivas. Kvarhållande utöver sagda tid får förekomma allenast om fulla skäl till häktning icke föreligga, men det finnes vara av synnerlig vikt att den misstänkte i avvaktan på ytterligare utredning hålles i förvar. Handlingarna i ärendet utvisa, att Karlsson avlämnats i regementets häkte den 1 augusti 1943 klockan 1300, att förhör med Karlsson hållits först den 3 augusti, varvid Karlsson genast erkänt, att han lämnat sitt förband utan att ha erhållit permission eller tjänstledighet, att regementschefens beslut att häkta Karlsson och överlämna målet till krigsdomstol meddelats först den 5 augusti samt att underrättelse rörande beslutet avsänts till krigsdomaren den 6 augusti. Såvitt härav samt av handlingarna i övrigt framgår, synes det icke ha varit erforderligt att hålla Karlsson förvarad i regementets häkte så lång tid som skett, innan häktningsbeslut meddelats. Hinder torde icke ha mött att häkta Karlsson inom tjugufyra timmar efter införpassandet. Därest häktning skett inom angivna tid och häktningsanmälan såsom föreskrivet är ofördröjligen gjorts hos vederbörande krigsdomare, hade rannsakning med Karlsson kunnat hållas tidigare än som nu skett.

Ehuru det beträffande Karlsson tillämpade förfaringssättet icke kan anses stå i överensstämmelse med föreskrifterna i 19 § 12 punkten promulgationsförordningen till allmänna strafflagen, låter jag med hänsyn till omständigheterna bero vid den erinran, som innefattas i det anförda.

5. Angående åläggande av skärpt arrest.

Vid en av militieombudsmannen den 18 april 1944 förrättad inspektion av Morjärvs försvarsområdes stab antecknades vid granskning av fältkrigsrättens protokoll och förhörsprotokollen i disciplinmål bland annat följande.

1) Genom utslag den 27 februari 1942, nr 45, dömdes värnpliktige nr 449-64-16 E. P. Eriksson av fältkrigsrätten för fylleri till skärpt arrest i fyra dagar. Av företedda utdrag av militärt straffregister och bok över tillrättavisningar framgick, att Eriksson icke tidigare undergått bestraffning eller erhållit tillrättavisning. Eriksson uppgav emellertid, att han vid ett tillfälle dömts att böta 15 kronor för fylleri.

2) Genom utslag den 27 februari 1942, nr 46, dömdes värnpliktige nr 111-63-19 K. W. S. Bergström av fältkrigsrätten för fylleri till skärpt arrest i fyra dagar. I förhörsprotokollet hade antecknats, att Bergström enligt egen uppgift och enligt vad som framgick av militärt straffregister icke tidigare undergått bestraffning, samt att han enligt anteckningsboken för tillrättavisningar ej heller tilldelats tillrättavisning.

3) Genom utslag den 30 mars 1942, nr 68, dömdes sex icke tidigare straffade värnpliktiga av fältkrigsrätten till skärpt arrest för fylleri.

4) Värnpliktige nr 98-13-37 Levin ålades den 24 januari 1944 av försvarsområdesbefälhavaren jämlikt 96 § strafflagen för krigsmakten för fylleri skärpt arrest i fem dagar. Levin syntes icke tidigare ha straffats.

5) Värnpliktiga nr 414-74-32 Peuravaara och nr 374-74 38 Molinder, vilka såvitt utredningen gav vid handen icke tidigare straffats, ålades genom särskilda av försvarsområdesbefälhavaren den 24 januari 1944 meddelade beslut jämlikt 52 och 96 §§ strafflagen för krigsmakten för olovligt undanhållande och fylleri disciplinstraff av skärpt arrest i tio dagar för vardera.

Det anmärktes, att enligt 22 § sista stycket strafflagen för krigsmakten skärpt arrest ej finge åläggas i annat fall, än då det med hänsyn till av den straffskyldige förut undergångna bestraffningar eller andra särskilda omständigheter funnes icke kunna antagas, att lindrigare arreststraff skulle å honom utöva tillbörlig verkan.

Vice krigsdomaren Herbert Fagerström, som vid meddelande av de under punkterna 1—3 ovan omförmälda utslagen tjänstgjort som fältkrigsdomare, anförde i infordrat yttrande: Fagerström hade under hela den tid, som han tjänstgjort i fältkrigsrätten, i regel dömt till skärpt arrest för fylleri. Fagerström hade därvid resonerat som så, att tiderna nu vore annorlunda än när lagen skrevs. Det vore beredskapstider, och fylleriet florerade mer än någonsin. Från högsta ort hade också yrkats på skärpning av straffet för fylleri. Fagerström hade även ansett, att den generalpreventiva synpunkten i detta avseende gjorde sig något mera gällande. Fagerström förklarade vidare, att de disciplinstraff av skärpt arrest för fylleri, som försvarsområdesbefälhavaren ålagt, alltid föreslagits av Fagerström, samt att det syntes Fagerström rimligt, att ansvaret för dessa beslut helt åvilade Fagerström.

Försvarsområdesbefälhavaren, numera översten Gerhard Qvennerstedt, anförde: Förbanden inom försvarsområdet hade varit grupperade vid en landgräns och under relativt hög beredskap. Det ställdes därför stora krav på såväl förband som individ. Högsta beredskap skulle kunna vara intagen inom några timmar. Härom hade all personal varit orienterad av såväl försvarsområdesbefälhavaren som av bataljons- och kompanicheferna. En fyl-

leriförseelse måste under dessa omständigheter betraktas som begången under försvårande förhållanden och sådana särskilda omständigheter föreligga, att lindrigare arreststraff än skärpt arrest icke skulle utöva tillbörlig verkan. Qvennerstedt framhöll även, att samtliga rättsärenden underställts den civile ledamoten i fältkrigsrätten för yttrande, samt hänvisade i övrigt till Fagerströms yttrande.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 11 oktober 1945 till befälhavaren för Morjärvs försvarsområde.

Enligt 22 § första stycket strafflagen för krigsmakten är disciplinstraff av arrest av följande slag, nämligen arrest utan bevakning, vaktarrest, skärpt arrest och sträng arrest. I tredje stycket samma paragraf stadgas: »Skärpt arrest eller sträng arrest må ej åläggas i annat fall, än då det med hänsyn till av den straffskyldige förut undergångna bestraffningar eller andra särskilda omständigheter finnes icke kunna antagas, att lindrigare arreststraff skulle å honom utöva tillbörlig verkan; ej heller må sträng arrest åläggas någon, som ej fyllt aderton år.» I 25 och 26 §§ samma lag lämnas närmare föreskrifter angående verkställigheten av skärpt arrest och sträng arrest. Skärpt arrest skall verkställas under bevakning i låst ljust rum och med hårt nattläger samt sträng arrest i mörkt enrum.

För klarläggande av innebörden av nämnda bestämmelser torde det vara av intresse att närmare undersöka förarbetena till lagen.

De enligt 1881 års strafflag för krigsmakten föreskrivna formerna för arreststraff voro arrest utan bevakning, vaktarrest och sträng arrest. Vaktarrest kunde åläggas officerare i högst trettio, underofficerare i högst femton och manskap i högst tio dagar. För manskap kunde bestraffningen skärpas genom mistning av sängkläder. Sträng arrest, som verkställdes i mörkt enrum i militärhäkte, kunde användas endast för underofficerare och manskap. Sistnämnda straff ålades under en tid av högst åtta dagar, med en dags avbrott i bestraffningen efter var tredje dag, då den straffskyldige hölls i ljust rum; och inräknades dessa dagar ej i den ådömda strafftiden.

1901 års krigslagstiftningskommitté diskuterade i sitt år 1905 avgivna betänkande behovet av särskilda skärpningsmedel vid de militära arreststraffen. Kommittén framhöll, att en kortare tids arrest måste väsentligen bliva ett ambitionsstraff. Även om det i stora flertalet fall för förseelser av ifrågakomna art måste anses tillräckligt, vore detta dock ingalunda alltid fallet. Genom en höjning av den dåvarande maximitiden tio dagar, kunde man visserligen uppnå i någon mån större resultat, men en dylik åtgärd kunde ej anses tillfyllest. Kommittén ansåg därför erforderligt med särskilda skärpningsmedel och höll före, att hårt nattläger och mörkt enrum voro de för ändamålet lämpligaste.

Angående den utsträckning, i vilken dessa skärpningsmedel borde komma till användning, anförde kommittén vidare: Ehuru kommittén ansett sig vara av förhållandena nödgad att tillstyrka bibehållande av mörkt enrum och

mistning av sängkläder såsom skärpningsmedel vid arreststraff, vore kommittén av den mening, att deras användning borde kunna utan men för disciplinen högst betydligt inskränkas. Lika visst som ett allvarligt straff vore på sin plats, där det verkligen erfordrades, lika visst kunde ett strängt straff verka till skada och motverka sitt eget ändamål, om det användes i otid. Karaktären av de skärpningsmedel, som här vore i fråga, vore av den natur, att de uppenbarligen icke borde anlitas i andra fall än sådana, då en högre grad av råhet eller trots mot stadgad ordning eller inrotad vanart genom förbrytelsen i fråga ådagalades, samt det, med hänsyn till föreliggande omständigheter, icke kunde antagas, att ett lindrigare straff skulle å den felaktige utöva tillbörlig verkan. — Enär följaktligen enligt kommitténs mening sådan skärpning borde användas endast i nödfall, då lindrigare straff icke kunde antagas vara tillräckligt verksamt, hade kommittén, till främjande av detta syfte, tänkt sig, dels, på sätt förut blivit nämnt, att den enkla ljusa arresten — den nuvarande vaktarresten — skulle, i fråga om manskapet, till maximitiden något förlängas, varigenom tillgripande av särskild skärpning i straffet i åtskilliga fall borde kunna göras överflödigt, dels att den stränga arresten icke vidare skulle såsom en särskild straffart i lagen upptagas, utan fasthellre med den straffskärpning, som i lagen benämndes mistning av sängkläder, där bibehållas allenast i form av en eventuell skärpning i svårare fall av det enkla ljusa arreststraffet, och dels att skärpning av sådant straff, vare sig genom hårt nattläger eller genom mörkt enrum, icke skulle få åläggas i annat fall, än då arreststraffet i sin helhet omfattade en viss, icke alltför kort tidrymd, därav allenast en del skulle på omförmälda sätt bliva föremål för skärpning. — I övrigt syntes det icke vara med någon olägenhet förenat, att åt ifrågavarande straffskärpningar så till vida gåves en mildare karaktär än hittills, att desamma till maximitiden något mera begränsades, än nu vore fallet. — Ifrågasättas kunde, huruvida icke användningen av skärpning borde genom uttrycklig föreskrift i lagen begränsas till vissa slag av brott. Då det emellertid beträffande sådana förbrytelser, varom här vore fråga, i regel ställde sig synnerligen vanskligt att på förhand en gång för alla uppdraga en bestämd gräns mellan sådana förbrytelser, där skärpning borde ifrågakomma, och sådana, där den icke under några förhållanden borde användas, hade kommittén ansett riktigare, att en dylik begränsning icke gjordes i lagen, utan prövningen, huruvida skärpning borde åtfölja straffet, överlätes åt den myndighet, som hade att ålägga bestraffningen i det särskilda fallet. Däremot hade kommittén ansett av nöden, att, till ledning för denna myndighet, i strafflagen för krigsmakten infördes uttryckligt förbud för åläggande av skärpning i andra fall än dem, då sådan, enligt vad ovan antytts, borde ifrågakomma, eller, närmare bestämt, i andra fall än sådana, då synnerlig råhet, grovt trots mot föreskriven eller eljest gällande ordning eller inrotad vanart genom förbrytelsen ådagalagts, och, med hänsyn till av den skyldige förut utståndna bestraffningar för brott mot nämnda lag eller hans uppförande i övrigt, det icke kunde antagas, att lindrigare straff skulle å honom utöva tillbörlig verkan.

— Att såsom ovillkorlig förutsättning för åläggande av skärpning uppställa den fordran, att den straffskyldige förut en eller flera gånger undergått arreststraff eller annat frihetsstraff, syntes knappast lämpligt. Detta skulle nämligen omöjliggöra att använda skärpning i sådana, om än sällsynta, likväl tänkbara fall, då skärpning, oaktat nämnda förutsättning saknades, kunde finnas av omständigheterna påkallad.

Enligt det av kommittén framlagda förslaget skulle disciplinstraffen utgöras av arrest av tre grader. Straffet skulle, där ej annorlunda stadgades, verkställas under bevakning i låst, ljust rum eller i tält eller, om straffet skulle verkställas å fartyg och för ändamålet lämpligt rum där saknades, under bevakning på tjänligt ställe. Tredje gradens arreststraff finge skärpas, för officerare, underofficerare och underbefäl av manskapet med viss förlängning av arresttiden och för manskap ej tillhörande underbefälet under högst sex dagar av strafftiden genom hårt nattläger eller genom mörkt enrum eller genom bådadera i förening. Förutsättning för beslut om skärpning var, att synnerlig råhet, grovt trots mot föreskriven eller eljest gällande ordning eller inrotad vanart genom förbrytelsen ådagalagts, och, med hänsyn till av den skyldige förut utståndna bestraffningar för brott mot strafflagen för krigsmakten eller hans uppförande i övrigt, det icke kunde antagas, att lindrigare straff skulle å honom öva tillbörlig verkan. Ej heller finge skärpning genom hårt nattläger eller genom mörkt enrum eller genom bådadera i förening åläggas den, vilken ej fyllt aderton år.

Uti det genom proposition (nr 67) till 1908 års riksdag framlagda förslaget till ny strafflag för krigsmakten godkändes icke den av krigslagstiftningskommittén föreslagna anordningen av disciplinstraffen, varigenom dessa indelats i arrest av första, andra och tredje graden. Departementschefen uttalade sig för bibehållande av anordningen av disciplinstraffen såsom två särskilda slag av arrest: vaktarrest och arrest utan bevakning. Dock borde arrest utan bevakning kunna användas även för manskapet. Beträffande frågan huruvida sträng arrest borde bibehållas eller ej förklarade departementschefen, att det väl icke kunde anses tillrådligt att helt avskaffa möjligheten att ådöma disciplinstraff i form av sträng arrest, men att det dock icke syntes erforderligt att bibehålla den stränga arresten såsom en särskild straffart vid sidan av arrest utan bevakning och vaktarrest. Frågans riktiga lösning torde vara att söka i den av kommittén föreslagna anordningen att göra inneslutning i mörkt enrum till en skärpt form för verkställighet av vaktarrest, som under vissa förutsättningar finge tillgripas. Härigenom skulle även vinnas fördelen av överensstämmelse i förevarande avseende med den allmänna strafflagen, vari även införts bestämmelser om skärpning av de kortvariga frihetsstraffen genom mörkt enrum. Det vore uppenbart, att en dylik anordning redan i och för sig innefattade ett korrektiv mot ett överdrivet användande av mörk arrest. Man hade vid utmätning av disciplinstraff att taga hänsyn endast till de normala straffsatserna, och frågan, huruvida straffet borde förenas med skärpning eller ej, skulle härvid

förekomma till bedömande efter de individuella förhållandena i det särskilda fallet.

Beträffande frågan, under vilka förhållanden vaktarrest borde kunna åläggas med skärpning, anförde departementschefen: Kommittén hade i detta avseende föreslagit, bland annat, att skärpning ej i något fall finge åläggas, utan att så vore att synnerlig råhet, grovt trots mot föreskriven eller eljest gällande ordning eller inrotad vanart genom förbrytelsen ådagalagts. Mot denna föreskrift hade emellertid av såväl anhängare som motståndare till den mörka arresten anmärkts, att genom densamma straffet otvivelaktigt skulle erhålla en strängare karaktär, än som torde åsyftats, och bliva nära nog vanärande. Å andra sidan hade därjämte anmärkts, att genom stadgandet i fråga liksom genom förbudet att förena skärpning genom mörkt enrum med arreststraff på kortare tid, användningen av dylik skärpning allt för mycket inskränkts. Med anledning av dessa anmärkningar och då behovet av ett kortvarigt men på samma gång kraftigt verkande disciplinstraff syntes obestridligt, hade i propositionen såsom förutsättning för åläggande av vaktarrest med skärpning genom mörkt enrum endast upptagits, att, med hänsyn till av den straffskyldige förut utstå ndna bestraffningar för brott emot strafflagen för krigsmakten eller omständigheterna i övrigt, det icke funnes antagligt, att vaktarrest, verkställd i vanlig ordning, skulle å honom utöva tillbörlig verkan.

Beträffande skärpning genom mistning av sängkläder anfördes i propositionen: Även behovet av denna skärpning hade visat sig omstritt. Då emellertid det långt övervägande flertalet av dem, som yttrat sig i frågan, förordat bibehållandet av ifrågavarande skärpning, vilken särskilt för tjänsten ombord å fartyg ansetts i hög grad erforderlig, och motsvarande skärpning under benämningen hårt nattläger genom lagen den 22 juni 1906 införts i den allmänna strafflagen, hade denna skärpning ansetts böra i strafflagen för krigsmakten bibehållas, därvid, i enlighet med kommitténs förslag, upptagits den i allmänna strafflagen använda benämningen. Angående förutsättningarna för åläggande av dylik skärpning skulle gälla detsamma, som ovan beträffande skärpning genom mörkt enrum föreslagits.

Karl Staaff förordade i en i anledning av ovannämnda proposition till 1908 års riksdag avgiven motion såsom i alla avseenden fördelaktigast, att all straffskärpning helt och hållet finge utgå. I motionen anfördes såsom skäl härför bland annat följande: Efter motionärens mening hade genom propositionens bestämmelser om den stränga arrestens användning icke någonting vunnits. Allt bleve vid det gamla, d. v. s. varje regementschef kunde ungefär efter godtycke använda den stränga arresten, i vilken utsträckning han behagade. Ty det vore ju tydligt, att, då sträng arrest finge användas, så snart det »med hänsyn till omständigheterna» icke funnes antagligt, att vanlig vaktarrest skulle öva tillbörlig verkan å den som begått en förseelse, det torde i de allra flesta fall vara omöjligt att ställa en befälhavare till rätta, som i obehörig utsträckning ålade denna straffskärpning. »Omständigheterna» vore nämligen ett så obestämbart, så tänjbart begrepp,

att det subjektiva godtycket där kunde finna nästan obegränsat spelrum. Kommitténs förslag innehölle åtminstone verkligt objektiva grunder, så att en befälhavare måste i händelse han ålagt sträng arrest kunna påvisa någon av dessa grunder för att själv undgå ansvar.

Den till 1908 års riksdag framlagda propositionen blev, i enlighet med vad lagutskottet (utlåtande nr 58) hemställde, ej av riksdagen antagen. Anledningen till att förslaget föll torde närmast ha varit den, att Kungl. Maj:t icke i detta sammanhang framlagt förslag till en mera genomgripande reformering av det militära rättegångsväsendet, vilken fråga ansågs samtidigt böra upptagas till prövning.

Sedan det till 1908 års riksdag framlagda förslaget till strafflag för krigsmakten blivit inom justitiedepartementet omarbetat, remitterades detsamma den 18 juli 1913 till lagrådet. Angående disciplinstraffens anordning anförde vederbörande departementschef i motiveringen till det remitterade förslaget bland annat följande: Den stränga arresten borde avskaffas, och något annat medel att förstärka den enkla arrestens verkan i de särskilda fall, då sådant kunde vara av nöden, i stället komma till användning. Departementschefen hade därför ansett sig böra taga i övervägande, om icke, på samma gång som den mörka arresten helt och hållet avskaffades såsom skärpningsmedel, den andra av kommittén föreslagna skärpningen eller hårt nattläger fortfarande borde komma till användning i vissa svårare fall. Att hårt nattläger icke borde komma till tillämpning annat än i undantagsfall, och då det verkligen vore uppenbart, att en skärpning av den vanliga vaktarresten vore behövlig för att giva straffet nödig effektivitet, torde dock vara klart. Den i 1908 års förslag upptagna allmänna förutsättningen, att skärpningen icke finge användas i annat fall, än då, med hänsyn till av den straffskyldige förut utståndna bestraffningar för brott mot strafflagen för krigsmakten eller omständigheterna i övrigt, det icke funnes kunna antagas, att vaktarrest, verkställd i vanlig ordning, skulle å honom utöva tillbörlig verkan, uttryckte visserligen ungefärligen det syftemål, som man önskade vinna med skärpningens användande. Nämnda förutsättning vore dock allt för allmänt avfattad för att icke giva anledning till farhåga, att ifrågavarande straffmedel skulle komma till en långt vidsträcktare användning, än som i själva verket vore avsett. Till undvikande av godtycklighet vid tillämpningen torde det därför vara nödvändigt att på ett noggrannare sätt angiva villkoren för skärpningens användande. De närmare bestämmelserna härom hade i huvudsak fått samma innehåll som i kommitténs förslag, dock att skärpningen — under den allmänna förutsättningen, att det icke kunde antagas, att vaktarrest, verkställd i vanlig ordning, skulle å den brottslige utöva tillbörlig verkan — skulle få användas i varje fall, då den skyldige förut undergått bestraffning för brott mot strafflagen för krigsmakten. I sammanhang därmed hade det icke ansetts vara behövligt att, i enlighet med kommitténs förslag, upptaga »inrotad vanart» bland de förutsättningar, under vilka skärpning kunde ådömas.

I enlighet härmed upptogs i det till lagrådet remitterade förslaget allenast

två slag av disciplinstraff, nämligen arrest utan bevakning och vaktarrest (22 §). I 25 § i förslaget hette det: »Har någon förskyllt vaktarrest, och finnes det icke kunna antagas, att vaktarrest, verkställd i vanlig ordning, skulle å honom utöva tillbörlig verkan, då må vaktarrest åläggas med skärpning genom hårt nattläger under högst tio dagar av strafftiden. Ej må sådan skärpning åläggas i annat fall, än då den straffskyldige förut undergått bestraffning för brott mot denna lag, eller då synnerlig råhet eller grovt trots mot föreskriven eller eljest gällande ordning genom förbrytelsen ådagalagts.»

Inom lagrådet uttalade sig översten Mörcke för bibehållande av den stränga arresten. Mörcke, som till stöd härför åberopade sin erfarenhet som regementschef, anförde härom bland annat följande: Ett borttagande av den stränga arresten skulle sannolikt medföra, att man i större utsträckning än tidigare varit fallet bleve nödsakad att i stället för disciplinstraff ådöma fängelse. Inneslutning i mörkt enrum kunde icke undvaras, utan att möjligheten att upprätthålla disciplinen inom krigsmakten i hög grad äventyrades. Vid sidan av detta skärpningsmedel ansåg Mörcke, att även hårt nattläger såsom ytterligare skärpning för särskilt trotsiga individer borde komma till användning. Att förslaget såsom villkor för åläggande av skärpning uppställt, att synnerlig råhet eller grovt trots förelåge, ansåge Mörcke icke lyckligt.

Övriga ledamöter av lagrådet ansågo i likhet med Mörcke — sedan lagrådet i saken hört praktiskt taget alla dem, åt vilka den militära bestraffningsrätten inom armén var anförtrodd — att den stränga arresten borde återföras till överensstämmelse med krigslagstiftningskommitténs förslag och där upptagas som ett straff för sig, samt instämde i vad av Mörcke uttalats angående villkoren för åläggande av skärpning.

Departementschefen uttalade i anledning av vad sålunda förekommit i motiveringen till det till 1914 års riksdag framlagda förslaget till ny strafflag för krigsmakten m. m. (proposition nr 57) bland annat följande: I överensstämmelse med lagrådets och de militära myndigheternas nära nog enhälliga mening ansåge departementschefen det kunna ifrågasättas, om hårt nattläger som skärpningsmedel ensamt vore tillräckligt att för alla fall giva vaktarresten nödig effektivitet. Departementschefen hade därför funnit sig böra till förnyat övervägande upptaga frågan om den stränga arrestens bibehållande. Det måste visserligen medgivas, att den mörka arresten vore förenad med vissa ganska avsevärda olägenheter. Dessa syntes dock icke vara av den art, att detta straff därför borde helt och hållet bortfalla. De skäl, som blivit anförda mot den mörka arresten, syntes dock böra medföra, att straffets användande i mycket väsentlig mån inskränktes. För att få till stånd en verklig inskränkning i straffets användande hade i huvudsaklig överensstämmelse med kommitténs förslag upptagits föreskrift därom, att sträng arrest icke finge användas i annat fall, än då synnerlig råhet eller grovt trots mot gällande ordning genom förbrytelsen ådagalagts. Utom för rena råhetsförbrytelser, vilka icke så synnerligen ofta torde förekomma bland de brott, som komme under krigsdomstolarnas behandling, skulle sträng arrest alltså få använ-

das endast vid fullt uppsåtliga förbrytelser av svårare beskaffenhet, då den brottslige handlat i tydlig avsikt att trotsa den inom krigsmakten gällande ordningen. I överensstämmelse med lagrådets hemställan hade den stränga arresten upptagits som en särskild straffart och icke, på sätt de föregående förslagen innehållit, såsom en skärpning av den vanliga vaktarresten. Vid sidan av den stränga arresten hade möjligheten att skärpa den vanliga vaktarresten genom hårt nattläger bibehållits. Utginge man därifrån, att sträng arrest icke borde användas i andra fall, än då alla mildare straffmedel framstode såsom overksamma, vore det nämligen tydligt, att det lindrigare affliktiva straffmedlet vaktarrest med hårt nattläger fortfarande borde kunna ådömas. I ett stort antal av de fall, i vilka för närvarande sträng arrest komme till användning, torde man utan tvivel kunna begränsa sig till att använda vaktarrest, skärpt genom hårt nattläger, och först då detta straffmedel visat sig vara utan verkan övergå till sträng arrest. Även skärpning med hårt nattläger torde icke böra förekomma i annat fall, än då det på grund av särskilda i målet förekommande omständigheter såsom tidigare ådömda bestraffningar eller dylikt funnes icke kunna antagas, att vaktarrest verkställd i vanlig ordning, skulle å den straffskyldige utöva tillbörlig verkan. I särskilt svåra fall skulle även den stränga arresten kunna skärpas genom att förenas med hårt nattläger. Den i 1908 års förslag i överensstämmelse med allmänna strafflagen upptagna bestämmelsen, att mörkt enrum alltid skulle åtföljas av hårt nattläger, hade däremot icke ansetts böra bibehållas.

I enlighet härmed föreslogs i propositionen nr 57 till 1914 års riksdag, att disciplinstraffen skulle vara av tre slag, nämligen arrest utan bevakning, vaktarrest och sträng arrest. Sistnämnda slag av disciplinstraff skulle verkställas i mörkt enrum och finge ej åläggas någon, som ej fyllt aderton år, och ej i annat fall, än då synnerlig råhet eller grovt trots mot gällande ordning genom förbrytelsen ådagalagts. 27 § första stycket i förslaget upptog följande stadgande: »Vaktarrest och sträng arrest kunna åläggas med skärpning genom hårt nattläger under högst tio dagar av strafftiden. Sådan skärpning må åläggas allenast, då det med hänsyn till av den straffskyldige förut undergångna bestraffningar eller andra särskilda omständigheter finnes icke kunna antagas, att arreststraffet, verkställt i vanlig ordning, skulle å honom utöva tillbörlig verkan.»

I en i andra kammaren avgiven motion (nr 200) föreslogs, att all skärpning av den vanliga arresten skulle bortfalla. Lagutskottet förklarade sig i avgivet utlåtande (nr 22) icke kunna förorda detta. Utskottet höll dock före, att det för fyllande av behovet av ett mera kännbart disciplinärt bestraffningsmedel icke ovillkorligen krävdes, att, såsom i propositionen föreslagits, bibehålla den mörka arresten. Ett bestraffningsmedel, som med fördel torde kunna komma till användning utan att vara behäftat med samma olägenheter som den mörka arresten, vore vaktarrest, skärpt genom hårt nattläger. Utskottet finge för sin del förorda, att denna bestraffningsform upptoges i lagstiftningen, samt att alla bestämmelser om sträng arrest uteslötes ur förslaget. Den arrest med hårt nattläger, som i stället skulle komma till användning, torde

lämpligen böra erhålla formen av en särskild straffart, vilken torde kunna benämnas skärpt arrest. Beträffande den skärpta arresten hade utskottet funnit det lämpligt att även i övrigt i viss mån giva detta straff en särskild karaktär, som skilde detsamma från den vanliga vaktarresten. Såsom villkor för den skärpta arrestens användande hade i överensstämmelse med propositionen föreskrivits, att detta straff icke finge åläggas i annat fall, än då det med hänsyn till av den straffskyldige förut undergångna bestraffningar eller andra särskilda omständigheter funnes icke kunna antagas, att arrest av annat slag skulle å honom utöva tillbörlig verkan. Lagutskottets utlåtande var ej enhälligt. Åtta reservanter inom utskottet voro av den meningen, att utskottet bort i ifrågavarande delar tillstyrka propositionen, dock med den modifikationen i fråga om den stränga arresten, att föreskriften, att nämnda slag av disciplinstraff ej finge åläggas i annat fall, än då synnerlig råhet eller grovt trots mot gällande ordning genom förbrytelsen ådagalagts, borde helt utgå. Första kammaren biföll det av reservanterna framförda förslaget, under det att andra kammaren godkände utskottets förslag. Sedan utskottets utlåtande bland annat i denna del återremitterats till utskottet, föreslog detta i avgivet memorial (nr 33), att kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om disciplinstraffens anordnande borde på det sätt sammanjämkas, att första kammaren biträdde andra kammarens beslut med avseende å strafformen skärpt arrest, samt att strafformen sträng arrest bibehölles i enlighet med första kammarens beslut, dock att sträng arrest utom i vissa undantagsfall skulle få ådömas endast av krigsdomstol. Kamrarna beslöto i enlighet med vad sålunda föreslagits, varigenom 22 § i strafflagen för krigsmakten erhöll sin nu gällande lydelse. Det kan nämnas, att frågan om disciplinstraffets anordnande var det spörsmål, som vid behandlingen vid 1914 års riksdag av förslaget till ny strafflag för krigsmakten tilldrog sig den största uppmärksamheten.

I ovan omförmälda vid 1908 års riksdag avgivna motion uttalades vissa farhågor för att de villkor, som i propositionen till samma års riksdag föreslagits för straffskärpning, icke skulle medföra någon begränsning i användningen av den stränga arresten. »Omständigheterna» vore nämligen enligt motionären ett så obestämbart och tänjbart begrepp, att det subjektiva godtycket där kunde finna nästan obegränsat spelrum. Häri ligger onekligen en viss sanning. Möjligen kan man dock anse att genom den jämkning i uttrycksättet, varigenom orden »omständigheterna i övrigt» utbytts mot »andra särskilda omständigheter» i 1914 års proposition, kravet på en mera klart angiven begränsning av de fall, i vilka straffskärpning finge komma till användning, blivit i någon mån tillgodosett. Kravet på »särskilda» omständigheter synes mig även tydligt giva vid handen, att skärpt arrest avsetts att komma till användning endast i undantagsfall, samt att som skäl härför skall kunna åberopas någon specifik just i det fallet föreliggande omständighet. Av ordalagen i paragrafen framgår även att — förutom när iteration föreligger — som skäl för tillgripande av skärpt arrest må åberopas endast om-

ständigheter, som ha avseende å den tilltalades person och som giva vid handen, att han icke skulle låta sig rätta av lindrigare bestraffning. Detta torde innebära, att man i regel icke vid denna prövning bör fästa avseende vid beskaffenheten av den ifrågavarande förbrytelsen eller omständigheterna vid dennas begående. Endast i relativt sällsynta undantagsfall torde förhållandena vara sådana, att av förbrytelsens beskaffenhet och omständigheterna vid dennas begående kan anses framgå, att den tilltalade icke är mottaglig för lindrigare arreststraff. Av betydelse är härvidlag framförallt de upplysningar av olika slag, som kunna föreligga om den tilltalades person. Ganska starka skäl torde erfordras för att man skall kunna av dylika upplysningar draga några slutsatser angående vederbörandes bristande mottaglighet för lindrigare arreststraff. Sådana skäl kunna i vissa fall vara till exempel tidigare ådömd, men ännu ej undergången bestraffning samt upprepade tillrättavisningar.

Av den redogörelse, som ovan lämnats för förarbetena till de i strafflagen för krigsmakten upptagna bestämmelserna om disciplinstraffens anordnande, framgår väl, att å olika håll och under olika skeden av utredningsarbetets fortgång rådde skiljaktiga meningar i denna fråga. Olika åtsikter gjorde sig sålunda gällande icke endast beträffande frågan, vilka former av kvalificerad vaktarrest, som vore att förorda, och under vilka förutsättningar dylika svårare disciplinstraff finge tillgripas, utan även angående spörsmålet, huruvida man överhuvud taget borde i lagen bibehålla något slag av skärpning av den vanliga arresten. Ehuru under lagstiftningsarbetet framhållits betydelsen av att man till undvikande av godtycklighet vid tillämpningen på ett noggrant sätt angiver villkoren för användande av de kvalificerade formerna av arreststraff, ha dessa villkor — sannolikt delvis med hänsyn till den slutliga lösningens karaktär av kompromissprodukt — icke med önskvärd tydlighet angivits i ifrågavarande lagrum. Förarbetena lämna dock enligt min mening bestämt stöd för den ovan uttalade uppfattningen, att det varit lagstiftarens avsikt, att skärpt arrest skulle få användas endast i undantagsfall, samt att skärpningen skulle bero på särskilda till den brottslige hänförliga omständigheter.

I förevarande fall torde beskaffenheten av den ifrågavarande förbrytelsen ha tillmätts avgörande betydelse, när det gällt att avgöra, huruvida vaktarrest eller skärpt arrest skulle komma till användning. Skärpt arrest synes sålunda i allmänhet ha tillgripits i fråga om fylleribrott, och utan att härvid uppställts krav på att de tilltalade tidigare undergått bestraffning. Fagerström har såsom skäl härför åberopat den vid tillfället rådande beredskapen samt förklarat, att han ansett sig böra tillgripa skärpt arrest med hänsyn till den avskräckande verkan detta kunde ha på andra värnpliktiga. Qvennerstedt har framhållit, att med hänsyn till den vid tillfället rådande höga beredskapen, varom personalen varit väl orienterad, en fylleriförseelse måste betraktas som begången under försvårande förhållanden och sådana särskilda omstän-

digheter anses föreligga, att lindrigare arreststraff än skärpt arrest icke skulle utöva tillbörlig verkan.

De skäl, som sålunda angivits för tillämpning i ifrågavarande fall av skärpt arrest, kunna enligt min mening näppeligen godtagas. De till stöd för nämnda tillämpning åberopade omständigheterna kunna knappast anses ha avseende å de tilltalades personer. Att såsom stöd för tillämpning av skärpt arrest i dessa fall åberopa detta straffs generalpreventiva verkan synes mig stå i direkt strid med ordalagen i 22 § strafflagen för krigsmakten.

Jag har härigenom velat giva Eder del av min uppfattning angående förevarande spörsmål. Jag företager icke vidare åtgärd i ärendet.

6. Angående åtgärder av militär befälhavare för rättelse i bestraffningsbeslut, som av honom felaktigt meddelats.

Vid en av militieombudsmannen den 19 juli 1944 företagen inspektion av Göteborgs försvarsområde och vissa försvarsområdet tillhörande förband iakttogs, att befälhavaren för nämnda försvarsområde, översten E. G. C. Grill, genom beslut den 7 juni 1944, kontrasignerat av t. f. auditören Lage Samuelson, jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten för tjänsteförsummelse ålagt värnpliktige nr 1270-28-18 Larsson fyra dagars vaktarrest.

Rörande grunden för beslutet framgår av infordrat förhörsprotokoll, att Larsson anmälts för underlåtenhet att inställa sig till tjänstgöring den 14 maj 1944, att Larsson icke utlöst sin inkallelseorder eller till militär myndighet anmält adressförändring samt att Larsson, som efterspanats, inställt sig den 17 i samma månad.

Enligt protokollet anförde Larsson vid förhöret: Larsson, som var boende i Göteborg, hade den 28 april 1944 avrest från staden för att tillfälligt vistas i Stockholm. Dessförinnan hade han till postverket anmält, att han under tiden den 28 april—den 4 maj 1944 kunde anträffas under adress: c/o Hjortén, Alströmergatan 11, Stockholm. Vid eftersändandet av den å honom utfärdade inkallelseordern hade postverket underlåtit att å kuvertet angiva »c/o Hjortén», varför försändelsen icke ankommit till Larsson förrän den 16 maj 1944, då han hos polismyndigheten i Göteborg utkvitterat inkallelseordern. Han hade icke anmält adressförändring till militär myndighet, enär han trott, att anmälan till postverket varit tillfyllest.

Å förhörsprotokollet hade Grill den 21 juni 1944 tecknat följande beslut: »Efter förnyad utredning och beriktigande från postverket återkallas den tidigare ålagda bestraffningen».

Av ett vid förhörsprotokollet fogat, för Larsson utfärdat tjänstgöringskort framgick, att Larsson vid ifrågavarande tidpunkt senast fullgjort militärtjänst under tiden den 7 januari—den 7 april 1943.

I skrivelse till Grill anmärkte militieombudsmannen följande: Enligt 34 § värnpliktslagen vore inskriven värnpliktig, som ej vore inkallad till tjänstgöring eller inmönstrad till sjöfart, skyldig att så snart hans postadress änd-

rades vidtaga sådan åtgärd, att postförsändelse från militär myndighet utan dröjsmål kunde komma honom tillhanda. Såsom sådan åtgärd skulle enligt samma lagrum anses anmälan om adressförändringen hos postanstalt i den ort, från vilken den värnpliktige ämnade avresa eller inom vilken han flyttade. Genom utredningen i målet hade emellertid icke styrkts, att Larsson gjort sig skyldig till försummelse i det hänseende, som lagts honom till last. Målet hade därför enligt 204 § strafflagen för krigsmakten icke kunnat avgöras såsom disciplinmål utan bort hänskjutas till krigsrätt eller avskrivas. — Av befälhavare meddelat straffbeslut kunde ändras, upphävas eller undanröjas allenast genom att beslutet i vederbörlig ordning överklagades. Sedan det visat sig, att ett oriktigt straffbeslut meddelats, hade Grill därför bort föranstalta om att beslutet överklagats från Larssons sida.

I ett av Grill insänt, den 19 september 1944 dagtecknat yttrande anförde Samuelson bland annat: Vid avgivande av yttrande jämlikt 203 § strafflagen för krigsmakten hade Samuelson förbisett bestämmelsen i 34 § värnpliktslagen och efter överläggning med dåvarande föredraganden av disciplinmål hos Grill föreslagit disciplinstraff jämlikt 130 § strafflagen för krigsmakten. Sedan handlingarna återställts till Grill, hade Samuelson — utan föranledande av annan — erinrat sig stadgandet i 34 § värnpliktslagen och satt sig i förbindelse med Grill samt påpekat, att Larsson icke torde ha gjort sig skyldig till straffbart förfarande i påtalade hänseendet. Samuelson och Grill hade enats om, att straffbeslutet icke borde verkställas. Om straffbeslutet delgivits Larsson, visste icke Samuelson, och sättet för rättelses åvägabringande hade, såvitt Samuelson kunde erinra sig, icke varit på tal under samtalet med Grill. Samuelson hade fått kännedom om Grills beslut av den 21 juni 1944 först den 14 september 1944 i samband med mottagandet av handlingarna för avgivande av yttrande i ärendet. Rättelse av det oriktiga beslutet hade visserligen bort ske genom ett överklagande därav i krigshovrätten. Då emellertid straffbeslutet skolat genast verkställas, oberoende av anförda besvär, hade straffet säkerligen varit avtjänat, innan krigshovrättens utslag hunnit givas. Resultatet av ett överklagande skulle för Larssons del vid sådant förhållande ha saknat praktiskt värde.

Grill instämde i för egen del avgivet yttrande i Samuelsons uttalanden samt anförde därutöver: Ett fel hade tyvärr blivit begånget, i det att bestämmelserna i 34 § värnpliktslagen förbisetts vid ärendets behandling. Då Grill blivit uppmärksamgjord på saken, hade han omedelbart vidtagit åtgärd för att rätta till misstaget. Under förhandenvarande omständigheter ansåge Grill, att det av honom använda förfaringssättet varit det enda praktiskt möjliga för ernående av rättelse. Larsson skulle i händelse av ett överklagande av beslutet ha fått undergå det felaktiga arreststraffet. Ett överklagande skulle vidare ha förorsakat onödiga besvär och kostnader.

Larsson, som med anledning av vad som förekommit bereddes tillfälle att avgiva yttrande, hade enligt en till militieombudsmannen den 30 november 1945 inkommen skrift icke något yrkande i ärendet.

Efter en redogörelse för utredningen i ärendet anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i skrivelse den 3 december 1945 till Grill följande.

Enligt 130 § tredje stycket strafflagen för krigsmakten, som i förevarande fall torde ha tillämpats, skall värnpliktig, som åtnjuter ledighet från beredskapstjänstgöring (hempermitterats), även i fall då han ej är att anse som krigsman, straffas såsom för tjänstefel av krigsman, därest den värnpliktige genom underlåtenhet att göra föreskriven adressanmälan föranleder, att inkallelseorder icke når honom.

Vad som lades Larsson till last var enligt förhörsprotokollet, att han icke till militär myndighet anmält adressförändringen. Larsson uppgav emellertid, att han gjort sådan anmälan hos postanstalten. Med hänsyn till innehållet i 34 § värnpliktslagen är det uppenbart, att den förebragta utredningen icke utvisade, att Larsson gjort sig skyldig till någon försummelse i ifrågavarande hänseende. Ni och Samuelson ha också oförbehållsamt medgivit, att bestraffningsbeslutet varit felaktigt, och förmält, att detta berott på tillfälligt förbiseende av nyssnämnda lagrum. Sedan felet uppmärksammats, har Ni vidtagit åtgärd i avsikt att förhindra verkställighet av beslutet.

På sätt angives i militieombudsmannens skrivelse kunna emellertid anmärkningar riktas mot den åtgärd Ni i detta syfte företog, nämligen beslutet att »återkalla» den Larsson ålagda bestraffningen. Såsom förklaring härtill har Ni åberopat, att, då bestraffningsbeslutet skolat verkställas utan hinder av anförda besvär, Larsson i annat fall nödgats undergå straffet samt att ett överklagande vid sådant förhållande skulle ha saknat praktiskt värde för Larsson och dessutom medfört onödiga besvär och utgifter. Det är visserligen riktigt, att av militär befälhavare ålagt disciplinstraff i regel skall verkställas utan hinder av anförda besvär, men det är å andra sidan uppenbart, att en befälhavare i ett fall som förevarande bör låta anstå med verkställigheten. Vidkommande Eder anmärkning, att ett överklagande skulle ha medfört onödiga besvär och kostnader, må vidare framhållas, att, då Eder åtgärd att återkalla bestraffningsbeslutet saknar laga verkan, beslutet måste anses gällande, intill dess detsamma blivit i föreskriven ordning ändrat eller undanröjt, samt att Larsson enligt gällande bestämmelser ägt utfå protokoll och andra för ett överklagande av bestraffningsbeslutet möjligen erforderliga handlingar utan expeditionsavgift.

Handläggningen av ifrågavarande disciplinmål giver såsom framgår av det ovan anförda anledning till anmärkningar i olika avseenden. Med hänsyn till omständigheterna och då numera upplysts, att krigshovrätten genom beslut den 2 november 1945 på besvär av Larsson undanröjt det av Eder ålagda bestraffningsbeslutet, och någon skada sålunda icke torde ha uppkommit, anser jag mig emellertid kunna låta bero vid de gjorda anmärkningarna.

Grill skulle giva Samuelson del av denna skrivelses innehåll.

7. Angående förordnande av biträde åt den, som vid krigsdomstol åtalas för brott.

I samband med att förutvarande logementsfartyget Vanadis den 28 oktober 1941 vattenfyllts och sjunkit fördes från vederbörande åklagares samt marinförvaltningens sida ansvars- och ersättningstalan mot flera personer. Bland annat yrkades ansvar å marindirektören av första graden Abraham Grünberg jämlikt 132 § strafflagen för krigsmakten och 25 kap. 17 § allmänna strafflagen. Genom utslag den 16 juni 1944 av stationskrigsrätten vid Stockholms örlogsstation fann krigsrätten den mot Grünberg förda ansvars- och ersättningstalan icke kunna bifallas. Krigshovrätten fann genom utslag den 13 februari 1945 ej skäl bifalla av överkrigsfiskalsämbetet och marinförvaltningen anförda besvär.

I en den 7 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde Grünberg: Under det rättegången pågått angående sänkningen av logementsfartyget Vanadis, hade Grünberg tillfrågat rättens ordförande, krigsdomaren E. Ploman, om Grünberg utan kostnad för egen del kunde av domstolen erhålla advokat som rättegångsbiträde. Grünberg hade därvid fått till svar, att detta ej läte sig göra. Emellertid hade det senare kommit till Grünbergs kännedom, att han på grund av målets beskaffenhet i alla fall torde haft rätt att erhålla kostnadsfri advokat. Grünberg finge därför anhålla, att militieombudsmannen ville taga föreliggande fråga under omprövning och meddela Grünberg resultatet.

Sedan militieombudsmannen anhållit, att Ploman ville inkomma med upplysningar i saken, anförde Ploman i anledning av Grünbergs skrift: Sedan chefen för Stockholms örlogsstation till stationskrigsrätten hänskjutit att företaga undersökning i anledning av Vanadis' vattenfyllning den 28 oktober 1941 samt målet ett flertal tillfällen handlagts såsom undersökningsmål, hade överkrigsfiskalsämbetet vid rättegångstillfället den 24 april 1942 påstått ansvar å Grünberg för vållande till sänkningen. Vid följande rättegångstillfälle den 5 juni 1942 hade Grünberg inställt sig, åtföljd av advokaten G. Grönberg såsom rättegångsbiträde. Målet hade därefter handlagts ytterligare vid fjorton rättegångstillfällen; och ansvarstalan hade efter hand förts i målet mot ytterligare fem personer. Målet hade slutligen avdömts av krigsrätten den 16 juni 1944. Vid samtliga rättegångstillfällen från och med den 5 juni 1942 hade Grünberg biträtts av Grönberg. Varken vid rättegångstillfället sistnämnda dag eller senare under målets handläggning hade av Grünberg gjorts någon framställning om att Grönberg måtte med stöd av 80 § i lagen om krigsdomstolar och rättegången därstädes förordnas såsom biträde åt Grünberg. Emellertid hade Grünberg vid något tillfälle, antagligen i slutet av år 1943 eller möjligen i början av år 1944, en eftermiddag i telefon talat med Ploman om möjligheten av att få Grönberg förordnad såsom rättegångsbiträde. Ploman kunde naturligtvis icke numera i detalj minnas, vad han under detta samtal yttrat, men innebörden därav hade huvudsakligen varit följande: Ploman hade förklarat, att enligt hans åsikt Grünberg, som vid ett

flertal rättegångstillfällen biträtts av advokat, som han själv anlitat, icke kunde anses såsom den, som ej själv kunde anskaffa biträde, och att 80 § i ovan nämnda lag sålunda enligt Plomans förmenande icke vore i förevarande fall tillämplig, samt att Ploman därför hölle det för föga sannolikt, att en framställning om förordnande av rättegångsbiträde kunde bliva bifallen av krigsrätten. Samtidigt hade Ploman framhållit, att detta vore Plomans personliga åsikt och att Ploman icke hade kännedom om vilken åsikt övriga ledamöter i krigsrätten hyste i frågan, samt att det naturligtvis stode Grünberg fritt att hos krigsrätten göra anhållan om förordnande av biträde. Då sådan framställning icke gjorts vid nästföljande rättegångstillfälle — samtalet hade ägt rum någon eller några dagar före ett sådant — hölle Ploman det för sannolikt, att anledningen till densammas uteblivande vore det uttalande Ploman sålunda gjort till Grünberg. Om Ploman icke misstoge sig, hade Grönberg även under hand talat med Ploman i saken före eller vid ifrågavarande rättegångstillfälle, men Ploman vågade icke göra ett bestämt påstående därom. Ehuru Ploman icke kunde säkert angiva tidpunkten för Grünbergs ifrågavarande samtal med Ploman, ville Ploman hålla för troligt, att målet efter detsamma handlagts tre eller fyra gånger. Ploman vore av den uppfattningen, att det icke kunde ha ålegat honom att lämna besked om innehållet i 80 § militära rättegångslagen.

Militära rättegångslagen innehåller i 80 § stadganden av följande innehåll: Den som hålles häktad såsom misstänkt för brott, tillhörande krigsdomstols behandling, eller som utan att vara häktad vid krigsdomstol tilltalas för brott, varå straffarbete eller förlust av ämbete eller tjänst efter lag kan följa, äger en särskild rätt att få rättegångsbiträde åt sig förordnat för den tid han hålles häktad eller är tilltalad för sådant brott, som nyss sagts. Förutsättning för förordnande av sådant rättegångsbiträde är enligt lagens ord, att den tilltalade äskar hjälp vid sin talans förberedande och utförande och säger sig ej själv kunna anskaffa biträde. Lagrummet innehåller närmare regler om sättet för meddelande av förordnande, varjämte hänvisning ges till vissa bestämmelser i lagen den 19 juni 1919 angående förordnande av rättegångsbiträde åt häktad.

Angående tolkningen av 80 § militära rättegångslagen hade chefen för försvarsstabens socialdetalj, nuvarande häradshövdingen E. Thomasson, på sin tid gjort följande uttalande: För att få rättegångsbiträde behövde den tilltalade ej sakna medel. Stadgandets tillämpningsområde vore tämligen vidsträckt; eftersom straffarbete inginge i straffsatsen för brott mot 129 § strafflagen för krigsmakten, vore detsamma tillämpligt vid åtal enligt detta lagrum, och då officer eller underofficer kunde dömas till avsättning för brott emot 130 §, kunde biträde begäras av officer eller underofficer vid åtal enligt 130 §. För att stadgandet i 80 § militära rättegångslagen skulle kunna åberopas, måste emellertid åklagaren yrka ansvar, det räckte således ej med ersättningstalan. Det hade någon gång gjorts gällande att om en tilltalad inställde sig åtföljd av rättegångsbiträde, kunde han ej få rättegångsbiträde förordnat, enär han ju hade visat, att han kunde skaffa biträde själv. Av

förarbetena till 1919 års lag angående förordnande av rättegångsbiträde åt häktad (80 § hade tillkommit samtidigt) framginge dock, att denna mening vore oriktig. Biträdet finge av allmänna medel ett skäligt arvode och finge icke begära ytterligare arvode av svaranden. Svaranden finge ej förpliktas gottgöra statsverket kostnaden, om han ej bleve dömd till ansvar; hade han haft fri rättegång, fordrades för att han skulle få betala kostnaden därjämte, att så skulle ske enligt motsvarande regel för fri rättegång. Att biträde ej kunnat höras vid fältkrigsrätt finge icke utgöra hinder mot målets avgörande. Av det här sagda finge ingen dock draga den slutsatsen, att biträde alltid behövdes. I de flesta målen behövdes naturligtvis tvärtom ej biträde, utan saken kunde säkerligen redas ut ändå. Men i mera invecklade ersättningsmål, där svaranden ofta borde komma med en ganska omfattande utredning, behövde svaranden ofta hjälp. Och att en svarande vid domstol skulle få den hjälp, som han behövde, vore enligt svensk rättsuppfattning ett allmänt intresse.

Svenska officersförbundet har i skrift till krigshovrätten den 24 januari 1945 hemställt, att krigshovrätten ville genom cirkulär till samtliga krigsdomstolar dels för dessa framhålla innebörden i 80 § militära rättegångslagen och vederbörlig krigsdomstols ovillkorliga skyldighet att i förekommande fall förordna rättegångsbiträde, dels anmoda desamma att, då tilltalad uppenbarligen saknade kännedom om lagens föreskrifter om rätten att få rättegångsbiträde för sig förordnat, underrätta honom om vad lagen stadgade. I sin motivering för denna hemställan anförde officersförbundet bland annat: Det hade visat sig, att innehållet i 80 § och de möjligheter för erhållande av rättegångsbiträde, som följde därav, icke i önskvärd utsträckning beaktats av den militära personal, för vilken anledning kunde föreligga att begagna sig av den i lagen stadgade rätten att få rättegångsbiträde förordnat. Officersförbundets styrelse, som i sin verksamhet tid efter annan mottoge framställningar från medlemmar i juridiska frågor, hade av vad därigenom framkommit funnit anledning till uppfattningen, att här berört lagrum icke alltid tillämpades i enlighet med vad detsamma torde böra anses åsyfta. I ett rättsfall hade sålunda inträffat, att en krigsrätt vid Värmlands regemente i Karlstad avslagit tilltalads begäran om förordnande av rättegångsbiträde. Styrelsen hade vidare erfarit, att även andra fall förekommit, där den tilltalade icke fått rättegångsbiträde för sig förordnat, ehuru det tyvärr icke varit möjligt att erhålla detaljerade uppgifter om de närmare omständigheterna härvid. — Sammanfattningsvis funne sig officersförbundet böra framhålla, att det för den allmänna rättskänslan måste anses stötande, ifall en tilltalad kunde berövas en honom genom gällande lag tillförsäkrad förmån, var sig detta skedde på grund av domstols försummelse att rätt tillämpa lagen eller den tilltalades okunnighet om lagens föreskrift. Nu rådande förhållanden utsatte den militära befälspersonalen i vida större utsträckning än eljest för risken att bliva ställd till ansvar inför krigsdomstol. Av naturliga skäl och enligt erfarenheterna från föregående världskrig torde dessa risker ytterligare ökas under övergången till fredsorganisation. Vid så-

dant förhållande syntes det den berörda personalen alldeles särskilt angeläget, att åtgärder vidtoges, vilka kunde förhindra, att åtalad även vid ett frikännande utslag finge sin kanske redan förut av krigstiden hårt ansträngda ekonomi belastad med för densamma ytterligare betungande eller rent av ruinerande utgifter, på grund av att gällande lag icke tillämpades efter dess anda och mening. Officersförbundet ansåge det dessutom icke blott ur den allmänna rättssäkerhetens synpunkt betänkligt, om den kategoriska föreskriften lämnades åsido genom krigsdomstols vägran att förordna rättegångsbiträde, utan ock av billighetsskäl betingat, att tilltalad, som vore okunnig om lagens innebörd, finge i förekommande fall bibringas kännedom härom.

Officersförbundets framställning blev av krigshovrätten genom cirkulärskrivelse den 25 februari 1945 under erinran om innehållet i 80 § militära rättegångslagen i avskrift översänd till samtliga krigsrätter och fältkrigsrätter.

Ploman anförde i sitt förut åberopade yttrande till militieombudsmannen: Med anledning av innehållet i den av officersförbundet till krigshovrätten ingivna och av krigshovrätten genom cirkulärskrivelse den 25 februari 1945 samtliga krigsrätter delgivna skrivelsen av den 24 januari 1945 ansåge sig Ploman böra tillägga följande: Ploman hyste fortfarande den åsikt, åt vilken han givit uttryck vid sitt samtal med Grünberg. Ploman förmenade nämligen, att bestämmelsen i 80 § militära rättegångslagen »och säger han sig själv ej kunna anskaffa biträde» eljest skulle beträffande den, som befunne sig å fri fot, bliva fullkomligt meningslös. I fråga om häktad person låge frågan däremot enligt Plomans förmenande annorlunda till.

Det av Grünberg anhängiggjorda ärendet blev av militieombudsmannen avskrivet utan vidare åtgärd.

Av utdrag ur regementskrigsrättens vid Värmlands regemente protokoll den 5 december 1944, nr 178, i mål mot överstelöjtnanten Karl Hampus Kalmberg, vilken vid regementskrigsrätten stod under åtal för brott mot 90, 91, 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten, framgår följande: Kalmberg kom personligen tillstädes, åtföljd av advokaten Folke Adelsohn i Karlstad. Adelsohn anhöll att jämlikt 80 § militära rättegångslagen bliva förordnad till biträde åt Kalmberg. På särskilda frågor uppgav Adelsohn, att han på begäran av Kalmberg åtagit sig att mot visst arvode biträda denne i rättegången samt att Kalmberg ägde tillgång till gäldande av arvodet. Krigsrätten fann den gjorda ansökningen om förordnande av rättegångsbiträde icke kunna bifallas samt meddelade besvärshänvisning.

Med anledning av vad sålunda förekommit anhöll militieombudsmannen, att ledamöterna i krigsrätten, häradshövdingen Torsten Nilsson, i egenskap av krigsdomare samt översten Carl Årmann, överstelöjtnanten Ulf Sparre och vice auditören N. O. Karell, måtte inkomma med yttrande. I ett gemensamt yttrande anförde Nilsson och Karell därefter: Uttrycket »säger han sig ej själv kunna anskaffa biträde» återfunnes, förutom i lagen den 19 juni 1919

angående förordnande om rättegångsbiträde åt häktad och i den dessförinnan gällande lagen i samma ämne av den 14 september 1906, jämväl i det 1904 års riksdag förelagda förslaget till lag i nämnda ämne. Beträffande förslaget till 1904 års lag anförde chefen för justitiedepartementet, statsrådet Berger, till statsrådsprotokollet den 31 december 1902 följande: »Vore sålunda behov av rättshjälp — — — för handen, syntes det vara samhällets plikt att sörja för tillgodoseendet av detta behov. Enligt gällande lagstiftning vore beträffande svårare brottmål detta ej i vidare mån beaktat, än att, på sätt i 15 kap. 1 § rättegångsbalken vore stadgat, tilltalad, som åstundade hjälp i rättegången, ägde hava fullmäktig med sig. Det vore uppenbart, att en dylik rättighet i verkligheten icke vore av synnerligen stor betydelse; oftast och just i de fall, då behovet av rättegångsbiträde mest framträdde, vore den tilltalade urståndsatt att anskaffa försvarare. Skulle fördenskull på ett verksamt sätt avhjälpas det behov, om vars förefintlighet i vissa fall berörda stadganden kunde sägas innebära ett erkännande, måste staten lämna sin medverkan för biträdes anskaffande. Emellertid vore det under nuvarande förhållanden helt säkert icke lämpligt att ifrågasätta statens ingripande i annat fall, än då den tilltalade själv ansåge sig vara i behov av biträde och begärde hjälp för biträdes anskaffande. Ej heller torde sådant ingripande vara av nöden i fråga om andra än svårare brottmål, varmed i förevarande sammanhang lämpligen borde förstås sådana mål, i vilka den tilltalade hölles häktad. En häktad svarande intoge i processuellt hänseende en särställning, och såväl svårigheten att skaffa biträde som behovet av sådant vore för honom större än för andra tilltalade.» — Vidare anförde Berger till statsrådsprotokollet den 19 februari 1904: »Det remitterade förslaget innebure ju i det hela ej annat än att öppna tillfälle för den medellöse tilltalade att komma i åtnjutande av en förmån, som i princip redan vore envar tillerkänd.» — Vid förslagets behandling i riksdagens första kammare anförde Berger följande: »När kammaren skall besluta i denna fråga, så ber jag kammaren behjärta, att det förevarande lagförslaget allenast avser att giva de fattiga häktade samma rätt, som de förmögna häktade redan hava. Före år 1890 berodde det på rätten att antingen tillåta eller vägra sådana personer, som voro tilltalade för brott, varå straffarbete kunde följa, att begagna rättegångsbiträde. Men uti en vid 1890 års riksdag i andra kammaren väckt motion framhölls det, att anklagade ur de s. k. bättre klasserna nästan allmänt finge inför underrätterna begagna sig av juridiskt bildade biträden, under det att de anklagade ur de lägre klasserna i regel finge hjälpa sig själva. Med anledning av denna motion ändrades samma år, 1890, stadgandet i 15 kap. 1 § rättegångsbalken till dess nuvarande lydelse, så att det nu ej vidare beror på rätten att tillåta eller vägra tilltalade personer att begagna rättegångsbiträde, utan nu är det ju så, att var och en för brott tilltalad person äger rättighet att, såsom lagens ord lyda, fullmäktig med sig hava. Meningen med detta lagförslag är endast att göra denna rättighet på papperet till en rättighet i verkligen. Det första en för brott häktad burgen man gör, är att skaffa sig en advokat. De fattiga kunna icke utan statens mellankomst

komma i åtnjutande av en sådan rättegångsförmån, och frågan är nu, om samhället vill bereda dem denna förmån, eller om de fortfarande skola såsom hittills få hjälpa sig själva bäst de kunna.» — Beträffande förslaget till 80 § militära rättegångslagen anförde departementschefen till statsrådsprotokollet: »Emellertid anser jag det icke kunna ifrågasättas att utsträcka tillämpningen av 1906 års lag längre än att omfatta de fall, då någon ställes under tilltal för brott, som enligt lag kunna bestraffas med straffarbete eller förlust av ämbete eller tjänst. — — — Inskränkes vidare i överensstämmelse med 1906 års lag statens ingripande till sådana fall, då den tilltalade själv anser sig vara i behov av biträde och begär hjälp för biträdes anskaffande, finner jag det icke vara att befara, att några större svårigheter skola uppstå att utan alltför stora kostnader för statsverket erhålla för uppdraget tillräckligt kvalificerade personer.» — Första lagutskottets yttrande 1919, enligt vilket envar, som är vid krigsdomstol tilltalad för brott, varå straffarbete eller förlust av ämbete eller tjänst efter lag kan följa, skulle äga ovillkorlig rätt att, när han det begär, erhålla förordnande av rättegångsbiträde, syntes strida mot dessa uttalanden. Därest militieombudsmannen skulle finna, att krigsrättens tolkning av ifrågavarande, otydligt avfattade lagstadgande vore felaktigt, hemställdes, då någon skada ej uppkommit till följd av beslutet, att militieombudsmannen ville låta vid den gjorda förklaringen bero.

Årmann och Sparre instämde i Nilssons och Karells yttrande.

I detta sammanhang kan erinras om ett tredje ärende av denna art, vilket varit föremål för statsmakternas åtgärder.

Kaptenen Å. K. L. Eriksson blev 1939 förordnad till intendent vid det då bildade förbandet A 401. Sedan det uppdagats, att krigskassören för detta förband gjort sig skyldig till förskingring, blev Eriksson, efter uppdrag av militieombudsmannen, ställd under åtal för det han såsom chef för vederbörande krigskassaavdelning åsidosatt sina skyldigheter beträffande kontrollverksamhet samt krigskassatjänst och därigenom möjliggjort krigskassörens förskingring. Dessutom fördes ersättningstalan mot Eriksson. Genom ett den 12 december 1942 meddelat utslag frikändes Eriksson från ansvar och ersättningsskyldighet.

I en vid 1945 års riksdag väckt motion (II: 257) hemställdes, att riksdagen måtte besluta, att till Eriksson skulle utbetalas ersättning med 891 kronor för honom förorsakade rättegångskostnader i målet. Rörande målet lämnades i motionen bland annat följande uppgifter: Under målets handläggning hade Eriksson av rättens ordförande erinrats om att Eriksson borde anlita juridiskt biträde. Eriksson, som icke ägt kännedom om 80 § militära rättegångslagen och icke erhållit någon upplysning om innehållet i detta lagrum, hade icke hos rätten hemställt om biträde. I stället hade Eriksson själv vänt sig till en jurist, vilken därefter verkställt ett vidlyftigt utredningsarbete. Såväl åklagaren som arméförvaltningen hade grundat sina slutliga yrkanden å denna utredning.

Motionären anförde vidare: Genom åtalet och det processuella förfarandet hade Eriksson förorsakats avsevärda kostnader för den utredning han måst

utföra. Utom av Eriksson själv nedlagt arbete för denna utredning hade han mottagit krav från sitt juridiska biträde å 891 kronor. Då Eriksson med visst fog ansåge skäligt, att dessa kostnader icke borde stanna på honom, gjorde han underdånig hemställan om att av allmänna medel bliva gottgjord för de utgifter han sålunda åsamkats. Såsom särskilt motiv härför framfördes att, därest Eriksson vid första inställelsen inför krigsrätt haft kännedom om föreskrifterna i 80 § militära rättegångslagen, vid den utgång målet fått kostnaderna för hans rättegångsbiträde skulle gäldats av allmänna medel. Kungl. Maj:t fann emellertid genom beslut den 27 oktober 1944 Erikssons ansökning icke föranleda någon Kungl. Maj:ts vidare åtgärd. Det måste för det allmänna rättsmedvetandet vara stötande, att en oförvitlig medborgare, vilken på grund av honom ovidkommande omständigheter blivit ställd under åtal men frikänts, skall belastas med utgifter, som allvarligt måste påverka hans ekonomiska ställning, endast därför att han saknat kännedom om gällande lags föreskrifter. Om han utnyttjat de möjligheter, dessa erbjöde, skulle han ha befriats från varje med målet sammanhängande penningutgift.

På hemställan av statsutskottet (utlåtande nr 257) medgav riksdagen (skrivelse nr 521) att såsom bidrag till Eriksson för hans kostnader för anlitande av rättegångsbiträde i målet finge beviljas ett belopp av 400 kronor. I sin av riksdagen godkända motivering anförde statsutskottet: Ehuru i målet styrkts, att Eriksson förfarit felaktigt, hade han dock frikänts från ansvars- och ersättningsskyldighet på den grund, att han under ifrågakomna tid av vissa omständigheter icke kunnat medhinna alla tjänsteåligganden. Det kunde vid sistnämnda förhållande synas skäligt, att Eriksson erhölle åtminstone något bidrag till de kostnader, som åsamkats honom för anlitande av rättegångsbiträde i målet, särskilt som det av denne utförda utredningsarbetet syntes ha varit av värde för kronan vid bestämmandet av förskingringsbeloppets storlek. Utskottet ville därför föreslå, att Eriksson tillerkändes ersättning med 400 kronor, vilket belopp försvarets civilförvaltning ansett skäligen kunna ifrågakomma vid bestämmande av ersättning till Eriksson.

Efter en redogörelse för ovannämnda ärenden anförde militieombudsmannen i skrivelse den 8 december 1945 till Nilsson följande.

Förslag till lag om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad genom offentlig myndighets försorg framlades för 1904 års riksdag genom proposition nr 81, som emellertid ej bifölls av riksdagen. Såsom förutsättning för förordnande av sådant biträde föreslogs redan då, att den tilltalade begärde hjälp i rättegången och sade sig ej själv kunna anskaffa biträde. Den språkliga innebörden av det begagnade uttrycket är icke alldeles klar. Man kan emellertid konstatera, att meningen aldrig varit att göra förordnandet av rättegångsbiträde obligatoriskt. Mot en sådan anordning framhöll föredragande departementschefen uttryckligen, att staten skulle lämna sin medverkan till biträdes anskaffande endast i det fall, att den tilltalade själv ansåge sig vara i behov av biträde och begärde hjälp för biträdes anskaffande (proposi-

tionen s. 5). Å andra sidan är det tydligt, att det icke för domstolens medverkan förutsatts, att den tilltalade skulle styrka, att han på grund av medellöshet eller av annat skäl själv icke kunde anskaffa biträde; det skulle räcka med att han *säger sig* icke kunna anskaffa biträde. Redan 1904 års förslag torde böra tolkas på det sättet, att den tilltalade ägde rätt att välja mellan att själv helt ordna biträdesfrågan, med den påföljd att han ägde utse biträdet utan annan begränsning än den som följde av rättegångsbalkens regler samt att han själv finge ordna ersättningsfrågan med biträdet, eller att begära ett av myndighet förordnat biträde, med påföljd att han underkastades lagens regler om prövning av biträdets lämplighet. Även om den tilltalade själv anmodat ett biträde att hjälpa honom i rättegången, innebar det en ekonomisk fördel att utverka myndighets förordnande åt biträdet. Om den tilltalade ej dömdes till ansvar i målet, kunde han nämligen icke förpliktas att återgälda statsverket biträdesersättningen, och även i andra fall kunde denna ersättning stanna å statsverket. — 1904 års förslag innehöll intet uttryckligt stadgande, som tydde på att vederbörande myndighet i varje särskilt fall skulle underrätta den tilltalade om hans rätt att genom myndighets försorg få biträde förordnat. Det kan emellertid sägas att om lagstadgandet skulle uppfylla sitt ändamål, borde den tilltalade underrättas om den honom tillerkända förmånen (jämför ett yttrande vid förslagets granskning av högsta domstolen, propositionen s. 13).

Vid riksdagsbehandlingen av 1904 års förslag gjordes ett par uttalanden, som kunna tjäna till ledning vid tolkning av förslaget. Det framhölls, att förslaget icke innehöll ett ord om att det vore begränsat till att avse medellösa personer (första kammarens protokoll nr 43 s. 31). Vidare upplystes det, att inom vederbörande utskott framkommit ett ändringsförslag av det innehåll, att biträde skulle av vederbörande myndighet förordnas »efter prövning av om hjälp erfordras», ett förslag som ej hade någon framgång (nämnda protokoll s. 27).

Efter initiativ av justitieombudsmannen genomfördes därefter år 1906 vår första lag angående rättegångsbiträde åt häktad. Lagen överensstämde i huvudsak med 1904 års förslag.

Krigslagstiftningskommittén hade i sitt betänkande avvisat tanken, att vid krigsdomstol tilltalad person skulle genom krigslagstiftningen tillförsäkras rätt att få rättegångsbiträde förordnat till sin hjälp. Genom 1906 års lag reglerades denna fråga emellertid för krigsdomstolarnas del på samma sätt som för övriga domstolar. Efter mönstret av 1906 års lag infördes särskilda bestämmelser i ämnet i 1914 års militära rättegångslag. Den direkta anledningen därtill var, att man ville bereda personer tillhörande krigsmakten ett vidsträcktare skydd än andra (proposition 1914 B nr 57 s. 209). Denna utsträckning bestod däri, att biträde skulle kunna förordnas, då någon vid krigsrätt skulle ställas under tilltal för brott, varå efter lag kunde följa straffarbete eller förlust av ämbete eller tjänst. Det framhölls, att statens ingripande, i överensstämmelse med 1906 års lag, skulle inskränkas till sådana fall, då den tilltalade själv ansåge sig vara i behov av biträde och

begärde hjälp för biträdes anskaffande. De ursprungliga bestämmelserna i 80 § militära rättegångslagen måste således ha varit att tolka på samma sätt som 1906 års lag.

År 1919 ersattes 1906 års lag med en ny lag i ämnet, närmast i anledning av lagstiftningen om fri rättegång. I fråga om förutsättningarna för erhållande av rättegångsbiträde står den nya lagen på samma ståndpunkt som den äldre. Vilken denna ståndpunkt är, kom tydligt fram vid förarbetena till 1919 års lagstiftning.

Den proposition, som förelades 1919 års riksdag, innehöll bland annat den nyheten, att biträde i visst fall, nämligen om rätten med hänsyn till bristande förmåga hos den häktade att själv tillvarataga sina intressen funne biträde erforderligt, kunde av rätten förordnas, utan att det påkallats av den häktade (proposition 1919 nr 161 s. 13). Rörande den sålunda föreslagna nya bestämmelsen erinrade lagrådet, att ett sådant förordnande (utan att den häktade framställt begäran därom) väl aldrig borde meddelas, då den häktade redan hade biträde, vare sig detta förordnats på grund av stadgande i förevarande lag eller anskaffats av den häktade på egen bekostnad (nyssnämnda proposition s. 27). Första lagutskottet anslöt sig till lagrådets uppfattning i denna del (utlåtande nr 28 s. 14).

Frågan kom emellertid att direkt beröras i anledning av en inom riksdagen väckt motion (nr II: 347). I denna motion yrkades, att bestämmelsen, att den häktades rätt att erhålla biträde förutsatte, att han sade sig ej själv kunna anskaffa biträde, skulle utgå såväl ur den föreslagna lagen som ur 80 § militära rättegångslagen. Det framhölls, att den häktades rätt att få biträde således borde vara oberoende av, huruvida han på förhand lyckats vidtala någon person att biträda sig. Motionären uppgav, att det hade inträffat att, när någon efter avtal med den häktade inställt sig såsom biträde och den häktade begärt dennes förordnande därtill, domstolen vägrat dylikt förordnande under förmenande, att den häktade själv redan lyckats anskaffa biträde.

Motionärens förslag avstyrktes av första lagutskottet och blev ej bifallet av riksdagen. Utskottet förklarade, att även om domstolarna möjligen vid lagens första tillämpning gjort sig skyldiga till den av motionären påpekade missuppfattningen, torde en sådan numera näppeligen komma någon domstol till last. Vidare tillade utskottet, att ett borttagande av nämnda bestämmelse lätteligen skulle kunna giva anledning till den uppfattningen, att, därest häktad överhuvud taget ville ha biträde i rättegången, sådant biträde skulle förordnas av domstolen enligt denna lag (utlåtande nr 28 s. 12).

Av motionären samt lagutskottet berördes jämväl en annan fråga, som i detta sammanhang är av intresse. Motionären hade föreslagit ett uttryckligt stadgande, att det skulle åligga bland annat domstol, inför vilken häktad person inställdes för rannsakning, att underrätta den häktade om den rätt till hjälp, som tillkomme honom enligt den föreslagna lagen. Denna underrättelseskyldighet skulle även åvila krigsdomstol. Även i denna del blev motionärens förslag avstyrkt av utskottet och av riksdagen lämnat utan bi-

fall. Utskottet ansåg, att i den mån föreskrifter i angivna syfte kunde vara erforderliga desamma lämpligen borde utfärdas i administrativ väg.

Slutligen kan det erinras, att i den mån 80 § militära rättegångslagen medger förordnande av biträde även åt andra tilltalade än häktade alldeles samma tolkning torde böra ges reglerna därom. Föredragande departementschefen anförde, att då icke häktade i avseende å rätten till biträde enligt gällande lag likställts med häktade, syntes det riktigast att låta denna grupp av icke häktade fortfarande bliva delaktiga av denna förmån i samma utsträckning som häktade (proposition 1919 nr 161 s. 20).

Genom den här lämnade redogörelsen får det anses ådagalagt, att tilltalad, som vid krigsdomstol inställer sig åtföljd av ett av honom själv anskaffat biträde, äger erhålla förordnande för detta biträde, därest i lag stadgade förutsättningar i övrigt äro för handen. I denna del synes det icke vara möjligt att göra någon skillnad mellan häktade samt andra tilltalade, som enligt 80 § militära rättegångslagen äga rätt till biträde.

Däremot synes det råda en viss oklarhet på en annan punkt, nämligen om domstolen, sedan förordnande av biträde begärts, äger lämna denna begäran obeaktad under förmenande, att hjälp icke erfordras. Man kan säga, att i de fall, då begäran om biträde göres vid domstolen först sedan målet är fullt utrett, något behov av biträde ej längre föreligger och att begäran därför kan avslås. Häradshövdingen Thomasson synes företräda denna åsikt. Enligt min mening är det emellertid svårt att tillerkänna domstolen befogenhet att pröva, om hjälp av biträde erfordras (jämför processlagberedningen, statens offentliga utredningar 1938: 44 s. 274 och 1944: 10 s. 365). Det synes också vara svårt att förneka hjälpbehovet, exempelvis i vad det avser den tilltalades prövning av frågan, om det blivande utslaget i målet skall överklagas.

Vad därefter angår domstolens plikt att underrätta den tilltalade om lagens stadganden i detta ämne, finnas visserligen inga uttryckliga författningsbestämmelser. Såsom erinrats redan år 1904 av högsta domstolen påkallas en sådan underrättelse, om stadgandena skola uppfylla sitt ändamål. Att den tilltalade erhåller rättshjälp är ju även ett allmänt intresse. Jag anser, att domstolen, i varje fall då målets beskaffenhet och den tilltalades svårighet att utföra sin talan giva anledning därtill, bör underrätta den tilltalade om innehållet i tillämpliga lagstadganden (jämför processlagberedningen i ovannämnda betänkande 1938: 44 s. 273).

Ehuru jag sålunda finner det av krigsrätten vid Värmlands regemente den 5 december 1944 meddelade beslutet icke vara lagligen grundat, anser jag mig med hänsyn till omständigheterna kunna låta bero vid en erinran till krigsrättens ledamöter om lagens rätta innebörd.

8. Fråga om rätt för häktad, som förvaras i militärarrest, att någon tid dagligen vistas utomhus.

Vid en av militieombudsmannen den 26 januari 1945 förrättad inspektion av centralfängelset å Långholmen uppgav värnpliktige nr 55-1-43 Nils Lennart Wallentin Hjelm, att han, som i egenskap av häktad varit intagen i arresten vid Bodens artilleriregemente under tiden den 11 augusti—den 4 september 1944, icke erhållit tillfälle att under nämnda tid dagligen vistas utomhus något.

Sedan militieombudsmannen i anledning härav anmodat chefen för Bodens artilleriregemente att inkomma med upplysningar, har denne till militieombudsmannen insänt en av chefen för avdelning III b vid regementsstaben, sergeanten Georg Birkerud, verkställd utredning. Härav framgick följande.

Enligt kasernvaktens konceptbok för dagbesked hade Hjelm den 11 augusti 1944 klockan 2210 med fångtransport anlänt till regementet från Härnösand och därvid insatts i regementets arrest, där Hjelm — med ett avbrott å tolv timmar den 24 augusti 1944, under vilken tid Hjelm rymt från arresten — kvarblivit till den 4 september 1944, då han transporterats till kronohäktet i Luleå. För inställelse vid olika förhör och vid regementskrigsrättens sammanträden hade Hjelm den 22, 24, 27, 28 och 31 augusti 1944 — sistnämnda dag vid två olika tillfällen — genom regementsväbelns försorg uttagits ur arresten. I samband härmed hade Hjelm varit i tillfälle att vistas utomhus.

Regementsväbeln, styckjunkaren Gunnar Hilding Lekman, vilken under ifrågavarande tid förestått arresten och därvid — enligt vad Birkerud uppgivit — haft »uppsikt över arrestlokalerna och de däri förvarade arrestanterna», anförde vid förhör: Den 12 augusti 1944 hade det kommit till Lekmans kännedom, att Hjelm, som sedan föregående dag förvarats i regementets häkte, av regementschefen häktats för brott. Till följd härav hade Lekman ansett, att Hjelm varit att jämställa med sådan fånge, som avtjänade disciplinstraff, och att Hjelm därför jämlikt § 35 militär bestraffningsförordning skulle beredas tillfälle att vistas utomhus först på elfte dagen efter ankomsten till häktet. Hjelm hade sålunda enligt Lekmans uppfattning skolat »vallas» först den 22 augusti 1944. Nämnda dag hade Hjelm emellertid inställts vid regementskrigsrätten och hade i samband därmed även blivit i tillfälle att vistas utomhus i den utsträckning, som omförmäldes i nämnda lagrum. Hjelm hade samma dag av regementskrigsrätten dömts till frihetsstraff, och påföljande dag, den 23 augusti, hade Hjelm icke blivit »vallad» utomhus, enär han för att beredas tillfälle avgiva nöjdförklaring över regementskrigsrättens utslag skulle lämnas ostörd i arresten. Den 24 augusti hade Hjelm klockan 0140 brutit sig ut ur häktet och rymt. Han hade samma dag infångats av polispersonal och klockan 1330 åter insatts i arresten. Lekman vore av den uppfattningen, att Hjelm, då denne efter rymningen ånyo insatts i arresten, varit att betrakta, som om han för första gången förvara-

des i arresten och därför icke skulle beredas tillfälle att vistas utomhus förrän å elfte dagen efter det han infångats, d. v. s. den 4 september 1944. Nämnda dag hade emellertid Hjelm, sedan han den 31 augusti 1944 dömts till ansvar såväl för rymningsbrottet som för det brott, vartill han gjort sig skyldig under det han efter rymningen vistats på fri fot, överförts till kronohäktet i Luleå. — Lekman ansåge, att Hjelm blivit i tillfälle att vistas utomhus i den utsträckning, som funnes föreskrivet i gällande författning beträffande sådan fånge, vartill Hjelm enligt Lekmans uppfattning vore att hänföra. Hjelm hade dessutom blivit i tillfälle att vistas utomhus vid de tillfällen, då han förts till och från förhör. Bland annat hade Hjelm vid ett tillfälle under ett dygn omhänderhafts av kriminalpolisen i Boden och därunder vallats utomhus på olika platser. Såvitt Lekman kunde förstå, skulle endast sådan fånge, som i regementets häkte avtjänade straffarbete eller fängelse, redan från första dagen beredas tillfälle att dagligen vistas utomhus. Eftersom Hjelm icke avtjänade straff under vistelsen i regementets häkte, skulle han, såsom förut nämnts, först på elfte dagen, efter det han insatts, komma i åtnjutande av denna förmån. Några ytterligare instruktioner beträffande fångars vård, utöver de bestämmelser, som funnes angivna i militär bestraffningsförordning, hade Lekman icke blivit delgiven. Lekman bestred på det bestämdaste, att han i egenskap av föreståndare för häktet gjort sig skyldig till någon försummelse beträffande arrestanternas bevakning och vård.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 12 april 1945 till regementschefen.

Enligt 19 § fjortonde punkten förordningen den 16 februari 1864 om nya strafflagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall (promulgationslagen till allmänna strafflagen) gäller, att den som är häktad skall — där det icke med hänsyn till pågående utredning är av synnerlig vikt att han tills vidare kvarbliver där utredningen sker — utan dröjsmål föras till allmänt häkte. Häktad person, som är anställd vid krigsmakten eller som häktats, medan han fullgör sin tjänstgöring såsom värnpliktig, eller i anledning av uteblivande från honom i sådan egenskap åliggande tjänstgöring, må dock jämlikt 95 § militära rättegångslagen, där militärhäkte finnes, under rannsakning vid domstol hållas i sådant häkte. Med »allmänt häkte» torde avses såväl statens fångvårdsanstalt som stadsfängelse och häradshäkte.

I Kungl. stadgan den 8 april 1938 angående vård och behandling i statens fångvårdsanstalter (20 och 45 §§) föreskrives angående häktad intagen i sådan anstalt, att han, så vitt hinder ej möter, skall dagligen vistas utomhus under en tid av minst en timme, fördelad på lämpligt sätt, dock att hälften av denna tid må kunna användas för gymnastik inomhus, samt att, där häktads hälsotillstånd det påkallar, han bör beredas vistelse utomhus utöver den tid, som i regel medgives. Detsamma gäller för den, som inom statens fångvårdsanstalt undergår straffarbete, fängelse, tvångsarbete, förvaring eller internering. Några allmänna föreskrifter angående vistelse utomhus viss tid

dagligen ha icke meddelats beträffande häktad, som intagits i härads- eller stadsfängelse (jämför kungörelse den 4 maj 1934 med vissa föreskrifter angående förvaring av personer i härads- och stadsfängelser samt polisarrester), vilket möjligen sammanhänger med de praktiska svårigheter, som i allmänhet torde föreligga att vid dylika fängelser bereda vederbörande tillfälle till utomhusvistelse. Jämväl i fråga om häktad, som intagits i militärarrest, saknas föreskrifter om beredande av tillfälle till utomhusvistelse. Enligt § 31 militär bestraffningsförordning gäller emellertid, att, då straffarbete eller fängelse skall avtjänas i militärhäkte, cellfånge bör, såvida hinder ej möter, tillbringa minst en halv timme i fria luften en gång varje dag eller, om celltidens längd eller fångens hälsotillstånd finnes det påkalla, två gånger om dagen. (Av skäl som närmare angivits i militieombudsmannens ämbetsberättelse 1942 s. 112 f. kan fängelse- och straffarbetsstraff som regel icke verkställas i militärhäkte.) Vidare gäller enligt § 35 samma förordning, att då någon utan att deltaga i tjänstgöring undergår vaktarrest av längre varaktighet än tio dagar, skall under den del av strafftiden, som överstiger tio dagar, tillfälle lämnas honom att dagligen under minst en halv timme på tid, som bestämmes av den befälhavare, som har uppsikt över häktet, vistas i fria luften under bevakning och inom bestämt område. Även (vid verkställande av disciplinstraff) i annat fall än nu är sagt får sådant medgivande lämnas, om fångens hälsotillstånd finnes det påkalla.

Av de bestämmelser, för vilka ovan redogjorts, framgår, att i fråga om rätten till utomhusvistelse för den, som avtjänar straff i militärarrest, gälla strängare regler beträffande vaktarrest än för straffarbete och fängelse. Detta förhållande torde sammanhänga med att vaktarresten vanligen är av betydligt kortare varaktighet än straffarbete och fängelse. Att den till vaktarrest dömde förmenas att under de tio första dagarna av straffverkställigheten dagligen vistas något utomhus har sannolikt sin grund bland annat däri, att man härigenom velat göra straffet mera kännbart. Även organisatoriska svårigheter ha möjligen bidragit härtill, och det har icke av hänsyn till den dömdes hälsa i allmänhet ansetts påkallat med daglig utomhusvistelse vid de kortare arreststraffen.

Som förut nämnts saknas i krigslagstiftningen uttrycklig bestämmelse, huruvida i militärarrest intagen häktad är berättigad till utomhusvistelse dagligen. Det kan synas tveksamt, vad vid sådant förhållande skall anses gälla härvidlag. Enligt 91 § militära rättegångslagen skall i fråga om häktning av den, som hör till krigsmakten, utom vad i allmän lag stadgas, jämväl lända till efterrättelse, vad i 16 kapitlet militära rättegångslagen sägs. Det kan måhända ifrågasättas, huruvida ej nämnda hänvisning till allmän lag kan anses innefatta jämväl, vad i ovannämnda stadga den 8 april 1938 i tillämpliga delar föreskrivits om häktad, som intagits i statens fångvårdsanstalt. Att beträffande häktad härutinnan tillämpa, vad som föreskrivits för den, som undergår vaktarrest, synes mig i allt fall icke vara i och för sig mera motiverat än att härvidlag tillämpa, vad i militär bestraffningsförordning stadgas angående den, som i militärarrest avtjänar fängelse eller straffarbete. Sist-

nämnda regler överensstämma uti ifrågavarande hänseende med bestämmelserna i 1938 års stadga. Jag anser därför att i fråga om rätten till utomhusvistelse för häktad, intagen i militärhäkte, böra tillämpas samma grundsatser, som gälla för häktad, intagen i statens fångvårdsanstalt. De bestämmelser, som i ifrågavarande hänseende gälla för den, som i militärarrest undergår vaktarrest över tio dagar, föranleda, att i regel vid militärhäkte måste vidtagas åtgärder för att giva vissa däri intagna tillfälle att någon tid dagligen vistas utomhus. Några mera betydande organisatoriska eller andra svårigheter att under hela häktningstiden bereda i militärhäkte intagen tillfälle att dagligen vistas utomhus viss tid torde därför icke kunna åberopas som skäl för att förvägra en häktad denna förmån.

Av det ovan anförda framgår, att det enligt min mening måste anses felaktigt, som i förevarande fall skett, i fråga om häktads rätt till utomhusvistelse tillämpa de för den som undergår vaktarrest utan tjänstgöring gällande restriktiva reglerna härom. Uppenbarligen bör ej heller — som här synes ha skett — de i 2 § i lagen den 26 mars 1909 angående verkställighet i vissa fall av straff, ådömt genom icke laga kraft ägande utslag, givna bestämmelserna, att den, som önskar avgiva nöjdförklaring, skall dessförinnan inom fängelset ha haft betänketid under två dagar i följd, så tillämpas, att den häktade icke under dessa dagar skall beredas tillfälle till utomhusvistelse.

Jämlikt § 11 militär bestraffningsförordning åligger det regementschefen, som har uppsikt över ifrågavarande militärhäkte, att genom särskilda instruktioner meddela häktets föreståndare erforderliga föreskrifter bland annat angående däri intagna fångars och arrestanters behandling. Jag förutsätter att av mig ovan anförda synpunkter å förevarande spörsmål komma att av regementschefen för framtiden beaktas.

9. Angående rätt för den, som undergår vaktarrest, att själv förskaffa sig mat och dryck.

I en till militieombudsmannen den 2 augusti 1945 inkommen skrift anförde värnpliktige nr 6701-20-34 Anders Bertil Danielsson: Vederbörande befäl vid militärhäktet vid Västerbottens regemente hade vägrat honom tillstånd att under avtjänandet av 15 dygns vaktarrest, som han den 13 juli 1945 ådömts av regementskrigsrätten vid regementet för vägran att på grund av samvetsskäl utföra militärtjänst, mottaga några som helst förfriskningar i fråga om mat eller dryck förutom den kost, som manskapet finge. Av ordalydelsen i strafflagen för krigsmakten 24 § fjärde stycket syntes det framgå, att den, som underginge vaktarrest, hade rätt att mottaga eller bereda sig visst underhåll, såvida detsamma vore förenligt med enkelhet och måttlighet. Att bestämmelserna i detta hänseende vore olika för den, som underginge vaktarrest, och för den, som dömts till skärpt arrest, bekräftades av 25 § strafflagen för krigsmakten där det uttryckligen sades: »Den, som undergår skärpt arrest, må ej åtnjuta annan kost än manskapet vanligen bestås eller

annan dryck än vatten». Med hänvisning till dessa lagrum gjorde Danielsson gällande, att straffbestämmelserna vid avtjänandet av hans straff skärpts utöver den stadgade strafftillämpningen för arrestant, som underginge vaktarrest.

Tjänstförrättande chefen för Västerbottens regemente anförde i infordrat yttrande: 24 § fjärde stycket strafflagen för krigsmakten förtydligades i § 34 militär bestraffningsförordning, vari det bestämdes, att till den, som underginge vaktarrest och undfinge naturaportion, utdelades den bestämda dagsportionen i samma ordning, som tillämpades för utspisning av manskapet. Enär Danielsson erhållit sin förplägnad från regementets matinrättning, måste sålunda denna bestämmelse vara tillämplig å honom. Någon lättnad i straffet i form av ytterligare förplägnad kunde ej vara strafflagens för krigsmakten andemening.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 14 november 1945 till regementschefen följande.

Om verkställighet av vaktarrest finnas bestämmelser bland annat i 24 § fjärde stycket strafflagen för krigsmakten samt § 34 fjärde stycket militär bestraffningsförordning. Enligt förstnämnda lagrum gäller, att den, som undergår vaktarrest, ej må begagna öl, vin eller spritdrycker och ej heller i övrigt må bereda sig eller mottaga bättre underhåll eller större bekvämlighet än som är förenligt med måttlighet och enkelhet. Det angivna stället i militär bestraffningsförordning stadgar följande: »Den, som undergår vaktarrest och icke undfår naturaportion, må genom häktets föreståndare låta på egen bekostnad anskaffa vad han behöver för sitt uppehälle, dock icke något, som enligt gällande föreskrifter är förbjudet eller som ej är förenligt med måttlighet och enkelhet. Till den, som undergår vaktarrest och undfår naturaportion eller som undergår skärpt eller sträng arrest, utdelas den bestämda dagportionen i samma ordning, som tillämpas för utspisning av manskapet.»

Dessa bestämmelser kunna jämföras med stadgandena rörande fängelsefångar i lagen den 24 mars 1916 angående verkställighet av straffarbete och fängelsestraff. Beträffande sådan fånge gäller (3 § andra stycket), att det är tillåtet för honom att förskaffa sig underhåll eller bekvämlighet utöver vad i straffanstalten bestås, såvida ordningen eller säkerheten inom anstalten icke störes; dock må han ej bereda sig eller mottaga bättre underhåll eller större bekvämlighet än som är förenligt med måttlighet och enkelhet. Styresmannen må för viss tid fråntaga fängelsefången den honom i lag medgivna rätten att skaffa sig underhåll och bekvämlighet utöver vad i anstalten bestås, om denna rätt missbrukas (34 § stadgan den 8 april 1938 angående vård och behandling i statens fångvårdsanstalter).

Angående den rätta tolkningen av bestämmelserna rörande kost åt den, som undergår vaktarrest, lämna förarbetena till krigslagstiftningen god ledning. Krigslagstiftningskommittén föreslog i sitt den 3 april 1905 avgivna betänkande beträffande alla arter av disciplinstraff, att den arresterade, om han tillhörde manskapet, ej finge tilldelas annan kost än manskapet vanligen be-

stodes (22 § fjärde stycket i förslaget till strafflag för krigsmakten; s. 105 i motiven). Kommittén uttalade, att det syntes vara med god ordning bäst överensstämmande, att den arresterade, om han tillhörde manskapet, ej finge åtnjuta annan kost än den manskapet vanligen bestodes. Med kost förstod kommittén här allt — mat eller dryck — som enligt gällande spisordning eljest skulle tilldelas honom. Då på grundval av kommitténs betänkande utarbetat förslag till ny krigslagstiftning remitterades till lagrådet år 1906, hade kommitténs förslag bibehållits med tillägg av ett uttryckligt förbud mot begagnande av öl, vin eller spritdrycker. Bestämmelsen hade i det då upprättade förslaget (prop. 1908 nr 67 Bil. A § 24 fjärde stycket) följande lydelse: Den, som undergår vaktarrest, må ej begagna öl, vin eller spritdrycker. Tillhör den arresterade manskapet, må han ej bekomma annan kost, än manskapet vanligen bestås.

Vid lagrådsgranskningen blev förslaget kritiserat i denna del. Det framhölls, att det förekomme, i synnerhet bland värnpliktiga, att manskap förskaffade sig annan kost, än kronan bestode, varför förbudet häremot, som i sådana fall innebure skärpning av vaktarresten, borde uteslutas. Vidare uttalades, att det nyssnämnda förbudet, såsom stridande mot den av förslaget antagna formella likställigheten mellan krigsmän av olika grader, så mycket hellre borde utgå, som den arresterade uppenbarligen icke finge anses äga förskaffa sig annat kosthåll, än som överensstämde med måttlighet. Det föreslogs, att — jämte det att förbudet mot att begagna öl, vin eller spritdrycker borde bibehållas — i lagen borde intagas en föreskrift därom, att den, som underginge vaktarrest, ej finge bereda sig eller mottaga bättre underhåll eller större bekvämlighet än som vore förenligt med måttlighet och enkelhet (prop. s. 221, 223 och 224). I det för 1908 års riksdag framlagda förslaget till strafflag för krigsmakten hade de framställda anmärkningarna beaktats och 24 § fjärde stycket erhållit den nu gällande lydelsen (prop. s. 271). 1914 års proposition, som ledde till den nya krigslagstiftningen, stod uppenbarligen i denna fråga på samma ståndpunkt som 1908 års proposition.

Förarbetena till strafflagen för krigsmakten giva, såsom av det föregående framgår, fullt tydligt vid handen, att den som undergår vaktarrest, äger rätt att, utöver den portion som kronan kan bestå, skaffa sig mat och dryck i den mån det är förenligt med måttlighet och enkelhet samt med iakttagande därav att öl, vin och spritdrycker ej må begagnas. Någon ändring i strafflagen kan ej ha varit avsedd genom de förut återgivna stadgandena i den militära bestraffningsförordningen. Dessa stadganden stå ej heller enligt sin ordalydelse i strid med strafflagens bestämmelser. Den av tjänstförrättande regementschefen åberopade föreskriften torde allenast avse att reglera sättet för tillhandahållande av kronoportion i de fall, då arrestant erhåller sådan.

Det förtjänar att framhållas, att motsvarande föreskrifter rörande fängelsefångar i 1916 års lag skola tolkas på samma sätt. Någon tvekan har ej rått, att fängelsefånge ägt rätt att själv hålla sig med mat och dryck (jämför statens offentliga utredningar 1944: 50 s. 208).

En begränsning i arrestantens rätt att själv skaffa sig mat och dryck lig-

ger givetvis däri, att måttlighet och enkelhet skola iakttagas. Man skulle möjligen kunna ifrågasätta, att, enär kronans mathållning väl i allmänhet får anses fullt tillfredsställande, varje tillskott till kosten i regel skulle vara oförenligt med måttlighet och enkelhet. Det är dock tydligt, att en så sträng tolkning av lagbestämmelserna icke är tillåten. Och det synes vara ganska klart, att arrestant äger skaffa sig sådana förfriskningar som kaffe, läskedrycker, frukt och dylikt i den utsträckning detta är förenligt med måttlighet och enkelhet. Arrestantens möjlighet att förskaffa sig extra förmåner torde emellertid vidare vara på så sätt begränsad, att häktets föreståndare ej är skyldig biträda honom därmed; denne är allenast pliktig tillhandagå i den mån det gäller anskaffande av uppehälle åt den, som ej undfår naturaportion.

Jag finner således, att de av Danielsson anförda klagomålen varit berättigade samt att den från tjänstförrättande regementschefens sida hävdade tolkningen av lagen kan leda till en otillåten skärpning av arreststraffet. Jag har härmed velat delgiva Eder min uppfattning i frågan och företager ej vidare åtgärd i ärendet.

10. Angående vilka skäl som böra av vederbörande befälhavare beaktas vid prövning av frågan, huruvida den, som undergår arrest utan bevakning eller vaktarrest, skall deltaga i tjänstgöring eller ej.

Till militieombudsmannen inkom den 17 september 1945 från Försvarsverkens civila personals förbund en skrift av följande innehåll: En å örlogsvarvet i Stockholm anställd arbetare, Tore Pettersson, som under en luftskyddsövning söndagen den 11 februari 1945 å varvet begått en förseelse (tobaksrökning å härför förbjudet område), hade av stationskrigsrätten ådömts tre dygns vaktarrest. Straffet hade avtjänats under tiden den 17—den 20 maj 1945 med början och slut klockan 1500. Beroende på åtgärd från varvschefens sida hade Pettersson under arreststraffets avtjänande icke fått utföra arbete på ordinarie arbetstid på varvet, vilket medfört, att han gått förlustig tio timmars arbetsförtjänst. Förbundet, som genom muntlig framställning under hand sökt åstadkomma ändring i dessa varvschefens åtgärder men icke lyckats härmed, hade den 28 juni 1945 till marinförvaltningen gjort framställning om att Pettersson skulle beredas ekonomisk gottgörelse för den förlorade arbetstiden. I beslut den 30 augusti 1945 hade marinförvaltningen efter varvschefens hörande meddelat, att det jämlikt strafflagen för krigsmakten 24 § andra stycket ankomme på vederbörande befälhavare, huruvida den arresterade skulle deltaga i tjänstgöring eller icke. Marinförvaltningen förutsatte, att avsikten med denna bestämmelse torde vara att bereda vederbörande befälhavare möjlighet att, därest tjänstens behöriga gång så krävde, även utnyttja arrestanter för tjänstgöring i den omfattning befälhavaren prövade erforderligt. Varvschefen hade funnit, att Pettersson ej bestrede en sådan befattning på varvet, att tjänstens behöriga gång krävde hans närvaro på arbetsplatsen under de dagar han avtjänade sitt arreststraff. Med hänsyn

härtill, och då för Pettersson gällande kollektivavtal icke innefattade rätt för Pettersson att erhålla lön under tid, då han avtjänade arreststraff, hade marinförvaltningen avslagit förbundets framställning. Varvschefen syntes av marinförvaltningens förklaring att döma enbart ha utgått från huruvida Petterssons tjänster kunde avvaras eller ej och hade sålunda ej fäst avseende vid att Pettersson genom detta tillvägagångssätt skulle komma att lida ekonomisk förlust. Det vore här att märka, att gällande avlöningsreglementen, militära avlöningsreglementet och militära icke-ordinariereglementet innehölle bestämmelser om att beställningshavare, vilken underginge arreststraff med förbud att tjänstgöra, skulle vidkännas B-avdrag. En tjänsteman anställd enligt något av dessa reglementen hade alltså inkomst under arreststraffs avtjänande, dock med viss minskning av den ordinarie inkomsten, i det fall han icke tjänstgjorde under strafftiden. Såsom marinförvaltningen anfört, funnes i gällande kollektivavtal ingen liknande föreskrift innebärande, att arbetare skulle erhålla avlöning under tid för arreststraffs avtjänande. När förbundet ändock i framställningen till marinförvaltningen hade hemställt om sådan lön för Pettersson, hade det skett ur den synpunkten, att marinförvaltningen skulle dela förbundets uppfattning om att varvschefen förfarit onödigt formalistiskt, när han avstängt Pettersson från tjänstgöring. Förbundet vore nämligen övertygat om att arbete ej saknats för Petterssons vidkommande. Marinförvaltningen hade emellertid ej upptagit frågan på detta sätt utan nöjt sig med att konstatera, att varvschefen jämlikt strafflagen för krigsmakten haft rätt att förfara som skett. Förbundet betvivlade icke denna rätt men ansåge, att, även om sådan rätt förelåge, vederbörande befälhavare vid tillämpning av lagen hade att taga hänsyn till sådana omständigheter, som i sig själva onekligen medföra en straffskärpning. Förbundet hemställde, att militieombudsmannen måtte biträda förbundets uppfattning om det oberättigade i varvschefens åtgärder i fråga om Pettersson och förklara, att varvschefen icke bort avstänga Pettersson från tjänstgöring under ordinarie arbetstid under arreststraffets avtjänande. I det fall förbundets framställning skulle vinna beaktande, komme förbundet att ånyo vända sig till marinförvaltningen med begäran om att Pettersson erhölle ekonomisk upprättelse.

Vid denna skrift hade fogats dels förbundets skrivelse till marinförvaltningen den 28 juni 1945 och dels marinförvaltningens svar därå. I skrivelsen den 28 juni 1945 hade förbundet hemställt, att Pettersson måtte beredas ekonomisk gottgörelse för den förlorade arbetstiden. I sitt svar till förbundet, daterat den 30 augusti 1945, anförde marinförvaltningen: Jämlikt strafflagen för krigsmakten 24 § andra stycket ankomme det på vederbörande befälhavare att avgöra, huruvida den arresterade finge deltaga i tjänstgöring eller icke. Avsikten med denna bestämmelse torde vara att bereda vederbörande befälhavare möjlighet att, därest tjänstens behöriga gång så krävde, även utnyttja arrestanter för tjänstgöring i den omfattning han prövade erforderligt. Med hänsyn till att Pettersson vid Stockholms örlogsvarv ej bestrede en befattning av sådan art, att tjänstens behöriga gång krävde hans närvaro på arbetsplatsen under de tre dagar han avtjänade sitt arreststraff, hade

chefen för Stockholms örlogsvarv beslutat, att straffet skulle avtjänas utan deltagande i arbetet. Med hänsyn till det ovan anförda, och då gällande kollektivavtal icke innefattade rätt för Pettersson att erhålla lön under den tid han avtjänat arreststraff, funne marinförvaltningen icke skäl bifalla förbundets framställning.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 12 december 1945 till förbundet följande.

Strafflagen för krigsmakten innehåller bestämmelse (23 § fjärde stycket), att den, som ålagts arrest utan bevakning, skall under strafftiden i vanlig ordning deltaga i tjänstgöring, där ej vederbörande befälhavare finner skäligt annorlunda förordna. Beträffande vaktarrest stadgas i detta avseende, att det ankommer på vederbörande befälhavare, huruvida den arresterade må deltaga i tjänstgöring eller icke (24 § andra stycket). Slutligen gäller i fråga om skärpt arrest och sträng arrest, att den arresterade icke må under arresttiden deltaga i tjänstgöring.

Såvitt angår arrest utan bevakning och vaktarrest — i det följande avses dessa båda slag av disciplinstraff — beror det således på vederbörande befälhavare, huruvida den arresterade skall under bestraffningen fullgöra sin tjänst eller icke, därvid dock i fråga om arrest utan bevakning som det normala förutsättes, att tjänstgöring skall äga rum. Såsom militieombudsmannen i annat ärende framhållit (se ämbetsberättelsen 1945 s. 271 ff.), torde frågan böra bedömas såsom en lämplighetsfråga vid straffets verkställande. Det är emellertid tydligt, att befälhavarens beslut måste grundas på objektiva skäl. Förarbetena till gällande lagbestämmelser (1905 års betänkande rörande krigslagstiftningen; propositionen 1908 nr 67) giva i viss mån ledning vilka skäl, som skola beaktas.

Främst synes man ha avsett, att de disciplinära synpunkterna skulle få göra sig gällande. Det uttalades, att all verkan av ett kortvarigt arreststraff ofta nog skulle förtagas, om den skyldige avstängdes från tjänstgöring; straffet bleve för den arresterade allenast en välkommen anledning till vila från en eljest ansträngande tjänstgöring. Vid ett mera långvarigt arreststraff vore däremot ett förbud att deltaga i tjänstgöring snarare ägnat att förstärka straffets verkan genom bristen på sysselsättning och omväxling. Konsekvensen av ett övervägande ur dessa synpunkter, som främst taga sikte på att i varje fall göra straffen tillräckligt effektiva. synes bliva, att ett kort arreststraff bör vara förenat med tjänstgöringsskyldighet, under det att ett längre arreststraff bör innefatta förbud mot tjänstgöring (betänkandet, motiven s. 63—65, 270; propositionen s. 105, 106). — Ur disciplinär synpunkt torde jämväl andra omständigheter böra beaktas. Sålunda synes det i vissa fall kunna vara menligt för befälets auktoritet, om officer fullgör tjänstgöring, medan han undergår vaktarrest. Understundom, till exempel då fråga är om en förbrytelse av indisciplinär natur, torde det kunna inverka ofördelaktigt på disciplinen inom truppen, om den felande får tjänstgöra under arresttiden.

Vid prövning av frågan måste vidare beaktas en annan omständighet, nämligen den att tjänstens behöriga gång kan kräva, att den arresterade tages i anspråk för tjänsteuppgifter. Även denna synpunkt uppmärksammades vid tillkomsten av de gällande bestämmelserna (betänkandet s. 64, propositionen s. 106). En befälhavare kan sålunda — även om de disciplinära skälen tala för ett annat beslut — med hänsyn till tjänstens fordringar bestämma, att den, som undergår ett långvarigt arreststraff, skall deltaga i tjänstgöring. Den motsatta situationen, att tjänsten skulle kräva, att ett kort arreststraff förenas med förbud mot tjänstgöring, torde sällan inträffa.

Frågan om tjänstgöringsskyldighet eller förbud mot tjänstgöring måste jämväl bedömas med hänsyn tagen till beskaffenheten av tjänstgöringen. Rörande denna tredje synpunkt och dess betydelse synes icke mycket vara att hämta ur förarbetena. Närmast till hands torde vara antaga, att tjänstgöringen skall vara av militär art eller tjänstgöring av annat slag vid krigsmakten, under vars fullgörande vederbörande lyder under strafflagen för krigsmakten. Som ett argument för nämnda uppfattning kan anföras, att den befälhavaren enligt 23 och 24 §§ strafflagen för krigsmakten givna befogenheten torde böra uppfattas såsom härledd ur befälsrätten och således ej sträcker sig längre än till sådan tjänstgöring, där befälsrätt över vederbörande föreligger. (Erinras må i detta sammanhang, att befälsrätten över civil personal i många fall i huvudsak torde inbegripa vanlig arbetsledning.) Möjligen kan ifrågasättas att giva begreppet tjänstgöring en vidare omfattning och anse tillåten varje tjänstgöring vid krigsmakten eller till och med inom försvarsväsendet. Emellertid torde det vara mycket tveksamt, om man kan sträcka sig så långt. Det skulle också i flera fall bliva svårt att avgöra, vilken »befälhavare» det skulle tillkomma att bestämma beträffande tjänstgöringsskyldigheten. Att låta tjänstgöringen avse arbete i statens tjänst utom försvarsväsendet anser jag skulle föra alltför långt och ej böra komma i fråga. Och helt uteslutet synes vara att tillåta en tjänstgöring, som avser utövande av annat arbete än sådant i statens tjänst eller en sysselsättning vilken som helst. Man synes i dylika fall alltså icke ens kunna lämna plats för någon prövning av »befälhavaren». Jag finner ej anledning att i detta sammanhang gå in på frågan, huruvida den, som undergår arrest utan bevakning, må å det rum, i vilket straffet verkställes, sysselsätta sig med arbete. I varje fall skulle han icke kunna tillåtas att lämna detta rum för att utföra sin dagliga civila gärning (jämför Nytt juridiskt arkiv, avd. I, 1910 s. 520).

I förbundets skrivelse har skjutits i förgrunden återverkningarna på avlöningen av beslut om tjänstgöring skall fullgöras eller icke. Ingenting i förarbetena tyder på att befälhavaren, då han fattar sitt beslut, skall låta de ekonomiska synpunkterna vara avgörande. Författningarnas ståndpunkt synes snarare vara den, att man genom avlöningsreglementena sökt genomföra den lösning, som ur ekonomiska skälighetssynpunkter är lämplig; arresterad, som ej deltager i tjänstgöring, får i vissa fall behålla del av avlöningen (se 23 § militära avlöningsreglementet, 17 § militära icke-ordinariereglementet,

16 § manskapsavlöningsreglementet, § 10 första momentet kungörelsen angående avlöning för värnpliktiga under fredstid och 9 § tredje momentet krigsavlöningsreglementet). Det kan emellertid måhända ej anses uteslutet att befälhavaren vid fattande av sitt beslut är berättigad taga någon hänsyn även till beslutets återverkningar på avlöningen.

Därest de nu berörda synpunkterna tillämpas i det förevarande fallet, synes resultatet bliva följande. För den händelse, att örlogsvarvet varit att anse såsom en mobiliserad avdelning av krigsmakten och varvsarbetare alltså jämlikt 6 § 3:o) strafflagen för krigsmakten lytt under samma lag, hade det otvivelaktigt tillkommit vederbörande befälhavare att avgöra frågan, om tjänstgöring skulle fullgöras eller icke. Då örlogsvarvet under den tid, varom i ärendet är fråga, torde ha varit att betrakta som mobiliserad avdelning av krigsmakten, synes man sålunda icke kunna bestrida varvschefens befogenhet i förevarande avseende. Att han vid prövningen av denna fråga stannat för uppfattningen, att tjänstgöring icke skulle fullgöras, kan enligt min mening icke föranleda erinran. Befälhavaren måste nämligen anses ha en vidsträckt prövningsrätt, och såsom framgår av vad ovan anförts äro vid prövningen olika synpunkter att beakta.

I och för sig synes det vara skäligt, att försvarsväsendets jämlikt kollektivavtal avlönade arbetare under tid, då de undergå arreststraff med förbud att tjänstgöra, äga uppbära någon del av den arbetslön, som eljest skulle ha utgått. Beträffande arbetare med försörjningsskyldighet mot andra kunde man därigenom förebygga, att de ekonomiska konsekvenserna av arreststraffet drabbade dessa senare. Enligt min mening äro hithörande spörsmål att hänföra till avlöningsfrågor och böra lösas genom avtal.

Jag företager ej någon åtgärd i ärendet.

11. Befälhavare jämlikt § 11 andra stycket militär bestraffningsförordning tillkommande befogenhet att uppdraga åt underlydande befälhavare att utöva uppsikt över militärhäkte avser allenast särskilt uppdrag för varje tillfälle, då hinder uppkommer för befälhavaren.

I.

Vid granskning av till militieombudsmannen inkomna fångförteckningar dels från Bodens ingenjörkår för juli och augusti 1943 och dels från kronohäktet i Luleå för sistnämnda månad iakttogs beträffande värnpliktige nr 628-69-29 Max Gidlund följande.

Gidlund dömdes den 31 juli 1943 av regementskrigsrätten vid kåren jämlikt 48 och 49 §§ strafflagen för krigsmakten för rymning att hållas till straffarbete fyra månader. Gidlund skulle kvarstanna i häkte. Den 3 augusti avgav Gidlund nöjdförklaring inför stabschefen vid kåren. Samma dag uttogs han ur militärhäktet och överfördes till kronohäktet i Luleå för avtjänande av straffet.

I skrivelse till kårchefen anmärkte militieombudsmannen, att nöjdförklaring skulle avgivas inför den befälhavare, som över militärhäktet hade uppsikt.

I infordrat yttrande anförde kårchefen bland annat följande: Att nöjdförklaring kommit att avgivas inför stabschefen, hade berott därpå att kårchefen den 3 augusti 1943 varit upptagen av rekognosceringar i visst gränsområde 15—20 mil från kasernen utan att ha avlämnat befälet över kåren. I sådana fall hade stabschefen brukat handlägga rutinmässiga ärenden enligt bemyndigande. Han hade sålunda vid tillfället även haft uppsikt över kårens häkte.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse till kårchefen den 23 mars 1945 följande.

Enligt 2 § i lagen den 26 mars 1909 angående verkställighet i vissa fall av straff, ådömt genom icke laga kraft ägande utslag, skall nöjdförklaring av den som hålles i militärhäkte ske inför den befälhavare, som över häktet har uppsikt. I § 11 andra stycket militär bestraffningsförordning stadgas bland annat i första punkten, att militärhäkte vid truppförband står under uppsikt av befälhavaren för truppförbandet, samt i andra punkten, att befälhavaren, då han är förhindrad att själv fullgöra därmed förenade åligganden, äger att åt underlydande befälhavare av minst kaptens grad uppdraga att tillfälligt utöva uppsikten över häktet.

För tolkningen av stadgandet i andra punkten äro förarbetena till detsamma belysande.

Bestämmelsen tillkom genom kungörelsen den 2 februari 1923 (nr 8) och föranleddes av en skrivelse den 14 oktober 1922 från militieombudsmannen till Kungl. Maj:t (se ämbetsberättelsen 1923 s. 201—205).

I skrivelsen framhöll militieombudsmannen, att det inträffat, att dröjsmål med avgivande av nöjdförklaring förekommit, då regementschef deltagit i övningar med regementet utom förläggningsorten. Även om i berörda fall på grund av bestämmelserna i tjänstgöringsreglementet befälhavaren för den hemmavarande styrkan finge anses ha varit behörig upptaga nöjdförklaring, torde det dock vara klart, att det ofta måste bliva förenat med svårighet för militärbefälet att avgöra, huru gällande bestämmelser i förevarande hänseende skulle tolkas. För undanröjande av de svårigheter rörande upptagande av nöjdförklaring, som sålunda kunde uppstå, ävensom för underlättande av fullgörandet av detta tjänsteåliggande i allmänhet syntes möjlighet böra finnas för avgivande av nöjdförklaring jämväl inför annan än befälhavaren för vederbörande truppförband. I anslutning till vad sålunda anförts föreslog militieombudsmannen, att till § 11 militär bestraffningsförordning måtte fogas ett stadgande av innehåll, att befälhavaren finge åt annan officer uppdraga att i allmänhet eller för särskilt fall i befälhavarens ställe upptaga nöjdförklaring.

I avgivet yttrande över militieombudsmannens framställning anförde krigshovrätten bland annat: Krigshovrätten hölle för sin del före, att det fort-

farande borde ankomma på vederbörande befälhavare att upptaga nöjdförklaring. Det borde sålunda *endast för särskilt fall* — då befälhavaren funne sig förhindrad att fullgöra detta åliggande — medgivas befälhavaren rätt att meddela annan person uppdrag att i befälhavarens ställe utföra de tjänsteförrättningar, som stode i samband med nöjdförklarings upptagande. Rätten att för särskilt fall förordna substitut borde begränsas att avse officer av minst kaptens tjänsteställning.

Härefter utfärdades ovannämnda kungörelse den 2 februari 1923, varigenom tillkom stadgandet i andra punkten andra stycket av § 11 i militär bestraffningsförordning.

Därest vid befälhavares frånvaro befälet över förbandet överlämnats till annan, blir uppenbarligen denne att anse som befälhavare och utan vidare behörig utöva uppsikt över häktet. Sistnämnda stadgande avser alltså andra fall, då befälhavare på grund av frånvaro eller eljest är förhindrad utöva uppsikten över häktet. Stadgandet förutsätter för att annan skall äga utöva tillfällig uppsikt över häkte särskilt uppdrag från befälhavaren för varje tillfälle, då hinder uppkommer för denne.

Gidlund har i förevarande fall avgivit nöjdförklaring inför stabschefen, ehuru denne, såvitt av utredningen framgår, icke övertagit befälet över kåren eller haft sådant särskilt uppdrag, som nyss nämnts. Stabschefen synes alltså icke ha varit behörig att upptaga nöjdförklaring.

Ehuru sålunda enligt min mening i ovan angivna hänseende förfarits oriktigt, finner jag mig med hänsyn till omständigheterna kunna låta bero vid den erinran, som innefattas i det anförda.

II.

Vid en av militieombudsmannen den 19 juli 1944 förrättad inspektion av Göteborgs försvarsområdes stabsexpedition och vissa försvarsområdet tillhörande förband iakttogs vid granskning av förhörsprotokollen i disciplinmål bland annat följande.

Förordnande om verkställighet av disciplinstraff hade i regel meddelats av chefen för sektion III »på befallning».

Det anmärktes, att, enär bestraffningen verkställts i försvarsområdesstabens häkte, det såsom i militieombudsmannens ämbetsberättelse år 1944 s. 254—257 närmare utvecklats ålegat försvarsområdesbefälhavaren att själv meddela och underskriva verkställighetsförordnandena.

I infordrat yttrande anförde försvarsområdesbefälhavaren bland annat följande: Han hade troligen givit chefen för sektion III bemyndigande att i försvarsområdesbefälhavarens ställe underteckna verkställighetsförordnande å beslut i disciplinmål. På grund av att försvarsområdesstabens arrestlokal under den nuvarande stränga beredskapen med åtföljande omfattande inkallelser varit hårt belastad, hade tidpunkten för straffverkställigheten i allmänhet icke kunnat fastställas vid tidpunkten för straffets utdömande. Försvarsområdesbefälhavaren hade därför varit nödsakad att översända protokollet till vederbörande befälhavare för delgivning och verkställighet, utan att straff-

verkställighetsförordnande dessförinnan kunnat åtecknas protokollet. Uppdrag hade vid översändandet givits åt vederbörande befälhavare att med försvarsområdesväbeln avtala lämplig tidpunkt för straffets avtjänande. Sedan sådan tidpunkt avtalats, hade protokollet översänts till försvarsområdesstaben för påtecknande av verkställighetsförordnande å detsamma. Protokollen hade ofta översänts till försvarsområdesstaben så sent, att det, på grund av att försvarsområdesbefälhavaren varit upptagen med annan tjänstförrättning, varit nödvändigt, att chefen för sektion III enligt försvarsområdesbefälhavarens bemyndigande undertecknat verkställighetsförordnandet. Jämlikt militär bestraffningsförordning § 11 andra stycket ansåge försvarsområdesbefälhavaren sig oförhindrad att under nämnda förhållanden bemyndiga chefen för sektion III att i försvarsområdesbefälhavarens ställe underteckna verkställighetsförordnande. I anledning av den framställda anmärkningen komme försvarsområdesbefälhavaren dock att vidtaga rättelse i enlighet med densamma, dock med förbehåll att vid förhinder för honom chefen för sektion III alltjämt komme att få underteckna förordnandet i enlighet med av försvarsområdesbefälhavaren jämlikt bestämmelserna i militär bestraffningsförordning § 11 givet bemyndigande.

I skrivelse den 16 mars 1945 till försvarsområdesbefälhavaren anförde militieombudsmannen, under hänvisning till uttalandena i militieombudsmannens ämbetsberättelse år 1944 s. 254—257 följande.

I § 11 militär bestraffningsförordning stadgas bland annat, att militärhäkte vid truppförband står under uppsikt av befälhavaren för truppförbandet, samt att denne, då han är förhindrad att själv fullgöra därmed förenade åligganden, äger att åt underlydande befälhavare av minst kaptens grad uppdraga att tillfälligt utöva uppsikten över häktet. Med sådant uppdrag torde följa befogenhet att meddela förordnande om straffverkställighet. Därest vid befälhavares frånvaro eller eljest befälet över förbandet överlämnats till annan, blir uppenbarligen denne att anse som befälhavare och utan vidare behörig att utöva uppsikt över häktet. Nämnda stadgande avser alltså andra fall, då befälhavare på grund av frånvaro eller eljest är förhindrad utöva uppsikten över häktet. Stadgandet förutsätter för att annan skall äga utöva tillfällig uppsikt över häkte särskilt uppdrag från befälhavaren *för varje tillfälle,* då hinder uppkommer för denne. Allenast om sådant tillfälligt uppdrag att utöva uppsikt över häkte föreligger, äger sålunda underlydande befälhavare meddela förordnande om straffverkställighet och anteckna förordnandet å utslaget. I alla andra fall måste vederbörande befälhavare otvivelaktigt själv meddela förordnande om straffverkställighet och bör enligt min mening även underteckna föreskriven anteckning å utslaget om tid för straffets början och slut.

12. Angående rätten att anföra klagomål hos militieombudsmannen och sättet för klagomåls framförande.

I en den 8 december 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 76-68-38 Albert Olsson bland annat följande: Olsson hade nyligen tjänstgjort vid ett fältförband tillhörande Västernorrlands regemente. I samband med avrustningen vid förbandet hade en styrka utgörande tio procent av personalen kvarhållits för att ordna förbandets förråd m. m., vilket arbete beräknats taga en tid av fyra till sex veckor. Vid uttagningen av denna personal hade en av de värnpliktiga — nr 669-67-37 Svensson — tillåtit sig att protestera mot det tillämpade förfaringssättet. Han hade ansett sig veta, att personal från depån skulle anlitas för detta arbete, och hade framhållit, att han skulle skriva till militieombudsmannen för att få besked i saken. Med anledning härav hade kompanichefen löjtnanten i regementets reserv A. Lundquist kallat fram, samt framför truppen »skällt ut» och hotat Svensson med två månaders fängelse för att denne hotat befälet med anmälan till militieombudsmannen.

Sedan skriften översänts till chefen för armén för utredning, inkom denne med protokoll från ett av majoren M. Berggren den 4 och den 5 januari 1945 hållet förhör i saken ävensom med yttranden av Lundquist och tjänstförrättande chefen för Västernorrlands regemente överstelöjtnanten H. Rune.

Olsson uppgav vid förhöret bland annat följande: Han hade stått långt bak i truppen och hade därför icke själv hört, att Lundquist »skällt ut» Svensson. Denne hade emellertid sedermera omtalat för Olsson, att han fått en skrapa av Lundquist, som sagt till honom, att han kunde få två månaders fängelse, om han anmälde befälet för militieombudsmannen.

Lundquist anförde: Vid en uppställning med kompaniet den 30 november 1944 hade Lundquist tillfrågat personalen, huruvida någon eller några ville frivilligt anmäla sig att stanna kvar för att fullgöra förrådstjänst vid kompaniets fältdepå. Då endast en man anmält sig, hade Lundquist, i det han meddelat personalen, att han såge sig nödsakad att kommendera kvar en viss procent av styrkan, beordrat plutonchefema att ur respektive plutoner uttaga ett visst antal man. Lundquist hade enligt order ägt rätt att kvarbeordra intill tio procent av kompaniets personal men hade uttagit allenast tio man eller sex procent av styrkan. Då värnpliktige fänriken P. V. Andersson därefter lämnade Lundquist uppgift om den uttagna personalen, hade Andersson rapporterat, att Svensson i hotfull ton uttalat, att han skulle göra anmälan i saken till militieombudsmannen. Lundquist hade med anledning härav kallat till sig Svensson och i lugn, lågmäld ton tillhållit denne det olämpliga i att söka hota en överordnad vid utförande av hans tjänsteplikt. Svensson hade bestritt, att hans yttrande avsett att utgöra ett hot mot Lundquist, men hade medgivit det dumma i sitt beteende. Lundquist hade samtidigt meddelat Svensson, att dylika yttranden under hot kunde bliva ganska kännbara för vederbörande, men att Lundquist förstått, att yttrandet fällts av obetänksamhet, och därför skulle låta bero vid vad som förekommit. Lundquist hade sam-

tidigt meddelat manskapet i övrigt, att man borde vara mera försiktig med sina yttranden, då ett hotfullt yttrande kunde bliva ganska kännbart och till och med rendera vederbörande fängelsestraff. Någon utskällning av Svensson hade icke förekommit. Lundquist hade ävenledes meddelat personalen, att därest ytterligare frivilliga anmälde sig, skulle utbyte ske av den kvarbeordrade styrkan. Sådant utbyte hade också ägt rum, och den nu tjänstgörande styrkan vid fältdepån utgjordes helt av frivillig personal.

Värnpliktige nr 687-67-34 Johan Teofil Viking berättade vid förhör inför Berggren: Han hade varit närvarande vid den uppställning, då Lundquist meddelat, att en viss del av manskapet måste kvarbliva i förrådstjänst. Då från början allenast ett par man anmält sig att frivilligt kvarstanna i tjänst, hade Lundquist förklarat, att återstoden måste uttagas tvångsvis. Svensson hade tillhört dem, som uttagits på detta sätt. Han hade därvid protesterat och sagt, att han skulle skriva till militieombudsmannen i saken. Svenssons yttrande hade hörts av Andersson, som rapporterat detta till Lundquist. Denne hade då kallat fram Svensson till sig. Vad Lundquist därefter sagt till Svensson, hade Viking icke hört, men sedan Svensson återvänt till sin plats i ledet, hade Lundquist yttrat till truppen: »Ni skall vara försiktiga med att hota med militieombudsmannen, för det kan kosta ett par månader.» Varken Svensson eller någon annan hade tillkännagivit någon avsikt att skriva till militieombudsmannen med anledning av detta uttalande.

Andersson berättade: Han hade vid tillfället uppfattat, att Svensson yttrat, att han skulle anmäla Lundquist för militieombudsmannen, och hade därför rapporterat saken för Lundquist, som kallat fram Svensson till sig. Lundquist hade därvid framhållit för Svensson, att det vore farligt att hota en officer i tjänsteutövning med en anmälan till militieombudsmannen. Svensson hade erkänt och ångrat sin dumhet samt förklarat, att hans yttrande icke varit avsett som ett hot, utan varit utslag mera av tanklöshet och dåligt humör. Svensson hade därefter fått gå tillbaka till sin plats i ledet. Härunder hade Lundquist varnat truppen att hota befäl i tjänsteutövning med militieombudsmannen, ty det kunde kosta fängelse.

Rune anförde i sitt yttrande: Ifrågavarande förband hade organiserats den 3 oktober 1944 för en beräknad tjänstgöring av två och en halv månad och återkommit till fältdepån den 28 november 1944. Huvuddelen av förbandet hade hempermitterats den 2 december 1944. Lundquists åtgärd att kvarhålla det angivna antalet värnpliktiga för ordnandet av materielen i fältdepån stode i överensstämmelse med gällande bestämmelser. Det syntes i förevarande fall ha varit så mycket mindre anledning till klagomål från de värnpliktigas sida, som förbandet fått utrycka femton dagar före utgången av den ursprungligen bestämda tjänstgöringstiden.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 10 mars 1945 till chefen för Västernorrlands regemente, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Lundquists åtgärd att kvarhålla viss personal för tjänstgöring i förbandets fältdepå föranleder icke någon erinran från min sida.

I fråga om Lundquists påtalade uppträdande i övrigt må till en början anmärkas, att den rätt en krigsman äger att anföra klagomål hos militieombudsmannen utgör en viktig del av hans medborgerliga rättigheter och får icke inskränkas. Denna rättighet lider dock ej inskränkning, därigenom att vissa krav måste ställas på formen och sättet för klagomåls framförande — de få t. ex. ej innehålla smädelser. I § 1 mom. 30 i tjänstgöringsreglementet för armén stadgas såsom en allmän regel, att klagan skall framställas på höviskt och grannlaga sätt, och att det är förbjudet anföra klagan framför trupp. Det är i förevarande fall utrett, att Svensson, då truppen varit uppställd, av missnöje över att han uttagits att kvarstanna för tjänstgöring i fältdepån, högljutt protesterat häremot och förklarat sig ha för avsikt att vända sig till militieombudsmannen. Ehuru det icke kan anses styrkt, att Svenssons uttalande framförts som ett hot, måste hans förfarande att under tjänstgöring inför trupp tillkännagiva sin mening dock anses olämpligt och stridande mot grunderna för nyssnämnda stadgande. Det har därför ej saknats fog för Lundquists åtgärd att enskilt muntligen tillrättavisa Svensson. Lundquist synes även vid tillfället inför truppen framfört yttranden, innebärande en varning att hota befäl i tjänsteutövning med militieombudsmannen, enär påföljden kunde bliva fängelse. I och för sig har Lundquist uppenbarligen varit befogad upplysa truppen om vådan av att framföra klagomål på obehörigt sätt, och Lundquist synes ej ha haft någon avsikt att skrämma truppen från att vända sig till militieombudsmannen. Det kan emellertid i detta sammanhang framhållas, att det är angeläget, att befälet nogsamt undviker att inför trupp eller enskild underlydande på det ena eller andra sättet giva uttryck för sitt ogillande av hänvändelse från underlydande till militieombudsmannen. Ett avsteg härifrån innebär en kränkning av rätten att vända sig till militieombudsmannen.

I anslutning till vad nu anförts må anmärkas, att sådana omständigheter kunna föreligga, att det ej kan anses klandervärt att underordnad till överordnad framför sin avsikt att hänvända sig till militieombudsmannen. Om t. ex. en underlydande, som blivit förorättad av förman och vid enskilt samtal med denne begär upprättelse men vägras sådan, på ett grannlaga sätt giver tillkänna sin avsikt, att därest förmannen vidhåller sin ståndpunkt vända sig till högre militär chef eller till militieombudsmannen för rättelse, torde någon anmärkning icke kunna riktas mot ett sådant förfarande. Vidare kan vid enskilt samtal värnpliktiga emellan å fritid diskuteras frågan om hänvändelse till militieombudsmannen på grund av förment övergrepp från överordnad, utan att detta kan anses oriktigt — dock givetvis under förutsättning att avhandlandet icke sker vid sådan sammankomst och under sådana förhållanden i övrigt, som avses i 73 § strafflagen för krigsmakten.

Regementschefen skall giva Lundquist del av skrivelsens innehåll.

13. Militär befälhavare är icke behörig att upptaga nöjdförklaring angående villkorlig dom.

Vid en av militieombudsmannen den 20 oktober 1944 förrättad inspektion av Signalregementet uppmärksammades vid granskning av liggaren över nöjdförklaringar, att volontären nr 5074-1-43 Martinsson, som den 1 februari 1943 av regementskrigsrätten vid Signalregementet dömts att för förskingring med mera hållas till straffarbete i sex månader, villkorlig dom, den 3 februari 1943 förklarat sig nöjd med utslaget. Nöjdförklaringen hade i närvaro av majoren Stackelberg och kaptenen Hermansson avgivits inför chefen för Signalregementet.

I infordrat yttrande meddelade regementschefen, att nöjdförklaringen av misstag upptagits av honom samt anhöll, att, enär felaktigheten att upptaga nöjdförklaring icke syntes ha medfört någon för den dömde menlig följd, militieombudsmannen måtte låta vid den gjorda anmärkningen bero.

Sedermera inhämtades under hand, att såväl Martinsson som vederbörande krigsfiskal samma dag, som utslaget meddelats, i vederbörlig ordning inför regementskrigsrätten förklarat sig nöjd med utslaget.

Efter en redogörelse för ärendet anförde militieombudsmannen i skrivelse den 3 april 1945 till regementschefen.

I fråga om avgivande av nöjdförklaring beträffande villkorlig dom finnas bestämmelser i 24 § lagen den 22 juni 1939 om villkorlig dom, vilken lag enligt kungörelse den 1 oktober 1943 trätt i kraft den 1 januari 1944. Före sistnämnda dag gällde härutinnan stadgandet i 21 § lagen den 28 juni 1918 angående villkorlig straffdom, vilket sålunda i förevarande fall var tillämpligt. Det kan anmärkas, att föreskrifterna i lagen den 26 mars 1909 angående verkställighet i vissa fall av straff, ådömt genom icke laga kraft ägande utslag — genom vilken lag regleras förfarandet vid upptagande av nöjdförklaringar i andra fall — enligt vad uttryckligen angives i 1 § andra stycket i lagen, icke äga tillämpning i fråga om villkorlig straffdom.

21 § första stycket lagen den 28 juni 1918 var av följande lydelse: Vill före besvärstidens utgång part förklara sig nöjd med villkorlig dom antingen i dess helhet, så vitt den dömde rörer, eller i vad domen avser straff, anstånd, övervakning och skyldighet, som i 6 § andra stycket sägs, må, där underrätt meddelat domen, förklaringen avgivas inför denna. Sådan förklaring må ock avgivas inför annan domstol, om denna är den dömdes vårdnadsdomstol, eller inför Konungens befallningshavande eller magistrat, så ock, i vittnens närvaro, inför ordförande i vårdnadsdomstolen eller ordförande i magistrat, inför polismästare eller inför tillsyningsman eller föreståndare vid häkte eller fängelse.

Det av tillkallade sakkunniga år 1917 framlagda förslaget till lag angående villkorlig straffdom m. m. överensstämde i fråga om föreskrifterna angående vilka domstolar och myndigheter, som skulle äga upptaga nöjdförklaring, med lydelsen av 21 § första stycket i lagen den 28 juni 1918, dock

att däri jämväl föreslagits, att, där den villkorligt dömde dömts efter strafflagen för krigsmakten, nöjdförklaring jämväl skulle kunna avgivas inför befälhavare, som hade uppsikt över militärhäkte, »eller inför tillsyningsman eller föreståndare vid annat häkte eller fängelse».

I lagrådet anmärktes bland annat följande: Förslaget lämnade, i motsats till lagen den 26 mars 1909, den dömde öppet att avgiva nöjdförklaring genom ombud. Det vore naturligt, att prövotiden ej kunde börja löpa på grund av nöjdförklaring, med mindre sådan avgivits av samtliga parter, ej blott av den dömde. Emellertid syntes detta kunna medföra åtskilliga vanskligheter. I vad mån skulle nöjdförklaring av åklagaren i målet utgöra hinder för högre åklagarmyndighet att förordna om målets fullföljd? För det fall, då nöjdförklaring å målsägarens vägnar avgåves genom ombud eller representant, komme prövningen av behörighetsfrågan ej sällan att bereda svårigheter för den, som hade att mottaga förklaringen.

Departementschefen förklarade, att de vanskligheter, som på sätt inom lagrådet erinrats kunde vara förenade med prövningen av behörighetsfrågan vid nöjdförklaring, torde böra medföra, att befälhavare, som hade uppsikt över militärhäkte, ej medtoges bland dem, inför vilka nöjdförklaring kunde avgivas. (Se Nytt juridiskt arkiv, avd. II, 1918 s. 778 f.) I enlighet härmed uteslöts befälhavare, som hade uppsikt över militärhäkte, ur lagrummet, och i samband därmed jämkades ordalagen så, att det i stället för »tillsyningsman eller föreståndare vid *annat* häkte eller fängelse» kom att heta: »tillsyningsman eller föreståndare vid häkte eller fängelse».

Enligt ordalagen i lagrummet må nöjdförklaring avgivas bland annat inför »föreståndare vid häkte». Det synes kunna vara föremål för tvivelsmål, huruvida med häkte härvid avses även militärhäkte. Om så vore fallet, skulle det förhållandet inträffa, att nöjdförklaring icke skulle kunna upptagas av den militäre befälhavare, under vars uppsikt häktet enligt § 11 militär bestraffningsförordning står, men väl av vederbörande väbel eller, där sådan ej finnes, annan av befälhavaren till föreståndare för häktet förordnad underofficer. I Svedelius-Geijerstams kommentar till strafflagen för krigsmakten (s. 583) uttalas, att befälhavare, som har uppsikt över militärhäkte, ej är behörig att upptaga dylik nöjdförklaring, men att sådan behörighet däremot torde tillkomma häktets föreståndare. Denna tolkning kan emellertid med hänsyn till förarbetena till lagen enligt min mening icke godtagas. De till stöd för den vidtagna ändringen i de sakkunnigas förslag anförda skäl, enligt vilka det ansetts icke böra anförtros åt militär befälhavare att vid fall av villkorlig dom upptaga nöjdförklaringar, måste än mera göra sig gällande i fråga om den väbel eller särskilt förordnade underofficer, som är »föreståndare» för militärhäkte. Lagrummet kan därför enligt min mening icke i detta hänseende tolkas strängt efter ordalydelsen. En sådan tolkning skulle nämligen uppenbarligen strida mot lagstiftarens avsikt. Varken den befälhavare, under vars uppsikt militärhäkte står, eller föreståndaren för sådant häkte kan sålunda anses behörig upptaga sådan nöjdförklaring, som omförmäles i 21 § första stycket lagen den 28 juni 1918.

I 24 § första stycket i nu gällande lag om villkorlig dom heter det: Vill den dömde före besvärstidens utgång förklara sig nöjd med utslaget i vad det avser den villkorliga domen, må förklaringen avgivas inför underrätt, som meddelat utslaget, eller övervakningsdomstolen. Sådan förklaring må ock avgivas inför domare eller ledamot av rådhusrätt, som i 9 § sägs, eller ock inför tillsyningsman eller styresman vid häkte eller fängelse. Förklaring, vilken avgives inför annan än underrätt, som meddelat utslaget, skall icke gälla, utan att utslaget eller rättens eller domarens bevis om målets utgång, såvitt den dömde rörer, finnes att tillgå för den, som mottager förklaringen.

Enligt detta lagrum får nöjdförklaring sålunda avgivas bland annat inför »tillsyningsman eller styresman vid häkte eller fängelse». Med tillsyningsman menas härvid person, som, vid kronohäkte beläget å annan ort än länets residensstad, förordnats därtill, och med styresman anstaltens direktör eller föreståndare (se Strahl-Lindberg: Villkorlig dom och villkorlig frigivning s. 129). De använda ordalagen kunna uppenbarligen icke inbegripa befälhavare, som har uppsikt över militärhäkte, eller föreståndare för sådant häkte. Den omständigheten, att enligt numera gällande lagstiftning nöjdförklaring, när villkorlig dom meddelats, kan avgivas endast av den dömde samt allenast avse den villkorliga domen (ej skadestånd etc.), kan möjligen sägas böra medföra mindre betänkligheter att åt militär myndighet anförtro upptagande av nöjdförklaring, än vad som varit fallet enligt 1918 års lag. Nämnda förhållande kan emellertid icke, med hänsyn till den avfattning som 24 § i 1939 års lag erhållit, motivera en sådan tolkning av nämnda lagrum, att nöjdförklaring i förevarande fall får anses kunna avgivas jämväl inför militär myndighet.

Militieombudsmannen fann på grund av vad sålunda anförts, att regementschefen förfarit felaktigt genom att i förevarande fall upptaga nöjdförklaring. Då detta förhållande emellertid icke medfört någon olägenhet för den dömde, vilken den 1 februari 1943 i vederbörlig ordning avgivit nöjdförklaring inför regementskrigsrätten, ansåg sig militieombudsmannen kunna låta bero vid vad i saken förekommit.

14. Fråga om i liggaren över nöjdförklaringar skall verkställas anteckning jämväl angående den dömde ålagd ersättningsskyldighet. Tillika fråga huruvida den dömde äger förklara sig nöjd med utslaget allenast i vissa delar.

Vid en av militieombudsmannen den 20 oktober 1944 förrättad inspektion av Signalregementet antecknades vid granskning av liggaren över nöjdförklaringar bland annat, att i ett flertal fall i kolumn 2 i liggaren, vilken kolumn vore avsedd för anteckningar angående — förutom den dömdes namn — målets beskaffenhet och ådömt straff, verkställts anteckning jämväl beträffande ålagd skadeståndsskyldighet samt skyldighet att utgiva ersättning för rättegångskostnader. I anledning härav anmärktes, att i liggaren

över nöjdförklaringar icke borde verkställas anteckning angående den dömde ålagd ersättningsskyldighet.

I infordrat yttrande framhöll chefen för Signalregementet, att det vore förklarligt, att i kolumn 2 verkställts anteckning om ersättningsskyldighet m. m., »emedan den ansetts tillhöra straffet», samt anförde vidare följande: Militieombudsmannens åsikt, att endast det verkliga straffet, men icke ådömd ersättningsskyldighet, skulle angivas i kolumn 2, kunde möjligen föranleda missförstånd hos den dömde. Om denne icke hade något att erinra mot straffet men ville överklaga domen om ersättningsskyldighet, kunde han i så fall förklara sig nöjd med i nöjdförklaringen angiven del av domen och överklaga den icke upptagna delen?

I anledning av vad sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 1 mars 1945 till regementschefen.

Enligt 1 § i lagen den 26 mars 1909 angående verkställighet i vissa fall av straff, ådömt genom icke laga kraft ägande utslag, skall, där den som blivit dömd till straffarbete på viss tid eller till fängelse förklarat sig nöjd med utslaget och villig att undergå den ådömda bestraffningen, straffet genast gå i verkställighet utan hinder av åklagares eller målsägandes besvär. Beträffande nöjdförklaring av den, som är häktad, gäller enligt 2 § i lagen, att sådan förklaring ej må gälla, där ej vid tiden för dess avgivande utslaget eller rättens eller domarens bevis om den ådömda bestraffningen och den utgång i övrigt, målet såvitt den dömde rörer genom utslaget erhållit, kommit den myndighet till handa, som äger mottaga nöjdförklaringen. Icke häktad person skall enligt 3 § vid avgivande av nöjdförklaring avlämna utslaget eller sådant bevis, som nyss nämnts. Tillika stadgas i kungörelse den 10 december 1909 rörande tillämpningen av lagen den 26 mars 1909, bland annat, att myndighet, som äger mottaga sådan nöjdförklaring, som ovan omförmälts, skall över dylika förklaringar föra särskilda minnesanteckningar (liggare över nöjdförklaringar), ävensom att anteckning om nöjdförklaring skall göras på den handling, på grund varav förklaringen avgivits (utslag eller bevis). Liggare över nöjdförklaringar skall enligt mom. 176 i instruktion för expeditionstjänsten vid armén föras enligt fastställt formulär nr 31. Rubriken till kolumn 2 i formuläret lyder: »Den dömdes namn, målets beskaffenhet och ådömt straff». Såsom exempel på kolumnens ifyllande har i instruktionen angivits bland annat: »Värnpliktige nr 216-45-1915 N. N.; misshandel; 1 mån. fäng.» — Kungl. Maj:t har i cirkulär den 12 december 1941 med anledning av en av justitieombudsmannen gjord framställning erinrat underrätterna om angelägenheten av att sådant bevis, som omförmäles i 2 § i 1909 års lag, innehåller uppgift ej allenast om ådömd bestraffning utan även om målets utgång i övrigt såvitt angår den dömde, såsom honom ålagd ersättningsskyldighet.

Av vad ovan anförts framgår, att det icke avsetts, att i liggaren över nöjdförklaringar skall göras anteckning om vederbörande ålagd ersättningsskyldighet. Genom de föreskrifter, som meddelats därom, att vid avgivandet av

nöjdförklaring skall hos den myndighet, som upptager nöjdförklaringen, vara tillgängligt utslaget eller bevis om den ådömda bestraffningen och den utgång i övrigt målet såvitt den dömde rörer erhållit — vilka handlingar den dömde givetvis skall beredas tillfälle taga del av — torde vara på ett betryggande sätt sörjt för att den dömde före nöjdförklaringens avgivande erhåller kännedom jämväl om honom genom utslaget ålagd ersättningsskyldighet. Det synes därför icke ur denna synpunkt erforderligt att härom göra anteckning i liggaren över nöjdförklaringar. Genom att införingarna i liggaren göras mera vidlyftiga än som erfordras kan även befaras, att liggaren minskar i överskådlighet.

Vad beträffar den av regementschefen berörda frågan, huruvida en person, som genom samma utslag ådömts straff och ålagts ersättningsskyldighet, kan avgiva nöjdförklaring allenast i fråga om straffet samt fullfölja talan mot utslaget i vad det avser honom ålagd ersättningsskyldighet, må anföras följande. De i 1 § i 1909 års lag använda ordalagen, att den dömde »förklarat sig nöjd med utslaget och villig att undergå den ådömda bestraffningen», torde giva vid handen, att nöjdförklaring, som avgives jämlikt denna lag, icke kan begränsas att, i vad det rörer den dömde, avse endast en del av utslaget. Till stöd härför kan åberopas vad av justitieombudsmannen anförts i den framställning till Kungl. Maj:t, som föranlett utfärdandet av ovannämnda cirkulär. Det heter häri bland annat: »Syftet med domsbevisets översändande är att på grund av detta nöjdförklaring skall kunna avgivas. Då sådan förklaring skall omfatta icke blott den ådömda bestraffningen utan även den ersättnings- och skadeståndsskyldighet, som blivit den dömde ålagd, är det av största vikt, att beviset avfattas i full överensstämmelse med föreskrifterna i 2 § lagen den 26 mars 1909.» Avgiven nöjdförklaring måste sålunda avse jämväl ålagd ersättningsskyldighet; den dömde äger icke begränsa sin nöjdförklaring till att endast avse straffet.

Jag låter bero vid vad sålunda förekommit.

15. Värnpliktiga, som vid terränglöpning blivit efter, ha i anledning härav beordrats att kläda av sig och gå till sängs.

I en den 25 april 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 1012-21-43 Nils Johan Bergman bland annat följande: Söndagen den 23 april 1944 hade Bergman deltagit i en terränglöpning å första utbildningskompaniet vid Västernorrlands regemente. Löpningen hade gått på en bana å 1 700 meter. Bergman lede av en skada i vänstra benet och hade följaktligen icke kunnat hålla samma fart under löpningen som flertalet löpare utan blivit efter tillsammans med tre andra värnpliktiga. Då Bergman och hans kamrater kommit i mål, hade löjtnanten vid regementet Gösta Berleen hållit ett tal och därvid yttrat bland annat, att han ansåge, att Bergman och nämnda tre värnpliktiga slitit så ont, att de om femton minuter skulle vara avklädda och ligga i sina sängar. Berleen hade tillika

förklarat, att de dessförinnan skulle ha förrättat sina naturbehov och att de icke finge lämna sängarna annat än på order. Bergman ansåge, att den påtalade ordern utgjort en straffkommendering för att hindra honom att på sin fritid besöka Sollefteå.

Sedan skriften översänts till chefen för Västernorrlands regemente, inkom denne med bland annat protokoll från ett av majoren Y. A. Säfwenberg i saken hållet förhör.

Berleen berättade vid förhöret bland annat: Den ifrågavarande terränglöpningen hade anordnats den 23 april 1944 på order av regementschefen för kompaniets samtliga rekryter. Banan hade gått i lätt terräng och varit omkring 1 700 meter. Bästa löptiden hade varit omkring åtta minuter 30 sekunder. Minst en halv timme efter starten och tio minuter efter alla andra hade Bergman och tre andra värnpliktiga anlänt till målet gående i långsam takt. Bergman hade därvid haltat på ett uppseendeväckande sätt. Berleen hade beordrat de fyra efterliggarna att kläda av sig och gå till sängs. Han hade även för att de icke skulle behöva stiga upp i onödan givit order om att de av dem, som så behövde, skulle förrätta sina naturbehov, innan de ginge och lade sig. De hade därjämte fått meddelande om att dagunderofficeren skulle meddela dem, när middagsmålet komme att utspisas, och att de då finge stiga upp och äta i regementets matsal, men att de därefter åter skulle gå och lägga sig. Avsikten med Berleens order hade varit, att de skolat vara utvilade till följande dags övningar. Någon hårdare övning hade icke förekommit den 22 april 1944. Bergman hade vidare nämnda dag vid hälsningsprov inför Berleen gått utan att halta. Enligt uppgift av personer från Bergmans hemtrakt hade ingen där sett honom halta. Något fel på Bergmans knä hade icke heller konstaterats vid läkarbesiktning några dagar före den ifrågavarande löpningen.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i en skrivelse den 9 december 1944 till regementschefen följande.

Av utredningen framgår, att Berleens ifrågavarande order till Bergman och hans kamrater föranletts av att de enligt Berleens uppfattning icke genomfört löpningen på ett tillfredsställande sätt. Att ordern varit påkallad med hänsyn till deras hälsotillstånd är icke ådagalagt. Förbud för manskap att under viss tid lämna sitt kompanis lokaler må icke meddelas annorledes än i form av tillrättavisning enligt 210 § strafflagen för krigsmakten, och sådan tillrättavisning kan icke få innefatta skyldighet för den tillrättavisade att hålla sig till sängs. Berleen har därför förfarit felaktigt genom sitt förfaringssätt i förevarande fall. Med hänsyn till omständigheterna anser jag mig emellertid kunna låta bero vid den erinran till Berleen, som innefattas i det nu anförda.

Regementschefen skulle giva Berleen del av skrivelsens innehåll.

16. Åläggande av stalltjänst såsom tillrättavisning.

I en den 13 juni 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift hemställde chefen för det hästanspända artilleriets troppchefsskola vid Göta artilleriregemente, kaptenen V. Tham, om upplysning, huruvida tillrättavisningsformen »handräckning utom vanlig ordning» finge fullgöras i form av handräckning i stallet utom ordinarie tjänstetid. Tham anförde vidare bland annat: Stallhandräckningens uppgift vore att svara för ordningen i stallet samt för dettas vädring och renhållning. Uppgiften vore densamma på dagen som på natten. Tjänsten torde närmast vara att betrakta som handräckningstjänst, ehuru i uppgiften även inginge att se till att ingen obehörig komme in i stallet. Det förhållandet, att Soldatinstruktion: Hästen m. m. i mom. 100 och 101 talade om »stallvakt» och »stallpost», torde väl knappast motivera, att tjänsten räknades som vakttjänst. Vid troppchefsskolan vore stallhandräckningen icke beväpnad.

Sedermera inkom Tham med en av honom undertecknad »Instruktion för elev beordrad till stallhandräckning». Denna instruktion innehöll uppgift angående tjänstgöringstid, bestämmelser om vem som vore chef för stallhandräckningsstyrkan, om permission och avlämning, samt hänvisade i övrigt till bestämmelserna i nämnda soldatinstruktion mom. 97—101.

Angivna moment finnas i soldatinstruktionen intagna under rubriken »Stallet». De tre första momenten handla om vädring och renhållning av stallet samt om inrättande och underhåll av bädd å hästens spiltplats. De därpå följande två momenten ha följande lydelse:

100.

»*Stallvakten* har närmaste ansvaret för ordningen i stallet samt för dess vädring och renhållning.

Stallvakten skall dessutom:

biträda vid selning och sadling,

sköta bäddarna,

biträda vid vattning, fodring och krubbornas rengöring samt

vårda sjuka hästar enligt givna bestämmelser.

Under natten skall stallvakten vara tyst för att icke störa hästarnas vila.»

101.

»Beroende på förhållandena äro en eller flera man av stallvakten avdelade till *stallposter.*

Stallposten skall sköta bäddarna samt se till:

att hästarna icke slåss, slita eller snärja sig eller på annat sätt skadas, samt att de vid fodring äro bundna så kort, att de icke kunna nå varandra, och vid andra tillfällen så långt, att de bekvämt kunna lägga sig,

att grimmorna (halsremmarna) äro lagom åtspända,

att, om filtar användas, de äro ordentligt pålagda och icke slitas sönder av hästarna,

att ingen obehörig kommer in i stallet,

att eld icke uppstår samt att ingen går in i stallet med tänd cigarr, cigarrett, pipa, bart brinnande ljus e. d.,

att stallets dörrar äro stängda under anbefalld tid,

att ventilation sker enligt givna bestämmelser.

Stallposten skall även rapportera till stallvaktschefen, om någon häst skadats eller blivit sjuk.»

Enligt 210 § strafflagen för krigsmakten får för mindre förseelser och fel mot militär tukt och ordning i stället för disciplinär bestraffning meddelas tillrättavisning. I lagrummet äro de olika formerna av tillrättavisning angivna. Dessa äro varning, vägran av landpermission, åläggande att förrätta handräckningsarbete utom vanlig ordning samt meddelande av förbud att vistas utom kasernområde, läger eller däremot svarande område, eller åt kompani eller likställt truppförband upplåten del av dylikt område. I motsats till vad som varit gällande enligt 1899 års disciplinstadga får sålunda vaktgöring utom vanlig ordning numera icke användas såsom tillrättavisning.

Här må erinras om det uttalande statsrådet och chefen för justitiedepartementet i denna del gjort till statsrådsprotokollet den 7 december 1906 (se proposition nr 67 till 1908 års riksdag s. 99). Departementschefen anförde därvid: »Att vaktgöring utom vanlig ordning borttagits är endast en konsekvens av det redan tidigare verkställda borttagandet av den s. k. straffexercisen och sammanhänger därmed, att den slags vaktgöring, som här uteslutande torde åsyftas eller vaktgöring såsom skiltvakt, utgör en del av den rent militära tjänsten. Men de skäl, som tala för, att vad som tillhör den rent militära tjänsten icke bör användas såsom tillrättavisning, synas icke äga tillämpning beträffande s. k. handräckningsarbeten.»

I skrivelse till Tham den 2 juli 1945 uttalade militieombudsmannen, att ifrågavarande stalltjänst torde vara att betrakta såsom handräckningsarbete. Hinder syntes följaktligen icke möta mot åläggande av dylik tjänst såsom tillrättavisning jämlikt 210 § strafflagen för krigsmakten.

17. Angående handläggning av ärenden rörande förlust av eller skada å krigsmaktens egendom.

Vid en av militieombudsmannen den 17 maj 1945 förrättad inspektion av Älvsborgs kustartilleriregemente anmärktes vid granskning av förhörsprotokollen i persedelmål följande.

De å förhörsprotokollen tecknade besluten hade, såväl där desamma innefattade åläggande av ersättningsskyldighet som då kronan skulle vidkännas förlusten eller skadan, undertecknats av regementsintendenten eller tjänstförrättande regementsintendenten. De beslut, varigenom ersättningsskyldighet ålagts, hade icke kontrasignerats av vederbörande auditör. Den i beslutsformuläret intagna besvärshänvisningen syntes i regel ha överstrukits.

I avgiven förklaring anförde chefen för Älvsborgs kustartilleriregemente följande.

Med stöd av allmänna krigsförvaltningsreglementet hade regementsintendenten bemyndigats att besluta i förvaltningsärenden. Även frågor om avskrivning i persedelmål hade ansetts avse förvaltningsärenden, däri sålunda regementsintendenten kunnat besluta enligt bemyndigande, då kostnaden för förlust eller skada ansetts skola stanna å kronan. Då ersättningsskyldighet ålagts, hade detta skett i fall, då den hörde förklarat sig villig vidkännas kostnaden för förlust eller skada. Det hade nämligen ansetts innebära en fördröjande och tungrodd omgång att i dylika fall, dels hänvisa målet till auditör för dennes hörande och doms kontrasignering, dels underställa ärendet chefen för dennes beslut och underskrift. Det insåges till fullo, att på det sätt dylik ersättningsskyldighet ålagts, någon dom i egentlig mening icke meddelats, och därför ett dylikt utslag saknade exigibilitet. Därest emellertid den som ålagts ersättningsskyldighet trots åtagande icke uppfyllde betalningsskyldigheten, torde knappast hinder föreligga, att ärendet ånyo upptoges till behandling, och att dom efter auditörs hörande underskreves av regementschefen med auditörens kontrasignering. Då vederbörande åtagit sig ersättningsskyldighet, hade anledning synts saknas att meddela besvärshänvisning.

I skrivelse den 20 november 1945 till regementschefen anförde militieombudsmannen följande.

I fråga om handläggning av ärenden rörande förlust av eller skada å krigsmaktens egendom gällde enligt reglemente för marinen, före ikraftträdande den 1 juli 1944 av nya bestämmelser härom, att, om ärendet ej hänsköts till krigsrätt, vederbörande förvaltningsmyndighet hade att meddela resolution, i vilken angåves, huruvida ersättningsskyldighet ansåges föreligga eller icke samt, om någon befunnes ansvarig för skadan eller förlusten, med vilket belopp han skulle ersätta denna. Sålunda inom marinen i administrativ ordning meddelat beslut angående ersättningsskyldighet hade icke samma betydelse som domstols avgörande. Det kunde t. ex. i regel icke verkställas mot den, som ej fullgjorde tjänstgöring vid krigsmakten. Utan hinder av resolutionen ägde emellertid såväl förvaltningsmyndighet som den, vilken befunnits ansvarig, påkalla ärendets hänskjutande till krigsrätt. Dessutom ägde den, som vore missnöjd med resolutionen, att i vanlig ordning anföra besvär däröver hos högre central förvaltningsmyndighet och vidare hos Kungl. Maj:t.

Efter ikraftträdande den 1 juli 1944 av lagen den 9 juni 1944 angående behörighet för militär befälhavare att ålägga ersättningsskyldighet äger myndighet vid marinen icke vidare att med stöd av reglemente för marinen ålägga skyldighet att ersätta förkommen eller skadad egendom. Genom nämnda lag har åt militär befälhavare meddelats behörighet att, under vissa förutsättningar, ålägga ersättningsskyldighet till kronan för förlust av eller skada å egendom, som tillhör eller nyttjas av krigsmakten. Militär befäl-

havare är därvid icke verksam som förvaltningsmyndighet utan fullgör en rent judiciell funktion. Hans beslut om åläggande av ersättningsskyldighet är exigibelt lika med domstols utslag, och beslutet kan endast överklagas i krigshovrätten.

Enligt 3 § i lagen den 9 juni 1944 skall befälhavaren, innan ersättningsskyldighet ålägges, inhämta yttrande av vederbörande auditör rörande ersättningsskyldigheten och ersättningens belopp. Godkänner icke befälhavaren det yttrande, som avgivits av auditören, äger denne anteckna sin mening till det i målet förda protokollet; har sådan anteckning icke skett, är auditören jämte befälhavaren för beslutet ansvarig. Där i fält, på sjötåg eller eljest auditör ej finnes vid ifrågavarande avdelning av krigsmakten, får dock ersättningsskyldighet åläggas utan att yttrande från auditör blivit inhämtat. Beslut om ersättningsskyldighet skall jämlikt 5 § i lagen innehålla underrättelse om vad den ersättningsskyldige har att iakttaga, i händelse han icke åtnöjes med beslutet.

I de av civilförvaltningen den 24 oktober 1944 fastställda föreskrifter och anvisningar angående förfarandet vid krigsmakten, då egendom skadats eller gått förlorad, stadgas i mom. 14 jämte annat följande: Enligt medgivande av den befälhavare, som äger behörighet att ålägga ersättningsskyldighet, må beträffande till personligt bruk utlämnade persedlar, som förkommit eller skadats, protokollet ersättas av en förteckning enligt av civilförvaltningen fastställt formulär bland annat för det fall, att vederbörande erlägger ersättning för skada eller förlust. Ersättningen skall i sådant fall mot särskilt kvitto erläggas till förhörsledaren.

En förutsättning för användande av det sålunda medgivna förenklade förfarandet är, för det fall att ersättningsskyldighet anses åvila vederbörande, givetvis att beloppet omedelbart frivilligt erlägges. Att vederbörande endast förklarat sig villig ersätta beloppet är därvid ej till fyllest. Där beloppet erlagts, saknas uppenbarligen anledning för befälhavaren att med stöd av lagen den 9 juni 1944 meddela beslut, varigenom ersättningsskyldighet ålägges vederbörande. Nämnda förenklade förfarande må enligt beslut av civilförvaltningen den 10 april 1945 äga tillämpning jämväl i fråga om egendom av mindre värde, även då denna icke är att anse såsom till personligt bruk utlämnad persedel (se Tjänstemeddelanden angående sjöförsvaret 1945, A II, s. 83).

Av vad ovan anförts torde framgå, att, där ersättningsskyldighet anses åvila vederbörande och fråga är om till personligt bruk utlämnade persedlar eller annan egendom av mindre värde, två olika förfaringssätt kunna tillämpas. Antingen meddelas — därest förutsättningarna därför äro uppfyllda — av vederbörande militäre befälhavare med stöd av lagen den 9 juni 1944 beslut om ersättningsskyldighet, eller konstateras — i förekommande fall — att den ersättningsskyldige till fullo inbetalat det belopp, som är i fråga. I sistnämnda fall föreligger uppenbarligen icke någon anledning att skaffa en exigibel dom å beloppet. Någon mellanform, där den ersättningsskyldige på grund av eget medgivande utan iakttagande av föreskrifterna i

lagen den 9 juni 1944 av militär befälhavare ålägges ersättningsskyldighet, får uppenbarligen icke tillämpas. Ett dylikt förfarande synes vara att jämställa med åläggande av ersättningsskyldighet i administrativ ordning med stöd av reglementet för marinen. Myndighet vid marinen kan emellertid, som förut nämnts, icke vidare med stöd härav ålägga någon skyldighet att ersätta förkommen eller skadad egendom. Den omständigheten, att vederbörande förklarat sig villig erlägga det ifrågakomna beloppet (men ej omedelbart gör detta), kan väl i vissa fall böra föranleda något kortare uppskov med beslutet i avvaktan på att beloppet skall erläggas, men, där av militär befälhavare meddelas beslut om ersättningsskyldighet, måste härvid ovillkorligen föreskrifterna i lagen den 9 juni 1944 noggrant följas. Auditör måste sålunda i de fall, så i lagen föreskrives, höras i ärendet och fullföljdshänvisning skall då alltid meddelas.

Ehuru Ni, som av det ovan anförda framgår, i olika hänseenden synes ha förfarit felaktigt, företager jag icke vidare åtgärd i ärendet, varvid jag dock förutsätter, att Ni kommer att för framtiden vinnlägga Eder om en riktig tillämpning av ifrågavarande bestämmelser.

18. Fråga i vilka avseenden de värnpliktiga äga påkalla biträde av vederbörande socialvårdsassistent.

I en till militieombudsmannen den 8 november 1943 inkommen skrift anförde värnpliktige nr 32-246-40 Göte Emanuel Gustafsson följande: Gustafsson hade, under det han varit inkallad till fullgörande av beredskapstjänstgöring vid kustflottan, från kommunalkontoret i Järvsö erhållit underrättelse om att utmätning verkställts till gäldande av Gustafsson påförda skatter. Som han haft för avsikt att hos vederbörande länsstyrelse överklaga utmätningen, hade han för att erhålla hjälp härmed hänvänt sig till socialvårdsassistenten vid kustflottan. Denne hade emellertid vägrat att lämna sin medverkan härtill, vilket av honom motiverats därmed, att ett överklagande icke skulle komma att medföra någon ändring i den verkställda utmätningen. Enär socialvårdsassistenten, även om han vore av en sådan uppfattning, icke torde vara berättigad att vägra lämna begärd hjälp, hemställde Gustafsson, att militieombudsmannen måtte vidtaga lämpliga åtgärder mot socialvårdsassistenten.

Vid klagoskriften var fogat en av fjärdingsmannen i Järvsö sockens tredje distrikt Nils Bohlin för Gustafsson utfärdad »underrättelse om verkställd utmätning», varav framgick, att Bohlin den 22 oktober 1943 hos Järvsö kommun å kommunalkontoret i Järvsö för uttagande av krono- och kommunalutskylder samt värnskatt och indrivningsavgifter å tillhopa 851 kronor 3 öre verkställt utmätning av »innestående hemortslön».

I infordrat yttrande anförde socialvårdsassistenten vid kustflottan Gösta Warborg: Gustafsson hade vid något tillfälle uppsökt Warborg och därvid framhållit, att utmätning för skatter, förfallna till betalning före inkallelsen,

verkställts i för Gustafsson innestående hemortslön. Gustafsson hade tillika uppgivit, att han vore ogift. Enligt Gustafssons mening ägde myndigheterna icke laglig rätt att företaga en sådan åtgärd, enär hemortslönemedel skulle reserveras för den inkallade till tidpunkten för utryckningen. Warborg hade förklarat, att resterande skatter av ifrågavarande slag kunde uttagas ur hemortslönen, vilken för övrigt vore avsedd till gäldande av skatter, enär förmånen efterträtt bland annat tidigare förekommande avdrag å skatt på grund av militär tjänstgöring. Warborg hade följaktligen såsom sin uppfattning framhållit, att ett ändringssökande icke skulle leda till något som helst resultat. Gustafsson hade då förklarat, att »jag kan väl överklaga ändå, om det roar mig». Warborg hade ansett sig icke kunna biträda Gustafsson med uppsättande av en skrivelse, vari Gustafsson icke kunde angiva ett sakligt skäl för ändringssökandet. Gustafsson hade nämligen icke vid något tillfälle under besöket uppgivit, att han befunnit sig i något nödläge, eller att han i övrigt varit i behov av medlen för täckande av utgifter. Gustafsson hade endast vidhållit, att han hade rätt att klaga, om han hade lust. Vid av Warborg bevistade personalvårdskonferenser hade framhållits, att en assistent icke borde biträda inkallade i sådana fall, då det för assistenten vore uppenbart, att en ansökan av skilda orsaker icke kunde föranleda någon åtgärd från myndigheternas sida. I nämnda fall vore uppenbarligen avsikten att söka lätta myndigheternas arbetsbörda genom att icke belasta dem med utsiktslösa ansökningar.

Yttranden begärdes vidare från Bohlin ävensom från landsfiskalen i Järvsö distrikt, varjämte infordrades avskrift av det vid utmätningen förda protokollet.

Av utmätningsprotokollet framgick — liksom av den Gustafsson tillställda underrättelsen om utmätningen — att till gäldande av ifrågavarande utskylder verkställts utmätning »i den skattskyldiges hos Järvsö kommun innestående hemortslön».

Bohlin uppgav: Utmätningen avsåg gäldande av — förutom indrivningsavgift — krono- och kommunalutskylder samt värnskatt för åren 1940 och 1941, tillhopa 851 kronor 3 öre. De till storleken rätt avsevärda utskylderna voro sålunda olika sorters skatter, förfallna till betalning under en treårsperiod. Att den skattskyldige under en så lång tid kommit att ligga efter med så många skattebelopp måste innebära, att vederbörande vore en synnerligen trög skattebetalare. Sedan det framkommit, att Gustafsson efter en arbetslöshetsperiod, som han tillbragt i sitt svärföräldrahem i Järvsö, vore inkallad till militärtjänstgöring och hade hemortslön att lyfta hos Järvsö kommun, kommunalkontoret i Järvsö, hade Bohlin den 22 oktober 1943, åtföljd av fjärdingsmannen Lundgren inställt sig å sagda kommunalkontor och verkställt nu ifrågavarande utmätning med Lundgren såsom vittne till förrättningen. Vid denna hade ej framkommit något, som tydde på, att det skulle förelegat något hinder för förrättningen, avseende tidpunkten för densamma, i vilket fall givetvis förrättningen skulle ha uppskjutits till lämplig tidpunkt. Överhuvud taget hade icke på kommunalkontoret framställts nå-

gon invändning mot företagandet av utmätningen, utan hade det bekräftats, att det tillkommit Gustafsson hemortslön från kommunalkontoret, vilken hemortslön, eftersom Gustafsson var gift, eljest skulle hämtas av dennes hustru. I ivern att förekomma detta och säkerställa hemortslönen åt utskylderna, hade Bohlin verkställt utmätningen utan att få definitivt fastslaget, om den Gustafsson tillkommande hemortslönen just vid den tidpunkten varit förfallen till betalning eller ej. Sedermera hade Bohlin erfarit, att ifrågavarande hemortslön förfallit till betalning först den sista i den månad, som förrättningen ägt rum. Den 11 februari 1944 hade Gustafsson ryckt ut från militärtjänstgöringen och återvänt till svärföräldrahemmet. Den 24 i samma månad hade Bohlin fått besked från kommunalkontoret, att hemortslön enligt utmätningen vore att hämta där. Bohlin hade då omedelbart inställt sig å kommunalkontoret och av Gustafssons hemortslön utfått 128 kronor 90 öre i utskylder jämte däråt belöpande indrivningsprovision. Då Gustafsson fortsatt att vistas i svärföräldrahemmet en längre tid utan att erhålla något arbete och sålunda ej förvärvat sig någon införselbar inkomst samt dessutom varit i avsaknad av utmätningsbara tillgångar, hade Bohlin nödgats sedermera avkorta återstoden av de Gustafsson påförda utskylderna. Då ingen lidit något förfång av den omständigheten, att ifrågavarande utmätning genom de anförda omständigheterna kommit att företagas något för tidigt, hemställde Bohlin, att det måtte få bero med vad som hittills förekommit i saken.

Landsfiskalen i Järvsö distrikt I. Sundvallson anförde: Bohlin hade vid ifrågavarande förrättning uppenbarligen förfarit felaktigt, då han förklarat i mät hemortslön, som vid utmätningstillfället icke varit till betalning förfallen. Ehuru någon direkt upplysning om förhållandet icke lämnats å kommunalkontoret, hade utredning om det hinder, som förelegat för utmätningen, kunnat vinnas genom förfrågan av fjärdingsmannen. De oguldna skatterna borde därför i stället ha uttagits genom utmätning efter hand som hemortslönen förfallit till betalning eller genom införsel i densamma. Då utmätningsförrättningen sålunda verkställts i strid mot bestämmelserna i 67 § utsökningslagen, måste av Gustafsson i rätt tid anförda besvär över utmätningen ha resulterat i ett upphävande av densamma.

Warborg, från vilken infordrades förnyat yttrande i ärendet, anförde därvid: Av handlingarna i ärendet syntes framgå, att Gustafsson vid tiden för utmätningen var gift. Detta förhållande hade icke framkommit vid Warborgs samtal med Gustafsson. Även om Gustafsson varit ogift, borde ifrågavarande skattebelopp ha uttagits genom införsel i stället för genom utmätning. Detta förhållande hade Warborg förbisett vid tillfället, och motivet för Warborgs handlande hade varit enbart det, som Warborg tidigare angivit. Gustafsson syntes icke ha tillfogats någon ekonomisk skada genom det inträffade. Därest så skulle vara fallet, vore Warborg givetvis beredd att hålla honom skadeslös härför. Med anledning av vad ovan framhållits hemställde Warborg, att vid den avgivna förklaringen måtte bero.

Efter en redogörelse för ärendet anförde militieombudsmannen i skrivelse den 28 april 1945 till chefen för kustflottan.

Enligt av överbefälhavaren den 8 september 1941 utfärdade anvisningar för personalvården vid marinen (högkvartersorder: försvarsstaben nr 61/1941) samt av chefen för kustflottan den 9 oktober 1942 utfärdad order (M: 14/42) angående personalvården vid kustflottan skall chefen för kustflottan vid ledandet och utövandet av den gemensamma personalvården vid kustflottan biträdas av en personalvårdschef, under vilken lyda dels en bildnings- och förströelseassistent och dels en socialvårdsassistent. Sistnämnde assistent har att biträda kustflottans manskap i frågor, som röra de inkallades sociala villkor, ekonomi och rättsärenden i övrigt. Han skall därför förskaffa sig ingående kännedom om de för den militära socialvården gällande författningarna och måste kunna lämna korrekta uppgifter till personal, som söker råd och upplysning i löne-, familjebidrags-, tjänstledighets-, permissions-, skatte- med flera frågor. Han skall även vid behov vara personalen behjälplig vid avfattande av framställningar till olika myndigheter och tillhandahålla erforderliga blanketter och formulär.

Enligt 36 § i förordningen den 30 juni 1942 (nr 521) om familjebidrag åt värnpliktiga under krigstjänstgöring m. m. kan rätt till familjebidrag enligt förordningen icke överlåtas och sålunda icke för gäld tagas i mät. I förordningen upptages emellertid icke någon motsvarande bestämmelse om sådan hemortslön, varom stadgas i förordningen. I fråga om utmätning i hemortslön äro sålunda att tillämpa samma regler som för utmätning i annan gäldenärens innestående avlöning för tjänst eller annan arbetsanställning. Härom gäller dels att rätten till avlöning ej kan i sin helhet tagas i mät, dels ock att innestående avlöning icke kan utmätas, förr än gäldenären är berättigad att lyfta avlöningen (se 67 § utsökningslagen). Föremål för utmätning är således endast visst lönebelopp, som gäldenären äger utbekomma. Jämlikt 24 § kungörelsen den 31 december 1942 (nr 984) med närmare bestämmelser angående tillämpning av krigsfamiljebidragsförordningen den 30 juni 1942 skall hemortslön i regel utbetalas, om den värnpliktige har hustru, med vilken han sammanlever, månadsvis i efterskott till hustrun samt eljest till den värnpliktige vid tjänstgöringens slut.

Av vad ovan anförts angående möjligheterna att erhålla utmätning i innestående hemortslön, torde framgå, att för Gustafsson förelegat skäl att anföra besvär över utmätningen. Warborg. som synes ha varit av den uppfattningen, att ett överklagande av utmätningen icke skulle leda till något resultat, har uppgivit, att han på grund härav icke ansett sig kunna vara Gustafsson behjälplig med uppsättande av besvärsinlaga. Det må vara riktigt som Warborg framhållit, att en assistent icke bör lämna inkallade biträde med uppsättande av skrifter till myndigheter i sådana fall, där det för assistenten är uppenbart, att därav icke kan föranledas någon åtgärd från vederbörande myndighets sida. Starka skäl måste emellertid föreligga för att en assistent skall vägra att lämna biträde för överklagande av utmätningsförrättning eller annat dylikt beslut av myndighet. Det kan knappast i all-

mänhet begäras av en socialvårdsassistent, att han skall kunna med säkerhet bedöma möjligheterna att ernå ändring i ett sådant beslut. En assistent, som ger sig in på en dylik prövning, måste härvid iakttaga största varsamhet, så att han icke föranleder den inkallade att underlåta någon åtgärd, som kan erfordras för tillvaratagande av dennes rätt. Försiktigheten synes mig därför bjuda, att en direkt framställning om biträde för uppsättande av besvärsskrift av enklare slag ej avvisas utom i klara undantagsfall. Där inkallad begär ett råd, huruvida han i ett visst fall bör anföra besvär eller ej, måste assistenten dock givetvis giva uttryck för sin uppfattning i frågan. Den felbedömning, vartill Warborg gjort sig skyldig, synes ha medfört, att av Gustafssons hemortslön ett belopp av 128 kronor 90 öre tagits i anspråk för gäldande av vissa utskylder jämte därå belöpande indrivningsprovision. Felbedömningen torde emellertid icke vara av sådan beskaffenhet, att Warborg i anledning därav kan dömas till ansvar eller skadeståndsskyldighet. Jag låter därför bero vid den erinran, som innefattas i det anförda.

Jag får anmoda chefen för kustflottan att giva Warborg del av skrivelsens innehåll.

19. Obehörigt kvarhållande i tjänstgöring av värnpliktig, som vid läkarbesiktning befunnits vara tillfälligt oduglig till krigstjänst.

I en den 26 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift hemställde värnpliktige nr 6596-15-26 Karl Artur Andreasson om rättelse med anledning av att chefen för Skaraborgs flygflottilj — sedan Andreasson den 7 maj 1945 inryckt till militärtjänst vid flottiljen och vid läkarundersökning i samband med inryckningen förklarats tillfälligt oduglig till militärtjänst — nekat att hemförlova honom.

Uti ett den 7 juni 1945 avgivet yttrande till militieombudsmannen anförde flottiljchefen bland annat följande: Andreasson hade den 7 maj 1945 inryckt till flottiljen för fullgörande av första tjänstgöring. Han tillhörde en kontingent om sex man ur besiktningsgrupp 4, som tilldelats flottiljen som ersättning för kvinnlig personal i matinrättningen. Trots upprepade försök hade tillräcklig kvinnlig personal ej kunnat erhållas. Vid läkarundersökning i samband med inryckningen hade Andreasson meddelat, att han från riksförsäkringsanstalten åtnjöte 25 procent invaliditetsersättning. Andreasson hade samtidigt överlämnat ett av legitimerade läkaren Urban Ohlson den 26 april 1945 för Andreasson utfärdat intyg, innehållande att Andreasson nämnda dag undersökts av Ohlson och befunnits lida av en gammal senskada i vänster tumme, för vilken skada han hade invaliditetsränta. Flottiljläkaren A. Luthman, vilken betraktat Andreasson såsom icke användbar i krigstjänst, hade under förevarande förhållanden ansett sig böra T-förklara Andreasson på sex månader. Luthman hade dock ansett, att Andreasson skulle kunna användas för visst arbete, detta så mycket mer som Andreasson enligt egen uppgift ansåges som invalid till endast 25 procent. Omedelbart efter

undersökningen hade flottiljchefen haft ett personligt samtal med Andreasson, varvid flottiljchefen förhört sig angående Andreassons tidigare civila verksamhet. Andreasson hade då meddelat, att han under en längre tid haft skadan i tummen, men att han arbetat hemma på en gård och därvid utfört lättare arbeten. Flottiljchefen hade framhållit för Andreasson, att han med hänsyn därtill ansåge Andreasson även kunna utföra lättare arbeten på flottiljen samt att flottiljchefen på grund av den brist på arbetskraft som förelåge vid flottiljen icke kunde medgiva, att Andreasson hemförlovades. På förfrågan om Andreasson kunde utföra sådana lättare arbeten, såsom städning och dylikt, hade Andreasson — såvitt flottiljchefen nu kunde erinra sig — svarat, att han väl kunde göra lättare arbeten här som hemma men att han alltjämt hänvisade till sitt läkarintyg. Med hänsyn till personalbristen vid flottiljen — flottiljchefen hade för täckande av denna brist icke inkallat värnpliktiga i beredskap — hade flottiljchefen ansett rimligt att använda en man, som inkallats till första tjänstgöring och ej fullgjort någon som helst beredskapstjänst framför att inkalla en fullt arbetsför värnpliktig, som tidigare fullgjort såväl första tjänstgöring som beredskapstjänst. Genom att använda Andreasson i handräckningsarbete hade flottiljchefen räknat med att kunna frigöra en annan värnpliktig ur grupp 4 för tyngre arbete. Sedan flottiljchefen därför ytterligare samrått med Luthman och denne bestyrkt, att Andreasson kunde utan men utföra lättare arbeten, hade Andreasson fått order att inställa sig vid fjärde divisionen. Flottiljchefen hade vidare meddelat divisionschefen, att Andreasson, som vore en stor och stark karl, skulle användas för lättare arbeten, som han kunde verkställa med den friska handen. På flottiljchefens order hade divisionschefen återsänt T-förklaringen till flottiljläkaren. Andreassons tjänstgöring vid flottiljen hade icke varit betungande och knappast vådlig för Andreassons hälsa. Genom att flottiljchefen förfarit på angivet sätt, hade städning m. m. — om än bristfälligt — kunnat utföras och en annan värnpliktig ur grupp 4 hade kunnat frigöras för behovet i köket. Här föreliggande fråga syntes flottiljchefen vara av principiell betydelse för flygvapnet. Uppenbart vore, att Luthman handlat rätt, då han T-förklarat Andreasson, som ju rimligtvis icke kunde anses fullt duglig till krigstjänst. Något mellanstadium mellan duglig och oduglig till krigstjänst förekomme icke i värnpliktslagen. Å andra sidan förhölle det sig i regel så, att värnpliktiga tillhörande grupp 4 stode på gränsen mellan dugliga och odugliga till krigstjänst och att dessa värnpliktigas hälsotillstånd och konstitution vore så labila, att ett visst gemensamt bedömande av läkaren och förbandschefen bleve nödvändigt från fall till fall. Härvid angåve läkaren de arbeten vederbörande borde kunna uthärda, och förbandschefen tillsåge, att tjänstgöringen anpassades med hänsyn härtill samt kravet på arbetskraft inom olika områden. Enligt vad överbefälhavaren meddelat, borde flygvapnet räkna med att under en ny försvarsordning erhålla ett väsentlig ökat antal värnpliktiga ur grupp 4. Enligt flottiljchefens erfarenhet angående användbarheten av värnpliktiga ur grupp 4 vore avgångsprocenten vid läkarundersökning vid förbandet mycket hög. Den praktiska

tilldelningen kunde beräknas bliva låg och de värnpliktigas användbarhet begränsad. Man kunde vidare befara, att fall av här förevarande natur komme att inträffa relativt ofta. För förbandscheferna kunde detta komma att medföra allvarliga konsekvenser. Dessa komme att ställas inför situationen antingen att hemförlova varje värnpliktig ur grupp 4, vars hälsotillstånd och arbetsduglighet icke stode utom tvivel, eller att vid minsta tveksamhet riskera en anmälan till militieombudsmannen.

Med anledning av vad sålunda upplysts hemställde militieombudsmannen med översändande av handlingarna i ärendet om yttrande av försvarets sjukvårdsförvaltning.

Sjukvårdsförvaltningen införskaffade kompletterande uppgifter i ärendet från Luthman och tjänstförrättande chefen för centrala värnpliktsbyrån, kaptenen K. G. Brandberg.

Luthman anförde den 20 juni 1945 i yttrande till sjukvårdsförvaltningen: T-förklaringen för Andreasson hade icke formellt återtagits av Luthman utan kvarlåge hos Luthman, sedan Luthman, såsom framginge av flottiljchefens yttrande, återfått densamma. Ehuru Andreasson enligt Luthmans uppfattning för närvarande vore oduglig till krigstjänst, torde Andreasson dock vara i stånd att utföra lättare arbete.

Luthman hänvisade i övrigt till innehållet i ett av överläkaren vid krigssjukhuset i Skövde R. Lundberg den 19 juni 1945 avgivet utlåtande, vari uttalades, att Andreasson borde översändas till ortopedisk specialanstalt för behandling av ifrågakomna skada samt att ställningstagande till frågan, om Andreasson skulle hänföras till viss besiktningsgrupp eller definitivt odugligförklaras, torde kunna tagas efter avslutad behandling.

Brandberg anförde i sitt yttrande bland annat följande: Andreasson hade inskrivits vid 1942 års efterbesiktningar och därvid hänförts till besiktningsgrupp 4 samt tilldelats infanteriet. Andreasson hade inkallats första gången den 27 september 1943 till Älvsborgs regemente för fullgörande av honom åliggande första tjänstgöring men efter två dagar hemförlovats — sannolikt på egen framställning. Han hade därefter åter inkallats till regementet den 17 januari 1944 men hade då förklarats oduglig till krigstjänst på tre månader till följd av den ifrågakomna handskadan, som då tydligen varit färsk. Vederbörande läkare hade emellertid då bedömt skadan vara av sådan art, att den icke borde medföra ändring av Andreassons värnpliktsförhållanden. Andreasson skulle sålunda efter tre månader ånyo tillhöra besiktningsgrupp 4. Den 17 augusti 1944 hade Andreasson överförts till flygvapnet och truppregistrerats vid Skaraborgs flygflottilj. Han hade den 14 november 1944 inkallats till flottiljen men redan påföljande dag hemförlovats enligt 126 § 2 mom. inskrivningsförordningen. Huruvida han därvid blivit förklarad helt oduglig eller tillfälligt oduglig till krigstjänst (O- eller T-förklarad) framginge icke av läkarkortet, som — vilket Brandberg funne anmärkningsvärt — helt saknade anteckningar av flottiljläkaren. Vid prövning den 26 februari 1945 inför inskrivningsnämnden hade emellertid inskrivningsläkaren ansett, att Andreasson borde kvarstå i besiktningsgrupp 4. Luthman hade däremot en-

dast två och en halv månad senare funnit sig böra T-förklara Andreasson på sex månader. Termen »duglig till krigstjänst» syntes av handlingarna att döma ha av Luthman tolkats så som med »krigstjänst» avsetts tjänstgöring i krigsförband eller dylikt. Enligt 6 § inskrivningsförordningen vore även värnpliktiga, som hänförts till besiktningsgrupp 4, dugliga till krigstjänst. Med krigstjänst måste i detta sammanhang avses tjänstgöring inom krigsmakten. Då Andreasson enligt Luthman vore i stånd att utföra lättare arbete inom krigsmakten, syntes det av inskrivningsläkaren och nämnden fattade beslutet om hans kvarstående i besiktningsgrupp 4 vara motiverat och, såvitt vid centrala värnpliktsbyrån kunde bedömas, överensstämma med besiktningsföreskrifterna.

Sedan försvarets sjukvårdsförvaltning därefter i skrivelse den 10 juli 1945 till flottiljchefen meddelat, att enligt sjukvårdsförvaltningens mening den angående Andreasson meddelade T-förklaringen borde gälla, upplyste flottiljchefen i skrivelse den 19 juli 1945 till sjukvårdsförvaltningen, att Andreasson vore hemförlovad från och med den 17 juli 1945 jämlikt 126 § 4 mom. inskrivningsförordningen.

Sjukvårdsförvaltningen återställde därefter under åberopande av sistnämnda uppgift remissakten till militieombudsmannen.

Efter en redogörelse för utredningen anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i skrivelse den 27 november 1945 till chefen för Skaraborgs flygflottilj följande.

Enligt 126 § 2 mom. inskrivningsförordningen skall värnpliktig, som vid läkarbesiktning befunnits vara tillfälligt oduglig till krigstjänst av anledning, som beräknas kunna föranleda ändring i hans värnpliktsförhållanden, hemförlovas, därest han icke, om förhållandet föranletts av sjukdom eller skada, till vilken tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak, önskar kvarbliva i tjänstgöring.

I 126 § 4 mom. inskrivningsförordningen heter det vidare, att värnpliktig, som vid läkarbesiktning befunnits vara tillfälligt oduglig till krigstjänst av anledning, som beräknas icke föranleda ändring i hans värnpliktsförhållande, skall utan ansökan meddelas anstånd under erforderlig tid med den återstående tjänstgöringen, därest han icke, om förhållandet föranletts av sjukdom eller skada, till vilken tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak, önskar kvarbliva i tjänstgöring.

I ärendet är upplyst, att Andreasson vid läkarundersökning i samband med inryckning den 7 maj 1945 till militärtjänst vid flottiljen på grund av en huggskada i ena tummen av Luthman förklarats oduglig till krigstjänst för en tid av sex månader. Av utredningen framgår vidare, att Ni därefter på grund av rådande personalbrist vid flottiljen givit vederbörande divisionschef order, att Andreasson skulle kvarhållas i tjänstgöring och sysselsättas med lättare handräckningsarbete samt att Andreasson i enlighet därmed kvarhållits i sådan tjänst till den 17 juli 1945, då han hemförlovats på föranstaltande av försvarets sjukvårdsförvaltning.

Sedan Andreasson vid läkarundersökningen befunnits tillfälligt oduglig till krigstjänst, hade han — oavsett huruvida Luthman ansett skadan böra föranleda ändring av hans värnpliktsförhållande eller icke, något som ej framgår av handlingarna — jämlikt nämnda bestämmelse i 126 § inskrivningsförordningen bort hemförlovas eller meddelas anstånd med återstående tjänstgöring. Det må därvid framhållas, att frågan, huruvida värnpliktiga med hänsyn till kroppsbeskaffenhet och hälsotillstånd äro att anse såsom dugliga till krigstjänst, avgöres av vederbörande militärläkare och att det icke tillkommer förbandschefen att ingå i prövning av beslutet.

Vad i ärendet förekommit ger anledning till antagande att, på sätt framhållits i yttrandet av chefen för centrala värnpliktsbyrån, Luthman missuppfattat innebörden av uttrycket »duglig till krigstjänst», och det synes icke vara uteslutet, att detta inverkat på Luthmans beslut att förklara Andreasson oduglig till krigstjänst i stället för att låta honom fullgöra tjänstgöring i grupp 4.

Ni har uppgivit, att Ni, innan Ni givit order om Andreassons kvarhållande i tjänst, samrått med Luthman, som därvid meddelat, att Andreasson utan men kunde utföra lättare handräckningsarbete. Väl får anses, att vederbörande läkare i tveksamma fall kan äga vidtaga ändring av ett av honom tidigare meddelat avgörande angående en värnpliktigs tjänstbarhet. Mot ett dylikt förfaringssätt torde därför icke kunna riktas någon anmärkning i och för sig. Det måste emellertid härvid fordras, att ändringen såväl till innehåll som form kommer till klart uttryck. Därest Ni i förevarande fall av Luthmans uttalanden fått den uppfattningen, att T-förklaringen skolat återkallas av Luthman, hade Ni därför, innan Ni gav order om att Andreasson skulle kvarhållas i tjänst, enligt min mening bort förvissa Eder om att Luthman återtagit den av honom utfärdade T-förklaringen angående Andreasson och förklarat denne duglig till krigstjänst. Av Luthmans uppgifter framgår emellertid, att förklaringen, sedan den på föranstaltande av Eder återsänts till Luthman, blivit kvarliggande hos denne och att något formellt beslut av annan innebörd ej heller utfärdats av Luthman.

Genom att under förevarande omständigheter kvarhålla Andreasson i tjänst har Ni sålunda enligt min mening förfarit felaktigt. Med hänsyn till omständigheterna finner jag mig dock kunna låta bero vid den erinran, som innefattas i det anförda.

I anledning av vad Ni anfört angående de till besiktningsgrupp 4 hänförda värnpliktigas tjänstgöringsförhållanden må anmärkas, att enligt bestämmelser i 127 § inskrivningsförordningen värnpliktig, som vid inskrivning hänförts till besiktningsgrupp 4 eller som under tjänstgöring befinnes böra hänföras till nämnda besiktningsgrupp eller icke motsvarar de fordringar, tjänsten ställer på honom, skall prövas av vederbörande granskningsnämnd för bestämmande av den användning, vartill han bör avses i förbandets krigsorganisation och den utbildning och tjänstgöring, som han bör undergå, samt att det åligger granskningsnämnd att med hänsyn till den värnpliktiges kroppsbeskaffenhet, yrke eller sysselsättning och förutsättningar i övrigt be-

stämma den utbildning och den tjänstgöring, för vilka den värnpliktige är användbar. (Jfr flygvapenorder A nr 9/1942.)

Med hänsyn till de av Luthman i ärendet gjorda uttalandena får jag anhålla, att Ni ville giva denne del av denna skrivelses innehåll.

20. Felaktigt förfarande vid handläggningen av ansökningar om tjänstledighet och hempermittering m. m. Tillika fråga om påföljd för oriktiga uppgifter i anmälan till militieombudsmannen samt om kompaniassistents befogenheter.

I en den 13 oktober 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anmälde assistenten vid ett fördelningsbilkompani, värnpliktige sergeanten nr 696-20-33 Frey Björlingson, majoren å arméns reservstat med placering vid trängen, Sven A. Ekstrand, och löjtnanten i trängens reserv, Bertil Jeanson, för den åtgärd, militieombudsmannen kunde finna påkallad. Såsom skäl för anmälan anförde Björlingson, att Ekstrand i egenskap av chef för den bataljon bilkompaniet tillhörde i flera avseenden förfarit felaktigt vid handläggningen av ansökningar om tjänstledighet och hempermittering och tillika utfärdat order, som icke syntes ha varit påkallade av det militära läget utan måst uppfattas som medvetet trakasseri mot Ekstrand underställd personal, samt att Jeanson i egenskap av Ekstrands bataljonsadjutant medverkat vid den felaktiga behandlingen av hempermitteringsärendena. Björlingson anförde vidare — under anhållan om militieombudsmannens ingripande — att vederbörande militära myndigheter efter kompaniets inryckning i september 1944 underlåtit att avlösa till förbandet inkallade värnpliktiga jordbrukare, samt att kompaniet tagits i anspråk för beredskapstjänst i större omfattning än vederbort.

Björlingson anmärkte till sist, att han, då han insände anmälningsskriften, visste sig handla å hela personalens vägnar, men att han ansåg det riktigast, att han, som var kompaniassistent och hovrättsfiskal, själv undertecknade anmälningsskriften och svarade för dess innehåll.

Skriften var undertecknad: »Frey Björlingson vpl sergeant 696-20-33 kompaniassistent vid fältpost —».

Med anledning av innehållet i skriften infordrades utredning från militärbefälhavaren för sjätte militärområdet, generalmajoren Nils Rosenblad. Denne inkom med protokoll från förhör med Ekstrand och Jeanson samt yttrande av översten Nils Björk i egenskap av chef för evakueringsstaben i Haparanda ävensom med eget yttrande. Därjämte lämnade chefen för Svea trängkår, översten Einar Qvarnström, begärda upplysningar.

Ärendet utställdes därefter till påminnelser av Björlingson, som inkom med en skrift i ärendet jämte viss i skriften åberopad utredning.

Handlingarna i ärendet utvisa bland annat följande.

Beträffande påstått trakasseri av personalen från Ekstrands sida anförde Björlingson i anmälningsskriften: Klockan 1500 den 4 oktober 1944 hade

Ekstrand utfärdat order om att kompaniet skulle intaga trettio minuters transportberedskap. Detta begrepp syntes icke vara i reglementet definierat, men ansåges innebära, att trettio minuter efter det vederbörande förband nåtts av ordern motorerna å fordonen (bilar och motorcyklar) skulle vara startade, fordonen försedda med drivmedel och reglementerad utrustning, samt förarna uppsuttna medförande lätt fältutrustning. Då kompaniets bilar — med undantag av bilarna å en pluton samt enstaka, för speciella ändamål avsedda bilar — vore gengasdrivna, hade transportberedskap i förevarande fall inneburit, att bilarna dygnet om måst provstartas med korta tidsmellanrum, att personalen måst ligga delvis påklädd, och att den fåtaliga personal, som icke utgjorts av bilförare, måst ensam bestrida en betungande vakttjänst, ävensom att permission med tillstånd att vistas utanför förläggningsområdet icke kunnat beviljas. Det förefölle otroligt, att denna höga grad av beredskap skulle ha varit påkallad av det militära läget. Intet annat bataljonen tillhörande förband — däribland ett bilkompani — hade veterligen ålagts motsvarande beredskap. Under den tid av mer än tre dygn, som beredskapen varat, hade endast enstaka bilar utfört transporter — därav ingen av brådskande art. Trots framställning från kompanichefen hade transportberedskapen upphävts först från klockan 1900 den 7 oktober 1944. Troligen hade Ekstrand genom sitt vidhållande av trettio minuters transportberedskap dygn efter dygn avsett att tilldela manskapet å kompaniet något slags kollektiv bestraffning. Till följd av grov missuppfattning av egna order hade nämligen Ekstrand ansett sig kunna fastslå, att en av kompaniets plutoner, som den 4 oktober 1944 avgått till annan tjänstgöringsort, icke iakttagit den anbefallda beredskapen. Ekstrand hade i samband därmed uttalat sig mycket nedsättande om kompaniets duglighet och förklarat bland annat, att tjänstförrättande plutonchefen skulle entledigas från sin befattning till följd av »förseningen» vid plutonens avmarsch. Det godtyckliga i Ekstrands åtgärd att bibehålla trettio minuters transportberedskap framginge jämväl därav, att densamma utbytts mot en timmes sådan beredskap först då det konstaterats, att kompaniet eljest icke skulle ha kunnat tillhandahålla personal för vakthållning vid bataljonsstabens förläggning — en uppgift, som Ekstrand syntes ha fattat som ett av kompaniets huvudsakliga åligganden. Utöver vad sålunda direkt lagts Ekstrand till last kunde nämnas, att Ekstrand genom en — såvitt man kunnat bedöma — virrig ordergivning samt ett mot underställd personal ytterst obalanserat uppträdande skapat en mycket irriterad stämning hos befäl och manskap vid förbandet.

Ekstrand berättade: Klockan 1430 den 4 oktober 1944 hade Ekstrand från evakueringsstaben erhållit ett signalmeddelande, enligt vilket kompaniet beordrats intaga 30 minuters transportberedskap från klockan 1500 samma dag. Den 7 oktober hade efter framställning från bataljonsstaben inkommit nytt signalmeddelande från evakueringsstaben, enligt vilket transportberedskapen från klockan 1900 samma dag skolat ändras till en timmes beredskap, samt 30 minuters transportberedskap från samma tidpunkt i stället

anbefallts för ett kårbilkompani. Björlingsons påstående om att något annat kompani icke fått order intaga 30 minuters transportberedskap vore icke överensstämmande med sanningen. Enligt vad chefen för ifrågavarande bilkompani uppgivit, hade denne först på förmiddagen den 7 oktober sett sig föranlåten att anhålla om längre transportberedskap än 30 minuter. Redan dessförinnan hade emellertid bataljonsstabens framställning härom inkommit till evakueringsstaben. Björlingsons insinuanta yttranden om bland annat kollektiv bestraffning och det godtyckliga i Ekstrands åtgärd att bibehålla 30 minuters transportberedskap syntes belysande för Björlingsons sätt att handskas med sanningen. Björlingsons uppgifter om innebörden av begreppet transportberedskap förtjänade ej något som helst avseende vid bedömande av frågan om den ifrågavarande orderns lämplighet. Fordonen skulle sålunda vara försedda med drivmedel och reglementerad utrustning samt personalen snabbt kunna sitta upp med vapen och utrustning för utspisning, utan att 30 minuters transportberedskap anbefallts. Under extraordinarie förhållanden liknande de vid tillfället i fråga rådande syntes talet om betungande vakttjänst och omöjlighet att erhålla permission samt skyldighet för personalen att behålla kläderna på icke förtjäna något som helst beaktande. Björlingsons uppgift om att en pluton ur kompaniet den 4 oktober 1944 avgått till annan tjänstgöringsort och i samband därmed underställts annan chef vore riktig. Körorder hade klockan 1830 nämnda dag ingått till plutonen från evakueringsstaben. Med hänsyn till anbefalld transportberedskap skulle fordonen alltså senast klockan 1900 ha kunnat lämna uppställningsplatsen för genomförande av transporten. Plutonen hade emellertid avgått först klockan 2017 — en timme 47 minuter efter erhållen order och anlänt till tjänstgöringsorten först klockan 2130. Som plutonen skolat underställas annan chef, hade personalen haft att medföra sådan utrustning, som eljest icke erfordrats för själva transporten. Därav föranlett dröjsmål hade emellertid kunnat till stor del undvikas, om viss materiel medförts på reservbilar, som sänts efter plutonen. På grund härav hade Ekstrand ansett sig ha fullt fog att anmärka på tjänstförrättande plutonchefens förmåga och vilja att i görligaste mån verkställa den givna ordern.

Björk yttrade: Ekstrands åtgärd att anbefalla 30 minuters transportberedskap hade skett på direkt order av Björk i Björks egenskap av chef för evakueringsstaben. Ekstrand hade sålunda i detta avseende allenast lytt order. Åtgärden hade närmast föranletts av att utrymning av Haparanda kunnat väntas när som helst inför vissa vid denna tid befarade krigshändelser i Torneå. Kompaniet hade vid en dylik utrymning varit avsett att biträda vid undanförandet av civilbefolkningen. Någon anmärkning mot Ekstrands sätt att formulera sin order kunde icke riktas mot Ekstrand, eftersom ordern tydligen uppfattats på rätt sätt.

Chefen för ifrågavarande bilkompani anförde i en av Björlingson åberopad rapport till Ekstrand bland annat följande: Begreppet transportberedskap funnes icke angivet i reglemente men hade allmänt uppfattats såsom innefattande en föreskrift om att transportbilarna skulle kunna utgå 30 mi-

nuter efter erhållen order för att utföra sådana transporter, som icke vore mer omfattande, än att bilförarna efter fullgjord körning kunde återvända till förläggningen för utspisning och vila. För att den ifrågavarande ordern skulle ha kunnat utföras inom av Ekstrand angiven tid hade därför fordrats, att plutonen varit uppställd med 30 minuters *marschberedskap*. Ordern hade ankommit klockan 1830. Avståndet till den nya tjänstgöringsorten hade varit cirka 50 kilometer. Som två timmars körtid reglementsenligt erfordrats för en dylik transport, hade det sålunda, även om plutonen varit marschberedd redan klockan 1830, icke varit möjligt att verkställa ordern inom den angivna tidsfristen. Enligt trängreglementet (del II mom. 878, 1942 års upplaga) behövde motoriserad trupp två timmar för att bliva marschfärdig från förläggning. I detta fall hade en del av plutonen avgått klockan 2000 och en del klockan 2015, varför avmarschen skett inom reglementsenlig tid.

Björlingson anförde därjämte i påminnelseskriften: Han hade vid tiden för tillkomsten av anmälan icke haft kännedom om den ifrågavarande ordern från evakueringsstaben. De slutsatser om Ekstrands avsikt med beredskapens bibehållande, som Björlingson och det stora flertalet av förbandets personal dragit, hade vunnit gott stöd i alla yttre, för Björlingson då kända omständigheter. Av kompanichefens rapport till Ekstrand framginge, att Ekstrand begått ett fel, som han numera icke ville vidgå. Uppgiften, att intet annat förband i bataljonen ålagts motsvarande beredskap, hade Björlingson fått av värnpliktiga, som under tiden den 4—den 7 oktober 1944 varit i kontakt med bland annat personal tillhörande ett visst annat bilkompani. En förfrågan hos Jeanson, huruvida beredskapen skolat bibehållas, hade gjorts troligen redan den 5 oktober och hade utan närmare motivering besvarats jakande. Först på eftermiddagen den 7 oktober, då frågan om vakthållningen vid bataljonsstaben blivit aktuell, hade Ekstrand nödgats taga saken under förnyad prövning. Just omständigheterna vid beredskapens upphävande syntes giva klart belägg för misstanken, att Ekstrand låtit leda sig av obehöriga motiv.

Björk anförde i sitt yttrande avslutningsvis: De beskyllningar, som Björlingson riktat mot Ekstrand, vore enligt vad utredningen syntes giva vid handen av sådan natur, att de icke borde lämnas utan påföljd. Björk föresloge därför, att ärendet hänskötes till krigsrätt.

Rosenblad förklarade — under framhållande av att anmälningsskriften författats av en kompaniassistent i strid med de för en assistents verksamhet gällande föreskrifterna — att han delade Björks uppfattning, att ärendet borde hänskjutas till krigsrätt.

Björlingson anmärkte i sina påminnelser till förtydligande av sitt påstående i anmälningsskriften, att han visste sig handla å hela personalens vägnar, att han rätteligen borde ha uttryckt saken så, att han visste sig handla å praktiskt taget allt manskaps vid förbandet vägnar, samt anförde tillika: Han hade handlat i full överensstämmelse med de personalvårdande uppgifter, som åvilade en assistent. Björlingson visste, att de värnpliktiga å förbandet vid inryckningen i september 1944 med intresse emotsett de uppgifter, som

väntat dem, men hade också bevittnat den besvikelse, som följt, då det visat sig, att tjänstgöringen för huvuddelen av förbandet fått karaktären av vanlig beredskap. Då Ekstrand i detta läge förefallit från och kitslig och framför allt synts försumma handläggningen av de ömtåliga krigsledighetsärendena, hade stämningen å förbandet småningom blivit upprörd. Björlingson hade hållit kompanichefen underkunnig härom, samtidigt som Björlingson under samtal med manskapet sökt bagatellisera deras klagomål och avstyra förhastade åtgärder. I avsikt att vinna rättelse åtminstone beträffande de felbehandlade ansökningarna om hempermittering och tjänstledighet hade Björlingson avlagt ett personligt besök hos Ekstrand. I stort sett hade intet vunnits därmed, och då kort därefter Ekstrand utfärdat sin påtalade order om transportberedskapen vid kompaniet, hade Björlingson ansett sig ha fått så klara belägg på Ekstrands bristande omtanke om personalen, att han ansett ett eftertryckligare ingripande vara av nöden. Björlingson hade författat och avsänt anmälningsskriften i övertygelsen om att rättelse icke stått att vinna på annat sätt och hade följaktligen ansett det vara överflödigt att på förhand underrätta kompanichefen om anmälningsskriften, vars tillkomst och avsändande kompanichefen ju i varje fall icke ägt hindra.

Efter en redogörelse för vad som förekommit i ärendet anförde militieombudsmannen i skrivelse den 25 april 1945 till militärbefälhavaren.

Av utredningen framgår, att tre värnpliktiga hos Ekstrand anhållit om tjänstledighet för tiden den 29 september—den 4 oktober 1944, samt att de i händelse av bifall till ansökningarna skolat avresa från tjänstgöringsorten den 27 september för att inträffa å vistelseorten senast klockan 1000 första tjänstledighetsdagen. Ansökningarna, som enligt vad utredningen givit vid handen inkommit till bataljonsstaben den 18 september, ha enligt uppgift av Ekstrand den 25 september — sedan Ekstrand införskaffat närmare utredning med anledning av desamma — återsänts från bataljonsstaben till kompaniet med påtecknat avslagsbeslut. Av den av Björlingson förebragta utredningen synes emellertid framgå, att ansökningarna icke återkommit till kompanistaben förrän den 27 september. Det är uppenbarligen av stor betydelse, att värnpliktiga, som sökt tjänstledighet, i god tid före eventuell avresa få besked om de beslut, som fattats angående tjänstledighetsansökningarna. I förevarande fall synas sökandena ha fått sådan kännedom, efter det de ämnat anträda hemresan. Ansökningarna ha visserligen lämnats utan bifall, men den omständigheten, att besked härom inkommit till kompanistaben först efter det sökandena ämnat avresa, synes ha varit ägnat att hos dem framkalla den uppfattningen, att Ekstrand icke handlagt ansökningarna med den omsorg, som ålegat honom. Ekstrand synes emellertid ha vinnlagt sig om en omsorgsfull prövning av de till honom inkomna tjänstledighetsansökningarna, och såvitt visats torde han icke personligen kunna lastas för det dröjsmål, som uppkommit med avseende å ifrågavarande ansökningar.

I fråga om de mot Ekstrand och Jeanson riktade anmärkningarna för be-

handlingen av ansökningar om hempermittering giver utredningen vid handen, att från värnpliktiga den 29 september 1944 till kompanistaben inkommit två till militärbefälhavaren för sjätte militärområdet ställda ansöknmgar om hempermittering som av kompanichefen vidarebefordrats till bataljonsstaben, samt att Jeanson på order av Ekstrand återsänt desamma till kompanistaben försedda med anteckning, att de ställts till fel myndighet, och att bataljonschefen icke ägde rätt att bifalla desamma. Ansökningar av ifrågavarande slag skola ställas till Konungen. I särskilda av chefen för armén i samråd med arbetsmarknadskommissionen den 30 juni 1942 utfärdade bestämmelser angående handläggningen av s. k. värnpliktsärenden (arméstabens organisationsavdelning nr 55) har föreskrivits, att militär chef, till vilken framställning felaktigt ingivits, ofördröjligen skall underrätta den värnpliktige därom, samt att sådan felaktigt ingiven ansökan skall snarast vidarebefordras till rätt adressat. Den omständigheten, att ansökningarna i förevarande fall ställts till militärbefälhavaren för sjätte militärområdet, synes därför icke böra ha föranlett till att de återsänts till kompanistaben, utan de borde i stället ha vidarebefordrats till vederbörande myndighet. Osäkerhet om till vilken myndighet, ansökningarna skolat ställas, synes ha rått icke blott hos manskapet utan även inom bataljonsstaben och andra militära myndigheter, med vilka Ekstrand samrått. Det hade emellertid ålegat Ekstrand att sörja för att de värnpliktiga erhållit erforderliga upplysningar i saken. De av Jeanson härutinnan lämnade upplysningarna å ansökningarna ha uppenbarligen lämnat de sökande utan vägledning.

Vad angår anmärkningarna om att Ekstrand underlåtit behandla ansökningar om tjänstledighet och hempermittering på grund av formella brister må framhållas, att man i fält icke bör ställa strängare krav än nödvändigt på ansökningar i formellt avseende. Behandlingen av ansökningarna kan därigenom komma att fördröjas. Ekstrand har uppgivit, att han icke underlåtit att behandla ansökningar på grund av formella fel, men att han anbefallt rättelse av fel före ansökningarnas expediering från bataljonsstaben. Emellertid synes utredningen giva fog för antagande, att Ekstrand i vissa fall uppställt väl höga formella krav på de till bataljonsstaben inkomna ansökningarna.

Beträffande Björlingsons anmärkning mot Ekstrand för åsidosättande av föreskrifterna om de värnpliktigas rätt till resdagar i samband med tjänstledighet kan av utredningen icke anses styrkt, att Ekstrand i förekommande fall icke beviljat vederbörande erforderliga resdagar. Såsom framhållits av Björk, synes det lämpligt att före beviljande av tjänstledighet å vederbörande kompaniexpedition utredes det antal resdagar, vartill vederbörande kan anses berättigad.

Beträffande uppgifterna om trakasseri mot personalen från Ekstrands sida giver utredningen vid handen, att Ekstrand den 4 oktober 1944 utfärdat en order om att ifrågavarande kompani skolat intaga 30 minuters transportberedskap och den 7 oktober 1944 en ny order om en timmes transportberedskap vid förbandet. Dessa Ekstrands åtgärder ha grundats på särskilda order från evakueringsstaben i Haparanda och föranletts av en vid ifrågakomna

tidpunkt förväntad evakuering av civilbefolkningen därstädes. Vid sådant förhållande synes icke föreligga befogad anledning till anmärkning mot Ekstrand i av Björlingson angivna hänseenden.

Björlingsons klagomål över att de militära myndigheterna underlåtit avlösa till förbandet inkallade värnpliktiga, som ägt uppgiftskort för jordbrukare, synes ha grundats på oriktiga förutsättningar och föranleda icke någon min åtgärd. Med hänsyn till vad upplysts rörande omständigheterna i samband med förbandets inkallelse i september 1944, företager jag ej heller någon åtgärd med anledning av Björlingsons uppgifter om den omfattning, vari personalen å förbandet tagits i anspråk för beredskapstjänstgöring.

Såväl Rosenblad som Björk ha framhållit, att de av Björlingson framställda beskyllningarna mot Ekstrand visat sig ogrundade samt vara av beskaffenhet att icke böra lämnas utan påföljd.

I fråga om oriktigt eller olämpligt skrivsätt i anmälningar till militieombudsmannen är i första hand 16 kapitlet allmänna strafflagen tillämpligt. I fall då en anmälan innebär angivelse för brott och sannolika skäl saknats för däri framställda oriktiga beskyllningar kan ansvar utkrävas för falsk angivelse. (Jfr 110 § strafflagen för krigsmakten.) För smädliga yttranden mot överordnad i en klagoskrift till militieombudsmannen kan ansvar ådömas enligt 82 § strafflagen för krigsmakten. Härjämte finnes i 87 § strafflagen för krigsmakten en särskild bestämmelse om straff för obefogad klagan mot förman över förnärmelse i tjänsten.

Frågan om ansvar för oriktiga påståenden eller olämpligt skrivsätt i anmälningar till militieombudsmannen har berörts i militieombudsmannens ämbetsberättelse år 1945 (s. 173—177). Såsom där framhållits, ligger det icke blott i den anmäldes utan även i samhällets och icke minst militieombudsmannens intresse, att alla klagoskrifter i fråga om sitt innehåll äro fria från oriktigheter och överdrifter. Det bör emellertid beaktas, att utkrävande av ansvar i de fall, då en klagan är mer eller mindre obefogad, lätteligen kan komma att utgöra en hämsko även för framförande av berättigade klagomål. Militieombudsmannen utgör en institution, som inrättats bland annat just för upptagande av klagomål mot ämbets- och tjänstemän, och det har blivit en viktig allmän medborgerlig rättighet att påkalla militieombudsmannens ingripande. Det är av stor betydelse, att denna klagorätt ej lider inskränkning, och jag anser, att starka skäl böra föreligga för utkrävande av ansvar för klagomål till militieombudsmannen.

Av intresse är i detta sammanhang de synpunkter statsrådet och chefen för justitiedepartementet T. Bergquist anlagt på frågan vid besvarande den 21 mars 1944 i riksdagens andra kammare av en av August Spångberg framställd interpellation (se andra kammarens protokoll 1944 nr 11 s. 1—13). Enligt statsrådets mening borde åtal och bestraffning för anmälan till militieombudsmannen förekomma endast i tvenne fall, nämligen dels då det vore fråga om en direkt falsk angivelse, dels då det vore fråga om direkta smädelser. Begreppet falsk angivelse vore — framhöll statsrådet — ej det-

samma som en obefogad anmälan utan innebure, att en person mot bättre vetande pådiktade en annan person en förseelse eller ett brott. I den mån en person direkt mot bättre vetande pådiktade sitt befäl en handling, som vore brottslig, funnes det uppenbarligen anledning att tillgripa åtal mot den, som kommit med en sådan anmälan. I det andra fallet, då vederbörande gjort sig skyldig till direkt smädelse, måste man enligt statsrådets mening vara försiktig och ej väga orden på guldvåg, som man kanske gjorde i andra fall. Man finge ej så mycket fästa sig vid ordalagen utan se till syftet och meningen med anmälan.

Med avseende å förevarande fall har Björlingson för den åtgärd, militieombudsmannen kunde finna påkallad, anmält Ekstrand och Jeanson för i tjänsten begångna fel och försummelser. Beträffande Ekstrand har Björlingson såsom skäl för sin anmälan utom annat anfört, att Ekstrand utfärdat en order om intagande av transportberedskap å förbandet, vilken syntes icke ha varit påkallad av det militära läget utan som måst uppfattas som medvetet trakasseri mot Ekstrand underställd personal och sannolikt varit avsedd som en kollektiv bestraffning av personalen, och det synes vara Björlingsons påståenden härutinnan, som ansetts icke böra lämnas utan påföljd.

Mot Björlingson kan i förevarande avseende riktas allvarliga anmärkningar. Björlingsons anmälan har i denna del visat sig obefogad, och Björlingson har enligt vad utredningen givit vid handen uttalat sig om förhållanden, som han ej varit i stånd att bedöma och ej haft erforderlig kännedom om. I någon mån kan måhända hans påståenden i denna del förklaras av Ekstrands till synes i stort sett obefogade kritik mot personalen vid den pluton, som den 4 oktober 1944 underställts annan militär chef, vilken kritik torde ha väckt allmänt missnöje bland manskapet. Å andra sidan synes man med hänsyn till Björlingsons ställning äga rätt att ställa högre krav på honom än på det övriga manskapet vid förbandet. Björlingson får emellertid anses ha felat av ovarsamhet och utan vrång avsikt (jfr 4 § i instruktionen för militieombudsmannen). På grund härav och med hänsyn till vad jag ovan anfört anser jag mig ej böra beivra Björlingsons handlingssätt, utan låter jag bero vid den allvarliga erinran till Björlingson, som innefattas i det ovan anförda.

Mot Björlingson har anmärkts jämväl, att han undertecknat anmälningsskriften i egenskap av kompaniassistent.

Enligt gällande bestämmelser för personalvården inom armén skola vederbörande militära chefer vid sidan av den militära tjänsten städse omtänksamt vårda sig om sina underlydandes bästa och skola i denna del av sin verksamhet äga stöd och hjälp av särskilt tillsatta regements-, bataljons- och kompaniassistenter. Till förebyggande av missförstånd rörande den personalvårdande personalens ställning har i ett av överbefälhavaren utfärdat meddelande, innefattande anvisningar rörande personalvårdsarbetet (Tjänstemeddelande rörande lantförsvaret 1941, avd. B s. 693) framhållits bland annat, att regements-, bataljons- och kompaniassistenterna äro allenast biträden åt vederbörande militära chefer, samt att det är att anse såsom tjänstefel av

assistent att till annan myndighet eller utomstående vidarebefordra tjänsteärenden annat än, när chefen därtill lämnat sitt medgivande.

I förevarande fall synes Björlingson ha velat giva sig sken av att i egenskap av kompaniassistent företräda manskapet å sitt förband. Av nyssnämnda bestämmelser framgår emellertid, att Björlingson i denna egenskap icke ägt representera någon annan än sin kompanichef, samt att han icke såsom assistent ägt påtala ifrågavarande förhållanden annat än efter kompanichefens medgivande. Ehuru Björlingson således förfarit felaktigt i detta avseende, anser jag mig emellertid med hänsyn till omständigheterna även i denna del böra låta bero vid en erinran därom till Björlingson.

21. Fråga om militär tjänsteläkare är berättigad till ersättning för intyg angående behov av extra tilldelning av ransonerade födoämnen på grund av sjukdom.

I en till militieombudsmannen den 28 december 1944 inkommen skrift anförde maskinisten av andra graden vid Stockholms örlogsstation Anders Damberg: Damberg, som åtnjöte fri läkarvård, hade vid besök den 2 november 1944 hos örlogsstationens läkare, marinläkaren av första graden i flottans reserv Eric Nordlander, för magsjukdom ordinerats diet innefattande smör. För att Damberg skulle kunna erhålla licens å erforderlig myckenhet smör hade Nordlander utfärdat läkarintyg. För detta intyg hade Nordlander begärt och erhållit tre kronor. Då Damberg visat sitt ogillande över att arvode avkrävts honom, hade Nordlander placerat pengarna på bordet och uppmanat Damberg medtaga dessa och avlägsna sig. Nordlander hade därvid sagt, att återbetalandet var rena välgörenheten från Nordlanders sida. Emedan Nordlander enligt egen utsago var i sin fulla rätt att uppbära arvodet, hade Damberg ej velat acceptera erbjudandet att återtaga pengarna, eftersom detta i så fall varit välgörenhet från Nordlanders sida men förmånen av fri sjukvård ej vore att förväxla med välgörenhet i någon form. För att händelser av liknande slag ej skulle kunna inträffa, anhölle Damberg, att militieombudsmannen måtte undersöka förhållandet.

I infordrat yttrande anförde Nordlander: Militär personal med sjukdomar, som erfordrade diet, åtnjöte vid tjänstgöring ombord eller vid spisning vid militärförläggning i land kostnadsfri diet och erhölle härför erforderligt läkarintyg till vederbörande militära myndighet utan erläggande av något arvode, då utfärdandet av dylikt intyg innebure ett tjänsteåliggande för läkaren. Önskade däremot militär personal privat spisning i hemmet, erhölle den härvid ej någon ersättning från kronan för särskilda dietkostnader. I dylika fall erfordrades särskilt läkarintyg till civil myndighet, vars utfärdande erfordrade följande av vissa allenast för civila personer avsedda bestämmelser förenat med vissa undersökningar och särskilt ställningstagande från läkarens sida till behovet av för dietens hållande erforderliga ransonerade livsmedel. Utfärdandet av läkarintyg till icke militära myndigheter och in-

stitutioner, såsom läkarintyg till sjukkassa, läkarintyg till sökandet av civil tjänst eller civila förmåner, torde enligt Nordlanders förmenande icke ingå i tjänsteläkares skyldigheter. Vad beträffade Dambergs anmälan, att intyget i fråga utfärdats i samband med militär läkarmottagning, hade detta föranletts av praktiska skäl. I annat fall skulle nämligen Damberg ha fått avvakta läkarmottagningens avslutande, innebärande ett av militärt befäl ej tillåtet slösande med personalens tjänstetid. Något utnyttjande av Nordlanders egen tjänstgöringstid hade ej ifrågakommit, då utfärdandet av intyget för Nordlander medfört förlängning av läkarmottagningen utöver ordinarie mottagningstiden. Då Damberg, ehuru han lämnat arvode för läkarintyget, förefölle vara av den uppfattningen, att uppbärande av arvode vore oberättigat, och då han tillika begärt kvitto härpå, hade Nordlander meddelat Damberg, att Nordlander enligt sitt förmenande vore i sin fulla rätt erhålla sedvanligt arvode för dylikt läkarintyg till civil myndighet, men förklarat sig villig att för undvikande av ytterligare diskussioner och tidsförlust för skrivande av kvittens (många patienter hade väntat) avstå från arvodet. Nordlander hade därför uppmanat Damberg att återtaga det på ett bord framlagda arvodet samt avlägsna sig. Damberg hade avlägsnat sig utan att återtaga arvodet. Det av Damberg återgivna yttrandet, att »återbetalandet var rena välgörenheten» från Nordlanders sida, hade föranletts av ett uttalande av en i förevarande fall konsulterad kollega, som fällt ett liknande yttrande. Då Damberg även i fortsättningen uttryckt sin önskan att ej återtaga läkararvodet, hade han erhållit kvittensen härpå. Vid ett förnyat sjukbesök den 4 december 1944, då bättre tid stått Nordlander till buds, hade Nordlander lämnat Damberg en klarläggande redogörelse för anledningen till Nordlanders önskan att avkorta det förstnämnda sjukbesöket den 2 november 1944, varvid Damberg hade förefallit att till fullo förstå Nordlanders synpunkter. Enär i Nordlanders tjänsteåliggande ej inginge någon skyldighet att utfärda dylikt läkarintyg till icke militär myndighet, torde anmälan i fråga enligt Nordlanders förmenande böra anses obefogad, och anhölle Nordlander att anmälan lämnades utan avseende.

Chefen för sjukvårdsförvaltningen vid Ostkustens marindistrikt, förste marinläkaren S. Radhe, förklarade sig i avgivet utlåtande biträda Nordlanders yttrande.

Militieombudsmannen anhöll härpå om utlåtande av försvarets sjukvårdsförvaltning i ärendet.

Sjukvårdsförvaltningen begärde medicinalstyrelsens uttalande beträffande frågan, huruvida läkarintyg, som avsåge att styrka att på grund av sjukdom behov av extra tilldelning av ransonerade födoämnen förelåge, vore att hänföra till sådana intyg, vilka *civil tjänsteläkare* i denna sin egenskap hade att kostnadsfritt utfärda. Medicinalstyrelsen gjorde i skrivelse den 17 februari 1945 följande uttalande: Eftersom ifrågavarande intyg endast finge ifrågakomma vid sjukdom, som oundgängligen krävde behandling med diet eller kosttillägg (se statens livsmedelskommissions cirkulär nr 1836 den 18 april 1944), hade sådana intyg enligt medicinalstyrelsens mening samma

sakliga samband med vård av sjuka som föreskrivande av läkemedel och berättigade därför icke civil verksläkare till särskild ersättning enligt bestämmelserna om ersättning för intyg, som skulle åberopas i tjänsten.

Under hänvisning till medicinalstyrelsens nämnda uttalande och ett av kammarrätten den 20 december 1944 meddelat utslag i fråga om ersättning för kostnad för läkarintyg förklarade sjukvårdsförvaltningen, att samma regler syntes böra gälla i avseende å ersättning för intyg av ifrågavarande slag, vare sig dessa utfärdats av militär tjänsteläkare eller verksläkare.

I det genom kammarrättens utslag avgjorda ärendet hade järnvägsläkare, som behandlat järnvägstjänsteman för viss sjukdom, av denne betingat sig ersättning för intyg, som erfordrats för erhållande av ökad tilldelning av vissa ransonerade livsmedel. Järnvägsstyrelsen, hos vilken myndighet tjänstemannen anhöll om ersättning av statsmedel för sitt utlägg, fann, att intyget icke kunde anses vara av beskaffenhet, att järnvägsläkare varit skyldig utfärda detsamma utan ersättning, och framställningen föranledde icke någon vidare åtgärd från styrelsens sida. På besvär av tjänstemannen yttrade kammarrätten i sitt ovannämnda utslag, att tjänstemannen måste anses ha varit berättigad utfå intyget utan särskild kostnad. Med avseende härå ägde tjänstemannen icke av statsmedel erhålla ersättning för sitt utlägg, och på grund därav kunde besvären icke vinna avseende.

Sedan militieombudsmannen hos befälhavande amiralen i Ostkustens marindistrikt anhållit om yttrande i ärendet, anförde konteramiralen H. Simonsson, att han biträdde uppfattningen, att intyg för extra tilldelning av ransonerade födoämnen vore av beskaffenhet att böra lämnas kostnadsfritt till personal, som åtnjöte fri sjukvård, och att han ansåge att på grund av nu till synes rådande oklarhet härutinnan erforderliga bestämmelser därom borde utfärdas.

Militieombudsmannen infordrade härefter förnyat yttrande i ärendet av Nordlander, därvid denne anmodades uppgiva, huruvida frågan om ersättning för intyget reglerats i överensstämmelse med innehållet i sjukvårdsförvaltningens skrivelse. Med anledning härav anförde Nordlander: Sådan åtgärd hade av Nordlander icke vidtagits. Nordlander hade nämligen erfarit, att Sveriges läkarförbund erhållit kännedom om det av medicinalstyrelsen den 17 februari 1945 avgivna och av sjukvårdsförvaltningen åberopade yttrandet och att förbundets verkställande utskott i anledning av innehållet i yttrandet beslutat göra det uttalandet, att medicinalstyrelsen för sitt enligt yttrandet gjorda ställningstagande icke förebragt sådana skäl, att läkarförbundet kunde känna sig övertygat om att medicinalstyrelsens inställning vore den rätta. Detta läkarförbundets uttalande ville Nordlander åberopa. Skulle emellertid militieombudsmannen direkt utsäga, att Nordlander icke vore berättigad till ersättning för det i ärendet ifrågavarande intyget, ville Nordlander givetvis ej vidhålla en motsatt uppfattning, utan komme då att till Damberg återställa ersättningsbeloppet.

Militieombudsmannen meddelade därpå Nordlander, att militieombudsmannen ansåge Nordlander icke vara berättigad till ersättning för intyget

och att det av Damberg till Nordlander överlämnade ersättningsbeloppet sålunda borde återbetalas.

Nordlander underrättade härefter militieombudsmannen, att Nordlander den 29 maj 1945 med post avsänt beloppet till Damberg.

Genom beslut den 2 juni 1945 lät tjänstförrättande militieombudsmannen Regner bero vid vad i saken förekommit.

22. Oriktig avfattning av kontrakt angående anställning av volontär.

I en den 18 april 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde volontären vid Bodens ingenjörkår nr 158-19-45 K. E. Henell bland annat följande: Den 1 oktober 1944 sökte han anställning som volontär vid Bodens ingenjörkår. Innan prov och läkarundersökning genomgåtts, blev han tvungen att skriva på sitt kontrakt. Han hade tillåtelse av sin fader att skriva kontrakt för sex månader. Enär Henell ej hade några som helst kunskaper i kontraktsskrivning, var han i den tron, att tjänstgöringen endast skulle vara sex månader. Så stod det nämligen i kontraktet och även i broschyrer, som Henell fått sig tillsända. Under de sex månaderna lärde sig Henell, att militärlivet icke var något för honom. Han förnyade därför icke kontraktet på fyra år. Ideliga påtryckningar från befälets sida voro till ingen nytta. Då Henell tjänstgjort vid kåren i nio dagar mer än kontraktet gällde, anhöll han hos fanjunkaren att få reda på när han skulle få fara hem. Fanjunkaren meddelade Henell, att Henell skulle få stanna kvar vid kåren i fyra år, oavsett om han skreve på kontraktet eller icke. Eftersom han icke godvilligt funne sig i att kvarhållas i fyra år, vände han sig till militieombudsmannen för att erhålla rättelse i saken.

Vid skriften hade fogats Henells anställningskontrakt i original, daterat den 1 oktober 1944. För kontraktet hade använts fastställt formulär. Detta hade emellertid ifyllts på så sätt, att anställningstiden angivits avse tiden från och med den 1 oktober 1944 till och med den 31 mars 1945. Dessutom hade till kontraktet fogats ett tillägg (å särskild uppklistrad pappersremsa) av följande lydelse: »Sökanden förbinder sig att förnya kontraktet den 31 mars 1945 för en tid av 4 år, därest kårchefen så fordrar.»

Kårchefen anförde i infordrat yttrande bland annat följande: Enligt 3 § kungörelsen angående manskaps antagning skedde första anställning för tiden från och med den 1 oktober till och med den 31 mars femte året därefter. Enligt 5 § avsåges första halvåret såsom anställning över stat. Detta hade tillämpats så, att särskilt kontrakt utfärdades för överstatsanställningen, vari den anställde förbunde sig att kvarstå den lagstadgade tiden. Eftersom sistnämnda kontraktsbestämmelse tillfogats på särskild fastklistrad remsa, borde detta knappast ha kunnat undgå sökandens uppmärksamhet vid undertecknandet. Något tvång att underteckna kontraktet hade givetvis icke förelegat. Att undertecknandet skett före proven hade föranletts därav, att illojal propaganda förekommit för att skrämma de sökande från att fullfölja

tagandet av anställning. Genom det bifogade kontraktets antagning syntes Henell sålunda ha förbundit sig att kvarstå stadgad tid. Tillämpandet av motsatt uppfattning skulle äventyra rekryteringen genom ett eventuellt större antal avgångar efter slutet av första halvårets huvudsakliga allmänbildande undervisning. Ytterligare två volontärer hade samma inställning som Henell. Att Henell skulle mottagit några broschyrer, enligt vilka kontraktsanställningen skulle omfatta endast sex månader, syntes osannolikt.

I skrivelse den 11 augusti 1945 till kårchefen anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit.

Enligt 3 § 1 punkten i kungörelsen den 26 maj 1944 angående manskaps och musikelevers anställning vid krigsmakten, vilken kungörelse trätt i kraft den 1 juli 1944, skall första anställning vid armén ske för en tid av fyra och ett halvt år. Den, som vunnit sådan anställning, skall enligt 5 § 1 punkten nämnda kungörelse under första halvåret vara anställd över stat. Kontrakt med den, som antages till första anställning, skall enligt 8 § samma kungörelse upprättas enligt i kommandoväg fastställt formulär.

Med hänsyn till dessa bestämmelser kan det numera icke anses riktigt att giva kontraktet den avfattning, som i förevarande fall skett. Genom att i själva texten angiva kontraktstiden till allenast ett halvt år men tillfoga ett villkor om skyldighet att på anfordran förnya kontraktet för en tid av fyra år fördunklas avtalets verkliga innebörd för de anställningssökande, vilket är så mycket mera olämpligt, som dessa äro relativt unga och i regel ej ha någon erfarenhet i att bedöma avtal. Även på annat sätt blir rättsläget mindre klart. Enligt 13 § i kungörelsen må anställd, som under den i 5 § omförmälda anställningen över stat befinnes olämplig för fortsatt anställning, utan ansökan avskedas senast vid överstatsanställningens slut. Jämlikt ordalydelsen av den till kontraktet med Henell fogade bestämmelsen om skyldighet att förnya kontraktet är det däremot lämnat kårchefen öppet att av vilken anledning som helst underlåta att påfordra kontraktsförnyelse och därigenom åstadkomma, att anställningen slutar. Att någon olägenhet i fråga om rekrytering eller på annat sätt skulle uppstå, därest anställningskontrakten avfattas på det sätt kungörelsen avser, lärer icke kunna påvisas.

I enlighet med vad nu anförts finner jag, att Ni förfarit oriktigt genom att giva kontraktet med Henell annat innehåll än gällande författning angiver. Av denna min uppfattning har jag velat giva Eder del.

Henell har av mig underrättats om att han, därest han önskar bliva fri från anställningen, äger göra ansökan därom hos kårchefen, samt att han därjämte torde ha möjlighet att få frågan om kontraktets giltighet prövad av domstol efter stämning å kronan.

23. Fråga om tillämpning av kungörelsen angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän.

I en till militieombudsmannen den 11 september 1944 inkommen skrift anförde Statsverkens ingenjörsförbund följande: Förbundet hade den 8 januari 1944 på ansökan jämlikt kungörelsen den 4 juni 1937 angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän av Kungl. Maj:t tillerkänts förhandlingsrätt i förhållande till marinförvaltningen. Som stöd för sin ansökan om förhandlingsrätt i förhållande till marinförvaltningen hade förbundet åberopat, dels att Örlogsvarvets ingenjörsförening hade till förbundet anslutit sina samtliga 29 medlemmar, vilka alla vore anställda vid Stockholms örlogsvarv, och dels att 75 ingenjörer, anställda inom marinförvaltningens olika avdelningar, anmält sig såsom individuella medlemmar i förbundet. Marinförvaltningen, som i skrivelse den 17 april 1944 till Kungl. Maj:t föreslagit inrättande av ett flertal extra ordinarie befattningar, som vore av intresse för ingenjörspersonalen såväl på Stockholms örlogsvarv som i marinförvaltningen, hade underlåtit att dessförinnan i enlighet med vad som föreskrivits i kungörelsen bereda förbundet tillfälle att taga kännedom om utkast till nämnda skrivelse. I en skrift den 12 juni 1944 till marinförvaltningen hade förbundet hemställt, att — även om marinförvaltningen vid avgivande av förslag till stat för budgetåret »1945—1946» ej komme att föreslå någon ändring i vad som gällde för de i marinförvaltningen anställda och under marinförvaltningen hörande ingenjörerna — marinförvaltningen ville till förbundet överlämna en avskrift av de delar av förslaget, som avsåge dessa ingenjörer. Förbundet hade därjämte framhållit, att, för det fall att marinförvaltningen avsåge att föreslå förändringar härutinnan, bestämmelserna om förhandlingsrätt gällde. Till svar härå hade marinförvaltningen i skrivelse till förbundet den 5 juli 1944 meddelat, att beträffande inrättande av nya befattningar m. m. för personal avlönad från s. k. sakanslag framställning redan avgivits till Kungl. Maj:t, samt att förbundets hemställan i anledning härav icke föranledde någon ämbetsverkets vidare åtgärd. Efter ett telefonsamtal några dagar senare mellan förbundets sekreterare och notarien Sigvard Arne i marinförvaltningen hade Arne den 25 juli 1944 till förbundet översänt en genomslagskopia av marinförvaltningens ovannämnda skrivelse av den 17 april 1944. Överlämnandet hade ej haft någon officiell karaktär, och någon missivskrivelse från marinförvaltningen hade ej bifogats. Överst å genomslagskopian hade endast antecknats: »Översändes under hänvisning till tidigare telefonsamtal. Sthlm 25 7 44 Sigvard Arne.» — Som av det ovan anförda framginge, hade förbundet först i juli månad 1944 fått del av marinförvaltningens skrivelse den 17 april 1944. Marinförvaltningen hade sålunda icke berett förbundet tillfälle att taga del av sitt utkast till nämnda skrivelse, som bland annat avsåge ändrade anställnings- och avlöningsvillkor för delar av ingenjörspersonalen, innan marinförvaltningen avgivit sitt förslag till Kungl. Maj:t. Då frågan om ändrade sådana villkor finge anses vara av principiell och allmän betydelse och uteslutande berörde marinförvaltningens tjänstemän, kunde

förbundet ej finna annat, än att marinförvaltningen härigenom handlat i strid mot ovannämnda kungörelse. Förbundet finge i detta sammanhang erinra därom att i uttrycket »anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor» i kungörelsen enligt förarbetena innefattades bland annat »utökning av tjänster». Genom marinförvaltningens handlingssätt hade förbundet förvägrats sin rätt att få framföra sina önskemål och synpunkter på en för de berörda medlemmarna betydelsefull fråga. Skyldighet för marinförvaltningen att underrätta förbundet torde få anses ha förelegat, oberoende av om förbundet särskilt anhållit därom eller icke. Förbundet finge i anledning härav hemställa, att militieombudsmannen ville anmoda marinförvaltningen att i förhållande till förbundet för framtiden beträffande frågor, som hade avseende å förbundets medlemmar, iakttaga kungörelsens bestämmelser.

Ingenjörsförbundet företedde vidare ovan omförmälda genomslagskopia av marinförvaltningens skrivelse den 17 april 1944 till Kungl. Maj:t. I nämnda skrivelse, vilken utmynnade i ett förslag till förteckning över extra ordinarie tjänstemän vid sjöförsvaret med avlöning från andra anslag än avlöningsanslag för budgetåret 1944/1945, framhölls, att till marinförvaltningen från underlydande myndigheter inkomna förslag i ett flertal fall innebure betydande ändringar i den av Kungl. Maj:t den 29 oktober 1943 fastställda personalförteckningen. Ämbetsverket upptog härefter till en början till behandling de mera allmänna riktlinjer, som syntes böra följas vid bedömande av frågorna om inrättande av nya extra ordinarie tjänster. Härom anfördes i skrivelsen bland annat följande: De av lokalförvaltningarna föreslagna nya extra ordinarie tjänsterna hade i betydande utsträckning sin motsvarighet i befattningar, vilka av marinförvaltningen alltifrån tiden för beredskapens inträde och därefter inrättats för extra tjänstemän. Härigenom hade anställningar såsom extra tjänstemän i icke ringa utsträckning kommit att uppgå till mer än fyra år. I av marinförvaltningen avgivna underdåniga skrivelser, berörande personalförteckningar för tidigare budgetår, hade marinförvaltningen bland annat anmält, att inrättande av extra ordinarie befattningar kunde tillstyrkas av ämbetsverket endast i fall, då befattning funnits inrättad som extra i minst tre år, varigenom med större säkerhet kunnat fastställas, att konstant behov av den föreslagna befattningen förefunnits. Denna princip torde även tillämpas inom statsförvaltningen i allmänhet. Emellertid hade marinförvaltningen icke kunnat helt följa lokalförvaltningarnas förslag i alla de fall, där treårsregeln hade kunnat komma i tillämpning. Först och främst funne marinförvaltningen det erforderligt, att utmönstring skedde av alla sådana förslag till inrättande av nya extra ordinarie tjänster, beträffande vilka minsta tvekan kunde råda, om de komme att vara erforderliga, sedan ett mera stabilt fredstillstånd kunde anses ha inträtt. I de förslag, som förelåge för ämbetsverkets prövning, hade vidare vissa förvaltningar i huvudsak följt de beräkningar av personalorganisationen vid respektive förvaltningar, som framlades av 1941 års försvarsutredning. Ämbetsverket hade vid förnyad prövning av förevarande personalbehov funnit 1941 års försvarsutredningsförslag mera böra betraktas som vägledande än normgivande. Vid

bedömande av förslag avseende ändringar i nu gällande personalförteckningar i överensstämmelse med försvarsutredningens förslag hade marinförvaltningen därför funnit försiktigheten bjuda, att förslagen underkastades en förnyad prövning, därvid även borde tagas i betraktande samtliga de faktorer, som komme under bedömande vid ändringar i de delar av personalförteckningarna, vilka icke varit föremål för utredningens verksamhet. Marinförvaltningen hade vid framläggandet av förevarande förslag sökt att i möjligaste mån följa de principer, som till förhindrande av allmän prisstegring av Kungl. Maj:t anbefallts att tillämpas. Härvid vore att märka, att i en del fall myndigheternas förslag till höjning av fastställda lönegrader torde varit orsakade av en strävan att söka hålla befattningarna i avlöningshänseende i paritet med den privata arbetsmarknaden. Det kunde enligt marinförvaltningens mening icke vara lämpligt, att befattningar mer eller mindre fastlåstes vid lönegrader, vilka vid en återgång till fredsförhållanden kunde medföra högre löneförmåner än som tillkomme motsvarande befattningar i den allmänna arbetsmarknaden. Marinförvaltningen funne därför erforderligt, att även av nämnda anledning iakttaga all varsamhet vid inrättandet av nya extra ordinarie tjänster. För närvarande påginge flera större utredningar, av vilkas resultat personalens storlek och sammansättning i viss mån komme att bliva beroende. Sålunda torde den tillämnade ändringen av organisationen av örlogsvarven medföra behov av vissa nya befattningar, medan andra befattningar troligen kunde indragas. Emellertid vore i trots av vad sålunda anförts vissa undantag enligt marinförvaltningens mening oundvikliga. Detta gällde särskilt viss högre teknisk personal, vilken icke torde kunna erhållas, om den icke erbjödes fastare anställningsform än extra anställning. De befattningar av sådan karaktär, som av marinförvaltningen föresloges, vore också sådana, att de vid eventuellt inträdande organisationsförändringar alltid kunde avses för arbetsuppgifter, som vore likvärdiga de nuvarande. Vad marinförvaltningen anfört med avseende å inrättandet av extra ordinarie tjänster för personal vid lokalförvaltningarna gällde i lika mån den å ämbetsverkets olika avdelningar anställda personal, som avlönades medelst sakanslag.

I skrivelsen redogjorde marinförvaltningen därefter för de ändringar, som marinförvaltningen med iakttagande av ovan angivna principer ville tillstyrka i den av Kungl. Maj:t den 29 oktober 1943 fastställda förteckningen. Beträffande Stockholms örlogsvarv föreslog marinförvaltningen sålunda på i skrivelsen närmare angivna skäl inrättande av två befattningar såsom extra ordinarie konstruktör av första klass i lönegrad MEo 24, en befattning som biträdande arbetschef i lönegrad MEo 26, och — i stället för en extra ordinarie konstruktör av första klass — en befattning såsom arbetschef i lönegrad MEo 26. För marinförvaltningens vapenavdelning föreslogs i skrivelsen en befattning såsom konstruktör av tredje klass i lönegrad MEo 18, två befattningar som konstruktör av andra klass i lönegrad MEo 21, fyra befattningar som konstruktör av första klass i lönegrad MEo 24, en befattning som extra ordinarie tjänsteman i lönegrad MEo 26, och — i stället för en tidigare inrättad befattning i MEo 26 — en befattning som extra ordi-

narie tjänsteman i MEo 27. Vidare föreslogs för marinförvaltningens fortifikationsavdelning inrättande av en befattning som konstruktör av tredje klass i lönegrad MEo 18, en konstruktör av andra klass i lönegrad MEo 21, två konstruktörer av första klass i lönegrad MEo 24 och en befattning i lönegrad MEo 26. För marinförvaltningens skeppsbyggnadsavdelning föreslogs inrättande av fem befattningar som konstruktör av andra klass i lönegrad MEo 21, en befattning som konstruktör av första klass i lönegrad MEo 24 och en icke ordinarie befattning i lönegrad MEo 28.

Sedan militieombudsmannen anmodat marinförvaltningen att inkomma med upplysningar i ärendet, anförde marinförvaltningen i avgivet yttrande bland annat följande: I 4 § kungörelsen den 4 juni 1937 (nr 292) angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän föreskreves, att »förhandling må äga rum beträffande tjänstemännens allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor ävensom beträffande tillämpningen av sådana villkor». I 5 § föreskreves, att »innan myndighet avgiver förslag till eller fastställer nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, skall myndigheten, såvida frågan är av principiell eller eljest allmän betydelse och uteslutande berör dess tjänstemän, på lämpligt sätt bereda de i förhållande till myndigheten förhandlingsberättigade föreningar, som frågan må anses röra, tillfälle att taga kännedom om föreliggande utkast till sådana villkor». Med »anställnings-, arbets- och lönevillkor» avsåge de sakkunniga (prop. 1937: 128 s. 67) »frågor, som röra rekrytering och utbildning av personal, allmänna befordringsprinciper, indragning eller utökning av tjänster, tjänstemännens avlöning och tjänstevillkor samt arbetstider och andra tjänstgöringsförhållanden samt för dem grundläggande bestämmelser». Någon korrigering av denna definition funnes icke i departementschefens eller utskottets utlåtanden. I telegrafstyrelsens yttrande över sakkunnigförslaget (prop. s. 27 f.) konstaterades, sedan berörda definition citerats, att »den ifrågasatta förhandlingsrätten skulle bliva mycket vittgående och sträcka sig betydligt utöver praxis, exempelvis vid arbetarförhandlingar». Med anledning av ett från järnvägsstyrelsens sida framfört önskemål, att frågor angående personaluppsättning icke skulle kunna bliva föremål för förhandlingar, hade föredragande departementschefen uttalat (s. 87 i prop.) att särskilt för tjänstemännen vid de affärsdrivande verken måste det vara av stor betydelse att erhålla befogenhet att överlägga med verksledningen om frågor angående personaluppsättning. Däremot torde det komma att visa sig, att dylika förhandlingar ytterst sällan komme att föras inom den centrala förvaltningen i övrigt. Härutöver funnes, så vitt kunnat utrönas, icke några bestämda uttalanden på denna punkt i förarbetena. Om man med ledning av vad sålunda förekommit och av författningens syfte skulle söka tolka ifrågavarande uttryck i 4 och 5 §§, torde man kunna komma till följande. Enligt ordalydelsen och syftet skulle allenast de *villkor,* på vilka anställning skulle ske och under vilka arbetet skulle bedrivas, vara föremål för förhandling. Klart vore sålunda, att icke samtliga de frågor, som sammanhängde med inrättande av nya tjänster, kunde hänföras hit. Då de sakkunniga bland exem-

pel på »anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor» nämnde även »utökning av tjänster» kunde de därför icke ha avsett, att alla i sammanhang härmed uppkommande frågor skulle omfattas av förhandlingsrätten. Man kunde därför endast ha avsett att betona, att just vid utökning av tjänster speciella anställnings- och arbetsvillkorsproblem kunde uppkomma. Och beträffande tolkningen av författningsuttrycket kunde man då sammanfattningsvis säga, att i ett beslut angående utökning av tjänster som regel måste ingå frågor av beskaffenhet att kunna bliva föremål för förhandling. Eftersom »utökning av tjänster» vore ett exempel — icke direkt på anställnings- och arbetsvillkor — utan på en situation där bland annat sådana kunde ingå, komme ett annat i 5 § upptaget villkor för att förhandling skulle vara obligatorisk att få en särskild vikt, nämligen att frågan skulle vara »av principiell eller eljest allmän betydelse». Man syntes kunna uppställa såsom en allmän regel, att ett beslut om »utökning av tjänster», i de delar det avsåge anställnings- och arbetsvillkor, komme att få »principiell eller eljest allmän betydelse» endast, om det gällde inrättande av en helt ny grupp tjänster av ett slag, som icke funnits förut, eller av ett större antal nya tjänster av ett slag, som redan förut funnes. I så fall kunde ju uppenbarligen anställnings- och arbetsvillkoren för de nya tjänsterna vara av allmännare betydelse. Detta torde även vara avsikten med departementschefens uttalande, att förhandlingar kunde ske om personaluppsättning. Om det däremot endast gällde inrättandet av någon eller några enstaka tjänster av en kategori, som redan förut funnes, torde anställnings- och arbetsvillkoren knappast kunna sägas vara av »principiell eller eljest allmän betydelse». Till det nu anförda borde måhända omnämnas, att de sakkunniga i den paragraf, som motsvarades av nuvarande 4 §, gjort undantag från förhandlingsrätten för fråga »som uteslutande berör viss tjänsteman». Departementschefen uteslöt i sitt förslag detta undantag framförallt av det skälet, att svåra tolkningsfrågor om gränsdragningen skulle uppstå. Förhandlingsrätt skulle enligt departementschefen emellertid i enlighet med huvudregeln endast förekomma beträffande fråga, som kunde sägas »rulla upp en allmän princip». Den praktiska skillnaden mellan hans eget och de sakkunnigas förslag bleve därför icke stor, förklarade departementschefen. Utskottet anslöt sig till departementschefens förslag. Eftersom i förevarande, av ingenjörsförbundet avsedda fall vore fråga endast om enstaka tjänster, torde med hänsyn till vad ovan anförts den uppfattningen kunna försvaras, att det icke varit nödvändigt att bereda föreningen tillfälle att begära förhandling. — Utöver dessa rent principiella erinringar mot förbundets skrift finge marinförvaltningen anföra följande. Vid överläggningar, som vid utarbetande av marinförvaltningens skrivelse den 17 april 1944 under hand förts mellan representanter för marinförvaltningen och Försvarets civila tjänstemannaförbund, var ordföranden i Stockholms örlogsvarvs ingenjörsförening närvarande, dock ej i denna sin egenskap utan som representant för Försvarets civila tjänstemannaförbunds avdelning för marinen i Stockholm. Härigenom syntes tillfälle funnits att bevaka intressen för de av ingenjörsförbundets medlemmar, som

hade sin anställning vid örlogsvarvet. Vad anginge marinförvaltningens ingenjörspersonal, hade denna ävenledes under hand kunnat taga del av förslaget, då arbetet med ifrågavarande underdåniga skrivelse icke varit främmande för åtskilliga av medlemmarna. Med hänsyn härtill hade förbundet haft tillfälle att, om så synts förbundet erforderligt, begära förhandling i fråga, som kunde ha synts förbundet vara av principiell betydelse. Hade dylika förhandlingar begärts, hade marinförvaltningen i enlighet med 4 § i kungörelsen upptagit förhandlingar, varvid marinförvaltningen satts i tillfälle att direkt till förbundet hävda härovan framförda synpunkter. — Under åberopande av vad marinförvaltningen sålunda anfört finge ämbetsverket hemställa, att den gjorda framställningen icke måtte föranleda annan åtgärd, än att vad marinförvaltningen anfört bringades till förbundets kännedom.

Ingenjörsförbundet inkom med påminnelser och anförde därvid: Marinförvaltningen syntes göra gällande, att det i det avsedda fallet endast vore fråga om enstaka tjänster, som icke kunde sägas »rulla upp en allmän princip». Detta vore emellertid felaktigt. Marinförvaltningen angåve i sin skrivelse till Kungl. Maj:t uttryckligt, att den till behandling i skrivelsen upptoge »de mera allmänna riktlinjer, som synas böra följas vid bedömande av frågorna om inrättande av nya extra ordinarie tjänster». Såväl i förslagets allmänna del som i samband med motiveringen för de enskilda tjänsterna toge ämbetsverket ståndpunkt till ett antal principiella spörsmål. Det anförda torde vara tillräckligt som motivering för att marinförvaltningen bort bereda förbundet tillfälle taga del av utkast till den ifrågavarande framställningen i stadgad tid, innan framställningen expedierats till Kungl. Maj:t. Vad marinförvaltningen i sitt yttrande anfört, innebure enligt förbundets uppfattning ett medgivande av att marinförvaltningen icke på föreskrivet sätt iakttagit sina skyldigheter mot förbundet. Den ende av förbundets medlemmar, som enligt förbundsstyrelsens kännedom fått del av förslaget, innan det avsänts, vore ordföranden i Örlogsvarvets ingenjörsförening i Stockholm, ingenjören Stig Lindqvist. Detta hade skett samma dag, som skrivelsen till Kungl. Maj:t vore daterad. Redan den 22 april, alltså inom mindre än en vecka, hade skrivelsen expedierats till försvarsdepartementet, dit den ankommit samma dag. Det angivna tydde på att marinförvaltningen ej haft för avsikt att ingå i några förhandlingar. Lindqvist hade vid ifrågavarande tidpunkt icke varit ledamot av förbundets styrelse och hade icke haft något uppdrag att handla på förbundets vägnar. Enär förbundet icke erhållit del av förslaget, hade förbundet icke haft möjlighet att sammankalla representanter för de tjänstemän, som voro medlemmar i förbundet, till diskussion av förslaget och ej heller möjlighet att eventuellt begära förhandling. Förbundet hade ett betydande intresse av att de myndigheter, i förhållande till vilka förbundet tillerkänts förhandlingsrätt, noggrant iakttoge bestämmelserna härom. I annat fall försvårades förbundets verksamhet avsevärt. Vad beträffade marinförvaltningen finge förbundet meddela, att numera icke blott Örlogsvarvets ingenjörsförening, Stockholm, utan även Marinförvaltningens ingenjörsförening

vore kollektivt ansluten till förbundet. Sistnämnda förening, som bildats den 7 november 1944 av förbundets individuella medlemmar i marinförvaltningen, hade redan 145 medlemmar. Marinförvaltningen hade i det föreliggande ärendet enligt förbundets uppfattning handlat i strid mot bestämmelserna i kungörelsen angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän. Förbundet hade dock intet direkt intresse av att de för beslutet ansvariga åtalades för tjänstefel. För förbundet vore det däremot av vikt, att marinförvaltningen för framtiden noggrant iakttoge dessa bestämmelser i förhållande till förbundet. Då marinförvaltningen i sitt yttrande icke avgivit försäkran härom, finge förbundet vidhålla sin tidigare framförda hemställan till militieombudsmannen och finge dessutom hemställa, att militieombudsmannen ville förklara, att marinförvaltningen förfarit felaktigt.

Ingenjörsförbundet ingav vidare ett till förbundet ställt den 16 november 1944 dagtecknat av Lindqvist på anmodan av ingenjörsförbundets sekreterare, förste byråingenjören Nils Avelius, avgivet intyg angående det mellan marinförvaltningen samt Försvarets civila tjänstemannaförbund förda samtalet rörande marinförvaltningens statförslag för budgetåret 1944/45. Häri anfördes följande: Tjänstemannaförbundet hade genom byråsekreteraren S. Arne i marinförvaltningen erhållit meddelande om att marinförvaltningens statförslag varit uppgjort och att tjänstemannaförbundet hade möjlighet att taga del av detsamma den 17 april 1944. Från tjänstemannaförbundet hade Lindqvist erhållit besked, att förhandlingar skulle äga rum, och att Lindqvist i egenskap av ordförande i tjänstemannaförbundets avdelning för marinen i Stockholm borde deltaga i desamma. Förste ombudsmannen i tjänstemannaförbundet, ingenjören Biörn Albert, och Lindqvist hade med anledning härav på angiven tidpunkt besökt marinförvaltningen, varvid de tagit del av det föreliggande statförslaget. Som representanter för marinförvaltningen hade deltagit Arne samt förste mariningenjören H. E. Du Rietz. Vid genomgång av statförslaget hade konstaterats, att marinförvaltningen varit synnerligen restriktiv beträffande de av varvscheferna vid örlogsvarven begärda tjänsterna. Vid förfrågan, huruvida antalet tjänster skulle kunna utökas, hade meddelats, att några ändringar icke kunde komma till stånd, eftersom örlogsvarvens omorganisation vore nära förestående, samt därför att souschefen för marinförvaltningen skulle skriva under det färdiga förslaget samma dag. Någon anledning för Lindqvist att meddela ingenjörsförbundet, att marinförvaltningen hade statförslaget färdigt, hade Lindqvist icke ansett föreligga, eftersom Lindqvist tagit för givet, att ingenjörsförbundet skulle beredas tillfälle att på föreskrivet sätt taga del av statförslaget.

Albert hade å intyget tecknat, att detsamma av honom bestyrktes i de delar, som berörde tjänstemannaförbundet och Albert.

Efter en redogörelse för vad sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 25 april 1945 till marinförvaltningen.

Genom kungörelsen den 4 juni 1937 angående förhandlingsrätt för statens

tjänstemän (nr 292) ha dessa tillerkänts rätt att beträffande vissa i kungörelsen närmare angivna frågor förhandla med vederbörande myndighet, dock att inskränkning därigenom ej får göras i myndigheten tillkommande beslutanderätt (1 §). Förhandling skall äga rum mellan myndigheten samt förening av tjänstemän eller förening av flera sådana föreningar. Endast förening, som Kungl. Maj:t tillerkänt förhandlingsrätt i förhållande till myndigheten, äger sådan rätt (2 §). Enligt 4 § i kungörelsen må förhandling äga rum beträffande tjänstemännens allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor ävensom beträffande tillämpningen av sådana villkor. Jämlikt 5 § skall myndighet, innan den avgiver förslag till eller fastställer nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, såvida frågan är av principiell eller eljest allmän betydelse och uteslutande berör dess tjänstemän, på lämpligt sätt bereda de i förhållande till myndigheten förhandlingsberättigade föreningar, som frågan må anses röra, tillfälle att taga kännedom om föreliggande utkast till sådana villkor. Påkallar förening i anledning härav förhandling, skall meddelande härom lämnas inom skälig tid och senast inom en vecka efter delfåendet.

Beträffande de ämnen, som böra göras till föremål för förhandlingar, torde de i 4 och 5 §§ använda ordalagen i vissa fall kunna föranleda tvekan angående den rätta tolkningen. Det synes därför vara av intresse att närmare undersöka vilken ledning, som härutinnan kan erhållas av förarbetena till kungörelsen.

Den 16 december 1920 avgav socialstyrelsen ett betänkande med förslag till lag angående förhandling mellan staten och dess tjänstemän. Enligt förslaget skulle, om en grupp tjänstemän önskade nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor för gruppen, och om gruppen skriftligen framlade sina önskemål hos vederbörande myndighet, denna vara skyldig att inom skälig tid lämna skriftligt svar å framställningen. Förslaget innehöll vidare föreskrift, att en myndighet, hos vilken uppkomme en fråga av mera principiell eller eljest större betydelse för myndighetens egna eller underlydande tjänstemän eller någon betydande grupp av sådana tjänstemän rörande nya eller ändrade anställnings- eller avlöningsvillkor eller angående sådana arbetsvillkor, som ej avsåge arbetets tekniska anordnande, skulle vara skyldig att, innan beslut fattades, bereda tjänstemännen tillfälle att taga kännedom om villkoren och att inom skälig tid framställa erinringar. Därest tjänstemännen inkomme med erinringar mot förslaget, skulle myndigheten vidare vara skyldig att inom skälig tid lämna skriftligt svar å desamma. Angående fråga, som sålunda på initiativ av en grupp tjänstemän eller av myndigheten varit föremål för viss preliminär behandling, kunde under vissa förutsättningar i fortsättningen påkallas förhandling inför en särskild förhandlingsnämnd. Förhandling inför dylik nämnd kunde även påkallas, då tvist uppstått rörande tillämpningen av anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, dock att nämnden icke finge till förhandling upptaga fråga, som rörde allenast viss eller vissa personer. Nämnden ägde även avvisa eller vägra taga vidare befattning med fråga, som icke för någondera parten kunde anses vara av avsevärd betydelse eller funnes obehövlig eller icke kunde förväntas främja frågans lösning.

Socialstyrelsen anförde såsom allmän motivering till de föreslagna bestämmelserna följande: De frågor, vilkas behandling förhandlingsordningen

skulle avse, torde i stort sett kunna sägas vara sådana, som vore bestämmande för förhållandet mellan staten-arbetsgivaren och dess tjänstemannapersonal, d. v. s. tjänsteförhållandet. Till dessa frågor vore sålunda att räkna spörsmål rörande tjänsteförhållandets inträdande och upphörande — såsom beträffande villkor och sätt för anställande och uppsägning — samt angående tjänsteförhållandets egentliga innebörd, d. v. s. förpliktelsen till på visst sätt bestämd arbetsprestation å ena och rätten till gottgörelse efter viss norm a andra sidan. Tydligtvis kunde man emellertid ej ifrågasätta, att alla spörsmål av nyssberörda innebörd, vilka möjligtvis korteligen kunde betecknas anställnings-, arbets- och lönevillkor, skulle kunna göras till föremål för förhandling eller att, där så vore fallet, förhandlingen i varje fall skulle ske under enahanda former. Förhandling och synnerligast förhandling under närmare reglerade, mer betryggande former måste nämligen av praktiska skäl förbehållas frågor, som vore av någon avsevärdare betydelse, vare sig från principiell synpunkt eller med hänsyn till de värden eller det antal arbetstagare frågan gällde — i annat fall skulle förhandlingarna bli alltför talrika och betungande. Frågor rörande nya eller ändrade arbetsvillkor kunde ej heller lämpligen, i den mån handlingsfrihet för ledningen måste anses erforderlig för arbetets rationella anordnande och bedrivande, vara underkastade obligatorisk förhandling.

I fråga om rätten att förhandla om tolkningsfrågor föreskrevs i socialstyrelsens förslag i så måtto en inskränkning, att till förhandling inför nämnden icke skulle få upptagas fråga, som rörde allenast viss eller vissa personer. Socialstyrelsen ansåg denna inskränkning påkallad ej blott med hänsyn till önskemålet att begränsa förhandlingsförfarandet utan även därtill, att frågor av rent personlig innebörd överhuvud icke väl lämpade sig för förhandlingar. Sådana frågor kunde nämligen till stor del icke göras till föremål för bud och motbud vid en förhandling och vore även mindre ägnade för sådan behandling på den grund, att de ofta berörde mycket ömtåliga förhållanden. Styrelsen anförde härom vidare: Till närmare belysning av den avsedda innebörden hos här ifrågavarande inskränkande bestämmelse borde måhända påpekas, att styrelsen med densamma endast åsyftat att från förhandling undantaga frågor om vissa individers ställning i förhållande till staten såsom deras arbetsgivare. Till sådana undantagna frågor hörde t. ex. ärenden rörande en viss persons kompetens för viss befordran, hans kvalifikationer i jämförelse med övriga sökandes, hans anspråk på löneförhöjning med hänsyn till arbetsskicklighet eller tjänstetid, hans entledigande på grund av försumlighet i arbetet eller dylikt. Rörde åter en fråga viss befattning i och för sig, såsom vilka kompetensvillkor, löneförmåner eller arbetsuppgifter borde förbindas med befattningen, skulle frågan enligt styrelsens mening kunna upptagas till förhandling inför förhandlingsnämnden.

Av tillkallade sakkunniga framlades den 9 oktober 1936 betänkande med förslag rörande förhandlingsordning för statstjänstemän (SOU 1936: 41). Enligt de sakkunnigas förslag — vilket icke såsom socialstyrelsens författningsförslag innehöll några bestämmelser om särskild förhandlingsnämnd — kunde förhandling äga rum beträffande tjänstemännens allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor ävensom beträffande tillämpningen av sådana villkor, dock ej angående fråga, som uteslutande berörde viss tjänsteman. Innan myndighet avgåve förslag till eller fastställde nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, skulle myndigheten, såvida frågan vore av principiell eller eljest allmän betydelse för tjänstemännen, på lämpligt sätt bereda vederbörande tjänstemannaföreningar — vilka enligt förslaget skulle å tjänstemännens vägnar driva förhandlingarna — tillfälle att taga kännedom om föreliggande utkast till sådana villkor.

Angående spörsmålet beträffande vilka frågor förhandlingsrätt skulle tillkomma tjänstemännen ansåge de sakkunniga det lämpligt, att en allmänt hållen formulering användes. Intet syntes därför vara att erinra mot den av socialstyrelsen föreslagna formuleringen, att förhandlingsrätten skulle avse tjänstemännens allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor. Detta uttryck syntes väl täcka de frågor, vilka borde kunna göras till föremål för förhandlingar enligt den föreslagna författningen. Förhandlingsrätten skulle enligt de sakkunnigas mening sålunda omfatta sådana frågor, som rörde rekrytering och utbildning av personal, allmänna befordringsprinciper, indragning eller utökning av tjänster, tjänstemännens avlöning och tjänstevillkor samt arbetstiden och andra tjänstgöringsförhållanden samt för dem grundläggande bestämmelser.

De sakkunniga anförde vidare: Föreliggande förslag innebure en rätt för tjänstemännen att påkalla förhandlingar om alla allmänna frågor, som berörde deras tjänstevillkor, samt en skyldighet för myndighet att efter därom från tjänstemannaförening gjord framställning ingå i förhandlingar om nämnda frågor. Däremot syntes det vara nödvändigt föreskriva en viss inskränkning i förhandlingsskyldigheten, då det gällde att ålägga myndighet att bereda tjänstemännen tillfälle att yttra sig, innan myndigheten avgåve förslag till eller fastställde nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor. Om någon begränsning med hänsyn till frågornas vikt icke härutinnan stadgades, skulle en sådan skyldighet för myndigheterna troligen komma att medföra en mycket stark belastning i arbetet. Det skulle förmodligen icke alltid vara möjligt för myndighet med större personalstat och ej heller nödvändigt med hänsyn till tjänstemännen att i förväg bereda personalen tillfälle till yttrande vid fastställande av detaljbestämmelser av mindre betydelse, särskilt i de fall, då sådana bestämmelser vore av tillfällig eller övergående natur. De sakkunniga ville särskilt framhålla, att en inskränkning i myndigheternas skyldighet att bereda personalen tillfälle till yttrande före fastställande av olika bestämmelser, i vad det gällde mindre betydelsefulla ärenden, icke kunde medföra större olägenhet för personalen, då den ju när som helst före eller efter fastställandet av bestämmelserna kunde påkalla förhandlingar i frågan. Så snart ett ärende vore av principiell eller eljest större betydelse för tjänstemännen, syntes man dock böra hålla på kravet, att tjänstemännen före fastställandet av bestämmelserna skulle få tillfälle att yttra sig. Myndighet torde, om tveksamhet kunde anses råda, huruvida viss fråga vore av principiell eller eljest allmän betydelse, hellre böra bereda tjänstemännen tillfälle att yttra sig än utan tjänstemännens hörande meddela fastställelse å villkoren. Vid avgörandet, om tjänstemännen skulle beredas tillfälle att yttra sig i viss fråga, torde myndighet böra taga hänsyn till vilken betydelse frågan hade, sett ur tjänstemännens synpunkt. Vad nu sagts gällde såväl, då fråga vore om fastställande av nya eller ändrade bestämmelser, som då myndighet hade att avgiva förslag till dylika bestämmelser.

I likhet med socialstyrelsen ansågo de sakkunniga det ej vara lämpligt att medgiva förhandlingar enligt den föreslagna författningen angående frågor, som uteslutande berörde viss enskild tjänsteman. Sådana frågor vore exempelvis enskild tjänstemans förflyttning, befordran, avsked för sjukdom, bestraffning m. m. De sakkunniga betonade emellertid, att en mellan myndighet och enskild tjänsteman uppkommen tvistefråga angående den rätta tolkningen av viss bestämmelse borde kunna göras till föremål för förhandlingar enligt den föreslagna författningen, så snart avgörandet av frågan hade betydelse jämväl för ett flertal andra tjänstemän eller, med andra ord, då tvistefrågan rullade upp en allmän princip.

Vad beträffade frågor om den direkta ledningen av arbetet, vore dessa en-

ligt de sakkunnigas mening icke hänförliga till tjänstemännens allmänna arbetsvillkor. Med hänsyn härtill kunde förhandlingar angående frågor om arbetsledning icke äga rum enligt de sakkunnigas förslag. Däremot förelåge intet hinder mot att förhandlingar skulle kunna äga rum beträffande frågor om personaluppsättning.

Genom proposition till 1937 års riksdag (nr 128) framlades av Kungl. Maj:t förslag till kungörelse angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän. Beträffande de frågor, om vilka förhandlingar skulle kunna föras, blev det framlagda förslaget av riksdagen oförändrat antaget. Förhandlingar skulle sålunda få äga rum beträffande tjänstemännens allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor ävensom beträffande tillämpningen av sådana villkor. Någon motsvarighet till den i de sakkunnigas förslag härtill fogade reservationen av innehåll, att förhandling ej finge äga rum angående fråga som uteslutande berörde viss tjänsteman, upptogs icke i propositionen. Departementschefen anförde angående skälen härtill: Till de sakkunnigas förslag, att förhandlingar enligt författningen icke skulle få föras om frågor, som uteslutande berörde enskild tjänsteman, kunde departementschefen ej ansluta sig. Förhandlingar i sådana frågor förekomme redan nu i stor utsträckning vid de affärsdrivande verken. De sakkunniga hade ej heller haft något att erinra mot att förhandlingar i icke formbunden ordning fortfarande skulle kunna föras i frågor, berörande enskild tjänsteman. Någon anledning att under sådana omständigheter utesluta dessa frågor från förhandlingar enligt författningen kunde departementschefen icke finna. Om förhandlingsrätt infördes jämväl beträffande enskild tjänstemans frågor, försvunne helt de säkerligen mycket stora svårigheter, som vid ett bifall till de sakkunnigas förslag på denna punkt skulle uppkomma vid avgörandet i de särskilda fallen, om frågan hade betydelse jämväl för andra tjänstemän, eller alltså om tvistefrågan kunde sägas rulla upp en allmän princip. Såsom under remissbehandlingen anförts, torde detta kunna sägas ske i de flesta fall. Den praktiska skillnaden mellan sakkunnigförslaget och vad departementschefen förordade i detta avseende vore därför måhända icke så stor. Av de stora tjänstemannaorganisationernas yttranden framginge också klart, att organisationerna själva satte stort värde på rätten att få företräda sina enskilda medlemmars intressen. Detta måste också sägas ligga i själva organiserandets idé. I denna tid, då organisationsväsendet vore så utvecklat, kunde man helt enkelt icke motsätta sig, att en organisation skulle få förhandla om sina egna medlemmars förhållanden.

Vad beträffade ett vid remissbehandlingen av järnvägsstyrelsen framfört önskemål om att frågor angående personaluppsättning icke skulle kunna bliva föremål för förhandlingar, framhöll departementschefen, att exempelvis inom postverket förhandlingar om sådana frågor årligen förts, utan att veterligen någon olägenhet därav uppkommit. Särskilt för tjänstemännen vid de affärsdrivande verken måste det sägas vara av stor betydelse att erhålla befogenhet att överlägga med verksledningen om frågor angående personaluppsättning.

Liksom i sakkunnigförslaget hade i propositionen upptagits en bestämmelse om skyldighet för myndighet att, innan den avgåve förslag till eller fastställde nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, på lämpligt sätt bereda vederbörande tjänstemannaförening tillfälle att taga kännedom om föreliggande utkast till sådana villkor. Enligt de sakkunniga skulle dylik skyldighet för myndigheterna inträda allenast då ett ärende vore av principiell eller eljest större betydelse för tjänstemännen. Motsvarande bestämmelse hade i propositionen formulerats sålunda, att frågan vore av »principiell eller eljest allmän betydelse och uteslutande berör dess tjänste-

män». Denna formulering blev av riksdagen godkänd. Nämnda omformulering hade närmast föranletts därav att departementschefen ansåg, att förhandlingsskyldighet ej borde föreligga för en myndighet, som hade att slutligen avgöra fråga rörande tjänstemän vid annan myndighet.

Angående tolkningen av uttrycket »av principiell eller eljest allmän betydelse» lämna propositionen och andra lagutskottets utlåtande (nr 44) icke någon egentlig ledning utöver vad enligt det ovan anförda kan slutas av motiveringen till sakkunnigförslaget. Förarbetena till lagen den 17 maj 1940 om förhandlingsrätt för kommunala tjänstemän (nr 331) äro emellertid i detta sammanhang av visst intresse. Enligt 7 § i nämnda lag skall vederbörande förening, innan kommunalmyndighet avgiver förslag till eller fastställer nya eller ändrade anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor av principiell eller eljest allmän betydelse, beredas tillfälle att taga kännedom om föreliggande utkast till sådana villkor.

Särskilt tillkallade sakkunniga anförde i avgivet betänkande (SOU 1938: 56) angående innebörden av nämnda förhandlingsrätt: Förhandlingsrätt för kommunala tjänstemän borde, liksom motsvarande rätt för statstjänstemän, i första hand endast innebära rätt för tjänstemannaorganisation att påkalla förhandling om medlemmarnas allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor, mot vilken rätt skulle svara en skyldighet för myndighet att, utan diskretionär prövning i det enskilda fallet, ingå i skriftlig eller muntlig förhandling med organisationen. Att stadga en mot bestämmelserna i 5 § i 1937 års kungörelse svarande skyldighet för de kommunala myndigheterna syntes icke innebära alltför stora olägenheter för dessa, enär ju i förslaget antalet förhandlingsberättigade organisationer starkt beskurits samt skyldigheten endast skulle avse fall, då det gällde frågor av principiell eller eljest allmän betydelse, men däremot icke fall, då myndighet ämnade utfärda detaljbestämmelser, särskilt sådana av tillfällig eller övergående natur. För tjänstemännen åter vore det av största betydelse, att de under ett tidigt skede finge tillfälle till överläggning med myndigheten, enär det vore en allmän erfarenhet, att just då de allmänna riktlinjerna för frågornas avgörande plägade uppdragas. Därest myndighet vore tveksam, huruvida viss bestämmelse vore av principiell eller eljest allmän betydelse, borde myndigheten givetvis hellre bereda tjänstemännen tillfälle att yttra sig än utan deras hörande definitivt besluta i ärendet.

Beträffande skyldighet för kommunalmyndighet att bereda vederbörande tjänstemannaorganisationer tillfälle att påkalla förhandling, innan myndigheten föresloge eller fastställde nya anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, hade svenska lasarettsläkarföreningen i avgivet yttrande (se proposition nr 4/1940) ifrågasatt lämpligheten av att bestämmelsen härom, såsom de sakkunniga föreslagit, skulle gälla endast beträffande frågor av principiell natur eller eljest allmän betydelse. Med denna begränsning kunde bestämmelsen lämna rum för ett visst godtycke från de kommunala myndigheternas sida, särskilt då fråga vore om en enda tjänstemans anställningsförhållanden. — Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet hade likaledes funnit uttrycket »av principiell natur eller eljest allmän betydelse» kunna vålla tveksamhet vid tillämpningen. Det vore sålunda oklart, huruvida det exempelvis ålåge en fattigvårdsstyrelse, som önskade vidtaga en höjning av en föreståndarinnas lön eller en ökning av hennes semester, att underrätta vederbörande organisation om den ifrågasatta åtgärden.

Departementschefen anförde: Då de statliga myndigheternas skyldighet att före avgivandet av förslag till eller fastställandet av nya eller ändrade anställningsvillkor låta tjänstemännen taga del av utkast till sådana villkor

vore begränsad till frågor av principiell eller eljest allmän betydelse, torde försiktigheten bjuda, att en motsvarande begränsning gjordes även i nu förevarande fall. Såsom de sakkunniga framhållit, kunde en inskränkning i myndigheternas berörda skyldighet, i vad det gällde mindre betydelsefulla ärenden, knappast medföra större olägenhet för personalen, då den ju när som helst kunde påkalla förhandling i frågan. Departementschefen vore jämväl ense med de sakkunniga därom, att en kommunalmyndighet vid fall av tvekan, huruvida viss bestämmelse vore av principiell eller eljest allmän betydelse, hellre borde bereda vederbörande tjänstemannaförening tillfälle att yttra sig än utan föreningens hörande meddela beslut i frågan. Att i ett individuellt fall en ökning skedde av en viss tjänstemans lön eller semester, kunde dock näppeligen sägas vara av principiell eller eljest allmän betydelse.

Av den redogörelse, som ovan lämnats för förarbetena till kungörelsen den 4 juni 1937 angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän och lagen den 17 maj 1940 om förhandlingsrätt för kommunala tjänstemän, framgår att, såvitt för förevarande ärende är av intresse, till »allmänna anställnings- och avlöningsvillkor» böra hänföras bland annat frågor angående rekrytering, allmänna befordringsprinciper, utökning av tjänster, personaluppsättning, avlöning och placering i lönegrad. Beträffande frågan, vad som förstås med »nya eller ändrade anställnings- eller avlöningsvillkor» av »principiell eller eljest allmän betydelse», visa förarbetena, att hit icke äro att hänföra detaljbestämmelser av mindre betydelse, särskilt av tillfällig eller övergående natur. Icke heller torde det kunna sägas vara av principiell eller eljest allmän betydelse, att i ett individuellt fall en ökning sker av en viss tjänstemans lön. Det betonas emellertid, att bestämmelserna i 5 § i 1937 års kungörelse ej böra tolkas restriktivt, samt att hänsyn bör tagas till vilken betydelse frågan har, sett ur tjänstemännens synpunkt.

Marinförvaltningens skrivelse den 17 april 1944 till Kungl. Maj:t synes, såvitt densamma berör frågor som bevakas av ingenjörsförbundet, avse inrättandet av fyra extra ordinarie tjänster vid Stockholms örlogsvarv och tjugu dylika tjänster vid marinförvaltningen. De nya extra ordinarie tjänsterna ha i allmänhet sin motsvarighet i befattningar, vilka tidigare innehafts av extra tjänstemän. Detta hindrar uppenbarligen icke, att här måste anses vara fråga om »utökning av tjänster», varom talas i motiven. Marinförvaltningens framställning kan även sägas mer eller mindre beröra frågor om personaluppsättningen, rekryteringen och de allmänna befordringsprinciperna. Det synes sålunda otvivelaktigt, att de i marinförvaltningens skrivelse av den 17 april 1944 avhandlade frågor, som direkt eller indirekt beröra ingenjörsförbundets medlemmar, äro av sådan beskaffenhet, som omförmäles i 4 § kungörelsen den 4 juni 1937. Vad av marinförvaltningen anförts till stöd för den uppfattningen, att icke i alla de fall, där fråga vore om utökning av tjänster, skulle förefinnas förhandlingsrätt enligt nämnda paragraf, kan jag icke finna hållbart. Även om i ett beslut angående utökning av tjänster möjligen skulle kunna ingå något moment, som ej kan karakteriseras som vare sig allmänna anställnings-, arbets- eller avlöningsvillkor, torde i varje fall knappast kunna tänkas ett dylikt beslut, i vilket ej i något

avseende direkt eller indirekt regleras de allmänna anställnings- eller avlöningsvillkoren för tjänsten.

Jag kan i detta sammanhang erinra om att i 4 § lagen den 11 september 1936 om förenings- och förhandlingsrätt (nr 506) »förhandlingsrätt» definieras som en rätt att påkalla förhandling rörande reglering av anställningsvillkoren ävensom rörande förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. De sakkunniga, som utarbetat förslag till denna lag (SOU 1935: 59), hade såsom definition å begreppet förhandling enligt lagen föreslagit, att därmed skulle förstås förhandling med syfte att rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare åstadkomma enighet mellan parterna samt därav föranledda avtal. Enligt motiven härtill skulle med »förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare» åsyftas anställningsvillkoren och arbetsförhållandet i övrigt. Vad här anförts synes mig visa, att uttrycket »anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor» närmast är att betrakta som en mera detaljerad — och, måhända med hänsyn till de speciella förhållanden som sammanhänga därmed att här är fråga om statlig anställning, något modifierad — beskrivning å vad som även kan karakteriseras som »förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare». Med ordet »villkor» i uttrycket »anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor» torde sålunda ej, som marinförvaltningen vill göra gällande, ha åsyftats någon begränsning beträffande de frågor, varom förhandling jämlikt 4 § i 1937 års kungörelse må påfordras.

Vad beträffar det i 5 § i kungörelsen för den obligatoriska förhandlingsrätten uppställda villkoret, att fråga skall vara om nya eller ändrade anställnings- eller avlöningsvillkor av »principiell eller eljest allmän betydelse», framgår av vad ovan anförts, att hit t. ex. icke torde kunna hänföras ökning i ett individuellt fall av en viss tjänstemans lön. Nämnda av vederbörande departementschef givna exempel har närmast avseende å tolkningen av lagen om förhandlingsrätt för kommunala tjänstemän och torde ha föranletts av vissa yttranden, som avgivits över förslaget till lagen. Från ett håll hade framhållits, att föreskriften om obligatorisk förhandling endast beträffande frågor av principiell natur eller eljest allmän betydelse kunde befaras lämna rum för ett visst godtycke från de kommunala myndigheternas sida, särskilt då fråga vore om en enda tjänstemans anställningsförhållanden. Från ett annat håll hade det påpekats, att det vore oklart, huruvida det exempelvis ålåge en fattigvårdsstyrelse, som önskade vidtaga en höjning av en föreståndarinnas lön eller en ökning av hennes semester, att underrätta vederbörande organisation om den ifrågasatta åtgärden. Nämnda av departementschefen åsyftade fall synas mig icke jämförliga med det fall, där fråga är om inrättande av en viss extra ordinarie befattning. Där den tjänsteman, som avses att placeras i den nya befattningen, tidigare har fullgjort exakt samma uppgifter såsom extra befattningshavare, kan den ifrågasatta förändringen synas allenast innebära ändring i ett individuellt fall av en viss tjänstemans anställnings- eller avlöningsvillkor. Det bör emellertid beaktas, att, när en ny extra ordinarie tjänst inrättas, detta vanligen har betydelse ej endast för vederbörande innehavare av den befattning, som erhåller karaktär av extra ordi-

narie befattning. Den nya befattningen kommer att som sådan bestå även efter det denne tjänsteman avgått. Av departementschefens ovannämnda uttalande synes man därför icke kunna draga den slutsatsen, att inrättandet av en ny extra ordinarie tjänst icke skulle kunna utgöra en fråga av principiell eller eljest allmän betydelse.

Goda skäl synas mig tvärtom tala för att man bör anse, att inrättandet av en ny extra ordinarie tjänst utgör en sådan fråga, och jag kan icke dela den av marinförvaltningen uttalade meningen, att, där det endast gällde inrättande av någon eller några enstaka tjänster av en kategori, som redan förut funnes, anställnings- och arbetsvillkoren knappast kunde sägas vara av principiell eller eljest allmän betydelse. Det gäller icke i dylikt fall en fråga, som uteslutande berör viss tjänsteman, utan frågan har inverkan å befordringen inom verket och rekryteringen till detsamma och får därigenom en mera allmän räckvidd. Om det är fråga om en eller flera tjänster, torde i detta sammanhang i regel vara av mindre betydelse. Det skulle sannolikt möta betydande svårigheter att på grundval härav verkställa en tillfredsställande gränsdragning. I ett fall är det t. ex. fråga om inrättande av en ny befattning i någon högre lönegrad, där det i samma verk tidigare endast finnes en eller några få befattningar i samma lönegrad. I ett annat fall kan det vara fråga om att inrätta ytterligare en befattning i en lönegrad, vari det tidigare finnes ett flertal befattningar av samma slag. Till stöd för den nu uttalade meningen kan även åberopas, vad i motiven uttalats därom att bestämmelserna i 5 § i 1937 års kungörelse ej böra tolkas restriktivt samt att hänsyn bör tagas till vilken betydelse frågan har, sett ur tjänstemännens synpunkt. Jag vill dock icke bestämt förneka, att visst fog kan finnas för den ståndpunkten, att en mycket ringa ökning eller minskning av ett stort antal befattningar av samma kategori kan vara en fråga, som icke har allmän betydelse.

Även om marinförvaltningens ovan omnämnda tolkning av uttrycket »principiell eller eljest allmän betydelse» vore riktig — vilket jag som av det ovan anförda framgår icke kan finna — kan marinförvaltningens underlåtenhet att i förevarande fall giva ingenjörsförbundet tillfälle att taga kännedom om utkast till ifrågavarande förslag dock icke anses stå i överensstämmelse med 5 § i 1937 års kungörelse. Det kan nämligen enligt min mening icke i förevarande av ingenjörsförbundet avsedda fall anses vara fråga endast om »enstaka» tjänster. Det synes vara fråga om åtminstone fyra tjänster vid Stockholms örlogsvarv och ett tjugutal tjänster vid marinförvaltningen. Att karakterisera ett dylikt antal tjänster som »enstaka» förefaller orimligt och måste otvivelaktigt strida mot departementschefens nyss berörda av riksdagen godkända uttalande angående tillämpningen av 5 § i kungörelsen, att tjänstemännen i tveksamma fall böra beredas tillfälle att yttra sig. Härjämte förtjänar framhållas, att marinförvaltningen själv i skrivelsen till Kungl. Maj:t förklarat sig däri upptaga till behandling de mera allmänna riktlinjer, som syntes böra följas vid bedömande av frågorna om inrättande av nya extra ordinarie tjänster.

Angående i vilken ordning vederbörande myndighet i det fall, som avses i 5 § i 1937 års kungörelse, har att bereda de i förhållande till myndigheten förhandlingsberättigade föreningarna tillfälle att taga del av föreliggande utkast stadgas allenast, att detta skall ske på »lämpligt sätt». De sakkunniga nämna i motiven såsom exempel härå skriftligt meddelande eller telefonpåringning till den, som äger företräda föreningen, eller uppsättande av anslag härom å bestämd plats i verkets lokaler. Formen för delgivningen, framhålla de sakkunniga, är alltså likgiltig. Vad som är viktigt är endast, att underrättelsen verkligen kommer till vederbörandes kännedom. Departementschefen förklarade sig icke ha något att erinra mot vad de sakkunniga sålunda anfört.

Marinförvaltningen har framhållit, att ordföranden i Stockholms örlogsvarvs ingenjörsförening i egenskap av representant för Försvarets civila tjänstemannaförbunds avdelning för marinen i Stockholm varit närvarande vid överläggningar, som vid utarbetande av marinförvaltningens skrivelse den 17 april 1944 under hand förts mellan representanter för marinförvaltningen och Försvarets civila tjänstemannaförbund, samt att härigenom tillfälle syntes ha funnits att bevaka intressen för de av ingenjörsförbundets medlemmar, som hade sin anställning vid örlogsvarvet. Beträffande marinförvaltningens egen ingenjörspersonal har ämbetsverket vidare framhållit, att denna under hand kunnat taga del av förslaget, då arbetet med skrivelsen av den 17 april 1944 »icke varit främmande för åtskilliga av medlemmarna». — Ingenjörsförbundet har genmält, att ovannämnde ordförande i Stockholms örlogsvarvs ingenjörsförening, ingenjören Stig Lindqvist, icke vid ifrågavarande tidpunkt varit ledamot av förbundets styrelse, och att förbundet sålunda icke härigenom erhållit del av förslaget. Lindqvist har uppgivit, att han icke ansett, att det för honom förelegat någon anledning att meddela, att marinförvaltningen hade statförslaget färdigt, enär Lindqvist tagit för givet, att ingenjörsförbundet skulle beredas tillfälle att på föreskrivet sätt taga del av statförslaget. — Att marinförvaltningen icke genom vad sålunda förekommit kan anses ha »på lämpligt sätt» lämnat ingenjörsförbundet tillfälle att taga del av föreliggande utkast måste enligt min mening anses uppenbart.

Av vad ovan anförts, synes mig framgå, att det ålegat marinförvaltningen att på grund av bestämmelserna i 5 § kungörelsen den 4 juni 1937 angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän bereda ingenjörsförbundet tillfälle att taga kännedom om utkast till ifrågavarande statförslag i vad det var av intresse för förbundet. Genom att underlåta att vidtaga åtgärder härför har marinförvaltningen enligt min mening förfarit felaktigt. Det är synnerligen angeläget, att de rättigheter, som genom 1937 års kungörelse tillerkänts statstjänstemännen, icke obehörigen inskränkas. Som jag förutsätter, att marinförvaltningen kommer att för framtiden noggrant iakttaga ifrågavarande bestämmelser, låter jag emellertid bero vid vad som förekommit.

24. Angående villkoren för entledigande av extra ordinarie tjänstemän.

Extra ordinarie skrivbiträdet vid Skaraborgs pansarregemente Margit Andersson anförde i en den 11 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift.

Margit Andersson anställdes den 28 april 1941 som extra skrivbiträde vid krigskassaavdelningen vid Skaraborgs pansarregementes depå och blev efter ansökan förordnad till extra ordinarie kontorsbiträde vid samma krigskassaavdelning den 1 juli 1944. Den 31 januari 1945 hade regementschefen, översten B. Pontén, uppsagt Margit Andersson från denna befattning från och med den 1 maj 1945 med rätt att från sagda dag erhålla befattning som extra ordinarie skrivbiträde med oförändrad tjänstgöring. I lönehänseende innebure detta, att Margit Andersson nedflyttats från fjärde till andra lönegraden av löneplan MEo. Regementschefens uppsägningsbeslut motiverades med att hon felaktigt blivit antagen som kontorsbiträde. Någon anmärkning mot Margit Anderssons tjänstgöring hade icke vid något tillfälle förekommit. Från den 1 maj 1945 hade vid regementet anställda extra ordinarie skrivbiträdet Ingrid Enegren antagits till den kontorsbiträdesbefattning, varifrån Margit Andersson entledigats. Ingrid Enegren hade hela sin anställningstid tjänstgjort och tjänstgjorde fortfarande vid depåexpeditionen, avdelning VI. Vid platsens ledigförklarande hade angivits, att tjänsten vore avsedd för depåexpeditionen. Ingrid Enegren antogs vid regementet den 1 januari 1940. — Jämlikt personalförteckningen för budgetåret 1944/1945 hade vid depån tillkommit en ny kontorsbiträdesbefattning såsom biträde hos regementskassören under sagda budgetår. Beträffande denna befattning framginge av proposition nr 143 år 1944 bland annat följande. Angående ersättande av fast anställt manskap med civil personal hade 1942 års underbefälsutredning föreslagit, att den furir, som enligt beslut av 1942 års riksdag avsetts att tjänstgöra vid truppförbandens kassaförvaltningar (krigskassaavdelningar), borde utbytas mot en civil kontorsbiträdesbefattning i lönegrad MEo 2. De myndigheter, som avgivit yttrande i ärendet, hade häremot ej haft annan erinran än att nämnda kontorsbiträde ansetts böra tilläggas en högre löneställning än den underbefälsutredningen föreslagit. Försvarsväsendets lönenämnd hade sålunda föreslagit lönegrad MEo 8. Vad underbefälsutredningen samt de hörda myndigheterna sålunda föreslagit i fråga om de nya civila befattningarna, hade av föredragande departementschefen lämnats utan annan erinran, än att kontorsbiträdesbefattningen såsom regementskassörens biträde borde inplaceras i lönegrad MEo 4. I bilagan 3 till proposition nr 143 år 1944 — förslag till nya befattningar för civil personal budgetåret 1944/1945 — vore även upptaget ett »biträde åt regementskassör» i lönegraden MEo 4 vid bland andra förband även Skaraborgs pansarregemente. Riksdagen hade sedermera bifallit propositionen. (Det vore denna nytillkomna befattning Margit Andersson efter ansökan erhållit den 1 juli 1944.) Det syntes sålunda som om statsmakternas beslut icke kunde innebära annat, än att den budgetåret 1944/45 nytillkomna kontorsbiträdesbefattningen vore avsedd som regementskassörens

biträde och att kontorsbiträdet således skulle tjänstgöra å avdelning V (krigskassaavdelningen). Varken i propositionen eller annorstädes hade den uppfattningen framförts, att meningen med den nya befattningen skulle varit att bereda befordringsmöjligheter för truppförbandens skrivbiträden. Nu utnämnda kontorsbiträdet Ingrid Enegren hade tidigare i en framställning till regementschefen anhållit att bli befordrad till kontorsbiträde med den motiveringen, att hon hade längre anställningstid vid regementet än till exempel Margit Andersson. Den av Margit Andersson innehavda kontorsbiträdesbefattningen hade å regementsorder kungjorts till ansökan ledig för alla vid regementet anställda extra och extra ordinarie skrivbiträden. Endast en sökande — Margit Andersson — hade anmält sig, varefter Margit Andersson å regementsorder tillsatts i befattningen. Den uppfattning i frågan om var det nya kontorsbiträdet skulle tjänstgöra, som kommit till uttryck i regementschefens beslut att uppsäga Margit Andersson och förordna en annan i hennes ställe, syntes Margit Andersson icke stå i överensstämmelse med statsmakternas beslut i detta ärende. Men alldeles oavsett frågan om kontorsbiträdet skulle tjänstgöra å den ena eller andra arbetsplatsen, borde väl regementschefens ändrade uppfattning i denna sak likväl icke medföra, att Margit Andersson oförskyllt entledigades från den befattning, vartill hon i laga ordning blivit utsedd, utan borde väl i sådant fall en omplacering av tjänsteinnehavare ha skett. Som ovan framhållits, hade hon nu nedflyttats från lönegrad 4 till lönegrad 2. Utan eget förvållande hade hon alltså försatts i ekonomiskt ogynnsammare löneställning. Men vad som kändes mera pinsamt vore, att bland arbetskamrater jämte annan personal vid regementet åtgärden måste betraktas som en degradering — vilket den ju också faktiskt vore. För Margit Andersson, som alltid strävat efter att sköta sitt arbete till sina förmäns belåtenhet, måste ju detta kännas ytterst svårt, och Margit Andersson kunde ej undgå att uppfatta det som en orättvisa. På grund av vad som anförts anhölle Margit Andersson, att militieombudsmannen ville pröva ärendet och, om skäl härtill funnes, föranstalta, att hon återinsattes i den befattning, varifrån hon entledigats.

Vid Margit Anderssons skrift hade fogats det däri omtalade uppsägningsbeviset samt ett tjänstgöringsbetyg. Förstnämnda handling, utfärdad den 25 januari 1945 och undertecknad av Pontén, lyder: »Härmed uppsäges Ni den $^{31}/_{1}$ 1945 från befattningen som kontorsbiträde vid regementet i enlighet med SF nr 276/1939, 4 § 4 mom. med rätt att fr. o. m. den $^{1}/_{5}$ 1945 erhålla befattning som extra ordinarie skrivbiträde med oförändrad tjänstgöring på grund av att Ni under min bortovaro från regementet felaktigt blivit antagen som kontorsbiträde.»

Tjänstgöringsbetyget, utfärdat den 20 februari 1945 och undertecknat av regementsintendenten och chefen för krigskassaavdelningen, lyder: »På begäran intygas härmed, att Margit Andersson varit anställd såsom extra skrivbiträde vid krigskassaavdelningen, P 4 depå, under tiden den $^{28}/_{4}$ 1941 —den $^{30}/_{6}$ 1944 samt är anställd såsom eo kontorsbiträde vid samma avdelning fr o. m. den $^{1}/_{7}$ 1944. Under denna tid har Margit Andersson biträtt re-

gementskassören vid utförandet av olika å krigskassaavdelningen förekommande göromål såsom kontroll av förskottsredovisningar (verifikationer m. m.) samt utbetalandet av hyror för förläggnings- och förrådslokaler, ersättningar för markskador m. m. Denna sin tjänst har hon skött på ett synnerligen tillfredsställande sätt. Enär Margit Andersson även har förmågan att arbeta snabbt och säkert samt städse iakttagit ett korrekt uppträdande, rekommenderas hon till det allra bästa.»

Efter anhållan från militieombudsmannen inkom Pontén med följande upplysningar: Jämlikt Personalförteckningar m. m. för armén budgetåret 1944/1945 funnes vid flertalet truppförband, däribland Skaraborgs pansarregemente, anställda två kontorsbiträden i lönegrad MEo 4, därav — enligt noten å sid. 24 — vid varje förband med regementskassör ett biträde åt denne. Den i personalförteckningen gjorda formuleringen gåve enligt Ponténs förmenande icke rum för annan tolkning, än att *ett* av kontorsbiträdena skulle vara biträde åt regementskassören. Det andra kontorsbiträdet placerades till tjänstgöring vid den avdelning inom regementsstaben, som regementschefen bestämde. Denna Ponténs uppfattning hade bestyrkts vid förfrågningar, som Pontén hösten 1944 gjort såväl i arméstabens personalavdelning som i försvarsdepartementets statssekreteraravdelning. Under Ponténs bortovaro i fält och ordinarie regementsintendentens kommendering å annan ort sommaren 1944 hade å regementsorder utlysts den nya platsen såsom biträde hos regementskassören. Vid krigskassaavdelningen funnes emellertid redan ett extra ordinarie kontorsbiträde i lönegrad MEo 4 anställt från och med den 1 juli 1942. Margit Andersson, som då varit anställd som extra ordinarie skrivbiträde med tjänstgöring vid kassaförvaltningen, hade som enda sökande erhållit den nytillkomna befattningen. Anledningen till att inga andra sökande anmält sig vore givetvis den, att på grund av det specialbetonade arbetet vid kassaförvaltningen de å övriga avdelningar anställda skrivbiträdena icke ansåge sig kunna konkurrera om befattningen ifråga. Med hänsyn till arbetsuppgifter och ansvar borde enligt Ponténs åsikt ett kontorsbiträde tjänstgöra vid regementsexpeditionen, avdelning VI. På grund härav uppsades Margit Andersson från och med den 1 maj 1945 enligt bestämmelserna i svensk författningssamling nr 276/1939 4 § 4 mom. från den befattning, i vilken hon placerats under Ponténs bortovaro. I syfte att klargöra att uppsägningen icke vore beroende av bristande kompetens hos innehavaren hade i uppsägningshandlingen tillagts, att vederbörande felaktigt blivit antagen. Sedermera förklarades å regementsorder en befattning såsom kontorsbiträde med tjänstgöring vid regementsexpeditionen, avdelning VI, till ansökan ledig från och med den 1 maj. Såsom enda sökande hade anmält sig Ingrid Enegren, extra ordinarie skrivbiträde vid regementet sedan den 1 januari 1940. Tilläggas kunde att beträffande under budgetåren 1942/1943 och 1943/1944 vid Skaraborgs pansarregemente anställt kontorsbiträde i lönegrad MEo 4 någon bestämmelse om att denna befattning skulle vara bunden vid kassaförvaltningen icke återfunnes i personalförteckningen eller kungl. brevet den 30 juni 1942 (regleringsbrevet). Emeller-

tid hade detta kontorsbiträde vid Skaraborgs regemente (Skaraborgs pansarregemente) som ovan nämnts varit placerat såsom biträde hos regementskassören. Någon furir hade däremot icke under denna tid tjänstgjort i dylik befattning. Den anordning, som av underbefälsutredningen och i propositionen nr 143 till 1944 års riksdag föreslagits samt sedermera av riksdagen beslutats, hade sålunda i realiteten redan tidigare varit genomförd vid regementet.

Sedan Margit Andersson beretts tillfälle att inkomma med bemötande, anförde hon: I regementschefens skrivelse förekomme vissa uttalanden om kontorsbiträdenas tjänstgöring. Efter studium av grunderna för de i detta avseende utfärdade bestämmelserna hade Margit Andersson kommit till en motsatt uppfattning. Margit Andersson ville därför i korthet bemöta dessa påståenden. Enligt regementschefens yttrande skulle det ena kontorsbiträdet vara biträde hos regementskassören och det andra placeras till tjänstgöring vid den avdelning inom regementsstaben, som regementschefen bestämde. Till stöd för denna uppfattning anfördes den not å sid. 24 i 1944/1945 års personalförteckning, som säger att av de tvenne kontorsbiträdena ett skulle vara biträde hos regementskassören. Vidare hade enligt regementschefen någon bestämmelse i 1942 års personalförteckning och regleringsbrev ej utfärdats om tjänstgöringen för det den 1 juli 1942 tillsatta kontorsbiträdet. Härav hade tydligen dragits den slutsatsen, att detta kontorsbiträde finge av truppförbandschef placeras till tjänstgöring å den avdelning denne bestämde. Emellertid framginge av propositionen nr 210 år 1942 följande: I avdelningen »D. Lägre truppförband m. m. Allmänna grunder» föresloge försvarsutredningen, att en furir skulle beräknas för tjänstgöring å kassaförvaltningen. Hörda myndigheter hade i ärendet olika uppfattningar. Arméförvaltningen hade ansett, att såsom biträde för kassatjänsten borde beräknas en sergeant i stället för en furir, såsom försvarsutredningen föreslagit. Underofficersförbundet hade ansett, att den för kassaavdelningen beräknade furiren syntes med fördel kunna ersättas av en kvinnlig tjänsteman. 1942 års försvarsberedning uttalade följande: På sätt arméförvaltningen föreslagit borde en sergeant i stället för en furir avses för tjänstgöring vid truppförbands kassaförvaltning. Skulle denna biträdeshjälp icke vara tillräcklig såväl för regementsintendenten som för kassaförvaltningen, syntes det ytterligare behovet böra tillgodoses genom anställande av ett extra ordinarie kontorsbiträde, i första hand avsett för tjänstgöring hos regementskassören. 1942 års försvarsberedning framhöll ytterligare, att den emellertid förutsatte, att kontorsbiträdesbefattningen avsåges för kassaförvaltningen. Vad av de sakkunniga samt hörda myndigheter sålunda föreslagits, hade av föredragande departementschefen lämnats utan annan erinran än att denne yttrade, att i motsats till arméförvaltningen och försvarsberedningen han icke kunde finna det ur tjänstesynpunkt behövligt att såsom biträde för tjänstgöring vid truppförbands kassaförvaltning avse en sergeant i stället för en furir. Då riksdagen sedermera bifallit denna proposition, skulle alltså enligt statsmakternas beslut från den 1 juli 1942 kassaförvalt-

ningens personal utgöras av — förutom regementskassören — en furir och ett extra ordinarie kontorsbiträde. Att i 1942 års personalförteckning eller regleringsbrev Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut i fråga om kontorsbiträdets tjänstgöring icke närmare preciserats kunde icke åberopas som ett skäl för frångående av detta beslut. Margit Andersson ville sålunda hävda den uppfattningen, att det extra ordinarie kontorsbiträde, som tillsattes den 1 juli 1942, skulle tjänstgöra å depåexpeditionen, avdelning V (krigskassaavdelningen) — i fredstid motsvarande kassaförvaltningen — och härvid i första hand avses för tjänstgöring hos regementskassören. Vad anginge noten å sid. 24 i 1944 års personalförteckning, vilken av regementschefen åberopats som skäl för att endast det ena kontorsbiträdet skulle tjänstgöra å kassaavdelningen, syntes det Margit Andersson, att den måste syfta på det kontorsbiträde, som tillsattes den 1 juli 1944. Som Margit Andersson i sin tidigare skrivelse anfört, hade från budgetåret 1944/45 *nytillkommit* ett kontorsbiträde (att ersätta furiren å kassaavdelningen), som benämndes »biträde åt regementskassör». Här vore således icke fråga om det kontorsbiträde, som tidigare från den 1 juli 1942 skulle tjänstgöra vid kassaavdelningen. Eftersom alltså 1942 års riksdag beslutat ett kontorsbiträde med tjänstgöring vid kassaförvaltningen och 1944 års riksdag ett nytt kontorsbiträde som regementskassörens biträde, syntes den tolkning regementschefen givit notens verkliga innebörd icke kunna vara riktig. Noten kunde rimligen icke ha en innebörd, som stode i strid med Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut i ärendet. Regementschefen ansåge, att med hänsyn till arbetsuppgifter och ansvar ett kontorsbiträde borde tjänstgöra vid regementsexpeditionen, avdelning VI. Givetvis tillkomme det icke Margit Andersson att fälla något jämförande värdeomdöme om de arbetsuppgifter, som förekomme å de båda ifrågavarande arbetsområdena. Margit Andersson ville dock påpeka det faktum, att i samband med inrättandet av de båda kontorsbiträdesbefattningarna i vederbörliga propositioner aldrig talats om någon annan arbetsplats än kassaavdelningen. Ingenstädes funnes något uttalande om behovet av dylik arbetskraft å någon annan avdelning inom regementsexpeditionen. För så vitt lönegraderna för civila befattningshavare bestämdes med hänsyn till de mer eller mindre kvalificerade arbetsuppgifterna i den befattning vederbörande innehade — vilket torde vara fallet— syntes såväl de förslagsställande som de beslutande myndigheterna själva ha givit ett klart uttryck åt sin uppfattning i den fråga regementschefen berörde. Regementschefens uttalande, att den anordning, som i propositionen nr 143 år 1944 föreslogs (nämligen ett nytt kontorsbiträde att avlösa furiren), i realiteten redan tidigare varit genomförd vid regementet, kunde förstås endast om man förutsatte, att det från den 1 juli 1944 nytillkomna biträdet åt regementskassören vore samma kontorsbiträde, som tillsattes den 1 juli 1942. Eljest vore ju, som förut framhållits, meningen med det nya kontorsbiträdet, att detta skulle ersätta den furir, som tjänstgjorde å kassaavdelningen. Att någon sådan furir ej varit beordrad till tjänstgöring vid kassan saknade i detta sammanhang betydelse. Som av den här ovan lämnade framställningen måhända kunde fram-

gå, torde själva kärnpunkten i denna fråga vara den betydelse, som skulle tillläggas noten å sid. 24 i personalförteckningen år 1944. Åtminstone syntes detta vara regementschefens åsikt, eftersom motivet till uppsägningen uppgivits vara just tolkningen av denna not. Med hänsyn till statsmakternas fattade beslut i ärendet förefölle det Margit Andersson, som om den av regementschefen hävdade uppfattningen i frågan icke kunde vara den rätta. Margit Andersson vidhölle därför de synpunkter som framförts och det yrkande hon framställt i sin tidigare skrivelse.

Försvarets civilförvaltning anförde i ett den 5 juli 1945 avgivet utlåtande i ärendet: På sätt i handlingarna framhållits upptoge personalförteckningen för armén för budgetåret 1944/1945 i vad avsåge bland andra pansartruppförbanden två kontorsbiträdesbefattningar i lönegrad MEo 4, därvid särskilt angivits, att vid förband med regementskassör en av befattningarna — den genom beslut av 1944 års lagtima riksdag tillkomna — vore avsedd för biträde åt denne. Beträffande placeringen av den från och med budgetåret 1942/1943 inrättade kontorsbiträdesbefattningen hade icke meddelats någon särskild föreskrift. Även om med ledning av det av 1942 års försvarsberedning gjorda, i handlingarna återgivna uttalandet kunde dragas den slutsatsen, att nämnda befattning närmast varit avsedd för kassaförvaltningen, torde, i avsaknad av uttrycklig föreskrift i ämnet, vederbörande förbandschef vara oförhindrad att placera innehavaren av ifrågavarande befattning å den avdelning inom förbandet, där enligt hans mening största behovet av ett kontorsbiträde förelåge. Vad det föreliggande fallet anginge, syntes någon invändning mot de vidtagna åtgärderna författningsenligt näppeligen kunna göras, ehuru det givetvis i och för sig kunde synas ha legat närmast till hands, att klaganden, med bibehållande av befattningen såsom kontorsbiträde, överflyttats till den avdelning, där enligt regementschefens beprövande behov förelegat av dylik befattningshavare. Huruvida en sådan anordning i förevarande fall varit den ur alla synpunkter lämpligaste, kunde civilförvaltningen svårligen bedöma. Det borde i detta sammanhang icke bortses från att klaganden icke anmält sig såsom sökande till befattningen i fråga, då den på nytt utlysts till ansökan ledig med angivande av att befattningen skulle placeras å regementsexpeditionen, avdelning VI. Upplysningsvis finge civilförvaltningen slutligen meddela, att ämbetsverket genom beslut den 5 juli 1945 på besvär av klaganden funnit bestämmelserna i 9 § militära icke-ordinarie reglementet icke tillämpliga å henne. Styrkt avskrift av ifrågavarande beslut bifogades.

Av civilförvaltningens beslut den 5 juli 1945 framgår följande: Hos krigskassaavdelningen vid regementet hade Margit Andersson — under förmenande att hon utan något sitt förvållande förflyttats till sin nu innehavande lägre extra ordinarie tjänst — anhållit att med stöd av bestämmelserna i 9 § militära icke-ordinariereglementet från och med den 1 maj 1945 få bibehålla den placering i löneklass hon i den föregående anställningen såsom extra ordinarie kontorsbiträde innehaft. Genom beslut den 29 maj 1945 hade krigskassaavdelningen vid regementet, enär Margit Andersson i vederbörlig

ordning uppsagts från kontorsbiträdesbefattningen och därefter erhållit anställning såsom extra ordinarie skrivbiträde samt bestämmelserna i 9 § militära icke-ordinariereglementet förty icke vore i förevarande fall tillämpliga, förklarat sig förhindrad bifalla ansökningen. Häröver hade Margit Andersson anfört besvär hos civilförvaltningen. Civilförvaltningen hade ej funnit skäl att göra ändring i det överklagade beslutet.

Med anledning av att militieombudsmannen anhållit om upplysningar rörande orsaken till att Margit Andersson med bibehållande av befattningen såsom kontorsbiträde icke överflyttats till den avdelning, där enligt regementschefens beprövande behov förelegat av dylik befattningshavare, har regementschefen slutligen lämnat följande upplysningar: Arbetsuppgifterna och ansvaret för en befattningshavare i kontorstjänst vid regementsexpeditionen, avdelning VI, vore av sådan beskaffenhet, att krav förelåge att få en för tjänsten i fråga högt kvalificerad person. Att överflytta klaganden såsom kontorsbiträde till avdelning VI prövades därför icke utan vidare vara till fördel för arbetet därstädes. Klaganden hade sedan den 28 april 1941 tjänstgjort å krigskassaavdelningen och därvid biträtt regementskassören med i kassatjänsten förekommande göromål, som till sin natur vore helt olika göromålen å avdelning VI. Med anledning härav hade det ansetts mest lämpligt för tillvaratagande av statens intressen att utlysa en kontorsbiträdesbefattning vid avdelning VI till ansökan ledig. Genom utannonserande av platsen uppstode fri konkurrens och möjlighet att antaga den mest kvalificerade. Detta hade icke uteslutit möjligheten för klaganden att söka den ledigförklarade platsen.

Efter en redogörelse för utredningen i ärendet anförde militieombudsmannen i skrivelse den 26 november 1945 till militärbefälhavaren för tredje militärområdet följande.

Till belysning av innebörden av 4 § 4 mom. i det militära icke-ordinariereglementet av den 15 juni 1939 skall här lämnas en kort redogörelse för ett av Kungl. Maj:t avgjort ärende.

Genom beslut av sekundchefen för Svea livgarde den 12 mars 1945 blevo två extra ordinarie husmödrar, en extra ordinarie biträdande husmoder och två extra biträdande husmödrar uppsagda från sina anställningar. De likalydande besluten lyda: »I samband med regementets förestående utflyttning till Sörentorp erfordras omreglering av bland annat husmödrarnas anställnings- och tjänstgöringsförhållanden. Med anledning härav uppsäges Ni från nu innehavd anställning som husmoder från och med den 1 juli 1945. Samtliga husmodersbefattningar vid regementet komma att offentligen ledigförklaras från och med den 1 juli 1945. Nu anställda husmödrar kunna därvid givetvis anmäla sig som sökande, varvid i ansökan skall angivas den eller de lönegrader, i vilka anställning önskas.»

De uppsagda husmödrarna anförde besvär hos Kungl. Maj:t under anhållan att besluten måtte upphävas.

I avgivna yttranden upplystes, att två av husmödrarna voro placerade till tjänstgöring vid matinrättningen i Sörentorp och de övriga vid matinrättningen i Stockholm. Tjänstförrättande sekundchefen uppgav i sitt yttrande bland annat, att huvuddelen av regementets manskapskontingent skulle flyttas från Stockholm till Sörentorp. I sammanhang därmed skulle även en husmoder flyttas från Stockholm till Sörentorp. En sådan överflyttning skulle utan olägenheter kunna genomföras, därest husmödrarna varit väl kompetenta för sitt värv. Så vore emellertid icke i alla avseenden fallet. Vid flera tillfällen hade det funnits anledning att framställa anmärkning mot vissa husmödrars sätt att ombesörja sina tjänsteuppdrag. Med anledning härav hade uppsägningarna skett. Att även de husmödrar, vilkas tjänstgöring i huvudsak varit klanderfri, uppsagts, torde ha motiverats av kravet på att ha helt fria händer vid husmödrarnas placering från och med den 1 juli 1945.

Sekundchefen förklarade i sitt yttrande, att vederbörande regementsintendent vid olika tillfällen framhållit, att husmodersverksamheten vid regementet ofta lämnade mycket övrigt att önska. Intendenterna hade haft den uppfattningen, att ett ombyte av en husmoder vore önskvärt och att den ifrågavarande husmodern näppeligen kunde gå i land med befattningen som chefshusmoder i Sörentorp. Uppsägning av samtliga husmödrar dikterades främst av humanitetsskäl.

I båda de nämnda yttrandena intogs den ståndpunkten, att föreskriften i 4 § 4 mom. i det förut nämnda reglementet kunde tolkas endast på det sättet, att den anställande myndighetens rätt att fritt entlediga tjänstemän vore ovillkorlig.

Militärbefälhavaren för fjärde militärområdet anförde i yttrande till Kungl. Maj:t: Sekundchefen, som undertecknat uppsägningarna, och tjänstförrättande sekundchefen hade i stort sett givit uttryck åt samma uppfattning, nämligen att rätten att enligt § 4 mom. 4 i icke-ordinariereglementet fritt uppsäga personal vore ovillkorlig. Denna uppfattning kunde militärbefälhavaren icke dela. Med »annan orsak än tjänstefel» måste avses annan giltig orsak, t. ex. omorganisation, som minskade antalet anställda eller ställde större fordringar på dessa än som kunde väntas bliva uppfyllda, visad inkompetens att sköta befattningen eller upprepade försummelser av lindrigare art än tjänstefel. Den omorganisation, som uppgåves förestå, innebure, att en husmoder flyttades från Stockholm till Sörentorp. På sistnämnda plats vore anordningarna i köksavdelningen modernare, och det hade icke visat sig att befattningarna där vore mera svårskötta än i det gamla etablissementet i Stockholm. Av denna anledning funnes intet skäl till uppsägning, innan visshet vunnits om vederbörandes eventuella inkompetens. Det hade uppgivits, att vissa av de uppsagda — i sekundchefens yttrande preciserat till en — icke skött sin tjänst på tillfredsställande sätt. Detta kunde dock icke utgöra skäl för att de, som skött sig utan anmärkning, uppsades. I uppsägningshandlingarna förekomme ej heller annan motivering än avsedd omorganisation.

Ärendet avgjordes av Kungl. Maj:t genom beslut den 29 juni 1945, varvid Kungl. Maj:t upphävde de överklagade besluten, under förklaring att det vore sekundchefen obetaget att, om anledning därtill uppkomme, besluta i fråga om vederbörandes entledigande.

I två andra till försvarsdepartementet hörande ärenden ha uppsägningsbeslut av militära myndigheter blivit upphävda. I båda fallen (som avsågo två extra ordinarie förrådsmän) synes vederbörande ha blivit uppsagd utan angivande av särskilt skäl samt med iakttagande av tre månaders uppsägningstid. Under utredningen i ärendena gjordes gällande, att anmärkningar framförts mot vederbörandes sätt att sköta sin tjänst. Kungl. Maj:ts beslut i ärendena, meddelade den 9 juni 1944 respektive den 23 mars 1945, inneburo att uppsägningarna upphävdes, dock under förklaring att det vore vederbörande myndighet obetaget att, om anledning därtill uppkomme, besluta i fråga om entledigande av den ifrågakomna tjänstemannen.

Av propositionen nr 210 till 1942 års riksdag (s. 205, 206 och 211) framgår, att såsom biträde för tjänstgöring vid truppförbands kassaavdelning skulle finnas en furir samt att — förutom skrivbiträden — ett kontorsbiträde skulle upptagas i personalförteckningen för varje truppförband. 1942 års försvarsberedning hade förutsatt, att kontorsbiträdesbefattningen avsåges för kassaförvaltningen. I fråga om fast anställt manskaps ersättande med civil personal genomfördes enligt propositionen nr 143 till 1944 års riksdag (s. 17, 36 och 42) den förändringen, att befattningen såsom biträde åt regementskassören besattes med civil innehavare med lön efter lönegraden MEo 4.

De beslut, som ligga till grund för tillkomsten av den tjänst, vilken Margit Andersson den 1 juli 1944 erhållit, utgöra stöd åt uppfattningen, att det förfarits riktigt vid tjänstens tillsättande. Denna extra ordinarie kontorsbiträdestjänst hade tydligen varit avsedd att ersätta den furir, som förut skolat tjänstgöra vid truppförbandets kassaförvaltning. I ärendet har upplysts, att vid regementet icke tjänstgjort någon furir såsom biträde hos regementskassören. Då emellertid Margit Andersson, jämte det tidigare kontorsbiträdet, tjänstgjort där, ligger nära till hands att anse, att hon redan tjänstgjort i den befattning, som enligt 1944 års beslut skulle förses med civil innehavare. Det står i god överensstämmelse med vad nyss sagts, att tjänsten utlysts såsom biträde åt regementskassören. Att det å krigskassaavdelningen vid regementet redan funnits ett extra ordinarie kontorsbiträde anställt utgjorde härvidlag ej något hinder. Redan 1942 års försvarsberedning hade ju förutsatt, att — jämte det en furir skulle tjänstgöra å kassaförvaltningen — ett kontorsbiträde skulle avses för denna förvaltning. Att denne furir ersättes med ett extra ordinarie kontorsbiträde, rubbar ju icke behovet av det tidigare kontorsbiträdet.

Det finnes ej något, som tyder på att Margit Andersson ej skulle varit den mest kompetenta för den nya befattningen. Hon hade under omkring tre års tid biträtt med göromålen å krigskassaavdelningen (såsom extra skrivbiträde). Det skrivbiträde, som närmast synes komma i fråga för jämförelse, är

Ingrid Enegren. Hon har visserligen längre tjänstgöringstid vid regementet men har synbarligen ansett sig främmande för arbetet å krigskassaavdelningen och därför icke ens sökt platsen.

Själva motiveringen för uppsägningen av Margit Andersson, eller att hon blivit felaktigt antagen såsom kontorsbiträde, kan jag alltså icke godtaga.

Personalförteckningen för armén för budgetåret 1944/1945 giver vid handen, att av de två kontorsbiträdesbefattningarna i lönegrad MEo 4 endast den ena nödvändigtvis behöver tagas i anspråk för krigskassaavdelningens räkning. Det är dock att märka, att det är den tidigare befattningen, den från och med budgetåret 1942/1943 inrättade, som icke torde vara direkt bunden vid någon viss avdelning vid regementet. Beträffande denna befattning är regementschefen möjligen oförhindrad att placera innehavaren av befattningen å den avdelning, där det största behovet av ett kontorsbiträde föreligger. Med hänsyn härtill torde vid besättande av den nytillkomna befattningen följande arrangemang varit genomförbart. Det tidigare anställda kontorsbiträdet hade placerats på den nytillkomna befattningen såsom biträde åt regementskassören, och den andra tjänsten såsom extra ordinarie kontorsbiträde hade då kunnat besättas, utan att befattningen knutits till viss avdelning. Att överföra ett kontorsbiträde till annan avdelning vid regementsexpeditionen hade dock icke varit motiverat under annan förutsättning än att arbetsuppgifterna där ansetts mera ansvarsfulla än de, som Margit Andersson fullgjorde å krigskassaavdelningen.

Pontén har grundat sitt beslut att entlediga Margit Andersson på stadgandet i 4 § 4 mom. militära icke-ordinarieregelementet, enligt vilket författningsrum entledigande av extra ordinarie tjänsteman av annan anledning än tjänstefel skall ske efter skriftlig uppsägning, vilken såvitt möjligt bör ske senast tre månader före anställningens upphörande. Pontén synes ha förutsatt, att med stöd härav uppsägning utan vidare får ske, då vederbörande vill åstadkomma en ändring i tjänstgöringsförhållandena. Denna bestämmelse torde emellertid endast avse reglera frågan om uppsägningstid och dess längd och saknar egentlig betydelse för spörsmålet, när uppsägning får ske. Man kan ej tolka bestämmelsen så, att den skulle stadfästa en obegränsad eller ovillkorlig uppsägningsrätt. Det ligger i tjänsteförhållandets egen natur, att entledigande av en extra ordinarie tjänsteman får ske endast, då verkligt giltiga skäl föreligga. Hänsyn till tjänstemannens rättssäkerhet kräver att såsom uppsägningsskäl kunna godtagas blott sådana omständigheter, vilka göra det nödvändigt att beröva honom hans tjänst. Entledigande kan exempelvis ske i fall, då tjänstemannen blir överflödig i följd av arbetsuppgifternas bortfallande eller en omorganisation, vid vilken en tillfredsställande lösning ej kan vinnas genom förflyttning. Vidare måste entledigande kunna ske, när en extra ordinarie tjänsteman visat oförmåga eller försumlighet vid skötandet av sina arbetsuppgifter. I förevarande fall synes ej ha förelegat något av nu angivna skäl för entledigande. Därest Pontén efter Margit Anderssons förordnande funnit erfarenheten bestämt giva vid handen, att en av de båda extra ordinarie kontorsbiträdesbefattningarna bättre behövdes å avdelning VI än å

krigskassaavdelningen, torde i anslutning till vad ovan sagts den utvägen stått honom öppen att till avdelning VI överflytta det först förordnade extra ordinarie kontorsbiträdet eller eventuellt Margit Andersson. Att Margit Andersson, även om göromålen till en början varit i viss mån främmande för henne, efter någon tid ej skulle ha tillfredsställande kunnat sköta tjänsten har Pontén ej ifrågasatt. Han synes emellertid ha ansett Ingrid Enegren mera kvalificerad för uppgiften. Men att entlediga en extra ordinarie tjänsteman, som tillfredsställande kan sköta en tjänst, av den anledningen, att man anser annan tjänsteman lämpligare och därför vill tillsätta den senare å befattningen, är icke tillåtet.

Av vad jag ovan anfört framgår, att jag anser Pontén ha saknat giltig anledning att entlediga Margit Andersson och sålunda därigenom ha förfarit felaktigt. Sedan tjänsten erhållit ny innehavare, kan det begångna felet icke rättas genom att Margit Andersson får återinträda i den tjänst, som hon i vederbörlig ordning erhållit. Emellertid synes Ponténs enligt min mening felaktiga förfarande icke kunna läggas honom till last såsom tjänstefel. Jag finner mig därför böra inskränka mig till att låta Pontén erhålla del av min uppfattning, varvid jag förväntar, att han för framtiden noga uppmärksammar den honom underställda personalens rättigheter.

Jag får härmed anhålla, att Ni ville delgiva Pontén denna skrivelse.

25. Angående hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden.

I en till militieombudsmannen den 20 januari 1945 inkommen skrift anförde Kooperativa förbundet förening u. p. a.

Diversesektionen å industribyrån vid arméförvaltningens intendenturavdelning infordrade den 25 februari 1944 anbud å 675 000 buntar toalettpapper. Förbundet ingav den 26 februari 1944 anbud å leveransen men erhöll sedermera det meddelandet, att förbundets anbud icke antagits. Sedan förbundet begärt utdrag ur upphandlingsprotokollet beträffande anbuden, meddelade arméförvaltningen i skrivelse den 4 april 1944, att protokollet hemligstämplats. Med anledning av arméförvaltningens beslut om hemligstämplingen ingav förbundet den 26 april 1944 till statens sakrevision en skrivelse, vari förbundet hemställde, att sakrevisionen måtte granska det beslut, som fattats i fråga om hemligstämplingen av upphandlingsprotokollet, och att sakrevisionen därefter måtte göra ett uttalande om hemligstämplingen kunde anses vara befogad eller icke. Från sakrevisionen meddelades sedermera under hand, att sakrevisionen verkställt undersökning i ärendet och ansett sig sakna skäl att ingripa i detta fall. — I juni 1944 infordrade upphandlingscentralen vid örlogsvarvet i Stockholm anbud å 20 000 buntar toalettpapper. Förbundet ingav anbud i skrivelse den 12 juni 1944. I skrivelse den 17 juni 1944 meddelade upphandlingscentralen, att förbundets anbud icke blivit antaget, varefter förbundet i skrivelse den 20 juni 1944 anhöll om utdrag av upphandlingsprotokollet. Upphandlingscentralen meddelade i skri-

velse den 10 augusti 1944, att upphandlingsprotokollet i fråga hemligstämplats, och att protokollsutdrag alltså icke kunde utlämnas. I december 1944 infordrade upphandlingscentralen anbud å ytterligare 20 000 buntar toalettpapper. I skrivelse den 18 december 1944 ingav förbundet anbud, varefter upphandlingscentralen den 29 december 1944 meddelade, att förbundets anbud icke blivit antaget. På grund härav infordrade förbundet genom sin ombudsman, advokaten Nils Köhler, per telefon utdrag av upphandlingsprotokollet, i anledning varav upphandlingscentralen den 12 januari 1945 meddelade, att upphandlingsprotokollet hemligstämplats, och att utdrag därav alltså icke kunde utlämnas. — I det här ovan först berörda fallet från arméförvaltningen erhöll förbundet under hand meddelande om att hemligstämpling skett med tillämpning av bestämmelserna i 34 § andra stycket i lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Det syntes sannolikt, att upphandlingscentralen tillämpat samma lagrum vid hemligstämplingen av protokollen i de två senare fallen. Förbundet vore av den uppfattningen, att hemligstämplingen av upphandlingsprotokollen i förevarande fall icke varit förenlig med lagens anda och mening. Det kunde nämligen med skäl antagas, att några för militära förhållanden betydelsefulla uppgifter icke funnes i dessa protokoll. Godtagbar anledning till hemligstämplingen av protokollen torde därför saknas. Då det vore av vikt, att offentlighetsprincipen i fråga om anbud i upphandlingsärenden i största möjliga utsträckning upprätthölles, hade förbundet ansett sig böra påtala dessa fall för militieombudsmannen. I anledning av vad förbundet sålunda anfört hemställdes, att militieombudsmannen måtte verkställa utredning för utrönande av, huruvida besluten om ifrågavarande upphandlingsprotokolls hemlighållande tillkommit i full överensstämmelse med gällande lagbestämmelser eller icke.

Chefen för arméförvaltningens intendenturavdelning, generalintendenten H. Söderbom, anförde i infordrat yttrande: I samband med avgörandet av ifrågavarande upphandlingsärende den 29 mars 1944 beslöts, att handlingarna i ärendet icke skulle givas offentlighet, förrän två år förflutit från nämnda dag. Beslutet hade med stöd av 34 § andra stycket lagen den 28 maj 1937 om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar fattats under hänsynstagande till begäran av den anbudsgivare, vars anbud i överensstämmelse med upphandlingsförordningens föreskrifter antagits, och då temporärt hemlighållande ansetts krävas av affärsmässiga skäl. Beslutet hade självfallet icke föranletts av hänsyn till militära förhållanden. Ifrågavarande beslut, som jämlikt föreskrift i 34 § tredje stycket ovannämnda lag den 28 juli 1944 anmälts till Konungen, hade veterligen icke föranlett någon erinran.

I yttrande till militieombudsmannen anförde chefen för upphandlingscentralen vid örlogsvarvet i Stockholm, kommendörkaptenen av andra graden Edvard Nordstrand: I de båda påtalade fallen hade anbud infordrats från ett flertal firmor jämlikt 18 § upphandlingsförordningen. Vid anbudstidens utgång hade lägsta anbud inkommit från en firma, vilken särskilt anhållit, att dess anbud skulle hemlighållas. Upphandlingscentralen hade därför sett

sig nödsakad att påstämpla protokollen »konfidentiellt», vilket också per brev meddelats förbundet. Anledningen till hemlighållandet av protokollen hade således icke varit den, att några för militära förhållanden betydelsefulla uppgifter funnits i desamma, utan i stället hänsyn till en anbudsgivares förbehåll. Upphandlingscentralen hade därvid stött sig på 34 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Häri stadgades i andra stycket, att då anledning därtill förelåge, ägde vederbörande myndighet besluta, att handlingar, som i första stycket avsåges, även efter där angiven tidpunkt ej finge utan myndighetens tillstånd utlämnas. Såsom fullgod anledning hade upphandlingscentralen godtagit firmans framställning, att anbudet skulle hemlighållas. Denna framställning om sekretess torde icke utan anbudsgivarens samtycke kunna brytas.

Förbundet framhöll i avgivna påminnelser, att det enligt förbundets uppfattning ur många synpunkter syntes inkonsekvent och olämpligt att vid statliga upphandlingar hemligstämpla protokollen enbart på den grunden, att någon anbudsgivare begärde hemlighållande av ingivet anbud. Därmed kunde nämligen systemet med anbudsförfarande i hög grad förlora den av staten-köparen avsedda verkan att nedbringa priserna. Förbundet anförde vidare: Det finge anses givet, att om de olika anbudsgivarna vid ett anbudsförfarande till följd av hemligstämpling berövades möjlighet att efter anbudens prövning taga del av konkurrenternas priser, måste detta verka så, att många anbudsgivare förlorade lusten att vidare deltaga i konkurrensen och utebleve vid nästa anbudsförfarande. Om däremot anbuden efter prövningen bleve offentliga och de inbördes konkurrerande anbudsgivarna finge kännedom om varandras priser, finge de också större intresse av att vid nästa anbudsförfarande deltaga i tävlingen med övriga konkurrenter. Om anbuden hölles offentliga, komme alltså staten-köparen att i längden få in mycket fler anbud, än om de hemligstämplades. Då ett större antal anbud i regel möjliggjorde uppnående av lägre priser än ett litet antal, vore det uppenbarligen i statens eget intresse, att anbudsprotokollen — därest militära förhållanden ej lade hinder i vägen — bleve offentliga handlingar. Det borde också påpekas, att om varje anbudsgivare, som så begärde, finge upphandlingsprotokollet hemligstämplat, kunde detta medföra, att trust- och kartellsammanslutningar för att skydda sin prissättning från kritisk granskning av sådana företag, t. ex. förbundet, som motarbetade dessa sammanslutningar, använde sig av denna möjlighet att undandraga anbuden offentligheten. Detta kunde i ömtåliga fall arrangeras så, att trusten eller kartellen icke själv framträdde med begäran om hemligstämpling utan i stället anlitade en bulvan, som utan verklig avsikt att sluta avtal ingåve anbud och begärde hemligstämpling. På så sätt skulle dylika monopolistiska sammanslutningar under avsevärd tid kunna förskaffa sig alltför höga priser vid leveranser till staten. Det torde ha förekommit fall, då hemligstämpling av anbudsprotokoll skett i avsikt att för repressalier från kartellsammanslutning skydda sådan anbudsgivare, som offererat staten lägre priser än de av kartellen fastställda. Förbundet ansåge emellertid, att det skydd, som borde

lämnas sådan mot staten lojal anbudsgivare, icke skulle bestå i användningen av hemligstämpeln. Det förhölle sig vanligen så, att i de fall, då en kartell ingivit anbud på en leverans till staten och annan anbudsgivare fått leveransen, vore det — även om hemligstämpling av anbudsprotokollet skett — för kartellen klart, att anbudsgivaren i fråga bjudit under de av kartellen fastställda priserna. Då det icke för kartellen förelåge några svårigheter att utröna, vem som erhållit leveransen i fråga, kunde kartellen så gott som omedelbart efter anbudsprövningen vidtaga åtgärder mot anbudsgivaren. Den hemligstämpling som skett bleve således i praktiken verkningslös såsom skydd för anbudsgivaren. Enligt förbundets mening borde denne i stället skyddas på så sätt, att lagbestämmelser infördes, vilka såvitt möjligt effektivt hindrade övergrepp från monopolföretagens sida gentemot anbudsgivare, som offererade staten lägre priser än de av monopolföretagen fastställda. Förbundet ansåge det vara av vikt, att offentlighetsprincipen i fråga om anbud i upphandlingsärenden i största möjliga utsträckning upprätthölles. Det vore därför enligt förbundets mening av stor betydelse för det statliga upphandlingssystemets vidare utveckling att få i princip klarlagt, om ifrågavarande stadgande i 34 § andra stycket i 1937 års lag om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar verkligen skulle tolkas så, att hemligstämpling av upphandlingsprotokoll skulle ske, så snart någon av anbudsgivarna så påfordrade. Skulle detta vara fallet, ämnade förbundet hos Kungl. Maj:t anhålla, att förslag till ändring av denna lagbestämmelse skyndsamt framlades för riksdagen.

Sedan härefter från såväl arméförvaltningens intendenturavdelning som upphandlingscentralen infordrats närmare upplysningar angående de skäl, som vederbörande myndighet funnit utgöra anledning till de ifrågavarande besluten angående hemlighållande av vissa handlingar, anförde Söderbom och Nordstrand ytterligare följande.

Söderbom: Av arméförvaltningen hade icke utfärdats allmänna föreskrifter angående tillämpningen av bestämmelserna om hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden m. m. i 34 § andra stycket sekretesslagen. I överensstämmelse med vad som vid lagens tillkomst förutsatts rörande offentlighetsgrundsatsens principiella företräde framför sekretesskravet hade intendenturavdelningen intagit den ståndpunkten, att handlingar i upphandlingsärenden icke borde annat än i undantagsfall undandragas offentligheten. I enlighet härmed hade beslut om hemlighållande under budgetåret 1943/44 meddelats i allenast ett fall, det förevarande. Ehuru bestämmelserna i 34 § andra stycket sekretesslagen torde ha tillkommit särskilt med hänsyn till de statliga affärsdrivande verkens behov av sekretess för tillgodoseende av kraven på affärsmässighet vid bedrivande av affärsverksamhet, hade under förarbetena till berörda bestämmelser icke utsagts något, som kunde giva försvarets förvaltningsmyndigheter, som under tiden för förstärkt försvarsberedskap haft och hade att verkställa upphandlingar av enorm omfattning, anledning att anse sig betagna rätten till tillämpning av ifrågavarande bestämmelser. I enlighet med den ledande grundsatsen vid upphandling för

statens räkning ansåge sig intendenturavdelningen, som ju vore bunden av upphandlingsförordningens föreskrifter, vid prövning av de inkomna anbuden skyldig antaga det anbud, som vore för staten förmånligast. Beslutet om hemlighållande av upphandlingsprotokollet fattades på begäran av anbudsgivaren under hänsynstagande dels till anbudets karaktär, dels till den lojalitet avgivaren av ett för staten förmånligt anbud måste anses ha rätt att fordra av den upphandlande myndigheten. Ett uteslutande av anbudet, som var betydligt förmånligare än övriga anbud, vid den slutliga prövningen torde ha kunnat ske allenast, om intresset av offentlighetsgrundsatsens upprätthållande framträtt med sådan styrka, att de affärsmässiga synpunkterna bort få vika. Detta ansågs emellertid icke vara fallet. Gentemot vad förbundet anfört, kunde framhållas, att kännedom hos de konkurrerande anbudsgivarna om anbudens priser icke utan vidare kunde antagas komma att medföra lägre priser för staten-köparen. Det syntes med samma fog kunna hävdas, att en anbudsgivare, som skaffat sig kännedom om priset enligt det vid en upphandling antagna anbudet, vid en senare upphandling avgåve ett anbud, som endast obetydligt understege det tidigare antagna anbudet. Om däremot de tidigare anbudspriserna icke vore kända för de tävlande anbudsgivarna, torde en anbudsgivare, som ville försäkra sig om en kommande upphandling, avgiva ett anbud, som erbjöde en så liten vinstmarginal som möjligt. Det torde heller icke saknas fog för den uppfattningen, att sekretessens upprätthållande kunde medföra sprängning av trust- och kartellsammanslutningar, vilka just genom anbudens offentlighet syntes äga möjlighet att påverka prissättningen i för dem förmånlig riktning. Förbundet syntes hysa farhågor för att sekretessbestämmelserna skulle tolkas så, att hemligstämpel av upphandlingsprotokoll skulle ske, så snart någon av anbudsgivarna så påfordrade. Ehuru det med hänsyn till vad av intendenturavdelningen redan anförts syntes överflödigt, torde dock böra uttalas, att intendenturavdelningen icke ansåge en dylik tolkning riktig. Frågan om tillämpning av föreskrifterna i 34 § andra stycket sekretesslagen, då någon anbudsgivare begärde hemlighållande, finge avgöras från fall till fall med beaktande av samtliga föreliggande omständigheter.

Nordstrand: Upphandlingscentralens beslut att förklara anbuden i fråga konfidentiella hade föregåtts av noggrann prövning. För upphandlingscentralen hade det gällt att avgöra dels huruvida anbud av ifrågavarande slag kunnat upptagas till prövning, dels huru upphandlingsärendena i händelse av anbudens antagande skulle slutbehandlas. Vad den första frågan beträffade ville Nordstrand framhålla, att 28 § i upphandlingsförordningen icke innehölle något förbud mot antagande eller prövning av konfidentiella anbud. Då dessutom ingen av de i nämnda paragraf angivna föreskrifterna mot antagning eller prövning av anbuden i fråga kunnat åberopas, hade upphandlingscentralen ansett sig oförhindrad att antaga de konfidentiella anbuden. Frågan om upphandlingsärendenas fortsatta behandling hade däremot vållat vissa svårigheter. Upphandlingscentralen hade sålunda icke ansett sig kunna hemligstämpla hela ärendet, då i detsamma förekomme vissa icke

konfidentiella anbud. Förteckningarna hade därför stämplats konfidentiellt för de konfidentiella anbuden, vilket ur upphandlingscentralens synpunkt innebure, att upphandlingsärendet som sådant icke utlämnades till utomstående, men väl att utdrag härifrån kunde erhållas beträffande de icke konfidentiella anbuden. Det måste erkännas, att det rådde viss tveksamhet om vad som finge innefattas i begreppet »anledning» mot utlämning. Upphandlingscentralen hade för sin del i denna fråga stött sig på ett uttalande i »Förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet», Statens offentliga utredningar 1935: 5, s. 73, där det hette om sekretess med avseende å anbud, som i stadgad ordning — väsentligen den reglerades i upphandlingsförordningen — inkommit i ärenden angående upphandling eller utförande av arbete för statens räkning, att »denna sekretess karakteriseras framför allt därav, att den i regel ej kan brytas utan anbudsgivarens samtycke». Då detta utlåtande byggde på juridisk sakkunskap, ansåge sig upphandlingscentralen icke ha handlat i strid mot sekretesslagens bestämmelser. Till slut önskade Nordstrand framhålla, att upphandlingscentralen icke vore angelägen att mottaga konfidentiella anbud, och att det vore av största värde, att bestämmelser på ett eller annat sätt utfärdades angående den rätta behandlingen av konfidentiella anbud.

Såväl arméförvaltningen som upphandlingscentralen ha på begäran till militieombudsmannen överlämnat samtliga handlingar i ifrågavarande upphandlingsärenden.

Av handlingarna i det av arméförvaltningen handlagda ärendet framgår, att vederbörande anbudsgivare å det anbud, som antagits, tecknat: »Vi anhålla, att detta anbud hemligstämplas.» I det hos arméförvaltningen den 29 mars 1944 förda protokollet i ärendet hade antecknats bland annat följande: »Med hänsyn till den — — — antagna anbudsgivarens begäran om ärendets hemlighållande, vilket anses vara av vikt för kronan ur prissynpunkt för kommande upphandlingar, beslöts, med stöd av lagen om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar, att upphandlingsärendet icke skulle givas offentlighet, förrän två år förflutit från denna dag.»

Från de handlingar, som avsåge upphandlingscentralens ifrågavarande upphandlingar, inhämtades, att å det lägsta av de avgivna anbuden antecknats, i det ena fallet: »Vi anhålla vördsamt, att vårt firmanamn samt offererat pris hemlighålles», och i det andra fallet: »Vi anhålla vördsamt, att detta anbud hemligstämplas.» Av protokollen beträffande dessa upphandlingar framgår icke i vidare mån, att särskilt beslut om handlingarnas hemlighållande fattats, än att i den kolumn i protokollet, som avsåge ifrågavarande anbudsgivare, med röd stämpelfärg anmärkts »konfidentiellt».

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse till förbundet den 7 juli 1945.

I 34 § första stycket lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar (den s. k. sekretesslagen) stadgas, att

handlingar i ärenden angående förvärv, avyttrande eller upplåtelse av egendom eller annat, som myndighet äger förvalta, eller angående utförande av arbete för myndighets behov annorledes än genom dess egen eller annan myndighets personal icke, utan tillstånd av den myndighet som handlägger ärendet, må utlämnas, innan avtal slutits eller ärendet eljest slutförts. Angår ärendet upphandling eller utförande av arbete för statens räkning eller försäljning av staten tillhörig lös egendom, skall likväl iakttagas, att i stadgad ordning infordrade och inkomna anbud, så ock andra handlingar, som kunna tjäna till upplysning i vad mån anbud i ärendet infordrats eller avgivits eller som eljest avse dylika anbud, icke före nämnda tidpunkt må utlämnas i vidare mån än för prövning av anbud finnes nödvändigt eller begäran om anbuds utbekommande framställes av anbudsgivaren.

I andra stycket samma paragraf heter det, att då anledning därtill föreligger, äger vederbörande myndighet besluta, att handlingar, som i första stycket avses, även efter där angiven tidpunkt ej må utan myndighetens tillstånd utlämnas. Beträffande andra handlingar än sådana, som angiva villkoren i slutna avtal, må dylikt beslut avse en tid av högst tjugu år från nämnda tidpunkt. Vad angår handlingar, som angiva villkoren i slutna avtal rörande myndighets leverans av elektrisk kraft, gas, vatten eller dylikt eller rörande försäljning av varor, med vilka myndighet driver handel i affärsmässiga former, må beslut meddelas högst för tiden till dess två år förflutit från det avtalet fullgjorts eller upphört att gälla. Med avseende å handlingar, som angiva villkoren i slutna avtal i andra ärenden, må beslut meddelas för en tid av högst två år från det avtalet slöts.

Beslut, vilka enligt 34 § andra stycket meddelas av annan statsmyndighet än sådan, som hör till eller lyder under riksdagen, skola, enligt tredje stycket samma paragraf, med vissa undantag för varje statsregleringsår, inom en månad efter dess utgång, anmälas till Konungen, som låter riksdagens revisorer därav undfå del.

I ett av militieombudsmannen tidigare handlagt ärende angående hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden (se militieombudsmannens ämbetsberättelse 1945 s. 329 ff.) har med stöd av förarbetena till ifrågavarande sekretessbestämmelser framhållits, hurusom lagstiftarna å ena sidan kraftigt understrukit värdet av den offentliga kontrollen över det allmännas förvärv av egendom men å andra sidan — med hänsyn till vad från särskilt de statliga affärsdrivande verkens sida framhållits angående behovet av viss sekretess — medgivit, att det på detta område vore nödvändigt med vissa jämkningar i offentlighetsgrundsatsen. Dessa jämkningar hade av förarbetena att döma föranletts av kraven på affärsmässighet vid bedrivande av affärsverksamhet. Beträffande föreskriften i 34 § andra stycket sekretesslagen, att anbud och dylika handlingar under tiden efter det att det ärende, till vilket de hörde, blivit slutfört finge genom särskilt beslut hemlighållas, »då anledning därtill förelåge», framhölls i anslutning härtill, att det torde böra vara en anledning, som härrörde av kraven på affärsmässighet. Vidare

framhölls, att enligt det ursprungliga förslaget till sekretesslag förordnande jämlikt 34 § andra stycket skulle kunna meddelas endast i sällsynta undantagsfall (»där särskilda omständigheter det föranledde»), samt att en viss uppmjukning av förutsättningarna otvivelaktigt skett därigenom, att lagen kommit att medgiva sådant förordnande, så snart anledning därtill förelåge. Ett väckt förslag om obligatorisk sekretess under två år för alla handlingar i anbudsärenden hade vid lagens tillkomst uttryckligen avvisats. Det vore därför tydligt, att lagen intoge den ståndpunkten, att offentlighet vore regel och sekretess undantag på detta område.

Av utredningen i ovannämnda ärende, som rörde det sätt på vilket flygförvaltningen tillämpade 34 § sekretesslagen, framgick bland annat, att flygförvaltningen tillämpat nämnda lagrum för tillgodoseende av en lägre, militär sekretess, som icke kunde grundas å den med stöd av 4 § sekretesslagen utfärdade kungörelsen den 25 november 1938 (nr 757) med förordnanden på försvarsväsendets område jämlikt nämnda lag, samt att flygförvaltningen utfärdat generella föreskrifter om att handlingar i avgjorda upphandlingsärenden, som icke ansåges motivera hemligstämpling jämlikt 1938 års kungörelse, icke finge utlämnas, förrän två år förflutit från det ärendet avgjorts. Militieombudsmannen framhöll, att det vore opåkallat och ägnat att skapa oklarhet, därest vederbörande myndigheter vid meddelande av beslut jämlikt 34 § sekretesslagen läte leda sig av önskemålen, att hemlighålla förhållanden, som voro av betydelse för rikets försvar. Sekretessen beträffande dylika frågor hade erhållit sin särskilda reglering genom 4 § sekretesslagen och ovannämnda kungörelse. Om det skulle visa sig, att de militära sekretesskraven icke blivit härigenom i nödig omfattning tillgodosedda, borde erforderliga åtgärder vidtagas genom ändring i dessa författningar. I anledning av de av flygförvaltningen utfärdade generella föreskrifterna fastslogs av militieombudsmannen, att lagens mening vore, att frågan om sekretess enligt 34 § andra stycket sekretesslagen skulle av vederbörande myndighet prövas i varje särskilt ärende, där anledning till sådan prövning yppades. Att generella anvisningar utfärdades till ledning för fattande av beslut enligt nämnda lagrum torde dock i och för sig icke böra föranleda erinran. Sådana anvisningar kunde tvärtom vara av värde såsom garanti för enhetlig och konsekvent tillämpning. Anvisningarna kunde dock icke ersätta den prövning av omständigheterna i varje särskilt ärende, som skulle föregå ett beslut om hemlighållande.

Av det anförda framgår, att för utövande av den vederbörande myndighet genom stadgandet i 34 § andra stycket sekretesslagen tillerkända befogenheten att lämna föreskrift om viss förlängning av sekretesstiden förutsättes, att i varje fall efter särskild prövning finnes föreligga anledning härtill med hänsyn till kravet på affärsmässighet. I anslutning härtill bör för prövningen av det av förbundet anhängiggjorda ärendet närmast tagas sikte på en undersökning av den närmare innebörden av det krav på affärsmässighet, som sålunda uppställts.

Bestämmelser om viss sekretess för anbudshandlingar infördes år 1918 genom ett tillägg till tryckfrihetsförordningen § 2 mom. 4 (undantag 19). Dessa föreskrifter, vilka i samband med antagande av sekretesslagen upphävdes, inneburo bland annat att skrivelser, som utgått från myndighet, vilken handlade upphandlingsärende, dit inkomna anbud och andra där befintliga handlingar, som avsåge sådana anbud, i regel icke fingo utlämnas, innan anbudet slutligen prövats och, där samtliga anbud förkastats i samband med beslut att infordra nya anbud, slutlig prövning jämväl av dessa skett. Dessutom stadgades, att genom myndighetens försorg upprättade kostnadsberäkningar och prisbestämningar ävensom tjänsteutlåtanden, som avsåge desamma, ej fingo utan myndighetens samtycke utlämnas, förrän ärendet blivit slutligt prövat, med rätt för myndigheten att »där särskilda omständigheter det föranleda» besluta om hemlighållande av sådan handling i prövat ärende under högst ett år från dess upprättande.

Vid en av professor Nils Herlitz på offentligt uppdrag verkställd utredning om ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet (SOU 1927: 2) ifrågasattes från flera håll en väsentlig utvidgning av sekretessen beträffande anbudshandlingar.

Järnvägsstyrelsen anförde härutinnan bland annat följande: Redan i gällande tryckfrihetsförordning funnes viss sekretess rörande statens upphandlingsväsende, och det torde väl numera vara en allmänt erkänd grundsats, att all affärsverksamhet krävde viss sekretess för att kunna behörigen skötas. Ett eventuellt förbud mot offentliggörande av affärshandlingar och vad därmed ägde samband borde dock begränsas därhän, att tillämpning av en bestämmelse i berörda avseende gjordes beroende av en noggrann prövning av förhållandena i varje särskilt fall. En dylik prövning borde överlämnas till järnvägsstyrelsen, som därvid hade att taga hänsyn till, om meddelande av uppgift i nu förevarande avseende skulle kunna leda till skada för verket eller enskild berörd part och i sådant fall, men endast då, vägra handlingens utlämnande.

Domänstyrelsen anförde: Genom domänverket inköptes årligen materialier såsom cement, tegel, oljor, sprängämnen, spik, fönsterglas m. m. till betydande belopp. Dessa uppköp verkställdes i regel efter infordrande av anbud, varvid anbuden på grund av gällande bestämmelser voro hemfallna åt offentligheten, så snart desamma slutligen prövats. Det skydd, som anbudshandlingarna grundlagsenligt åtnjöte, vore alltför ringa för att fritaga vederbörande anbudsgivare från obehag eller förluster förorsakade av anbudens alltför tidiga utlämnande åt offentligheten. Särskilt ville styrelsen erinra om de fall, då upphandling av likartade varor företoges med tämligen regelbundna mellanrum på det sätt, att en viss myckenhet för varje gång inköptes, varvid ett hemlighållande av anbudshandlingarna givetvis måste anses vara av lika stor betydelse de senare gångerna som den första. För tillgodoseende av såväl statens som anbudsgivarnas intressen syntes det styrelsen, som om ett hemlighållande av dylika handlingar under en tid av fem år vore erforderligt. En förutsättning för ernående av nu angivna skydd vore emellertid, att jämväl verkets räkenskaper hemlighölles, enär eljest ur dessa kunde erhållas upplysningar rörande sådana förhållanden, vilkas undandragande från offentligheten ansåges önskvärt.

Byggnadsstyrelsen androg: På grund av att möjlighet icke förelåge att undandraga anbuden offentligheten under någon längre tid, kunde anbudsgivaren mången gång åsamkas obehag och förluster, mot vilka han genom uppställande av förbehåll angående anbuds hemlighållande kunde skydda sig vid uppgörelser med enskilda. Det torde även kunna tänkas, att spekulanter av enahanda skäl ansåge sig icke kunna medgiva statsverket vissa

förmåner, som eljest skulle kunna lämnas, därest anbuden hemlighölles. Detta torde vara av stor betydelse, vad byggnadsstyrelsens verksamhet vidkomme, särskilt i de fall, då styrelsen själv upphandlade byggnadsmaterialier och dylikt i större utsträckning. Även i andra avseenden kunde den omständigheten, att de rörande anbudshandlingars offentlighet gällande bestämmelserna icke motsvarade skäliga anspråk på sekretess, medföra menliga konsekvenser för det allmänna, exempelvis då, såsom i byggnadsstyrelsens verksamhet förekomme, likartade arbeten med kortare mellanrum återkomme och slutligt avtal därvid för varje gång träffades om arbetenas utförande till vissa angivna à-pris. Med hänsyn till vad sålunda anförts, finge byggnadsstyrelsen föreslå sådan ändring av tryckfrihetsförordningens bestämmelser rörande offentlighållande av handlingar i entreprenad- och upphandlingsärenden, att vederbörande myndighet gåves befogenhet att — såsom för närvarande gällde beträffande kostnadsberäkningar och prisbestämningar samt tjänsteutlåtanden i sådant ärende — besluta om hemlighållande under viss tid av till myndigheten inkomna anbud.

I ett yttrande av Stockholms stadskollegium återgavs ett av industriverksstyrelsen åberopat uttalande av direktören för gas- och elektricitetsverken, vari anfördes bland annat följande: Beträffande inkomna anbud borde skydd mot offentliggörande såväl i anbudsgivarens som verkens intresse icke upphöra för sådana anbud, som bleve antagna till utförande. Förelåge ej ett sådant skydd, skulle ett anbud genast komma till anbudsgivarens konkurrenters kännedom, vilket anbudsgivaren skulle söka undvika exempelvis genom att lämna med avseende å teknisk beskrivning mindre fullständiga anbud. Genom frånvaro av skydd från offentligheten kunde verken till och med helt gå miste om fördelaktiga anbud. Härtill komme vidare, att verken och i synnerhet elektricitetsverket vid sina upphandlingar ofta hade att göra med truster och dylika sammanslutningar mellan producenterna. Om anbud, som eventuellt kunde erhållas från utom trusten stående firmor, bleve offentliga, skulle detta bliva trusten till vägledning på ett för det kommunala verket direkt skadligt sätt. Liksom vid privata företag förekomme ej sällan, att verken från enskilda personer eller firmor erhölle meddelanden av olika slag, även sådana som icke direkt berörde affärsuppgörelser, med uttryckligt angivande av meddelandets konfidentiella natur. Vid lagens utformande måste uppenbarligen tillses, att ett dylikt förbehåll skulle kunna respekteras. Emellertid torde skyddet för handlingar tillhörande kommunala affärsuppgörelser knappast kunna inskränkas till de industriella verken i egentlig mening. Inom de flesta områden av kommunalförvaltningen förekomme ärenden av liknande art, rörande vilka samma skäl emot offentliggörande kunde anföras. Någon principiell skillnad torde här icke föreligga. Vad särskilt anginge anbud ansåges erfarenheten ha visat, att de nuvarande möjligheterna att hemlighålla hithörande handlingar för kommunen kunnat medföra fördelaktigare priser och jämväl för anbudsgivaren i förhållande till konkurrenter kunde vara av stor vikt. Offentlighet över anbudsförfarandet skulle sannolikt underlätta monopolistiska sammanslutningar och göra det svårare för de kommunala myndigheterna att få fördelaktigare anbud. Därest en köpman måste räkna med, att övriga större kunder finge kännedom om de villkor, han erbjöde kommunen, kunde man befara, att den för närvarande ofta visade beredvilligheten att giva kommunen i dess egenskap av solid och stor kund särskilt gynnsamma villkor komme att minskas.

Stadskollegiet anförde vidare: Vad anginge leveranser till anstaltsförvaltningen torde i allmänhet den praxis tillämpas, att ingivna leveransanbud hölles hemliga ej blott före anbudstidens utgång utan även efter anbudens prövning, men att däremot de justerade protokollen över anbudens prövning

betraktades som offentliga. En utsträckning av offentlighetsprincipen å detta område ansåges komma att skada stadens intressen (fattigvårdsnämnden). Inom hamnstyrelsen plägade på förfrågan av anbudsgivare uppgift lämnas å beloppen av det antagna och i varje fall av de tre lägsta anbuden samt å namnet å den anbudsgivare, vars offert antagits, ävensom i fråga om dessa anbud vissa kompletterande uppgifter för möjliggörande av jämförelser dem emellan. I vidare mån ansåges icke offentlighet böra föreskrivas. Särskilt borde från offentliggörande skyddas detaljanbud rörande speciella tillverkningar, anordningar och konstruktioner samt beskrivningar över dylika eller upplysningar från firmor rörande särskilda av dem disponerade tillverkningar, avseende att klargöra deras särskilda företräden framför andra (hamnstyrelsen). I fråga om anbud hade myndigheterna sålunda allmänt ansett, att något offentliggörande överhuvud taget icke borde ifrågakomma, varken av själva anbudet eller av till detsamma hörande handlingar. Enligt vad gatunämnden uttalat borde kommunal myndighet liksom hittills ha möjlighet att överhuvud taget hemlighålla alla hithörande handlingar, om förbehåll därom göres av anbudsgivaren.

Angående sin inställning till frågan om en allmän utvidgning av sekretessen beträffande anbudshandlingar anförde Herlitz: Det hade ingalunda kunnat förbises, att offentligheten i allmänhet måste medföra särskilda svårigheter och olägenheter vid de grenar av offentlig förvaltning, som skulle bedrivas affärsmässigt. Om man uteslutande toge de hänsyn, som påkallades av affärsmässigheten, vore det måhända rentav berättigat att påstå, att de ifrågavarande verksamhetsgrenarna borde vara helt befriade från det band, som låge i offentligheten, och sålunda härutinnan jämställda med enskilda företag. Till en viss grad skulle ock det försvagande av den offentliga kontrollen, som kunde sägas ligga häri, kunna försvaras. Det skulle nämligen kunna sägas, att den kontroll, som tryckfrihetsförordningens offentlighetsregler skulle tjäna, förnämligast erfordrades gentemot sådan offentlig verksamhet, som innebure utövning av statlig makt, icke gentemot den verksamhet, i vilken stat och kommun så att säga befunne sig på samma plan som enskilda företagare. Den ställning, som statsmakterna givit åt vissa verk, vore ett uttryck för den uppfattningen, att dessa just ur de nu antydda synpunkterna borde till en viss grad behandlas annorlunda än statsförvaltningen i övrigt. Man hade dock ej gått därhän, att man i allo likställt ifrågavarande verk med privata företag. Man hade ansett, att de väl i viss mån borde verka under enahanda villkor som sådana företag, men i viss mån ock borde vara underkastade de allmänna grundsatser, som gällde för statens förvaltning. Statsmakterna hade med andra ord ej velat fullt ut genomföra affärsmässighetens grundsatser för de ifrågavarande företagen, utan med full avsikt låtit dessa grundsatser i vissa hänseenden vika för andra hänsyn. Det kunde därför ej vara tillåtligt att vid en utredning, som uteslutande avsåge tryckfrihetsförordningens offentlighetsregler, taga till principiell utgångspunkt, att den offentlighet, som ur affärsmässighetssynpunkt vore oläglig, under alla omständigheter borde uteslutas. Tvärtom måste beaktas, att statsmakterna medvetet begränsat sina anspråk på affärsmässighet i de ifrågavarande verkens skötsel. Huru långt begränsningen av offentligheten borde sträcka sig, vore sålunda ett problem, som icke finge formuleras så: vad påkallas av affärsmässighetens grundsats? Problemets rätta formulering vore fastmera: huru långt borde man gå i affärsmässighet? Denna sistnämnda fråga kunde emellertid tydligtvis icke besvaras i förevarande utredning, som tvärtom måst taga till utgångspunkt, att frågan redan blivit av statsmakterna i huvudsak besvarad — genom den synnerliga varsamhet, med vilken den ekonomiska sekretessens utvidgning hittills ägt rum. Det hade måst antagas,

att statsmakterna med avsikt avstått från att fullt ut genomföra affärsmässighetens grundsatser för att ej gå miste om de fördelar, som ansåges följa med offentligheten. Med detta betraktelsesätt hade det varit omöjligt att i förevarande utredning upptaga den vittgående tanken om en allmän sekretessregel av sådan innebörd, som från de affärsdrivande verkens sida föreslagits, och de framställda yrkandena hade, i vad de avsåge hemlighållande av anbuden även efter det ärendet slutligt prövats, ej kunnat följas, enär de syntes stå i bestämd strid med ett viktigt offentlighetsintresse.

Den av Herlitz föreslagna bestämmelsen innebar i princip icke någon eftergift åt de framförda önskemålen om ökat sekretesskydd för anbudshandlingar. Det åsyftade stadgandet erhöll i förslaget följande lydelse:

»Skriftliga anbud, som infordrats och till myndighet inkommit i ärende angående förvärv av annat än fast egendom, utförande av arbete för statens räkning eller försäljning eller upplåtelse av staten tillhörig egendom eller annat, eller andra handlingar, som kunna tjäna till upplysning, i vad mån anbud i ärendet infordrats eller avgivits, eller som eljest avse dylikt anbud, må innan anbuden slutligen prövats samt, där samtliga anbuden förkastats och i samband därmed beslutats att infordra nya anbud, slutlig prövning jämväl av dessa skett, icke utlämnas i vidare mån än för prövningen befinnes nödvändigt eller begäran om anbuds utbekommande framställes av anbudsgivaren. Vad nu sagts äge ej tillämpning på protokoll över i ärendet hållen auktion.

Kostnadsberäkningar och prisbestämningar, som genom myndighets försorg upprättats i dylikt ärende, ävensom tjänsteutlåtanden, vilka avse desamma, må ej utan myndighetens samtycke utlämnas, förrän ärendet blivit slutligen prövat. Där särskilda omständigheter det föranleda, äge myndigheten besluta, att sådan handling i prövat ärende fortfarande skall hemlighållas under högst fem år från dess upprättande.»

I yttranden över 1927 års förslag (se SOU 1935: 5) framfördes från olika håll krav på längre gående sekretessregler, än vad förslaget innehölle. Vattenfallsstyrelsen anförde härom: Vore affärsmässighet i arbetet hos statens affärsdrivande verk ett statens intresse, så måste i denna statens verksamhet offentligheten inskränkas. Problemet vore icke, hur långt man borde gå i affärsmässighet, ty inom riksdagen hade alltid hävdats den uppfattningen, att nämnda verksamhet borde utan inskränkning drivas affärsmässigt. Frågan vore väl snarare, vilken del av ett ämbetsverks arbete utgjordes av affärsverksamhet, och vilken del omfattade statlig verksamhet av annat slag. Det vore emellertid förenat med svårighet att på ett uttömmande sätt angiva alla de fall, då ett affärsdrivande verk hade ett fullt legitimt behov att icke vara lagligen skyldigt att framlägga handlingarna i ett visst ärende inför offentligheten. Det vore uppenbart, att med de skiftande uppgifter, som en vitt utgrenad affärsdrift pålade ett stort verk, det icke läte sig göra att i ett lagförslag klart begränsa och uppräkna de fall, då det borde ligga såväl i statens eget som medkontrahenternas privata intresse att iakttaga en viss sekretess. Det vore önskvärt, om denna rätt till sekretess — som i varje enskilt fall tedde sig som ganska självklar — även bleve uttryckt i lag till förebyggande av oklarhet och icke minst till trygghet för den tjänsteman, som skulle taga på sitt ansvar att utlämna eller vägra utlämna handlingar, vilkas hemlighållande kunde vara förbundet med ett uppenbart statsintresse. Ett generellt stadgande i tryckfrihetsförordningen om skydd mot offentliggörande av handlingar, hänförande sig till statens affärsverksamhet, vore en oundgänglig förutsättning för fullgörande av statsmakternas krav på affärsmässighet.

Dessa krav tillmötesgingos i viss utsträckning i det förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet, som den 14 januari 1935 avgavs av tillkallade sakkunniga. Det då framlagda förslaget till sekre-

tesslag upptog i 32 § bestämmelser, vilka i huvudsak överensstämde med 34 § i gällande sekretesslag, dock att enligt paragrafens andra stycke beslut om förlängning av sekretesstiden skulle få meddelas, endast då särskilda omständigheter det föranledde, under det att enligt gällande lag härför allenast fordrades, att anledning därtill förelåge. Enligt motiven kunde sådana särskilda omständigheter anses föreligga, exempelvis då erfarenheten på något visst område givit vid handen, att offentligheten länt till allvarligt förfång för det allmänna eller för enskildas berättigade ekonomiska intressen. Av formuleringen och sammanhanget torde framgå, att särskilt starka skäl för hemlighållande måste föreligga för att en myndighet skulle kunna stadga sekretess beträffande handlingar, vilkas offentlighållande ur synpunkten av allmänhetens kontroll vore särskilt betydelsefullt. Dylik karaktär hade uppenbarligen framför allt sådana handlingar, som — utan att angiva villkoren i slutna avtal — låge till grund för sådana. Vad anginge sådana handlingar, som angåve villkoren i slutna avtal, uttalade de sakkunniga, att enighet torde råda därom att ännu starkare betänkligheter mötte mot att undandraga dem offentligheten. De sakkunniga hade hyst synnerlig tvekan om det berättigade i att i detta hänseende gå längre än redan skett i då gällande tryckfrihetsförordning. Emellertid hade i de över 1927 års utredning avgivna yttrandena och i meddelanden, som de sakkunniga under hand erhållit från vissa myndigheter och tjänstemän, framkommit upplysningar, som övertygat de sakkunniga att möjlighet att undantagsvis hemlighålla jämväl sådana handlingar icke borde helt avskäras. Förslaget medgåve sålunda, där särskilda omständigheter det föranledde, hemlighållande jämväl av slutna avtal. Utan att det behövt särskilt utmärkas i lagtexten, torde det vara tydligt, att ännu större varsamhet vore att iakttaga vid tillämpning av dessa stadganden än vid tillämpningen av de som anginge handlingar, vilka ej upplyste om villkoren i slutna avtal.

I en av 1933 års upphandlingssakkunniga den 2 juli 1935 framlagd utredning med förslag till ändring i vissa delar av upphandlingsförordningen (SOU 1935: 27 s. 37) berörde de sakkunniga jämväl det framlagda förslaget om viss sekretess beträffande handlingar i upphandlingsärenden och yttrade därvid: Upphandlingssakkunniga anslöte sig till den i 1935 års betänkande angående allmänna handlingars offentlighet uttalade uppfattningen, att en riktig avvägning av offentlighet och sekretess på förevarande område vore förenad med synnerliga vanskligheter. Att de dåvarande bestämmelserna i ämnet alltför snävt avgränsade möjligheterna för handlingars hemlighållande, torde emellertid vara otvivelaktigt. Telegrafstyrelsen och järnvägsstyrelsen hade också i sina yttranden till upphandlingssakkunniga framhållit, att en långt driven offentlighet kunde vara ägnad att omintetgöra konkurrens vid statens upphandlingar. Särskilt torde detta förhållande framträda i sådana fall, då leverantörerna inom en affärsgren bildat kartell eller eljest träffat prisöverenskommelse och följaktligen ägde intresse av att hos myndigheten kontrollera, att uppgjorda prislistor följdes. Även avsaknaden av bestämmelser, som medgåve hemlighållande av ingivna ritningar, kartor, prov, modeller och dylikt efter det avtal slutits eller ärendet eljest slutförts, torde i vissa fall ha föranlett leverantörer att icke deltaga i tävlan om leveransen eller arbetet. Men om alltså en ändring av nuvarande bestämmelser i ämnet kunde anses påkallad, borde å andra sidan kraftigt understrykas angelägenheten av att allmänheten ägde möjlighet att följa upphandlingarna, där detta kunde ske utan eftersättande av statens intresse. Offentligheten i upphandlingsärenden vore nämligen den bästa garantien för att rykten om mannamån från myndigheternas sida vid handläggning av upphandlingsärenden icke skulle spridas och vinna

tilltro. Enligt upphandlingssakkunnigas mening vore de i lagförslaget intagna bestämmelserna i ämnet sakligt tillfredsställande.

Generalpoststyrelsen anförde i ett yttrande över upphandlingssakkunnigas betänkande (prop. nr 107: 1937): Bestämmelserna om upphandlingsärendens offentlighet vore i praktiken av mycket stor betydelse. Den omständigheten, att samtliga handlingar i ett upphandlingsärende bleve offentliga, så snart ärendet vore slutligt avgjort, utgjorde i själva verket ett nära nog oöverkomligt hinder för affärsmässig upphandling till skäliga priser. Därtill komme att sagda omständighet — i uppenbar strid emot de principer som kommit till uttryck i upphandlingsförordningen — gynnade större företagare på mindre industri- och hantverksidkares bekostnad och underlättade bildandet och upprätthållandet av karteller. Så snart ett mera betydande upphandlingsärende avgjorts, vore det regel, att varje anbudsgivare gjorde sig underrättad om de pris och andra leveransvillkor, som övriga anbudsgivare erbjudit. När utbud av samma varuslag nästa gång skedde, vore det helt naturligt anbudsgivarnas strävan att icke eller endast obetydligt underbjuda det vid senaste upphandlingstillfället antagna anbudet, även om detta innebure mer än skälig handelsvinst för leverantören. Särskilt i sådana allt vanligare fall, då upphandlingen avsåge varuslag, vars tillverkare vore anslutna till karteller eller priskonventioner, vore upphandlingsärendenas offentlighet till skada. Företagare, som stode utanför kartellen — i regel någon mindre industriidkare — bleve, om han underbjöde de konventionella priserna, genom olika former av påtryckning förr eller senare tvingad att antingen upphöra med sin verksamhet eller ansluta sig till kartellen, och i senare fallet vågade han därefter vid anbudsinfordran icke erbjuda lägre priser än de konventionella, då han visste, att de konkurrerande anbudsgivarna omedelbart erhölle kännedom därom. Det år 1935 avgivna förslaget rörande allmänna handlingars offentlighet innebure i viss mån ökad möjlighet till hemlighållande av handlingar i upphandlingsärende efter den tidpunkt, då ärendet slutligt avgjorts, i det att vederbörande myndighet, där särskilda omständigheter det föranledde, ägde besluta, att ifrågavarande handlingar skulle hemlighållas under en tid av i regel högst två år från angivna tidpunkt. Det vore emellertid generalpoststyrelsens övertygelse, att dylika bestämmelser, i deras föreslagna form, icke vore ägnade att i önskvärd utsträckning undanröja de ovan berörda svåra olägenheterna av upphandlingsärendenas offentlighet. Såsom framginge av motiven till de föreslagna bestämmelserna, vore det nämligen avsett, att beslut om hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden, särskilt sådana handlingar som angåve villkoren i slutna avtal, skulle kunna meddelas endast i sällsynta undantagsfall. Generalpoststyrelsen delade den i förslaget rörande allmänna handlingar av år 1935 uttalade uppfattningen, vartill även upphandlingssakkunniga hade anslutit sig, att en riktig avvägning av offentlighet och sekretess på förevarande område vore förenad med synnerliga vanskligheter. Det starkt framträdande behovet av skydd mot obehörigt utnyttjande av upphandlingsärendenas offentlighet nödvändiggjorde emellertid enligt generalpoststyrelsens mening anordnande av sekretess beträffande handlingar i dessa ärenden, framför allt sådana handlingar som angåve villkoren i ingångna avtal. Enligt upphandlingssakkunnigas åsikt kunde ett avsteg från offentlighetsprincipen på detta område underlätta uppkomsten och spridandet av rykten om mannamån från myndigheternas sida vid handläggning av upphandlingsärenden. Denna farhåga vore dock mera berättigad, därest upphandlingsärendena — på sätt upphandlingssakkunniga i anslutning till förslaget rörande allmänna handlingars offentlighet ifrågasatt — undandroges offentligheten genom myndigheternas särskilda beslut i mer eller mindre sällsynta undantagsfall, än om sagda ären-

den obligatoriskt hemlighölles under viss kortare tid. Det sistnämnda alternativet vore därför att föredraga och, om tiden för hemlighållandet sattes till allenast två år, syntes även skäliga anspråk på offentlig kontroll över det statliga upphandlingsväsendet bliva tillgodosedda. Generalpoststyrelsen ifrågasatte därför utfärdandet av bestämmelser utav nu antytt innehåll i stället för de i 1935 års förslag intagna stadgandena. De sålunda ifrågasatta bestämmelserna kunde, om så prövades erforderligt, kompletteras med föreskrifter därom, att myndighet skulle äga befogenhet att på ansökning och uppgivna skäl förklara handling i upphandlingsärende offentlig före den stadgade tidens utgång, samt att, därest myndigheten med hänsyn till statens intressen funne sig icke böra bifalla en dylik ansökning, beslutet skulle anmälas till Kungl. Maj:t för att delgivas riksdagens revisorer.

Jämväl vissa kommuner framförde i avgivna yttranden över 1935 års betänkande om allmänna handlingars offentlighet önskemål om en viss skärpning av sekretessreglerna beträffande upphandlingsärenden.

Stadsfullmäktige i Göteborg, vilka i första hand önskat, att anbud och andra affärshandlingar hos drätselkammaren och de kommunala affärsdrivande verken överhuvud icke skulle göras offentliga, framhöllo för den händelse en dylik inskränkning av offentligheten icke skulle komma att lagfästas, att avfattningen av andra stycket av ifrågavarande paragraf i 1935 års förslag icke vore för kommunernas intressen fullt betryggande, särskilt med hänsyn därtill, att lagrummet kunde förväntas komma att inbjuda till tvister rörande rätta tolkningen av uttrycket »där särskilda omständigheter det föranleda». Förvaltningsmyndigheterna borde med åberopande av nämnda »särskilda omständigheter» tillerkännas rätt att i betydligt vidsträcktare omfattning definitivt besluta om undantag från handlingarnas offentliggörande än som med sakkunnigförslaget syntes ha varit meningen. Stadsfullmäktige hemställde sålunda, att större hänsyn fästes vid kommunernas behov av sekretess i ekonomiska frågor än som skett i nämnda förslag.

Stadsfullmäktige i Malmö erinrade att i 1935 års förslag vederbörande myndighet visserligen medgåves att, där särskilda omständigheter därtill föranledde, besluta, att hithörande handlingar icke finge utlämnas, förrän viss tid förflutit efter det avtal slutits eller ärendet eljest slutförts, men att i förslagets motivering begreppet »särskilda omständigheter» gåves en ganska inskränkt tolkning. Vederbörande kommunala myndighet borde erhålla vidare rätt att från tillgång för allmänheten undantaga handlingar av det slag, varom här vore fråga, även slutna avtal, under längre tid än vad enligt förslaget medgåves, och i varje fall borde myndigheten förbehållas fri rätt att pröva, när sådana »särskilda omständigheter» kunde anses föreligga, att skäl funnes för handlings hemlighållande.

Kommunalfullmäktige i Vara ifrågasatte, huruvida ej beträffande anbudsgivare, vars anbud ej antagits, borde stadgas fullständigt förbud för att utlämna hans anbud jämte därtill hörande handlingar, därest han vid anbudets ingivande gjort förbehåll om att utlämnande ej finge ske.

Det förslag till sekretesslag, som förelades 1937 års riksdag, företedde på förevarande område vissa avvikelser i förhållande till 1935 års förslag (prop. 107: 1937). Liksom gällande lag upptog förstnämnda förslag sålunda, som förut nämnts, såsom förutsättning för myndighets beslut om hemlighållande av anbudshandlingar, att »anledning därtill föreligger», under det att 1935 års förslag i stället hade uttrycket, att »särskilda omständigheter det föranleda». Föredragande departementschefen anförde i motiveringen till departementsförslaget bland annat (prop. 1937 nr 107 s. 96—97): Avvägningen av sekretessen på det vidsträckta och betydelsefulla område, som i denna paragraf avsåges, vore, såsom de sakkunniga framhållit och från flera håll i ytt-

randena understrukits, förenad med betydande svårigheter. Här stode nämligen ett synnerligen starkt sekretessbehov i direkt motsats till ett icke mindre betydande offentlighetsintresse. De sakkunnigas förslag syntes dock på det hela taget innebära en väl avvägd lösning av den omtåliga frågan. Därom vittnade i sin mån, att nästan alla statliga myndigheter vore tillfreds med detsamma, och att även det stora flertalet av de hörda kommunala myndigheterna lämnat det utan anmärkning; och det borde härvid framhållas, att bestämmelserna i denna paragraf i större eller mindre utsträckning berörde så gott som alla myndigheter. Av flera kommunala myndigheter hade dock såsom framginge yrkats en utökning av förslagets möjligheter att anordna sekretess eller rent av att offentligheten överhuvud skulle uteslutas på detta område. Det vore som även påpekats ganska naturligt, att de kommunala myndigheterna, vilka för närvarande i regel undandroge sina handlingar i ekonomiska ärenden offentligheten, skulle med en viss tvekan mottaga offentlighetsprincipens uttryckliga fastslående på detta område, även om betydande undantag gjordes från principens tillämpning. Å andra sidan hade advokatsamfundet, som i detta fall torde i viss mån kunna sägas representera allmänhetens intresse, bestämt motsatt sig att överhuvud möjlighet bereddes att hålla handlingar på ifrågavarande område hemliga efter det ett ärende slutförts, och detta i synnerhet såvitt anginge kommunala handlingar. Enligt samfundets mening gjorde sig ett synnerligen starkt kontrollintresse gällande med avseende å den kommunala förvaltningen, där, enligt vad samfundet antydde, tendenser till obehöriga förfaranden vid ekonomiska ärendens handhavande icke saknades. Dessa synpunkter förtjänade otvivelaktigt allt beaktande. Behövligheten av den kontroll, som handlingars offentlighet skulle möjliggöra, borde icke underskattas. Likväl torde man icke skäligen kunna inskränka de möjligheter till sekretess, som 1935 års förslag gåve. Därigenom skulle kommunernas möjligheter att tillvarataga sina intressen gentemot medkontrahenter vid affärer och ekonomiska uppgörelser alltför mycket försvåras. De erfarenheter de statliga myndigheterna, särskilt de affärsdrivande verken, haft av den vidsträckta offentlighet deras handlingar nu vore underkastade talade bestämt för åtminstone en sådan omfattning av sekretessmöjligheterna beträffande såväl statliga som kommunala handlingar, som de sakkunniga föreslagit. Det torde till och med vara lämpligt att i viss mån tillmötesgå de från kommunalt håll framförda önskemålen om en utsträckning av dessa möjligheter. — Det hade ej synts lämpligt att, som generalpoststyrelsen hemställt, föreslå en obligatorisk sekretess under två år för alla handlingar i upphandlingsärenden. Ur offentlighetssynpunkt måste det nämligen vara av ej ringa värde, att sekretess efter tidpunkten för avtals slutande eller ärendets slutförande i annan ordning skulle bero på ett särskilt beslut, som beträffande statsmyndigheter i regel skulle anmälas hos Kungl. Maj:t och bringas till statsrevisorernas kännedom. Däremot hade i departementsförslaget en ändring i förhållande till 1935 års förslag vidtagits med avseende å förutsättningarna för förordnande om sekretess, nämligen såtillvida att det ej stadgades, att dylikt förordnande skulle föranledas av »särskilda omständigheter», utan endast att det måtte givas, då anledning därtill förelåge. De kommunala myndigheter, som gjort invändningar mot förevarande paragraf, syntes framför allt ha fruktat, att uttrycket »särskilda omständigheter» skulle tolkas så, att sekretessmöjligheterna alltför mycket inskränktes, detta särskilt med hänsyn till de sakkunnigas motivering. Denna motivering syntes också vara ägnad att ingiva sådana farhågor. Med den ändring, som nu föreslogs i paragrafen, måste emellertid alla behöriga sekretessbehov kunna tillgodoses.

Den redogörelse, som ovan lämnats för förarbetena till 34 § sekretesslagen, torde utvisa, att av motiven till nämnda lagstadgande icke med önskvärd tydlighet framgår, vilka omständigheter som av lagstiftaren avsetts skola utgöra anledning till beslut om sådan förlängning av sekretesstiden, varom stadgas i paragrafens andra stycke. Man har att vid undersökning av dessa spörsmål utgå från å ena sidan den utformning, som ifrågavarande bestämmelse erhållit i 1935 års förslag till ny sekretesslagstiftning, och å andra sidan de mera vittgående krav på sekretesskydd, som framförts av statens affärsdrivande verk samt från vissa kommunala myndigheters sida, och som i det till 1937 års riksdag framlagda lagförslaget i ämnet i viss utsträckning tillmötesgåtts.

Enligt 1935 års förslag skulle beslut om förlängning av sekretesstiden få meddelas endast, då särskilda omständigheter det föranledde. Särskilt i fråga om handlingar, som angåve villkoren i slutna avtal, underströks i motiven kraftigt, att det vore med tvekan, som de sakkunniga ansett sig böra gå med på en förlängning av sekretesstiden, samt att möjligheten härtill borde utnyttjas med största varsamhet. Enligt de sakkunniga skulle, som förut nämnts, särskilda omständigheter anses föreligga, exempelvis då erfarenheten på något visst område givit vid handen, att offentligheten länt till allvarligt förfång för det allmänna eller för enskildas berättigade ekonomiska intresse. De sakkunniga förutsatte även, att det sekretessintresse, som kunde föreligga, skulle vägas mot det för varje fall föreliggande intresset av handlingarnas offentlighållande. Genom det i motiven uppställda kravet på att erfarenheten skulle givit vid handen, att på det särskilda område som vore i fråga offentligheten länt till allvarligt förfång, torde stadgandets räckvidd ha erhållit en begränsning, som synes gå utöver de föreslagna ordalagen att »omständigheterna det föranleda». Där det i visst fall kunde befaras, att ett offentlighållande skulle leda till förfång men tidigare erfarenhet härav saknades, skulle någon förlängning av sekretesstiden ej kunna beslutas. Sannolikt kunde det även bliva föremål för delade meningar, vad som åsyftades med uttrycket »allvarligt förfång för det allmänna eller för enskildas berättigade ekonomiska intresse». Särskilt svårt torde det vara att närmare precisera, vad som vore att betrakta som enskilds berättigade ekonomiska intresse. Ehuru det privata affärsidkare emellan väl vanligen torde tillämpas sekretess å ifrågavarande område, torde man icke ha avsett att för enskild, som uppträdde som anbudsgivare till statligt verk, betrakta det som ett berättigat ekonomiskt intresse att härvidlag vara bibehållen vid samma förmåner, som han åtnjöte beträffande anbud avgivna till enskilda köpare. Vad som härutinnan vore att betrakta som en anbudsgivares berättigade ekonomiska intresse kunde icke bedömas utan visst hänsynstagande till såväl sekretesslagstiftningens innehåll som upphandlingsförordningens bestämmelser. Den som avgåve anbud till statlig myndighet hade att utgå från att anbudshandlingarna i regel bleve offentliga omedelbart sedan anbuden prövats. De sakkunniga torde därför ha avsett att, i sådana fall, där den enskildes intresse skulle motivera en utsträckt sekretess, det skulle föreligga

någon speciell omständighet, som motiverade avsteg från huvudregeln om offentlighet. (I detta sammanhang uppkommer även frågan vilken betydelse man har att tillmäta av den enskilde anbudsgivaren i samband med avgivande av anbudet framställd begäran om konfidentiell behandling av hans anbud. Till denna fråga återkommer jag senare.) Även när det gäller att bestämma, vad som är att betrakta såsom allvarligt förfång för det allmänna, torde man böra utgå från offentlighet såsom huvudregel. De allmänna olägenheter för statlig upphandling, som möjligen kunde föranledas av anbudshandlingarnas offentlighållande, torde icke böra komma i betraktande. De sakkunniga torde ha avsett, att endast speciella omständigheter, som i ett visst fall länt till allvarligt förfång för det allmänna, borde godkännas som motiv för avsteg från offentligheten.

Någon närmare redogörelse för vilka speciella omständigheter, som avsetts skola föranleda utsträckning av sekretesstiden, ha de sakkunniga ej lämnat. Vid bedömande av vilken uppfattning härutinnan, som legat till grund för de sakkunnigas ställningstagande, är man därför hänvisad till de synpunkter på frågan, som av statliga och kommunala myndigheter framförts i till de sakkunniga inkomna yttranden. Härvid måste emellertid beaktas, att de sakkunniga torde ha avsett, att allenast i viss utsträckning tillgodose de synpunkter, som sålunda framförts. De konkreta olägenheter, som enligt nämnda yttranden kunna föranledas av anbudshandlingars offentlighållande, utgöra för det allmänna fördyrade inköp och för anbudsgivaren dels ekonomiska repressalieåtgärder från, eventuellt i priskartell sammanslutna, konkurrenter och dels viss press på priserna från andra mindre gynnade kunders sida. De av de sakkunniga uppställda förutsättningarna för förlängning av sekretesstiden torde ha inneburit, att det allmänna tidigare vid inköp av varor av samma eller liknande slag på grund av anbudshandlingarnas offentlighållande vid ett senare tillfälle fått vidkännas mindre förmånliga villkor än tidigare, eller, vad beträffar anbudsgivaren, att denne genom vissa åtgärder från kunders eller konkurrenters sida lidit förfång.

Av det ovan anförda torde framgå, att vad i 1935 års betänkande föreslagits skola gälla i fråga om hemlighållande av anbudshandlingar efter anbudens prövning skulle kunna vinna tillämpning endast i mera sällsynta undantagsfall. Förslaget utsattes också i denna del från olika håll för en kraftig kritik. Generalpoststyrelsen underströk sekretessmöjligheternas stora betydelse för en affärsmässig upphandling till skäliga priser samt framhöll att genom anbudshandlingarnas offentlighet underlättades bildandet och upprätthållandet av karteller samt gynnades större företagare på mindre företagares bekostnad. Möjligheterna till utsträckt sekretess borde enligt styrelsens mening icke begränsas till allenast sällsynta undantagsfall. Stadsfullmäktige i Göteborg förordade, att förvaltningsmyndigheterna tillerkändes rätt att i betydligt vidsträcktare omfattning definitivt besluta om undantag från handlingarnas offentliggörande, än som med sakkunnigförslaget syntes ha varit meningen. Stadsfullmäktige i Malmö uttalade sig i samma riktning. I det till 1937 års riksdag framlagda förslaget till sekretesslag fann föredra-

gande departementschefen sig böra i viss mån tillmötesgå de framförda önskemålen om ytterligare utsträckning av möjligheterna att hemlighålla handlingar i avgjorda upphandlingsärenden. Beslut härom skulle sålunda enligt departementsförslaget kunna meddelas, då anledning därtill förelåge. Departementschefen medgav även, att de sakkunnigas motivering till ifrågavarande bestämmelse varit ägnad att ingiva farhågor för att sekretessmöjligheterna komme att allt för mycket inskränkas, samt uttalade, att med den föreslagna ändringen i paragrafen alla behöriga sekretessbehov måste kunna tillgodoses. Härutöver lämnades icke i propositionen eller vid riksdagsbehandlingen av densamma någon närmare vägledning angående stadgandets räckvidd. Den väsentliga uppmjukning av bestämmelsen, som sålunda skett, torde medföra, att vad av de sakkunnigas yttranden kunnat slutas angående förutsättningarna för förlängning av sekretesstiden för handlingar i avgjorda upphandlingsärenden icke lämnar någon säker ledning vid tolkningen av ifrågavarande bestämmelse i dess genom departementsförslaget föreslagna och nu gällande lydelse. Uppenbarligen kan tillämpningen av ifrågavarande bestämmelse i den formulering den slutligen erhållit icke — som enligt de sakkunnigas förslag — vidare anses begränsad till sällsynta undantagsfall. Icke heller torde det härför kunna fordras, att erfarenheten givit vid handen, att på det område som är i fråga offentligheten länt till allvarligt förfång för det allmänna eller för enskildas berättigade ekonomiska intresse. Det måste vara tillfyllest — såsom järnvägsstyrelsen uttryckt det — att offentlighållande av anbudshandlingarna kan leda till skada för vederbörande verk eller enskild berörd part. Där det sålunda föreligger skäl att antaga, att handlingarnas offentlighållande kan leda till skada, torde beslut om förlängning av sekretesstiden kunna meddelas. Härvid synes dock böra förutsättas, att den befarade skadan ej är av alltför obetydlig beskaffenhet. Det krav, som av de sakkunniga uppställts på en avvägning för varje särskilt fall av offentlighetsintresset, motiverat av behovet av kontroll från allmänhetens sida, å ena sidan samt sekretessintresset å andra sidan, torde kvarstå även efter den jämkning i ordalagen i ifrågavarande lagrum, som verkställts av departementschefen.

I detta sammanhang skall jag även något gå in på frågan, vilken betydelse som i här ifrågavarande hänseende bör tillmätas en av anbudsgivaren framställd begäran om konfidentiell behandling av ett av honom avgivet anbud. Där ett bifall till en dylik framställning icke kan anses ha av anbudsgivaren avsetts som ett villkor för det avgivna anbudet, torde anbudsgivarens begäran allenast böra uppfattas såsom en anhållan, att från myndighetens sida måtte prövas, huruvida icke anledning till förlängning av sekretesstiden får anses föreligga. Vederbörande myndighet kan givetvis ej undandraga sig att i anledning därav företaga en sådan prövning. Den omständigheten, att framställning om konfidentiell behandling gjorts, torde därvid icke i och för sig böra tillmätas avgörande betydelse. Endast därest de skäl, som åberopas för eller kunna tänkas ligga till grund för framställningen av den prövande myndigheten anses utgöra tillräcklig anledning därtill, bör anbudsgivarens önskemål efterkommas.

Något annorlunda ställer sig måhända saken för det fall, att en förlängning av sekretesstiden av anbudsgivaren uppställts som ett villkor för anbudet.

Innan jag går närmare in på denna fråga, vill jag erinra om innehållet i vissa bestämmelser i förordningen den 16 januari 1920 angående upphandling och arbeten för statens behov samt försäljning av staten tillhörig lös egendom (upphandlingsförordningen). Enligt 1 § (i lydelse enligt kungörelse nr 565: 1935) skola beträffande upphandling utöver vad som följer av lagen om köp och byte av lös egendom eller eljest av allmän lag eller författning upphandlingsförordningens bestämmelser lända till efterrättelse, så framt annat icke blivit särskilt föreskrivet. I 2 § (enligt kungörelse nr 257: 1937) erinras att i fråga om hemlighållande av handlingar i ärende angående upphandling gäller vad i sekretesslagen finnes stadgat. Skriftligt anbud skall upprättas i överensstämmelse med vad vid utbjudandet föreskrivits samt bland annat innehålla förklaring, att anbudsgivaren ställer sig till efterrättelse såväl de villkor, på vilka utbjudandet skett, som ock de skyldigheter, vilka i övrigt åligga honom enligt upphandlingsförordningen (23 §). På vederbörande myndighet skall bero, huruvida anbud som i väsentliga hänseenden avviker från de vid utbjudandet angivna bestämmelser eller villkor må ifrågakomma vid den slutliga prövningen (28 §). Av de anbud, som ifrågakomma vid den slutliga prövningen, skall, med beaktande av lämnade föreskrifter om svensk varas företräde framför utländsk, det anbud antagas, som med hänsyn till såväl godsets beskaffenhet och pris som ock övriga på frågan inverkande omständigheter är att anse såsom det förmånligaste för staten (30 §). Över myndighets beslut, varigenom anbud antagits, förkastats eller icke upptagits till prövning, får klagan ej föras (31 §). — Angående verkan av ett av anbudsgivare uppställt förbehåll samt av avvikelse i avgivet anbud från föreskrifterna vid utbjudandet framhålles i en av Eliaeson och Levinson utgiven kommentar till upphandlingsförordningen (s. 49 och 62), att en myndighet föreslagit, att framför ordet »överensstämmelse» i 23 § skulle inflikas »fullständig», enär hos anbudsgivare inom vissa branscher en strävan förspordes att i anbuden inrycka förbehåll, varigenom prövningen försvårades, samt att centralupphandlingssakkunniga gentemot detta förslag anmärkt, att det låge i sakens natur, att ett anbud helst borde fullständigt överensstämma med utbjudandet. Att emellertid uppställa en oavvislig fordran därå vore — även oavsett att den skulle kunna föranleda till en alltför formalistisk åsikt hos vederbörande myndighet angående fordringarna på ett anbud — föga lämpligt, enär i det praktiska livet fall gåves, då ett anbud kunde vara beaktansvärt, ehuru det delvis avveke från de bestämmelser, som angivits vid utbjudandet. På denna uppfattning grundade sig också föreskriften i 28 § därom, att på myndigheten skulle bero, huruvida vid den slutliga prövningen finge ifrågakomma anbud, som väsentligt avveke från de vid utbjudandet angivna bestämmelser eller villkor. Den omständigheten, att anbud icke avgivits på fastställt anbudsformulär, finge icke anses utgöra sådan väsentlig avvikelse, som åsyftades i 28 §. Det läte för övrigt mycket väl tänka sig, att ett

anbud, som mer eller mindre avveke från föreskrifterna vid utbjudandet, kunde vara förmånligt för staten och lämpa sig för antagande.

Upphandlingsförordningens bestämmelser synas, enligt vad ovan anförts, icke i och för sig utgöra hinder för uppställande från anbudsgivares sida av vissa förbehåll. Genom den förklaring, som av en anbudsgivare avgivits, att han ställer sig till efterrättelse de skyldigheter, som åligga honom enligt upphandlingsförordningen, kan anbudsgivaren, med hänsyn till stadgandet i 2 § nämnda förordning, sägas ha uttryckligen underkastat sig jämväl gällande bestämmelser om anbudshandlingars behandling i sekretesshänseende. Frågan huruvida ett uppställt förbehåll om konfidentiell behandling av ett avgivet anbud skall anses innebära, att anbudet väsentligt avviker från vid utbjudandet angivna bestämmelser, torde få bedömas olika för det fall, att konfidentiell behandling av anbudshandlingarna påyrkas för längre tid än som är möjligt enligt sekretesslagen, och där nämnda yrkande ej går utöver sekretesslagens ram. I förra fallet torde det avgivna anbudet, enär detsamma är förbundet med ett villkor, som ej kan godtagas, icke kunna antagas. Huruvida i det senare fallet — d. v. s. då det icke framgår, att den framställning om förlängning av sekretesstiden som göres går utöver de i sekretesslagen angivna tiderna — där det med förbehållet förknippade anbudet är det för staten fördelaktigaste, detta anbud skall, vare sig det, bortsett från förbehållet, kan anses motiverat att tillämpa andra stycket i 34 § sekretesslagen eller ej, antagas och förbehållet sålunda respekteras, kan synas något tveksamt. Frågan är huruvida den omständigheten i och för sig, att den anbudsgivare, vars anbud är för staten förmånligast, gjort ett dylikt förbehåll, kan anses utgöra tillräckligt skäl för tillämpningen av 34 § andra stycket sekretesslagen. Med hänsyn till de betydande eftergifter, som i departementsförslaget gjorts för kravet på vidgade möjligheter att efter ett upphandlingsärendes avgörande hemlighålla anbudshandlingar, bör enligt min mening något avgörande hinder för ett dylikt betraktelsesätt icke anses föreligga.

Före genomförandet av 1937 års sekretesslagstiftning och de i samband därmed vidtagna ändringarna i tryckfrihetsförordningen fanns ingen annan möjlighet att erhålla rättelse, då handlings utlämnande vägrats, än att beivra detta som tjänstefel eller möjligen att i process mot vederbörande yrka åläggande att utgiva handlingen. Den, som ville göra sak av att han förvägrats handling, vände sig i regel till justitie- eller militieombudsmannen. Det syntes emellertid synnerligen olägligt för allmänheten att icke i annan ordning kunna erhålla rättelse och var också en obillighet mot ämbets- och tjänstemän, att frågan om riktigheten av deras åtgärder ovillkorligen skulle taga formen av en straffrättslig talan mot dem (se prop. nr 140: 1936 s. 42). De sakkunniga föreslogo därför i 1935 års förslag till ny sekretesslagstiftning införandet av ett administrativt besvärsinstitut på förevarande område. Bestämmelser härom ha upptagits i § 2 mom. 5 tryckfrihetsförordningen. Enligt nämnda stadgande äger den, som menar att myndighet olagligen vägrat honom tillgång till allmän handling, söka rättelse i den ordning, som gäller

för vinnande av ändring i beslut eller åtgärder av myndigheten i det mål eller ärende, till vilket handlingen hör. Där handlingen icke hänför sig till mål eller ärende, däri beslut av myndigheten kan överklagas, skall rättelse sökas i den ordning, som i allmänhet gäller för vinnande av ändring i myndighetens beslut eller åtgärder. Besvär, som i följd av ovannämnda stadganden hos Konungen fullföljas i statsdepartementen, skola i regeringsrätten föredragas och avgöras.

Med stöd av nämnda bestämmelse i tryckfrihetsförordningen har fråga om tillämpningen av 34 § sekretesslagen dragits under regeringsrättens prövning i ett fall, som för förevarande ärende torde vara av visst intresse (se regeringsrättens årsbok 1939 s. 63 ff.). Ett bolag, som till Stockholms gasverk avgivit anbud å rör, vilket anbud ej antagits, hade hos verket begärt att genom utdrag ur upphandlingsprotokollet erhålla uppgift om de meterpriser, efter vilka rören inköpts. Styrelsen för Stockholms stads industriella verk förklarade sig icke kunna tillmötesgå bolagets begäran, enär ett utlämnande av de av bolaget äskade uppgifterna befarades kunna medföra avsevärda olägenheter för gasverkets upphandling. Detta var styrelsens uppfattning och någon längre gående redogörelse för de skäl, varpå denna åsikt grundades, ansåg styrelsen icke kunna avkrävas densamma, om det skydd, författningen avsåge att lämna för att i erforderlig utsträckning möjliggöra affärsmässighet inom den offentliga förvaltningen, icke skulle bliva helt illusoriskt och ändamålet äventyras. Bolaget, som hos överståthållarämbetet anförde besvär över styrelsens beslut, erinrade, att vederbörande myndighet endast ägde besluta om hemlighållande, då »anledning därtill förelåge». Det förefölle bolaget, såsom lagen vore formulerad, att denna anledning måste angivas, icke minst därför att den myndighet, hos vilken ett beslut överklagades, annars icke kunde bedöma, huruvida hemlighållandet respektive överklagandet hade fog för sig. Om styrelsens vägran att offentliggöra upphandlingspriserna för gasverket stadfästes, skulle detta enligt bolagets mening verka prejudicerande på lagens tillämpning, och samma skäl till hemlighållande skulle kunna åberopas av varje svensk kommunal myndighet, vilket skulle göra sekretesslagen, såvitt anginge rätten att utbekomma protokollsutdrag angående kommunal upphandling, fullständigt illusorisk. Överståthållarämbetet fann ej skäl göra ändring i klandrade beslutet, och överståthållarämbetets utslag blev av Kungl. Maj:t i regeringsrätten fastställt. I en till Kungl. Maj:t avgiven förklaring anförde styrelsen bland annat följande: Det måste anses vara fullt berättigat, att staden vid sin upphandling komme i åtnjutande av samma förmåner som en enskild affärsidkare. Det hade visserligen icke ansetts lämpligt att i gällande lag intaga bestämmelse om obligatorisk sekretess under viss tid för handlingarna i upphandlingsärenden, enär det med hänsyn till lagens principiella krav på allmänna handlingars offentlighet sannolikt ansetts vara av visst värde, att frågan om hemlighållande av dylika handlingar bleve föremål för beslut i varje särskilt ärende. Ehuru man som regel torde kunna säga, att utlämnandet av handlingar i dylika ärenden kunde komma att utgöra hinder för styrelsens framtida upphandling och skada enskilt intresse, komme styrelsen

genom avgörande i varje särskilt fall att beakta de undantagsfall, då sådana handlingar kunde utlämnas utan att åstadkomma förfång för någon.

Ur detta rättsfall bör väl icke dragas så långt gående slutsatser som att det för tillämpningen av 34 § andra stycket sekretesslagen skulle vara tillfyllest att vederbörande anbudsprövande myndighet efter fritt skön bedömer, att anledning till hemlighållande föreligger. Visst fog för ett dylikt ställningstagande måste myndigheten givetvis finna föreligga. Något krav på en mera ingående prövning av de skäl, som myndigheten finner böra föranleda handlingarnas hemlighållande, torde man emellertid med hänsyn till nämnda prejudikat ej böra uppställa.

Resultatet av den här verkställda utredningen synes mig kunna sammanfattas sålunda, att sådan anledning till anbudshandlingars hemlighållande, som avses i 34 § andra stycket sekretesslagen, kan sägas föreligga, då det förefinnes anledning att befara, att ett offentlighållande av nämnda handlingar skulle kunna lända till ej allt för obetydlig skada för vederbörande verk eller för anbudsgivare. Det torde visserligen för lagrummets tillämpning böra erfordras, att det skall föreligga någon speciell omständighet eller särskilda förhållanden, som kunna åberopas som skäl härför. Något krav på en mera ingående utredning härom synes emellertid icke böra uppställas. Där vederbörande myndighet med hänsyn till omständigheterna finner sannolikt, att handlingarnas offentlighållande skulle medföra skada för verket i fråga eller myndigheten finner sig böra sätta tilltro till vad anbudsgivare uppgivit därom att handlingarnas offentlighållande kan befaras för honom medföra skada, torde något hinder för anbudshandlingarnas hemlighållande i regel icke böra anses föreligga. En viss avvägning bör dock, som förut nämnts, alltid företagas med hänsyn till offentlighetsintresset. En av anbudsgivare framställd icke närmare motiverad begäran om konfidentiell behandling, som icke har karaktären av ett vid anbudet fäst villkor, torde ej, med mindre det på grund av för myndigheten kända omständigheter kan befaras att underlåtenhet att efterkomma en sådan begäran skulle kunna för vederbörande verk eller för anbudsgivaren medföra skada eller olägenhet, böra föranleda beslut om handlingarnas hemlighållande.

I här förevarande fall ha de anbudsgivare, vilkas anbud blivit antagna, i anbuden hemställt, att desamma måtte hemlighållas. Något skäl härför har emellertid ej angivits, och ej heller framgår av handlingarna, att av vederbörande myndighet införskaffats några närmare upplysningar härom. Arméförvaltningen har i avgivet yttrande förklarat, att beslutet om hemlighållande av upphandlingsprotokollet av affärsmässiga skäl fattats under hänsynstagande till begäran av den anbudsgivare, vars anbud i överensstämmelse med upphandlingsförordningens föreskrifter antagits, varvid beaktats dels anbudets karaktär och dels den lojalitet, avgivaren av ett för staten förmånligt anbud måste anses ha rätt att fordra av den upphandlande myndigheten. I det av arméförvaltningen meddelade beslutet om ärendets hemlighållande hade angivits, att detta skedde med hänsyn till anbudsgivarens begäran,

»vilket anses vara av vikt för kronan ur prissynpunkt för kommande upphandlingar». Upphandlingscentralen har såsom skäl för hemlighållandet endast åberopat, att detta skett av hänsyn till en anbudsgivares »förbehåll».

Med anknytning till vad tidigare anförts kan framhållas, att det icke i något av de här ifrågavarande fallen kan anses ha varit fråga om »förbehåll» i egentlig mening. Den anbudsprövande myndigheten har sålunda haft att rent sakligt pröva, huruvida anledning till hemlighållande förelegat. Vad först beträffar arméförvaltningen kan det synas tveksamt, om denna myndighet kan anses ha verkställt en dylik prövning i egentlig mening. Vad i arméförvaltningens yttrande anföres om hänsyn till anbudets karaktär samt myndighetens lojalitet gentemot en anbudsgivare, som anhåller om konfidentiell behandling av avgivet anbud, synes mig knappast giva vid handen, att arméförvaltningen funnit, enligt den av mig hävdade uppfattningen, godtagbara skäl för anbudets hemlighållande föreligga. I beslutet om handlingarnas hemlighållande har arméförvaltningen emellertid uttalat sig på ett sätt, som torde giva vid handen, att arméförvaltningen ansett anledning föreligga att antaga, att en underlåtenhet att efterkomma anbudsgivarens uttalade önskan om sekretesskydd skulle kunna vid kommande upphandlingar bliva till skada för kronan. Oavsett att arméförvaltningen icke i sin förklaring åberopat något dylikt skäl, torde man böra utgå från det arméförvaltningens ställningstagande, som härigenom kommit till uttryck. — I fråga om upphandlingscentralen framgår ej av utredningen, att denna myndighets beslut om förlängning av sekretesstiden föranletts av något annat skäl än den av anbudsgivaren härom gjorda framställningen; någon i egentlig mening saklig prövning har sålunda ej företagits.

Såväl arméförvaltningen som upphandlingscentralen torde ha fäst allt för stort avseende vid de av vederbörande anbudsgivare gjorda framställningarna om konfidentiell behandling av deras anbud. Den förra myndigheten — som dock uttalar den enligt min mening riktiga uppfattningen, att frågan om tillämpningen av föreskrifterna i 34 § andra stycket sekretesslagen, då någon anbudsgivare begär hemlighållande, bör avgöras från fall till fall med beaktande av samtliga föreliggande omständigheter — åberopar härvid lojalitetsskäl, under det att den senare myndighetens ställningstagande bland annat synes vara föranlett av en missuppfattning av ett uttalande i 1935 års betänkande med förslag till ny sekretesslagstiftning, där det påpekas, att sekretess med avseende å anbud, som inkommit i upphandlingsärenden, »karakteriseras framför allt därav att den i regel ej kan brytas utan anbudsgivarens samtycke». Vad som här åsyftades var den för tiden före upphandlingsärendets slutförande föreslagna och även enligt tidigare gällande bestämmelser obligatoriska sekretessen, vilken kunde brytas endast med anbudsgivarens samtycke. I förevarande fall är det emellertid fråga om tillämpningen av de föreskrifter, som äro givna angående hemlighållande av anbudshandlingar jämväl viss tid efter det avtal slutits.

Som arméförvaltningen enligt min mening får anses ha haft anledning till sitt beslut att i enlighet med av vederbörande anbudsgivare därom gjord

framställning förordna om hemlighållande av anbudshandlingarna under en tid av två år från den 29 mars 1944, finner jag icke skäl förefinnas till anmärkning mot arméförvaltningen för dess berörda förfarande.

Vad beträffar upphandlingscentralen framgår icke klart av utredningen, att till de av denna myndighet fattade besluten om förlängning av sekretesstiden förelegat någon sådan anledning, som enligt min uppfattning förutsättes i 34 § andra stycket sekretesslagen. Upphandlingscentralens nämnda beslut synas därför icke stå i överensstämmelse med en riktig tillämpning av ifrågavarande lagbud.

Upphandlingscentralen, som genom min försorg tillställes en avskrift av denna skrivelse, skall skyndsamt till mig inkomma med upplysningar angående de åtgärder beträffande de ifrågavarande upphandlingsärendena, som upphandlingscentralen med anledning av skrivelsen funnit skäl vidtaga.

Av protokollen i ifrågavarande upphandlingsärenden framgår ej, att av upphandlingscentralen meddelats uttryckliga beslut angående sekretesstidens förlängning; ej heller framgår, huruvida de mera formlösa beslut som fattats varit avsedda att gälla för den stipulerade maximitiden av två år från det avtalet slöts eller för kortare tid. Då jag förutsätter, att upphandlingscentralen kommer att för framtiden söka bättre tillgodose de formella krav, som böra ställas på handläggningen av dylika ärenden, låter jag i dessa hänseenden bero vid vad som förekommit.

Upphandlingscentralen meddelade i skrivelse den 20 juli 1945, att upphandlingscentralen bibringats den uppfattningen, att anbudsgivaren såsom gammal leverantör till örlogsvarvet gärna ville behålla varvet som kund och därför offererat ett sådant pris, som anbudsgivaren icke utan skada skulle kunnat offerera till andra kunder. Anbudsgivaren hade nämligen vissa möjligheter att, då det gällde statliga leveranser, inrätta sin drift så, att administrationskostnaderna kunde nedbringas och därigenom varan förbilligas. Upphandlingscentralen vidhölle därför sin uppfattning, att ifrågavarande anbud bort hemlighållas. I sådana fall, där vederbörande anbudsgivare begärde hemlighållande av det avgivna anbudet, komme dock att för framtiden för varje fall prövas de skäl, som kunde föreligga härför, varvid de principiella synpunkter och riktlinjer, vilka framginge av militieombudsmannens skrivelse till förbundet, komme att följas.

Med hänsyn till de skäl, som av upphandlingscentralen numera åberopats för tillämpning i ifrågavarande fall av 34 § andra stycket sekretesslagen samt vad av upphandlingscentralen i övrigt anförts, lät militieombudsmannen jämväl i denna del bero vid vad i ärendet förekommit.

26. Hemligstämpling bör icke förekomma i större utsträckning än som är absolut erforderligt, varför militära handlingar, där så kan ske, böra givas sådant innehåll, att hemligstämpling kan undvikas.

Sedan folkskolläraren Ludvig Nordén i en den 2 januari 1945 till militieombudsmannen inkommen skrift anmält chefen för mobiliseringsavdelningen vid Värmlands regemente, kaptenen i samma regementes reserv Åke Wennerbeck, för tjänstefel, hade chefen för nämnda regemente inkommit med bland annat yttrande av Wennerbeck, ävensom en i yttrandet åberopad, den 19 januari 1945 av Wennerbeck i egenskap av chef för ett fältpoliskompani upprättad polisrapport.

Såväl Wennerbecks yttrande som polisrapporten hade försetts med anteckningen: »Hemlig jämlikt kung. 1938 nr 757.»

Sedan militieombudsmannen med anledning av vad sålunda förekommit hos regementschefen anhållit om upplysning rörande anledningen till att omförmälda båda handlingar hemligstämplats, inkom regementschefen med yttrande av Wennerbeck, därvid denne anförde: Rapporten hade hemligstämplats av Wennerbeck med hänsyn till att i densamma förekomme uppgift såväl om förbandets fältpostnummer som om förbandets benämning och förläggningsort. Därest Wennerbeck icke hemligstämplat rapporten och till följd därav jämväl det yttrande, vari rapporten åberopats, hade ärendet kommit att expedieras »å öppna sidan» med risk för den militära sekretessen för förbandet.

Efter en redogörelse för ärendet anförde militieombudsmannen, som lämnade Nordéns klagomål utan åtgärd, i skrivelse den 11 april 1945 till regementschefen följande.

Beträffande frågan om bevarande av den militära sekretessen har i en den 24 april 1940 utfärdad generalorder (nr 1488) framhållits, att det är envar militärperson förbjudet, att på vad sätt det vara må till obehöriga lämna uppgifter av betydelse för bedömande av krigsmaktens beteckning, organisation, gruppering, förläggning och förflyttning.

Närmare föreskrifter rörande hemligstämpling av vissa handlingar, vars offentlighållande kan medföra våda för rikets säkerhet eller uppenbart kan skada dess försvar, ha meddelats i kungörelsen den 25 november 1938 (nr 757) med förordnanden på försvarsväsendets område. Nämnda kungörelse har utfärdats med stöd av lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, vari stadgas bland annat, att handlingar rörande mobilisering, organisation och styrkan på krigsfot eller vid krigsfara av krigsmakten icke må utlämnas, förrän femtio år förflutit från deras datum.

I instruktionen för handhavandet inom försvarsväsendet av hemliga handlingar (IHH) föreskrives bland annat, att handlingar, som sålunda icke må offentliggöras, skola förses med särskild hemligstämpel. I instruktionen

framhålles emellertid tillika att, innan handling förses med hemligbeteckning, noga skall övervägas, huruvida innehållet verkligen kräver sådan beteckning, samt att hemligstämpling torde kunna undvikas i åtskilliga fall genom lämplig omskrivning eller genom uteslutande av sakförhållanden, som icke behöva medtagas.

Det är uppenbarligen av stor vikt, att hemligstämpling icke förekommer i större utsträckning än erforderligt. Wennerbeck har i förevarande fall uppgivit, att den ifrågavarande polisrapporten hemligstämplats med hänsyn till att densamma innefattade uppgifter såväl om förbandets fältpostnummer som om dess benämning och förläggning. Ehuru jag icke anser mig böra rikta någon anmärkning mot de av Wennerbeck angivna grunderna för att rapporten hemligstämplats, vill jag framhålla, att uti förevarande fall fältpostnummer och förbandsbeteckning torde ha kunnat uteslutas ur rapporten utan egentligt men för utredningen i ärendet och hemligstämpling av rapporten därigenom kunnat undvikas. En dylik åtgärd synes i förevarande fall ha varit så mycket lättare att genomföra, som utredningen varit av jämförelsevis ringa omfattning.

Något som helst fog att hemligstämpla det av Wennerbeck avgivna yttrandet i ärendet har uppenbarligen icke förelegat. Den i yttrandet åberopade rapporten borde ha expedierats för sig — därest så ansetts erforderligt med särskild missivskrivelse, som skolat hemligstämplas.

Ehuru Wennerbecks handlingssätt sålunda giver anledning till anmärkning i olika avseenden, anser jag mig med hänsyn till omständigheterna kunna låta bero vid de erinringar till Wennerbeck, som innefattas i det ovan anförda.

Jag får anhålla, att Ni ville giva Wennerbeck del av denna skrivelses innehåll.

27. Fråga om prenumeration å veckotidningar för medel tillhörande lägerkassa.

Angående användandet och redovisningen av de vid truppförband tillhörande armén inrättade lägerkassorna har Kungl. Maj:t den 1 december 1939 meddelat allmänna bestämmelser (se Tjänstemeddelanden rörande lantförsvaret 1939, avd. A s. 281 ff.). Häri föreskrives bland annat följande: Ur lägerkassa må i första hand bestridas kostnader för beredande av nytta och trevnad för fast anställt manskap och värnpliktiga vid vederbörligt truppförband. Till mindre del må ur lägerkassa jämväl bestridas utgifter för truppförbandets gemensamma bästa i följande avseenden, nämligen för befrämjande av idrotten vid truppförbandet, för förskönande av kasern- eller lägerområdet samt för nöjes-, bildnings- eller andra anordningar, som bereda gemensam nytta eller trevnad för all personal vid truppförbandet, allt i den mån särskilda statsmedel icke blivit för ändamålet anvisade. Ärenden angående förvaltningen av lägerkassa eller för dess räkning bedriven affärsrörelse

eller annan verksamhet avgöres av vederbörande truppförbandschef efter föredragning av regementsintendenten.

I fråga om prenumeration å tidningar för myndigheter tillhörande försvarsväsendet har Kungl. Maj:t vidare den 7 juli 1944 förordnat, bland annat, att chef för regemente ägde att för vederbörlig expeditions räkning i mån av tillgängliga expensmedel prenumerera å, förutom Post- och Inrikes tidningar med bilaga rörande leveranser till staten, fyra dagliga tidningar efter eget val, därav — vad beträffade expedition utanför Stockholm — högst en huvudstadstidning (se Tjänstemeddelanden rörande lantförsvaret 1944, avd. A s. 159 f.).

Genom högkvartersorder, försvarsstaben nr 6: 86 den 25 november 1943, har meddelats vissa föreskrifter rörande tidnings- och tidskriftsprenumeration, för vilken kostnaderna gäldas av till försvarsstabens förfogande ställda medel. Bestämmelserna avse prenumeration för personalen vid fält- och lokalförsvarsförband ur armén och för motsvarande personal vid förband ur marinen och flygvapnet samt gälla även för militär sjukvårdsanstalt och militäravdelning av civilt sjukhus. För personal vid fält- och lokalförsvarsförband ur armén och för motsvarande personal vid förband ur marinen och flygvapnet — utom vid luftbevaknings- och kustbevakningsstationer — må för varje fullt tjugotal man prenumeration verkställas dels av ett exemplar av en dagstidning — i första hand hembygdsorgan enligt personalens önskemål — dels av ett exemplar av tidskriften Folk och Försvar, dels ock ett exemplar av en av följande tidskrifter, nämligen Allers Familj-Journal, Flyg, Flygtidningen, Folket i Bild, Hemmets Journal, Hemmets Veckotidning, Idrottsbladet, Röster i Radio, Se, Svenska Journalen, Såningsmannen, Teknik för Alla, Vårt Hem och Vår Kyrka. Vid luftbevaknings- och kustbevakningsstationer må för kvinnlig personal verkställas prenumeration å, bland annat, ett exemplar av en av tidskrifterna Damernas Värld-Flitiga Händer, Husmodern och Svensk Damtidning. Personalens önskemål böra beaktas vid prenumeration. Vid beräknande av tidnings- och tidskriftsprenumerationens omfattning skall tagas hänsyn till all i tjänst varande personal. Prenumeration avsedd för tjänstebruk bekostas icke av här ifrågakommande medel. Sådan prenumeration, varom ovan omförmälts, verkställes genom försorg av vederbörande chef.

Den 6 november 1944 utfärdades av chefen för Upplands regemente, översten Olle Norman, en depåorder, enligt uppgift av följande innehåll: »Kronans medel eller av mig ur lägerkassan till förfogande ställda medel få icke användas till prenumeration på någon av följande tidskrifter: Allas Veckotidning, Allers Familj-Journal, Cocktail, Damernas Värld, Filmjournalen, Hela Världen, Hemmets Journal, Jules Vernemagasinet, Lektyr, Levande Livet, Se, Vecko-Revyn, Vårt Hem, Tidsfördrif, 25:an och Hemmets Veckotidning.»

I en den 19 januari 1945 dagtecknad skrift anförde Svenska tidningsutgivareföreningen bland annat följande: Ovannämnda depåorder samt ett av

Norman i tidningen Aftonbladet i anslutning härtill gjort nedsättande uttalande angående »de kulörta veckotidningarna» hade uppenbarligen varit ägnat att skada de i depåordern omförmälda till föreningen anslutna veckotidningarna. Depåordern gällde, enligt vad som upplysts, även för de av regementet uppsatta fältförbanden. En väsentlig del av de av Norman förbjudna tidskrifterna vore jämlikt ovannämnda högkvartersorder tillåtna för prenumeration av statsmedel. Som förfogandet över vissa av de medel, varom här vore fråga, vore anförtrott åt en vid varje förband utsedd styrelse, syntes Normans förfoganderätt över dessa medel möjligen kunna ifrågasättas. — Oavsett frågan om åtgärdens formella berättigande ville föreningen dock framhålla, att det av Norman tillämpade förfaringssättet ur lämplighetssynpunkt vore ägnat att väcka allvarliga betänkligheter. Visserligen borde ingalunda en regementschef förmenas rätten att utöva upplysande och tillbörlig kritik, samt att i uppfostrande och vägledande syfte rekommendera läsandet av särskilda tidskrifter eller böcker. Ett förbud av nu ifrågavarande art innefattade emellertid en vida längre gående åtgärd, som under vissa förhållanden t. o. m. kunde leda till ett icke önskvärt eller rent av otillbörligt intrång på det tryckta ordets frihet. Det kunde visa sig vanskligt eller måhända omöjligt att avgöra, om ett sådant ingripande grundade sig på moraliska eller politiska skäl eller på en blandning av bådadera, och möjligheterna till missbruk vore uppenbara. Det skulle säkerligen vara ett föga önskvärt tillstånd, om detta tillvägagångssätt bleve vanligt och sålunda de olika regementscheferna med sinsemellan skilda uppfattningar om moraliska och politiska värden skulle genom dylika ingripanden kunna sätta en var sin prägel på de tryckalster, som tillhandahölles dem underställd personal. Det borde därjämte ihågkommas, att denna personal till väsentlig del bestode av till mogen ålder komna män, beträffande vilka uppfostrande åtgärder genom censur av deras fritidsläsning måste icke blott anses förspillda utan snarare ägnade att skapa en icke önskvärd reaktion. — Föreningen hemställde i anledning av vad sålunda anförts hos militieombudsmannen om undersökning, huruvida Normans åtgärder vore förenliga med och vidtagits i enlighet med gällande instruktioner för handhavande av ifrågakomna medel eller annorledes, samt om icke Norman genom i samband därmed offentligt gjorda uttalanden missbrukat sin tjänsteställning.

Norman anförde i infordrat yttrande jämte annat: Den av Norman utfärdade ordern vore en depåorder och ägde sålunda icke giltighet vid fältförbanden, varav följde, att Normans order icke stått i strid med ovannämnda högkvartersorder. Norman hade vid depåorderns utfärdande förbisett sagda högkvartersorder. Enär emellertid i denna sex av de tidskrifter, som Norman ansett olämpliga, uttryckligen angivits såsom tillåtna för prenumeration av statsmedel, hade Norman genom en ändring i depåordern den 19 januari 1945 bragt denna i överensstämmelse med högkvartersordern. Det vore nämligen givetvis önskvärt, att den uppfattning beträffande vissa tidningars lämplighet, som försvarsstaben uttalat, beaktades även utanför högkvartersorderns tillämpningsområde. Föreningens påstående, att förfogandet

över vissa medel, varom här vore fråga, vore anförtrott åt en vid varje förband utsedd styrelse, vore felaktigt. Norman ägde i egenskap av regementschef behörighet att bestämma över prenumeration och inköp av tidningar vid depån.

Angående de närmare motiven till utfärdandet av depåordern ifråga anförde Norman vidare: Det hade under de senaste åren vid regementet varit brukligt, att regementschefen före jul ställt till de olika kompaniernas förfogande vissa medel ur lägerkassan, avsedda att på valfritt sätt användas till manskapets nytta och nöje. Det hade emellertid visat sig, att dessa medel därvid icke alltid disponerats på ett sätt, som enligt Normans mening varit förenligt med de riktlinjer, som borde vara vägledande för personalvården vid regementet. I denna sin uppfattning hade Norman styrkts dels av synpunkter, som framförts till honom av enskilda värnpliktiga, dels av regementets bildningsråd, i vilket även inginge representanter både för stamanställt och värnpliktigt manskap. Det hade också varit till stor del på grund av impulser från värnpliktiga, som Norman i slutet av oktober 1944 låtit några i tjänst varande meniga värnpliktiga utarbeta en förteckning på de veckotidningar, som icke borde vara tillåtna för prenumeration. Efter att ha granskat det uppgjorda förslaget hade Norman genom ifrågavarande depåorder den 6 november 1944 fastställt detsamma. För att icke göra mera avsteg från principen om de olika kompaniernas frihet att själva disponera de anslagna medlen än som med hänsyn härtill var påkallat hade Norman beslutat giva ordern en negativ utformning. Orderns generella formulering vore beroende på att Norman ansett, att den däri uttalade principen borde äga giltighet icke blott under de förhållanden, som, enligt vad ovan anförts, närmast föranlett dess utfärdande, utan även för den tidningsprenumeration, som genom depåassistentens försorg skedde centralt för regementet i dess helhet, ävensom för andra eventuellt förekommande fall. Norman hade vid sitt ståndpunktstagande utgått från den uppfattningen, att det funnes många utmärkta tidskrifter, bland vilka det ofta kunde vara relativt likgiltigt, vilka man valde, och att det viktiga vore att undvika den s. k. kolorerade veckopressen i detta uttrycks numera vedertagna bemärkelse. Genom Normans åtgöranden hade icke skett något mer eller mindre berättigat intrång i en de underlydande tillkommande rättighet. Som regementschefen och ingen annan hade rätt och plikt att ombesörja tidningsinköp och tidningsprenumeration vid depån, syntes det naturligt och nödvändigt, att han icke kunde fullgöra denna sin tjänsteplikt utan att med utgångspunkt från sin egen moraliska övertygelse taga ställning till frågan om ifrågavarande publikationers lämplighet. Härmed vore ingalunda sagt, att regementschefens övertygelse borde vara den enda utslagsgivande faktorn. Han borde givetvis samråda med vederbörande föredragande i personalvårdsfrågor och även taga hänsyn till personalens önskemål. Så hade även skett i det föreliggande fallet.

I anledning av föreningens påstående, att Normans åtgärder varit ägnade att skada de berörda veckotidningarna, anförde Norman: Därest man med

skada menade utebliven inkomst av prenumeration eller försäljning vid depån, torde det vara tillräckligt att framhålla, att det ekonomiska resultatet bleve precis detsamma, vare sig Norman positivt bestämde, att vissa andra tidningar skulle inköpas, eller förklarade, att de berörda publikationerna icke skulle inköpas. Avsåge man med skada åter den prestigeförlust för ifrågavarande tidningar, som kunde följa därav att de framhållits såsom olämpliga, kunde häremot invändas, att detta icke vore något annat än den skada, som varje författare eller utgivare av ett tryckt verk utsatte sig för genom kritik. En författares eller tidningsutgivares intresse av att hans alster icke utsattes för ofördelaktig kritik, vilken i sin tur kunde inverka oförmånligt på avsättningsmöjligheterna, vore icke rättsligen skyddat. Som den ifrågavarande depåordern samt Normans i anledning av pressens uppmärksamhet gjorda uttalanden varken formellt eller sakligt stode i strid med gällande föreskrifter och Norman sålunda icke överskridit sin befogenhet, hemställde Norman, att föreningens skrivelse icke måtte föranleda någon militieombudsmannens åtgärd.

Tjänstförrättande chefen för försvarsstaben, översten N. Swedlund, anförde i avgivet yttrande: Ifrågavarande order syntes, även om den på vissa håll uppfattats annorlunda, endast ha avsett prenumeration på tidningar med lägerkassemedel. Som regementschef hade rätt att besluta över användningen av dessa medel och Norman därför, även utan att saken behandlats på order, kunnat bestämma vilka tidningar som finge anskaffas, ansåge Swedlund, utan att vilja ingå på frågan om orderns lämplighet, att Norman icke överskridit sin befogenhet genom att utfärda ordern.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 2 maj 1945 till föreningen.

Vad till en början beträffar innehållet av Normans omförmälda i tidningen Aftonbladet intagna uttalande angående vissa veckotidningar må framhållas, att enligt gällande tryckfrihetslagstiftning ansvaret för innehållet i en tidning i regel åvilar allenast den, som i egenskap av utgivare har utgivningsbevis för tidningen. Den verklige författaren eller bidragsgivaren kan icke i denna egenskap härför ställas till ansvar. Vad Norman enligt tidningen yttrat, finner jag därför icke böra föranleda något uttalande från min sida.

Vad i högkvartersordern av den 25 november 1943 föreskrivits angående prenumeration å tidskrifter, äger icke tillämpning å prenumeration för personal vid regementets depå. Den av Norman den 6 november 1944 utfärdade depåordern, som icke synes ha varit avsedd att tillämpas jämväl vid de av regementet uppsatta fältförbanden, har sålunda uppenbarligen icke stått i strid med nämnda högkvartersorder. De ifrågavarande prenumerationerna vid regementets depå ha varit avsedda att bekostas av medel ur lägerkassan. Enligt av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelser angående lägerkassornas förvaltning äger vederbörande truppförbandschef att besluta härom. Nor-

man har sålunda varit oförhindrad att själv pröva och besluta å vilka tidskrifter skulle för lägerkassans medel verkställas prenumeration. Jag finner på grund av vad sålunda anförts — i likhet med tjänstförrättande chefen för försvarsstaben — att Norman icke genom att utfärda ifrågavarande order överskridit sin befogenhet.

Norman har, sedan det blivit för honom känt att i fråga om vissa av de av honom utpekade tidskrifterna varit i högkvartersordern angivet, att prenumeration å desamma finge ske, beslutat om sådan ändring i depåordern, att något hinder att för lägerkassans medel verkställa prenumeration å de i högkvartersordern upptagna tidskrifter ej vidare skulle föreligga. Det är givetvis, som Norman framhåller, önskvärt, att den uppfattning beträffande vissa tidskrifters lämplighet, som försvarsstaben uttalat, beaktas även utanför högkvartersorderns tillämpningsområde.

Enligt föreningens mening skulle det av Norman tillämpade tillvägagångssättet vara ägnat att väcka allvarliga betänkligheter och till och med kunna leda till ett icke önskvärt eller rent av otillbörligt intrång på det tryckta ordets frihet. Jag kan icke finna, att det i och för sig kan vara något att erinra mot att militär myndighet lämnar vissa direktiv å vilka tidningar eller tidskrifter prenumeration må verkställas för statsmedel eller medel tillhörande lägerkassorna. Därvid bör emellertid personalens önskemål och intressen tillbörligen tillgodoses, vilket emellertid icke bör utesluta rätt för den beslutande myndigheten att — liksom vid anskaffande av böcker till regements- och fältbiblioteken — »i uppfostrande och vägledande syfte» tillse att vid anskaffningen av tidskrifter i första hand komma i fråga sådana, som utgöra en mera värdefull läsning. Den ståndpunkt, som Norman för tillgodoseende av dylikt syfte genom den jämkade depåordern intagit, finner jag ej giva anledning till erinran från min sida.

Jag företager ej vidare åtgärd i ärendet.

28. Angående värnpliktigs skyldighet att underkasta sig operation.

I en till militieombudsmannen den 30 augusti 1943 inkommen skrift anhöll guldsmeden Sven Alström i Skövde — under förmälan, att han mot sin vilja nödgats att å ett krigssjukhus undergå operation för åderbråck, vilken operation icke lyckats utan tvärtom försämrat hans tillstånd, — om upplysning, huruvida han vore skyldig att genomgå förnyad operation för samma åkomma vid en eventuell ny inställelse till militärtjänstgöring.

Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse anförde i infordrat utlåtande följande: Varken kirurgiska ingrepp eller injektioner genom huden kunde företagas mot vederbörandes egen vilja. Däremot syntes vederbörande under militärtjänstgöring i fredstid vara skyldig att underkasta sig dels bärandet av glasögon, hålfotsinlägg och liknande, dels ock ingrepp sådana som tagande av blodprov, lavemang etc. ävensom av riksdagen beslutad ympning. Därvid torde dock icke kunna ifrågakomma brukande av direkt tvång för

att förmå en motspänstig att underkasta sig. Endast indirekt tvång genom inledande av rättsligt förfarande torde i sådant fall kunna utövas för att förmå vederbörande att giva med sig.

Tjänstförrättande militieombudsmannen Regner anförde i skrivelse den 6 december 1945 till Alström följande.

Den framställda frågan gäller ett ämne, vars bedömande är förenat med mycket stora vanskligheter. Hithörande spörsmål torde i praktiken sällan ha medfört några svårigheter men äro av stort teoretiskt intresse, varför några synpunkter på bedömandet av dylika frågor här lämpligen böra framläggas.

Principen om medborgarnas kroppsliga okränkbarhet, vilken otvivelaktigt gäller enligt svensk rätt, lärer bland annat innebära, att rättskapabla medborgare i allmänhet icke mot sin vilja få underkastas kirurgiska ingrepp eller andra åtgärder på medicinens område utan stöd av särskild lagbestämmelse. Exempel på sådana speciella stadganden erbjuder lagstiftningen om skyddskoppympning, epidemisjukvård, sinnessjukvård och behandling av könssjukdomar. Såvitt dylik särbestämmelse icke gäller, förutsättes således i princip för åtgärdens företagande samtycke av den, som utsättes därför, låt vara att detta samtycke oftast kan förutsättas vara för handen och icke behöver givas uttryckligt.

Ehuru vad nu sagts torde äga giltighet även beträffande vid krigsmakten tjänstgörande värnpliktiga, synas dock föreligga skäl att antaga, att principen här icke kan få gälla lika oinskränkt. Enligt lag äro de värnpliktiga skyldiga att deltaga i landets försvar och att undergå härför erforderlig utbildning. Under utbildningstiden äro de underkastade tvång i åtskilliga avseenden, till exempel i fråga om rörelsefrihet, klädsel o. s. v. Även detta innefattar inskränkningar i medborgarna principiellt tillkommande fri- och rättigheter av stor betydelse. Tillåtligheten av sådana inskränkningar är grundad å värnplikten och betingas av ändamålet med utbildningen. Grunden för det tvångsförfarande, som de värnpliktiga sålunda äro underkastade, kan givetvis åberopas såsom skäl för att jämväl medicinskt indicerade åtgärder borde få företagas, oavsett samtycke av de värnpliktiga, och oaktat någon särskild lagbestämmelse icke giver stöd för åtgärdens företagande. Dylika åtgärder kunna uppenbarligen i lika mån, som de förut nämnda inskränkningarna, vara påkallade med hänsyn till tjänstgöringen. Det kan sålunda vara fråga om åtgärder för att i särskilda fall öka värnpliktigas tjänstbarhet eller för att överhuvud främja deras välbefinnande och därmed krigstjänsten, såsom exempelvis läkarundersökningar. Under krigsförhållanden ökas uppenbarligen vikten av att sådana syften bliva tillgodosedda.

Å andra sidan kan man ej bortse från att ingrepp av ifrågavarande slag ofta äro förenade med större eller mindre obehag och risker samt att människornas benägenhet att vilja utsätta sig därför i hög grad beror på förtroende för läkaren. Även om man ej anser, att de värnpliktigas självbestämningsrätt kan lämnas helt orubbad, är det uppenbart, att stor varsamhet måste iakttagas i tillämpningen.

Bedömandet är en medicinsk angelägenhet, som det i första hand ankommer å vederbörande militärläkare att pröva på grundval av de i varje fall föreliggande omständigheterna och med tillämpning av allmän läkarpraxis. Med hänsyn till vad förut anmärkts måste vid prövningen beaktas, om den åtgärd, som är i fråga, är förknippad med lidande eller annat obehag, eller om åtgärden, vare sig i allmänhet eller i det särskilda fallet, innebär någon beaktansvärd risk för komplikationer. Är åtgärden ej av dylik art minskas betänkligheterna, och sådana åtgärder som, ehuru företagna på medicinsk indikation, äro fullt jämförliga med det tvång de värnpliktiga i övrigt äro underkastade, såsom exempelvis bärande av glasögon eller hålfotsinlägg, synes det vara helt naturligt, att de värnpliktiga i allmänhet böra vara skyldiga att underkasta sig. Även i fråga om åtgärd, som vanligen anses kunna företagas utan samtycke, torde viss hänsyn böra tagas till arten av de skäl den värnpliktige anför såsom orsak till att han motsätter sig åtgärden; äro skälen respektabla bör, om de ej kunna tillgodoses, läkaren i första hand söka framgå på övertygelsens väg.

Såsom torde framgå av de synpunkter jag sålunda anfört bör enligt min mening den av Eder framställda frågan besvaras nekande.

29. Militär befälhavare har anmodat värnpliktiga vid underställt förband att direkt till honom inkomma med upplysningar, därest vid förbandet skulle förekomma något anmärkningsvärt i fråga om befälets förhållande till manskapet.

I särskilda den 26 juni 1943 och den 4 februari 1944 till militieombudsmannen inkomna skrifter påkallade kaptenen Gustaf Bernhardt — under hänvisning till handlingarna dels i ett av krigshovrätten den 15 april 1943 avgjort mål om ansvar å Bernhardt med flera och dels i ett av Kungl. Maj:t numera, den 1 juni 1945, avgjort mål mellan Bernhardt, å ena, samt landstormssergeanten Sven Gullström, sektionsassistenten Stig Löwenhielm, värnpliktige Henri Fastén och värnpliktige Gösta Koorn, å andra sidan, om ansvar å Gullström och dennes medparter för falsk angivelse m. m. ävensom om åläggande för dem att utgiva skadestånd — undersökning av vissa förhållanden i samband med det mot Bernhardt väckta åtalet.

Av handlingarna i förstnämnda mål inhämtas bland annat följande.

Vederbörande krigsfiskal yrkade vid regementskrigsrätten vid Vaxholms kustartilleriregemente ansvar, dels å Bernhardt, landstormskaptenen Axel Edström och löjtnanten Arne Rosenqvist för det de uppträtt överlastade av starka drycker den 4 april 1942 å allmän plats i Sandhamn och den 30 i samma månad i en för allmänheten upplåten danslokal i Sandhamn, dels ock å Bernhardt och Edström för det de vid sistnämnda tillfälle gjort sig skyldiga till förargelseväckande beteende. Å Bernhardt yrkade krigsfiskalen därjämte ansvar för det denne visat oförstånd i tjänsten, dels därigenom att Bernhardt den 1 maj 1942, då han tjänstgjorde som chef för Sandhamnssek-

tionen, i strid med gällande bestämmelser, meddelade i fästningsorder nr 32/1940 för Vaxholms fästning, tillåtit obehöriga damer att besöka Korsö, dels därigenom att Bernhardt sistnämnda dag, vid uppkommen fråga om tillstånd för damerna att besöka Korsö, genom att föra benämningen »fältartisttrupp nr 199» på tal såsom beteckning för damerna föranlett utfärdande av passersedel för dessa under denna beteckning. I samma mål yrkade krigsfiskalen vidare ansvar å Bernhardt för tjänstefel vid avgivande den 22 april 1942 av förslag till vitsord rörande en underlydande, å Rosenqvist för bristande i anständigt uppförande natten till den 19 mars 1942 samt å fänriken Olle Walther för fylleri den 18 mars 1942 och tjänstefel påföljande dag.

Krigsrätten meddelade utslag i målet den 24 juli 1942. Enligt detta fann krigsrätten, att icke någon av Bernhardt, Edström eller Rosenqvist vore förvunnen att ha vare sig den 4 eller den 30 april 1942 uppträtt överlastad av starka drycker men att Bernhardt och Edström brustit i anständigt uppförande vid sistnämnda tillfälle. Beträffande krigsfiskalens övriga ovannämnda yrkanden mot Bernhardt anfördes i utslaget, att av de vid ifrågavarande tid gällande bestämmelser icke framginge, att Bernhardt saknade behörighet att meddela tillstånd för civila gäster att besöka Korsö, att emellertid med hänsyn till förhandenvarande förhållanden sådant tillstånd lämpligen icke bort lämnas, att Bernhardt genom tillståndets meddelande måste anses ha visat oförstånd i tjänsten, men att Bernhardt däremot icke vore övertygad att ha tagit sådan befattning med utfärdandet av passerkort för »fältartisttrupp nr 199», att han därigenom vore förvunnen till ansvar. Vidkommande åtalet i övrigt fann krigsrätten utrett, att Bernhardt visat oförstånd i tjänsten vid avgivande av ifrågakomna förslag till tjänstevitsord samt att Rosenqvist natten till den 19 mars brustit i anständigt uppförande. Däremot ansågs icke styrkt, att Walther varit överlastad eller visat oförstånd i tjänsten. Med ogillande av åtalet mot Walther dömde krigsrätten Bernhardt jämlikt 96 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten till arrest utan bevakning tolv dagar samt envar av Edström och Rosenqvist jämlikt 96 § nämnda lag till arrest utan bevakning sex dagar.

Krigsrättens utslag vann laga kraft såvitt rör Walther. I fråga om åtalet i övrigt besvärade sig krigsfiskalen och yrkade, att detsamma måtte i allo bifallas samt de Bernhardt, Edström och Rosenqvist ådömda straffen betydligt skärpas. Jämväl Bernhardt och Edström anförde besvär över krigsrättens utslag.

Krigshovrätten, som höll förhör i målet, fann enligt utslag den 15 april 1943 ej skäl att i anledning av åklagarens besvär göra ändring i det överklagade utslaget. Vidkommande besvären av Bernhardt och Edström fann krigshovrätten det ej styrkt, att någondera av dem vid tillfället den 30 april 1942 gjort sig skyldig till förargelseväckande beteende eller eljest brustit i anständigt uppförande. Beträffande åtalet mot Bernhardt för det denne den 1 maj 1942 i egenskap av chef för Sandhamnssektionen tillåtit civila gäster att besöka officersmässen å Korsö yttrade krigshovrätten, att sådant tillstånd

väl lämpligen icke bort meddelas, men att med hänsyn till den av Bernhardt i målet förebragta utredningen rörande det sätt, på vilket härutinnan vid ifrågavarande tidpunkt gällande föreskrifter tidigare tillämpats ävensom till vad i målet upplysts angående de föreskrifter rörande gästernas förhållande under besöket å Korsö, som Bernhardt givit i samband med beviljandet av tillståndet, Bernhardt icke kunde anses ha genom meddelandet av nämnda tillstånd visat oförstånd av beskaffenhet att böra för honom medföra ansvar. Ej heller i fråga om avgivandet av förslaget till tjänstevitsord hade Bernhardt enligt krigshovrättens mening gjort sig skyldig till tjänstefel. På grund härav prövade krigshovrätten rättvist att ogilla den mot Bernhardt och Edström i målet förda talan.

Krigshovrättens utslag vann laga kraft.

Handlingarna i det av Kungl. Maj:t den 1 juni 1945 avgjorda målet utvisa jämte annat följande.

I skrivelse den 18 september 1942 till chefen för Vaxholms kustartilleriregemente anmälde Bernhardt Gullström, Löwenhielm, Fastén och Koorn till åtal vid krigsrätt för det de genom innehållet i en av dem undertecknad, den 15 maj 1942 dagtecknad promemoria, som av dem ingivits till kommendanten i Vaxholms fästning, ävensom i ett vid promemorian fogat och i densamma åberopat, den 13 maj 1942 dagtecknat brev från Gullström till regementsombudet vid Vaxholms fästning, löjtnanten G. Nilsson, i olika avseenden gjort sig skyldiga till falsk angivelse ävensom till ärekränkning mot Bernhardt och andra officerare, däribland Walther, i och för deras tjänst, och genom dessa sina åtgärder jämväl föranlett ovan omförmälda åtal mot Bernhardt och Walther, ävensom, såvitt angår Löwenhielm, för det denne genom en fråga, som han framställt till Bernhardt vid ett av kommendanten med Bernhardt hållet förhör, smädat Bernhardt i och för dennes tjänst. Målet hänsköts av vederbörande militära chefer till krigsrätt för anställande av åtal mot Gullström, Löwenhielm, Fastén och Koorn.

Vid regementskrigsrätten vid Vaxholms kustartilleriregemente förde vederbörande krigsfiskal ansvarstalan samt Bernhardt och Walther ansvars- och ersättningstalan mot Gullström och dennes medparter.

Vid krigsrättens sammanträde den 5 december 1942 anförde Bernhardt bland annat: I ovannämnda promemoria hade Gullström och dennes medparter under nio punkter upptagit en del förhållanden, som de velat bringa till kommendantens kännedom. I flertalet av dessa punkter hade de genom smädliga, föraktliga och vanvördiga påståenden grovt förolämpat Bernhardt och andra officerare såsom förmän och överordnade krigsmän i och för deras tjänst. I det vid promemorian fogade brevet från Gullström till Nilsson, vilket bland annat innehölle närmare uppgifter rörande vissa av de i promemorian påtalade förhållandena, hade likaså framställts ett flertal beskyllningar mot Bernhardt och andra officerare. Vid tiden för tillkomsten av promemorian och brevet hade Bernhardt tjänstgjort såsom chef för Sandhamnssektionen, Löwenhielm såsom sektionsassistent vid samma sektion och Gullström såsom bataljonsombud å tredje bataljonen med förläggning i Sand-

hamn. Fastén och Koorn hade vid samma tidpunkt såsom värnpliktiga varit förlagda å Korsö, därvid Fastén tjänstgjort såsom förströelseledare. För vad Gullström och dennes medparter härigenom i olika av Bernhardt angivna hänseenden låtit komma sig till last yrkade Bernhardt ansvar å dem jämlikt 82 och 110 §§ strafflagen för krigsmakten. Därest krigsrätten icke skulle finna de av Bernhardt angivna lagrummen tillämpliga, yrkade Bernhardt ansvar å Gullström och dennes medparter enligt det eller de lagrum, som krigsrätten kunde finna tillämpliga med hänsyn till beskyllningarnas innehåll och gärningarnas beskaffenhet. Bernhardt yrkade vidare vid krigsrättens sammanträde den 13 februari 1943 ansvar å Löwenhielm jämlikt 82 § strafflagen för krigsmakten eller annat tillämpligt lagrum för det denne vid krigsrättens sammanträde den 5 december 1942 framställt en sanningslös och smädlig beskyllning mot Bernhardt, innefattande att genom av Bernhardt företagna åtgärder militära hemligheter blivit röjda för utomstående personer.

Walther yrkade vid krigsrätten, att Gullström och dennes medparter måtte fällas till ansvar jämlikt 82 § strafflagen för krigsmakten för det de i promemorian sanningslöst framställt för Walther kränkande påståenden om Walthers uppförande den 18 och natten till den 19 mars 1942

Krigsfiskalen yrkade vid krigsrätten ansvar å Gullström och medparter jämlikt 82 § strafflagen för krigsmakten för det under punkt 5 i promemorian och motsvarande mening i brevet använts smädligt skrivsätt. I andra hand yrkade krigsfiskalen ansvar å dem jämlikt 130 § samma lag för det de icke iakttagit tillräcklig omsorg vid avfattandet av promemorian.

Krigsrätten yttrade i utslag den 20 mars 1943: Vidkommande till en början Bernhardts yrkande om ansvar å Löwenhielm med anledning av vad som förekommit vid i målet omförmälda förhör inför regementschefen och inför krigsrätten den 5 december 1942 samt av Bernhardt i anslutning därtill framställt yrkande om skadestånd, så, enär till krigsrätten icke blivit av vederbörande befälhavare överlämnat att pröva, huruvida Löwenhielm i angivna hänseenden är förvunnen till ansvar, finner krigsrätten Bernhardts ifrågavarande yrkanden icke kunna upptagas till prövning. Vad härefter angår målet i övrigt, så, enär med hänsyn till omständigheterna vid tillkomsten av ifrågavarande, av Gullström och dennes medparter undertecknade promemoria och det i densamma i vissa delar åberopade brevet från Gullström till Nilsson, i promemorian och brevet lämnade uppgifter icke kunna i något avseende föranleda ansvar för falsk angivelse, ty och som med hänsyn likaledes till omständigheterna i målet innehållet i promemorian och brevet icke kan i någon del anses innefatta i 82 § strafflagen för krigsmakten avsedd missfirmelse mot Bernhardt eller i det fall, varom i målet är fråga, mot Walther, samt vad i målet förekommit icke heller eljest är av beskaffenhet att medföra ansvar för någon av Gullström, Löwenhielm, Fastén och Koorn, alltså finner krigsrätten mot Gullström, Löwenhielm, Fastén och Koorn i nu angivna delar av målet förd ansvars- och ersättningstalan icke kunna bifallas.

Från detta utslag, som innefattade vice krigsdomaren Wilhelmssons och vice auditören Ljungbergs samstämmiga mening, voro kaptenen Schotte och fanjunkaren Johansson såtillvida skiljaktiga, att de beträffande av krigsfiskalen angivna punkten i promemorian och brevet funno, att Bernhardt måste anses ha blivit förolämpad i och för sin tjänst, samt att de ansågo, att Gullström och medparter visat oförstånd och oskicklighet i tjänsten genom att de vid avfattandet av promemorian icke på sätt som vederbort angivit i vad mån däri lämnade uppgifter grundats å hörsägner eller på deras egna iakttagelser. På grund härav dömde dessa ledamöter envar av Gullström och medparter jämlikt 82 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten till arrest utan bevakning, Gullström i tolv dagar samt envar av de övriga i tio dagar. Av Bernhardt och Walther förd talan om skadestånd funno samma ledamöter icke kunna bifallas.

Sedan Bernhardt och Walther anfört besvär över krigsrättens den 20 mars 1943 meddelade utslag, yttrade krigshovrätten i utslag den 10 december 1943: Vad först angår Bernhardts talan mot Löwenhielm med anledning av vad som förekommit vid förhör inför kommendanten ävensom den 5 december 1942 inför krigsrätten, finner krigshovrätten väl, att ansvarsyrkandet i förstnämnda avseende blivit av vederbörande befälhavare behörigen hänskjutet till krigsrättens prövning samt att krigsrätten jämlikt 39 § sjätte stycket lagen den 23 oktober 1914 om krigsdomstolar och rättegången därstädes varit behörig att pröva Bernhardts talan jämväl såvitt rör Löwenhielms yttrande den 5 december 1942, men enär vad i denna del av målet förekommit icke är av beskaffenhet att för Löwenhielm medföra ansvar eller ersättningsskyldighet, finner krigshovrätten ej skäl att göra ändring i krigsrättens utslag, såvitt därigenom Bernhardts talan mot Löwenhielm i denna del av målet lämnats utan bifall. Vad angår besvären i övrigt har rörande de omständigheter, som lett till upprättandet och överlämnandet av i målet ifrågavarande brev och promemoria, av Gullström och dennes medparter uppgivits, att Nilsson vid något tillfälle i början av maj 1942 i tjänsten besökt förläggningarna i Sandhamn och å Korsö för inspektion beträffande personalvårdsärenden, att Nilsson — sedan han under besöket funnit, att bland manskapet cirkulerade vissa rykten angående missförhållanden från befälets sida och att i anledning av dessa rykten misstämning rådde bland manskapet — anmodat Gullström att i fortsättningen uppmärksamma nämnda förhållanden och göra vissa undersökningar ävensom hålla Nilsson underrättad angående sina iakttagelser, att Gullström därefter verkställt en del undersökningar, i första hand genom samtal med olika personer bland manskapet och av dessa främst med Fastén, vilken såsom ledare för förströelseverksamheten inom Sandhamnssektionen kommit att framstå såsom förtroendeman för manskapet, att Gullström — sedan han av Nilsson i brev den 8 maj 1942 anmodats att påskynda sina undersökningar — till Nilsson avlåtit brevet av den 13 maj 1942, att kommendanten i Vaxholms fästning, numera chefen för Stockholms kustartilleriförsvar, generalmajoren G. H. Engblom, den 23 mars 1942 tillsagt Löwenhielm, att, därest det vid förlägg-

ningarna förekomme något anmärkningsvärt i fråga om befälets förhållande till manskapet, assistenterna borde vända sig direkt till kommendanten och delgiva honom sina iakttagelser, att Löwenhielm — sedan han under sin tjänstgöring inom Sandhamnssektionen kommit till insikt om att förhållandet mellan befäl och manskap var dåligt ävensom att bland manskapet cirkulerade rykten angående befälet av graverande natur — sett sig föranlåten att den 14 maj 1942 i telefon sätta sig i förbindelse med kommendanten och anmäla, att det inom Sandhamnssektionen förelåge vissa missförhållanden mellan befäl och manskap, att kommendanten då beordrat Löwenhielm att påföljande morgon inställa sig hos kommendanten, att Löwenhielm senare samma dag vid telefonsamtal med stabschefen å fästningen för att få stöd för de uppgifter, han avsåge att lämna vid besöket hos kommendanten, anhållit att vid besöket få bliva åtföljd av Gullström, Fastén och Koorn, att jämväl dessa sistnämnda kallats att inställa sig inför kommendanten påföljande morgon, att Gullström och dennes medparter under besöket hos kommendanten den 15 maj 1942 av denne anmodats lämna en kronologisk och utförlig redogörelse angående vad som förevarit inom Sandhamnssektionen och därvid relatera omständigheter av såväl större som mindre betydelse, att — sedan Gullström i början av samtalet upplyst kommendanten om det av Gullström till Nilsson avlåtna brevet och kommendanten förklarat sig önska få taga del av brevets innehåll — brevet därefter med Gullströms begivande tillhandahållits av Nilsson, att efter det uppgifter lämnats av Gullström och dennes medparter, vilket skett huvudsakligen med ledning av brevets innehåll, kommendanten tillkännagivit, att protokoll skulle uppsättas, samt uppdragit åt stabschefen att vid fortsatt förhör i protokoll sammanfatta vad som förekommit, att samtalet därefter fortsatt inför stabschefen, att denne uttryckt den åsikten, att det skulle bliva alltför vidlyftigt att avfatta protokoll över vad som förekommit samt beordrat Gullström och dennes medparter att skriftligen avfatta en redogörelse över vad de hade att relatera, att Gullström och dennes medparter blivit anvisade att taga plats i ett rum inom fästningen samt fått en skrivmaskin till sitt förfogande, att stabschefen givit dem tillsägelse att i möjligaste mån påskynda den skriftliga avfattningen, så att arbetet därmed kunde vara slutfört vid 15- eller 16-tiden samma dag, att Gullström och dennes medparter samtliga deltagit vid uppsättandet av promemorian samt diskuterat de förhållanden, som omnämndes i promemorian, att Gullström och Löwenhielm åtminstone i huvudsak verkställt den formella avfattningen samt att Gullström och dennes medparter på grund av tidsknappheten sett sig nödsakade att i vissa punkter hänvisa till innehållet i Gullströms brev. Riktigheten av dessa uppgifter har ej bestritts av Bernhardt och Walther. Av vad Nilsson, hörd såsom vittne i målet, uppgivit, framgår vidare, att Gullström och dennes medparter vid besöket hos kommendanten framhållit, att de av dem för kommendanten framlagda uppgifterna allenast utgjorde ett återgivande av vad de hört uppgivas av manskapet och att de ej kunde garantera, att ryktena talade sant. Med hänsyn till vad sålunda upptagits samt vad övrigt i målet förekommit rörande de

omständigheter, under vilka de påtalade påståendena mot Bernhardt och Walther i promemorian och brevet framställts, kunna Gullström och dennes medparter icke genom ifrågavarande påståenden anses ha gjort sig skyldiga till falsk angivelse. Däremot måste Bernhardt genom påståendet i punkt 5 i promemorian, att Bernhardt uppträtt vanhedrande, anses ha blivit förolämpad i sin tjänst, men kunna Gullström och dennes medparter, oaktat promemorian och brevet haft en i åtskilliga andra avseenden olämplig avfattning, icke eljest anses ha gjort sig förfallna till förfarande, som bör för dem föranleda ansvar. På grund av vad sålunda anförts prövar krigshovrätten, som finner omständigheterna synnerligen mildrande, rättvist att, med ändring av krigsrättens utslag i ansvarsfrågan, döma envar av Gullström, Löwenhielm, Fastén och Koorn jämlikt 82 § första stycket strafflagen för krigsmakten att för förolämpning av överordnad krigsman undergå disciplinstraff av vaktarrest i fyra dagar. Vidkommande skadeståndsfrågan finner krigshovrätten ej skäl att göra ändring i krigsrättens utslag.

Krigshovrättens utslag gavs i överensstämmelse med den mening, som uttalats av hovrättsrådet S. Björklund, översten F. Lovén och kommendören friherre L. Beck-Friis. T. f. krigshovrättsrådet I. Mankell, med vilken assessorn C. H. Nordlander förenade sig, ansåg att Gullström och dennes medparter ej heller i fråga om punkt 5 i promemorian gjort sig skyldiga till förfarande, som borde föranleda ansvar eller skadeståndsskyldighet.

Bernhardt fullföljde talan mot krigshovrättens utslag av den 10 december 1943.

Kungl. Maj:t fann i utslag den 1 juni 1945 ej skäl att på Bernhardts talan göra ändring i krigshovrättens utslag.

I Bernhardts till militieombudsmannen ingivna skrifter utvecklade han närmare sin framställning samt riktade därvid i åtskilliga avseenden anmärkningar mot det förfaringssätt, som använts mot honom. I huvudsak avsågo dessa anmärkningar följande: Assistentorganisationen hade missbrukats till att i smyg inhämta upplysningar om officerares förhållande i och utom tjänsten, och Engblom hade även uppmanat meniga att direkt till honom inkomma med underrättelser. Gullströms konfidentiella brev till Nilsson hade direkt lagts till grund för viktiga tjänsteåtgärder, utan att dess innehåll kontrollerats av ansvarig person. På grundval av de upplysningar, som införskaffats på angivet sätt, hade Bernhardt — utan att dessförinnan erhålla del av angivelseskriften eller få avgiva förklaring — av Engblom under förödmjukande former berövats sin post som sektionschef. Det oaktat och trots styrkt sjukdom hade Bernhardt av Engblom tvingats under flera dagar kvarstanna i tjänst vid förbandet, vilket varit en meningslös förödmjukelse. Det av Engblom anbefallda förhöret i saken, vilket hållits av chefen för Vaxholms kustartilleriregemente, översten A. Cyrus, hade i flera hänseenden verkställts på olämpligt sätt. En tydligen av Engblom själv författad och till pressen lämnad kommuniké i saken hade erhållit en missvisande avfattning, till stor skada även för försvaret.

Sedan Bernhardts skrift av den 26 juni 1943 remitterats till chefen för marinen, inkom denne den 22 oktober 1943 med eget yttrande samt utredning bestående av dels en skrivelse från Engblom och dels en skrivelse från Cyrus. Från Engblom har vidare i ärendet den 28 december 1943 inkommit ytterligare en skrivelse.

I vad rör Bernhardts klagomål över felaktigt utnyttjande av assistentorganisationen samt inhämtande av upplysningar genom meniga innehålla handlingarna följande.

Bernhardt anförde: Assistentorganisationen hade i förevarande fall utnyttjats för att i smyg inhämta konfidentiella upplysningar om Bernhardts och andra officerares förhållanden i och utom tjänsten. Nilsson hade å inspektionsresa till ett förband hos manskapet gjort vissa undersökningar om förhållandet mellan manskapet och Bernhardt. Nilsson hade härvid uppenbarligen ägnat sitt största intresse åt ett fåtal mot befälet aggressiva individer, varefter Nilsson genom brev av den 8 maj 1942 till Gullström anmodat denne att »fullkomligt konfidentiellt» lämna några skildringar, som skulle kunna utnyttjas vid en planerad »stöt». Gullström hade kort därefter genom brev av den 13 maj 1942 meddelat Nilsson, att han gjort en »rekognosceringstur» till det av Bernhardts förband, över vilket Bernhardt jämväl förde det omedelbara befälet. Resultatet härav hade sammanfattats i nio punkter, innehållande sanningslösa, grova beskyllningar och smädelser mot officerare i och för deras ämbete och tjänst. Brevet utmynnade slutligen i det direkt uttalade syftet, att det »till varje pris» skulle förhindras, att Bernhardt finge kvarstå som chef. Engblom hade, enligt vad Löwenhielm uppgivit, uppmanat Löwenhielm att direkt till Engblom, d. v. s. med frångående av reglementerad tjänsteväg, inrapportera sådana förhållanden mellan befäl och manskap, som Löwenhielm ansåge anmärkningsvärda. Därest assistenterna finge tagas i anspråk för dylika ändamål, kunde dessa organ enligt Bernhardts mening i hög grad äventyra upprätthållandet av försvarets effektivitet och en god beredskapsanda. Det vore tyvärr en vanlig iakttagelse, att vid de inkallade förbanden förekomme sanningslösa rykten och att befälet ofta bleve utsatt för sanningslöst förtal. Genom ett lämpligt uppträdande av de befälspersoner, som närmast komme i kontakt med manskapet, kunde och borde självfallet dessa missförhållanden stävjas. Ehuru en sådan uppgift icke direkt åläge personalvårdsassistenterna, torde det dock åtminstone vara självklart, att dessa icke borde utnyttjas i motsatt syfte, vilket synes ha varit händelsen i fråga om den mot Bernhardt och vissa andra officerare igångsatta aktionen. Om möjlighet skulle föreligga för underlydande manskap att åstadkomma förflyttning eller avkoppling av militära chefer, som gjort sig misshagliga för lata eller aggressiva element, komme detta enligt Bernhardts mening att medföra katastrofala konsekvenser med avseende å disciplinen bland manskapet. Det syntes Bernhardt sålunda mycket farligt, om utvecklingen skulle tillåtas att gå därhän, att assistentorganisationen utnyttjades som ett skvallerorgan, varifrån okontrollerade upplysningar under konfidentiell rådplägning mellan en generalsperson

och menige inhämtas om generalen direkt underlydande förbandschefer och om andra viktiga förhållanden rörande försvaret. Engblom hade uppmanat Fastén och Koorn, vilka då varit underställda Bernhardt och icke haft några därmed förenliga åligganden i tjänsten, att — utan anlitande av föreskriven tjänsteväg — till Engblom personligen lämna underrättelser angående eventuella missförhållanden. För att de icke genom anhållan om permission skulle kunna tänkas förråda ändamålet med sin resa, hade Engblom lovat, att han i förekommande fall skulle ordna så att de bleve kommenderade till Vaxholm för att i trygghet rådpläga med Engblom om dennes direkt underlydande chef och hans officerare. Det torde kunna ifrågasättas, huruvida en officer kunde vara berättigad att dispensera manskapet från den föreskrivna tjänstevägen vid avgivande av klagomål eller att direkt uppmana manskapet att förfara på sätt som skett.

Engblom förmälde: Nilsson hade tjänstgjort som fästningsassistent och hade i denna sin egenskap varit direkt underställd Engblom. Enligt gällande instruktion (högkvartersorder: försvarsstaben nr 61/1941 punkt I: 2) skulle fästningsassistenten (stabsassistenten) bland annat biträda sin befälhavare i verksamheten för skapandet av en god krigsmannaanda. Att kännedom om de disciplinära förhållandena inom truppen måste vara en av grunderna för att denna verksamhet skulle kunna rätt bedrivas vore uppenbart. Engblom hade därför ständigt uppmanat honom underlydande assistentpersonal att genom samtal med chefer och manskap söka utröna stämningen bland personalen och meddela Engblom resultatet härav, på det att Engblom därigenom skulle erhålla en komplettering av sina egna under inspektioner gjorda iakttagelser rörande de disciplinära förhållandena inom förbanden. Engblom underlydande tjänstegrenschefer m. fl. hade även skyldighet att till Engblom rapportera gjorda iakttagelser beträffande dem berörande område. Engblom hade genom ovan angivet tillvägagångssätt under årens lopp erhållit många värdefulla upplysningar och synpunkter, som verksamt kunnat bidraga till undanröjandet av missförhållanden och till förbättringar i disciplinärt avseende. Enligt Engbloms bestämda mening kunde så ock ske i fråga om de förhållanden, som rådde inom Sandhamnssektionen vid tiden för Bernhardts chefskap därstädes. Nilsson hade alltså haft Engbloms uppdrag att till Engblom rapportera iakttagna tecken på missnöje, som icke kunnat av vederbörande chef eller av Nilsson själv undanröjas. Engblom kunde icke finna, att Nilssons tillvägagångssätt kunde, såsom Bernhardt ville göra gällande, karakteriseras såsom ett utnyttjande av assistentorganisationen att i smyg inhämta konfidentiella upplysningar om officerarnas förhållanden i och utom tjänsten. Nilsson hade genom att av Gullström begära en skildring av förhållandena uppenbarligen velat förskaffa sig närmare upplysningar rörande anledningen till det missnöje bland manskapet inom sektionen, som han tidigare kunnat iakttaga. Först därefter hade han ansett sig böra till Engblom framföra en anmälan i saken. Att Engblom därvid begärt att få läsa vad Gullström meddelat torde vara helt naturligt. Enbart Gullströms brev hade emellertid icke föranlett, att Engblom föran-

staltat om hållande av förhör i saken. Engblom hade nämligen en dag i veckan den 9—den 15 maj 1942 på eftermiddagen av sektionsassistenten Löwenhielm blivit uppringd i sin bostad. Löwenhielm hade därvid förklarat »att han nu ej längre kunde tiga, utan måste tala med generalen angående förhållandena inom sektionen». På fråga av Engblom, vad som föranledde detta uttalande av Löwenhielm, hade denne meddelat, att Bernhardt och andra officerare några dagar tidigare hade haft dambesök på Korsö, vilket medfört, att ett starkt missnöje uppstått hos manskapet. Löwenhielm sade sig ha talat med Bernhardt om detta, varvid Bernhardt lovat, att det ej skulle upprepas, och därom även meddelat manskapet påföljande dag vid en uppställning. Någon av de följande dagarna hade emellertid Bernhardt och andra officerare återigen haft besök av damer, nu på Runmarö dit sektionsstaben tillfälligt förlagts. Löwenhielm ansåge därför att det vore nödvändigt, att han finge tala vid Engblom. Engblom hade tillsagt Löwenhielm att uppsöka Engblom. Löwenhielm hade då anhållit att få medföra några personer från Korsö, vilket Engblom ansett sig böra medgiva. Påföljande dag hade Löwenhielm infunnit sig jämte de som undertecknat meromnämnda promemoria. Vid besöket hade Löwenhielm upprepat sitt meddelande till Engblom och liksom även övriga närvarande framfört, att allmänt missnöje och oro vore rådande på Korsö med anledning av vissa officerares uppträdande. Engblom hade då anmodat samtliga att skriftligen avfatta, vad de hade att säga, vilket också skett i ovannämnda promemoria. Innehållet i densamma hade Engblom funnit vara av sådan beskaffenhet, att utredning genom förhör varit påkallad. Promemorian, vid vilken varit fogat brevet från Gullström, hade i kommendantsexpeditionen diarieförts såsom ankommande handling.

Dåvarande chefen för marinen, viceamiralen F. Tamm anförde: Det syntes Tamm som om brist på omdöme förelegat på flera händer. Oavsett uppfattningen om Bernhardts uppträdande, kvalifikationer och omdömesgillhet ansåge Tamm anledning föreligga till en granskning av de mot Bernhardt vidtagna åtgärderna och av de därmed sammanhängande förhållandena.

Från protokollen i de ovan omförmälda målen inhämtades vidare bland annat följande.

Nilsson hördes på begäran av Gullström och dennes medparter i det senare målet som vittne och anförde därvid bland annat: Nilsson hade sedan den 10 mars 1942 tjänstgjort såsom stabsassistent vid Stockholms kustartilleriförsvar och hade till närmaste tjänsteåligganden haft att handlägga personalärenden vid det infanteriförband, som tillhörde Stockholms kustartilleriförsvar. Enligt order av kommendanten i Vaxholms fästning, numera chefen för Stockholms kustartilleriförsvar, vilken Nilsson vore direkt underställd, ägnade Nilsson tillsyn åt personalvårdsärendena vid hela Stockholms kustartilleriförsvar. Till hösten 1942 hade stabsassistenten Nettelblatt varit chef för personalvårdsavdelningen inom Vaxholms fästning respektive Stockholms kustartilleriförsvar. Sedan Nettelblatt frånträtt denna befattning, vore

Nilsson chef för denna avdelning. Det ålåge stabsassistenten att allt emellanåt företaga inspektionsresor till olika förläggningar, särskilt i och för samråd med på förbanden tjänstgörande assistenter. I sådant syfte hade Nilsson i april 1942 företagit en resa till Korsö. Det hade icke varit någon särskild omständighet, som föranlett denna resa, utan den hade ingått i en på förhand uppgjord resplan. I enlighet med vad Nilsson vanligen plägade göra, hade Nilsson även vid detta besök inspekterat baracker och matsalar samt härunder kommit i samspråk med ett flertal meniga. Av vad som förekommit vid dessa samtal hade framgått, att den allmänna stämningen bland manskapet varit »mycket tryckt» och kunde betecknas såsom »dålig beredskapsstämning». Manskapet hade ondgjort sig över att Bernhardt ofta inför samlad trupp hållit långa förmaningstal beträffande merendels bagatellartade förhållanden. Vid dessa Nilssons samtal hade särskilt framhållits, att officerarna använde spritdrycker i stor utsträckning och anordnade festligheter samt att manskapet ondgjort sig häröver med hänsyn till att Bernhardt gentemot manskapet ådagalagt stor stränghet i fråga om spritförtäring. Flera av de meniga, med vilka Nilsson samtalat, hade framhållit, att enligt deras uppfattning Löwenhielm icke varit tillräckligt energisk i fråga om att hos Bernhardt påtala de missförhållanden, som ansågos föreligga. På kvällen samma dag Nilsson kommit dit hade Nilsson vid ett samtal med Löwenhielm framkastat en fråga, huruvida det icke kunde vara lämpligt, att Nilsson inför kommendanten avgåve berättelse angående stämningen inom förläggningen. Löwenhielm hade i anledning härav förklarat, att han i första hand själv ville försöka bidraga till förbättring av förhållandena. Löwenhielm hade även vid detta tillfälle beklagat sig över att han skulle sätta till tid för framförande av klagomål från manskapet. Dagen efter detta samtal hade Nilsson i Sandhamn sammanträffat med Gullström. Härvid hade förhållandena å Korsö kommit på tal dem emellan. Gullström hade icke framställt något förslag om att Nilsson skulle ingripa på något sätt. Efter återkomsten till fästningen hade Nilsson till Nettelblatt inrapporterat sina iakttagelser från resan. I samråd med Nettelblatt hade bestämts, att Nilsson skulle från Gullström infordra närmare upplysningar i saken, och Nilsson hade i anledning härav till Gullström avlåtit ett så lydande brev:

»Vaxholm den 8 maj 1942.

Broder.

Med åberopande av vårt samtal betr förhållandena på Ko, som av flera sagesmän att döma inte är för trevliga, ber jag Dig att — fullkomligt konfidentiellt — ge mig några skildringar av vad som där sig tilldragit haver. Bland KA 1 folk i själva Sandhamn finns en bra man som heter Högström (?). Jag är inte riktigt säker på namnet, men han är anställd i Sthlm Gasverk. Den mannen är bra informerad. Tala med honom. Om han är tveksam, så referera till mig. Jag är tacksam om jag kunde få dessa tips så fullständiga som möjligt och helst omgående. Vännen L. på KO vill jag av skäl som Du kanske förstår inte blanda in i den här härvan; han har det be-

kymmersamt nog ändå. Men saken måste förr eller senare fram, helst då förr. Jag kan emellertid inte göra någon 'stöt' förrän... etc. — — —.»

Nilsson anförde vidare: Nilsson hade antingen kort före eller kort efter avlåtandet av brevet haft ett telefonsamtal med Gullström och därvid förklarat, att de upplysningar, som kunde komma att lämnas av Gullström, skulle behandlas konfidentiellt, och då Nilsson sedermera mottagit Gullströms brev av den 13 maj 1942, hade Nilsson fattat de uppgifter, som däri lämnats, allenast såsom ett återgivande av de rykten, som cirkulerade bland manskapet och ej såsom påstående om att det faktiskt förelåge sådana förhållanden, varom vid nämnda tid ryktats. — Nilsson hade närvarit vid det tillfälle, då Gullström och dennes medparter varit kallade till förhör inför Engblom. Sedan vid detta tillfälle Löwenhielm till en början redogjort för de rykten, som cirkulerat bland manskapet på Korsö, hade Engblom tillfrågat Nilsson om anledningen till att dessa förhållanden icke blivit inrapporterade till honom genom Nilssons försorg. Nilsson hade då förklarat, att Nilsson efter besök på platsen anmodat Gullström att inkomma med skriftlig redogörelse angående sina iakttagelser och att dylik redogörelse inkommit ävensom att Nilsson hade haft för avsikt att göra ytterligare utredning. Engblom hade begärt att få se Gullströms brev, och Gullström hade då framlämnat en avskrift därav. Härvid hade Gullström betonat, att brevet icke vore någon tjänsteskrivelse, utan av Gullström ansetts och framhållits vara ett konfidentiellt underhandsmeddelande.

Gullström uppgav: Efter inkallelse till beredskapstjänst i landstormssergeants tjänsteställning hade han tjänstgjort såsom bataljonsombud å tredje bataljonen med förläggning senast i Sandhamn under tiden från mitten av mars till slutet av maj 1942. I sin egenskap av bataljonsombud hade han haft till väsentlig uppgift att tillse personalvården inom bataljonen. Han hade varit direkt underställd bataljonschefens, kaptenen Edström, befäl. Vid något tillfälle i början av maj 1942 hade Nilsson i tjänsten besökt förläggningarna i Sandhamn och å Korsö för inspektion i avseende å personalvårdsärendena. Under detta besök hade Nilsson omtalat för Gullström, att han vid samtal med manskapet å angivna platser funnit, att det cirkulerade vissa rykten angående missförhållanden från befälets sida och att i anledning härav misstämning rådde bland manskapet. Nilsson hade anmodat Gullström att i fortsättningen uppmärksamma dessa förhållanden och att göra vissa undersökningar ävensom att hålla Nilsson underrättad angående sina iakttagelser. Gullström, som ofta haft anledning i tjänsten besöka Korsö, där en landstormsavdelning vore förlagd, hade i anledning av samtalet med Nilsson verkställt en del undersökningar, i första hand genom samtal med olika personer bland manskapet, främst med Fastén. Denne hade genom utfärdad order utsetts till ledare för förströelseverksamheten inom sektionen under överinseende av Löwenhielm. Genom denna sin verksamhet hade Fastén kommit att framstå såsom förtroendeman för manskapet. Efter någon tid hade Gullström antingen i telefon eller brevledes anmodats av Nilsson att påskynda sina undersökningar samt skriftligen avfatta resultatet därav. I

anledning härav hade Gullström avfattat brevet av den 13 maj 1942. Detta hade Gullström betraktat såsom en underhandsskrivelse av konfidentiell natur. Vid ett telefonsamtal med Nilsson antingen omedelbart före eller omedelbart efter avlåtandet av sistnämnda brev hade Gullström påfordrat, att brevet skulle behandlas konfidentiellt. — Då Engblom under besöket hos honom uppmanat de tillställdeskomna att berätta allt vad de hade sig bekant angående de påtalade förhållandena, hade Gullström ansett sig skyldig att upplysa Engblom om förefintligheten av brevet. Engbloms önskan att få taga del av brevets innehåll hade Gullström ansett sig skyldig villfara, då Gullström utgått ifrån att ett begagnande av brevet komme på Engbloms eget ansvar. Huruvida Gullström upplyst Engblom om att brevet vore av konfidentiell natur, kunde Gullström icke erinra sig.

Edström anförde angående Gullströms ställning: Av den bataljon, över vilken Edström fört befälet, hade endast staben och en styrka om ungefär en pluton varit förlagda i Sandhamn med omnejd. Edström hade med denna del av bataljonen varit underställd Bernhardt, i följd varav Löwenhielm i viss mån varit att betrakta som Gullströms överordnade. Övriga delar av den bataljon, vars chef Edström varit, hade varit underställda de sektionschefer, inom vilkas bevakningsområden de varit förlagda.

Löwenhielm berättade: Han hade den 15 augusti 1941 inryckt till militärtjänstgöring såsom värnpliktig flaggkorpral. Från och med den 4 februari 1942 hade han tjänstgjort såsom assistent med bibehållen tjänstgöring såsom flaggkorpral inom Sandhamnssektionen med åliggande att tillse personalvården därstädes. Troligen den 1 mars 1942 hade han befordrats till sektionsassistent med sergeants tjänsteställning med uppgift att omhänderha personalvården inom sektionen. — Den 23 mars 1942 hade Löwenhielm besökt Vaxholms kastell för att å skrädderiverkstaden låta taga mått för en uniform åt sig i egenskap av assistent. Vid samma tillfälle hade han uppsökt fästningsassistenten, som tidigare anmodat Löwenhielm att uppsöka denne vid besök i Vaxholm. Fästningsassistenten hade meddelat, att Engblom önskade tala med Löwenhielm. I anledning härav hade Löwenhielm inställt sig hos Engblom. Denne hade talat med Löwenhielm om den verksamhet, som ankomme å assistenterna. Vidare hade han uttryckt sitt missnöje med anledning av en hemlig högkvartersorder avseende personalvården inom försvarsmakten, i vilken order förekomme en del ogynnsamma uttalanden angående kustartilleriet. Engblom hade yttrat, att han för sin del icke kände till några anmärkningsvärda förhållanden, vad anginge Vaxholms fästning, och funne det tråkigt att på sätt som skett från högkvarteret få anmärkningar, som kunde rikta sig även mot Vaxholms kustartilleriregemente. I samband härmed hade Engblom yttrat, att därest det vid förläggningarna förekomme något anmärkningsvärt i fråga om befälets förhållande till manskapet, assistenterna borde vända sig direkt till Engblom och delgiva denne sina iakttagelser. På Löwenhielms fråga, om assistenterna skulle brevledes tjänstevägen meddela sina iakttagelser, hade Engblom svarat, att de kunde telefonera till honom eller på annat sätt sätta sig i förbindelse med honom.

Under sin tjänstgöring inom Sandhamnssektionen hade Löwenhielm kommit till insikt om att förhållandet mellan befäl och manskap varit dåligt. Sedan länge hade bland manskapet cirkulerat rykten angående befälet av graverande natur. Närmast med anledning av livliga rykten angående en fest, som officerarna avhållit å Runmarö den 13 maj 1942, hade Löwenhielm sett sig föranlåten att den 14 maj i telefon sätta sig i förbindelse med Engblom och anmäla att det förelåg vissa missförhållanden mellan befäl och manskap. Samtalet hade varit mycket kort och slutat med att Engblom beordrat Löwenhielm att påföljande morgon inställa sig hos Engblom. På kvällen samma dag hade Löwenhielm genom signalmeddelande från kommendantstaben till sektionschefen beordrats att inställa sig hos Engblom tidigast möjligt påföljande dag. Ungefär samtidigt hade stabschefen, numera överstelöjtnanten S. J. Puke, telefonerat till Löwenhielm och förhört sig om vad saken närmast gällde. Även detta samtal hade varit ganska kortvarigt. För att Löwenhielm vid det tillämnade besöket hos Engblom skulle få stöd för de uppgifter han avsåge att lämna, hade han hos stabschefen anhållit att få vid besöket hos Engblom bliva åtföljd av Gullström, Fastén och Koorn. Dessa sistnämnda hade senare samma dag genom signalmeddelanden kallats till inställelse inför Engblom påföljande morgon. Syftet med att Löwenhielm på sätt som skett satt sig i förbindelse med Engblom hade varit, att han och övriga tilltalade velat på manskapets vägnar få till stånd en utredning rörande allt vad som påstods ha förekommit. Löwenhielm hade ansett det vara hans tjänsteplikt såsom assistent att för åstadkommande av rättelse till Engblom såsom varande den högste chefen för personalvården inom Vaxholms fästning meddela, att uppenbar misstämning rådde mellan befälet och manskapet och att denna misstämning enligt många tecken syntes till icke ringa del vara att tillskriva befälet. Löwenhielm — som befarade att vissa uppgifter om vad som förekommit vid sektionen skulle komma till pressens kännedom — hade även funnit det vara hans plikt ej blott som assistent utan ock som värnpliktig medborgare att söka förhindra, att för försvaret skadliga rykten och påståenden spredes offentligen. Löwenhielm och de honom åtföljande personerna hade icke kunnat garantera för riktigheten av varje särskild detalj i det material, som framlades. Engblom hade uppmanat dem att berätta allt vad de hade sig bekant. De hade ansett samtalet med Engblom vara av förtrolig karaktär.

Koorn anförde: Han hade under tiden den 23 februari—den 17 maj 1942 varit förlagd å Korsö samt därunder, utöver sina rent militära åligganden, varit av manskapet utsedd såsom representant i utspisningsnämnden. Vid något tillfälle i mars eller april 1942 hade han blivit beordrad att inställa sig hos Engblom för att lämna upplysning i anledning av uppgifter i en tidningsnotis angående en vid förläggningen inträffad händelse. Denna ägde icke något samband med förhållandena i förevarande mål. Under samtal med Engblom hade denne yttrat, att därest något missförhållande uppstode vid förläggningen, Koorn skulle rådgöra med Engblom därom, innan någon annan åtgärd vidtoges i saken. Koorn hade i anledning härav framhållit, att

han under vissa förhållanden icke gärna kunde begära permission från tjänsten för att uppsöka Engblom. Denne hade då tillsagt Koorn att i sådant fall telefonledes sätta sig i förbindelse med honom och nämnt att Koorn därefter skulle beordras till inställelse inför Engblom. Såvitt Koorn kunde erinra sig, hade han vid något tillfälle omtalat för Löwenhielm eller Fastén, vad som förekommit vid samtalet mellan honom och Engblom. Vid skilda tillfällen därefter hade olika personer bland manskapet för Koorn påpekat vissa missförhållanden, som varit rådande vid förläggningen i avseende å befälets sätt att förhålla sig. Koorn hade i anledning härav vänt sig till Löwenhielm och talat med denne om lämpligheten av att varsko Engblom om att misstämning rådde bland manskapet. Vid detta tillfälle hade även Fastén närvarit. Kort därefter hade signalmeddelande ankommit till förläggningen med order om att Löwenhielm, Koorn och Fastén påföljande morgon skulle inställa sig hos Engblom.

Fastén förmälde: Han hade under tiden den 23 februari—den 19 juni 1942 varit förlagd å Korsö och under denna tid tjänstgjort såsom förströelseledare, i vilken egenskap han varit underställd Löwenhielm. Även till Fastén hade en del av manskapet hänvänt sig samt påpekat vissa missförhållanden i avseende å befälets förhållande i och utom tjänsten. Fastén hade talat härom med Koorn, varefter de vänt sig till Löwenhielm och rådgjort med denne. Kort därefter hade Fastén tillika med Löwenhielm och Koorn beordrats att inställa sig hos Engblom.

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde tjänstförrättande militieombudsmannen Regner i skrivelse den 5 december 1945 till chefen för marinen följande.

I den 8 september 1941 av försvarsstaben utfärdade anvisningar för personalvården vid marinen (högkvartersorder nr 61: 1941) anfördes bland annat följande: Det vore av yttersta vikt att under krig eller långvarig förstärkt försvarsberedskap upprätthålla och utveckla icke blott krigsmannens militära färdigheter, utan även den rätta krigsmannaandan och den fasta disciplinen. För att detta syfte skulle tillgodoses, ankomme det på varje chef och allt övrigt befäl att även vid sidan av den rent militära tjänsten städse omtänksamt vårda sig om sina underlydandes bästa. Härmed avsåges såväl dessas och deras familjers ekonomiska och andliga enskilda förhållanden som den allmänna trevnaden i de militära förläggningarna. Endast härigenom kunde skapas ett sådant naturligt och förtroendefullt samarbete, präglat av ömsesidig respekt och gott kamratskap, som gåve personalen den inre styrka, som krigets hårda påfrestningar krävde. Vid marinens högre och lägre förband skulle vid mobilisering och förstärkt försvarsberedskap de militära cheferna i sin personalvårdande uppgift biträdas av assistenter. Innebörden härav skulle av chefen klargöras för assistenten samt av chef för lägre förband även för personalen. Det vore tjänstefel av assistenten att till annan myndighet eller utomstående vidarebefordra tjänsteärenden annat än

när chefen därtill lämnat sitt medgivande. Beträffande stabsassistent föreskrevs, att han skulle biträda kommendant i kustfästning i dennes personalvårdande verksamhet. Stabsassistenten skulle genom insatser på det sociala och kulturella området verka för stärkande av personalens fysiska och moraliska kraft. Han skulle biträda befälet i vården av personalens personliga angelägenheter och i verksamheten för skapande av en god krigsmannaanda. Förbandsassistenter skulle biträda sektionschefer i deras personalvårdande verksamhet. Den militäre chefen vore den för personalvården ansvarige. Assistenterna vore chefens biträden. Det ålåge stabsassistent att genom personligt samarbete med assistenterna vid chefen direkt underställda förband hålla kontakt med den socialvårdande och kulturella verksamheten. Stabsassistent skulle anpassa sin verksamhet efter den militära tjänstens krav och för sådant ändamål skaffa sig noggrann kännedom om de militära förhållandena samt fortlöpande taga del av vid förbandet utfärdade order, som kunde beröra hans verksamhet. Stabsassistent skulle vinnlägga sig om ett taktfullt uppträdande samt söka åvägabringa ett förtroendefullt samarbete med såväl befäl som meniga. Förbandsassistent skulle i samverkan med vederbörliga stabsassistenter såsom biträde åt sin chef utföra de personalvårdande uppgifter, som ålades eller medgåves av förbandschefen, samt själv hos denne väcka förslag, framför allt med hänsyn till nyttiggörande av fritiden. Det ålåge förbandsassistent bland annat att medelst personlig omvårdnad om manskapet samt vaket iakttagande av dess bekymmer och stämningar söka uppmuntra och bistå detsamma, att förklara och tillrättalägga anledningarna till sådana bestämmelser och förordningar, om vilka personalen genom underrättelser från hemorten kunde erhålla en skev uppfattning, samt att personligen eller i erforderliga fall genom hänvisning till vederbörande stabsassistent biträda manskapet vid avfattande av framställningar till olika myndigheter.

Löwenhielm har meddelat, att Engblom den 23 mars 1942 till Löwenhielm yttrat, att därest det vid förläggningarna förekomme något anmärkningsvärt i fråga om befälets förhållande till manskapet, assistenterna borde vända sig direkt till Engblom och delgiva denne sina iakttagelser. På Löwenhielms fråga, om assistenterna skulle brevledes tjänstevägen meddela sina iakttagelser, hade Engblom svarat, att de kunde telefonera till honom eller på annat sätt sätta sig i förbindelse med honom.

Koorn har förklarat, att Engblom vid ett tillfälle i mars eller april 1942 tillsagt Koorn, att denne, därest något missförhållande uppstode vid förläggningen, skulle rådgöra med Engblom därom, innan någon annan åtgärd vidtoges i saken, samt att Koorn i sådant fall borde telefonledes sätta sig i förbindelse med Engblom.

Gullström har uppgivit, att Nilsson vid besök i början av maj 1942 å förläggningarna i Sandhamn och å Korsö för Gullström omnämnt, att Nilsson vid samtal med manskapet å nämnda platser erfarit, att det cirkulerade vissa rykten angående missförhållanden från befälets sida och att i anledning härav misstämning rådde bland manskapet. Nilsson hade anmodat Gullström

att i fortsättningen uppmärksamma dessa förhållanden och att göra vissa undersökningar ävensom att hålla Nilsson underrättad angående sina iakttagelser.

I brev till Gullström den 8 maj 1942 hade Nilsson därefter bett Gullström att giva några skildringar angående vad som tilldragit sig på Korsö.

Nilsson har uppgivit, att han i april 1942 företagit en resa till Korsö samt därvid erfarit, att den allmänna stämningen bland manskapet varit »mycket tryckt». Det hade särskilt framhållits, att officerarna använde spritdrycker i stor utsträckning och anordnade festligheter, samt att manskapet ondgjort sig häröver med hänsyn till att Bernhardt gentemot manskapet ådagalagt stor stränghet i fråga om spritförtäring.

Genom vad i ärendet förekommit, särskilt Löwenhielms och Koorns nyss återgivna uppgifter, mot vilka Engblom ej gjort någon erinran, måste anses utrett, att såväl Löwenhielm som Koorn av Engblom erhållit speciella uppdrag att direkt till Engblom rapportera sina iakttagelser beträffande vissa förhållanden. Det synes uppenbart, att de förhållanden, som av Engblom åsyftats, varit sådana, där anmärkning kunde riktas mot vederbörande förbandschef själv för dennes eget förhållande eller för underlåtenhet från dennes sida att ingripa för att åstadkomma rättelse beträffande vissa för förbandschefen kända missförhållanden.

Där underlydande avser att för brott angiva sin förman gäller väl, att han äger så till vida göra avsteg från eljest gällande bestämmelser om militär tjänsteväg, att han med förbigående av förmannen kan vända sig till närmast högre befälhavare. Såväl Löwenhielm som Koorn ha sålunda ägt att direkt till Engblom ingiva anmälan mot Bernhardt. Därest Löwenhielm eller Koorn för sådant ändamål av eget initiativ vänt sig till Engblom, skulle det icke — under förutsättning att tillräckliga skäl därtill förelegat — i och för sig varit något att anmärka däremot.

Vad som i förevarande fall föranleder anmärkning är det förhållandet, att Engblom på förhand anmodat Löwenhielm och Koorn att vända sig till Engblom. Engbloms nämnda förfarande synes i realiteten ha inneburit, att underlydande satts att övervaka sin förman, en anordning, som ur olika synpunkter måste ingiva betänkligheter. Det vore ju en i längden ohållbar situation, att en underlydande på uppdrag bevakar en förmans olika steg och handlingar för att då anledning därtill kan förekomma avgiva rapport till dennes chef. Därest det bleve känt inom förbandet, att dylika åtgärder vidtagits, skulle med största sannolikhet förbandschefens auktoritet därigenom lida allvarlig skada och disciplinen undergrävas. Redan möjligheten att dylika metoder tillämpas torde vara ägnat att skapa en känsla av irritation och misstänksamhet och kan enligt min mening icke befrämja upprätthållandet av en god anda inom krigsmakten. Att som i förevarande fall skett för en sådan uppgift begagna den »övervakade» befälhavarens närmaste förtroendeman i fråga om personalvården, sektionsassistenten Löwenhielm, gör enligt min mening Engbloms förfarande än mer olämpligt.

Med hänsyn till de synpunkter som ovan framhållits bör en sådan metod, som av Engblom begagnats för att erhålla direkta informationer om befälets förhållanden, icke få förekomma. Därest icke någon av Bernhardts underlydande av egen drift till Engblom personligen eller någon i dennes stab framförde meddelanden angående Bernhardts förhållanden, har Engblom, för den händelse han ansett sig böra hysa misstankar om att anledning till anmärkning mot Bernhardt kunde föreligga, bort genom egen inspektion eller genom anlitande av sin stabspersonal verkställa utredning. Den, som av Engblom för sådant ändamål förordnades att hålla förhör vid Bernhardts förband, borde givetvis ha varit beredd att därvid även höra Bernhardt själv. Jämlikt stadgandet i § 4 militär bestraffningsförordning borde den, som förordnats att verkställa en dylik utredning, ha innehaft högre tjänsteställning än Bernhardt.

Engblom har genom sitt tillvägagångssätt för att i ifrågavarande fall inhämta upplysningar bland annat om Bernhardt visat oförstånd i tjänsten. Med hänsyn till omständigheterna och då jag förutsätter, att Engblom för framtiden kommer att ställa sig den av mig uttalade uppfattningen till efterrättelse, låter jag emellertid i denna del av ärendet bero vid den erinran, som innefattas i det anförda.

Av Bernhardt i övrigt hos militieombudsmannen framförda påståenden och yrkanden föranleda icke någon vidare åtgärd från min sida.

Jag får anhålla, att Engblom genom Eder försorg måtte erhålla del av denna skrivelses innehåll.

30. Angående rätt att kvittningsvis innehålla avlöning.

Under de senaste åren ha i olika sammanhang under militieombudsmannens prövning kommit frågor, som röra kronans rätt att för fordran hos militär personal kvittningsvis innehålla personalen tillkommande lön eller liknande förmåner.

1. Efter särskild undersökningsförrättning blev värnpliktige korpralen nr 640-17-24 Svensson genom beslut av vederbörande fartygschef ålagd att till kronan utgiva 6 kronor 40 öre såsom ersättning för vissa förkomna backlagseffekter, som Svensson i egenskap av backlagsförman utkvitterat från uppbördsmannen.

I en den 23 november 1942 till militieombudsmannen inkommen skrift gjorde Svensson förfrågan rörande den honom åvilande ersättningsskyldigheten.

Med hänsyn till ärendets principiella innebörd anhöll militieombudsmannen hos marinförvaltningen om utlåtande beträffande dels fastställandet av ersättningsskyldighet i fall, då vederbörande icke vore villig att ersätta uppkommen förlust av eller skada å kronans egendom, dels ock rätten att innehålla den ersättningsskyldiges avlöning vid förlust av eller skada å annan materiel än beklädnadspersedlar.

I sistnämnda hänsende anförde marinförvaltningen i utlåtande den 5 mars 1943 bland annat: Ett beslut av förvaltningsmyndighet, varigenom ersättningsskyldighet ålades för förkommen eller skadad materiel, som tillhörde kronan, vore icke en sådan rättstitel, att exekution på grund av beslutet kunde erhållas. Därest den, som sålunda ålagts ersättningsskyldighet, icke frivilligt erlade betalning för det förkomna eller skadade, torde det vara förenat med stora svårigheter att indriva ersättningsbeloppen i fråga, såvida icke möjligheter förelåge att av hans avlöning innehålla, vad som erfordrades för täckande av nämnda skuld. I reglemente för marinen del II § 196 mom. 4 och 5 föreskreves, att, därest under expedition någon manskapet tillhörig beklädnadspersedel förlorats eller skadats samt denne efter undersökningsförfarande ålades att ersätta densamma, ersättningen för persedeln skulle innehållas av den ersättningsskyldiges avlöning. Nämnda bestämmelse avsåge sålunda endast förlust eller skada under expedition. Motsvarande bestämmelser om ersättningsskyldighet under andra förhållanden än expedition och om ersättningsskyldighet för annan materiel än beklädnadspersedlar saknades. I den numera upphävda, av marinförvaltningen den 9 maj 1931 fastställda beklädnads- och sängservisstaten för flottans värnpliktiga under fredstjänstgöring mom. 7 fanns en bestämmelse av innehåll, att, när till beklädnaden hörande persedel gått förlorad eller skadats och vederbörande efter gjord undersökning ålagts ersätta persedeln, i land kompanichef och ombord divisionsofficer skulle avfordra den värnpliktige vederbörligt ersättningsbelopp eller, i den mån sådant icke kunde lämnas, av hans avlöning innehålla, vad som erfordrades för täckande av skulden till kronan. Motsvarande bestämmelse saknades i den av marinförvaltningen den 30 april 1941 fastställda krigsbeklädnadsstaten för flottans och kustartilleriets värnpliktiga. Bestämmelsen i 1931 års stat torde, därest man gåve densamma den tolkningen, att det förefunnes en rätt att utan laga domstols beslut i ersättningsfrågan mot värnpliktigs vilja innehålla honom tillkommande avlöningsmedel, knappast ha varit lagligt bärande. Förfarandet skulle i så fall ha varit tänkt såsom kvittning. En bindande förpliktelse att ersätta förkommen eller förstörd persedels värde kunde emellertid endast uppkomma antingen genom laga domstols beslut eller genom eget åtagande. Beträffande fast anställt manskap kunde det dock ifrågasättas, huruvida icke beslut av förvaltningsmyndighet, i den ordning reglementet för marinen stadgade i reglerna för undersökningsförfarandet, borde jämställas med laga domstols beslut. Det fast anställda manskapet hade i och med underskrivandet av anställningskontraktet underkastat sig, vad i reglemente för marinen funnes stadgat. Svensk rätt tänkte sig egentligen kvittning såsom yrkande inför domstol av svarande eller gentemot utmätningsman. I doktrinen hade beträffande kvittning utan medverkan av domstol och utmätningsman anförts, att befogenheten att kvitta icke kunde tillkomma gäldenären, utan att hänsyn jämväl toges till borgenärens — i detta fall den värnpliktiges — rimliga intressen. Intresset att utfå avlöning och sålunda medel för sin existens borde anses vara av den art, att kronans anspråk på kvittning icke kunde

göras alltför starkt gällande. I detta sammanhang kunde erinras om de utvidgade bestämmelserna om utmätningsfri egendom för värnpliktiga samt kungörelsen den 5 mars 1926 (nr 60) angående avlöning för rullförings-(sjörullförings-) befäl och värnpliktiga under fredstid, till vars 11 § genom kungörelsen den 26 maj 1933 (nr 247) fogats ett nytt stycke av följande lydelse: »För kvittning mot fordran, som kronan må äga hos värnpliktig på grund av förhållande, som har samband med värnpliktstjänstgöringen, må intjänt penningbidrag icke tagas i anspråk till större del än att, förutom det belopp vilket må varda innehållet såsom bidrag till familjeunderstöd, för den värnpliktige själv återstå 30 öre för dag räknat.» Det hade sålunda förutsatts, att kvittningsrätt förelåge, men man hade velat mildra följderna av en alltför oinskränkt användning av densamma genom att lämna åtminstone en mindre del av den värnpliktiges avlöning orörd. Principerna om kvittning i fredsavlöningsbestämmelserna måste naturligtvis anses vara tillämpliga jämväl å krigsavlöningsbestämmelserna. Av militieombudsmannens ämbetsberättelse 1930 s. 187 syntes framgå, att militieombudsmannen utgått från att kronan under alla förhållanden skulle äga rätt att med avseende å den värnpliktiges avlöning utöva kvittning för eventuell motfordran, dock att därvid icke hela avlöningen skulle kunna tagas i anspråk. Å andra sidan syntes av militieombudsmannens ämbetsberättelse 1942 s. 47 framgå, att kvittningsrätt icke förelåge, därest stöd saknades i lagakraftägande dom eller frivilligt åtagande. Utginge man nu från att beslut i undersökningsförfarande enligt reglementet för marinen — åtminstone beträffande värnpliktiga — icke innefattade ett med lagakraftägande dom jämställt beslut, så förefunnes för kronan icke rätt till kvittning annat än då den värnpliktige medgåve sådant. I allt fall förefunnes icke någon möjlighet att innehålla den ersättningsskyldiges avlöning vid förlust av eller skada å annan materiel än beklädnadspersedlar. Där så skett samt besvär däremot anförts hos marinförvaltningen, hade marinförvaltningen städse bifallit besvären.

Ärendet avgjordes av militieombudsmannen genom skrivelse den 14 april 1943. Enligt militieombudsmannens mening utvisade utredningen, att det icke förfarits oriktigt, då Svensson fick ersätta de förlorade effekterna. Det erinrades emellertid, att det stått Svensson fritt att, därest han icke åtnöjt sig med fartygschefens beslut, påyrka undersökning vid krigsrätt.

Det må anmärkas att fartygschefens beslut i enlighet med då — före tillkomsten av lagen den 9 juni 1944 angående behörighet för militär befälhavare att ålägga ersättningsskyldighet — gällande bestämmelser i reglementet för marinen meddelats i administrativ ordning.

2. Löjtnanten i flottans reserv Hans Strodel, som tjänstgjort vid Karlskrona örlogsstation, blev den 19 april 1942 avpolletterad för tjänstgöring vid Öresunds marindistrikt. För tid därefter blev Strodel påförd ersättning för portion med 34 kronor 40 öre. Anledningen därtill synes ha varit, att Strodel icke samtidigt med att bespisningen avslutats genom att återtaga det till vederbörande matinrättning avlämnade portionskortet eller annorledes gjort an-

mälan om bespisningens upphörande från och med den 19 april 1942. Efter ansökning av Strodel fann stationsintendenten vid örlogsstationen icke skäl att upphäva det beslut, varigenom Strodel påförts 34 kronor 40 öre. Å den Strodel för januari och april 1943 tillkommande lönen gjordes därefter avdrag för portionskostnad för april och maj 1942.

I en den 6 maj 1943 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde Strodel klagomål. På förslag av marinförvaltningen lät militieombudsmannen översända handlingarna i ärendet till marinförvaltningen i syfte att sätta ämbetsverket i tillfälle att avgöra ärendet såsom klagan över förvaltningsbeslut. Ärendet avgjordes av marinförvaltningen genom skrivelse till Strodel den 6 oktober 1943, vari anfördes bland annat: Då Strodel icke ens gjort gällande, att portion för tiden den 19 april—den 31 maj 1942 icke tillagats för honom, måste han anses ersättningsskyldig gentemot kronan för den genom tillagningen uppkomna kostnaden, vilken skäligen icke borde skattas lägre än portionskostnaden, 80 öre, eller tillhopa 34 kronor 40 öre. På grund av vad sålunda förekommit, funne marinförvaltningen icke skäl att ändra eller upphäva påföringen. Med hänsyn till ämbetsverkets beslut i ersättningsfrågan föranledde Strodels klagomål beträffande avdrag å lön icke någon ämbetsverkets åtgärd.

Av Strodel hos Kungl. Maj:t anförda besvär över marinförvaltningens beslut, fann Kungl. Maj:t enligt beslut den 2 november 1944 icke föranleda ändring i marinförvaltningens beslut.

Med anledning av att i ärendet åberopats vissa föreskrifter den 21 november 1940 angående innehållande av lön i stammanskapets vid marinen intresseräkenskaper, framhöll marinförvaltningen i yttrande till militieombudsmannen den 13 augusti 1943, att därigenom icke meddelats något allmänt tillstånd till införsel för sådan personals skulder till kronan utan allenast angivits, att sådant innehållande av lön, som för tillvaratagande av kronans rätt kunde finnas erforderligt, jämväl skulle redovisas i intresseräkenskaperna.

Enligt beslut den 6 december 1945 av tjänstförrättande militieombudsmannen Regner skulle Strodels klagomål ej föranleda vidare åtgärd från militieombudsmannens sida.

3. Flaggkorpralen nr 25-212-26 Erik Ahlfors, som erhållit överstatsanställning vid Karlskrona örlogsstation, uttog under tiden den 5 september 1941—den 8 mars 1942 krigsportion vid örlogsstationen till ett belopp av 231 kronor. Under januari 1943, då beloppet fortfarande var obetalt, innehölls av Ahlfors' lön 72 kronor och under februari 1943 73 kronor 50 öre. Sedan Ahlfors den 5 februari 1943 hos chefen för örlogsstationen anhållit att utfå det för januari innehållna beloppet, meddelade chefen för örlogsstationen den 11 februari 1943 det beslut, att framställningen icke föranledde någon åtgärd. Över detta beslut anförde Ahlfors besvär hos marinförvaltningen. På dessa besvär meddelade marinförvaltningen utslag den 15 maj 1943 och anförde därvid: Enär avdrag å avlöning utan vederbörandes medgivande icke

finge äga rum i andra fall än de, vilka i särskilda bestämmelser omförmäldes, samt fall av sådan beskaffenhet nu icke visats vara för handen, prövade marinförvaltningen lagligt att, med undanröjande av överklagade beslutet, visa målet åter till chefen för örlogsstationen för ny behandling.

I en den 22 mars 1943 till militieombudsmannen inkommen skrift hade Ahlfors anhållit, att rättelse måtte vidtagas beträffande myndigheternas mot lag och rättvisa stridande beslut att innehålla en del av hans lön. Ahlfors anförde bland annat, att han dels ansåge det orättvist, att han skulle betala kosten, och dels att han saknade förmåga att betala beloppet med sina dåvarande begränsade inkomster och ville avvakta en lämpligare tidpunkt.

I utlåtande den 29 maj 1943 anförde marinförvaltningen: Såsom överstatsanställd flaggkorpral ägde Ahlfors icke rätt att på sin förläggningsort utan ersättning åtnjuta portion. Några försök från Ahlfors' sida att reglera skulden till kronan syntes icke ha gjorts, och det syntes för övrigt icke vara fullt klarlagt, om Ahlfors erkänt skulden. — Frågan huruvida kronan för en fordran finge företaga kvittning å utgående lön till den, mot vilken fordringen riktade sig, hade behandlats i marinförvaltningens utlåtande till militieombudsmannen den 5 mars 1943. Ifrågavarande utlåtande behandlade i huvudsak det förhållandet, att kvittningsrätt gjorts gällande mot värnpliktig, därvid den värnpliktiges skuld grundade sig på förkommen eller förskingrad materiel. Marinförvaltningen hävdade i utlåtandet, att i de fall, som däri berördes, kvittningsrätt icke förelåge. Marinförvaltningen ansåge, att vad i nämnda utlåtande anförts även i princip gällde det fall, att mot en på eller över stat anställd befattningshavare kvittningsrätt gjordes gällande på grund av en skuld, som denne ådragit sig gentemot staten. Ämbetsverket hävdade, att för att en sådan skuld skulle kunna avdragas på vederbörandes lön icke blott statens fordran borde vara ostridig eller domfäst, utan även att vederbörande skulle ha medgivit, att skulden finge på angivet sätt avdragas. Även för en ostridig fordran torde kvittningsrätt mot lön icke mot vederbörandes bestridande förefinnas. I detta sammanhang finge marinförvaltningen erinra, att institutet införsel i lön vore gällande mot såväl stats- som privatanställda löntagare. Därest kronan skulle ha kvittningsrätt för ostridiga fordringar gentemot sina löntagare, syntes införselinstitutet med avseende å skatter m. m. sådant icke behöva vara gällande mot i statens tjänst anställda befattningshavare. Oavsett vad sålunda anförts, syntes stora svårigheter föreligga för staten att erhålla likvid för fordringar hos sina befattningshavare, därest icke kvittning mot lön finge äga rum. Detta gällde såväl skulder av nu ifrågavarande slag som i anmärkningsväg fastställd återbetalningsskyldighet för redogörare. De problem, som härigenom uppdroges, vore emellertid av den räckvidd, att de syntes böra bliva föremål för särskild utredning.

I det av Ahlfors hos militieombudsmannen anhängiggjorda ärendet beslöt tjänstförrättande militieombudsmannen Regner den 6 december 1945 att låta bero vid vad i saken förekommit. Till försvarets civilförvaltning skulle emellertid för kännedom överlämnas en promemoria, vari tjänstförrättande militieombudsmannen upptagit vissa synpunkter rörande kvittningsfrågor.

I nyssnämnda promemoria anfördes efter en redogörelse för ovan omförmälda ärenden följande.

Handlingarna i de av Svensson, Strodel och Ahlfors anhängiggjorda ärendena visa, att det råder oklarhet rörande rätta tillvägagångssättet, när en statsanställds fordran på intjänt lön eller dylikt står mot en statsverkets fordran hos löntagaren. Ett normalt sätt att avveckla två mot varandra stående fordringsanspråk är, att dessa kvittas till den del de täcka varandra. Det har synts vara av värde att i anslutning till avgörandet av Strodels och Ahlfors' ärenden framlägga vissa allmänna synpunkter på ifrågavarande spörsmål såvitt angår det militära förvaltningsområdet.

I fråga om ömsesidiga anspråk på betalning i penningar fordras enligt allmänna civilrättsliga regler för kvittningsrätt allenast, att den motfordran, som åberopas av gäldenären då han avkräves betalning, ävenledes skall vara till betalning förfallen. Denna förutsättning måste givetvis iakttagas även då statsverket åberopar motfordran till kvittning mot förfallen lönefordran. Frågan är om detta är tillräckligt eller om ytterligare förutsättningar böra uppställas för utövande av kvittning genom innehållande av lön.

Att kvittning, även mot löntagarens bestridande, bör få ske, då statsverkets fordran är fastställd genom lagakraftägande utslag av domstol, måste anses stå utom tvivel. Samma betydelse i detta hänseende som utslag av domstol tillkommer numera beslut av befälhavare enligt lagen den 9 juni 1944 angående behörighet för militär befälhavare att ålägga ersättningsskyldighet. Även då löntagaren medgivit motfordringen, synes kvittning böra anses befogad oavsett hans bestridande.

Å andra sidan lärer det icke böra ifrågakomma att utöva kvittning, om statsverkets fordran framstår såsom mindre väl grundad.

Beträffande de fall, då fordringen varken är fastställd på nämnda sätt eller medgiven och ej heller synes ogrundad, kan till stöd för att kvittning skall få äga rum åberopas statsverkets intresse av att säkerställa sin rätt redan innan klarhet vunnits rörande fordringens existens eller storlek. Förhållandet kan därvid ofta vara sådant, att, om kvittning icke omedelbart kommer till stånd, inga utsikter finnas att framdeles realisera fordringen, till exempel därför att den betalningsskyldiges tjänstgöring skall upphöra och hans ekonomiska ställning är dålig. Med hänsyn härtill kan jag i princip icke ansluta mig till åsikten, att möjlighet att innehålla lön i regel skulle finnas allenast, då lagakraftägande dom föreligger eller löntagaren medgiver kvittning. Uppfattningen, att innehållande av lön i kvittningssyfte icke förutsätter laga dom, har även tidigare hävdats av militieombudsmannen. I denna del hänvisas till ämbetsberättelsen 1939 s. 205 ff. (jfr även 1930 s. 187). Uttalandena i ämbetsberättelsen 1942 s. 47 stå icke i strid mot denna uppfattning; de beröra icke frågan om kvittning utan frågan om behörigheten att meddela ett för den värnpliktige bindande betalningsåläggande.

En annan sak är, att den principiella inställningen till kvittning kan behöva undergå jämkningar på grund av speciella förhållanden, som råda på det område, som i det särskilda fallet beröres. Statsverket kan av billighets-

skäl avstå från att utöva sin kvittningsrätt. Ett sådant avstående kan ske genom administrativa författningar, vilka uppdraga normer för förvaltningsmyndigheternas handlande. Den omständigheten, att kvittningsförfarande i vissa fall uttryckligen anbefallts i en administrativ författning, skulle möjligen kunna anses innebära, att förfarandet i andra fall ej vore tillåtet. Det synes dock ligga närmast till hands att uppfatta förhållandet så, att det i ett praktiskt viktigt fall ansetts lämpligt att uttryckligen reglera kvittningsförfarandet, medan andra situationer lämnats oreglerade för att lösas enligt allmänna grundsatser. I alla de fall, då vederbörande förvaltningsmyndighet icke är bunden av meddelade föreskrifter, har den att själv taga ställning till frågan om kvittning under beaktande av de allmänna principerna för kvittning och de särskilda omständigheter, som föreligga.

I fråga om kvittning mot lönefordran göra sig emellertid sociala hänsyn gällande med stor styrka. Genom att ensidigt beakta statsverkets anspråk kunna myndigheterna vålla de anställda svårigheter. Att så ej sker ligger även i statens eget intresse, och myndigheterna torde därför böra visa större hänsyn till löntagarna än fordringsägare i allmänhet enligt lag ha att iakttaga.

När en förvaltande myndighet fastställer statsverkets fordran, utgör beslutet uttryck allenast för den ena partens ståndpunkt, och detta avgörande kan i regel icke läggas till grund för utmätning. Beslutet blir emellertid ofta i praktiken slutgiltigt såtillvida som löntagaren nöjer sig med detsamma och låter sitt mellanhavande med statsverket slutligen regleras på grundval av vad administrativ myndighet fastställt. Att så sker sammanhänger med att löntagaren för att uppnå domstols prövning av mellanhavandet skulle nödgas anhängiggöra rättegång mot kronan. Men de besvär och kostnader, som en löntagare skulle ådraga sig genom en sådan process, föranleda, att han i regel finner sig böra avstå från denna utväg att få saken prövad. I synnerhet då fastställandet av motfordringen kräver grundlig utredning eller invecklade rättsliga spörsmål föreligga till bedömande, synes det vara otillfredsställande att staten försätter löntagaren i en ogynnsam ställning genom att kvittningsvis säkerställa sina egna intressen. Det synes böra ankomma på staten att sörja för att motfordringen prövas i en ordning, som innebär garanti för att avgörandet blir opartiskt och grundat på tillfredsställande utredning och författningskunskap, helst i den ordning som vanligen tillämpas för prövning av liknande fordringar utan samband med kvittning.

För att belysa innebörden i det sist sagda torde det vara lämpligt att här närmare angiva, vad som synes böra iakttagas beträffande kvittning i sådana fall som de, vilka avses med Svenssons, Strodels och Ahlfors' klagomål hos militieombudsmannen. I det förstnämnda ärendet var fråga om en motfordran grundad å förlust av kronan tillhörig egendom. Det sistnämnda ärendet angår betalningsskyldighet för obehörigen åtnjutna förmåner, och mellanfallet kan, såvitt nu är i fråga, likställas därmed.

För utövande av kvittning på grund av motfordran, som härleder sig från förlust av eller skada å kronans egendom, synes böra krävas, att löntagaren ålagts betalningsskyldighet antingen av krigsrätt eller ock av befälhavare en-

ligt lagen den 9 juni 1944 angående behörighet för militär befälhavare att ålägga ersättningsskyldighet.

Formerna för befälhavares prövning av ersättningsfrågor överensstämma med dem, vari hans disciplinära bestraffningsrätt utövas, och fullföljd av talan mot beslut, varigenom befälhavare ålagt ersättningsskyldighet, skall — i likhet med vad som gäller beträffande bestraffningsbeslut — ske genom besvär till krigshovrätten. Befälhavares prövning är således härvidlag av judiciell art och principiellt likställd med krigsrättens. Med hänsyn till grunden för ersättningsskyldighet i dessa fall är det också uppenbart, att ett bedömande i judiciell ordning måste anses som regel innefatta säkrare garanti för riktiga avgöranden än en administrativ prövning. Innan 1944 års lag samt i anledning därav utfärdade föreskrifter trädde i kraft, förekom — vid sidan av domstolsprövning — i viss utsträckning ett administrativt förfarande i dessa fall (se reglemente för marinen del I B § 52, del II § 196 och del III B § 209), men numera är denna väg för åläggande av ersättningsskyldighet icke medgiven (se mom. 3 i de av försvarets civilförvaltning den 24 oktober 1944 fastställda föreskrifter och anvisningar angående förfarandet vid krigsmakten, då egendom skadats eller gått förlorad). Med hänsyn härtill bör ej vidare förekomma, att kvittning sker på grundval allenast av administrativ myndighets bedömande av befogenheten av statsverkets ersättningsanspråk.

Såvitt angår ersättningsfråga, som anhängiggöres vid krigsrätt, leder den förut anförda synpunkten, att staten skäligen bör anses pliktig att taga initiativet till att dess anspråk undergår behörig prövning, i och för sig ej längre än att för kvittning bör fordras, att ersättningsfrågan hänskjutits till krigsrätten. Av hänsyn till löntagaren och då det knappast vore tillfredsställande om det, sedan lön kvittningsvis innehållits, visade sig att krigsrätten ogillade kronans ersättningsanspråk, synes det dock vara lämpligt, att krigsrättens utslag avvaktas, vilket i allmänhet ej torde föranleda något avsevärt dröjsmål. Däremot torde med hänsyn till statsverkets intresse icke böra fordras, att lagakraftägande utslag föreligger. Om löntagaren fullföljer sin talan i krigshovrätten och eventuellt i högsta domstolen, kan relativt lång tid komma att förflyta, innan ett slutgiltigt avgörande föreligger, och under tiden kunna förhållandena ändras så, att varje möjlighet för statsverket att erhålla betalning blir utesluten. I vart fall synes den omständigheten, att krigsrättens utslag kan ändras i högre instans, med hänsyn till stadgandet i 39 § utsökningslagen, icke utgöra hinder mot att kvittning sker på grundval av krigsrättens utslag, trots att talan däremot fullföljes. I enlighet härmed torde ej heller, då ersättningsskyldighet ålagts av befälhavare, för kvittning böra fordras, att beslutet vunnit laga kraft; bestämmelsen i 5 § av 1944 års förut omnämnda lag, att sådant beslut icke må verkställas innan det vunnit laga kraft, lärer ej innefatta hinder mot utövandet av kvittning, vartill enligt allmänna rättsregler möjlighet förefunnits redan innan beslutet meddelades.

Vad härefter angår kvittning i fall, då statsverkets fordran är grundad å

att löntagare är återbetalningsskyldig för förmåner, som han obehörigen åtnjutit, synes det icke böra fordras, att betalningsskyldigheten på statsverkets initiativ drages under domstols prövning. I regel kunna dessa fordringsanspråk för övrigt ej upptagas av krigsrätt, utan de måste anhängiggöras vid civil domstol, vilket för de militära myndigheterna torde vara förenat med större omgång. Enligt min mening bör i fall av förevarande art för innehållande av lön kvittningsvis anses tillfyllest, att motfordringen prövats av den militära myndighet, som gör gällande densamma. Ifrågavarande fordringar torde i regel ej vara av sådan art, att domstolsprövning i allmänhet kan anses vara överlägsen prövning i administrativ ordning. Man synes tvärtom kunna antaga, att förekommande tvistigheter ofta gälla tolkning av speciella författningar och föreskrifter, som äro främmande för de allmänna domstolarna men med vilkas tillämpning de på detta område verksamma administrativa myndigheterna äro väl förtrogna. Löntagarens intresse får anses i tillbörlig mån tillgodosett genom möjligheten att få frågan prövad av högre instans. Det bör emellertid anmärkas, att ett för båda parterna slutgiltigt bindande avgörande rörande en tvistig motfordran givetvis kan vinnas endast genom domstols utslag. Där det är önskvärt, att genom sådant avgörande erhålla prejudikat i någon fråga, bör myndigheten ej undandraga sig att taga det därför erforderliga initiativet till domstolsförfarande.

De synpunkter på kvittningsfrågan, som sålunda anförts med avseende å förut angivna två slag av fordringar, torde kunna tjäna till viss ledning även då sådan fråga eljest uppkommer. Följande må dock påpekas. Beträffande fordran på ersättning för obehörigen erhållna förmåner har ovan, i anslutning till förhållandet i de förut nämnda ärendena, förutsatts, att löntagaren åtnjutit dessa utan att till grund därför legat något myndighetens beslut, och att prövning av löntagarens rätt att åtnjuta densamma ej sker i den ordning som gäller för anmärkningsmål. Ha däremot förmånerna utgått jämlikt ett av myndighet meddelat beslut, som ifrågasättes vara felaktigt, uppstå — i synnerhet om redogörareansvar föreligger — särskilda spörsmål, som här skola lämnas åsido. Emellertid må framhållas önskvärdheten av att jämväl frågan om innehållande av lön beaktas vid den utredning angående redogörareansvaret jämte därmed sammanhängande frågor, varom riksdagen hemställt i skrivelse till Kungl. Maj:t den 30 juni 1945 (nr 532). — Båda de behandlade slagen av fordringar ha vidare varit sådana som ägt samband med vederbörande löntagares tjänst (jfr den i marinförvaltningens utlåtande den 5 mars 1943 återgivna bestämmelsen i 11 § kungörelsen den 5 mars 1926); beträffande andra statsverkets fordringar torde särskilda synpunkter kunna åberopas.

Slutligen bör något beröras sättet för kvittnings verkställande, såvitt angår storleken av det belopp, som bör få innehållas. I fråga härom inverka förut antydda sociala hänsyn med särskild styrka. Något generellt hinder att för kvittning taga i anspråk en lönefordran, som jämlikt 67 § utsökningslagen skall undantagas från utmätning, torde visserligen icke föreligga. Det oaktat böra uppenbarligen myndigheterna i fråga om kvittning beakta de syn-

punkter som ligga till grund för utmätningsfriheten liksom för de gränser, som beträffande införsel äro stadgade i 7 § lagen den 14 juni 1917 om införsel i avlöning, pension eller livränta. Härigenom kan man undvika kvittningsåtgärder, vilka skulle framstå såsom obilliga och stötande. Motsvarande överväganden ligga till grund för de i 11 § kungörelsen den 5 mars 1926 införda bestämmelserna om begränsning av rätten att kvittningsvis taga i anspråk värnpliktig tillkommande penningbidrag. Beträffande utkrävandet av utdömd ersättning för förlust av eller skada å kronans egendom har uttryckligen föreskrivits, att vid innehållande av ersättningsskyldig tillkommande avlöningsförmåner skall om möjligt träffas överenskommelse angående storleken av innehållet belopp och under alla förhållanden tagas hänsyn till att vederbörande ej kommer att sakna medel för uppehälle och nödvändiga personliga utgifter för sig och sin familj (mom. 26 i ovan omförmälda av försvarets civilförvaltning den 24 oktober 1944 fastställda föreskrifter).

Redogörelse för vissa framställningar till Konungen.

1. Angående jämkning i gällande föreskrifter rörande permission.

Ämbetsberättelsen till 1944 års riksdag innehåller (s. 330 ff.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 4 december 1943 till Konungen avlåten skrivelse angående visst tillägg till de i reglementena för de särskilda försvarsgrenarna upptagna stadganden rörande permission. Militieombudsmannen anförde därvid bland annat följande.

Nämnda reglementen intoge den principiella ståndpunkten, att permission icke vore att anse såsom en personalen tillkommande rättighet utan i stället vore att betrakta såsom en förmån, som efter omständigheterna vägrades eller beviljades. Härav följde, att vägran av permission i och för sig icke kunde betraktas såsom ett straff eller eljest såsom ett korrektionsmedel. Emellertid komme permissionsförbud emellanåt till användning såsom tillrättavisning eller som en reaktionsform mot bristande intresse och mindre gott uppförande i tjänsten, vilket innebure, att man tillgrepe en reaktionsform, som saknade uttryckligt stöd av författning eller reglemente. Det syntes därför böra övervägas att till reglementenas stadganden rörande permission foga tillägg av den innebörd, att permissionsförbud icke finge begagnas såsom påföljd vare sig för ådagalagt bristande intresse i tjänsten eller för mindre förseelser och fel mot militär tukt och ordning, som icke ansåges böra förtjäna tillrättavisning, utan att även i dylikt fall skulle efter omständigheterna prövas, huruvida permission finge beviljas.

I det genom generalorder den 14 juli 1945 fastställda Tjänstereglementet för krigsmakten, som trätt i kraft den 1 november 1945, har under allmänna bestämmelser om ledighet i mom. 463 föreskrivits, att ansökningar om ledighet skola prövas från fall till fall under beaktande av de föreskrifter, som högre chef kunde ha meddelat, samt att chef icke finge såsom påföljd för förhållande i eller utom tjänsten meddela, att ansökningar om ledighet icke komme att beviljas under viss tid eller tills vidare.

2. Angående införande av närmare föreskrifter rörande krigsmäns skyldigheter i nykterhetsavseende.

Ämbetsberättelsen till 1944 års riksdag innehåller (s. 332 ff.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 4 december 1943 till Konungen avlåten skrivelse angående införande i tjänstgöringsreglementena av närmare föreskrifter rörande krigsmäns skyldigheter i nykterhetsavseende. Militieombudsmannen anförde därvid bland annat följande.

Militieombudsmannen hade vid upprepade tillfällen haft anledning att ingripa mot militärer, som under tjänsteutövning varit påverkade av spritdrycker, utan att de därför kunnat sägas ha gjort sig skyldiga till fylleri, brist i anständigt uppförande eller annat särskilt i strafflagen för krigsmakten angivet brott. I tjänstgöringsreglementena för försvarsgrenarna ställdes väl vissa krav på den militära personalens levnadssätt. Det föreskreves sålunda. att befälhavare borde främja ett nyktert och sunt levnadssätt bland de underlydande samt att befälet i sitt uppträdande och liv skulle vara ett gott föredöme, och ett åsidosättande av dessa föreskrifter torde i vissa fall kunna beivras som tjänstefel enligt 130 § strafflagen för krigsmakten. Föreskrifterna voro emellertid så allmänt hållna, att det kunde möta svårighet att lägga dem till grund för bestraffningsåtgärder. Ett minimikrav i fråga om nykterhet torde vara, att militär personal under tjänstgöring och under tiden närmast dessförinnan icke förtär rusdrycker i sådan utsträckning, att de icke kunna på ett tillfredsställande sätt sköta sin tjänst. Vid sidan av tjänstens fordringar måste man emellertid även uppställa vissa krav, som kunna härledas ur den aktning, som en krigsman bör äga av andra och särskilt underlydande. I många fall torde gränsen för det tillåtna ha överskridits, även om man icke kunde peka på tydliga mot anständigheten stridande handlingar och även om det icke påvisats, att vederbörande förlorat förmågan att på ett godtagbart sätt sköta sin tjänst. Med hänsyn härtill syntes för uppnående och vidmakthållande av bästa möjliga standard i nykterhetsavseende bestämda krav på nykterhet böra införas i tjänstgöringsreglementena.

I det nya från och med den 1 november 1945 gällande Tjänstereglementet för krigsmakten har i mom. 20 tredje stycket upptagits en så lydande föreskrift.

»Krigsman får icke före eller under tjänstgöring förtära starka drycker i sådan myckenhet, att förtäringen kan inverka på hans förmåga att rätt fullgöra tjänsten.»

3. Förfarandet med spritdrycker, som tagits i beslag i samband med fylleriförseelser m. m.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 357 ff.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 11 april 1944 till Konungen avlåten skrivelse angående frågan om befogenhet för militär befälhavare att i samband med åläggande av straff för fylleri jämväl döma viss beslagtagen egendom förverkad. Militieombudsmannen anförde därvid bland annat följande.

I lagen den 13 juni 1941 om förverkande i vissa fall av spritdrycker och vin m. m. stadgades, att om rusdrycker påträffades hos person, som av polisman beträddes med fylleri, dessa skulle av polismannen tagas i beslag. Anställdes ej åtal inom en månad från det beslaget ägde rum, skulle beslaget hävas, där ej Konungens befallningshavande medgåve, att det finge bestå under viss ytterligare tid. Egendom som tagits i beslag enligt lagen skulle, där-

est den som åtalades funnes ha begått brottet, dömas förverkad, såvida ej särskilda omständigheter till annat föranledde. Mål om fylleri skulle under de förutsättningar, som angåves i 96 § strafflagen för krigsmakten, bedömas enligt krigslagstiftningen. Jämlikt 185 § 8) samma lag kunde fylleriförseelserna behandlas såsom disciplinmål, och i regel avgjordes dessa ärenden av vederbörande befälhavare. Så snart det blivit upplyst, att beslag enligt 1941 års lag förelåge, borde dock målet hänskjutas till krigsrätt. Det syntes nämligen alltid ankomma på domstol att pröva frågan om förverkande, och denna fråga finge icke skiljas från prövningen av brottsligheten. Det kunde icke förnekas, att vissa olägenheter vore förenade med fylleriförseelsernas hänskjutande till krigsrätt, så snart beslag förelåge. Detta medförde tidsutdräkt och extra arbete. Som förverkandefrågan syntes vara av den natur, att dess avgörande kunde överlämnas åt den befälhavare, som upptoge disciplinmålet, hemställde militieombudsmannen, att Kungl. Maj:t ville taga under övervägande frågan om befogenhet för militär befälhavare att i samband med åläggande av disciplinstraff för fylleri även döma egendom, som tagits i beslag enligt lagen den 13 juni 1941, förverkad.

Den av militieombudsmannen gjorda framställningen föranledde proposition (nr 8) till 1945 års riksdag med förslag till lag om ändring i strafflagen för krigsmakten samt till lag angående ändrad lydelse av 39 och 46 §§ militära rättegångslagen. Sedan riksdagen (skrivelse nr 71) antagit lagförslaget, utfärdades den 16 mars 1945 dels lag om ändring i strafflagen för krigsmakten (nr 69) och dels lag om ändrad lydelse av 39 och 46 §§ militära rättegångslagen (nr 70).

Förutnämnda lagändring innebar bland annat, att till 185 § i ifrågavarande lag fogades ett stadgande av innehåll, att vid åläggande av disciplinstraff befälhavaren skulle pröva, huruvida egendom, som tagits i beslag, skulle vara förverkad.

4. Förläggningsförhållandena vid ridskolan å Strömsholm.

Ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag innehåller (s. 367 f.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 28 oktober 1944 till Konungen avlåten skrivelse angående förläggningsförhållandena vid ridskolan å Strömsholm. I skrivelsen framhölls, att förläggningsförhållandena vid ridskolan vore avsevärt sämre än vid någon annan permanent fredsförläggning, som militieombudsmannen under sin ämbetstid besökt. De i skrivelsen framförda anmärkningarna avsågo sjukavdelning, förläggningslokaler för manskap, bostadsrum för kvinnlig kökspersonal, matinrättning och marketenteri. Militieombudsmannen ansåg det synnerligen nödvändigt, att de angivna byggnadsbehoven vid ridskolan — särskilt ombyggnad av den nuvarande kasernen och uppförande av en ny kasern — så snart som möjligt bleve tillgodosedda.

I proposition nr 1 till 1945 års riksdag anförde departementschefen (kapitalbudgeten, bilaga 2 s. 10 ff.) bland annat följande: Sedan Kungl. Maj:t

den 15 december 1944 fastställt ett förslag till reglering av markförhållandena mellan ridskolan och hingstdepån, komme ridskolans manskapskök ävensom den provisoriska marketenterilokalen att i enlighet härmed från och med den 1 juli 1945 överlämnas till hingstdepån. Den nuvarande manskapskasernen måste anses vara synnerligen otidsenlig och ur hygienisk synpunkt olämplig. Sjukvårdsförhållandena vid skolan voro icke för närvarande tillfredsställande. Med hänsyn härtill syntes ny kasern för 45 man och ny matinrättning med marketenteri och panncentral böra uppföras samt sjukvårdslokaler anordnas i nuvarande kasernbyggnaden. I vindsvåningen till sistnämnda byggnad borde även inrymmas bostäder för husmödrar och köksbiträden. Departementschefen beräknade i anslutning härtill kostnaderna i sin helhet för ridskolans vidkommande för budgetåret 1945/46 till i runt tal 380 000 kronor. Riksdagen, som för nämnda budgetår anvisat ett investeringsanslag av 24 000 000 kronor, medgav (skrivelse nr 154) att ifrågavarande byggnadsföretag finge komma till utförande med anlitande av nämnda anslag, i den mån kostnaderna icke kunde bestridas från av riksdagen tidigare anvisade anslag till inom försvarsbeslutets kostnadsram ingående byggnadsarbeten m. m. Kungl. Maj:t ställde därefter genom brev den 2 november 1945 medel till förfogande för uppförande av kasernbyggnad med panncentral samt matinrättningsbyggnad med marketenteri ävensom för ledningsarbeten samt väg- och planeringsarbeten.

5. Angående meddelande av närmare föreskrifter rörande rätten att företaga övningsflygning i samband med tjänsteuppdrag eller ledighet.

Den 7 november 1945 avlät militieombudsmannen följande skrivelse härom till Konungen.

»I en den 23 maj 1945 till militieombudsmannen inkommen klagoskrift anförde lantbrukaren Ivar Jönsson i Bonarp, Ljungbyhed, bland annat följande: Under tiden den 15 november 1944—den 28 mars 1945 hade Jönsson varit inkallad till militär beredskapstjänst vid flygvapnet och hade därvid tjänstgjort såsom mekaniker vid krigsflygskolan i Ljungbyhed. Någon av dagarna strax före julen 1944 — troligen den 20 eller den 21 december — hade ett flygplan från Svea flygflottilj landat på Ljungbyhed. Planet, som vore ett jaktplan av typen J 9 och hade igenkänningstecknet F 8 62, hade — enligt vad som berättats för Jönsson — haft en fänrik Florman såsom förare och, vilket vore det anmärkningsvärda, haft en last av två väskor och en säck. Dessa tre kollin hade från flygplanet lastats över på en flygvapnet tillhörig personbil och därefter transporterats den fem mil långa vägen till Båstad, varest reseffekterna avlämnats till chefen för flygvapnet, generallöjtnanten B. G. Nordenskiöld. Enligt vad som allmänt berättats bland de värnpliktiga i Ljungbyhed skulle chefen för flygvapnet vid ifrågavarande tillfälle själv ha flugit ett annat flygplan från Stockholm till Halmstad för att fira julen i Båstad; och då hans reseffekter ej fått plats i samma plan, hade ett an-

nat plan avdelats för att forsla reseffekterna samma sträcka. Emellertid hade det senare planet på grund av ogynnsamt väder ej kunnat gå ned i Halmstad, vilket vore förklaringen till att planet flögs till Ljungbyhed. Det sätt, på vilket chefen för flygvapnet syntes helt för privat räkning ha begagnat ett eller möjligen två flygplan, tillhöriga kronan, förefölle mycket anmärkningsvärt och väckte synnerlig förtrytelse bland de värnpliktiga i äldre årsklasser, vilka liksom Jönsson låge inkallade i Ljungbyhed vid nämnda tid.

I yttrande till militieombudsmannen den 31 maj 1945 lämnade generallöjtnanten Nordenskiöld följande upplysningar: Det ägde sin riktighet, att de i anmälarens skrivelse nämnda flygningarna ägt rum, men ingalunda för privat ändamål utan i samband med inspektioner. Rätta förhållandet vore följande. Den 20 december 1944 hade generallöjtnanten Nordenskiöld flugit från Svea flygflottilj till Hallands flygflottilj för att inspektera främst byggnadsverksamheten dels vid Hallands flygflottilj och dels vid Skånska flygflottiljen i Barkåkra (under uppförande). Det flygplan (typ Sk 15) generallöjtnanten Nordenskiöld flugit med en adjutant kunde ej medföra normalt bagage. Därför medtogs detta i ett annat flygplan (typ J 9), som i samband härmed skulle utföra en navigeringsflygning. På grund av sämre väder än prognosen angav måste flygningen för generallöjtnanten Nordenskiöld avbrytas två mil öster om Halmstad, och på grund av isbildning hade generallöjtnanten Nordenskiöld gjort nödlandning på ett fält tre mil öster om Halmstad. Vid denna hade ena landningsbenet skadats. Flygplanet hade omhändertagits av Hallands flygflottiljs personal och intagits i Hallands flygflottiljs verkstad för reparation (av mycket ringa omfattning). Föraren av det andra planet måste även på grund av vädret ändra färdplanen och hade landat vid krigsflygskolan (Ljungbyhed). Därifrån hade bagaget på dagofficerens initiativ och genom missförstånd sänts till Båstad — dit generallöjtnanten Nordenskiöld senare skulle inträffa — i stället för till Halmstad — där generallöjtnanten Nordenskiöld hade övernattat. Under andra halvåret 1944 företog generallöjtnanten Nordenskiöld utom nu omförmälda inspektioner även inspektioner av flygkadettskolan och Södermanlands flygflottilj den 18 augusti, andra flygeskadern i Göteborg den 31 augusti, Svea flygflottilj, Bråvalla flygflottilj, Kalmar flygflottilj och Västgöta flygflottilj den 7 september, flygförband på Gotland den 9 september, Västgöta flygflottilj den 13 september, inspektion utom Stockholm den 4 oktober, Bråvalla flygflottilj den 7 oktober, flygreservskolan och krigsflygskolan den 19 oktober, Upplands flygflottilj den 26 oktober, Skaraborgs flygflottilj den 2 november, centrala flygverkstaden i Arboga den 16 november, flygvapnets centrala skolor i Västerås den 23 november, Kalmar flygflottilj den 29—den 30 november, Västgöta flygflottilj den 8 december och Göta flygflottilj den 9 december. Att inspektionen av Hallands flygflottilj och Skånska flygflottiljen kombinerats med generallöjtnanten Nordenskiölds julvistelse i Båstad vore en även ur praktisk tjänstesynpunkt motiverad åtgärd, bland annat med hänsyn till att generallöjtnanten Nordenskiöld på grund av stark arbetsbörda hindrades företaga inspektioner i önskvärd utsträckning och tvingades för-

lägga dem till tider, då arbetsintensiteten i centralmyndigheterna något nedginge. Angelägenheten av att de pågående arbetena å nya flottiljers förläggningsplatser inspekterades torde generallöjtnanten Nordenskiöld icke behöva motivera.

Sedan militieombudsmannen åt hovrättsassessorn Ingemar Lilja uppdragit att å Svea flygflottilj i Barkarby verkställa ytterligare undersökning och utredning, hölls av Lilja den 20 juni 1945 förhör med följande personer, vilka därvid berättade.

Flottiljchefen översten Lars Gösta Hägglöf: Fjärde divisionen å flottiljen utgjorde en specialdivision. Divisionen disponerade en hangar, innehållande en flygplanspark, som huvudsakligen vore avsedd för stabspersonal. Ur denna flygplanspark hämtades även de plan, som ställdes till generallöjtnanten Nordenskiölds förfogande för inspektioner. Härvid ginge vanligen så till, att generallöjtnanten Nordenskiölds adjutant någon dag i förväg ringde upp flygstationsmästaren å fjärde divisionen och beställde ett flygplan av angiven typ till bestämd tid. Det brukade icke nämnas något om ändamålet med resan. Hägglöf bleve i allmänhet informerad om generallöjtnanten Nordenskiölds resor genom flygstationsmästaren eller genom väderleksassistenten å flottiljen. Så länge förhandsmeddelanden om flygningar utsänts till vederbörande luftbevakningscentraler, hade Hägglöf även härigenom fått upplysningar om resorna ifråga. Generallöjtnanten Nordenskiölds beställningar av plan kunde avse ett eller flera plan, beroende på inspektionens omfattning. När det vore fråga om allsidiga och omfattande inspektioner, kunde det hända, att ända till fem eller sex plan deltogo i inspektionsresan. Generallöjtnanten Nordenskiöld vore speciellt intresserad av byggnadsverksamheten å de olika flottiljerna och brukade i detalj följa denna verksamhet. Hägglöf hade erhållit kännedom om att det i nu ifrågavarande fall gällt inspektion av byggnadsverksamheten i Halmstad och Barkåkra. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade för denna färd beställt ett plan av typ Sk 25. Detta plan vore täckt, tvåsitsigt och försett med ganska rymlig plats för bagage. Då det beställda planet skulle provas för start, hade det visat sig, att något fel uppstått. Planet hade strejkat helt enkelt. Ett annat plan — av typen B 6 — hade då ställts till generallöjtnanten Nordenskiölds disposition. Även detta plan hade gott bagageutrymme. När planet körts upp på fullvarv, hade det emellertid konstaterats, att det varit fel på magneten, varför icke heller detta plan kunnat användas. Härefter hade det endast återstått ett plan i flygplansparken, som generallöjtnanten Nordenskiöld kunnat använda, nämligen ett plan av typ Sk 15, tvåsitsigt och täckt, men utan bagageutrymme. Det vore så trångt i sistnämnda plan, att troligen icke ens en portfölj skulle kunna medföras. Planet vore egentligen avsett blott för lokala övningsflygningar. Hägglöf hade av någon anledning varit närvarande på startplatsen. Han erinrade sig icke med säkerhet sammanhanget, men det vore möjligt, att han eller han och flygstationsmästaren i förening och efter resonemang med varandra kommit upp med förslaget, att ett särskilt plan skulle medfölja med bagaget. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade accepterat förslaget.

Bagage brukade alltid medföras på inspektionsresor, som varade över natt. Hur mycket som brukade medföras kunde icke exakt angivas. Den ene behövde mer och den andre mindre. Dessutom inverkade naturligtvis den tid, som beräknats för inspektionen m. m. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade i förevarande fall medfört en mindre säck med blixtlås, en väska och en mindre väska. Enligt Hägglöfs mening vore detta ej mera än som behövdes för en vanlig inspektionsresa. Hägglöf hade velat hjälpa generallöjtnanten Nordenskiöld att ordna bagagefrågan. Samtidigt hade han emellertid tillvaratagit ett viktigt intresse för flottiljen, nämligen intresset av att flottiljens personal finge erforderlig utbildning i navigeringsflygning. Svea flygflottilj hade lokalt bestämda uppgifter. Dess personal finge därför sällan tillfälle till flygning av sistnämnda slag. Navigeringsflygning innebure helt enkelt, att flygarens uppgift vore att taga sig fram från en punkt till en annan relativt avlägsen sådan. Det läte enkelt för den icke sakkunnige. Uppgiften ställde emellertid sådana krav på flygaren, till exempel i fråga om orientering och behärskande av besvärliga väderleksförhållanden, att utbildning i denna gren av flygning icke finge försummas. Alla tillfällen att låta personalen utföra sådan flygning brukade därför tillvaratagas. Ett sådant tillfälle hade erbjudit sig i det aktuella fallet. Hägglöf kunde som ett annat exempel nämna, att landshövdingen Arthur Engberg under den sjukdom, som ledde till hans död, begärt att få en specialist från Stockholm per flyg. Hägglöf hade blivit tillfrågad, om han kunde ordna saken. Han hade genast ställt ett jaktplan till förfogande. Motiveringen härför ur flottiljens synpunkt hade varit densamma som i nu ifrågavarande fall, nämligen utbildning i navigeringsflygning. Åtskilliga liknande fall kunde angivas. Det vore sålunda vanligt, att man passade in flygningar, som föranleddes av speciella uppdrag, i övningsprogrammet. Detta hade varit särskilt lämpligt under beredskapstid, då flottiljen vore »låst» och navigeringsflygning i allmänhet icke upptoges å det ordinarie programmet. Bagageplanet hade förts av fänriken vid flottiljen G. E. Florman. Denne hade haft order att flyga till Halmstad. Det hade säkerligen varit Hägglöfs avsikt, att Florman skulle flyga tillbaka nästa dag. Detta program hade emellertid icke kunnat genomföras på grund av väderleksförhållandena. Dessa hade komplicerat flygningen avsevärt. Landningen i Ljungbyhed hade varit fullt motiverad. Planet hade flugits tillbaka från Ljungbyhed av personal ur flottiljens flygstyrkor, som haft sin tjänstgöring förlagd till Ljungbyhed. Återflygningen hade utgjort ett led i vederbörandes utbildning. I generallöjtnanten Nordenskiölds plan hade som adjutant medföljt generallöjtnanten Nordenskiölds broder ryttmästaren S. G. Nordenskiöld. Adjutant brukade i regel medfölja å generallöjtnanten Nordenskiölds inspektionsresor. Hägglöf hade icke fått kännedom om hur länge generallöjtnanten Nordenskiölds nu ifrågavarande inspektion skulle vara, men under samtal med generallöjtnanten Nordenskiöld före avfärden hade Hägglöf förstått, att generallöjtnanten Nordenskiöld skulle stanna borta över jul. Meningen hade varit, att generallöjtnanten Nordenskiölds plan skulle stå kvar i Halmstad till generallöjtnanten Nordenskiölds hemresa. Detta hade varit syn-

nerligen lämpligt ur beredskapssynpunkt. Beredskapen hade varit ganska hög vid tillfället. Hägglöf ville som sin bestämda mening framhålla önskvärdheten av att chefen för flygvapnet — när han vore borta — hade ett plan till hands för återresan. Hägglöf hade i liknande situationer för egen del tillämpat samma förfarande och hade ansett sig både berättigad och förpliktad härtill.

Florman: Någon av dagarna närmast före julen 1944 hade Florman av Hägglöf fått order att flyga ett plan av typen J 9 till Halmstad. Enligt vad Florman ville minnas hade Hägglöf meddelat, att generallöjtnanten Nordenskiöld skulle göra en inspektionsresa till Halmstad, att det plan han beställt ej gått att starta, att det plan som sedan ställts till generallöjtnanten Nordenskiölds disposition ej kunnat taga något bagage samt att Florman skulle taga hand om generallöjtnanten Nordenskiölds bagage och föra det till Halmstad. Några order för återresan hade icke givits. Generallöjtnanten Nordenskiölds bagage hade bestått av ett par små handväskor och en portfölj. Det hade ej varit mer än som behövts för en ordinär inspektionsresa. Florman hade icke haft vetskap om att generallöjtnanten Nordenskiöld skulle stanna borta över julen. Det hade icke varit endast för att transportera generallöjtnanten Nordenskiölds bagage som Florman fått flyga, utan det hade också varit för utbildningens skull. En flygning av den typ Florman utfört brukade kallas navigeringsflygning. Det funnes icke någon på förhand bestämd plan för officerarnas navigeringsflygningar. Ibland kombinerades navigeringsflygningarna med särskilda uppgifter. I andra fall åter företogos navigeringsflygningar utan sådant samband. I fråga om särskilda uppgifter vid navigeringsflygningar erinrade sig Florman, att han vid ett tillfälle, då han ändå skolat göra en navigeringsflygning till Ljungbyhed, fått vänta viss tid med starten för att hinna få med sig en del bilder från Konungens 85-årsdag till en tidning i Malmö. Det kunde slutligen tilläggas, att flygledningen ansåge det önskvärt, att den flygande personalen gjordes förtrogen med de olika flygplatserna. Florman hade vid tiden för ifrågavarande flygning ännu icke varit i Halmstad.

Från verkställd besiktning av ett plan av typ Sk 15 antecknades, att ett mindre utrymme i planet reserverats för kapell och roderlås, men att bagageutrymme i övrigt saknades.

Flygstationsmästaren Gustaf Adolf Andersson berättade: Han hade tjänstgjort å flottiljen såsom flygstationsmästare de sista 5 à 6 åren. Han finge genom adjutanten hos chefen för flygvapnet meddelande om de flygningar, som generallöjtnanten Nordenskiöld önskade företaga från Barkarby. Adjutantens meddelande brukade innehålla uppgifter om tid, antal plan samt landningsplats. Sistnämnda uppgift lämnades med hänsyn till att alla flygningar måste förhandsmeddelas till vederbörande luftbevakningscentral. Med ledning av dessa uppgifter beräknade Andersson landningstiden. I nu ifrågavarade fall hade adjutanten — kaptenen Höök-Nilsson — ett par dagar i förväg beställt ett plan av typen Sk 25. I nämnda plan vore bagageutrymmet ganska väl tilltaget. Det kunde nog beräknas till 1,00 × 0,70 × 0,25 m. Dagen före den som utsatts för flygningen hade Andersson ringt till adju-

tanten och meddelat, att Sk 25 ej ginge att starta. Adjutanten hade då sagt, att saken väl finge ordnas på annat sätt. På morgonen påföljande dag — dagen för flygningen — hade adjutanten per telefon meddelat, att generallöjtnanten Nordenskiöld åter sagt ifrån, att han ville ha Sk 25 startklart till angiven tid senare å dagen. Andersson hade framhållit, att maskinen i fråga ej gått att få igång, men likväl gjort ytterligare försök. Då dessa ej lyckats, hade adjutanten sagt, att Andersson i stället skulle göra i ordning ett plan av typen B 6. Plan av sistnämnda typ hade nästan större bagageutrymme än Sk 25 men droge mera bensin. Då startförsök gjorts med B 6, hade det visat sig, att detta plan hade fel på magneten. Andersson hade nu föreslagit generallöjtnanten Nordenskiöld, som anlänt till Barkarby, att i stället taga ett täckt plan av typen Sk 15. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade varit mycket missbelåten och framhållit, att han i så fall icke kunde få med sitt bagage. Det hade emellertid icke funnits något annat plan, som kunnat ställas till generallöjtnanten Nordenskiölds disposition. Det bagage generallöjtnanten Nordenskiöld haft vid tillfället hade bestått av en medelstor väska, en säck med blixtlås för uniformskappa m. m. samt en ask för mössa. Generallöjtnanten Nordenskiöld brukade alltid medföra detta bagage, då han skulle övernatta å inspektionsorten. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade, sedan han fått besked om att Sk 15 vore det enda plan som kunde erbjudas, sagt, att Andersson skulle tala med flottiljchefen om att låta ett plan av typen J 9 flyga med till Halmstad. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade framhållit, att han måste taga bagaget med sig. Andersson hade ringt Hägglöf och orienterat denne om läget. Hägglöf hade givit order om att J 9 nr 62 skulle avgå med generallöjtnanten Nordenskiölds bagage. Det hade ju varit nödvändigt för generallöjtnanten Nordenskiöld att få med sig bagaget, och det hade såvitt Andersson förstått varit för detta transportändamål som J 9 nr 62 skickats med. Andersson ville emellertid tillägga, att föraren å J 9 nr 62 kunde ha erhållit särskilda övningsuppgifter, utan att Andersson erhållit vetskap härom. Det hade aldrig tidigare under Anderssons tid å Svea flygflottilj hänt, att generallöjtnanten Nordenskiöld måst använda särskilt plan för sitt bagage.

Sedan härefter på förekommen anledning upptagits frågan, huruvida generallöjnanten Nordenskiöld vid pingsttiden 1945 företagit någon flygning med start från Barkarby, anförde Hägglöf till en början — efter att telefonledes ha satt sig i förbindelse med flygstationsmästaren på fjärde divisionen — följande: Den 18 maj 1945 hade generallöjtnanten Nordenskiöld och generalmajoren Ljungdahl flugit till Östgöta flygflottilj för inspektion. Flygningen hade varit en dagsflygning. Dessa uppgifter vore hämtade ur anteckningar, som fördes av flygstationsmästaren å fjärde divisionen. Denne antecknade alla flygningar, som generallöjtnanten Nordenskiöld gjorde från Barkarby med fjärde divisionens plan. Anteckningarna utvisade icke, att generallöjtnanten Nordenskiöld gjort någon annan flygning vid pingsttiden.

Senare anförde Hägglöf: Vid ytterligare efterforskningar, som Hägglöf gjort rörande den efterfrågade pingstresan, hade det visat sig, att de upp-

gifter Hägglöf förut lämnat härom vore delvis felaktiga. Resan med Ljungdahl till Östgöta flygflottilj hade ägt rum, men dessutom hade generallöjtnanten Nordenskiöld vid pingsttiden företagit ytterligare en flygning från Barkarby. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade vid detta tillfälle ringt till flottiljen och beställt två plan av typen J 22. Han hade meddelat att planen skulle användas för övningsflygning, närmare bestämt roteflygning. Av denna anledning skulle det vara två plan. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade vidare nämnt, att han ville praktiskt pröva viss jaktflygstaktik. Eftersom generallöjtnanten Nordenskiölds son vore chef för andra divisionen på flottiljen, hade han fått medfölja. Planen hade startat på pingstaftonen och återkommit annandag pingst på eftermiddagen. Generallöjtnanten Nordenskiöld och hans son hade troligen flugit till Halmstad. Övningsflygningar av ifrågavarande slag kunde bedrivas »hur länge som helst».

På fråga huruvida det brukade uppställas särskilda landningsmål för roteflygningar hade Hägglöf svarat, att det ville han icke påstå, men roteflygning kunde förenas med navigeringsflygning. Så hade här varit fallet.

Löjtnanten Claës Henrik B:son Nordenskiöld uppgav: Under den tid som här vore i fråga hade de taktiska anvisningarna för jaktförband varit under omarbetning. Det hade framkommit olika uppfattningar om huru dessa anvisningar skulle utformas. Löjtnanten Nordenskiöld hade med utnyttjande av sina erfarenheter som biträdande flygattaché i Förenta staterna kommit fram till ett visst resultat, som generallöjtnanten Nordenskiöld velat pröva praktiskt i luften. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade förklarat, att han icke hade tid att göra denna övningsflygning annat än på fritid. Det hade bestämts, att övningsflygningen skulle företagas på pingstaftonen. Övningen hade skett under flygning till Halmstad. Vad generallöjtnanten Nordenskiöld hade för ärende i Halmstad, kände löjtnanten Nordenskiöld icke till. För löjtnanten Nordenskiöld hade det ställt sig lämpligt med resan till Halmstad, enär det blivit bestämt, att Svea flygflottilj skulle få Halmstad som sommarövningsplats. Löjtnanten Nordenskiöld hade begagnat tillfället att orientera sig på den blivande övningsplatsen i fråga om förläggningsmöjligheter m. m. Detta tillfälle hade kommit så mycket lägligare som andra divisionen, för vilken löjtnanten Nordenskiöld vore chef, vore den division å flottiljen, som först skulle till Halmstad. I Halmstad hade generallöjtnanten Nordenskiöld uppehållit sig å Hallands flygflottilj ungefär en timmes tid och samtalat med flottiljchefen. Löjtnanten Nordenskiöld hade endast åhört en mindre del av samtalet. Detta hade bland annat rört sig om byggnadsverksamheten på flottiljen. Efter uppehållet i Halmstad hade generallöjtnanten Nordenskiöld och löjtnanten Nordenskiöld åkt tåg till Båstad och där under pingsthelgen gästat generallöjtnanten Nordenskiölds dotter. Såväl generallöjtnanten Nordenskiöld som löjtnanten Nordenskiöld hade skolat vara i tjänst tisdag morgon efter pingsten. Återresan från Halmstad med jaktplanen hade därför anträtts måndag eftermiddag. För ifrågavarande övningsflygningar i och för sig hade det icke varit nödvändigt att resa till Halmstad eller annan ort. De hade kunnat utföras i Barkarby eller var som

helst. Löjtnanten Nordenskiöld kunde såsom han redan anfört icke uttala sig om anledningen till att resan ställts till Halmstad. Han trodde emellertid att det för generallöjtnanten Nordenskiölds del varit fråga om en kombinerad flygning. Resan Stockholm—Halmstad hade tagit en timme och trettio minuter, medan för återfärden hade åtgått en timme och femton minuter. Tidsskillnaden berodde på att generallöjtnanten Nordenskiöld under resan till Halmstad från luften inspekterat flygfältet i Barkåkra. Det hade nämligen vid denna tid varit tal om att placera de nya så kallade mustangplanen å Skånska flygflottiljen.

Hägglöf, som ånyo hördes rörande pingstresan, anförde härom ytterligare: Han visste icke något om generallöjtnanten Nordenskiölds ärende i Halmstad. Flygningen hade emellertid kommit mycket lägligt för flottiljen. Det hade nämligen tidigare under året bestämts, att Halmstad skulle vara sommarövningsplats för Svea flygflottilj. Andra divisionen å flottiljen skulle först avgå till Halmstad. Löjtnanten Nordenskiöld hade i sin egenskap av chef för nämnda division av Hägglöf erhållit såsom extra uppdrag att rekognoscera övningsplatsen. Övningen i roteflygning skulle naturligtvis i och för sig kunnat företagas var som helst. För generallöjtnanten Nordenskiölds del hade flygningen tydligen varit kombinerad med navigeringsflygning.

Den 21 juni 1945 infann sig generallöjtnanten Nordenskiöld inför militieombudsmannen för att lämna ytterligare upplysningar. Till en början anförde generallöjtnanten Nordenskiöld i fråga om de nu vid flygvapnet tillämpade principerna för flygning följande: Man kunde i stort sett uppdela flygningarna i två olika kategorier, »flygning på kommendering», som förekomme i den rutinmässiga flygtjänsten, och »övningsflygning». Övningsflygning hade tidigare fått ske väl fritt, men efter ingripande av generallöjtnanten Nordenskiöld 1936, då generallöjtnanten Nordenskiöld var chef för flygstaben, hade direktiv lämnats för sådan flygning genom flygvapenorder. Dessa direktiv hade sålunda innefattat en inskränkning i vad som förut praktiserats. Övningsflygning finge efter tillstånd ske mellan flygvapnets permanenta förläggningsplatser. Tillstånd lämnades även för tillgodoseende av privat intresse, till exempel en permissionsresa, men behovet av övningsflygning vore dock städse det avgörande vid prövning av tillståndsfrågan. Ändamålet med övningsflygning vore att få övning i långflygning, navigering (även radionavigering), övning i signalförbindelse på längre avstånd, övning i att lära känna Sverige utan karta med dess stora betydelse särskilt med snabbgående flygplan och i dåligt väder. Övningsflygning vore således främst avsedd för sådana som hade stabsarbete och hade svårt att medhinna de stadgade flygningarna (minst tre per månad) med mindre att de ofta använde fritiden, och även för sådana som i tjänsten vid förbanden under längre tid flöge endast inom snäva områden. Denna övningsflygning uppmuntrades i hög grad med hänsyn till den utomordentliga vikt det hade, att den flygande personalen verkligen fullgjorde sin flygträning. Motsvarande förhållanden tillämpades i alla länders flygvapen som generallöjtnanten Nordenskiöld kände till och med ytterligt stor frihet i Amerikas förenta stater.

Beträffande den av Jönsson påtalade flygfärden i december 1944 uppgav generallöjtnanten Nordenskiöld: Under hela hösten 1944 hade rått osedvanligt dåligt flygväder. På grund härav hade man vid förbanden i allmänhet kunnat flyga mycket litet. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade endast kunnat flyga två gånger i oktober, sex gånger i november och ej någon gång i december före den 20. Normalt behövde för stabspersonalen ordnas med flygning minst två gånger i veckan för att bibehålla flygträningen. Ur ren flygträningssynpunkt hade det därför varit angeläget, att generallöjtnanten Nordenskiöld fick tillfälle flyga. Inspektionen av den pågående byggnadsverksamheten vid Skånska flygflottiljen och Hallands flygflottilj hade varit av behovet starkt påkallad, enär avgörande måst träffas i flera byggnadsfrågor. Generallöjtnanten Nordenskiöld brukade vid sina inspektionsresor åtföljas av adjutant, vilket vore erforderligt. Vid ifrågavarande färd hade generallöjtnanten Nordenskiölds broder ryttmästaren Nordenskiöld, vilken tjänstgjorde å flygstabens filmdetalj, av generallöjtnanten Nordenskiöld beordrats medfölja som adjutant. Anledningen till att denne utsetts vore, att generallöjtnanten Nordenskiöld ansett önskvärt, att fotografier toges av byggnaderna i deras dåvarande skick. För avgöranden i byggnadsfrågor m. m., som måste träffas i Stockholm, vore det många gånger av betydelse att få läget åskådliggjort genom fotografier. Sådana fotografier hade även visst byggnadshistoriskt värde. Ryttmästaren Nordenskiöld hade också flera gånger tidigare färdats å flygplan för att taga fotografier; vid ett av dessa tillfällen hade han medföljt generallöjtnanten Nordenskiöld. Det bagage, som av generallöjtnanten Nordenskiöld och ryttmästaren Nordenskiöld medhafts, hade enligt vad generallöjtnanten Nordenskiöld ville minnas bestått av två väskor, en säck och en ask för generallöjtnanten Nordenskiölds uniformsmössa. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade icke medfört mera bagage än han brukade å inspektionsresor, då övernattning förekom. Av civila kläder hade han endast medtagit en kostym, men i stället hade han ej, såsom eljest vid inspektioner, medfört någon uniform för ombyte. Sannolikt i någon av väskorna hade förvarats ryttmästaren Nordenskiölds fotografiapparat och övriga fotografiutensilier. Det av generallöjtnanten Nordenskiöld förda planet och bagageplanet hade icke startat samtidigt, och de hade ej följts åt, vilket för övrigt varit omöjligt på grund av deras olika hastighet. Generallöjtnanten Nordenskiölds avsikt hade varit att den 20 december inspektera Hallands flygflottilj i Halmstad och följande dag Skånska flygflottiljen i Barkåkra. På grund av nödlandningen hade han emellertid ej ankommit till Halmstad förrän ungefär klockan 2000 och ej kunnat göra någon inspektion samma dag. Först efter ankomsten till Halmstad hade han erhållit kännedom om att bagaget i bil transporterats till Båstad. Någon order om transport av bagaget hade han sålunda ej givit. Efter övernattning i Halmstad hade han den 21 december inspekterat Hallands flygflottilj. Efter vad han ville minnas hade han omkring klockan 1300 avrest till Barkåkra och inspekterat flygfältet där. Fotografier hade tagits å båda ställena. På kvällen hade han å järnväg rest till Båstad. Han hade begagnat sig av tjänstledighet från och med den 22 decem-

ber till och med den 1 januari. Såväl generallöjtnanten Nordenskiöld som ryttmästaren Nordenskiöld hade i Båstad vistats hos generallöjtnanten Nordenskiölds där bosatta dotter. Generallöjtnanten Nordenskiölds avsikt hade varit att den 2 januari flyga tillbaka till Stockholm i ett plan, där jämväl bagaget fått plats. På grund av dåligt flygväder hade emellertid återresan måst ske på järnväg.

På fråga, huruvida till exempel inspektion av båda flygfälten kunnat medhinnas på en dags resa fram och åter, uppgav generallöjtnanten Nordenskiöld, att detta med hänsyn till den korta flygtiden å vinterdagarna ej varit möjligt.

Angående i ärendet omförmälda flygfärd pingsten 1945 uppgav generallöjtnanten Nordenskiöld: Det hade för sommaren planerats, att avdelningar av Västmanlands flygflottilj och Svea flygflottilj skulle bedriva skjut- och bombfällningsövningar, därvid man närmast förutsatt, att Västmanlands flygflottilj skulle förläggas till Halmstad och Svea flygflottilj å Gotland. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade velat med chefen för Hallands flygflottilj i Halmstad diskutera vilket förband denne lämpligen kunde taga emot. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade varit orolig för att de för Västmanlands flygflottilj planerade övningarna skulle verka störande på Hallands flygflottiljs egna övningar. Det hade därför varit angeläget, att generallöjtnanten Nordenskiöld med chefen för Hallands flygflottilj fått diskutera dessa spörsmål. Oberoende av dessa skäl ansåge generallöjtnanten Nordenskiöld, att han varit berättigad företaga flygfärden enbart som övningsflygning för att bibehålla flygfärdigheten. Färden hade ej skett som formlig tjänsteresa, och generallöjtnanten Nordenskiöld hade ej uppburit traktamente. Att löjtnanten Nordenskiöld medföljt hade berott därpå, att han vore chef för den avdelning av Svea flygflottilj, som ifrågasatts skola förläggas till Halmstad, och det därför varit lämpligt, att han medföljt för att diskutera frågan. Vidare hade generallöjtnanten Nordenskiöld, under färden tillsammans med löjtnanten Nordenskiöld, som under tjänstgöring som flygattaché i Amerika förvärvat erfarenhet i ny flygmetod, velat öva denna. Ytterligare ville generallöjtnanten Nordenskiöld framhålla, att han avsett flyga över flygfältet vid Barkåkra för att få någon överblick över detsamma med avseende å möjligheten att där eventuellt förlägga de nyinköpta mustangplanen, och enär löjtnanten Nordenskiöld väl känt till denna plantyp, hade det varit av betydelse att efter det jämväl denne flugit över flygfältet få samråda med honom. Avfärden från Barkarby hade skett pingstafton omkring klockan 1330. Under färden hade som avsett varit företagits övningar och flygplatsen vid Barkåkra överflugits. I Halmstad hade överläggning skett med chefen för Hallands flygflottilj, därvid befunnits, att det ej varit lämpligt dit förlägga övningen för Västmanlands flygflottilj, utan hade bestämts, att i stället löjtnanten Nordenskiölds division av Svea flygflottilj skulle ha övningar där. Efter avslutad konferens i Halmstad hade generallöjtnanten Nordenskiöld och löjtnanten Nordenskiöld begivit sig till Båstad, där de tillbringat helgen hos generallöjtnanten Nordenskiölds dotter. På eftermiddagen annandag pingst hade de från Halmstad flugit tillbaka till Barkarby.

Generallöjtnanten Nordenskiöld anförde vidare: Sammanslagning av flygning och inspektion vore nödvändig för att generallöjtnanten Nordenskiöld skulle kunna medhinna arbetet i tjänsten. I syfte att undvika använda tjänstetid till övningsflygning brukade generallöjtnanten Nordenskiöld ofta flyga under fritid å lördagar och å söndagar. Enligt beredskapsbestämmelserna vore han städse skyldig inställa sig å sin tjänstgöringsplats inom sex timmar.

Sedan generallöjtnanten Nordenskiöld fått taga del av protokollet över förhöret i Barkarby den 20 juni 1945, förklarade generallöjtnanten Nordenskiöld, att protokollet överensstämde med hans uppfattning, samt tillade: Såvitt han kunde minnas hade han, sedan han fått vetskap om att lämpligt plan ej kunnat ställas till hans förfogande, frågat Hägglöf, om man å flottiljen hade behov av att göra navigeringsflygning, så att det vore till nytta för tjänsten. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade erhållit svaret, att det förelegat stort behov av navigeringsflygning. Vid övningsdivisionerna vore ej några planer uppgjorda för navigeringsflygning, utan sådana flygningar företoges, då man ansåge behov därav föreligga. När flygarna legat länge på en plats, måste man skicka ut dem på dylika flygningar.

Den 25 juni 1945 infann sig dåvarande chefen för flygstabens utbildningsavdelning, numera överstelöjtnanten A. V. Falk, inför militieombudsmannen och lämnade följande upplysningar: Det hade befunnits, att någon flygvapenorder, som reglerade personalens rätt att använda flygplan vid tjänsteresa eller i samband med ledighet, icke utfärdats. Direktiv i ämnet hade i stället för åtskilliga år sedan — Falk kunde själv ej närmare angiva tidpunkten — meddelats vid en sammankomst, som flygledningen hållit med cheferna för flygflottiljerna. Vid dylika sammankomster, som under beredskapstiden blivit mera sällsynta, brukade behandlas vissa spörsmål av mera allmän betydelse. Protokoll fördes ej vid sådana sammankomster. Enligt ovannämnda direktiv, som inneburit en begränsning i vad förut tillämpats, finge efter tillstånd övningsflygning för egen utbildning utföras i samband med ledighet eller tjänsteuppdrag. Dessa övningsflygningar, som i främsta rummet avsågo övning av färdigheten i navigeringsflygning, voro närmast avsedda för stabspersonal. Då detta ur övningssynpunkt vore önskvärt, kunde till exempel givas tillåtelse åt den som erhållit permission att för färd till hemmet flyga till den närmast hemmet belägna flygplatsen och åter. Under uttrycket navigeringsflygning inbegrepes instrumentflygning och övning i radiosignalering. Enligt vad Falk hade sig bekant hade vid flottiljerna övningsflygning praktiserats efter ungefär de linjer som nu angivits. Motsvarande regler hade tillämpats i England, Amerika och Tyskland. Inom flygstaben hade man nu upptagit till övervägande att utfärda en flygvapenorder i ämnet och utkast hade uppgjorts till en dylik order, så lydande:

'För förflyttning mellan FV övnings- och förläggningsplatser må den flygande personalen i samband med tjänsteuppdrag eller ledighet efter fljch (motsv) bestämmande utföra övningsflygning för egen utbildning. Dessa övningsflygningar skola i första hand syfta till att uppöva färdigheten i navigeringsflygning och böra särskilt tillämpas för personal, som icke kunnat fullgöra sin flygtjänst i erforderlig omfattning.'

Falk företedde ett kuvert innehållande ett flertal fotografier. Falk uppgav, att dessa tagits av ryttmästaren Nordenskiöld vid inspektionerna av Skånska flygflottiljen och Hallands flygflottilj i december 1944. Blyertsanteckningarna å kuvertet hade gjorts av generallöjtnanten Nordenskiöld.

Falk hördes ånyo den 13 juli 1945 och uppgav därvid: Ryttmästaren Nordenskiöld vore anställd såsom filmexpert vid flygstaben, där han å pressavdelningen handlade filmärenden. Det vore endast undantagsvis som ryttmästaren Nordenskiöld i tjänsten sysslade med vanlig fotografering. Ryttmästaren Nordenskiöld hade sannolikt icke tidigare gjort någon tjänsteresa enbart för att fotografera. Därest ryttmästaren Nordenskiöld verkställt fotografering, torde det ha skett i samband med att han närvarit vid inspelning av någon film. I detta fall hade ryttmästaren Nordenskiöld emellertid medföljt generallöjtnanten Nordenskiöld för att taga fotografier av de under uppförande varande byggnaderna å flygfälten i Halmstad och Barkåkra. Vid Hallands flygflottilj funnes visserligen en civil fotograf, men vid anläggningen i Barkåkra vore någon sådan ännu icke tillgänglig. De fotografier över olika flygplatser, som generallöjtnanten Nordenskiöld tidigare samlat, torde i allmänhet ha tagits av fotografen vid vederbörande förband. Generallöjtnanten Nordenskiöld vore givetvis berättigad att å tjänsteresa medföra adjutant. Den ordinarie adjutanten vore flygutbildad men stundom brukade generallöjtnanten, när så för något särskilt ändamål erfordrades, medföra annan icke flygutbildad person som adjutant. I förevarande fall hade generallöjtnanten Nordenskiöld med hänsyn till behovet av fotografering ansett lämpligt att för sådant ändamål medföra ryttmästaren Nordenskiöld. Till denna anordning torde även ha bidragit det förhållandet, att, därest ordinarie adjutant åtföljt generallöjtnanten Nordenskiöld, denne adjutant haft att göra särskild återresa till Stockholm, under det att ryttmästaren Nordenskiöld i likhet med generallöjtnanten Nordenskiöld över julen skulle kvarstanna i Skåne; ryttmästaren Nordenskiöld skulle fira julen på samma ställe som generallöjtnanten Nordenskiöld.

På fråga, angående vilket bagage som medförts av ryttmästaren Nordenskiöld, förklarade Falk, att såvitt han hade sig bekant ryttmästaren Nordenskiöld icke för egen del i flygplanet medfört något annat bagage än den — sannolikt flygvapnet tillhöriga — kamerautrustning, som han använt sig av. Återresan hade av såväl generallöjtnanten Nordenskiöld som ryttmästaren Nordenskiöld med hänsyn till det dåliga flygvädret företagits med tåg.

Sedan militieombudsmannen uppdragit åt assessorn Åke Asp att å Hallands flygflottiljs förläggning i Mickedala samt å krigsflygskolan i Ljungbyhed verkställa erforderlig ytterligare undersökning och utredning, höllos den 26 och den 27 juni 1945 förhör av Asp med följande personer, vilka därvid berättade.

Chefen för Hallands flygflottilj, överstelöjtnanten C. Nilsson: han hade från flygstaben i Stockholm i god tid fått meddelande om generallöjtnanten Nordenskiölds tillämnade besök å flottiljen — troligen en eller två dagar i

förväg. Dessutom hade ifrågavarande båda plan i enlighet med vid denna tidpunkt gällande bestämmelser förhandsmeddelats till vederbörande luftbevakningsstationer. Även om detta hade Nilsson fått underrättelse. Det hade visserligen icke meddelats något om anledningen till besöket, men Nilsson hade förstått, att generallöjtnanten Nordenskiöld haft för avsikt att inspektera byggnaderna å flottiljen, vilka vid denna tid varit under uppförande. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade beräknats anlända vid 1500-tiden på dagen. Nilsson hade därför vid denna tidpunkt begivit sig ned till flygfältet åtföljd av personal ur sin stab samt chefen för byggnadssektionen å flottiljen civilingenjören Bo Rietz. Nilsson visste icke med säkerhet vem som givit order, att Rietz skulle närvara vid besöket. Troligen hade Nilsson själv givit order därom, men det vore icke uteslutet, att ordern kommit från flygstaben. Som emellertid generallöjtnanten Nordenskiöld låtit vänta på sig, hade Nilsson blivit orolig, att något missöde inträffat. Slutligen hade så Nilsson fått telefonmeddelande om att generallöjtnanten Nordenskiöld tvingats gå ned vid Esmared omkring tre mil öster om Halmstad. Sedan meddelandet ingått, hade Nilsson i bil begivit sig till Esmared, där Nilsson sammanträffat med generallöjtnanten Nordenskiöld och dennes adjutant, ryttmästaren Nordenskiöld, vilka färdats i samma plan. Nilsson hade dessförinnan per radio fått besked från Ljungbyhed, att föraren å det jämte generallöjtnanten Nordenskiölds plan till Hallands flygflottilj förhandsmeddelade planet av typen J 9 tvingats gå ned i Ljungbyhed, och hade nu meddelat generallöjtnanten Nordenskiöld detta. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade därvid omtalat, att han befarat bränslebrist och av denna anledning sett sig föranlåten att nödlanda. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade även uttryckt sitt missnöje över att man å Svea flygflottilj icke kunnat ställa annat plan än det ifrågavarande av typen Sk 15 till hans förfogande och att han därför nödgats sända sitt och ryttmästaren Nordenskiölds bagage med det plan, som gått ned å Ljungbyhed. Såvitt Nilsson erinrade sig hade det icke blivit tal om på vad sätt bagaget skolat transporteras från Ljungbyhed. Varken Nilsson eller någon annan å flottiljen hade givit order om transporten. Under uppehållet i Esmared hade Nilsson och generallöjtnanten Nordenskiöld inspekterat dennes plan. Som det därvid konstaterats, att landningsstället å planet skadats helt obetydligt vid landningen och man ansett det lämpligast att reparera planet i Halmstad, hade detta omhändertagits av personal från Hallands flygflottilj och med bil transporterats in till flottiljen. Det hade visserligen rått dåligt flygväder ifrågavarande dag, men med den flygskicklighet generallöjtnanten Nordenskiöld, som själv fört planet, ägde, kunde det enligt Nilssons uppfattning icke anses olämpligt att företaga färden till Halmstad med flygplan. Sedan planet omhändertagits i Esmared, hade Nilsson i bil skjutsat in generallöjtnanten Nordenskiöld och ryttmästaren Nordenskiöld till flottiljen. Vid ankomsten dit hade klockan varit omkring 1900. Med hänsyn till den långt framskridna tiden hade generallöjtnanten Nordenskiöld, som tillkännagivit sin avsikt att inspektera flottiljen, beslutat uppskjuta inspektionen till påföljande dag samt begivit sig in till Halm-

stad, där han tagit in på pensionat Mårtenson. Redan klockan omkring 0900 påföljande dag hade generallöjtnanten Nordenskiöld och ryttmästaren Nordenskiöld infunnit sig å flottiljen, där generallöjtnanten Nordenskiöld till en början tagit emot personalen. Därefter hade i Nilssons närvaro vidtagits en synnerligen grundlig genomgång av flottiljen. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade till en början inspekterat flygfältet och hade därefter gått igenom de olika byggnaderna å flottiljen. Inspektionen hade dragit så långt ut på dagen, att generallöjtnanten Nordenskiöld, som enligt vad Nilsson ville minnas ursprungligen haft för avsikt att samma dag inspektera jämväl Skånska flygflottiljens förläggning i Barkåkra utanför Ängelholm, icke medhunnit detta. Nilsson erinrade sig dock icke med säkerhet, när inspektionen avslutats, men han hölle för sannolikt, att generallöjtnanten Nordenskiöld lämnat flottiljen vid 1500-tiden. Efter inspektionen hade generallöjtnanten Nordenskiöld samt ryttmästaren Nordenskiöld med tåg begivit sig till Båstad. Dessförinnan hade emellertid generallöjtnanten Nordenskiöld avtalat med Rietz om ett besök ute å Barkåkra. Nilsson hade icke deltagit i denna inspektion, men den hade enligt vad han ville minnas ägt rum några dagar eller möjligen någon vecka senare. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade vid inspektionen å Hallands flygflottilj varit åtföljd av ryttmästaren Nordenskiöld. Nilsson kunde icke med säkerhet uttala sig om anledningen till att ryttmästaren Nordenskiöld medföljt generallöjtnanten Nordenskiöld. Nilsson, som umgåtts med planer på att få till stånd en film över flottiljens tillblivelse, hade emellertid tidigare tillskrivit ryttmästaren Nordenskiöld, som tjänstgjorde å flygstabens filmdetalj, och begärt, att byggnadsverksamheten å flottiljen skulle filmas, och hade nu begagnat tillfället att diskutera dessa planer med ryttmästaren Nordenskiöld. Denne hade visserligen icke filmat å flottiljen vid detta tillfälle, men han hade gått omkring och planerat för en sådan film. Ryttmästaren Nordenskiöld hade medfört en kamera vid besöket å flottiljen. Huruvida den kommit till användning under inspektionen kunde emellertid icke Nilsson, som varit upptagen av generallöjtnanten Nordenskiöld, uttala sig om. Det hade såvitt Nilsson hade sig bekant varit generallöjtnanten Nordenskiölds avsikt att flyga tillbaka till Stockholm med något plan ur flottiljens maskinpark. Till följd av dåligt väder hade emellertid generallöjtnanten Nordenskiöld någon dag kort före eller kort efter nyår 1945 nödgats taga tåg tillbaka till Stockholm. Reparationen av det plan, generallöjtnanten Nordenskiöld använt för färden ned till Halmstad, hade varit slutförd den 12 januari 1945. Planet hade därefter den 16 samma månad förts upp till Svea flygflottilj av fänriken T. G. B. Edin vid flottiljen.

Beträffande den i ärendet omförmälda flygfärden till flottiljen pingsten 1945 berättade Nilsson: Enligt anteckningar, som gjorts av vederbörande trafikledare å flottiljen, hade generallöjtnanten Nordenskiöld och löjtnanten Nordenskiöld landat å flottiljen med två plan av typen J 22 klockan 1436 den »18» maj 1945. Denna gång hade generallöjtnanten Nordenskiöld anlänt med allenast mycket kort varsel. Generallöjtnantens besök hade även vid

detta tillfälle gällt inspektion av byggnadsverksamheten vid flottiljen. Vid denna tidpunkt hade den första flygande divisionen å flottiljen nyligen uppsatts. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade därför fått tillfälle att inspektera även denna division. Inspektionen hade dragit en tid av omkring två timmar och hade avsett huvudsakligen kanslibyggnaden. Vid generallöjtnantens besök i december 1944 hade uppstått en del diskussion om utformningen av vissa detaljer å kanslibyggnaden, beträffande vilka Nilsson haft särskilda önskemål. Diskussionen hade givit anledning till vissa ändringar i fråga om de ursprungligen fastställda byggnadsplanerna. Dessa detaljer hade nu särskilt tilldragit sig generallöjtnanten Nordenskiölds uppmärksamhet. Vid generallöjtnanten Nordenskiölds besök hade Nilsson även fått tillfälle diskutera vissa frågor i samband med en del planerade bombfällnings- och skjutövningar å flottiljen. Vid denna tid hade nämligen ifrågasatts, att ett förband ur Västmanlands flygflottilj skulle bedriva vissa skjut- och bombfällningsövningar vid Hallands flygflottilj under sommaren. Nilsson hade emellertid ansett det olämpligt att förlägga dessa övningar till trakten av Halmstad med hänsyn till brist på lämpliga målområden utanför staden. Generallöjtnanten Nordenskiöld, som delat Nilssons uppfattning, hade också bestämt, att en division ur Svea flygflottilj skulle förläggas till Halmstad i stället för förbandet ur Västmanlands flygflottilj, som i stället förlagts till Gotland. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade även på grund av sina iakttagelser vid inspektionen bestämt, att skjutning mot markmål icke skulle få förekomma under denna divisions övningar i Halmstad. Löjtnanten Nordenskiöld, som tjänstgjorde som chef för divisionen i fråga och som icke tidigare besökt flottiljen, hade vid besöket undersökt förläggningsmöjligheterna därstädes. Löjtnanten Nordenskiöld hade därvid avsett att inspektera den hangar och den kasern, som skolat användas av hans division. Som emellertid generallöjtnanten Nordenskiöld tillsammans med löjtnanten Nordenskiöld inspekterat en hangar, som varit av exakt samma typ som den som skolat användas av divisionen, hade man efter det Nilsson pekat ut hangaren ansett det onödigt att särskilt inspektera denna. Man hade ej heller ansett erforderligt att särskilt inspektera den kasern, som skolat användas av divisionen. Kasernen i fråga hade nämligen varit av samma modell som alla andra kaserner vid flygvapnet. I kasernen hade avsetts att förlägga manskapet å divisionen. Löjtnanten Nordenskiöld hade önskat bereda även divisionens officerare och underofficerare kvarter å flottiljen. Med anledning härav hade det framhållits för honom, att dessa komme att bli nödsakade att skaffa sig bostad i Halmstad. Nilsson ägde icke närmare kännedom om generallöjtnanten Nordenskiölds flygrutt på vägen från Stockholm till Halmstad. Det hade ej heller varit tal om huruvida särskilda övningsmoment inlagts i flygningen. Vid detta tillfälle hade generallöjtnanten Nordenskiöld medfört sitt bagage i sitt plan. Bagaget hade utgjorts av en vanlig resväska och en del småsaker — troligen en mindre väska och en mössask. Det hade i allt fall ej varit mer bagage än vad som kunde anses normalt vid en inspektion av ifrågavarande slag. Ej heller löjtnanten Nordenskiöld hade medfört mer

bagage i sitt plan än som kunnat erfordras vid en vanlig inspektion. Generallöjtnanten Nordenskiöld samt löjtnanten Nordenskiöld hade flugit tillbaka till Stockholm från flottiljen klockan 1740 den 21 maj 1945 med ifrågavarande båda plan av typen J 22. Dessa hade under helgen ställts upp å flottiljen, där personal funnits tillgänglig för deras omhändertagande.

Härjämte berättade Nilsson: Generallöjtnanten Nordenskiöld, som själv rekognoscerat flottiljens förläggning, hade före sitt besök i december 1944 inspekterat flottiljen allenast vid ett tillfälle — nämligen sommaren 1944 kort efter det byggnadsarbetet påbörjats vid flottiljen. Därefter hade generallöjtnanten Nordenskiöld besökt flottiljen pingsten 1945. Även vid besöket på sommaren 1944 hade generallöjtnanten Nordenskiöld flugit — denna gång i sällskap med majoren vid flygvapnet F.-R. Cervell som adjutant. Såvitt Nilsson nu erinrade sig hade generallöjtnanten Nordenskiöld och Cervell vid detta tillfälle medfört erforderligt bagage i sitt plan. Nilsson ville rent allmänt framhålla, att generallöjtnanten Nordenskiöld visat ett mycket stort intresse för byggnadsverksamheten vid flottiljen samt att generallöjtnanten Nordenskiölds inspektioner vid flottiljen visat sig synnerligen värdefulla. Tack vare dem hade byggnadsverksamheten kunnat drivas framåt på ett helt annat sätt än vad eljest skulle ha blivit fallet.

På frågor om och i vad mån det inom flygvapnet vore tillåtet företaga andra flygningar än sådana, som betingades av beredskaps- och övningsändamål, samt lämpligheten av s. k. navigeringsflygningar, anförde Nilsson vidare: Tidigare hade det inom flygvapnet varit tillåtet för personalen att använda kronans plan för s. k. weekend-flygningar, d. v. s. sådana flygningar som företogs uteslutande eller huvudsakligen i personalens privata intresse. Det vore emellertid sedan åtskilliga år tillbaka — troligen sedan år 1936 — icke längre tillåtet att använda kronans plan för sådana ändamål. Enligt vad Nilsson hade sig bekant hade det dock vid olika tillfällen inom flygstaben ifrågasatts att i begränsad omfattning åter tillåta flygningar av detta slag. Det vore nämligen av stor betydelse, att alla tillfällen att bereda personalen möjlighet till flygträning tillvaratoges — särskilt gällde detta i fråga om personal i staber och expeditioner, som i regel hade tillfälle att flyga i mycket begränsad omfattning. Under förhandenvarande omständigheter skulle emellertid Nilsson varken själv företaga eller låta sina underlydande företaga andra flygningar än sådana, som huvudsakligen betingades av övningsändamål. Beträffande tillåtligheten av flygningar av nu angivet slag kunde givetvis icke uppställas några allmängiltiga regler. Det finge ankomma på avgörande i varje enskilt fall. Detta vore enligt Nilssons uppfattning den inom flygvapnet gängse åsikten. — Nilsson hade emellertid enligt vad han nu kunde minnas för sin del icke haft tillfälle att träffa något avgörande av ifrågavarande slag och skulle aldrig tillåta rena nöjesflygningar. Vad anginge de s. k. navigeringsflygningarna, varmed förstodes flygningar från viss ort till annan, vore dessa av speciellt stort värde ur utbildningssynpunkt. Detta vore särskilt fallet i fråga om navigeringsflygningar under mindre goda väderleksförhållanden. Det funnes icke någon bestämd

plan i de uppgjorda övningsprogrammen inom flygvapnet för företagande av navigeringsflygningar i så måtto, att det givits bestämmelser när dessa skulle företagas. Det vore emellertid bestämt, att sådana flygningar skulle förekomma. Å övnings- och beredskapsförband borde enligt Nilssons mening personalen få företaga minst en längre navigeringsflygning i veckan. Med en längre flygning förstode Nilsson i detta sammanhang en flygning, där vederbörande finge tillfälle landa å främmande flygplats. I övrigt gällde, att navigeringsflygningar aldrig kunde företagas i tillräckligt stor omfattning. Det förelåge ej heller något hinder för att sådana flygningar kombinerades med särskilda uppgifter, som av olika anledningar kunde komma att lämnas flygvapnet av civila eller militära myndigheter. Anordnandet av sådana flygningar inverkade ingalunda menligt å övningsprogrammen. Hastigt påkomna uppdrag vore man van vid inom flygvapnet.

Rietz, vilken enligt vad som inhämtats vid förfrågan å flottiljen befunnit sig å tjänsteresa till Barkåkra, hördes per telefon samt berättade: Rietz hade från flottiljen fått besked om generallöjtnanten Nordenskiölds tillämnade inspektion den 20 december 1944. Inspektionen hade emellertid uppskjutits till påföljande dag på grund av nödlandningen vid Esmared. Inspektionen hade varit synnerligen ingående. Vid denna tid hade allenast värmecentralen å flottiljen varit fullt färdigställd. Övriga byggnader hade varit under uppförande. Rietz mindes, att det blivit särskild diskussion om kanslibyggnaden. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade lämnat flottiljen vid något tillfälle på eftermiddagen. Generallöjtnanten Nordenskiöld hade sedermera inspekterat jämväl Skånska flygflottiljens förläggning i Barkåkra i sällskap med Rietz och ryttmästaren Nordenskiöld. Rietz mindes icke numera, när denna inspektion ägt rum, men han trodde sig kunna minnas, att den ägt rum någon dag omkring trettondagshelgen 1945.

Senare meddelade Rietz likaledes per telefon till rättelse av sina tidigare lämnade uppgifter följande: Han hade till följd av minnesfel kommit att uppgiva, att generallöjtnanten Nordenskiöld inspekterat Skånska flygflottiljens förläggning i Barkåkra någon dag omkring trettondagshelgen 1945. Inspektionen hade emellertid rätteligen ägt rum den 30 december 1944. Rietz grundade denna uppgift på anteckningar, som förts av ingenjören Bengtsson å Barkåkra. Dessa anteckningar hade emellertid icke Rietz haft tillgängliga, då Rietz lämnade sina tidigare uppgifter i saken.

Chefen för krigsflygskolan i Ljungbyhed, översten C. I. Nygren: Han hade den 20 december 1944 befunnit sig å tjänsteresa till Rinkaby men hade vid sin återkomst till krigsflygskolan påföljande dag sannolikt av kaptenen J. Dubois och kaptenen S. E. Uggla underrättats om att fänriken Florman föregående dag nödlandat å Ljungbyhed med ett plan av typen J 9. Nygren kunde icke uttala sig om huruvida det ifrågavarande dag rått sådant väder, att det kunnat anses mindre välbetänkt att företaga en flygning av ifrågavarande slag. För ett dylikt bedömande krävdes kännedom om de väderleksprognoser, som lämnats vid starten från Barkarby. Antingen Dubois eller Uggla hade även meddelat Nygren, att generallöjtnanten Nordenskiöld flugit

från Barkarby till Hallands flygflottilj i Halmstad och att Florman medfört generallöjtnanten Nordenskiölds bagage i sitt plan. Det hade vidare varit tal om att bagaget på aftonen den 20 december 1944 med en av skolans personbilar transporterats ned till Båstad. Nygren visste icke vem som givit order om denna transport. Han hölle emellertid för troligt, att tjänstgörande dagofficeren, fänriken i flygvapnets reserv Ruben Petrus Ericsson, i samråd med Florman, som troligen ägt kännedom om att generallöjtnanten Nordenskiöld efter besöket i Halmstad ämnat sig till Båstad, beslutat sända bagaget dit i stället för till Halmstad. Som Florman landat å Ljungbyhed först efter tjänstgöringstidens slut ifrågavarande dag och dagofficeren efter tjänstens slut vore chefens ställföreträdare, hade det ankommit på Ericsson att i sin egenskap av dagofficer träffa ett avgörande av ifrågavarande slag. Det hade vid genomgång av Flormans plan visat sig, att det uppkommit något mindre fel å en av hjulbromsarna, vilket fel måst avhjälpas, innan planet kunnat användas. Sedan felet avhjälpts, hade Nygrens adjutant löjtnanten Å. Lönnberg någon av de sista dagarna i december flugit planet tillbaka till Svea flygflottilj. — Generallöjtnanten Nordenskiöld plägade inspektera krigsflygskolan varje vår och höst vid aspirant- och flygreservskolornas slut. Därjämte plägade generallöjtnanten Nordenskiöld besöka krigsflygskolan vid ytterligare ett par tillfällen varje år — vid dessa tillfällen som regel i samband med inspektioner av olika flygflottiljer i södra Sverige. Generallöjtnanten Nordenskiöld plägade flyga vid sina inspektioner och medförde därvid i regel en större och en mindre resväska samt ett mössfodral. Det hade såvitt Nygren visste icke tidigare vid något tillfälle förekommit, att generallöjtnanten Nordenskiöld låtit transportera sitt bagage i ett särskilt plan.

Härjämte berättade Nygren: Med hänsyn till önskvärdheten av att personalen i staber och expeditioner finge största möjliga flygträning hade det tidigare varit tillåtet för stabspersonalen att använda kronans plan för privata färder, exempelvis över lördagar och söndagar. Några uttryckliga bestämmelser om tillåtligheten av dylika flygningar hade icke utfärdats såvitt Nygren visste. Vid något tillfälle omkring år 1936 hade dåvarande chefen för flygvapnet — troligen vid ett ordinarie sammanträde med flygvapnets flottiljchefer — muntligen förbjudit dylika s. k. weekend-flygningar. Det funnes visserligen enligt vad Nygren hade sig bekant icke för närvarande något uttryckligt förbud mot sådana flygningar, men Nygren skulle det oaktat icke själv företaga eller låta sina underlydande företaga andra flygningar än sådana som vore ändamålsenliga ur övningssynpunkt. I vad mån en flygning vore ändamålsenlig finge avgöras från fall till fall. Det vore allenast vederbörande flottiljchefer och därmed likställda chefer, som ägde träffa avgöranden i dylika frågor. Därmed funnes betryggande garanti mot okynnesflygningar. Frågan huruvida en flygning kunde anses ändamålsenlig ur övningssynpunkt vore givetvis i väsentlig grad beroende på den omfattning, vari vederbörande eljest finge tillfälle till flygträning. Därest exempelvis Nygrens adjutant anhölle att få flyga till Stockholm i något privat ärende, skulle Nygren, därest besöket vore förenligt med tjänsten, utan tve-

kan giva tillstånd därtill — detta med hänsyn till att adjutanten i regel icke finge tillfälle att flyga i den omfattning, som vore önskvärd för bibehållandet och förkovrandet av hans flygfärdighet. Därest åter någon av flyglärarna å skolan, vilka i regel flöge varje dag, gjorde en sådan framställning, skulle Nygren icke bifalla densamma. — De s. k. navigeringsflygningarna ägde synnerligen stort värde ur utbildningssynpunkt. I övningsprogrammet för all personal, som underginge allmän flygträning, inginge också i regel navigeringsflygningar. Sådana flygningar tillhörde en av de svåraste sakerna inom flygvapnet och kunde enligt Nygrens uppfattning icke tränas tillräckligt ofta. Anledningen till att Lönnberg fått order att flyga det ifrågavarande planet tillbaka till Svea flygflottilj hade varit just Nygrens önskan att bereda Lönnberg tillfälle till en längre navigeringsflygning.

Dubois: Han som den 20 december 1944 tjänstgjort som skolchefens ställföreträdare trodde sig minnas, att antingen dagofficeren, Ericsson, eller Lönnberg på eftermiddagen samma dag underrättat honom om att ett plan av typen J 9 nödlandat å Ljungbyhed samt att föraren å planet verkat tämligen medtagen av flygningen. Det hade även nämnts något om att planet medfört bagage, som tillhört generallöjtnanten Nordenskiöld, men Dubois kunde numera icke närmare erinra sig vilka uppgifter som lämnats om bagaget. Dubois hade ej heller tagit någon befattning med detta. Sedermera hade Dubois erfarit, att man skickat bagaget till Båstad med en av krigsflygskolans bilar. Vem som givit order härom, visste emellertid icke Dubois.

Uggla: Han som vore chef för aspirantskolan hade ett vagt minne av att Ericsson på eftermiddagen den 20 december 1944 telefonerat till honom och meddelat, att Florman landat å Ljungbyhed med ett plan från Svea flygflottilj av typen J 9. Uggla trodde sig även minnas, att Ericsson meddelat, att Florman medfört generallöjtnanten Nordenskiölds bagage samt att Ericsson begärt instruktioner, hur han skulle förfara med bagaget. Uggla hade emellertid icke lämnat honom några anvisningar beträffande detta. Troligen hade Florman omtalat för Ericsson, att bagaget skolat skickas till generallöjtnanten Nordenskiöld. I allt fall hade det icke kommit någon order från generallöjtnanten Nordenskiöld, att bagaget skolat sändas till Båstad eller Halmstad.

Lönnberg, vilken vistades i Ängelholm å tjänstledighet, hördes per telefon samt berättade: Lönnberg finge i egenskap av Nygrens adjutant alltid meddelande om de plan, som landade å Ljungbyhed, och orienterade därefter Nygren eller dennes ställföreträdare därom. I förevarande fall hade Ericsson meddelat, att ett plan från Svea flygflottilj av typen J 9 landat å Ljungbyhed samt att föraren å planet uppgivit, att han skolat flyga till Halmstad men tvingats nödlanda å Ljungbyhed på grund av dåliga väderleksförhållanden. Ericsson hade vidare omtalat, att föraren medhaft bagage till generallöjtnanten Nordenskiöld, som jämväl skolat flyga till Halmstad men som icke fått med bagaget i sitt plan och därför måst sända det med J 9:an. Ericsson hade dessutom sagt, att han med bil sänt bagaget till Båstad. Lönnberg mindes numera icke, huruvida det blivit tal om anledningen till att bagaget

skickats dit. Troligen förhölle det sig så, att föraren å planet omtalat för Ericsson, att generallöjtnanten Nordenskiöld från Halmstad ämnat sig till Båstad och att Ericsson därför sänt bagaget dit i tanke, att detta, därest generallöjnanten Nordenskiöld så önskade, kunde transporteras upp till Halmstad från Båstad. Det vore nämligen betydligt kortare väg från Ljungbyhed till Båstad än från Ljungbyhed till Halmstad, och det hade vid denna tid inskärpts, att det varit nödvändigt att spara på drivmedel och bilgummi. Ingen sannolikhet talade för att det varit generallöjnanten Nordenskiöld, som givit order om transporten. — Lönnberg och en annan officer vid krigsflygskolan hade troligen den 27 december 1944 flugit J 9:an till Svea flygflottilj. För återfärden till Ljungbyhed hade de begagnat två skolplan av typen Sk 15, vilka skolat flygas ned till Ljungbyhed. Det ena planet hade hämtats å Upplands flygflottilj i Uppsala och det andra å Svea flygflottilj i Barkarby.

Garageförmannen vid krigsflygskolan Stellan Samuelsson uppgav, att Ericsson givit honom order om att bagaget i fråga redan på aftonen den 20 december skolat transporteras till Båstad samt att körningen, vilken utförts av en värnpliktig vid namn Lovén, icke varit förenad med något annat uppdrag.

Vid förhör å militieombudsmansexpeditionen den 29 juni 1945 berättade Ericsson, som då ej längre var i krigstjänst: Ericsson, som den 20 december 1944 tjänstgjort såsom dagofficer å krigsflygskolan i Ljungbyhed, hade på eftermiddagen nämnda dag av posteringschefen vid den s. k. gamla flyghangaren å krigsflygskolan fått telefonmeddelande om att Florman landat å Ljungbyhed med ett plan från Svea flygflottilj av typen J 9. Med anledning härav hade Ericsson omedelbart begivit sig ned till flygfältet, där Ericsson sammanträffat med Florman. Denne hade omtalat, att han å Svea flygflottilj fått order att flyga till Halmstad, men att han av väderleksförhållandena tvingats gå ned vid Ljungbyhed. Florman, som i planet medfört troligen allenast två resväskor — det hade i varje fall icke varit några större saker — hade omtalat, att väskorna tillhörde generallöjtnanten Nordenskiöld samt att denne med ett annat plan varit på väg till Halmstad. Vid landningen hade Florman havererat ena hjulbromsen å sitt plan. Han hade dock varit angelägen att fortsätta till Halmstad och hade därför begärt att få låna ett plan vid krigsflygskolan för att kunna flyga vidare. Som Ericsson emellertid icke kunnat ställa något plan till disposition, hade Florman begärt, att Ericsson skulle giva order om att bagaget med bil skulle transporteras till Båstad och där avlämnas hos generallöjtnanten Nordenskiölds svärson prinsen av Lichtenstein. Ericsson hade visserligen i egenskap av dagofficer ägt att i skolchefen Nygrens frånvaro — denne hade befunnit sig å tjänsteresa — giva order härom, men då väskorna i fråga icke varit låsta och innehållet i dem därför sannolikt icke varit sådant, att det kunde anses nödvändigt att sända en bil till Båstad allenast för denna transports skull, hade Ericsson med tanke på utfärdade bestämmelser om sparsamhet med användande av kronans bilar icke ansett sig böra giva order om transporten utan att ha in-

hämtat närmare instruktioner av Dubois, som tjänstgjort som skolchefens ställföreträdare. Som emellertid Dubois icke velat taga ansvaret för transporten, hade Ericsson beslutat sig för att avvakta Nygrens återkomst, som beräknats ske vid 2000-tiden samma dag. Florman, som landat någon timme före skymningen, »gick därefter hela eftermidda'n och ville ha iväg bagaget». Ericsson hade emellertid vidhållit sitt beslut att avvakta Nygrens återkomst. Klockan omkring 2000 hade Ericsson så telefonerat till Nygrens bostad. Sedan Ericsson därvid fått besked, att Nygren troligen träffades å sitt tjänsterum, hade Ericsson å flygskolan uppsökt Nygrens adjutant, Lönnberg, samt orienterat honom om Flormans landning och om Flormans önskan att få iväg generallöjtnanten Nordenskiölds bagage till Båstad. Lönnberg hade omedelbart uppsökt Nygren å dennes tjänsterum. Vad som avhandlats mellan Nygren och Lönnberg visste icke Ericsson. Då Lönnberg någon stund senare kom ut från Nygrens rum, hade han emellertid givit Ericsson order om att utskriva en körorder å bagaget till prinsen av Lichtenstein i Båstad, hos vilken vederbörande bilförare skolat anmäla sig vid framkomsten. Sedan Ericsson utskrivit ordern hade transporten samma kväll företagits med en av flygskolans personbilar. Florman hade följt med bilen till Klippan för att därifrån taga nattsnälltåget tillbaka till Stockholm.

Efter att ha tagit del av Ericssons uppgifter anförde Nygren i yttrande den 9 juli 1945: Nygren hade intet minne av att Nygren personligen skulle ha beordrat en bil till Båstad med chefens för flygvapnet bagage. Däremot trodde Nygren sig minnas, att Nygren mottagit anmälan om att under Nygrens bortavaro en bil utgått för ifrågavarande ändamål. Det förefölle Nygren dessutom osannolikt, att Nygren skulle ha befunnit sig på tjänsterummet klockan 2000. Emellertid ansåge Nygren sig böra framhålla, att någon order från chefen för flygvapnet icke givits beträffande ovan omnämnda bil. Vilken av krigsflygskolans personal, som än beordrat densamma, hade denne dock handlat i bästa mening och efter att ha bedömt, att chefen för flygvapnet vore beroende av att snarast möjligt komma i besittning av sitt bagage. Att bagaget sänts till Båstad och icke till Halmstad, till vilken senare plats det för övrigt vore betydligt längre körväg, torde ha berott på att Florman kunnat meddela, att chefen för flygvapnet efter sitt tjänsteuppdrag vid Hallands flygflottilj haft för avsikt att under tjänstledighet vistas på ifrågavarande ort.

Vid Nygrens yttrande hade fogats ett handbrev från Lönnberg av den 7 juli 1945, vilket brev var av följande innehåll: Med anledning av att Ericssons uppgifter vore så detaljerade funnes knappast någon anledning antaga, att händelseförloppet varit annorlunda. För egen del kunde Lönnberg icke erinra sig stort mer än vad Lönnberg redan meddelat militieombudsmannens ombud. I Ericssons redogörelse framginge utöver Lönnbergs, att Lönnberg ifrågavarande kväll inväntat chefens för krigsflygskolan återkomst från tjänsteuppdrag. Enär detta ofta vore nödvändigt för erhållande av namnteckning på brådskande ärenden, syntes detta förhållande Lönnberg mycket troligt, ehuru Lönnberg icke kunde erinra sig detta speciella tillfälle.

Därest av Ericsson relaterat händelseförlopp vore riktigt, syntes antagligast vara, att Lönnberg frågat chefen för krigsflygskolan till råds i ärendet. Såsom logiska skäl härför ville Lönnberg framhålla, att för det första anledningen till Lönnbergs besök på chefens för krigsflygskolan tjänsterum just då knappast torde kunnat vara annan än att göra nämnda förfrågan och för det andra, att Lönnberg icke skulle kunnat taga ansvaret för en tjänstebilfärd, om Lönnberg av dagofficeren orienterats om att tjänstförrättande chefen för krigsflygskolan icke velat påtaga sig ansvaret härför (att en dylik orientering lämnats finge väl anses troligt). Att bilen dirigerats till Båstad berodde synbarligen på att Florman lämnat denna adress.

Av militieombudsmannen hördes chefen för tredje flygeskadern, översten N. G. F. Ramström, angående de inom flygvapnet tillämpade principer för övningsflygning. Sedan Ramström fått taga del av protokollet i ärendet för den 21 juni 1945 såvitt anginge av generallöjtnanten Nordenskiöld därutinnan lämnade upplysningar och protokollet för den 25 samma månad angående förhör med Falk, anförde Ramström: Direktiv angående övningsflygning hade av dåvarande chefen för flygvapnet lämnats vid ett möte med flottiljcheferna, som hållits före 1940, sannolikt 1937 eller 1938. Ramström, som då tjänstgjort inom försvarsstaben, hade även bevistat mötet. Ramström vitsordade att dessa direktiv, som inneburit en begränsning i vad förut praktiserats, hade det innehåll, som angivits av generallöjtnanten Nordenskiöld och Falk. I enlighet med nämnda direktiv hade övningsflygning försiggått å Skaraborgs flygflottilj, för vilken Ramström varit chef, och Ramström ansåge dem fullt riktiga. Ramström ville kraftigt instämma i de uttalanden, som gjorts av generallöjtnanten Nordenskiöld och Falk angående betydelsen av att övningsflygningar företoges på detta sätt. Övningsflygningar vore mycket betydelsefulla för att uppehålla den flygande stabs- och expeditionspersonalens flygskicklighet och, då deras tjänstetid vore strängt upptagen av stabs- och expeditionstjänst, vore till stor fördel att de använde fritiden för övningsflygning. Vid besök, som Ramström i egenskap av eskaderchef gjort å flygflottiljer, hade han funnit, att behov förelegat för expeditionspersonalen att företaga övningsflygning i större omfattning än som praktiserats.

Överbefälhavaren anförde i yttrande till militieombudsmannen den 28 augusti 1945: Innan överbefälhavaren inginge på de avsedda åtgörandena av chefen för flygvapnet, ansåge han det lämpligt att precisera sin principiella ställning till spörsmålet, huruvida det kunde anses försvarligt eller lämpligt, att en tjänsteförrättning i samband med resa företoges på tid och till sådan plats, att samtidigt ett privat intresse, till exempel tjänstledighet, tillgodosåges. Tidigare hade överbefälhavaren varit bestämd motståndare mot varje sådan kombination. De erfarenheter överbefälhavaren under de senare åren gjort i åtskilliga ledande befattningar hade emellertid kommit honom att ändra uppfattning. Den arbetsbörda, som åvilade de flesta militära befattningshavare och i alldeles särskild grad de högre cheferna, vore numera så stor, att det mötte betydande svårighet att hinna med bland annat den viktiga del av tjänsten, som inspektionsverksamheten utgjorde. Överbefälhava-

ren hade funnit, att det mången gång hade medfört tidsbesparing att inlägga en inspektion utanför ordinarie tjänstgöringsort antingen vid början eller i slutet av en tjänstledighetsresa. Ett sådant förfarande innebure också ofta en ren besparing för statsverket. Enahanda synpunkter gjorde sig jämväl gällande i fråga om anordnandet av övningar och andra tjänsteförrättningar, som föranledde resor. Då överbefälhavaren alltså funne, att ur statsnyttans synpunkt principiellt ingen berättigad anmärkning kunde riktas mot att så förlägga en inspektion eller övning, att samtidigt ett privat intresse kunde komma att bliva tillgodosett, skedde det under den självklara förutsättningen, att tjänsteförrättningen såväl med hänsyn till ändamålet som beträffande valet av tid och plats vore sakligt motiverad samt att statsverket därigenom icke åsamkades ökade utgifter. — I fråga om chefens för flygvapnet i handlingarna omförmälda inspektions- och övningsflygningar funne överbefälhavaren chefen för flygvapnet ha tillfredsställande motiverat deras företagande. Denna överbefälhavarens uppfattning stärktes ytterligare av den allmänna kännedom överbefälhavaren förvärvat om det outtröttliga nit och den intensitet chefen för flygvapnet städse ådagalade i tjänsten och om de stora krav denne ställde icke minst på sig själv. Jämväl de vid de båda tillfällena chefen för flygvapnet åtföljande personernas tjänsteuppdrag syntes ha varit överbefälhavaren godtagbara. En annan sak vore, att det — med hänsyn till att ifrågavarande personer vore nära anförvanter till chefen för flygvapnet — åtminstone beträffande flygningen i december hade varit lämpligare, om chefen för flygvapnet givit uppdraget att medfölja som adjutant åt annan, oskyld officer. Därigenom hade troligen undanröjts möjligheten för utomstående att draga felaktiga slutsatser rörande ändamålet med flygningen. — Vad slutligen anginge den påtalade biltransporten av chefens för flygvapnet handbagage från Ljungbyhed till Båstad, visade handlingarna, att det berott på omständigheter, varöver uppenbarligen ingen kunnat råda, dels att bagaget icke kunnat medföras i det av chefen för flygvapnet flugna planet, dels att bagaget ej, såsom avsett varit luftledes kommit fram till Halmstad. Att chefen för flygvapnet haft berättigade anspråk på att under sin tjänsteresa ha tillgång till sitt bagage funne överbefälhavaren uppenbart. Av utredningen framginge icke, att detta kunnat åstadkommas på ett för kronan billigare eller ur gummislitagesynpunkter lämpligare sätt än som skett. Även om så skulle varit fallet, torde det knappast kunna läggas personalen på Ljungbyhed till last såsom tjänstefel, att man valde ett snabbt och tillförlitligt medel att tillgodose försvarsgrenschefens intresse.

I ärendet är av intresse frågan om tillåtligheten att företaga tjänsteresa i samband med semester eller annan ledighet. Gällande bestämmelser torde ej lägga hinder i vägen för sådan kombination. Statsmakterna ha emellertid framhållit det angelägna i att missbruk i detta avseende stävjas men samtidigt understrukit svårigheterna att reglera denna fråga genom allmänna bestämmelser, varför man närmast hade att lita till övervakning från överord-

nades sida och till revision (proposition 1942 nr 130 s. 56; statsutskottets utlåtande 1942 nr 104 s. 27; riksdagens skrivelse 1942 nr 217 s. 6). Överbefälhavaren har i ärendet uttalat, att han tidigare varit bestämd motståndare till att en tjänsteförrättning i samband med resa företages på tid och till sådan plats, att samtidigt ett privat intresse tillgodoses, men att han under senare åren gjort sådana erfarenheter, att han ändrat uppfattning. Enligt överbefälhavarens nuvarande uppfattning skulle ur statsnyttans synpunkt ingen berättigad anmärkning kunna riktas mot att en inspektion eller en övning förlades så, att samtidigt ett privat intresse kunde komma att bli tillgodosett — detta dock under den självklara förutsättningen, att tjänsteförrättningen såväl med hänsyn till ändamålet som beträffande valet av tidpunkt och plats vore sakligt motiverad samt att statsverket därigenom icke åsamkades ökade utgifter.

Man rör sig här på ett område, där olika intressen kunna komma i konflikt med varandra. Beroende på den vikt, som tillägges de särskilda omständigheterna, kan man försvara såväl den strängare ståndpunkten, att varje kombination av angivet slag bör undvikas, som en mera tolerant hållning. Till förmån för den strängare ståndpunkten kan anföras den påtagliga faran av missbruk. Inspektionsverksamhet är ofta till sin natur sådan, att det icke går att efter objektiva normer fastslå, när en inspektion ur statsverkets synpunkt är ovillkorligen nödvändig eller åtminstone försvarlig, lika litet som det går att fixera den tid, då inspektionen bör företagas. En tjänsteman kan omedvetet låta sig påverka av personliga önskemål, när han prövar behovet av den tjänsteresa, som passar in med hans planer för semester eller tjänstledighet. Och fall av illojalt utnyttjande av rätten till tjänsteresor äro svåra att avslöja. Å andra sidan saknas ej fog för den meningen, att det i vissa fall även från statsnyttans synpunkt kan vara försvarligt, att en tjänsteresa företages i anslutning till semester eller tjänstledighet. Med hänsyn därtill torde man icke böra ställa sig helt avvisande mot att även privata intressen tillgodoses i samband med tjänsteresor. Man måste dock kräva, att de privata intressena underordnas tjänstens krav, och synes icke kunna nöja sig med att resan är ur statsnyttans synpunkt försvarlig. Behovet av tjänsteresan skall vara sådant, att resan *måste* företagas, även om några personliga intressen ej förelegat. I verkligheten torde detta krav leda till att de personliga synpunkterna endast få inverka på valet av tidpunkten för resan. I detta senare avseende bör det fordras, att valet av tidpunkt icke i någon mån föranleder, att värdet av resan förringas eller ökade utgifter vållas.

Även om man vid bedömande av generallöjtnanten Nordenskiölds båda resor ur nu anförda synpunkter med hänsyn till det personliga intresse, som torde ha påverkat resornas företagande, skulle hysa någon tvekan om resornas berättigande enbart såsom tjänsteresor, föreligga emellertid inom flygvapnet särskilda förhållanden, till vilka hänsyn bör tagas, då det gäller att bedöma det berättigade i resor med kronans flygplan.

Från flera håll har vitsordats det stora värde, som övningar i navigeringsflygning äga ur utbildningssynpunkt, samtidigt som det understrukits angelägenheten av att bereda viss personal, särskilt stabspersonal, tillfällen till erforderlig flygträning. Jag anser mig böra utgå från att dessa synpunkter äro riktiga och böra beaktas vid ordnandet av tjänstgöringsförhållandena inom flygvapnet. Samtidigt kan jag icke underlåta att påpeka, att i ärendet gjorts uttalanden, som, åtminstone om de tagas efter orden, kunna föra för långt. Behovet av flygträning kan givetvis icke tagas till intäkt för flygningar i vilken omfattning och under vilka förhållanden som helst. Flygningar, utförda under fritid eller i samband med ledighet eller mindre viktiga tjänsteuppdrag, kunna tillåtas endast, då de ur utbildningssynpunkt äga ett värde, som uppväger de kostnader och olägenheter, som äro förenade med desamma. I princip bör man kräva, att utbildningssyftet eller den ökade flygträningen skall vara det väsentliga vid dessa flygningar. Flygningar, som utföras uteslutande eller huvudsakligen i personalens eget privata intresse, böra, även om de icke sakna betydelse såsom övningsflygningar, likväl begränsas eller förbjudas. Särskilt gäller detta om rena nöjesflygningar. Omständigheterna kring dylika flygningar torde ofta föranleda, att utbildningsmomentet träder i bakgrunden. Jag antager, att det varit övervägande av den innebörd, som nu antytts, vilka föranlett, att man på 1930-talet genomfört de i ärendet omtalade begränsningarna i rätten till övningsflygning — begränsningar till vilka generallöjtnanten Nordenskiöld själv medverkat. Det ankommer på vederbörande chefer att tillse, att behovet av övningsflygning städse blir det avgörande, såväl då fråga uppkommer om tillstånd för underlydande personal att företaga sådana flygningar, som då de själva önska utföra flygningar av detta slag.

Med hänsyn till det anförda anser jag mig icke böra rikta någon erinran mot ifrågavarande båda av generallöjtnanten Nordenskiöld i samband med inspektion företagna flygresor, utan äro dessa enligt min mening godtagbara såsom övningsflygningar. I detta sammanhang vill jag instämma i de uppskattande uttalanden, som gjorts rörande generallöjtnanten Nordenskiölds strävan att fylla alla de krav tjänsten ställer i fråga om praktisk flygträning. Att inspektionsresor kombineras med övningsflygningar torde också ligga i statsverkets intresse.

Beträffande generallöjtnanten Nordenskiölds val av följeslagare vid resorna — i ena fallet generallöjtnanten Nordenskiölds broder och i andra fallet hans son — torde personliga skäl ha medverkat, och valet har näppeligen varit lyckligt. Det hade med hänsyn till omständigheterna varit bättre, om generallöjtnanten Nordenskiöld valt andra lämpliga, ej närbesläktade personer att medfölja. Någon egentlig anmärkning ur saklig synpunkt anser jag mig dock knappast kunna göra mot valet.

Vad slutligen angår sättet för transporten av generallöjtnanten Nordenskiölds bagage den 20 december 1944, är det tydligt, att statsverket därvid åsamkats extra kostnader. Dessa synas emellertid vara föranledda av sådana särskilda omständigheter, att man måste låta det bero vid vad som förekommit.

Statsverkets starkt markerade intresse av att tjänsteresor icke missbrukas i samband med semester och annan ledighet låter sig icke väl förena med alltför lösliga normer rörande rätten att företaga övningsflygningar. Såsom av det föregående torde framgå skulle en med flygning företagen tjänsteresa i samband med ledighet, vilken resa enligt grunderna för det allmänna resereglementet vore att anse som missbruk, alltför lätt kunna föras över till de tillåtna resorna genom att arrangeras såsom en övningsflygning. Vissa direktiv äro redan givna i syfte att begränsa de mer eller mindre privata övningsflygningarna samt att garantera, att övningsmomentet vederbörligen beaktas. Emellertid föreligger ett behov av närmare regler. Det har ifrågasatts att utfärda dylika bestämmelser i form av flygvapenorder. Med hänsyn till bestämmelsernas nära samband med rätten till tjänsteresor böra emellertid enligt min mening erforderliga föreskrifter i ämnet utfärdas av Kungl. Maj:t. När det gäller att hindra missbruk, har man att lita till revision samt övervakning från överordnades sida. I den mån dessa flygningar företagas såsom övningsflygningar utan att framträda såsom tjänsteresor synes däremot kontrollen bliva delvis försvårad. Denna omständighet synes böra särskilt uppmärksammas.

Under åberopande av vad jag sålunda anfört får jag härigenom med stöd av 13 § i den för militieombudsmannen utfärdade instruktionen hemställa, att Eders Kungl. Maj:t ville taga under övervägande, huruvida icke närmare föreskrifter böra meddelas rörande rätten att företaga övningsflygning i samband med tjänsteuppdrag eller ledighet.»

6. Angående åläggande av anmälningsskyldighet för den, som meddelats tillrättavisning i form av kasern- eller lägerförbud.

Den 22 november 1945 avlät militieombudsmannen följande skrivelse härom till Konungen.

»Angående omfattningen av kasernområde och s. k. fritidsområde stadgas i mom. 631 och 632 i det sedan den 1 november 1945 gällande Tjänstereglementet för krigsmakten följande.

Kasernområde skall omfatta vederbörligt kasernetablissement med därtill hörande område och, där så finnes lämpligt, visst begränsat område i omedelbar anslutning till detta. Gränserna för kasernområdet angivas i kaserninstruktionen. Området skall, i den mån det icke är inhägnat, vara på annat sätt tydligt utmärkt.

Chef för regemente, örlogsstation eller flygflottilj skall bestämma visst område, fritidsområde, inom vilket manskap äger vistas utan tillstånd på fritid mellan revelj och taplo eller annan i kaserninstruktionen bestämd tid. Fritidsområde kan antingen sammanfalla med förläggningsorten, utgöra del av denna eller utsträckas att omfatta område eller orter utanför densamma. Vid fastställande av fritidsområde skall hänsyn tagas till samfärdsmedlen. Gränserna skola angivas i kaserninstruktionen. Vid tillfällig förläggning bestämmer vederbörande chef fritidsområde.

Enligt mom. 469 i tjänstereglementet äger manskap och vederlikar, som bo i kasern, på fritid — d. v. s. å sådan tid, då tjänstgöring för vederbörande icke förekommer — mellan revelj och tapto eller annan i kaserninstruktion bestämd tid utan tillstånd vistas var som helst inom fritidsområdet.

I huvudsak lika lydande bestämmelser voro upptagna i de före den 1 november 1945 för de olika vapengrenarna gällande tjänstgöringsreglementena.

Genom vissa medgivna former för tillrättavisning kan inskränkning göras i ovan omförmälda rätt att vistas utom kasernområdet. Jämlikt 210 § strafflagen för krigsmakten får sålunda som tillrättavisning för mindre förseelser och fel mot militär tukt och ordning för manskap användas bland annat förbud att under viss bestämd tid, högst femton dagar, vistas utom kasernområde, läger eller däremot svarande område eller åt kompani eller likställt truppförband upplåten del av dylikt område. Dessa former av tillrättavisning benämnas vanligen kasernförbud och lägerförbud, respektive kompaniförbud. Vid tillrättavisning i form av kasernförbud eller lägerförbud äger den tillrättavisade att fritt röra sig inom hela kasernområdet eller lägret och kan sålunda vistas inom mäss eller marketenterilokal, i till kasernen hörande park o. s. v. Den som tillrättavisats med kompaniförbud får däremot endast vistas inom de lokaler, som särskilt anvisats för det kompani han tillhör, dess logementrum, dagrum o. s. v. (Denna form av tillrättavisning skiljer sig såtillvida från disciplinstraff av arrest utan bevakning för manskap, att vederbörande i det senare fallet nödgas vistas inom ett och samma rum, under det att han i det förra fallet äger uppehålla sig inom samtliga för kompaniet upplåtna lokaler.)

I samband med inspektioner av olika truppförband under de senare åren har militieombudsmannen uppmärksammat, att tillrättavisning i form av kasernförbud och lägerförbud på vissa håll plägat förenas med åläggande för den tillrättavisade att å vissa angivna tider anmäla sig för t. ex. dagunderofficeren. Att dylik anmälningsskyldighet kommit till användning har även framgått av klagomål, som hos militieombudsmannen anförts. Vid verkställd utredning har framgått, att vederbörande befälhavare ansett det nödvändigt att som kontroll å efterlevnaden av meddelat förbud att lämna kasern- eller lägerområdet ålägga den tillrättavisade viss anmälningsskyldighet.

Som närmare framgår av vissa i ämbetsberättelsen till 1945 års riksdag refererade ärenden (s. 47, 252, 254), har militieombudsmannen angående åläggande av dylik anmälningsskyldighet framhållit, att den begränsning i rörelsefriheten, som innefattades i en tillrättavisning i form av kasernförbud eller lägerbud, bleve ytterligare skärpt, om den tillrättavisade dessutom ålades skyldighet att med vissa mellanrum anmäla sig för angiven överordnad. Anmälningsskyldigheten kunde därför komma att verka såsom en med förbudet jämförlig påföljd med anledning av den begångna förseelsen. Som åläggande av anmälningsskyldighet icke vore någon i strafflagen för krigsmakten medgiven form av tillrättavisning, finge anmälningsskyldighet, enligt militieombudsmannens mening, icke åläggas i sådan utsträckning, att den medförde någon väsentlig inskränkning i den tillrättavisades frihet utöver

vad tillrättavisningen innebure, och ej i andra fall än då särskilda omständigheter föranledde därtill.

Uti ett av ovannämnda ärenden — avseende åläggande för elever vid tygförvaltningsskolan, vilka erhållit tillrättavisning i form av förbud att lämna tygförvaltningsskolans område, att under vissa tider en gång varje timme anmäla sig i vakten vid skolan — framhöll militieombudsmannen, att, enär de meddelade tillrättavisningarna i och för sig icke utgjort hinder för de tillrättavisade att under fritid fritt röra sig inom tygförvaltningsskolans område, den anmälningsskyldighet som ålagts dem uppenbarligen inneburit en väsentlig inskränkning i nämnda frihet och sålunda medfört en betydande skärpning av den lagligen medgivna form av tillrättavisning som begagnats. Särskilt anmärkningsvärt vore enligt militieombudsmannens mening i detta fall, att anmälningsskyldigheten utsträckts till klockan 2300 på onsdagar och söndagar och till klockan 0100 natten mellan lördagar och söndagar, varigenom de tillrättavisade dessa kvällar syntes ha saknat möjlighet att gå till vila före nämnda tidpunkter, vilket måste betraktas som synnerligen olämpligt. Enligt vad militieombudsmannen vid en företagen inspektion av tygförvaltningsskolan erfarit, förelåg icke i fråga om de lokala förhållandena vid skolans förläggning några särskilda omständigheter, som kunde motivera, att man i samband med meddelande av tillrättavisning av ifrågavarande slag ålade vederbörande anmälningsskyldighet i den omfattning som skett. Med hänsyn till att in- och utpassering till skolans område kontrollerades av civil portvakt samt att antalet elever och personal vid skolan, i jämförelse med förhållandena vid t. ex. en regementsförläggning, vore relativt ringa, syntes möjligheterna att — utan att därför anmälningsskyldighet behövde åläggas — öva kontroll å att de, som meddelats förbud att lämna skolans område, icke överträdde detta förbud vara betydligt större än för en motsvarande kontroll vid en regementsförläggning. Det förhölle sig visserligen så att vid skolan vederbörande för utspisning måste passera vakten. En anmälan till vakten i samband med utpassering för besök å matinrättningen och vid återkomsten därifrån syntes kunna vara tillfyllest för att undanröja de olägenheter, som för kontrollen kunde föranledas av de lokala förhållandena i fråga om utspisningen. Någon ytterligare anmälningsskyldighet syntes militieombudsmannen icke ha varit motiverad i detta fall.

I ett annat fall, avseende ett till Skaraborgs pansarregemente hörande kompani med en styrka av 600 man, vilka förlagts å ett oinhägnat barackområde, hade tillrättavisning i form av förbud att lämna barackområdet förenats med skyldighet för den tillrättavisade att anmäla sig en gång i timmen för dagunderofficeren. Militieombudsmannen ansåg, med hänsyn till vad som upplysts om kompaniets styrka och förläggning i ett oinhägnat barackområde, att i detta fall ur kontrollsynpunkt fog förefunnits för anmälningsskyldighet. Att giva denna sådan omfattning som skett syntes emellertid ha föranlett en alltför stor inskränkning i rörelsefriheten. Anmälningsskyldigheten hade därigenom inneburit en otillåten skärpning av tillrättavisningen. Om däremot anmälningsskyldigheten haft en omfattning av allenast en

eller ett par gånger om dagen, syntes det militieombudsmannen, att anmärkning ej behövt riktas mot en dylik föreskrift.

Vid inspektion innevarande år av Svea artilleriregementes kasernetablissement i Stockholm framkom vid granskning av anteckningsbok för tillrättavisningar, att den som erhållit tillrättavisning i form av kasernförbud jämväl ålagts 'anmälningsskyldighet'. Regementschefen meddelade i infordrat yttrande, att han, med hänsyn till belägenheten av regementets kasern mitt inne i Stockholm med en mängd kaféer och dylikt i närheten, i regementsinstruktionen anbefallt, att soldat, som tillrättavisats med förbud att vistas utom kasernområdet, skulle, då tjänsten icke hindrade, anmäla sig för regementsdagunderofficeren vid vissa angivna tidpunkter under dagen. Utan denna anmälningsplikt funnes enligt regementschefens mening icke någon möjlighet att kontrollera, huruvida ifrågavarande slag av tillrättavisning efterlevdes. Enligt nämnda föreskrift i regementsinstruktionen skulle soldat, som tillrättavisats med förbud att vistas utom kasernområdet, då tjänsten icke hindrade, bära lägerkläder och anmäla sig för regementsdagunderofficeren vardagar klockan 1830, 1930, 2030 och 2130 samt sön- och helgdagar dessutom klockan 1030, 1230, 1430 och 1730.

Åläggande av anmälningsskyldighet i samband med meddelande av tillrättavisning i form av kasernförbud synes jämväl tillämpas vid Dalregementet och Bergslagens artilleriregemente. Vid det förra förbandet hade den tillrättavisade skyldighet att anmäla sig för dagunderofficeren varje jämn timme å fritid och vid det senare förbandet — där kasernområdet icke vore inhägnat — innebar anmälningsskyldighet enligt genom regementsorder fastställda ordningsföreskrifter, att anmälan skulle ske för regementsdagunderofficeren å dennes tjänsterum vardagar klockan 2000 samt sön- och helgdagar klockan 1200, 1600 och 2000.

Vid större förläggningar torde förhållandena i allmänhet vara sådana, att det knappast vore genomförbart eller i varje fall skulle vara förenat med stora praktiska svårigheter att under tiden mellan revelj och tapto vid in- och utpassering mellan kasernområdet och fritidsområdet av till förbandet hörande i uniform klädd militär personal fordra uppvisandet av särskilt passertillstånd såsom nummerbricka eller dylikt. Meddelande av tillrättavisning i form av kasern- eller lägerförbud skulle, därest en dylik kontroll vore anordnad, innebära, att den tillrättavisade finge vid tillrättavisningsbeslutets meddelande avlämna av honom innehaft passertillstånd. Även om sådana anordningar skulle kunna vidtagas, att något missbruk ej skulle behöva befaras genom utnyttjande av för annan person gällande passersedel, skulle en dylik kontroll sannolikt bliva så tidsödande, att därigenom skulle komma att icke oväsentligt inkräktas på vederbörandes fritid. På grund härav och med hänsyn till den utökning av personalen, som måhända skulle bliva erforderlig för genomförande av nämnda kontroll, synes det mig, att man icke i allmänhet kan begära, att sådana anordningar skola vidtagas för tillgodoseende allenast av det här ifrågavarande ändamålet att kontrollera

verkställigheten av tillrättavisning i form av kasern- eller lägerförbud. Det kan sålunda, som av det anförda framgår, icke förnekas, att det under vissa förhållanden kan vara nödvändigt att genom åläggande av anmälningsskyldighet bereda viss möjlighet att kontrollera, att meddelat kasern- eller lägerförbud icke överträdes. Särskilt trängande är givetvis behovet härav i de fall, där kasernområdet icke är inhägnat, en förläggningsform som under de senare åren tillämpats vid bland annat vissa nyuppsatta förband. Det förhåller sig visserligen så, att överträdelse av en tillrättavisning i form av kasern- eller lägerförbud kan medföra bestraffning enligt strafflagen för krigsmakten. Denna omständighet torde emellertid, med hänsyn till att riskerna för upptäckt ofta torde vara ganska små, ej alltid vara tillfyllest.

Militieombudsmannen har väl, som av det ovan anförda framgår, funnit anmälningsskyldighet kunna i vissa fall åläggas, därest den icke medför någon väsentlig inskränkning i den tillrättavisades frihet utöver vad tillrättavisningen innebär. Åläggande av anmälningsskyldighet i vidare utsträckning har militieombudsmannen däremot funnit icke vara lagligen grundat. Sådana fall kunna emellertid föreligga, där åläggande av en längre gående anmälningsskyldighet är påkallat för ernående av en effektiv kontroll å efterlevnaden av meddelad tillrättavisning i form av kasern- eller lägerförbud. Med hänsyn till det anförda synes böra övervägas att genom tillägg till 210 § strafflagen för krigsmakten meddela uttrycklig föreskrift därom, att tillrättavisning i form av förbud att vistas utom kasernområde, läger eller däremot svarande område, må, i den mån så erfordras för kontroll å efterlevnaden av det meddelade förbudet, förenas med åläggande av anmälningsskyldighet. Därvid bör även uppmärksammas, huruvida icke möjligheten att ålägga sådan skyldighet bör i lagen på något sätt uttryckligen begränsas.

Med stöd av 13 § i den för riksdagens militieombudsman utfärdade instruktionen har jag härmed velat för Eders Kungl. Maj:t framföra detta spörsmål till den åtgärd, som Eders Kungl. Maj:t må finna framställningen föranleda.»

Yttrande till Konungen i anledning av remiss av promemoria angående nedbringande av arbetsbalansen i högsta domstolen.

Militieombudsmannen avgav den 9 februari 1945 följande underdåniga yttrande.

»Sedan genom remiss den 19 januari 1945 tillfälle beretts mig att avgiva yttrande över en inom justitiedepartementet utarbetad promemoria angående nedbringande av arbetsbalansen i högsta domstolen, får jag anföra följande.

Den arbetsbalans som för närvarande föreligger i högsta domstolen är, som i promemorian framhålles, icke av den omfattning, att den i och för sig med nödvändighet skulle påkalla omedelbara åtgärder för dess nedbringande till mera normal omfattning. Med hänsyn till angelägenheten av att någon tyngande arbetsbalans icke föreligger vid den tidpunkt, då den nya rättegångsbalken träder i tillämpning, har emellertid det oaktat åtgärder ansetts redan nu böra vidtagas för balansens nedbringande. För detta ändamål har i promemorian förordats en i förhållande till nu gällande ordning synnerligen radikal begränsning i rätten att fullfölja talan till högsta domstolen. Att för uppnående av ett så relativt begränsat mål som ett nedbringande av högsta domstolens arbetsbalans från 800 till 500 mål vidtaga så genomgripande förändringar i vårt fullföljdssystem, som här föreslås, synes mig kunna möta vissa principiella betänkligheter. Den föreslagna anordningen innebär emellertid allenast ett anteciperande i huvudsak av de fullföljdsregler, som upptagits i nya rättegångsbalken. På grund härav och då för tillgodoseende av rättssäkerheten — i jämförelse med fullföljdssystemet enligt nya rättegångsbalken — i förslaget vidtagits den modifikationen, att oinskränkt fullföljdsrätt bibehålles för tilltalad, såvitt han genom utslaget blivit dömd till straffarbete i ett år eller därutöver, eller till förvaring eller internering i säkerhetsanstalt, finner jag mig icke böra göra någon erinran mot förslaget. Detsamma har icke av mig gjorts till föremål för någon lagteknisk granskning.»

Yttrande angående utfärdande av bestämmelser om förbud mot s. k. livning.

Härom avlät militieombudsmannen den 24 maj 1945 följande skrivelse till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet.

»Sedan genom remiss den 5 maj 1945 tillfälle beretts mig att avgiva yttrande över en inom försvarsdepartementet upprättad promemoria med förslag till bestämmelser angående förbud mot s. k. livning, får jag anföra följande.

I promemorian framhålles, att några allmänna föreskrifter om förbud mot s. k. livning eller pennalism inom krigsmakten väl icke torde ha utfärdats, men att vissa bestämmelser i strafflagen för krigsmakten samt tjänstgöringsreglementet för armén torde vara tillämpliga i vissa hithörande fall. Det ifrågasättes emellertid, huruvida icke genom en direkt föreskrift bör meddelas ett allmänt förbud mot livning och andra dylika företeelser. En sådan föreskrift, framhålles det, borde även innefatta fastslående av en klar skyldighet för envar överordnad att ingripa mot överträdelse av förbudet.

Ehuru de uppmärksammade förhållanden, som närmast torde ha givit anledning till förevarande förslag, torde kunna medföra ansvar enligt strafflagen för krigsmakten (jämfört med vederbörande tjänstgöringsreglemente) eller enligt allmänna strafflagen, synes en uttrycklig föreskrift om förbud mot livning böra meddelas. Ett sådant förbud skulle visserligen drabba jämväl sådana former av livning, som äro helt oskyldiga och allenast att betrakta som harmlöst skämt. Med hänsyn till de betydande svårigheter, som torde möta vid en gränsdragning mellan dylika fall av livning och mera olämpliga former härav, synes det dock mest ändamålsenligt att helt förbjuda varje slag av livning inom krigsmakten.

Det genom promemorian framlagda förslaget till bestämmelser härom har erhållit formen av en erinran om vad som härutinnan antagits redan tidigare gälla. Som det emellertid ej torde vara fullt klart, att vad i nämnda erinran upptagits är enligt gällande lag straffbart, synes mig den bestämmelse, som kommer att utfärdas, i stället böra erhålla formen av en uttrycklig föreskrift om förbud mot varje slag av livning eller pennalism. Av principiella skäl synes man även böra undvika att i de militära tjänstgöringsreglementena eller i anslutning därtill utfärdade föreskrifter intaga *erinringar* angående vissa i allmänna strafflagen eller strafflagen för krigsmakten straffbelagda gärningar.

Det torde ej vara lämpligt att i detta sammanhang utan närmare utredning ingå på vissa andra med livning och pennalism besläktade företeelser såsom straffexercis och dylikt. Frågan om vidtagande av erforderliga åtgärder för

att råda bot på sådana missförhållanden torde bliva föremål för närmare övervägande i samband med det pågående arbetet för omarbetning av strafflagen för krigsmakten.

I promemorian har föreslagits, att i samband med meddelande av föreskrift om förbud mot livning bör fastslås en klar skyldighet för envar överordnad att ingripa mot överträdelse av förbudet. Detta har i förslaget erhållit den utformningen, att det skulle åligga envar, som inom krigsmakten äger befälsrätt, att ha noggrann tillsyn över bestämmelsens efterlevnad. Det synes mig kunna ifrågasättas, om en dylik skyldighet lämpligen bör begränsas till att avse dem, som äga befälsrätt. Det kan framhållas, att enligt tjänstgöringsreglementet för armén (§ 1 mom. 19) gäller, att befälhavare icke får lämna oanmärkt fel eller försummelse, som vare sig i eller utom tjänsten begås av underlydande, och enahanda skyldighet åligger i viss utsträckning jämväl förman med avseende på underlydande, som icke står under hans befäl. I Rekrytinstruktion för kustartilleriet (1943 mom. 9) ävensom i Undervisning för manskapet vid flottan (1940 mom. 72) föreskrives vidare skyldighet för envar att, där något orätt eller vanhederligt är på färde, söka avstyra det och göra anmälan därom till någon av befälet. Med hänsyn till de betydande svårigheter, som kunna föreligga att upptäcka förekommande överträdelser av förbudet mot livning, vore det måhända av visst värde att efter mönster av sistnämnda bestämmelser lämna föreskrift om en allmän skyldighet att göra anmälan om förekommande fall av överträdelse av förbudet. Härutöver torde därjämte — såsom i promemorian föreslagits — böra föreskrivas skyldighet för envar, som inom krigsmakten äger befälsrätt, att ha noggrann tillsyn över efterlevnaden av bestämmelsen om förbud mot livning.»